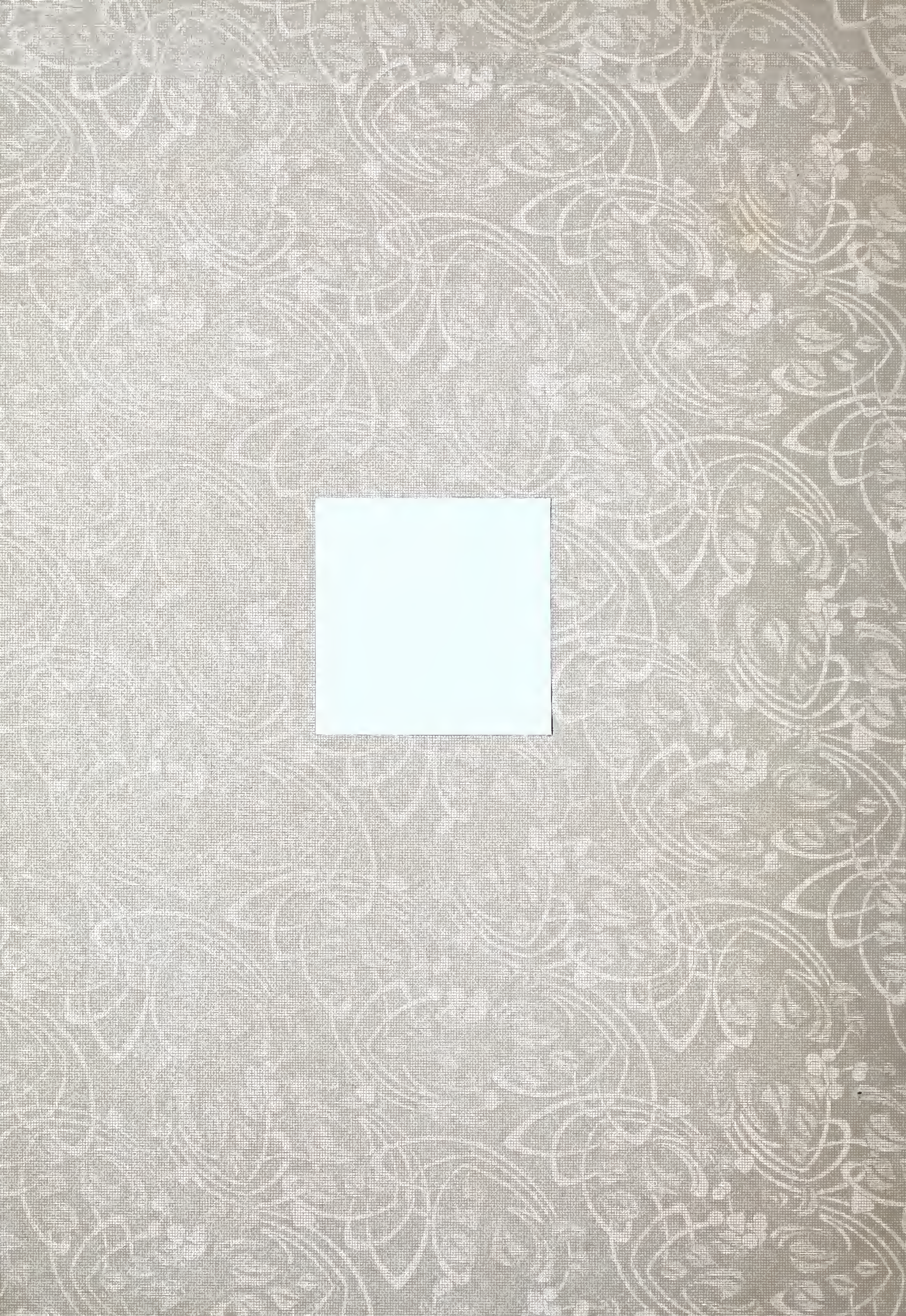

Ernst Lundquist

ARKITEKTUR
OCH DEKORATIV KONST

ORGAN FÖR

SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS
AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST

ÅRGÅNG 35 AF TEKNISK TIDSKRIFT
ANSVARIG UTGIFVARE: NILS KJELLBERG
REDAKTÖR: ARKITEKT TORBEN GRUT

CENTRALTRYCKERIET, STOCKHOLM, 1905.

INNEHÅLL

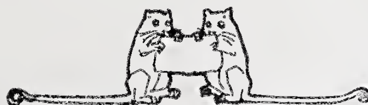

ARKITEKTUR
OCH DEKORATIV KONST

ORGAN FÖR

SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS
AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST

ÅRGÅNG 35 AF TEKNISK TIDSKRIFT
ANSVARIG UTGIFVARE: NILS KJELLBERG
REDAKTÖR: ARKITEKT TORBEN GRUT

PETRIKYRKAN I MALMÖ OCH DE NYFUNNA KALKMÅLNINGARNE.

AF ARKITEKT T. WÅHLIN.

Malmö har i dessa dagar skäl att glädjas. Midt i vår onekligen något prosaiska, på verkliga sevärdheter så fattiga stad ha vi funnit ett lysande oförfalskadt, om än af tiden delvis illa handteradt prof på det sista medeltida tidehvarfvets konstutöfning.

Ni invänder måhända härvid, att vi ju alltid haft den härliga, högresta Petrikyrkan. Visserligen, den vill jag visst icke i sin helhet underskatta; den låter oss ju ännu ana sin forna grace, sin forna prakt. Men vi kunna heller icke mer än ana denna. Låtom oss nu litet närmare betrakta kyrkan och därvid först hennes yttre.

Professor Sjöberg börjar sin beskrifning (1801) öfver henne med orden: »Byggnaden är uppförd af mursten, till det yttre nog oformligt.» Jag tror ej att många i våra dagar skulle skrifva under härpå. Tvärtom skänker vår tid sin odelade beundran åt det äkta drag af medeltid och åt den högresta, på samma gång sirliga och kraftiga arkitektur, som hennes långhus och de ännu kvarstående kapellbyggnaderna framvisa. Men hafva dessa partier *väl* bevarat sin medeltida prägel, så har däremot tornet varit styfbarnet. Den aga, det fått, har nog varit välment, men tornets karaktär har emellertid flytt sin kos.

De tryckta källornas uppgifter om tornets äldre historia äro så kortfattade och intetsägande och dessutom så lika hvarandra, att man nogsamt ser, att de ej alla komma direkt från urkällan — de gamla handskrifterna. Icke heller mig har tillfälle förunnats att få forska i de skrifna häfderna, men jag skall i stället jämföra hittills i tryck meddelade uppgifter med, hvad tornet själf kan om sin saga förtälja.

Brunii uppgift (Skånes Konsthistoria), att tornet ursprungligen icke stått på sin nuvarande plats utan ofvanpå långskeppets tak, är helt säkert riktig. Han utgår därvid ej blott från systerkyrkan, S. Knud i Odense, som ännu har ett dylikt litet gafveltorn, utan äfven från de spår, som Petrikyrkan ännu i dag visar efter en liknande anordning.

De båda västligaste pelarne i kyrkan äro betydligt kraftigare än alla de andra, och de sammanväxa upptill i en väldig spetsbågig hvalfring, som ovillkorligen måste tänkas hafva tillkommit för uppbärande af en mur. Och gå vi upp på hvalfven, finna vi också muren här. Till samma höjd som kyrkans omgifningsmurar går här en väldig tvärmur tvärt öfver hvälfningarne, och att denna en gång fortsatt till större höjd, än den nu har, kan man förstå af den i dess norra ända anbragta dörröppningen.

Detta torn skulle enl. Brunius hafva instörtat år 1442, och så skulle man hafva varit rädd för att åter uppföra ett nytt torn på pelare och hvalf och i stället lagt det på fast grund utanför västgafveln.

Samma uppgifter hafva både Friberg, Sjöberg och Berling. Isberg s:or upplyser dessutom, att tornet skulle först en gång hafva fallit 1420, därefter blifvit åter uppfördt på sin gamla plats och så ånyo störtat 1442, och efter detta andra kullstörtande blifvit uppbyggdt på sin nuvarande plats. Men fråga vi byggnaden själf, så ger den oss ett annat besked. Att ett torn har stått på gafvelkrönet, det är genom de ofvan omtalta resternas vittnesbörd satt utom allt tvifvel, men lika säkert är det, att det torn, som vi i dag äga, eller kanske tydligare det, som vi ännu för 15 år sedan ägde, ej blifvit på en gång uppfördt, utan

CENTRALTRYCKERIET, STOCKHOLM.

TORNMURENS SYDSIDA.

KYRKAN (OCH STADEN) FÖRE 1784.

bär tydliga spår efter att ha blifvit uppbyggdt *på resterna af ett omkullfallet torn*. De kvaderhuggna granitblock, som med vissa mellanrum blifvit inlagda i tornets sydsida, och som bilda en från väster mot öster brant stigande linie, äro inlagda enkom för att bilda ett starkt förband mellan de gamla och de nya murpartierna. Jämför man murverket på denna linies båda sidor med hvarandra, så finner man lätt, att det nedanför och öster om linien belägna är noggrant lika med västgafvelns murverk, medan murverket väster om och ofvanför samma linie har en alldeles särskild karaktär såväl hvad teglets beskaffenhet och färg som murningssättet angår.

Vi finna således, att det lilla gafveltornet rasat år 1420. Det har i fallet dragit med sig västra gafveln och en del af långmurarne. Skarfven mellan det nya och det gamla murverket vid denna ombyggnad är i synnerhet på högkyrkans norra sida lätt att iakttaga. Det har i fallet sönderslagit hvalfvet öfver nuvarande orgelplatsen äfvensom hvalfven längst i väster i båda sidoskeppen, och dessa hafva därpå blifvit ombyggda såsom stjärnhvalf, medan alla öfriga hvalf i kyrkan äro enkla krysshvalf. Redan *då*, efter fallet 1420, har tornet blifvit uppbyggdt *på sin nuvarande grund*, och det var detta utanför västra gafveln stående torn, som enl. Registrum Ville Malmöghe »pessime fuit constructa propter negligenciam et inerciam muratorum, sicut patet omni homini intuenti». Detta andra torn synes hafva instörtat utan att göra skada vid kyrkan i öfrigt. Åtminstone det vid södra sidan kvarstående, nyss omtalta murpartiet angifver, att tornet fallit utåt mot väster. På norra sidan är Krämarekapellet senare tillbyggdt, hvarigenom hopskarfningen döljes, men den omständigheten, att det gulflammiga tegel, hvaraf tornet ånyo uppbyggdes, ej befinnes inblandadt i skeppets västra partier, är ju härvidlag tillräckligt afgörande.

Detta tredje torn hade, såsom äfven antagligen dess båda föregångare, en hög, reslig spira, som flera gånger undergick reparation, till dess den år 1784 nedtogs och ersattes först med ett provisoriskt brädtak och sedan 1792 med den för de flesta ibland oss ännu i godt minne varande hufven. Tornets stomme var emellertid i hufvudsak oförändrad sedan år 1442.

Men från den doft af medeltid, som hvilade öfver det gamla tornets murverk, blef detta år 1890—91 med största sorgfällighet befriadt. Barockhufven ersattes med en »stilren», hög, 8-kantig pyramid af en sällsynt okänslighet i formen. De med en osökt oregelbundenhet öfver tornets yta spridda gluggarne inrangerades i med passare noggrant indelade blindgallerier. — Ett typiskt exempel på, med hvilken hänsynslös konsekvens symmetriraseriet genomfördes kan här anföras. En tvåkopplad glugg satt i en af tornets öfre våningar. Den satt ett godt stycke på sidan om tornets midtlinie och »störde» följaktligen. För att afhjälpa detta gjorde man i den sneda gluggens ställe ett galleri med fem delningar, med den yttersta hälften af den gamla gluggen samt naturligtvis tornets midtelaxel till utgångspunkt för indelningen. Den inre af de två gamla gluggarne passade nu icke precis in i den nya indelningen. Den murades därför igen och »flyttades» endast ute i fasadsidan. Att uppbryta de öfriga tre gluggarne tvärt igenom muren ansåg man vara förenadt med för stor risk eller för stor kostnad, och så blefvo de blott blindnischer. Den ena fortfarande öppna gluggen försågs med lucka af furuträ, som genom ådring och lasering med oljefärg förädlades till ek. De fyra blindnischernas botten putsades med pärlstafvar på lagom afstånd från hvarandra, och denna puts fick röna samma hedersbevisning som förut furuluckan,

PETRIKYRKAN 1852—1890.

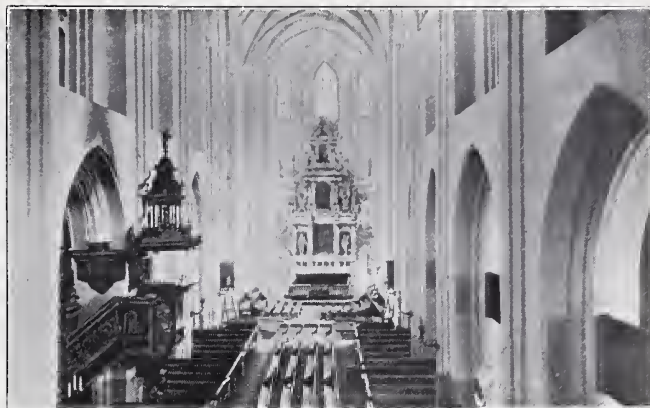

KYRKANS INRE 1857—1904.

den blef oljad, spacklad, slipstruken, ådrad, laserad och fernissad, och nu kan den, som orkar, vara stolt i den tron, att tornet i denna ena våning har fem gluggar i stället för en. Och många lika hårresande detaljer skulle kunna framdragas.

Vidare inlades på mer eller mindre lämpliga ställen friser af glaserad formsten — fullkomligt stiltrogna — motivet var ju hämtadt från skeppets taklister — såsom tvära, tryckande band, med ett ord, hela ytan uppdelades med band, gluggar och nischer i alla upptänkliga former, ordnade i den mest sublimt militäriska marschordning — man tycker sig nästan höra trummornas döfvande hvirflar och piccolaflöjternas skärande hvisseltoner i spetsen för den taktfast uppmarscherande kolonnen.

Och i hvad material är allt detta utfördt? Jo, i den mest felfria, maskinslagna n:o 1-tegel. Tro icke, att en enda kant är afslagen eller att »insprängda stenar, kalkbollar eller sprickor på något enda ställe förekomma». Huru detta står mot det mångskiftande gamla hederliga handslagna munkteglet, bör man se — eller tänka sig. Beskrifvas kan det icke.

Jag har själf i dessa dagar fått erfara, huru svårt det är att få vår moderna tegelindustri att eftergöra medeltidens tegel. Vi ha visserligen fått våra tegelbruk att leverera handslagen tegel af medeltidsformat, men vi kunna ej utan att betala oskäliga penningar förmå dem att låta bli att på maskin mala och slamma sin lera och för en gångs skull låta den trampas af i kretsgång makligt gående oxar, och därför blir ej själfva massans konsistens och färgspel detsamma. Härtill kommer, att den i mur sittande munkstenen under sekler varit utsatt för sol och regn, för damm och sot, men med den efterbehandling, som stenen fått, vågar jag hoppas, att de stycken af ny tegelmur, som nu komma att tillfogas, ej skola på ett alltför mycket stötande sätt skilja sig från de gamla partierna. Och för resten få vi hoppas, att nya århundradens väder och vind skola så småningom draga en försonande slöja öfver det tjugonde århundradets stapplande försök att göra medeltid.

* * *

Komma vi så till själfva långhuset med korbyggnaden, som också lidit mycket af tiden och af nödvändiga reparationer och förändringar, ehuru ej i så hög grad som förhållandet är med tornet. Ingen vill väl i stilrenhetens intresse önska, att de synnerligen intressanta tillbyggnaderna S. Annæ kapell eller nuvarande sakristian, Vor Frue Kapell ved Stenckiestenen, sedermera Krämarekapellet kalladt, och dubbelkapellet Vor Frue och Hellig Legeme kapell, nu norra förhallen, aldrig tillkommit, eller att dessa utväxter skulle bortopereras. Tvärtom skulle väl mången önska, att äfven den 1852 nedrifna sakristian och i all synnerhet det redan 1792 försvunna Hellig tre Kongers kapell, äfven Dringelbergska kapellet kalladt, skulle fått bli kvar. Den förstnämnda, den gamla sakristian, låg på södra sidan om kyrkans kor, strax öster om södra korsarmen, där den med sina två väldiga gafvelfönster reser sig upp öfver det låga sidoskeppet. Denna sakristia var en tämligen konstlös, sengotisk byggnad, måhända med något af den tyngd öfver sig, som just var utmärkande för våra byggnader under öfvergångstiden till renaissancen. Hellig tre Kongers Kapell hade en mera fri och originell anläggning. Det var en mångkantig byggnad, något så att säga ovalt utdragen på längden, och var med blott tre sidor af sina tio sammanhängande med koromgången. Dess takresning blef därigenom fri, reste sig ganska kraftigt, och dess topp kröntes af en sirlig, med hög spira försedd lanternin.

Kapellet var byggdt 1460 af myntmästaren Henrik Dringelberg och kallades äfven efter honom »Herr Henriks» — »Möntemesters» eller »Dringelbergs» kapell. Om denne man äfven, såsom flera författare påstå, inrättat det i kapellet förvarade s. k. Dringelbergska Libreriet, är väl ganska osäkert. Åtminstone hafva de 40 volymer, som ännu i dag finnas kvar däraf, sitt tryckningsår mellan 1506 och 1570, men omöjligt är ju ej, att både äldre tryckalster och handskrifter där förvarats. Linné nämner (i sin skånska resa), att där funnos 47 band, »desse voro dels theologica, dels chronologica, dels lexica». Han har tydligen förbisett, att åtminstone ett af ban-

PETRIKYRKAN 1792—1852.

den afhandlade Zoologien, hvilket han säkert eljest skulle hafva omnämnt. Böckerna voro med järnlänkar fästa i korstolarne, och alla visa äfven spår efter kedjefästena. På ett af banden kvarsitter en ring, till trots för Fribergs uppgift att »inga tecken» märkas, att dessa böcker varit försedda med järnkedjor, hvarmed de varit fästa vid munkstolarne.

Huru mycket takets omläggning inverkat på exteriörens förändring, kan ej nu sägas. Kyrkan har antagligen från början varit täckt med bly och möjligen å tornspirorna med skiffer. År 1639 skrefs kontrakt med en taktäckare Jörgensen om kyrkotakets underhåll med bly och skiffer. Bland hans skyldigheter, som i öfrigt gällde endast taktäckningen, ingick äfven, att han för samma lön skulle renovera altartaflan, predikstolen och funten så ofta det behöfdes (!). Lyckligtvis har taktäckaren ej lämnat några svårare spår efter sig på dessa våra monumentala kyrkomöbler.

* * *

Se vi nu på kyrkans interiör, finna vi snart, att här moderniserings- och därmed vandaliseringsbegäret värst grasserat. En byggnad kan, om den lämnas utan vård och tillsyn, antingen den står tom eller den dagligen användes, icke bestå genom tiderna. Det skola vi visst icke förglömma, och vi skola villigt erkänna, att en öfver 500 år gammal byggnad, hvars underhåll blifvit tämligen försummadt, nog kan ge intryck af förfall och således äfven kräfva ett konserverande ingripande. Men huru har Petrikyrkans interiör konserverats?

Huru härligt pittoresk måtte icke denna interiör i allt sitt förfall hafva varit före den elfva år långa »restaureringen» 1847—58. Visserligen voro hvalfvens målningar öfverhvittade, men ännu skämdes pelarnes formstensmurade profiler ej för att visa sin äkta färg, sitt äkta material, medan pelarnes plana ytor voro hvittade — måhända den ursprungliga anordningen, om man bortser från möjligheten af att äfven dessa hvita ytor kunnat vara upplifvade genom konstnärlig behandling med kalkmålning. I detta skick återfinnas ännu åtskilliga af den Baltiska gotikens ståtliga monument, af hvilka i synnerhet Petrikyrkans syster, S. Knudskyrkan i Odense, har en synnerligen rik och tilltalande ursprunglig behandling med kalkmålning på pelare, väggar och hvalf, hvilken varit gömd under kalkhvittning, till dess den vid kyrkans restaurering omkr. 1870 återfanns.

Men vi återgå till Petrikyrkan. Ända till dess ofvannämnda radikala restaurering kvarlågo de gamla grafstenarne i golfvet, väckande minnen af gångna tider och hänsofne män. Ännu kvarstod den gamla bänkinredningen, som, om den ock icke kunde kallas ursprunglig, dock synes hafva stammat åtminstone från 1500-talets början. Ännu kvarstodo några af de gamla skrift- och biktstolarne. Ännu stodo en del af de gamla pittoreska, ehuru möjligen skymmande smålåktare, som af korporationer och enskilda blifvit skänkta till kyrkan. Ännu lifvades väggar och pelare af en massa epitafier af alabaster, marmor, sandsten och trä, utsirade med skulptural ornering, med rik förgyllning och målning. Ännu var kyrkan, kort sagdt, en stor uppslagen bok, där gångna tiders strider och arbete, deras utveckling i med- och motgång, i lycka och nöd, deras konstnärliga sträfvanden och deras religiösa hänförelse stod klart beskrifven för en och hvar, som ej led af den sorgliga blindheten, att han ej *ville* se.

* * *

Kom så den stora nivelleringen, den tid, då samhället vaknade och »omsider insåg nödvändigheten af kyrkans förbättring».

Man nöjde sig nu icke med att hvitta de gamla hvalfven. En hel del hvalfkupor befunnos »vådliga» och blefvo ommurade. Att detta verkligen var nödvändigt, får man väl anse som säkert, då professorn i grekiska språket, den store C. G. Brunius påstod det. De öfriga hvalfven liksom pelare och väggar renhackades — säger och skrifver *renhackades* från hvittning, från målning, från sina ursprungliga, i professorns ögon kanhända icke nog stilenliga profiler, kort sagdt från hela sin ålderdomliga stämning, från hela sin karaktär, från alla sina konstskatter! Ännu lefver här i vår goda stad en gammal murare, som tillsamman med tjugotre kamrater en hel vinter varit sysselsatt med detta oerhörda sköflingsarbete.

PETRIKYRKAN I MALMÖ EFTER 1890.

De gamla biktstolarne vräktes nu ut. En af dem fann dock nåd i en af kyrkovärdarnes ögon och användes i åtskilliga år såsom — hönshus på hans gård. De gamla bänkarne kasserades, och nya, med »götiska» spetsbågsfriser försedda och *således* fullt stilenliga bänkar uppsattes. En förmögen handelsman och kyrkovärd skänkte en tunna guld till sidoskeppens totala förstörande och hela kyrkointeriörens förskämmande genom inbyggande af de lika stilenligt behandlade läktarne, för hvilkas horribla fulhet ändtligen vår tid tyckes ha fått upp ögonen, och hvilkas historia vi få hoppas snart skall vara all. Norra kapellet afstängdes nu och blef trapphus till ena läktaren; södra kapellet afstängdes och blef sakristia och trapphus i skön förening. Gamla sakristian nedrefs. Korgolfvet omplanerades enligt Brunianska idéer och med tillhjälp af den rika tillgången på grafstenar. När dessa blott sönderslogos, blefvo de ju lätta att handtera och utmärkta till underlag för det nya praktfulla tegelgolfvet, som under sitt brokiga täcke lades att dölja såväl korets sönderslagna grafstenar som öfriga jämförelsevis orörda. Gasledning inlades, och vid dess framdragande sönderslog man såväl ytterligare massor af grafstenar som formstensprofiler i kyrkans pelare. Det med »malmpelare beprydda» skranket, som afskilde inre koret från koromgången försvann spårlöst. Af epitafierna blefvo så många, som kunde uppradas bredvid och öfver hvarandra i förhallarne, bevarade. De öfriga gingo antagligen i varmapparaten. De rikt ornerade med porträttmålningar på koppar försedda flyglarne samt öfver- och understyckena till ett af dem äro i år återfunna bland aska och sot ofvanpå varmapparaten, där de åtminstone ej blifvit af fukt förstörda.

Ja, på detta sätt blef kyrkan »restaurerad». Man fick några flera sittplatser, och man fick en ren, hvit, för sinnet upplyftande kalkrappning. Man var så rädd för »störande» intryck, att man t. o. m. i korsarmar, sidoskepp och koromgång hängde undan de förut i midtskeppet placerade, till kyrkan en gång skänkta, härliga malmljuskronorna, och ett gammalt från hvalfven nedhängande skepp blef samvetsgrant undanskaffadt.

Den gamla kyrkan hade uppträdt i föryngrad gestalt. Alla om ålderdom påminnande rynkor i hennes fårade anlete hade blifvit bortmasserade, det föryngrande hvita sminket dolde den väderbitna hyn; alla sjukliga utväxter hade blifvit bortopererade; hennes omoderna kostym hade af skräddarens sax fått ett fullt acceptabelt snitt.

Blott *en* liten vrå var så föraktad, så utesluten från kyrkans gemenskap, att den totalt lämnades ur räkningen. Det var det gamla spruthuset, nu apteradt till lokal för varmapparaten, det var det gamla Vor Frue Kapell ved Stenckiestenen, det gamla Krämarekapellet.

Det har visserligen farit illa genom att hafva blifvit apteradt och användt till först ett sedan ett annat ändamål, men här finnas dock kvar väggarnes ursprungliga nischer och deras ursprungliga fogstrykning. Hvalfvens konsoler, i kritsten utskurna hufvuden sitta ännu orubbade kvar, en bjärt motsats till de oformliga murbruksklumpar, som i självfva kyrkrummet representera kapitälerna, och från hvalf och från väggar, från fönster och dörrsmygar titta nu dagligen fram nya förvånade ansikten, nya mäktiga kompositioner i glödande färgprakt — skyddade som de varit af kalkhvittning och glömska.

(Forts.)

STADSPLANEFRÅGAN.

Sedan Göteborgstäflingen 1901 har det skenbart varit ganska stilla på stadsplaneväsendets område i Sverige. Den internationella täflingen om utvidgning af Göteborgs stadsplan utföll som bekant så, att 1:sta priset tilldelades ett förslag af arkitekterna P. Hallman och F. Sundbärg, 2:dra priset ett förslag af arkitekt T. Grut i samarbete med civilingeniör N. Gellerstedt, och 3:dje priset ett förslag af arkitekterna K. Lindahl och V. Thomé i Helsingfors, under det tyskarne blefvo distancerade. Internationella auktoriteter uttalade sig sedan bestämdt till förmån för den af arkitekt Grut skisserade planen, som äfven sedermera lär för vederbörande myndighet hafva blifvit till väsentlig ledning vid utarbetningen. Sedan har hittills icke någon stadsplanetäfling egt rum i Sverige. Men det oaktadt har man icke legat på latsidan, utan hafva på den direkta beställningens väg stora arbeten utförts. Det hör till denna tidskrifts hufvuduppgifter att vidmakthålla intresset för denna arkitekturens och stadssamhällenas fundamentala fråga, och vi hafva därför vändt oss till arkitekten Hallman, som benäget ställt till vårt förfogande nedanstående på uppdrag från myndigheterna utarbetade uppsats. *Red.*

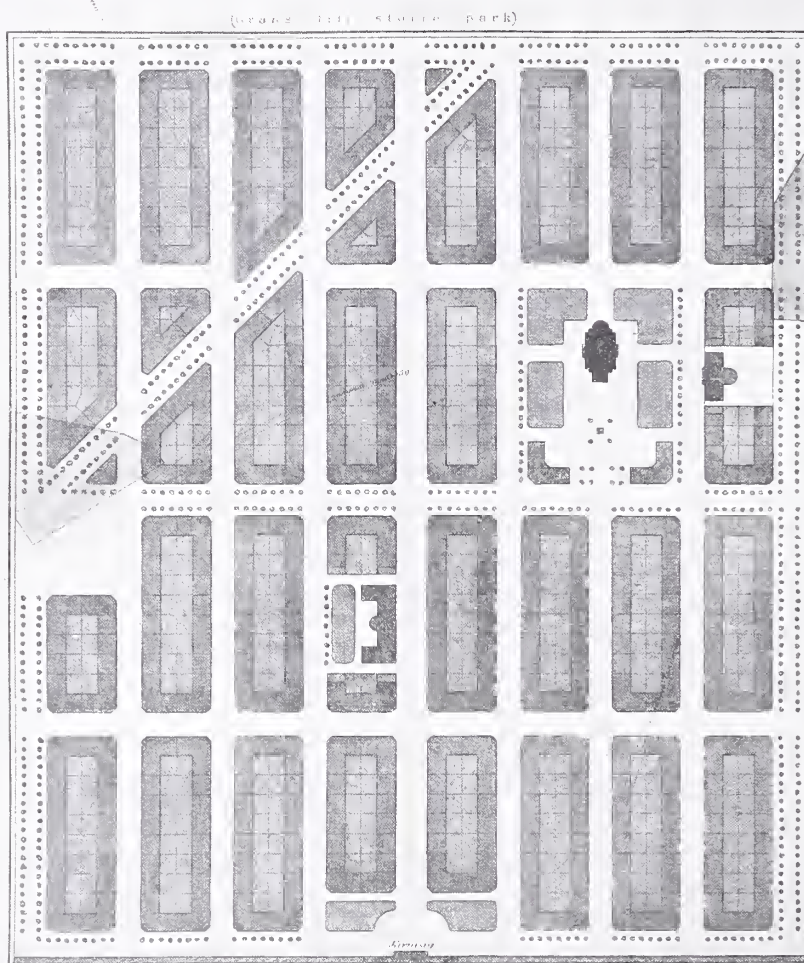

EN STADSPLANEJÄMFÖRELSE.

På särskildt uppdrag har af undertecknad utarbetats en schematisk jämförelse mellan huru ett stadsparti ungefärligen ordnades under 1800-talet och huru man nu möjligen tänker sig en motsvarande areal uppdelad (jämf. fig.).

Som stomme för planen har tagits ett i hufvudsak obebygdt område invid en järnvägsstation (se planernas nedre kant). Öfver området går ett par landsvägar. De bebyggda delarne äro markerade med mörkare färg (invid venstra och högra kanterna).

Byggnadssättet i den äldre planen är det vanliga med höga hus vid gator af 18 meters bredd eller däröfver, i den nyare planen liknande hus vid hufvudgator men lägre byggnader vid bigator samt egna hem, arbetarebostäder el. d. inuti de stora kvarteren med där reserverade planteringar, lekplaner m. m. Trafikprinciperna äro som vanligt nästan obefintliga i den äldre planen, i den nya däremot genomförda med hufvudsaklig tanke på järnvägsstationen och på behofvet af ringtrafik.

Hvad fyllandet af de estetiska fordringarne, plaserandet af monumentalbyggnaderna o. d. vidkommer kunna möjligen planerna tala för sig själfva; påpekas bör dock 1800-talets felaktiga sätt att inrangera monumentalbyggnader i gatuväggarne (med undantag möjligen för kyrkorna), då däremot enligt modernare åskådningar, hvarje monumental byggnad bör ligga vid en monumentalt tänkt öppen plats eller i fonden på därför lämpade gator.

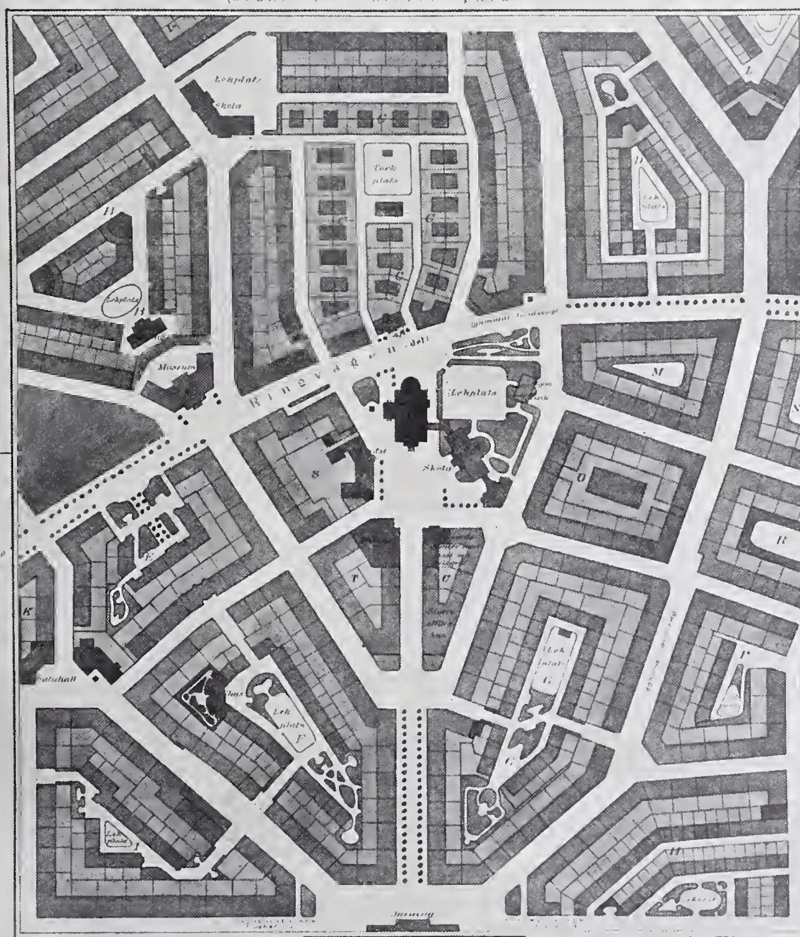

GATA I SÖDERTELJE, AF P. HALLMAN.

Hufvudskillnaderna äro sålunda: i den nya planen särskildt ordnade, hemtrefliga bostadslägen, i den gamla inga sådana utan allt med den kända enformigheten; i den nya gatorna lagda i trafikriktningarne och icke efter ett fixt schema, som hittills mest varit brukligt i vårt land; i den nya få de befintliga vägar och redan bebyggd mark influera, då däremot i 1800-talets planer några hänsyn för dylikt icke tagits; vidare äro de förnämligare byggnaderna förnämt placerade i 1900-tals planen under det att i den andra det är klent med förnämiteten hvad valet af sådana byggnadsplatser vidkommer (jämf. posthuset och en del skolor i Stockholm) och till sist har undertecknad sökt i den nya planen få in litet hurtighet, friskt mod och sådant som kan tilltala skönhetssinnet utan att hindra fyllandet af de praktiska krafven. Att sådant saknats alltför väl i våra äldre planer behöfver jag icke erinra om, det veta vi alltför väl.

För den som det kan intressera huru ur siffersynpunkt de olika projekten ställa sig till hvarandra bifogas nedanstående

Sammandrag.

		1800	1900
		m²	m²
Husyta	kvm.	137,600	138,000*
Gårdsyta	»	76,500	105,600
Privata trädgårdar	»	Inga	4,400
Privata tomter	»	214,100	248,000
Offentliga byggn.	»	4,700	11,600
Hufvudgator	»	171,600	76,600
Bigator	»	Inga	27,800
Trädgårdar i kolonier	»	Inga	20,500 }
Offentliga öppna platser	»	31,000	37,000 }

Af ofvanstående siffror framgår, att byggnadsytan för bostadshus är ungefär lika i båda förslagen, till och med något högre i den plan, där särskilda bostadsgator anordnats, oaktadt för offentliga byggnader, öppna platser, trädgårdsområden och särskildt gårdsarealer den reserverade marken blir i det senare förslaget större än i det förra; arealskillnaden för dessa reserverade områden sammanräknade är icke mindre än ung. 67,000 m². Häraf torde vara tydligt att det sistnämnda förslaget såväl ur hygienisk synpunkt liksom ock för momumentalbyggnadsändamål är väsentligt att föredraga framför det första.

Tomtytan för den privata byggnadsverksamheten är i det senare förslaget ungefär 34,000 m² större än i det förra. Däremot är *byggnadsytan* för femvåningshus ungefär 33,200 m² mindre i det senare förslaget, i hvilket dock afsatts en yta af 33,600 m²

* Hvaraf 7,400 äro redan bebyggda och 33,600 äro afsedda för småhus.

FÖRSLAG TILL PLAN FÖR KALMAR STAD, AF ARKITEKT P. HALLMAN.

för låga byggnader, beräknade dels för egna hem, dels för hus med endast ett fåtal familjer, bostadsföreningar o. d.; dessa senare byggnadsarter återfinnas icke i det förstnämnda förslaget.

Antages en medelsiffra af 35 m² för eldstad erhålla vi i 1800-talsplanen, om bottenvåningarne medräknas, ungefär 19,660 eldstäder samt i 1900-talsplanen för femvåningshusen ungefär 14,920 och för de mindre 250 byggnaderna omkring 1,500 eller för sistnämnda plan sammanräknadt ungefär 16,420 eldstäder. Skillnaden i eldstadsantal är således ungefär 3,200.

FÖRSLAG TILL PLAN FÖR KALMAR STAD, UPPRÄTTAD 1876 AF EN LÖJTNANT VID KGL. VÄG- OCH VATTENBYGGNADSCORPSEN.

Gatuanläggningskostnaden blir, om det beräknas ett medelpris* för hufvudgatorna och de offentliga öppna platserna för m^2 af 10 kronor, och för bigatorna 5 kronor:**

för 1800-talsplanen ungefär 2,026,000 kr.

» 1900- » » 1,275,000 » och

blir sålunda ordnandet af gatorna och öppna platserna i den förra planen ungefär 750,000 kr. dyrare än i den senare. Kommer så därtill att enligt den planmetod, som varit gängse under 1800-talet, i regel icke tagits afseväird hänsyn till privatmark eller enskilda, ofta redan före planens uppförande befintliga byggnader, eller till bergformationer o. d., hvilken privatmark och byggnader alltså måste exproprieras och detta beroende på de icke sällan onödigt breda gatorna, så ställa sig kostnaderna äfven i detta afseende för genomförandet af en sådan plan högre än för den, i hvilken tages vederbörlig hänsyn till befintliga förhållanden och där de underordnade gatorna gifvas proportionerlig bredd.

Förlusten för det senare förslaget af ofvannämnda eldstadsskillnad torde således möjligen kunna motsvaras i det förra förslaget af de ökade kostnaderna för plangenomförandet, hvarför, efter hvad det synes mig, de ekonomiska kalkylerna bör för de olika förslagen blifva så tillnärmelsevis lika, att skillnaden icke är afsevärd; resultatet ur byggnadssynpunkt blir däremot väsentligt olika. Här skulle kunna anmärkas, att man erhåller mera inkomst vid försäljning af tomterna för femvåningshus än för dem med mindre byggnader, och är detta gifvetvis fallet, men erinras bör, att i senare planen finnes 34,000 m^2 mera tomtmark och nära 7,000 m^2 mera mark för offentliga byggnader än i den förra samt att en del privata trädgårdar äfven torde medföra inkomst vid försäljning.

Anm: Den större arealen för offentliga byggnader enbart torde fullt uppväga skillnaden i eldstadsantalet.

Den förra planen med sina uteslutande hyreskaserner är hvad åter rör hygienen och trefnaden för bostadshusen den senare betydligt underlägsen och ligger häruti hufvudskillnaden och planens med bostadsgator företräde framför hyreskasernplanens.

Denna sak är så självfallen, att någon förklaring icke är erforderlig, här torde endast vara skäl erinra om, att gårdsytorna blifva minst 29,000 m^2 större än i den äldre planen, att privata, egentligen trädgårdar annat än i undantagsfall icke förekomma i sistnämnda plan samt att denna äfven saknar de under rubrik »Trädgårdar i kolonier» med lekplatser m. m. i 1900-talsprojektet afsatta 20,500 m^2 och att de öppna platserna upptaga ungefär 6,000 m^2 mindre yta.

Rörande fördelning af mindre planteringar — undertecknad har för att ej vid de ekonomiska beräkningarne kunna anses »orättvis» mot den äldre planen medtagit uti denna minsta möjliga parkyta — är det ju en smaksak, om sådana böra fördelas i småportioner öfver hela ytan eller icke; mig synes dock »hemtrefligare» att sprida dem på det sätt, att så stort antal bostäder som möjligt få dem i omedelbar närhet. — De större parkerna ligga utom området för planuppgiften.

En faktor, äfven den värd afseende, är som nämnts, att i 1900-talsplanen afsatts 7,000 m^2 mera för offentliga byggnader än i den äldre planen, samt, ur estetisk synpunkt, att dessa byggnader inrangerats i planen på för dem värdigare sätt än hvad som varit vanligt i våra äldre planer.

Till bemötande af eventuel erinran, att 1800-talsplanen icke är tillämplig för Stockholm, emedan kvartersbredden är mindre än hvad här är vanligt, må anföras, att så visserligen delvis är förhållandet, men detta *emedan byggnadssättet i Stockholm är ännu mindre hygieniskt fördelaktigt än hvad nämnda plan visar.* Undertecknad har därför icke velat taga Stockholm som mönster, särskildt då ur den synpunkt att de breda kvarteren i Stockholm så när som på få undantag (exempelvis vid Hornsgatan) medfört oändamålsenligt byggnadssätt med hvarandra skymmande höga gårdshus, gårdsflyglar o. d. samt att vid eventuel revision eller utvidgning af stadsplanen, kvartersbredden otvifvelaktigt bör göras mindre än hvad nu är fallet, då bostadshus skola anordnas, utan har af denna anledning schematiskt framställts en plan, som uppgjorts efter byggnadsstadgan för rikets städer föreskrifter om gårdsrum på sätt denna förordning enligt undertecknads åsikt torde böra tolkas; eller med andra ord: kvarteren äro så ordnade, att gårdarne inom dem blifva sammanhängande och gårdshus samt flyglar endast i obetydlig grad tillåtna. Häraf anledningen till olikheten med Stockholms nuvarande i hufvudsak ohygieniska kvartersplan.

Stockholm i November 1904.

P. Hallman.

* Hufvudgator stensättas, bigator makadamiseras med två 1,5 m:s stensatta gångbanor.

** Uppgifter från byggnadskontoret.

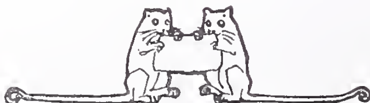

UR SKISSBOKEN.

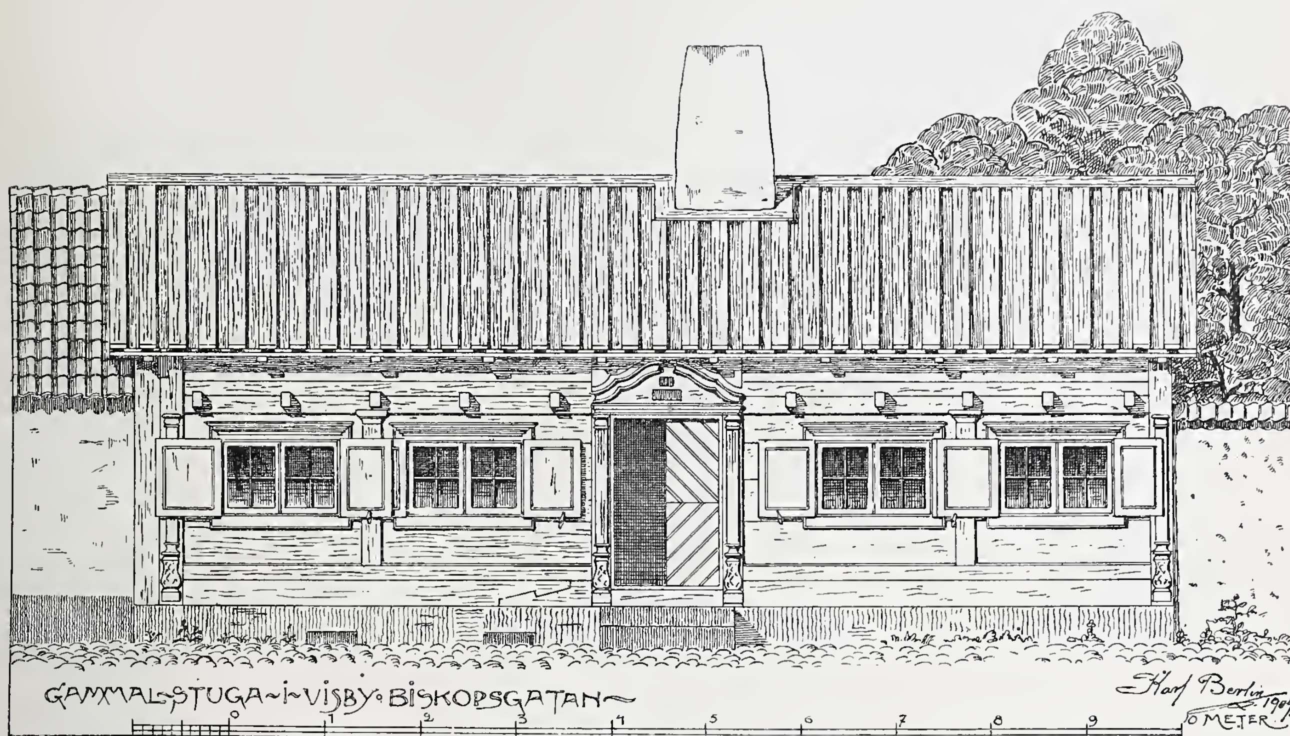

EN LITEN STUGA VID BISKOPSGATAN I VISBY.

I den gamla, fordom på guld, nu på minnen, så rika hansestaden Visby finnas, utom de stora kyrkoruinerna, ringmuren och de bekanta trappgafvelshusen, vid gator och gränder, på gårdar och inne i husen en mängd af dessa små godbitar, vid hvilka arkitekterna och andra, som lärt sig rätt begagna sina ögon, gerna stanna och i skissboken eller kameran förvara en bild, under det att den öfriga mänskligheten helt oberörd går förbi i lycklig okunnighet om, att här finnes någonting att se.

Den här visade lilla stugan är just en af dessa små, anspråkslösa företeelser, som icke spela någon roll i konsthistorien, men som dock står säker och trygg i medvetandet om, att den fyller sin uppgift på ett godt sätt, och att den, huru liten den än är, dock har sin karaktär för sig och ej är lik ett dussin andra.

Stugan är byggd med det på Gotland vanliga konstruktionssättet för trähus, som går under benämningen »att bygga med skift». Detta är den på fastlandet gängse benämningen, hvad det heter på gotländska, kan jag ej upplysa om. Detta sätt, som utgör så att säga en öfvergångsform mellan den liggande timmerväggen och resvirkesväggen utföres så, att i en ram af syllar, försedda med nåtar på öfversidan, hammarband med dylika på undersidan samt vertikala stolpar äfven dessa med längsgående nåtar, inläggas plankor stående på kant samt äfven dessa med svag ansats till nåt och fjäder emellan sig. Hammarbandens hufvuden skjuta ofta ut utanför väggen likasom golfbjälkarne, som i regeln göra det. Genom plankornas anordning, stolparnes och bjälkhufvudenas dekorering och faser å hammarband och syllar kan en ganska verksam dekorativ utsmyckning här anordnas och borde för den skull konstruktionen kunna få användning mer, än hvad fallet nu är. En fördel, som den besitter är, att relativt små planklister kunna användas, dess olägenhet är, att den, saknande diagonalförsträfningar, lätt blir vinglig, men detta borde vid en modern tillämpning af konstruktionen kunna afhjälpas.

Skulle denna konstruktion erbjuda något intresse för tidskriftens läsare, är förf. gerna hågad, att i något kommande nummer ytterligare visa den genom exempel af stugor och detaljer däraf.

Karl Berlin.

NYA BYGGNADSVERK.

NYA CELLFÄNGELSET VID GÖTEBORG. ARKITEKT: HOFINTENDENTEN GUSTAF LINDGREN.

PLAN AF BOTTENVÅNINGEN.

1. Promenadgårdar.
2. Verkstad.
3. Förråd.
4. Nattceller.
5. Vaktrum.
6. Hiss.
7. Dagrum.
8. Toilett.
9. Samtalsrum.
10. Badrum.
11. Mottagn. för kvinnor.
12. Portvakt.
13. Mottagn. för män.
14. Kolförråd.
15. Pannrum.
16. Latrin.
17. Materiel.
18. Likbod.
19. Tvättstuga.
20. Mangel.
21. Skolsal.
22. Pastorsexp.
23. Vaktmäst.
24. Arkiv.
25. Skrifbiträde.
26. Tambur.
27. Assistent.
28. Direktör.
29. Sessionssal.
30. Vaktkvinna.
31. Kök.
32. Vind.
33. Sjukrum
34. Läkare.
35. Sjuk-kök.
36. Sjukcell.
37. Lampcell.
38. Vittnen.
39. Förmak.
40. Domare.
41. Nämd.
42. Åklagare.
43. Arkiv.
44. Väntrum för fångar.

SEKTION.

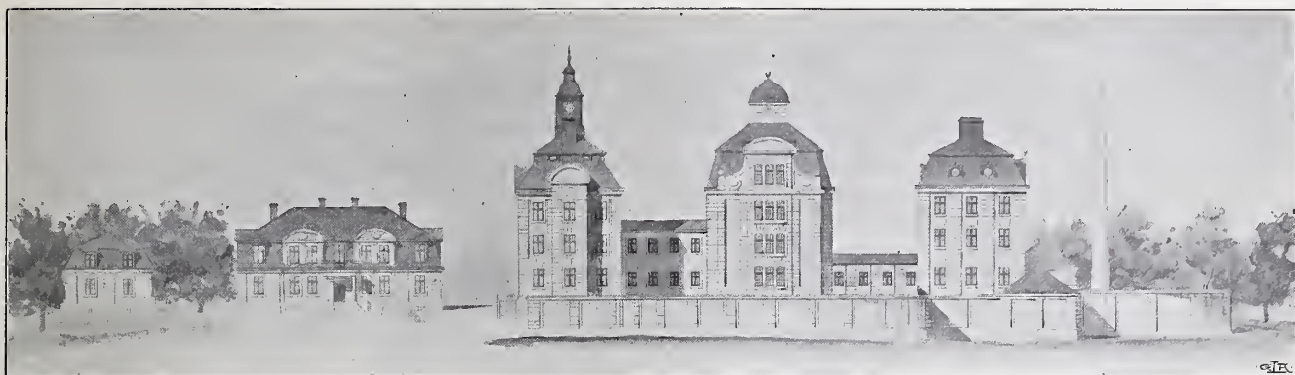

NYA CELLFÄNGELSET VID GÖTEBORG. ARKITEKT: HOFINTENDENTEN GUSTAF LINDGREN.

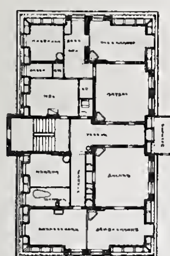

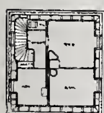

PLAN AF VÅNINGEN 1 TR. UPP SAMT AF BEFÄLSBOSTADENS BOTTENVÅNING.

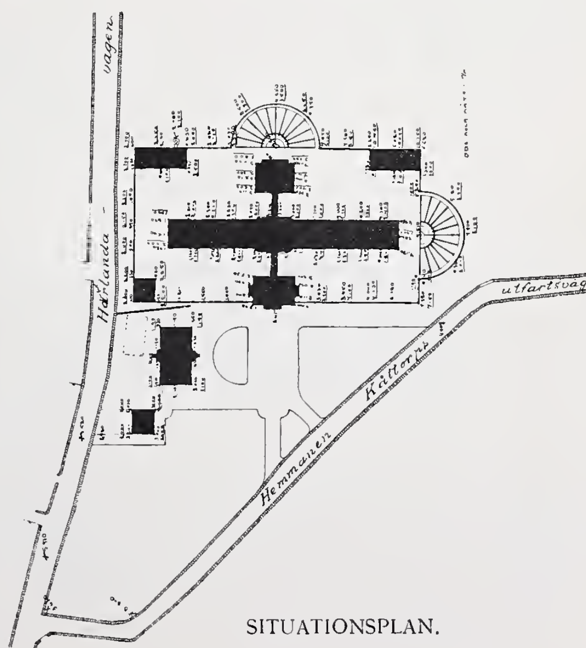

SITUATIONSPLAN.

NYA CELLFÄNGELSET PÅ LÄNDERIET STORA HÄRLANDA INVID GÖTEBORG

afser dels att ersätta en del af cellutrymmet å Nya Varfvet, dels n. v. länsfängelset för Göteborgs län.

Komplexet består af:

1) administrationsbyggnad, genom sammanbindningsgångar förenad med
2) cellbyggnad och
3) ekonomibygggnad.

Administrationsbyggnaden innehåller:

i souterrain: förråds- och ekonomilokaler samt desinfektionsapparat;

i bottenvåningen: vaktrum, mottagnings- och badrum för män och kvinnor, dagrum för konstaplar, samtalsrum;

i våningen 1 tr.: expeditionslokaler, arkiv och bostad för en vaktkvinna;

i våningen 2 tr.: domstolslokaler.

Cellflygeln innehåller:

i souterrain: arbetsceller för gröfre yrken, snickare, skomakare etc.;

i öfriga 3 våningar: dag- och nattceller för 192 fångar, vaktmästarexpedition, vakt- och badrum.

Ekonomiflygeln innehåller:

i souterrain: kökslokaler;

i bottenvåningen: sof- och arbetssal för 13 gemensamhetsfångar afsedda till köks- och handräckningspersonal;

i våningen 1 tr.: skolsalar, pastorsexpedition, bibliotek;

i våningen 2 tr.: sjukhus för svårare fall med läkarexpedition, sjukvaktarrum, bad- och sjukkök.

Till fängelset höra inom murarne:

4) tvättstuga;
5) ångpanneanläggning med kolbod;
6) uthus med latrinbod, materialbod och likbod samt två promenadgårdsanläggningar om tolf vid hvarje observationsstol.

Utom murarne ligga:

7) befälsbostad, innehållande:

i bottenvåningen: bostäder (4 rum och kök) för en assistent och en predikant;

i öfre våningen: bostad för direktören (6 rum och kök);

8) underbefälsbostad, innehållande:

i bottenvåningen: vaktmästarbostad (2 rum och kök);

i öfre våningen: maskinistbostad.

Byggnaderna 4, 7 och 8 bilda en slags herrgårdsanläggning, hufvudbyggnad med 2 flyglar omkring en särskild gårdsplan invid stora landsvägen, med hufvudfasad mot söder och stora gårdsplanen framför fängelsets administrationsbyggnad.

För byggnaderna icke användt tomtutrymme reserveras för framtida behof och begagnas t. v. till trädgårdar.

Möjligen kommer öster om fängelset att i framtiden uppföras bostadshus för konstaplar.

Till utförande af arbetet finnas anslagna 700,000 kr., af hvilka 600,000 erhållits genom försäljning af n. v. länsfängelsets tomt till Göteborgs stad. Öfriga 100,000 kr. ha beviljats af Riksdagen. För tomten (cirka 100,000 kv.-m.) ha betalats 78,000 kr.

Om byggnadsarbetena är entreprenadkontrakt uppgjordt med byggmästaren F. O. Peterson & Söner i Göteborg, slutande å 512,000 kr.

Öfriga medel äro afsedda till anläggning af värme-, vatten-, aflopps- och belysningsledningar, korkmattor eller annan golfbeläggning, badattiralj, ångkök etc

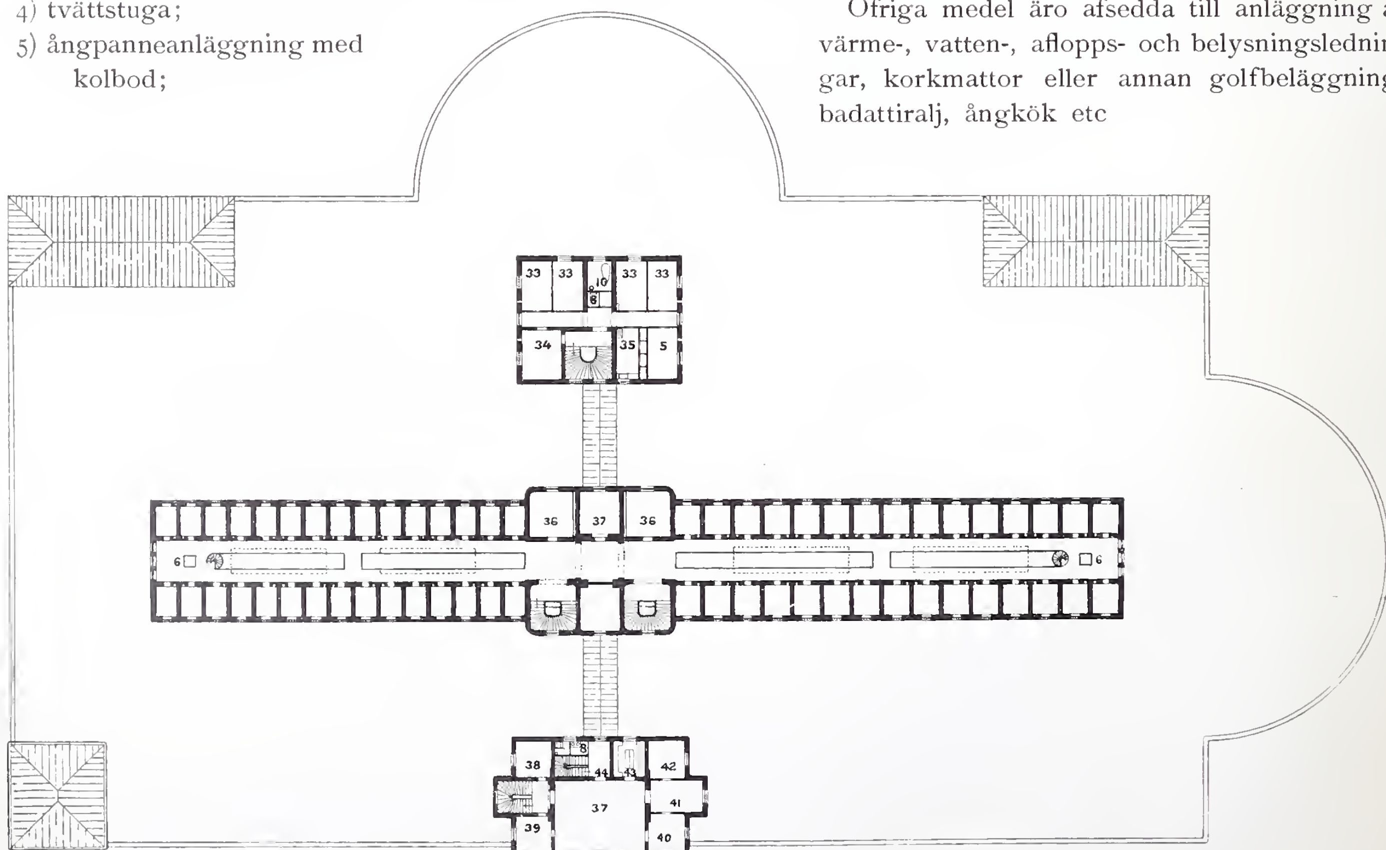

PLAN AF ÖFRE VÅNING.

Alla bjälklag i fängelsebyggnaderna utföras af järn och beton, balkongerna i cellkorridoren af sträckmetall och beton, öfriga hvalf i cellflygeln af på 10 cm:s afstånd inlagda rundjärn och beton.

Uppvärmning sker med varmvatten.

Belysning i korridorerna med gas.

Värmeledning af ingeniör H. Theorell.

Kontrollant byggnadsingeniör H. Jyllin.

Ritningarne äro utförda af Hofintendenten, Arkitekt Gustaf Lindgren, som äfven har åt sig anförtrodd ledningen af hela byggnadsarbetet.

BYGGNADSTEKNISKA FRÅGOR.

ANVÄNDNING AF NATURLIG STEN I HUSBYGGNADER.

Angående hithörande problemer har från Norge till Svenska Teknologföreningens Afdelning för Husbyggnadskonst inkommit ett frågeformulär, hvilket gifvit anledning till nedanstående skrifvelser:

Cirkulär

till Herrar medlemmar i Afdelningen för Husbyggnadskonst.

Enligt beslut, fattadt vid Svenska Teknologföreningens Afdelnings för Husbyggnadskonst sammanträde den 3 okt., sändes härmed till samtliga Afdelningens medlemmar ett från Norge inkommet frågeformulär angående lämpligt förfaringssätt vid användande af naturlig sten i husbyggnader. Då det äfven för byggnadsverksamheten i vårt land är af vikt, att dessa och hithörande frågor blifva grundligt och allsidigt utredda, vore det önskvärdt, att hvar i sin stad meddelade sina erfarenheter. Afdelningens styrelse motser därföre med tacksamhet förslag till de olika frågornas besvarande snarast möjligt.

Gustaf Wickman,
Ordförande.

Gust. Ameen.

1. Hvilken vægtykkelse har De benyttet ved 2 og 3 etages huses façadevægge, naar natursten er kommet til anvendelse?
2. Hvor tyk bagmur?
3. Har De isoleret den naturlige sten paa bagsiden (»bagen»)?
4. Er baade den naturlige sten og teglstenen muret i cementmørtel, eller er kalkmørtel benyttet?
5. Hvis sidstnævnte er tilfældet, hvilken erfaring har De saa med hensyn til væggens stabilitet?
6. Har De mærket noget gjennemslag af fugtighed fra den nat. sten paa indvendig vægside? Hvis saa er tilfældet bedes oplyst, om stenen var isoleret paa bagsiden og den hele væg udført i cementblandet mørtel, eller hvordan her var gaaet frem.
7. Gaar Deres erfaring ud paa, at den nat. sten bør isoleres paa bagsiden ved cementrapning?
8. Kan De meddele os de erfaringer, andre arkitekter paa Deres sted har indhøstet i denne sag?
9. Man bliver Dem forbunden for de oplysninger, De idetheletaget kan give til denne sags heldige løsning.

Som resultat häraf har afsändts följande svar:

Till
den af N. T. A. F:s arkitektafdelning och yngre arkitektförening tillsatta kommittén för utredande af frågor rörande användning af naturlig sten.

Adr.:
Arkitekt And. Bugge
Cam. Col. V. 12
Kristiania.

Med anledning af det frågeformulär angående lämpligt förfaringssätt vid användande af naturlig sten vid husbyggnader, som af Eder blifvit tillställdt Svenska Teknologföreningens Afdelning för Husbyggnadskonst, får Afdelningen härmed anföra:

Rörande punkter 1 och 2.

Murtjockleken vid 2 à 3 våningars hus kan ej bestämdt angifvas, då densamma är beroende af det djup, som af en eller annan anledning måste gifvas åt stenbeklädnaden, men användes här alltid bakom hvarje i fasadmur inlagd, naturlig sten tegelmur af minst 30 cm. motsvarande en tegelstens djup enligt de i norra och mellersta Sverige vanligaste tegeldimensionerna.

Anmärkas må härvid, att i Sverige är vanligt afputsa murars insida med kalkbruk och direkt därå anbringa tapeter eller målning.

Rörande punkter 3, 6 och 7.

En isolering med cement eller asfalt användes visserligen understundom, men torde en sådan i allmänhet ej kunna tillmätas någon större betydelse, enär en *isolering mot fukt* endast är af nöden mot i sammanhang med grundmur stående sockelsten, och en sådan anstrykning eller ingjutning ej kan antagas vara i högre grad värmeisolerande än en vanlig kalkbruksfog, hvarföre den ej i och för sig kan förhindra kondensering på murverkets insida, hvilken företeelse oegentligen brukar benämnas: »genomslag af fukt». Endast en tillräckligt tjock bakmur med ty åtföljande fogar har visat sig kunna förhindra sådan kondensering.

Då en beklädnad af naturlig sten alltid utgör ett visst hinder för bakmurens uttorkning, bör denna ej förtidigt förses med cementputs, oljemålning eller annan sådan beläggning, som hindrar eller fördröjer uttorkningen inåt. (Se »Populära uppsatser i teknisk hygien I. Om fukt i tegelbyggnader» af Klas Sondén.)

Rörande punkter 4 och 5.

Då kalkbruk utan inblandning af cement användes till bakmuren, hvilket här torde vara det vanligaste förfaringssättet, har man funnit sig böra använda samma slags bruk äfven för den naturliga beklädnadsstenen samt därvid lägga tillräckligt många och tillräckligt stora fogar för att uppnå så lika elasticitet med bakmuren som möjligt, då äfven stabiliteten, praktiskt taget, visar sig tillfredsställande vid måttlig belastning. Teoretiskt taget kan dock likhet i elasticitet ej uppnås och vid större belastning kan ojämnheten i motståndet blifva ödesdiger, hvarföre man i så fall, äfvensom då man vill använda större stenblock och små fogar, såsom vid stora monumentalbyggnader ofta är fallet, går motsatt väg och söker, genom att använda cementblandadt eller hydrauliskt bruk för bakmuren, göra denna så litet elastisk som möjligt.

För undvikande af utfällningar af salter har man funnit, att beredandet af såväl kalkbruk som i synnerhet bruk innehållande cement måste egnas stor omsorg, så att detsamma ej blifver för fett, och blandas väl, ej någonstädes gifvande öfverskott af kalk eller cement. Då sådana salter ofta förstöra fasadernas utseende, är skarp kontroll i detta hänseende tillräcklig.

Rörande punkt 9.

Vid större byggnadsföretag har man på senare tider funnit tjänligt på förhand göra noggranna undersökningar beträffande ifrågasatta stenarters förmåga att motstå vädrets verkan till förvittring.

Alla slags konstgjorda lagningar af naturlig sten hafva visat sig otillförlitliga.

För undvikande af naturstenens sprängning orsakad af ojämn belastning i muren ser man sig nödsakad att undvika för långa stycken i listverk, att ej taga solbänkar under fönster i ett stycke med inmurade ändar, att aflasta öfverliggare med halfbågar, att inmura losholzar så litet som möjligt vid ändarna, att insätta spröjsverk, sedan muren hunnit sätta sig, o. s. v.

För motarbetande af regnvattnets förstörande inverkan förser man alla lister och språng med tillräckligt branta fall och alla öfverskjutande delar med skarphuggna vattennäsor slutande ett stycke från tillstötande vertikal yta, hvarförutom man inlägger stänkskift ofvanför hvarje fall. Täckplattor, balkongplattor och dylikt gifvas valkformigt uppstående eller öfverskjutande fogkanter. Dessa förfaringssätt visa sig dock ej tillfyllest vid användande af vissa lösare stenarter, utan anbringar man därvid betäckningar af koppar eller blyplåt.

För rengöring af fasadsten undviker man hälst syra, men om sådan måste användas, gifver man den en stark utspädning och aftvättar den genast med vatten.

Stockholm den 7 november 1904.

För Svenska Teknologföreningens Afdelning
för Husbyggnadskonst.
Gustaf Wickman.

Gust. Améen

ÖFVERINTENDENTSÄMBETET.

Till Förste Intendent har utnämnts Professorn vid Tekniska Högskolan Arkitekt I. G. Clason. Sveriges arkitekter hafva knappast hämtat sig från förvåningen öfver, att han ej blef Öfverintendent, hvartill han var självskrifven. Frånsedt rangordningen, hälsa de denna utnämning med tillfredsställelse, erkännsamma öfver den dubbla själfuppoffring, Professor Clason visat. Öfverintendentsämbetet har gjort en ovärderlig vinning.

FÖRENINGSMEDDELANDEN.

Svenska Teknologföreningens Afdelnings för Husbyggnadskonst sammanträde den 19 december hade anordnats som julfest. Klubbutskottet hade vidtagit lyckade förberedelser. Julgran, väggprogram, bål med brinnande glögg, lustiga kupletter, sång och musik åstadkommo en glad stämning bland de tyvärr ovanligt fåtaligt församlade medlemmarne. Det ringa antalet torde delvis bero på, att under senare år julfesterna missbrukats till att under julskämtets oskyldiga form framkomma med otillbörliga, personliga elakheter. Äfven denna gång förekommo mot slutet af festen ett par beklagliga utslag af privat underklassig illvilja. För framtiden kommer sådant icke att tolereras, utan julskämtet hållas inom det kvickas och det tillbörligas gränser. Julfesten skall då återfå sin trefliga, kollegiala prägel.

Meddelanden rörande Teknisk Tidskrifts afdelning för Arkitektur och dekorativ konst sändas till Arkitekten T. A. Grut, Grefgatan 11, Stockholm. (R. T. 70 70, A. T. Österm. 30 30.)

Prenumerationspris incl. postporto 6 kr. pr år; för å utrikes ort boende prenumeranter 6: 50, och kan prenumeration ske hos herrar bokhandlare och å Teknisk Tidskrifts expedition, Brunkebergstorg 18, *samt å alla postkontor i riket* *Redaktionen.*

INNEHÅLL:

ARKITEKTUR
OCH DEKORATIV KONST

ORGAN FÖR
SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS
AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST

ÅRGÅNG 35 AF TEKNISK TIDSKRIFT
ANSVARIG UTGIFVARE: NILS KJELLBERG
REDAKTÖR: ARKITEKT TORBEN GRUT

HELGEANDSHOLMENS BEBYGGANDE.

Först när riksbyggnadskomplexet i dess helhet fullbordats och platsen vid Norrbro försetts med planteringar, vilja vi i denna tidskrift framställa och skärskåda detsamma. Riksbanken är ännu ofullbordad, men Riksdagen har med detta års början tagit sin nya boning i besittning. Och exterieuren af de byggnadsmassor, man funnit för godt att resa framför slottet på den lilla Helgeandsholmen, står i hufvudsak färdig.

Den största och viktigaste monumentalbyggnad, som under mansåldrar uppförts i Sverige, nalkas sin fullbordan.

Placeringen af denna byggnadskomplex skall för kommande släkten i många, många led vittna om förherskande svensk kultur vid 1900-talets början.

Den historiskt kunnige skall påminna sig, att omkring denna tidpunkt i Stockholm uppfördes en hel rad af väsentliga byggnader, såsom Nordiska Museet, Kgl. Operan, Dramatiska teatern, Konstakademien, Posthuset, Kvarteret Rosenbad, de olika bankpalatsen i de centrala stadsdelarne, huset Skeppsbron n:o 20, von Rosenska huset, von Halwylska huset, Adelswärdska huset, konsul Broms' hus, Wijkanderska villan, Prins Eugens Valdemarsudde, vidare Centralpalatset, hela gator af sådan betydelse som Birger Jarlsgatan och Strandvägen, vidare Vasagatans fondbyggnad, »Folkets hus», »Konstnärshuset», Arbetareinstitutet, de olika elektricitets- och gasverken, vidare Oscarskyrkan, Sofiakyrkan, Vasakyrkan, Johanneskyrkan, Stephanskapellet, Matheuskapellet, Kungsholms och Maria Församlingshus o. s. v. — en ansenlig tillväxt till 1800-talets Stockholm. Och han skall fråga sig: Hvad var det utmärkande för den tidens byggnadskonst i Sverige? Hvari låg dess nationella karaktär? Fanns det såsom i hvarje verklig kulturepok någon stor centralidé eller nationell anda, mäktig att samla de skapande individerna till gemensam sträfvan?

Vi veta ej, hvad svaret skall blifva. Men ett står fast: i kolossen på Helgeandsholmen har en riksdagsmajoritet, trots vederbörlig varning, satt ett bestående minnesmärke öfver ett förhastadt beslut.

Hvad är resultanten af sekelskiftets arkitekturdanande krafter hos oss? Månne under all denna babelska förbistring, af denna heterogena, blandade göt skall varda en slaggfri, klingande malm, en nationell svensk byggnadskonst? Blickom ut öfver våra svenska bygder — lyssnom till ekot från våra höga skogar och låga berg! Icke i staden, icke på gatan eller i studiekammaren, utan därute i de stora vidderna skola vi söka och finna vår egen svenska art.

Vi äro nog lyckliga att dagligen hafva för ögonen verk af en Jean de la Vallée, en Nicodemus Tessin, svenske män af sydländskt blod, af en mild försyn förda till vår snöiga nord för att här skapa några af världens herrligaste byggnader, konstverk af äkta svenskhet. Månne ej deras lugna, ståtliga enkelhet, deras förnäma naturlighet, deras mustiga, beherskade detaljbildning och säkra skala kunna gifva oss något att tänka på?

Huru hafva vi förvaltat det arf, sådana män gifvit oss?

Resandet af granitpalatset på Helgeandsholmen kommer mången svensk att blekna af sorg och rodna af blygsel inför denna fråga.

Inga hårda ord till arkitekten. Han har gjort sitt bästa. Hvem vill kasta första stenen?

Nej, ansvaret drabbar hela nationen. Huru har detta kunnat ske? *Torben Grut.*

CENTRALTRYCKERIET. STOCKHOLM.

Fig. 1.

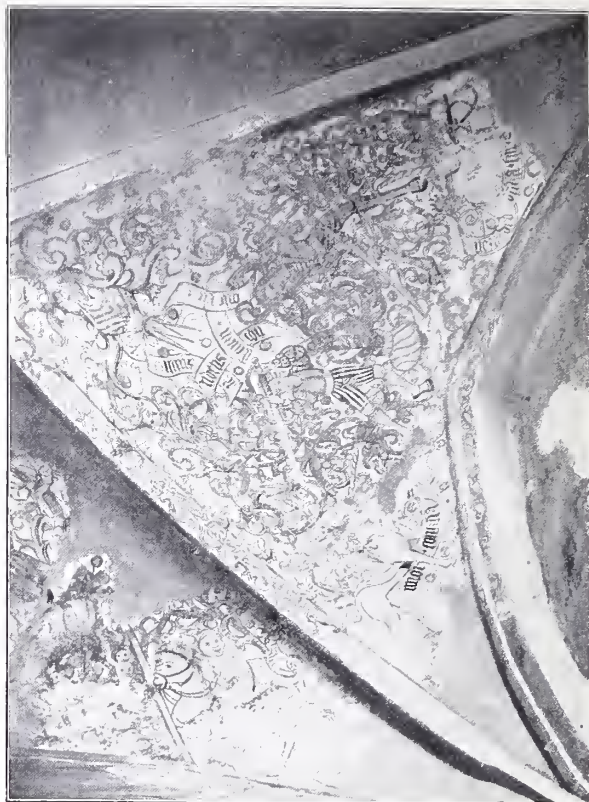

Fig. 2.

PETRIKYRKAN I MALMÖ OCH DE NYFUNNA KALKMÅLNINGARNE.

AF ARKITEKT T. WÅHLIN.

(Forts. fr. pag. 5.)

II.

Krämarekapellet, på senare tid så bortglömdt, var tidigare kändt äfven under namnen Kledebo- (Klädesbod-) och Vantsnyderekapllet. Det senare ordet af Vant-tyg eller kläde och snyde (schneiden) skära betyder således klädesskäraren, d. v. s. detaljhandlaren eller krämaren. De tre till utseendet så olika namnen äro således i grunden ett och samma.

Kapellet byggdes låt oss säga omkring 1500 intill det efter raset 1442 ånyo uppbyggda tornet och intill norra sidoskeppets västra gafvel. Det var således endast västra och norra ytterväggarne, som nyuppfördes. Det härvid använda teglet är af 85 × 125 × 310 mm. storlek, medan i kyrkan för öfrigt användts dimensionen 85 × 120 × 270 mm. Kapellet öfverhvälfdes med tvenne krysshvalf, och för att bespara huggning i tornmuren uppbyggdes midt på södra långsidan en kraftig murpelare för uppbärande af de här mötande hvalfbågarne och kapporna. För öfrigt hvila hvalfven på konsoler och kragstenar, hvilka här nedan skola närmare omtalas. Då i denna gafvelvägg satt ett stort fönster, blef kapellet på bekvämt sätt satt i förbindelse med kyrkan blott genom att fönsterbröstningen nedtogs. När denna förbindelse åter stängdes, vet man ej, men vi veta, att år 1780 var kapellet användt såsom spruthus och år 1868 blef det inrättadt till eldstadsplats för värmeledningen. Apropos denna senare kan jag ej underlåta att här anföra hvad Friberg förtäljer om kyrkans äldsta »varmapparat»: »År 1593 skänkte 'en onämnd Guds vän' till S:t Petri kyrka 22 d:r, för hwars årliga ränta skulle om sommaren uppköpas kol, och hwarmed under gudstjensterne om wintern skulle wid like hållas den eldpanna eller kettil, som drages omkring i Koret till 'scholebörn at werme sig wed, da de sådan ild emot köld och frost behöfva':»

Den år 1868 i Krämarekapellet inbyggda och sedan åtskilliga gånger om och tillbyggda varmluftsapparaten fyllde så godt som hela kapellet. En minimalt beräknad eldningsplats låg i väster innanför en stor bred dubbelport, som upptagits under det västra fönstret, och längs apparatens södra långsida var en smal gång, för hvars framdragande man till hälften afmejslat den grofva murpelare, som i denna sida uppbär hvalfven.

In i denna eldstadskammare kom ingen »obehörig», som ej vid något tillfälle vintertiden lyckades finna kyrkans eldare i utöfvandet af sina ämbetsplikter, och någon öfverblick öfver rummet fick endast den, som lyckades så ställa sig in hos envåldshärskaren på platsen, att han fick låna dennes sotiga

Fig. 3.

Fig. 4.

stege, en nödvändig sak för den, som ville våga försöket att stiga upp på det varma plan, som bildade varmapparatens tak. Först här uppe kunde man se hvalfvens lätta kupor och de dem bärande kragstenarne. Af dessa voro tre utskurna i kritsten. De båda i väster framställde det ena en välmående munks, den andra en dito nunnas leende ansikten. Af de båda i öster var den norra af helt oarbetad form; den södra saknades. Den som mest var egnad att ådraga sig uppmärksamheten var den midt på norra långväggen, midt emot den ofvannämnda tegelpelaren sittande (fig. 3). Dess tredubbla funktion att bära dels midtel- (gördel-) bågen, dels de två kryssbågarne (de båda sköldbågarne i väggen äro ej alls markerade) har fått en lika originell som träffande beteckning, därigenom att hufvudets ansikte blifvit uppdeladt i tre, hvart med sin särskilda näsa, mun och haka men med gemensam panna och med de fyra ögonen på ett ganska antagligt sätt placerade såsom gemensam egendom. Sedan konsolen nu befriats från flera lager kalkhvittning, framstå dess gamla former fullt tydligt. Från en mindre kragsten af en typ, som återfinnes under hvälfningarne i flera af våra landtkyrkor från denna tid, växer det egendomliga hufvudet upp, ännu bevarande spår af ursprunglig färgbehandling. Ansiktet visar »hudfärg» och det till »axlarne» nedhängande håret är svart. Den plana stenytan därbakom är rödmålad. Öfver hufvudet hvilar en abac, som dock haft den ledsamma oturen att ha blifvit upp- och nedvänd insatt i muren. Den gamla färgbehandlingen är ännu bättre och så godt som fullständigt bevarad på de båda ofvan omnämnda västra konsolhufvudena.

Här uppe på varmapparatens tak fann jag också gömda i aska och sot en del rester af en praktfullt snidad ram till ett epitafium, votivtafla e. d., hvars rika genombrutna bladslingor omslöto två på koppar målade porträtt af gifvarne eller af de aflidna, hvilkas minne taflan var satt att bevara. På väggen hängde också en gammal läktarebarriär med kolonner och bågfält, omslutande målade bibliska porträttfigurer. Alla dessa fragment äro nu deponerade på Malmö Museum. Meningen med deras inläggande på och vid varmapparaten har tydligen varit den, att de en gång skulle bevisa kyrkan den sista tjänsten att hvar i sin mån bidraga till hennes uppvärmning, och det är naturligtvis endast en ren händelse, att så ej redan skett. Af de många epitafier kyrkan haft äro en mängd till namnet kända men spårlöst försvunna. Det är knappast att antaga, att de helt multnat ned. Säkerligen hafva de genom varmapparaten gått vägen till den säkra förintelsen.

Sedan nu emellertid den gamla varmapparaten tjänat ut både på godt och ondt och själf blifvit såld såsom skrot, har den blifvit ersatt med en modern lågtrycksångapparat. Då det af rent praktiska skäl var önskligt och nödigt att sänka denna ned under golfvets nivå, blef det också möjligt att medelst ett bjälklag skilja den nyutgräfda eldstadskällaren från det sålunda helt förlagda kapellet. Ett

Fig. 5.

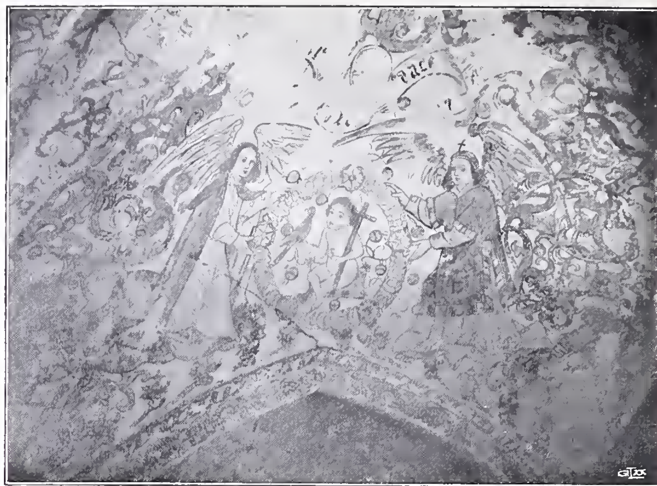

Fig. 6.

godt stöd vid genomförandet af denna förändring hade jag i en af arkitekten Arwidius till byggnadskommitterade ställd skrifvelse i samma syfte.

Kapellet var som sagdt nu förlagdt, och hvad var då naturligare än att sätta detsamma åter i sin gamla förbindelse med kyrkan och att söka så godt sig göra lät sätta dess interiör åter i stånd. Men huru hade kapellet en gång sett ut? Att den norra långsidans två igenmurade men eljest väl bevarade fönster en gång varit öppna, det var ju tydligt och klart. Att den breda porten i väster tillkommit för sprutornas skull, det var ju också tydligt och likaså kunde man utan alltför stor risk antaga, att fönstret däröfver en gång gått ned till samma bröstningshöjd som de andra. Väggarne hade en gång visat fogstruken tegelyta, det kunde man ju tydligt se igenom hvittningen. En del af de äldre murarne (den södra och östra) visade dock putsad yta, men denna hade tydligen en gång varit fogstruken på den tid, då dessa väggar voro tornets och sidoskeppets yttre fasadsidor och borde naturligtvis nu behandlas i likhet med de öfriga och i likhet med sitt ursprungliga utseende. Och i hvalfkapporna, åtminstone i deras svicklar och hjässor hoppades man ju att finna någon liten, om än aldrig så enkel målning.

Men de undersökningar, som nu började, ledde till resultat som i sanning vida öfverträffade de djärfvaste förväntningar. Icke blott hvalfvens kappor, äfven deras ribbor och bågar, äfven de stora väggytorna, dörr- och fönstersmygar, hela kapellet är fylldt med ursprungliga, med kapellet jämnåriga målningar, hvilka äro af ett mycket stort såväl konstsom kulturhistoriskt värde, och som visa en för den tid, från hvilken de härstamma, sällsynt konstskicklighet.

De båda hvalfkvadraterna äro behandlade på något olika sätt men dock med mycket god sammanhållning. De bredt och kraftigt tecknade, typiskt gotiska växtslingor, som utbreda sig i ett fantastiskt, från att symmetriberäkning fritt nät öfver hvalfytan och på sin höjd lämna midtfältet och svicklarne fria för en originell och skiftande figurbehandling, de öfverst i kappornas spets prålande väldiga blommorna, som hela vägen rikt varieras, det längs bågar och ribbor löpande »krabb»-motivet och bågarnes egen ornamentala dekorering, hvars motiv mer eller mindre påtagligt hämtats från växtvärlden, allt detta bidrager till en fast helhetsverkan, inom hvars ram det sedan varit rikt tillfälle för målaren att röra sig mera fritt och otvunget i detaljbehandlingen. Att t. o. m. i ett par af hvalfkapporna midtelfigurgruppen helt utelämnats, rubbar ingalunda den konstnärliga jämvikten.

Se vi nu först på hvalfvens figurframställningar, så lägga vi först märke till gruppen i den östligaste kappan (fig. 1). I midten se vi Kristus, tronande på regnbågen, igenkommande för att döma lefvande och döda. I hans händer se vi hålen efter spikarne, på hans blottade bröst hålet efter lansen, som genomborrade hans hjärta. På hufvudet bär han törnekronan, och däromkring skimrar glorian. Från hans hufvud utgår åt vänster, öfver de fördömda, ett svärd, och åt höger, öfver de saligas hufvuden en lilja. Närmast vid hans högra sida synes jungfru Maria, framhållande mot människosonen sitt blottade bröst, därmed symboliserande sitt moderskap. Vid Kristi vänstra sida midt emot Maria sväfvar Johannes Döparen, klädd i »kamelahår». För att man rätt skall få dräktens art inpräntad i sig viftar kamelhufvudet baktill med uppspärrade ögon och gapande mun såsom en flik af kappan och huden är icke ens befriad från klöfvar och benknotor. Öfver hufvudfigurerna sväfva tvenne änglar, blåsande — basun, skulle en vanlig dödlig vilja kalla deras instrument, men en känd samlare och kännare af musikinstrument har meddelat mig, att det är — zinka. På detta instrument, en lur med sidoventiler, jämte afbildningen på ett annat ställe af en äkta luta kunde samme man alldeles riktigt datera målningarne. Nedanför på domarens vänstra sida ser man helvetet,

Fig. 7.

Fig. 8.

där de onda andarne med oförställd glädje underblåser helveteselden och maka in de osaliga i lågorna. Medan djäflarnes så att säga ordinarie ansikten visa vild förtjusning hafva de ett annat ansikte, placeradt midt på bålen, hvilket med sina blängande ögon och med sina grinande med långa svinbetar beväpnade munnar visa ilska och raseri. Motsatta sidans framställning af paradiset är tyvärr af fukt nästan helt förstörd. En af de saliga synes dock, och hans sidoblick bort på de förtappade angifver tydlig belåtenhet med att icke vara i deras belägenhet.

Vi gå nu till höger till södra kappan i samma hvalfkvadrat (fig. 2). Dennas midtelbild framställer två kämpande unga riddersmän, hvilka med väldiga slagsvärd damma på hvarandra af hjärtans lust. Och målaren tyckes hafva menat, att detta är synnerligen klokt och förståndigt gjordt. Åtminstone läser man på ett slingrande språkband öfver deras hufvuden sentensen: »Omnis prudens Consilium querit», det är uttydt: »hvarje klok man söker råd» eller friare »den där råd lyder är vis». Måhända äro de båda unge männen framställda såsom varnande exempel. Åtminstone skulle vår mera nyktra tid säkert gifva dem det rådet att handtera sina pampar litet försiktigare, hälst som de ej ha minsta tillstymmelse till rustning, utan äro klädda i lätta och lediga, färgrika pagedräkter.

I följande hvalfkappor se vi såsom midtelbild de båda apostlarne Petrus och Paulus, hållande den heliga Veronicas svetteduk med bilden af det törnekrönta Kristushufvudet (fig. 8). De båda apostlarne äro framställda i nästan naturlig storlek och bära sina resp. emblem. Då deras händer äro upptagna med hållandet af duken, har Petrus hängt sina nycklar på en ring, som han trädt på ena armen, och Paulus håller sitt långa svärd under sin ena arm. Öfver och mellan deras hufvuden synes det påfliga vapnet den trekrönta tiaran och de båda korslagda nycklarne. Och däröfver åter ett slingrande band, hvars inskription skulle kunna tydas till: »Ubi intenderis ingenium valet (?) deficilis (?) est cura rerum (?) aliena.» Under antagande, att denna dechiffrering är riktig, skulle densamma med rätt placering af skiljetecknen kunna öfversättas med: »Hvarthän du än sträcker din tanke, så gäller den regeln: den främmande omsorgen, d. v. s. omsorgen om saker, som äro dig främmande, är svår.» Andra förslag till läsning eller öfversättning af sentensen motses af undertecknad med nöje.

Den fjärde kappan (fig. 14) i den östra kvadraten har ingen midtelgrupp utan visar blott en stor vas, hvarur det öfver hvalfvet sig bredande löfverket uppväxer. Inskriptionsbandet finnes dock igen äfven här. På detta läses: »Cozitationes consiliis roborantur». Om ock detta ej är klassisk latin, kan det dock lätteligen tydas till: »Eftertanken stärkes genom råd».

Andra (västra) hvalfkvadratens östra kappa saknar alldeles både figurgrupp och språkband. Kappan är utan något afbrott helt och hållet utfylld med det gröna slingverket.

Följande kappa, den södra, (fig. 6) visar en hänförande vacker midtgrupp: två änglar, klädda i prästerliga, pälsbrämade dräkter, hålla med varsamma händer en rosenkrans, inom hvilken man ser Johannesbarnet, sittande naket på en liten grön kudde, med korset stödt mot skuldran och hållande i vänstra handen ett fikon och på den utsträckta högra handens pekfinger en liten grön papegoja. På språkbandet, som hvirflar öfver hufvudena synes blott svaga rester af bokstäfver. De voro här målade med så litet bindeämne, att de vid afknackningen blädrade af med kalken utan att lämna spår efter sig på hvalfvet. På ett ställe har dock så mycket blifvit sittande att man kan urskilja ordet: »Angeli».

Den västra kappan visar en »Misericordiabild». Två änglar hålla här en duk, hvarpå framställes i midten Jesu hjärta, genomborradt af ett spjut. Däromkring flätar sig törnekronan och i dukens fyra hörn ser man de af stora spikar genomborrade, af-

Fig. 9.

Fig. 10.

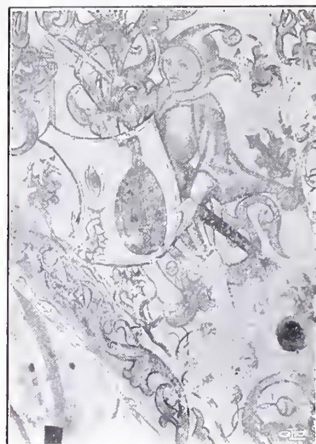

Fig. 11.

Fig. 12.

skurna händerna och fötterna. Att spikarne eller spjutet ej kunnat rymmas på duken utan äro målade ett godt stycke utanför densamma, har ej generat mästaren. Äfven här återfinnes språkbandet, hvars inskription börjar med: »Vuenera dei . . . . .» — »Herrens sår . . . . .». *Om* jag läst de följande orden rätt, så äro de affattade på så hemskt dålig latin att för dylikt scriptum skulle

» — — — — — — — på sin tid,
Då språket redan var uti förfall,
skolmästaren Qvintilanius gifvit
en primagosse handplagg»,

och jag vill under sådana omständigheter hvarken sätta den längesedan afdöde målarens rykte såsom skribent eller mitt eget såsom innanläsare på spel genom att här anföra något komplett språkvidrigt.

Den sista, nordvästra, kappans midtelbild utgöres af en stor röd sköld, hvari framställes Kristus såsom offerlam. Lammet bär korset, och ur dess bröst framväller en blodstråle, som upptages i en framför stående kalk. Skölden hålles af de fyra evangelisternas bevingade symboliska figurer: ängeln, lejonet, oxen och örnen, hvardera med ett språkband, hvarå respektive evangelists namn läses. Öfver gruppen sväfvar en dufva, och däröfver synes ett språkband med inskriften: »Agnus dei miserere» eller i öfversättning: »O Guds Lam, förbarma dig öfver oss».

Se vi på den allmänna karaktären i dessa åtta figurgrupper, så finna vi en påtaglig skillnad mellan de båda hvalfkvadraternas målningar. Från rent konstnärlig synpunkt betraktade kan man säga att de båda hvalfven väga tämligen jämnt mot hvarandra, och dock hafva de hvart sin prägel. Målaren, ty det är helt visst samma person, som utfört de båda hvalfvens målningar, har tydligen först gjort den ena kvadraten färdig, och när han så börjat på den andra, har han så småningom kommit in på andra idéer. Blommorna i hvalfvens hjässa hafva samma karaktär, hvalfribbornas ornering är densamma, och det gröna löfverket utbreder sig med samma lifaktighet och dock med samma lugn öfver hvalfytan. Men figurerna äro i den västra kvadraten tecknade med en liksom mera uppöfvad hand. Särskildt änglarnes ansikten äro tecknade med en säkerhet och en finess, som icke återfinnes i den östra kvadratens figurer. Och deras dräkter äro målade med visserligen rik, men ej så kraftig, att icke säga tung färgbehandling, som figurernas i yttersta domen eller som de båda apostlarnes med Veronicaduken.

Och medan inskriptionerna på språkbanden i västra kappan hålla sig till det rent religiösa området, så röra sig de i östra kappan om de medborgerliga dygderna; klokhet, försiktighet, eftertanke. Och vi skola snart se, huru denna skillnad är ytterligare betonad i behandlingen af hvalfsvicklarne, hvilka vi ännu ej studerat.

Här har konstnären gifvit sin lifliga fantasi fria tyglar och har frammanat de mest egendomliga skapelser. I den östra kvadratens svicklar se vi en massa högst fantastiska ryttarefigurer, och äfven dessa ha språkband att uppvisa. Tyvärr äro flera af dessa figurer och de till dem knutna inskriptionerna så illa medfarna af fukt, att de delvis äro nästan utplånade.

Här ser man en fet och frodig, leende, naken pilt, klädd endast i narrhufva med bjällra i toppen och långa öron, ridande på en kraftig grå häst med människohufvud, belagd med betsel och seldon efter alla konstens regler. Inskriptionen på hans språkband börjar med ordet »*Mors* . . . . » — fortsättningen står ej att tyda. Hvad denne leende yngling och denne kraftige, efter utseendet att döma ganska hygglige, häst har med döden att göra, är ej lätt att säga. I en annan svickel se vi en apa, ridande på ett ohyggligt djur med lång vessleartad kropp och ett vedervärdigt människohufvud, till färg och skapnad likt ett halfruttet liks och med händer och fötter som en människa, men gående på alla fyra. Som ridspö använder apan en benknota. Midt emot denna grupp ser man i nästa svickel en liten vacker naken pojke med svart knollrigt hår, ridande på en kamel, hvars svans han med ena handen lyfter upp för att så mycket eftertryckligare kunna traktera

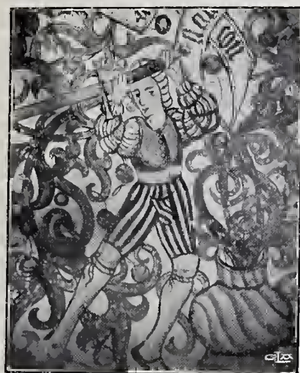

Fig. 13.

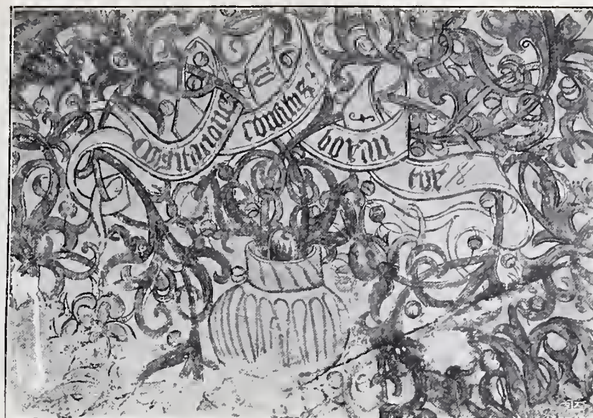

Fig. 14.

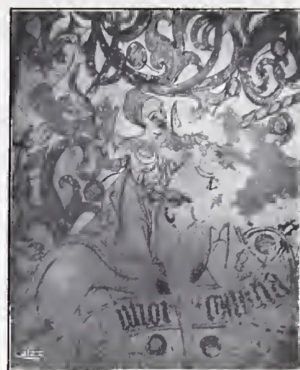

Fig. 15.

djurets sålunda blottade bakdel med sin högt lyfta, treremmade knutpiska. Den tillhörande inskriptionen har hittills trotsat hvarje försök till tydning.

I en tredje kappa (fig. 15), under de båda kämpande pagerna, se vi två figurer en manlig och en kvinlig, ridande hvar sin enhörning (skygghetens symbol). Bredvid ryttarinnan kan man delvis läsa inskriptionen: »*Timor consilia* .....» Den här använda pluralisändelsen ger vid handen, att meningen skall vara: »Fruktan söker råd hos alla och en hvar», i motsats till hvad vi ofvan sett, att den kloke söker *ett* råd (consili*um*) och därmed punkt. I den fjärde kappan äro ryttarefigurerna ersatta med tvenne gripar, eller möjligen af en grip och ett lejon. Att gripen uppträder i en medeltida kalkmålning, är såvidt jag kunnat finna ganska sällsynt, och omöjligt är ej, att det är stadens vapen, griphufvudet, som den år 1437 den 23 april fick af Erik af Pommern, hvilket inspirerat konstnären. I sina kraftiga klor håller den ena gripen sitt språkband, hvilket bär inskription: »Iracundia est inimica .....» d. v. s. den uppbrusande häftigheten är (vår) fiende — åter ett upprepande af de till lugn och besinning manande ord, som vi på flera ställen förut sett i denna hvalfkvadrat.

I den västra kvadratens svicklar återfinna vi ej ryttarefigurerna, ej heller några inskriptionsband. Men här är i stället en figurserie af kanske än större intresse. De åtta svicklarne utfyllas här af åtta sköldbärande figurer. Dessa icke blott skilja sig från midtelgruppernas figurer genom sina världsliga dräkter — de framställas såsom väpnare — utan äro genom sina förvridna kroppar och sina realistiska ansiktsdrag och i synnerhet genom sina narraktiga hufvudbonader betecknade såsom tjänande, de förra underlägsna varelser. Deras sköldemärken tyda på, att de representera antingen olika handtverksskrån eller ock måhända olika enskilda yrkesmän, möjligen de donatorer, som skänkt medlen till kapellets uppbyggande eller målningarnes utförande Vi se här (fig. 19) en man med halmflätad, under hakan bunden »bahytt», förande en sköld med tre dolkar, vapensmedernas emblem, en annan (fig. 12) med ett gammalt käringansikte och med öronlappar försedd mössa bär smedernas emblem, hammare, städ och hoftång i skölden. En tredje (fig. 9) är klädd i flikad kappa med tuppkamliknande från hufvudet tillbakaslagen kapuschong och för i sin sköld tre spjutspetsar, ånyo således en vapensmed eller svärdfejare. Nästa man bär en egendomlig liksom fjäderkransad hatt och hans sköldemärke är ett schackbräde, snickarnes eller schatullmakarnes emblem. En annan åter har ingen hufvudbonad, hans tunna hår reser sig på ända, och med en ful grimas ser han ned på en sköld, hvari synes en liten »svarter en» med några otydliga äfvenledes svarta emblem i händerna. Detta skulle ju kunna vara skorstensfejarnes skråmärke — om öfverhufvud taget något sådant skrå fanns till. Ännu långt fram på 1500-talet var det »rackarens» göra att sota skorstenarne. Och åter en annan (fig. 11) bär narrkåpan och för i skölden en luta och bredvid denna ett på kant ställdt öga, hvilket ju skulle kunna tydas såsom instrumentmakarnes skråmärke. Det är denna luta, som lär vara tecknad noggrannt såsom de äldsta från Arabien införda lutorna.

Hvad nu än dessa sköldehållare äro ärnade att beteckna, utgöra de dock en lika sällsam som i kulturhistoriskt, och särskildt kostymhistoriskt hänseende mycket beaktansvärd figurserie.

Men ännu återstår det oss att se på de alla nedersta svickelspetsarne, där en ny intressant figurserie möter oss. De stora figurteckningarne ha ej kunnat sträcka sig ned i de mycket skarpa vinklarne, och så har konstnären åter fått släppa sin fantasi lös. Här har han så frammanat ett ej mindre fantastiskt bildergalleri med motiv, hämtade företrädesvis ur fågelvärlden. Tämligen naturalistiskt hållna äro en klapprande stork, som med sina långa smala ben och sin bakåt-uppåtböjda hals och näbb mycket väl utfyller det resterande tomma fältet; eller en trana, (fig. 17) som plockar på sina ryggfjädrar; eller en svan, låt vara att den fått en skär färgton öfver sig och en — hästsko i näbben. En annan svan har fått låna sitt dokprydda hufvud af en gammal hederlig matrona.

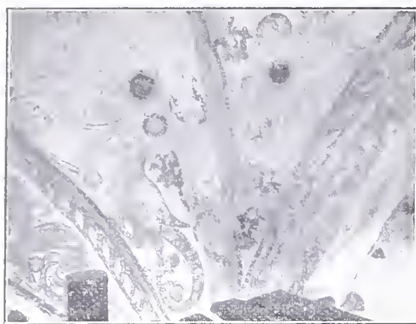

Fig. 16.

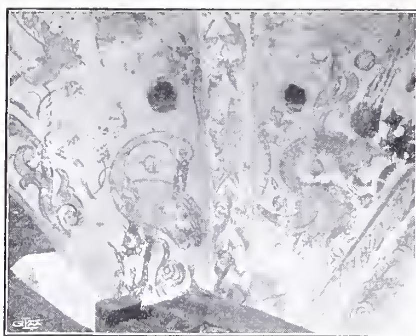

Fig. 17.

Fig. 18.

En papegoja ser ganska rimlig ut, medan en hennes släkting har fått en lång ormstjärt med en bjällra i ändan. Men märkvärdigare saker än så bjudas. Här se vi t. ex. en ullig svan eller hvad vi skola räkna honom till för ett släkte, hvars långa hals bär ett skäggigt faunhufvud med långa ludna öron; här en annan fågel med hufvud som en prinsessa, fötter som en gås och stjärt som en skorpion; här åter en långörad uggla, blåsande säckpipa. På ett enda ställe är fågeln ersatt af ett fyrfotadjur — eller rättare af två dylika — här sitter i ett hörn en liten hvit hopkrupen katt med en sprattlande mus mellan tänderna.

I svickeln där bredvid finnes en liten detalj, som påkallar särskildt intresse. Det är en liten blott i svag men bred kontur tecknad sköld, innehållande ett enkelt litet bomärke, hvilket icke gärna kan vara annat än den okände mästarens anspråkslösa signatur.

Sedan vi sålunda öfversett hvalfvens målningar, kunna vi nu taga väggarne och deras dekorationer i betraktande. En märkbar skillnad mellan dessa målningar och hvalfvens faller genast i ögonen. Visserligen återfinna vi det gröna bladmotivet äfven här, men det är ej på långt när så dominerande som i hvalfven. Det framträder egentligen på östra väggen, där putsen och följaktligen äfven målningarne till stor del bortfallit samt i norra och västra väggarnes fönstersmygar, som med sina tätt aftrappade profiler ej kunnat gifva plats för figural behandling, och där således de gröna rankorna med fördel kommit till användning. På södra långväggens stora hela ytor synas de däremot ej till. Vidare visar sig en stor skillnad i behandlingen af figuren. Medan i teckningen af hvalfvens figurer konturen spelar hufvudrollen och dessutom visst icke alltid röjer någon vidare säkerhet, så är modelleringen ganska lättvindigt och ibland ganska klumpigt behandlad och har tydligen vållat konstnären svårigheter. Så är t. ex. särskildt Kristushufvudet på Veronicas duk ur rent konstnärlig synpunkt ganska ledsamt att se på. Väggarnes figurer däremot äro till större delen utförda med en, i synnerhet i betraktande af den tid, som sett dem födas, märkvärdig känslighet. Konturteckningen blir mera underordnad och modelleringen är utan tvekan, klart och med små medel utförd.

Af de olika framställningarne kan man urskilja två hufvudserier. Den första af dessa är en »dödsdans», framställd i sex taflor, två och två på ömse sidor om kapellets tre fönster. De äro mer eller mindre illa medfarna och kunna tyvärr icke alla i sin helhet klart uppfattas. Ett par af dem äro nästan helt förstörda. Vi se emellertid konungen och borgaren, biskopen och munken i liemannens sällskap. Denne dödens representant är framställd med all önskvärd ryslighet såsom en naken mager man, stundom inhöljd i en kappa, stundom med blott en gördel om länderna. Hans mun är utan läppar, hans näsa och öron äro blott tomma svarta hålor. Kring hans hals, armar och ben, ut och in genom mun, ögon, öron och alla lemmar ringla giftiga gröna ormar, ett framställningssätt, som äfven återfinnes på ett par i kyrkgolfvet liggande grafstenar från samma tid. På en af bilderna blåser döden med sin grinande läpplösa mun zinka, på de öfriga framställes han talande till sin sidokamrat.

Bland dödsdansframställningarne förtjänar gruppen med biskopen och i all synnerhet den med kungen att framhållas för sin synnerligen fina och älskliga framställning af dessa åt döden vigda personer. Konungens ungdomligt rena ansikte är en verklig pärla i sin upphöjda ädelhet på samma gång som i sin individuella karaktärisering.

Den andra figurserien är en rad berättelser ur åtskilliga helgonlegender. Så ser man på den södra hvalfbärande pelaren en synnerligen vacker framställning af den hel. Laurentius, den unge diakonen, som i Rom led martyrdöden genom att stekas på halster. Han tyckes särskildt här i Norden med stor förkärlek ha blifvit dyrkad, och är lätt igenkännlig på sitt halster som han för med sig hvar han går. På de små väggytorna kring fönstren finnas nedan-

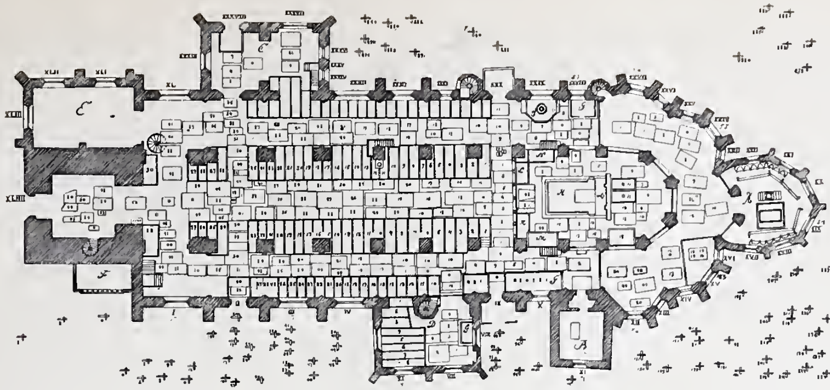

PLAN AF PETRIKYRKAN I MALMÖ.

för dödsdansen en serie dylika afbildningar, så t. ex. en vacker bild af den hel. Katarina bärande sitt attribut, hjulet, och vidare en del dylika smärre mer eller mindre väl bibehållna framställningar af helgon och deras lidandes historia.

Men på södra väggens båda stora och hela väggytor på ömse sidor om Laurentiuspelaren växa dessa små figurframställningar ut till väldiga kompositioner. Det östra fältet är illa faret, men dess komposition kan i sina hufvuddrag nogsamt följas. Det är den hel. Göran, befriande jungfrun ur drakens våld. Han är klädd i järnrustning och rider en hvit häst, som i kraftigt anlopp trampar den ringlande draken under sina hofvar. Riddaren har redan stungit sitt spjut genom drakens svalg så att det sticker ett godt stycke ut bakom nacken, och han höjer nu sitt väldiga slagsvärd till det dödande hugget. Den mordiska scenen tilldrar sig i ett leende landskap, där man ser den räddade jungfrun med sammanknäppta händer prisande Gud för sin räddning. Bredvid henne står ett lam, oskuldens symbol. Rundt omkring härskar idyllisk ro. Midt i taflan ser man en lugn liten damm, hvarpå en skara änder simmar. En af dessa dyker på änders vanliga ograciösa sätt för att nå sin föda i den dyiga bottnen. Ett större vatten synes längre bort, och på detta ligga större och mindre båtar ankrade vid stranden. Taflan företer en skarp förmåga af naturiakttagelse och visar därmed, att dess mästare ej var främmande för de frigörande känslor och stämningar, som med renässansen ånyo trängde sig fram i människosinnet.

Att denna målning haft sin alldeles särskilda betydelse finna vi däraf, att kapellet äfven omtalas under namnet S. Jörgens kapell och således varit helgadt åt S. Jörgen eller S. Göran. En annan benämning hvarunder det åtminstone i nyare tid förekomma är »Vor Frue Kapell ved Stenkestenen», ett namn som äfven jag trott på och i skrift användt. Kapellet skulle enligt detta namn varit helgadt åt jungfru Maria. Visserligen kunde det nog stundom hända att ett kapell eller en kyrka hade två eller flera skyddspatroner, men om detta kapell förekomma aldrig mig veterligen Marias och Jörgens namn tillsammans. Då dessutom kyrkan vid norra ingångsdörren hade ett »Vor Frue Kapell», och då detta således faktiskt låg närmare intill norra stenekestenen än S. Jörgens kapell till den vänstra (eller norra) så tror jag att vi kunna anse, att namnet Vor Frue Kapell ved Stenekestenen icke bör tilläggas Krämarekapellet, intill dess att en närmare utredning upphäft våra dubier.

På fältet väster om Laurentiuspelaren finna vi den såväl färg- och figurrikaste som hvad innehållet beträffar märkligaste kompositionen. Midt i taflan ser man en öppen stensarkofag hvari ligger en svårt sargad man, som blödt under gisselslag. Han ligger på sidan och håller högra handen upp emot bröstet. Ställningen synes sålunda icke angifva, att han är död. Hans hufvud är tyvärr alldeles borta, men det är ju ej svårt att gissa att det skall vara en framställning af den ännu i grafven lefvande Kristus, helst som det tomma korset synes liggande på kant bakom sarkofagen. Rundt omkring denna midtelbild tilldrar sig ett rörligt lif, och dock synes ingen af de till nära ett tjugutal uppgående här uppträdande personerna hafva något direkt att skaffa med den graflagde. Man ser helige män med gloria kring hufvudena sysselsatta med gräfning, andra plocka drufvor i stora korgar, andra åter bära fram korgarne och stjälpa ut de plockade drufvorna. Och åter andra trampa vinpressen. Framför sarkofagen sitta höga kyrkliga dignitärer, påfvar och biskopar, och bredvid dem ligga tre vinfat i stapel, det öfversta försedt med en stor tratt. Och man ser vidare i taflans vänstra sida (fig. 5) en grupp af fyra personer, däraf en gammal gråhårig och gråskäggig man klädd i pälsmantel och med kejsarkrona på hufvudet. Den näste bär påflig tiara och kåpa, som sammanhålles öfver bröstet med en stor agraff; den tredje bär kardinalshatt och den fjärde kunglig krona och hermelinbrämad kappa. De hålla i sina händer grofva rep, som de just hålla på att slå om ett stort vinfat, antagligen för att sänka detta ned i källaren. Vi förstå nu att midtelfiguren i sarkofagen endast är en hänvisning, att den för öfrigt å taflan framställda rikliga vinskörden skall hafva hänsyftning på Kristi blod som flutit för alla, och som är tillräckligt för att rena alla människor från alla synder. Vi kunna

dock icke afhålla oss från den stilla reflektionen att denna vackra tanke är på ett skäligen drastiskt sätt framställd.

Ännu hafva vi en intressant liten figurmålning som tyvärr af okynniga händer blifvit ganska illa handterad. Okynnet är emellertid af gammal datum och äldre än den nu bortknackade öfverhvittningen. Då man upptagit förbindelsen mellan kapell och kyrka ganom att nedbryta bröstningsmuren under fönstret har den fönstret omgifvande, framspringande profilen fått sitta kvar och öfvergången från den plana ytan har man fått endast genom att snedt afpassa listens nedre ända. Men denna behöfde ju någon bättre uppbärning än blott en snedfas. Man har då här målat en knektfigur. Sittande i en svårt tillvriden ställning på en ganska enkelt tillyxad men väl spenslig »omålad» träbänk, stöder han under profilen med sin ena öfver hufvudet lyfta hand, som är målad in på den sneda fasytan. Man kommer ovillkorligen att tänka på Albert Engströms dekorativa målningar i Prippska paviljongen på Stockholmsutställningen 1897.

Slutligen böra vi ej förbigå ett här ofta upprepadt dekorationsmotiv, om vi så få kalla de öfver pelare, väggar och fönstersmygar strödda konsekrationskorsen. Hildebrand omtalar (Sveriges medeltid III pag. 90) att vid invigningen af en kyrka var den viktigaste akten vid en kyrkas invigning, att den officierande biskopen gick omkring inne i kyrkan och målade å väggarne med smörjelse tolf kors. Då smörjelsen så småningom försvann från murarne, plägade man efteråt till minne af invigningen med färg måla upp korsen, som vanligen voro ringomslutna. För nybyggda kapell däremot skulle, enl. samma förf., endast benediktion d. v. s. en uttalad välsignelse vara behöflig. Här se vi nu det märkliga förhållandet att vi i detta kapell hafva tolf kors målade på väggen. De två sista visserligen upp i hvarandra, och man skulle kunna fatta dessa båda såsom ett kors, hvilket blifvit öfverhvittadt och flyttadt. Tagas de två korsen däremot för två särskilda, så hafva vi som sagdt alla tolf i behåll. Om något motstycke härtill inom vårt land är kändt är mig obekant. Att de alla tolf sitta inne i detta kapell visar ju tydligen att det är minnet af detta kapells invigning de äro satta att bevara. och att man således mot slutet af medeltiden afvek från tidigare gällande regler. Det är ju också bekant, huru man då katholicismen lutade åt sitt fall, sökte uppehålla hennes sjunkande anseende genom att mer och mer lägga an på ståt och praktfulla ceremonier. Så fick då detta lilla sidokapell en invigningshögtidlighet, som förut ej hade brukats ens för självständiga kapellbyggnader utan varit kyrkorna förbehållen. Vidstående teckning visar de 4 olika typer korsen vid uppmålningen hafva fått. Deras storlek varierar mellan 30 och 40 cm. Sex (eller fem) af dem sitta på Laurentiipelarens fem faser, de öfriga äro spridda på västra och norra väggen. Ett sitter i en smyg i ett af de norra fönstren. Fyra (eller tre) synas på afbildningen af Laurentiipelaren. (Fig. 4.)

Från hvad tid härleder sig nu denna ståtliga, sällsynt enhetliga och fullständiga interiör? Gotiken lefver ännu kvar i hvalfribbornas krabbor, i hvalfvens slingrande bladverk, men pagernas och sköldhållarnes tätt åtsittande benkläder, deras rikt veckade puffärmar och deras tvära breda skor visa oss, att renässansen redan gjort sitt genombrott på klädedräktens område, och vi hafva sett huru äfven i groteskfigurerna och i uppfattningen af naturen renässansen påtryckt sin stämpel. Men senare än år 1527, det år, då katholicismens udd började brytas i Danmark och lutherska läran förkunnas i S. Petri kyrka kunna icke dessa katolska legendmålningar, där påfvar och kardinaler uppträda, och där själfva påfvevapnet kröner en af framställningarne, vara gjorda. Man kommer nog därför sanningen närmast om man sätter tiden för målningarnes utförande till omkring år 1520.

Kapellet kommer nu att iordningställas, och det må därvid bli vår högsta sträfvan att rädda dessa så sällsynt intressanta och värdefulla målningar från fortsättning af den förstörelse, som tiden i förening med fukt från otäta tak och de häftiga temperaturväxlingarne i det gamla varmapparatsrummet redan länge bedrifvit. Men må vi göra det med så varsam hand som möjligt, så att detta enastående minne från Malmö gamla storhetstid må bevaras i så oförfalskad ursprunglighet som möjligt.

När så den monumentala dopfunten, ett arbete i sandsten och marmor från år 1601, blir insatt i kapellet och dess iordningställda i ek snidade tredubbla baldakin, som hittills legat sönderfallen af ålder och vanvård i en vrå bakom altaret, åter blir upphängd öfver funten i sina gamla konstsmidda länkar, och en af kyrkans gamla malmkronor kommer i andra hvalfkappan, och när så golfvet i kapellet blir belagdt med de genom sitt konstvärde eller sitt personhistoriska intresse mest värdefulla af de under det nu undanskaffade tegelgolfvet återfunna gamla grafstenarne (i ålder varierande mellan 100 och 500 år), så kunna vi lugnt säga, att det gamla Vantsnyderekapellet kommer att bli Malmö förnämsta sevärdhet.

Theodor Wåhlin.

MÖBLER.

SKÅP, SOFFA, STOLAR OCH BORD I RÖKT OCH BONAD EK FÖR TELEFONAKTIEBOLAGET CEDERGREN I WARSCHAU.

UTFÖRDA AF SNICKARE CARL JOHANSON I STOCKHOLM, EFTER RITNING AF ARKITEKT RAGNAR ÖSTBERG.

TEGEL-FRÅGAN.

Med anledning af en från Sveriges Tegelmästareförening till Svenska Teknologföreningen ställd uppmaning att upptaga frågan om åtgärders vidtagande för påskyndande af införandet af det mindre tegelformatet (250 × 125 × 63 mm.) i mellersta och norra Sverige till »förnyadt behjärtande», har styrelsen genom skrifvelse af den 8 april 1903 anmodat Afdelningen för Husbyggnadskonst att upptaga denna fråga till bepröfvande och därefter till styrelsen inkomma med yttrande. Afdelningen har på grund däraf genom sitt tekniska utskott sökt åstadkomma en utredning med verkställande af jämförande beräkningar grundade på insamlade uppgifter. Denna utskottets utredning, som här nedan återgifves, gifver Afdelningen anledning att uttala sin lifliga sympati för den af tegelmästareföreningen närda önskan om en snar allmän öfvergång till det mindre tegelformatet, då det synes, som om man med skäl kunde hoppas, att härmed en bättre, lätthandterligare, äfven till fasader användbar tegelvara kan komma till allmän användning, därvid äfven någon minskning i byggnadskostnaderna ställes i utsikt. Härmed vunnes då äfven den fördelen, att lika måttbestämmelser på tegel blefve gällande öfver hela vårt land och lika med de i Danmark och Tyskland brukliga.

Reformens slutliga genomförande beror ytterst på producenterna, hvilka kunna enas om att hädanefter i regeln endast föra den mindre tegelsorten i marknaden.

UTSKOTTETS UTREDNING.

Till

Svenska Teknologföreningens Afdelning för Husbyggnadskonst.

Sedan Svenska Teknologföreningens styrelse till afdelningen remitterat en skrifvelse från Sveriges Tegelmästareförening angående åtgärders vidtagande för införandet af ett mindre tegelformat, 25 cms tegel, i mellersta och norra Sverige i stället för där allmänt brukligt 30 cms tegel, och denna remiss blifvit öfverlämnad till afdelningens tekniska utskott, har detta utskott företagit nämnda fråga till behandling, och får utskottet härmed till frågans utredning lämna följande bidrag och förslag.

För mera än ett decennium tillbaka tillsattes af Svenska Teknologföreningen på förslag af numera professor W. Cronquist en kommitté, hvilken utarbetade och 1893 öfverlämnade ett förslag till *Normalbestämmelser för tegelleveranser*, hvilket förslag blifvit grundligt behandladt och diskuteradt utaf de fleste af Sveriges tekniska föreningar, hvarjämte det efter sedan åsikterna blifvit genom kommittearbete sammanjämkade, i revideradt skick blifvit godkändt och antaget af Allmänna Svenska Teknikermötet i Gefle i juli 1901.

Dessa *Normalbestämmelser vid tegelleveranser* äro 1903 utgifna från trycket i serien Svenska Teknologföreningens Handböcker under n:r VI. De afse uteslutande tegel af så kalladt normalformat 25 × 12 × 6.5 centimeter, om hvilket format alla intresserade enat sig såsom varande det ur olika synpunkter bästa. Tegel af detta format användes allmänt i utlandet och i södra och västra Sverige, men endast i obetydlig mängd i mellersta och norra Sverige, där 30 cms-teglet ännu är förhärskande.

Frågan är nu denna: *Hvilka åtgärder kunna vidtagas för att befordra införandet af 25-cms tegel?*

Svaret blifver: *För ett mera allmänt införande af 25-cms tegel fordras, att de personer, som bygga med tegel, erhålla tillförlitliga uppgifter om det mindre teglets fördelar framför det större.*

I öfverensstämmelse härmed har utskottet sökt inhämta uppgifter angående de bägge tegelsorterna och deras användning till murverk för att i sin mån bidraga till klarställandet af frågan.

I dessa tider, då klagomålen öfver dyra boningshus äro allmänna, framställer sig först frågan om murverkets kostnad, om en byggnad af 25 cms tegel blifver dyrare eller billigare än en dylik af 30 cms tegel.

Hvad beträffar kostnaden för själfva teglet, så är det förenadt med en viss svårighet att erhålla för de bägge tegelsorterna fullt jämförbara siffror, emedan samma tegelbruk hitintills i regel tillverkat endast en sort, åtminstone i stor skala.

Enligt uppgift (december 1903) från tegelhandlare i Stockholm gällde 30 cms-tegel på kaj 47 kr. $^0/_{00}$ och 25 cms tegel samtidigt 37 kr. $^0/_{00}$.

Dessa tegelpris äro ovanligt höga och gälla endast hufvudstaden, där man dock torde få anse, att priset å större sommarleverans bör nedgå från 47 till omkring 40 kr. $^0/_{00}$ för det större teglet. Enligt af tegelmästareföreningens ordförande hr O. Bleckert, Sala, benäget lämnade uppgifter anses 25 cms tegel kunna under normala förhållanden säljas 9 kronor billigare än 30 cms, således för 31 kr. $^0/_{00}$, då 30 cms tegel kostar 40 kr. $^0/_{00}$.

Arbetskostnaden för inmurning af 1,000 st. 30 cms sten, inberäknadt handtlangning m. m., är i Stockholm 18 kr. 50 öre, och har motsvarande kostnad för 25 cms tegel ej för närvarande kunnat nedbringas till mindre än 16 kr. 50 öre. Bruksåtgången kan vid användandet af 30 cms sten beräknas till 2 hektoliter pr kubikmeter färdigt murverk, och då 25 cms sten användes, till 2.8 hl. Priset för vanligt kalkbruk är i Stockholm omkring 1 kr. pr hl.

Transportkostnader m. fl. utgifter variera mycket, men kunna exempelvis antagas blifva 10 kr. pr kbm. murverk.

Med användande af de först anförda höga tegelprisen och de därefter lämnade öfriga uppgifterna erhålles kostnaden för en kbm. murverk:

a) *af 30 cms tegel.*

260 tegel à 47 kr. $^0/_{00}$	kr.	12: 22
inmurnings- och handtlangningskostnad 260 sten à 18: 50 $^0/_{00}$	»	4: 81
murbruk, 2 hl., à 1	»	2: —
diverse transporter m. m.	»	10: —
S:a	kr.	29: 03
eller i rundt tal	»	29: —

b) *af 25 cms tegel.*

400 tegel à 37 kr. $^0/_{00}$	kr.	14: 80
inmurnings- och handtlangningskostnad 400 sten à 16: 50	»	6: 60
murbruk, 2.8 hl. à 1	»	2: 80
diverse transporter m. m.	»	10: —
S:a	kr.	34: 20

Om åter de lägre tegelprisen 40 kr. $^0/_{00}$ för 30 cms sten och 31 kr. $^0/_{00}$ för 25 cms sten användas för beräkningen blifva kubikmeterprisen

för 30 cms sten	kr.	27: 20
och för 25 cms sten	»	31: 80

En kbm. murverk af 25 cms tegel är enligt dessa beräkningar omkring 17 % dyrare än en kbm. murverk af 30 cms tegel.

Vid första påseendet skulle det sålunda synas ekonomiskt att använda det större teglet, men så torde vanligen ej vara förhållandet. Det af 25 cms tegel utförda murverket är nämligen starkare och bättre än det, som utföres af större sten, hvarför murdimensionerna i en byggnad kunna minskas, då man använder det mindre teglet, och har man vid utarbetandet af föreskrifter för byggnaders utförande i allmänhet också tagit hänsyn till denna omständighet på det sätt, att murtjocklekar för olika ändamål som bekant bestämmas i antal sten. Sålunda talar man om och använder halfstens-, helstens-, 2-stensmur etc., oberoende af om stort eller litet tegel användes, hvarför murtjockleken vid användande af 30 cms sten såsom regel blifver 20 % större än då 25 cms användes.

Då sålunda ökningen i murmassa vid användande af 30 cms tegel (20 %) är något större än besparingen i pris (17 %), så blifver kostnaden pr m, väggyta något mindre då den mindre tegelsorten användes. Exempelvis blifver en 2-stensmur af det mindre teglet 0.5 m. tjock, och kostar en kvadratmeter sådan mur 0.5.31.80 = 15.90 kr., under det att en 2-stensmur af det större teglet blifver 0.6 m. tjock, och kostar en kvm. sådan mur 0.6·27: 20 = 16: 32 kr., således praktiskt taget lika mycket, om muren utföres af smått eller stort tegel. Det torde här böra anmärkas, att exempelvis Stockholms byggnadsordning ej nu medgifver fullt den minskning i murtjockleken, som ofvan blifvit förutsatt.

Angående dimensioneringen af murade pelare och hvalf vid användandet af de olika tegelformaten må anföras, att enligt medeltalen af en mängd vid Chalmerska institutets materialprofningsanstalt verkställda tryckprof å vanligt murtegel det mindre eller 25 cms teglet befunnits vara 35 % starkare än 30 cms teglet. Denna siffra är såsom afseende tegel från olika bruk visserligen ej fullt användbar, men kan man af profven sluta, att pelares och hvalfs tvärsektionsareor i hvad på teglet beror vid användandet af 30 cms tegel böra tagas afsevärdt större än då 25 cms tegel användes, hvarigenom volymen murverk äfven ökas i samma grad. I pelare och hvalf är det således en bestämd vinst att använda det mindre tegelformatet.

Om vid öfvergången från ett större till ett mindre tegelformat på grund af otvanstående den *direkta* vinsten vid *nuvarande* prislägen ej är särdeles stor, så måste här påpekas *dels* att 25 cms teglets användning gifver anledning till en hel del *indirekta* besparingar och fördelar, *dels* att man kan hafva grundad anledning antaga, att kostnaden för murverk af den mindre tegelsorten kommer att minskas, så snart det mindre teglet kommer till en mera vidsträckt användning.

Fördelen af det mindre teglets användning ligger i första hand däruti, att detsammas kvalitet är bättre. Ofvan är påpekadt, att teglets hållfasthet är afsevärdt större än hållfastheten hos det stora teglet. Det mindre teglet har vidare en bättre form, beroende på mera jämn bränning och på, att detta tegel under tillverkningen låter lättare handtera sig. Teglets goda form medgifver användandet af små fogar, hvilket förhållande i hög grad bidrager till hela murverkets godhet, hvarigenom, som ofvan blifvit visadt, omkring 20 % af en byggnads murverk kan inbesparas.

Genom denna minskning i massa minskas vikten af en byggnads murverk i samma mån, hvilket i väsentlig grad inverkar på kostnaden för pålning, grundmurar, pelare af alla slag och för sådana balkar, hvilka uppbära tegelhvalf, brandbotten eller murar. Häri torde man böra söka den största besparingen, som ernås genom det mindre teglets användning och den viktigaste anledningen för en öfvergång till detsamma.

Fönster- och dörrkarmars djup minskas med 20 %, hvilket äfven leder till besparing i snickeri.

Vid användandet af beklädnadstegel, hvilket så godt som uteslutande tillverkas med en tjocklek, som öfverensstämmer med det mindre tegelformatet, erhålles med detta goda förband, under det att beklädningsteglets förband med en af stort tegel utförd bakmur blifver ytterst otillfredsställande. Golfytan i en byggnad ökas då murtjocklekarna minskas.

Sedan en del af de fördelar, som åtfölja användandet af 25 cms tegel, nu blifvit berörda, får utskottet återgå till kostnadsfrågan.

Ofvan har blifvit anfördt, att 25 cms tegel i Stockholm under nuvarande höga tegelpris kostar 37 kr. °/₀₀, men att under mera normala förhållanden priset bör nedgå till 30 kr. °/₀₀, hvilket pris synes vara det gällande i södra Sverige. Under sommaren 1903 såldes 25 cms tegel i Stockholmstrakten för 25 kr. °/₀₀, under det att 30 cms samtidigt betalades med 35 kr., visande dessa sista siffror en jämförelsevis god proportion. Dock anses det mindre teglets pris ännu ytterligare kunna nedbringas, så snart tegelbruken i mellersta Sverige hunnit blifva modärniserade och inrättade för större eller mindre utsträckt vinterdrift, hvilken betydligt höjer ett tegelbruks tillverkningsförmåga och ekonomiska drift, men lärer denna vinterdrift endast kunna baseras på tillverkning af det mindre formatet, alldenstund det stora ej lämpar sig för den med vinterdriften förbundna artificiella torkningen.

Det är just utsikterna att på ett mera rationelt sätt under större delen af året kunna drifva tegelbruken, som föranledt Tegelmästareföreningen att arbeta på införandet af det mindre tegelformatet och man kan vara öfvertygad om, att denna förening och dess enskilda medlemmar skola göra allt hvad på dem beror för att inrätta tegelbruken tidsenligt och därigenom nedbringa tillverkningskostnaden.

Förutom af tegelpriset är murverkets kostnad beroende af inmurningskostnaden, hvilken ofvan blifvit angifven till 16,50 kr. °/₀₀ för det mindre och till 18,50 kr. °/₀₀ för det större teglet. Denna proportion synes ej svara mot det verkligen utförda arbetet i bägge fallen. Den mindre stenen väger nämligen omkring ²/₃ så mycket som den större, hvarföre tegelbärningen bör betalas med obetydligt högre pris än ²/₃ af det, som betalas för stort tegel, och då vidare en murare pr dagsverke inmurar 50 % mera af det lilla teglet än af det stora, bör ersättningen till muraren äfvenledes för inmurning af 1,000 st. mindre tegel utgå med ²/₃ af samma ersättning vid murning med större sten. Bruksbärning och öfriga arbeten minskas däremot ej i fullt samma grad, hvarföre totala arbetskostnaden vid 25 cms sten bör blifva något större än ²/₃ af motsvarande kostnad vid 30 cms sten, dock enligt utförd detaljberäkning ej högre än ³/₄ eller 75 %, under det att ofvan angifna siffra för 25 cms tegel 16,50 kr. utgör 89 % af den för 30 cms tegel upptagna 18,50 kr. Äfven här har man således anledning antaga, att proportionen skall komma att bättras till fördel för det mindre teglet.

Af ofvanstående utredning torde få anses framgå att införandet af det mindre tegelformatet visserligen icke under nuvarande prislägen minskar murverkets kostnad i en byggnad, men att murverket blifver bättre, och att det mindre tegelformatet medför afsevärda fördelar och besparingar i byggnadens öfriga delar, hvarföre utskottet för sin del härmed får förorda, att det mindre teglet vid byggnaders uppförande må komma till allmän användning, och att genom afdelningen för husbyggnadskonst en uppmaning ställes till dess medlemmar och till öfriga, som syssla med husbyggnader, att hvar och en i sin stad må söka påskynda införandet, hvarjämte i samband med en dylik uppmaning lämpliga delar af ofvanstående utredning torde kunna inflyta i föreningens tidskrift samt tillställas tegelmästareföreningen i svaret å den ingångna skrifvelsen.

Utredningens offentliggörande torde kunna gifva anledning till ytterligare meddelanden angående fördelarna af det mindre tegelformatet, hvarigenom frågan kan hållas uppe på dagordningen.

Stockholm i februari 1904.

Å Tekniska utskottets vägnar.

FR. ENBLOM.

Sigge Cronstedt.

REDOGÖRELSE FÖR VERKSAMHETEN INOM SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST UNDER ÅR 1904.

Under det nu tilländalupna året har afdelningen ej såsom i så många år tillförene haft förmånen att stå under prof. I. G. Clasons ledning. Hans bestämda önskan att träda tillbaka från sin ställning som ordförande måste respekteras, men kände afdelningens medlemmar därvid helt naturligt behof af att på ett synligt sätt ådagalägga sin tacksamhet för hans nitiska och resultatrika arbete till afdelningens fromma under ett 10-tal år, hvarföre ock vid årets första sammanträde till honom öfverlämnades en hedersgåfva.

Afdelningen har under det gångna året kallats till 17 ordinarie sammanträden, däraf 4 ägnats åt besök vid nyss fullbordade eller under arbete varande byggnadsföretag nämligen: Elektricitetsverkets understation vid Thulegatan, Tyresö slott, Centralbadet vid Drottninggatan, Stefanskapellet i Vanadislunden, Gustaf-Vasa-kyrkan och Mattheuskapellet. Efter utfärdande af extra kallelse besågs den 16 mars Riksbyggnaderna på Helgeandsholmen.

Med utlandet har afdelningen under året stått i liflig beröring. Sålunda har svaret till »The Ame-

rican Institute of Architects» å förfrågningar rörande arkitektarbetet vid statens byggnadsföretag efter återremiss från Teknologföreningens styrelse erhållit sin slutliga formulering. Från Norge inkomna förfrågningar rörande lämpligt förfaringssätt vid användande af naturlig sten vid husbyggnader hafva behandlats af tekniska utskottet, gifvit anledning till diskussion inom afdelningen samt utsändande af frågeformulär till samtliga medlemmar, hvarefter de slutligen besvarats i enlighet med af styrelsen afgifvet förslag.

Vid Internationella Arkitektkongressen i Madrid lät afdelningen representera sig genom sin ordförande, ark. Wickman, som senare för afdelningen redogjort för kongressens förlopp och resultatet af dess förhandlingar.

Då Akademisk Arkitektförening i Kjøbenhavn firade sitt 25-årsjubileum hade afdelningen på inbjudan ett ombud närvarande. Ordföranden blef denna gång förhindrad fullfölja det honom anförtrodda representantskapet, hvilket i stället utfördes af ark T. Grut, som å afdelningens vägnar till den danska föreningen öfverbringade en å en silfvertafla upptecknad broderlig hälsning och har afdelningen sedermera af ark. Grut fått meddelande om festen.

Afdelningen har äfvenledes fått del af inbjudan till deltagande i den af »The American Society of Civil Engineers» föranstaltade kongressen i S:t Louis.

Tvenne utländska representanter för byggnadskonsten hafva under året gästat afdelningen, nämligen: Arkitekten M. Nyrop från Kjöbenhavn och Königlicher Regierungs & Baurat de Bruyn från Berlin.

Med anledning af remiss af en från Sveriges Tegelmästareförening till Sv. Teknologföreningen riktad uppmaning att behjärta frågan om normaltegels snara allmänna införande i norra och mellersta Sverige har afdelningen genom sitt tekniska utskott åstadkommit en utredning. Sedan ärendet blifvit till styrelsen öfverlämnadt för slutlig behandling har densamma med bifogande af nyssnämnda utredning i skrifvelse till Teknologföreningens styrelse uttalat afdelningens önskningar och förhoppningar beträffande denna fråga.

Tvenne gånger under året har afdelningen blifvit anmodad att utse prisdomare vid arkitekturtäflingar. Aktiebolagets Hem på Landet hemställan i detta syfte resulterade uti, att ark. C. Westman utsågs att vara medlem af prisnämnden i täflingen om ritningar till egnahemsvillor. Till motsvarande uppdrag vid den täflan, som föranstaltats af kommitterade för ordnande af tingshusbyggnadsfrågan inom Roslags södra domsaga, föreslogos arkitekterna Améen och Lallerstedt.

Afdelningens hemställan till Föreningens styrelse om anskaffande af tidskriften »Der Städtebau» för biblioteket har bifallits.

Från andra sektion remitterad af ingeniör Fr. Stridsberg väckt fråga om eganderätten till konstruktionsritningar och behofvet af skydd därför har hänskjutits till författningsutskottet, hvarifrån svar ej hunnit inkomma.

Under året inom afdelningen hållna föredrag och diskussioner äro förutom här ofvan berörda ärenden följande:

»Stockholms rådhusrätts arbetssätt med framhållande af de fordringar, som böra ställas på de olika lokaler, hvaraf denna institution är i behof», af rådman R. Öhnell;

»Om Öfraby gamla kyrka i Skåne» af ark. Th. Wåhlin med skioptikonbilder;

»Kunna våra nu vanligen använda trätakkonstruktioner anses fullt tidsenliga» inledning till diskussion af ark. Axel Lindegren;

Redogörelse för den rapport rörande säkerhetsanordningar vid byggnaders uppförande, som afgifvits till La Sociėté Centrale d'Architecture de Belgique, af prof. I. G. Clason;

»En diplomatisk örfil», skildrande konflikter mellan österrikiska hofvet och Karl XII, af arkivarien Th. Westrin.

»Svenska stugor» med skioptikonbilder, af amanuensen A. Nilsson;

Meddelande om s. k. »Deltagolf», af Høyer-Ellefsens konstruktion, af ing. H. Krag;

»Den kommunaltekniska betydelsen af ett ordnadt slakthus- och saluhallsväsende» med skioptikonbilder, af stadsveterinären d:r S. Nystedt;

»Äldre och nyare stadsplanetyper» med skioptikonbilder af ark. P. Hallman;

»Toaletter och deras anordning», inledning till diskussion af prof. I. G. Clason.

Dessutom hafva skioptikonbilder förevisats från gamla byggnader å Södermalm samt från en resa i Tyskland af stadsarkitekten K. Salin samt från olika länder af herrar R. Enblom, Falkenberg och Lallerstedt.

Vid afdelningens sammanträden hafva följande arbeten varit utställda:

Ritningar till kapell i Vanadislunden af förste intendenten C. Möller;

Uppmätningsritningar, fotografier och restaureringsförslag för Öfraby och Åhus kyrkor af ark. Th. Wåhlin;

Diverse nyare trä-takkonstruktioner;

Akvareller från studieresor i utlandet af ett tiotal af afdelningens medlemmar;

Förslag till ordnande af uppfartsvägar till södermalm af ing. N. Gellerstedt.

Ritningar och förslag till åtskilliga byggnader i Norrköping såsom rådhus, folkskolebyggnad, restaurant, spannmålsmagasin m. m., allt af ark. C. G. Bergsten;

Ritningar till ny kyrka vid Gustafsberg, till villa å Djurgården, förslag till restaurering af Häfverö kyrka, allt af ark. G. Améen;

Förslag till centralhall vid Klara strand samt till saluhall vid Mälartorget af ark. G. Wickman;

Ritningar till ny kyrka i Norrbyn af arkitekterna Berlin och Almqvist;

Dessutom hafva en del nyare byggnadsmaterialier förevisats, såsom väggbeklädnadsplattor, taktegel af olika typer, tygtapeter, lås m. m.

Under året äro till medlemmar i afdelningen invalda: ark C. J. Forsberg och ark. Axel Sjögren. Medlemsantalet utgjorde sålunda vid årets slut 137.

Styrelsen har under året utgjorts af:

Ordförande: ark. G. Wickman;

v. Ordförande: ark. E. Lallerstedt;

Sekreterare: ark. G. Ameen;

Bisittare: stadsark. K. Salin;

Utskottsmedlemmar hafva varit:

Konstutskottet: A. Johansson, Axel Lindegren, Th. Thorén, L. Vahlman och C. Westman;

Tekniska utskottet: V. Bodin, S. Cronstedt, W. Dahlgren, Fr. Enblom, E. Stenhammar;

Författningsutskottet: G. Hagström, P. Hallman, G. Hermansson, F. Örtenblad, R. Östberg;

Litteraturutskottet: B. Almqvist, R. Enblom, F. Falkenberg, Agi Lindegren, C. Lindholm;

Klubbutskottet: J. A. Bagger, A. W. Fagerström, B. Svensson, F. Ullrich och S. Westholm.

Klubbmästareskapet har uppehållits turvis af klubbutskottets medlemmar.

Redaktör för Tekn. Tidskrifts afdelning för arkitektur och dekorativ konst har varit ark. T. Grut.

Byggnadssamfundets donationsfond utgjorde vid årets slut omkring 4,000 kr.

Arkitektkassan utgjorde vid samma tid omkring 1,600 kr.

Stockholm d. 23 jan. 1905.

GUST. AMÉEN.

STADSPLANEFRÅGAN.

Vi hoppas i en serie uppsatser få i tidskriften lämna en öfverblick af hvad som under senaste tiden gjorts hos oss på stadsplaneväsendets område.

Vi lämna i dag ordet åt civilingeniör Nils Gellerstedt, som gjort sig känd bl. a. genom ett förslag till Eriksbergsområdets ordnande, äfvensom vid täflingen 1901 om förslag till utvidgning af Göteborgs stadsplan, vid hvars omnämnande i förra numret hans namn på ett ställe råkat bortfalla, samt genom förslag till ordnandet af området kring Carl Johans torg i Stockholm. I ett senare nummer hoppas vi få lämna prof på arkitekt Sundbärgs verksamhet på detta område.

Red.

NÅGRA STADSPLANER.

Redaktionen har uppmanat mig att publicera några af mig upprättade stadsplaneförslag.

På grund häraf följa här nedan några förslag till stadsplaner, som exempel på huru sådana kunna ordnas under olika omständigheter efter moderna grunder. Dock får jag på förhand fästa uppmärksamheten på, att i nästan hvarje praktiskt stadsplaneförslag åtskilliga detaljer måste finnas, som se olämpliga och omotiverade ut, beroende därpå, att man måste taga hänsyn till redan befintliga vägar, byggnader och tomtgränser samt vatten- och afloppsledningar o. d. äfvensom terrängförhållandena, hvilka i regel ej kunna tydligt framhäfvas å den i liten skala och utan färger utförda reproduktionen. Förslagen följa i kronologisk ordning.

Förslagsskiss till ordnandet af »Eriksbergsområdet» i Stockholm.

Denna skiss tillkom som motförslag till den med streckprickade linier angifna fastställda stadsplanen och det med prickade linier betecknade styckningsförslaget af Timmermansordens tomt.

Förslaget har sitt historiska intresse, enär det torde vara första gången, som Stockholms stadsfullmäktige opponerade sig mot de förut såsom allena saliggörande ansedda »linealplanerna», i det att det af beredningsutskottet till genomförande enhälligt tillstyrkta förslaget 3 dagar efter publicerandet af ofvanstående skiss förkastades med stor majoritet.

Skissen kan dessutom tjäna som en påtaglig illustration till den i förra numret af denna tidskrift visade allmänna ekonomiska jämförelsen mellan 1800-talets stadsplaner och nutidens mera rörliga och omväxlande. I detta fall ställer sig nämligen en jämförelse, å ett område begränsadt af Eriksbergs-, Roslags- och Odengatorna samt Karlavägen, sålunda:

Förslag:	*Fasadlängd*	*Byggnadsmark*	*Gator o. torg*
Förutvarande:	3 150 m.	68 800 kv.m.	96 000 kv.m.
Undertecknads:	3 750 »	77 600 »	87 200 »

Häraf synes att å en areal af 16 800 kv.m. enligt undertecknads förslag kunnat vinnas öfver 19 % i fasadlängd och nära 13 % i bebyggd yta, samtidigt som planen i öfrigt väsentligt förbättrats.

Förslag till plan för bebyggande af stadsdelen Öster i Örebro stad.

Terrängen är här fullständigt plan med undantag af en mindre höjd »Skarpskyttebacken», som reserverats för kyrka, skola och park. Flera gator och vägar finnas redan utförda och inverka gifvetvis på förslaget. I öfrigt har här som alltid de ledande principerna varit sträfvandet att erhålla goda trafikförbindelser, lämpliga tomtdjup samt omväxlande och vackra gator och platser.

Förslag till egnahemsanläggning vid Karlskrona.

Detta förslag visar huru den lilla Ekholmen vid Karlskrona lämpligen kunde bebyggas med »egnahem» för arbetare. Holmen, som är tämligen kuperad, förbindes med staden genom en bro och förses med strandvägar.

Från bron leder efter terrängen en hufvudväg upp till öns höjdplatå, där en fri plats, omgifven af sammanbyggda hus, anordnats, äfvensom en byggnad för samlingssal, handelsbodar m. m.

Detalj från förslag till revision och utvidgning af Falu stadsplan visande huru i en framtid en ny centralplats skulle kunna erhållas, samt någon omväxling beredas åt den i öfrigt skäligen enformiga Dalastaden.

Detalj från en föreslagen villastadsanläggning å Malevik vid Säröbanan.

Terrängen är här omväxlande med åker, berg och skog. Bilden visar förslagets centrum, där plats reserverats för torg, handelsbodar, skola och kapell.

Förslag till förändring och utvidgning af stadsplanen utanför vallgrafvarne i Kristianstad.

Marken är här så flack och lågländ att den till stor del måste påfyllas för att kunna bebyggas.

Åtskilliga byggnader och gator äro utförda i enlighet med den förut fastställda planen, som därför till stor del bindes däraf.

Den i stadsplanehänseende intressantaste detaljen torde vara ett öparti med kyrka vid vallgrafvens sydöstra hörn.

Intresset för erhållande af förbättrade stadsplaner är för närvarande ganska lifligt; sålunda har jag utom de ofvanstående under sista året haft sådana arbeten för bl. a. Lidköping, Säter, Strängnäs, Söderköping, Stocksund, Dufbo och Kopparberg.

Glädjande nog synas de gamla rutplanerna numera ha mistat något af sin hypnotiserande inverkan på våra kommunala myndigheter. Måtte det äfven vara fallet i Stockholm, där behofvet af en fullständig stadsplanerevision, grundad på föregående allmänna täflingar, är större än i de flesta andra städer.

Nils Gellerstedt.

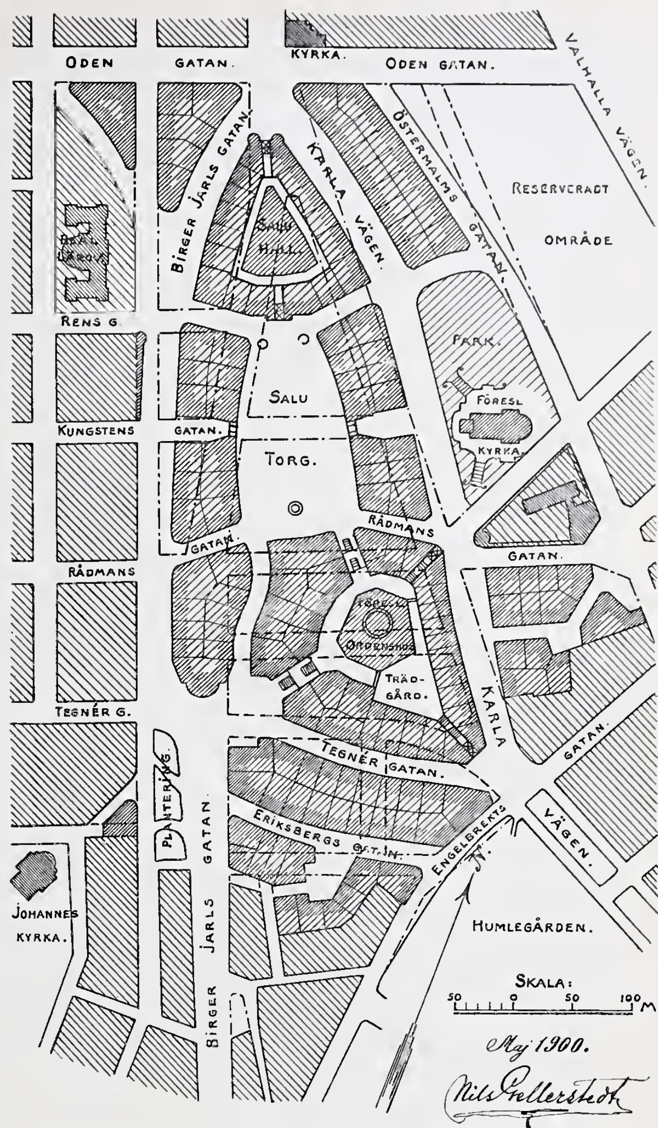

FÖRSLAG TILL ORDNANDET AF »ERIKSBERGSOMRÅDET» I STOCKHOLM.

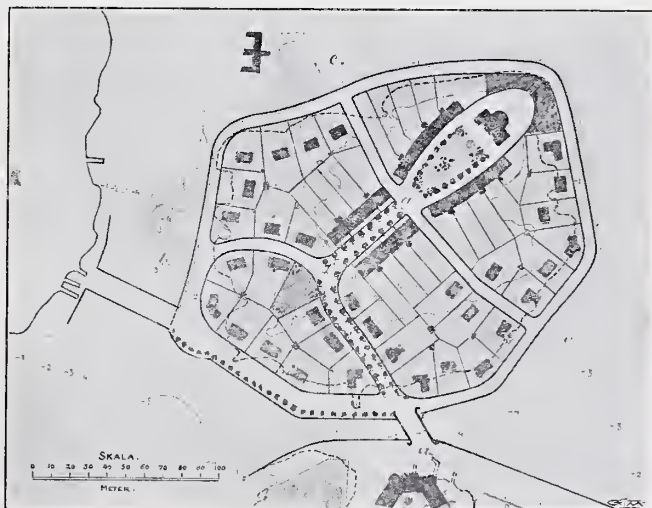

FÖRSLAG TILL EGNAHEMSANLÄGGNING VID CARLSKRONA.

FÖRSLAG TILL PLAN FÖR BEBYGGANDE AF STADSDELEN ÖSTER I ÖREBRO.

DETALJ FRÅN FÖRSLAG TILL REVISION AF FALU STADSPLAN.

DETALJ FRÅN VILLASTADSANLÄGGNING Å MALEVIK.

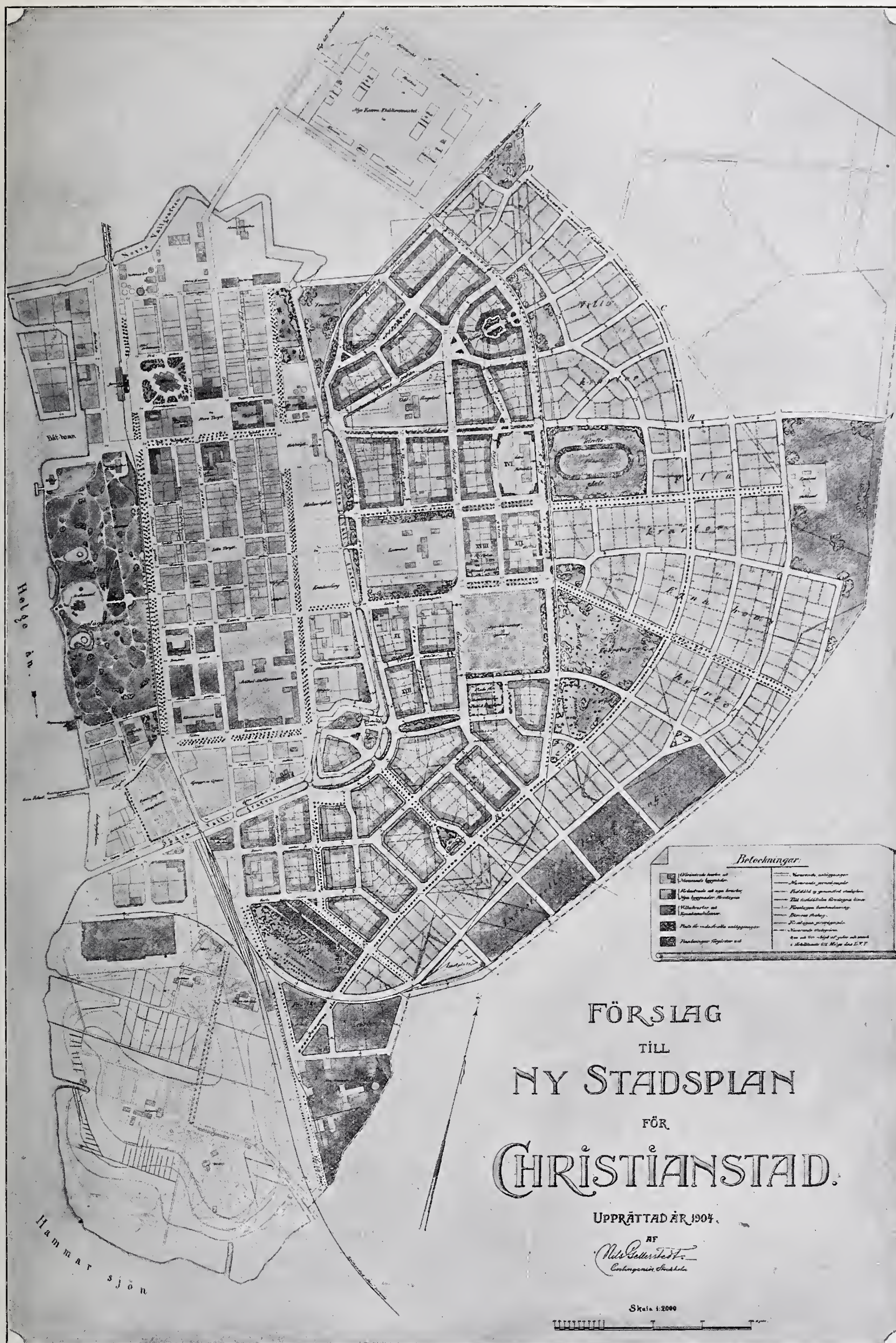
FÖRSLAG
TILL
NY STADSPLAN
FÖR
CHRISTIANSTAD.
UPPRÄTTAD ÅR 1904.
AF
Skala 1:2000
Beteckningar
Helge å n.
Hammar sjön

MEDDELANDEN.

EN HITTILLS OKÄND ROMANSK RUNDHUSKYRKA

har i dagarne kunnat införlifvas i den lilla samling kyrkor af denna egendomliga typ, som till våra dagar blifvit bevarade. Det är *Valleberga* kyrka i Skåne. Kyrkans tillvaro har, såsom litet hvar nog vet, visst varit bekant, och hennes egendomliga interiör och centraltornanordning ha lockat intresserade män från såväl vårt land som kyrkans gamla moderland Danmark till besök och till studium. Men hittills har hon trotsat hvarje försök till förklaring af hennes yttre form. Då undertecknad, som haft och har hand om församlingens byggnadsplaner, emellertid ej velat gå lättsinnigt på det svåra problemet har jag ej heller velat ge tappt, innan jag hade hennes gamla skapnad klar för mig. Så tog jag mig här om dagen såsom en sista utväg före att inne i de tillbyggda flyglarne gräfva upp de gamla grundvalarne, hvilket öfver förväntan väl lyckades med det förvånande resultat, att fundamenterna till en rundhuskyrka kommo i dagen. Jag hoppas att i ett kommande nummer kunna dels få visa kyrkans ursprungliga och nuvarande plan, dels uppdraga några intressanta jämförelser mellan denna och tidigare kända kyrkor af liknande typ.

Äfven kunde jag vid samma besök konstatera, att kyrkans inre en gång varit fyldt af färgrika kalkmålningar.

Theodor Wåhlin.

EDVARD LAGERGREN.

Från Brooklyn ingår underrättelsen att arkitekt Edvard Lagergren där aflidit den 13 Jan. 1905. Lagergren lämnade Tekniska Högskolan 1893 och studerade sedan vid Akademien för de fria konsterna till våren 1896. Efter att något år arbetat å ritkontor i Stockholm afreste han till New-York att där bryta sig en bana. Han återkom emellertid till Stockholm 1903, men efter att här vistats en kortare tid återvände han till Amerika och fortsatte där att arbeta å arkitektkontor, tills han nu skördats af döden. Han efterlämnar maka, bördig från Jamaika. Dessa äro de s. k. yttre dragen af hans lif.

Då Lagergren efter slutade studier vid Akademien begynte sin bana, frapperade han alla genom sin artistiska begåfning och sitt eleganta framställningssätt, i synnerhet då det gällde att i pennteckning framställa eskisser och perspektivbilder. Under det stränga kontorsarbetet i Amerika hårdnade visserligen den lätta handen, men han erhöll i utbyte en säkrare framställningsförmåga i fråga om den allvarsammare arbetsritningen.

Hvad hjärtelaget beträffar var och förblef Lagergren städse den veke och blide vännen, idealistiskt och rätt svärmiskt anlagd; naturen hade ej utrustat honom med näbbar och klor i lifvets kamp, men däremot med en godhet, som vi minnas med sympati.

Den rätta symbolen på hans graf vore en palmkvist omflätad med lager.

Agi.

Rättelse. I Arkitekt Wåhlins uppsats i förra häftet förekom ett tryckfel. På första sidans trettonde rad står: Professor Sjöberg, skall vara: Sjöborg.

Meddelanden rörande Teknisk Tidskrifts afdelning för Arkitektur och dekorativ konst sändas till Arkitekten T. A. Grut, Grefgatan 11, Stockholm. (R. T. 70 70, A. T. Österm. 30 30.)

Prenumerationspris incl. postporto 6 kr. pr år; för å utrikes ort boende prenumeranter 6: 50, och kan prenumeration ske hos herrar bokhandlare och å Teknisk Tidskrifts expedition, Brunkebergstorg 18, *samt å alla postkontor i riket* *Redaktionen.*

INNEHÅLL:

ARKITEKTUR
OCH DEKORATIV KONST

ORGAN FÖR

SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS
AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST

ÅRGÅNG 35 AF TEKNISK TIDSKRIFT
ANSVARIG UTGIFVARE: NILS KJELLBERG
REDAKTÖR: ARKITEKT TORBEN GRUT

BANKAKTIEBOLAGETS STOCKHOLM—ÖFRE NORRLAND NYBYGGNAD VID FREDSGATAN.

Återigen ett nytt bankpalats i Stockholms centralaste del. De nyuppförda Stockholmsbankerna skulle förtjäna en särskild afhandling. Uppvuxna inom en mycket kort tiderymd, utförda af framstående arkitekter, samtliga särdeles gediget och rationellt byggda för stora kostnader, och med gårdsutrymmena disponerade till ståtliga banksalar, göra de en betydande insats i vår modärna byggnadshistoria.

Det senast fullbordade bankpalatset, utfördt efter ritningar af arkitekten Ernst Stenhammar, kunna vi i dag presentera.

Läget i hörnet mellan Konstakademien och Sparbanken var arkitektoniskt ganska svårlöst. Arkitekten har för det yttre valt att i ljus kalksten och i ståtlig gammalsvensk pilasterarkitektur, närmast i barocktidens anda, resa en enkel och värdig palatsbyggnad, i hörnet krönt af en pyramidformig takuppbyggnad med flaggstång.

Måhända hade det varit för platsen lyckligare att afstå från denna takpyramid, tillkommen i byggherrens intresse. Arkitektens lösning har skaffat möjlighet till särdeles värdefulla dublettvåningar uppe i taket äfvensom ökadt utrymme 3 tr. upp, hvadan en särskild takuppbyggnad var nödvändig. En del förgyllning å denna är tillämnad.

Närstående fotografiska bild visar byggnadens yttre verkan. Det svåraste problemet synes hafva varit öfvergången mellan mur och tak, där de isolerade stenplintarne, förbundna endast genom det relativt tunna järnräcket, verka något oroligt. Det är möjligt, att en stenbalustrad skulle hafva bättre sam-

CENTRALTRYCKERIET. STOCKHOLM

manbundit dem som kontur mot luft och tak. Den ljusa färgen på den tillbakadragna, plåtklädda väggen där innanför lugnar dock ögat.

Lyckligt är arkitektens grepp att hålla allt spröjs- och bågverk i fönstren i hvitt. Exemplet manar till efterföljd. Genom att hålla fönstrens bågar samverkande i färg med façadens helton erhålles ett tillskott till murpartierna, som verkar mustigt och minskar ljusöppningarnes skenbara storlek. Måtte vi förskonas från flera af dessa gröna, bruna, blå etc. fönsterbågar, som grina från så många Stockholmsfaçader.

Den frågan har framställts: Är gammalsvensk barock rätta hållningen för en modärn svensk bankbyggnad?

Denna fråga förtjänar sin egen särskilda behandling. I detta sammanhang vilja vi lämna den fullständigt åsido, väl vetande, att i hvarje arkitektur-

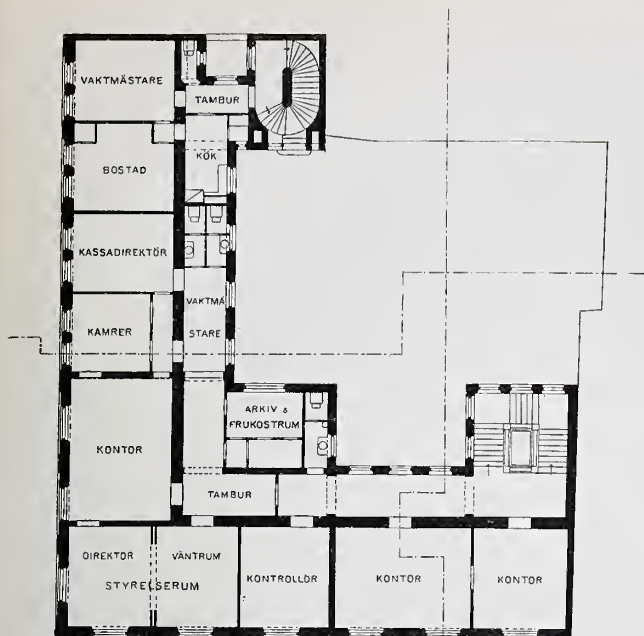

PLAN AF VÅN. 2 TR. UPP.

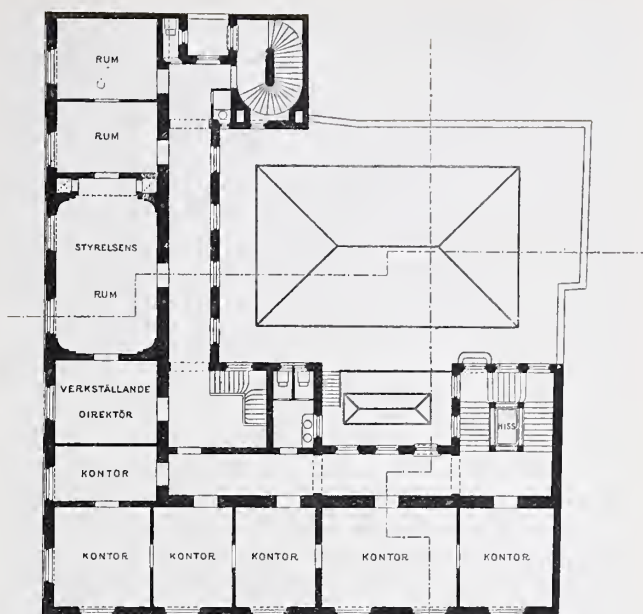

PLAN AF VÅN. 1 TR. UPP.

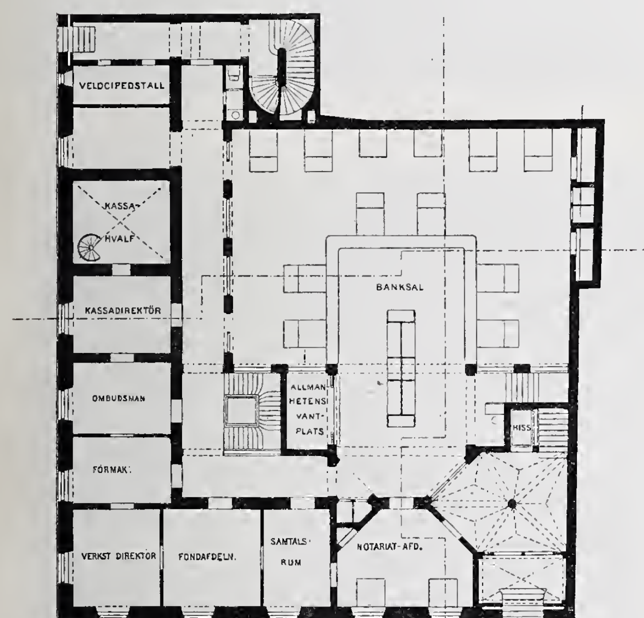

PLAN AF BOTTENVÅNINGEN.

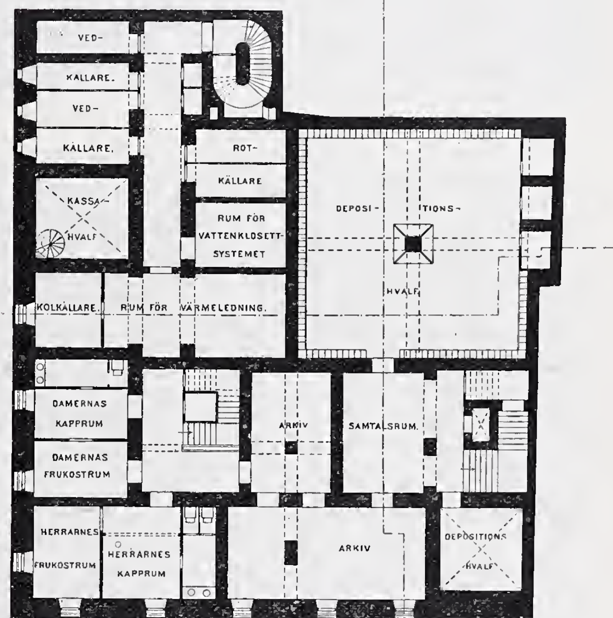

PLAN AF KÄLLARVÅNINGEN.

skapelse det är karaktären, proportionerna, den konstnärliga tanken och den personliga känsligheten, som är det afgörande — långt mera än valet af ett visst arkitektoniskt språk. Personligen äro vi öfvertygade om, att arkitekturens språk, liksom musikens eller det talade, har sin oemotståndliga historiska utveckling, och att man fåfängt försöker återgå till en svunnen tids uttrycksmedel. Någon kontinuitet bör man dock nödvändigtvis antaga. Angående vår historiska anknytningspunkt må tills vidare hvarje konstnärs känsla för honom vara afgörande. Vi vilja ej vara nog förmätna att söka mäta andras verk efter egen smak, utan likt Thorild söka »låta detta vara detta».

Det är en detalj å den nya banken, som ögat frågande stannar vid. Det är de breda, trekopplade, fönstren, hvilkas proportion i den valda arkitekturen kanske verkar främmande. Det hvita spröjsverket gör dock mycket att förtaga ögats protest.

Hufvudproblemet och det konstnärligt afgörande är emellertid här som alltid planlösningen och rumsdispositionen. Arkitekt Stenhammar har härutinnan varit särdeles lycklig. De väsentliga utrymmena ligga väl samlade i ett plan, ringformigt ordnade kring en central faktor: *publiken*. Den ståtliga banksalen med omgifvande rum har fått en förträfflig disposition. Allmänheten har direkt och bekväm tillgång till allt, hvad den i banken söker. Tjänstemännen inbördes likaså.

PANELKRÖN I BANKSALEN.

DEPOSITIONSHVALFVET.

PANELKRÖN I BANKSALEN.

BANKSALEN. TILL HÖGER NEDGÅNG TILL DEPOSITIONSHVALF.

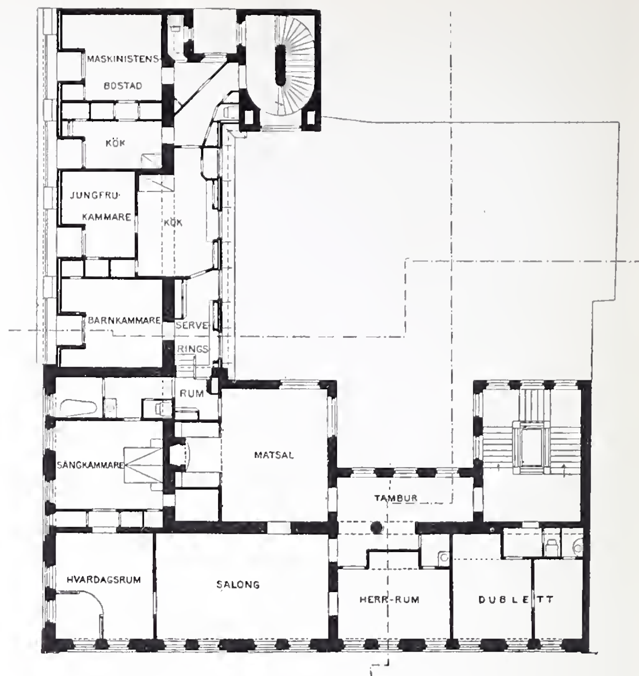

Banksalen upptager gårdsutrymmets yta och är väl belyst genom ett takfönster, uppburet af en stor, brant hålkel, hvilken tjänstgör som ljusreflektor och med sin lugna yta gör en behaglig verkan. Dess väggar äro klädda med en hög panel i polerad mahogny. På fondväggen sitter i en bred lunett en dekorativ målning af artisten Nils Asplund, föreställande Stora Lulevattnet. Med sina friska, kraftiga färger ger den lif åt hela rummet. Mellan hålkelens lunetter sitta bronsgjutna figurkompositioner, af arkitekten afsedda som montering för inverterad belysning. Vackert komponerade och formade förmedla de på ett lämpligt sätt öfvergången från panel till tak. Tills vidare är dock den artificiella belysningen apterad i takrosetter.

Bland öfriga lokaler utmärker sig styrelserummet, i ekpanelning och gråblått. Byggnaden är genomgående enkelt och måttfullt behandlad. Dess enda lyx är mahognypanelen i hallen samt det vackra façadmaterialet, bådadera af gedigen art och relativt billiga.

Vidstående planer visa byggnadens disposition.

Hufvudentreprenör för arbetet har varit byggmästaren Oscar Herrström. Grunden är utförd af Skånska Cementaktiebolaget. Façadstensarbetet är lämnadt af Flodqvist & C:o af Kapelhamns kalksten. Skulptör har varit Norlings verkstad, modellör herr J. Cedervall. Snickeriet är levereradt af Bäckströms snickerifirma i Arboga på ett utmärkt sätt. Elektriska anordningar hafva utförts af Luth & Rosén. Värmeledning af Vilhelm Dahlgren. Vatten- och afloppsledningar af P. A. Sjögren. Smiden af Västerås konstsmidesfabrik. Stuckarbetena af Percy Tamm.

Samtliga bjälklag äro gjutna i beton på balkar. I banklokalerna äro de täckta med linoleum, i salen på mellanlägg af korkskifvor. I hyresvåningarne trägolf. Skiljeväggar, som ej äro af tegel, äro utförda i monierkonstruktion. Å façaden äro alla fall och vattennäsor täckta med blyplåt.

Som totalomdöme må sägas, att byggnaden är enkel och gedigen, väl disponerad och väl uppförd. Dess plan tyckes vara för Stockholmsförhållanden den bästa möjliga.

Torben Grut.

TVÄNNE STUREMONUMENT.

Förlidet år fick undertecknad ungefär samtidigt uppdrag att göra ritning till ett monument öfver Sten Sture d. y. att resas å Katarina kyrkogård i Stockholm och ett öfver Sten Sture d. ä. å platsen söder om kyrkan i Mariefred. I båda fallen voro stenblocken redan beställda och uttagna ur berget, liksom inskriptionerna voro af Riksantikvarien fastställda, och i båda fallen skulle kostnaderna inskränkas till det minsta möjliga. Stenen öfver Sten Sture d. y. anordnades, som bilden visar, med en rund relief med hans vapen i enlighet med i Riksarkivet befintligt sigill omgifvet af ett språkband med tillegnan. Denna relief utfördes af brons liksom det lilla språkband med Riksföreståndarens dödsår, som befinner sig å nedre delen af stenen. Stenen restes under december månad förlidet år.

Stenen öfver Sten Sture d. ä. befinner sig å resningsplatsen i Mariefred, men är ännu ej rest, då den enligt närstående bild för densamma afsedda reliefen ej ännu är inhuggen. Denna relief föreställer Sturens vapen i enlighet med det, som finnes i Storkyrkan i Stockholm, och som beställdes af honom själf för att pryda sockeln till »Stora Görianen», samt därunder en dedikation. På baksidan är det meningen att inhugga en inskription, som upplyser, att Mariefreds och Kärnbo inbyggare reste monumentet. Detta allt är, som sagdt, afsedt att huggas i stenen på ett försänkt plan.

Den likhet, som ögonskenligen råder mellan de båda monumenten, beror på likheten i programmen och torde för denna orsaks skull ursäktas författaren.

Båda vapenförslagen äro godkända af Riksheraldikern, något som en hvar arkitekt författningsenligt bör iakttaga att verkställa, då han begagnar sig af vapen vid dylik utstyrsel.

Agi.

MONUMENT ÖFVER STEN STURE DEN YNGRE
Å KATARINA KYRKOGÅRD I STOCKHOLM.
ARKITEKT: AGI LINDEGREN.

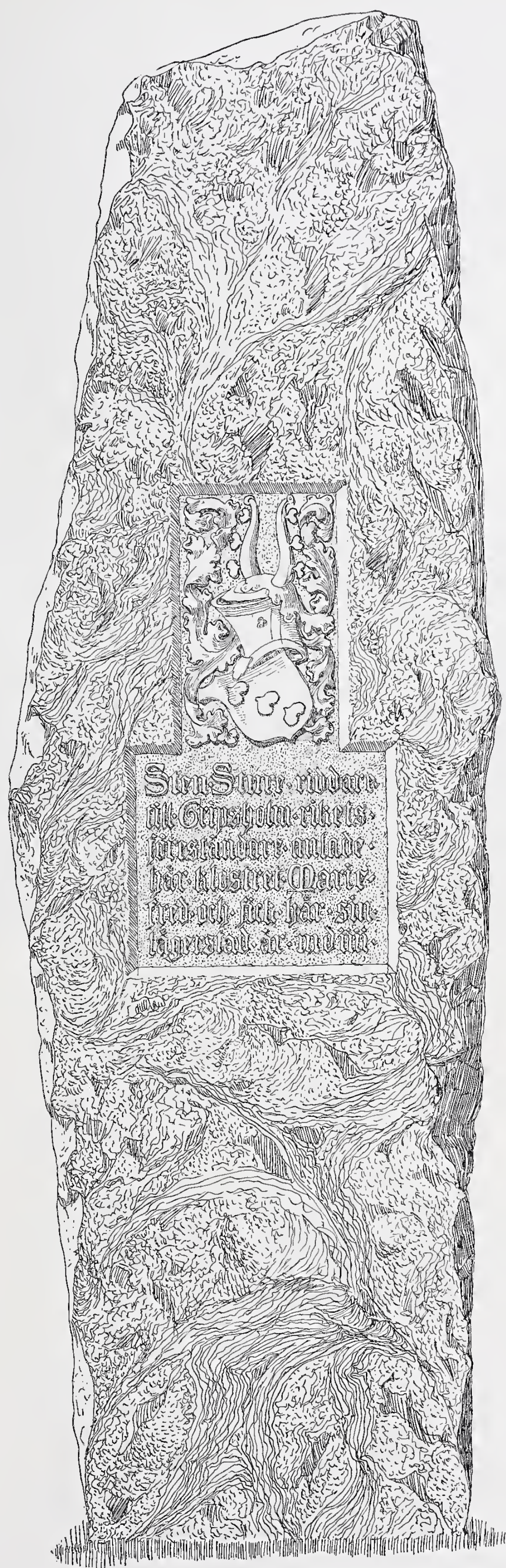

MONUMENT ÖFVER STEN STURE DEN ÄLDRE
I MARIEFRED.
ARKITEKT: AGI LINDEGREN.

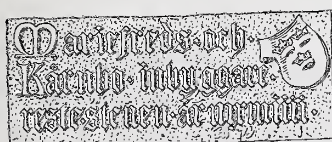

INSKRIPTION PÅ BAKSIDAN
AF STENEN I MARIEFRED.

FÅGELPERSPEKTIV AF ARKITEKT NORTUNS FÖRSLAG.

TÄFLINGEN OM RITNINGAR TILL KONST- OCH INDUSTRIUTSTÄLLNING I NORRKÖPING 1906.

Till täfling hade inbjudits den från Gäfleutställningen m. m. kände arkitekten grefve Sigge Cronstedt samt de båda Norrköpingsarkitekterna Carl Bergsten och Verner Nortun, enligt följande

Program

för täflan om uppgörande af skissritningar öfver hufvudbyggnader m. m. för Konst- och Industriutställningen i Norrköping 1906.

Täflingen omfattar följande ritningar:

Plan i skalan 1/1000 öfver det ordnade utställningsfältet och därå placerade byggnader.

1 plan, 2 fasader och 1 genomskärning till hvardera af nedannämnda 4 byggnader:

Industrihall (golfyta 7 000 m^2), Maskinhall (golfyta 3 500 m^2), Konsthall (golfyta 1 500 m^2), Restaurant (golfyta 2 000 m^2), hvaraf 1 000 m^2 för provisoriskt bruk under utställningstiden, medan den andra delen af byggnaden skall kunna användas permanent, allt i skala 1/200.

1 plan, 1 fasad och 1 genomskärning af byråbyggnad samt hufvudentrée med därtill hörande biljettförsäljningskiosker, räcken för köbildningar m. m. i skala 1/200.

Fogelperspektiv i croquis af hela utställningsfältet med omgifningar, till stomme för hvilken torde kunna användas bifogade fotografi.

Utställningen skall förläggas till de delar af V. Syltberget jämte angränsande områden, som angifvas å bifogade karta.

Alla byggnaderna skola uppföras af trä. Vid ritningarnas uppgörande skall hänsyn tagas därtill att hvarje särskild byggnad må kunna utföras för högst nedanstående kostnad, nämligen:

FÅGELPERSPEKTIV AF ARKITEKT BERGSTENS FÖRSLAG.

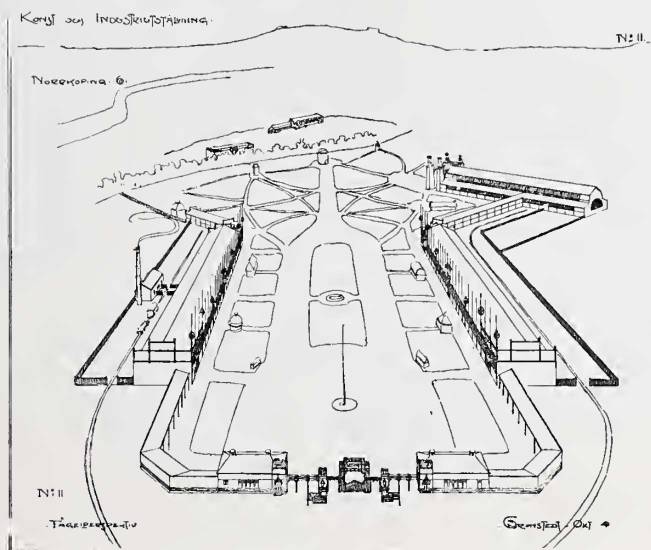

FÅGELPERSPEKTIV AF ARKITEKT CRONSTEDTS FÖRSLAG.

Industrihallen för 100 000 kr., Maskinhallen för 40 000 kr., Konsthallen för 25 000 kr., Restauranten för 30 000 kr. och Hufvudentréen jämte byråbyggnad m. m. för 7 000 kr.; kommande förvaltningsutskottet att fästa afseende icke endast vid ritningarnas arkitektoniska värde, utan jämväl därvid att hvarje byggnad må till lägsta möjliga pris kunna utföras.

Till denna täflan inbjudas herrar arkitekterna Carl Bergsten, grefve S. Cronstedt och W. Nortun.

Hvar och en af dessa, som inom nedan stadgade tid inlämnar samtliga ofvan omförmälda täflingsritningar, erhåller såsom ersättning för sitt därå nedlagda arbete 500 kronor, hvarigenom utställningen blir egare till dessa ritningar.

Den bland de täflande, hvars förslag förvaltningsutskottet jämte herrar stadsarkitekten K. Flodin och arkitekten G. Paulson finner lämpligast kunna läggas till grund för de särskilda byggnadernas utförande och utställningens anordnande, varder antagen till utställningens arkitekt och eger att för sitt blifvande arbete åtnjuta arvode enligt gällande arkitekttaxa.

Täflingsritningarna skola vara till Utställningens förvaltningsutskott inlämnade före kl. 12 på dagen den 1 nästk. Oktober.

Norrköping den 17 Augusti 1904.

Å Förvaltningsutskottets vägnar:

Axel Swartling.

Utställningsfältet utgör ett något sluttande område, i bakgrunden begränsadt af en höjd, från hvilken en ovanligt vacker utsikt åt andra sidan öppnar sig.

Vi hafva blifvit i stånd att reproducera samtliga tre täflandes öfversiktsperspektiv. Arkitekt Nortuns är synnerligen redigt och belysande för läget samt så tydligt, att det ensamt är tillfyllestgörande redogörelse för hans förslag. Af de båda andra förslagen har för jämförelses skull reproducerats de olika byggnaderna två och två i samma skala.

Det förljudes, att de båda Norrköpingsarkitekterna Bergsten och Nortun gemensamt skola erhålla uppdraget, därvid omarbetning af samtliga byggnader och omdisponering af fältet skulle företagas. Vi vilja ej ingå på någon kritik af de olika förslagen, utan låta illustrationerna tala för sig själfva.

**

ARKITEKT BERGSTENS FÖRSLAG.

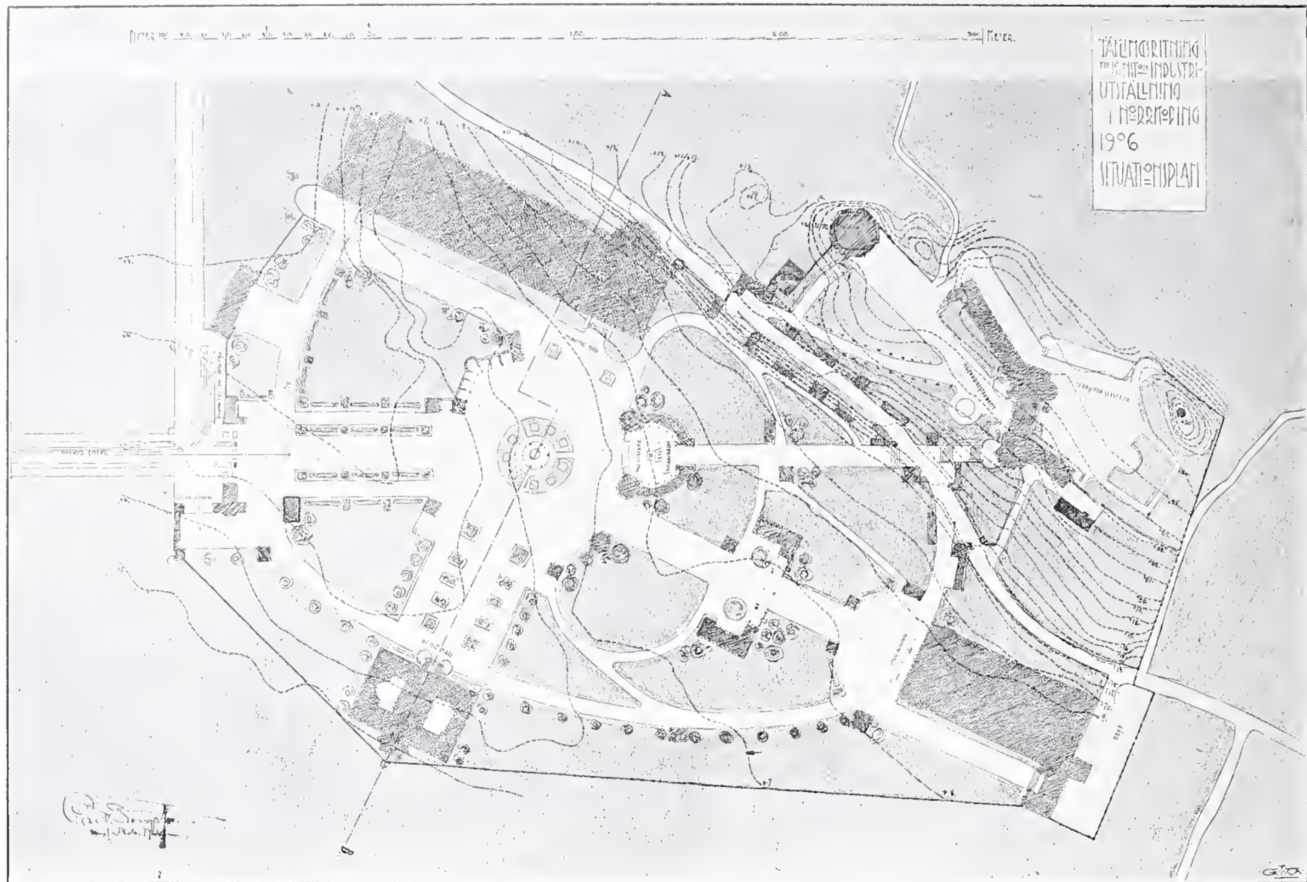

PLAN.

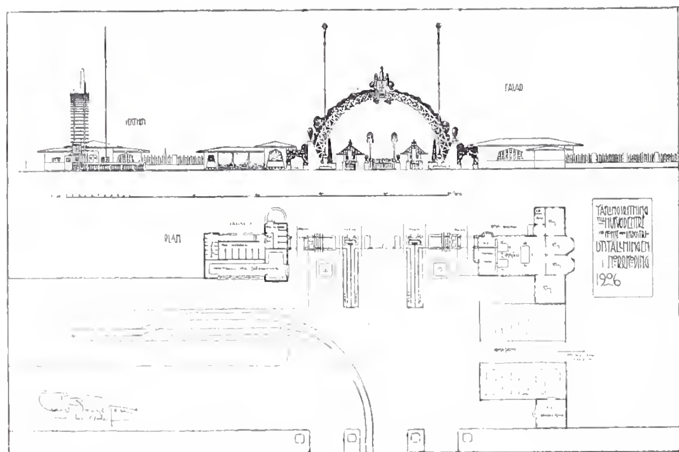

HUFVUD-ENTRÉE.

RESTAURANT.

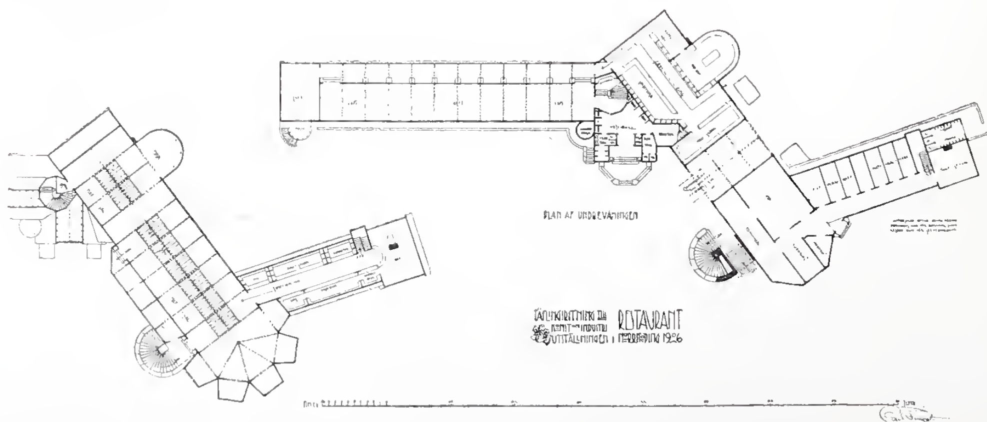

PLANER AF RESTAURANT.

ARKITEKT CRONSTEDTS FÖRSLAG.

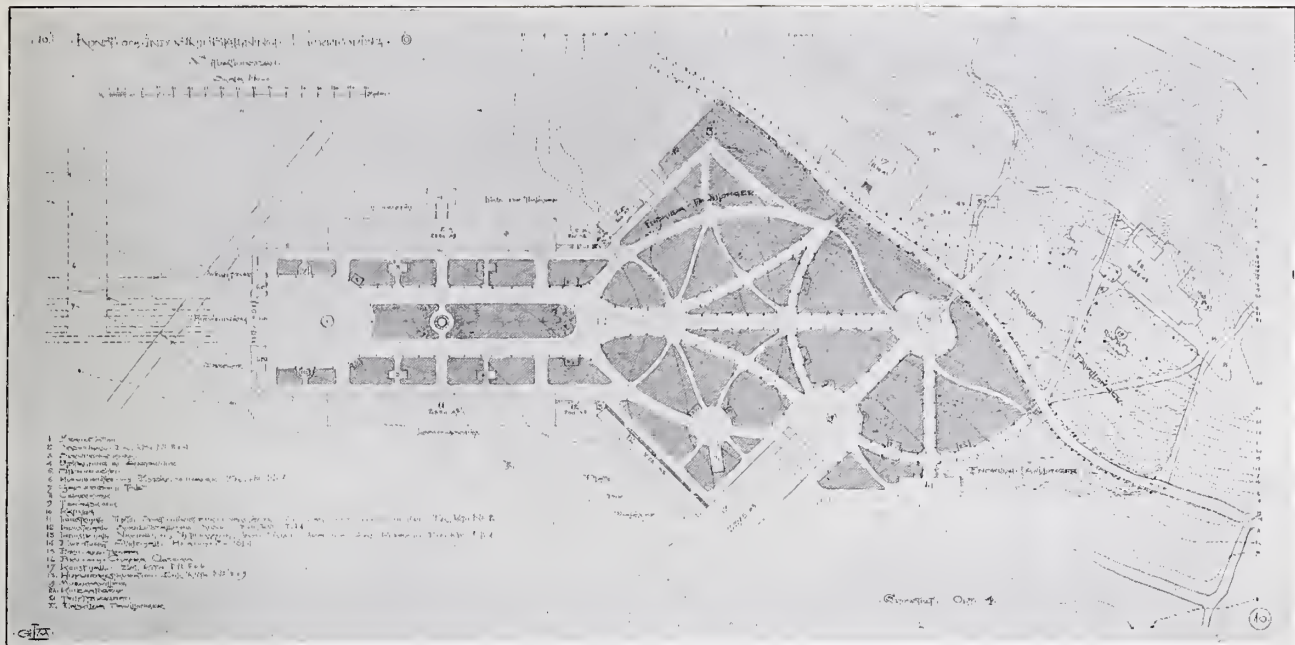

PLAN.

HUFVUDENTRÉE.

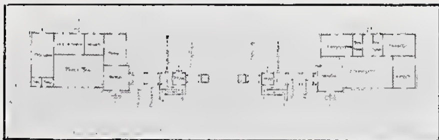

RESTAURANT.

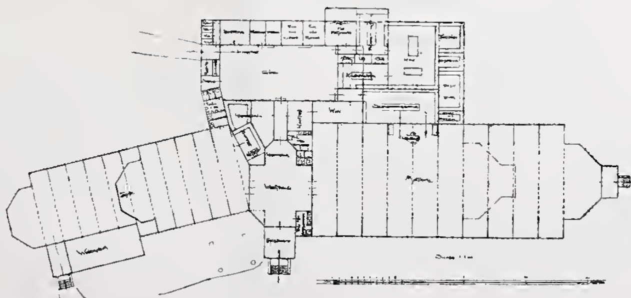

PLAN AF RESTAURANT.

ARKITEKT BERGSTENS FÖRSLAG.

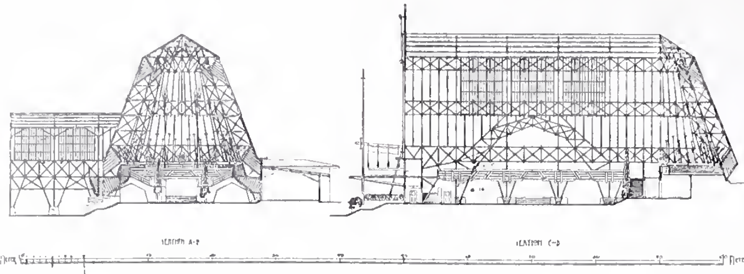

INDUSTRIHALL. SEKTIONER.
SAMMA SKALA SOM ARKITEKT CRONSTEDTS SEKTIONER.

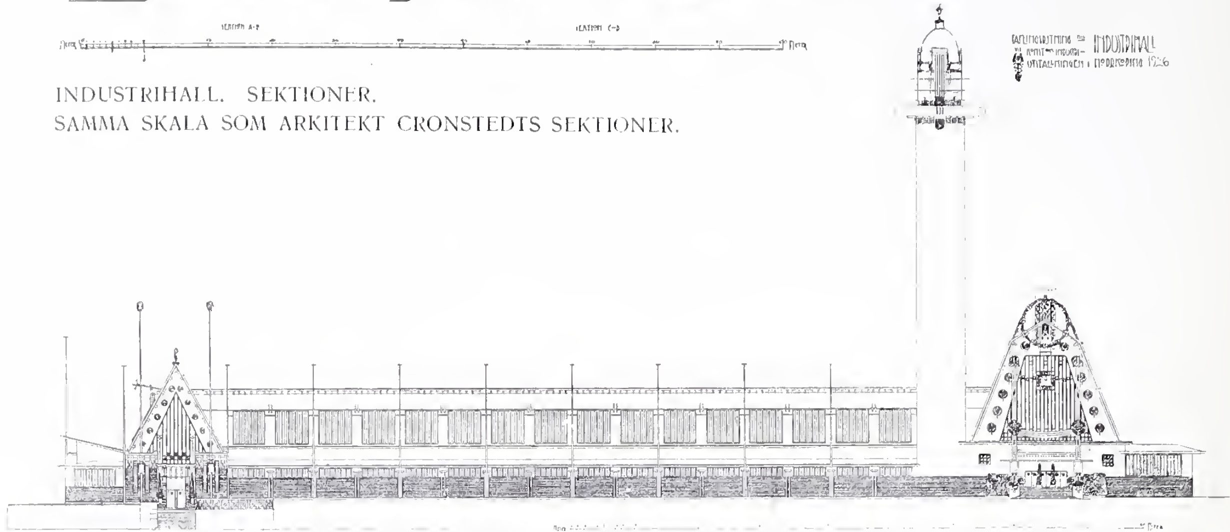

INDUSTRIHALL. FASAD.

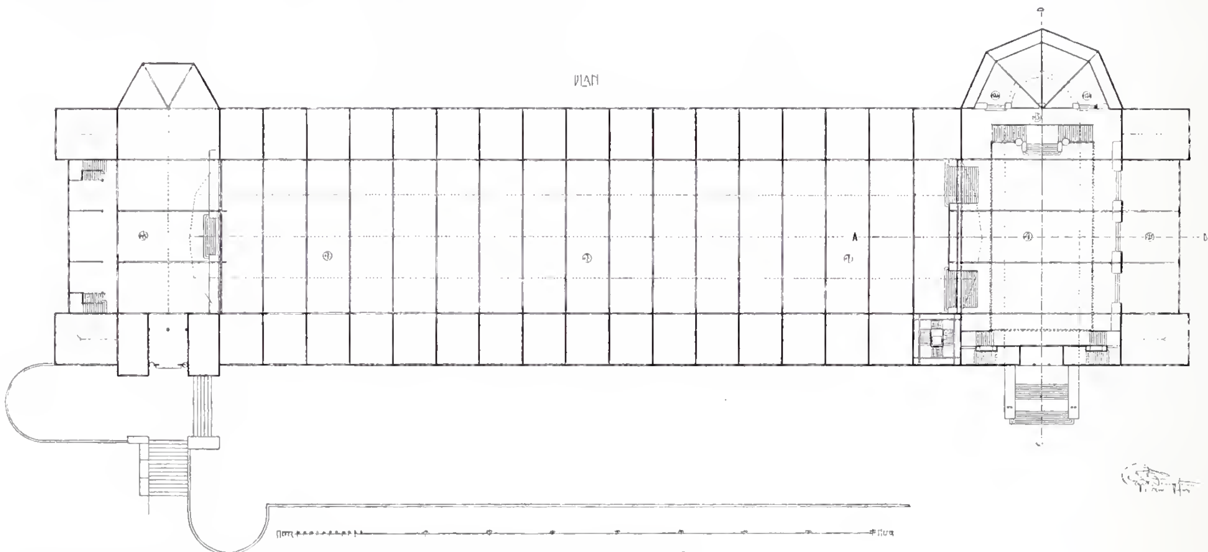

INDUSTRI-HALL. PLAN. SAMMA SKALA SOM MOTSTÅENDE.

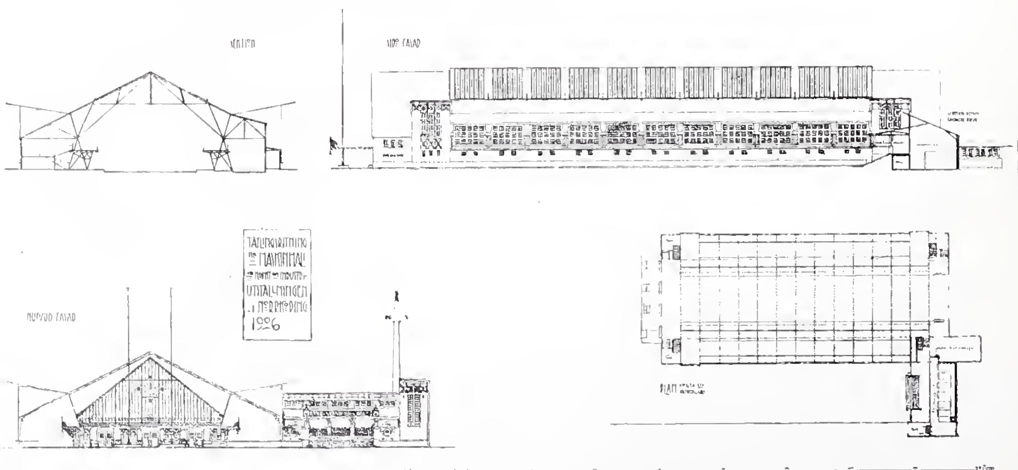

MASKINHALL.

PLANEN I HALF SKALA.

ARKITEKT CRONSTEDTS FÖRSLAG.

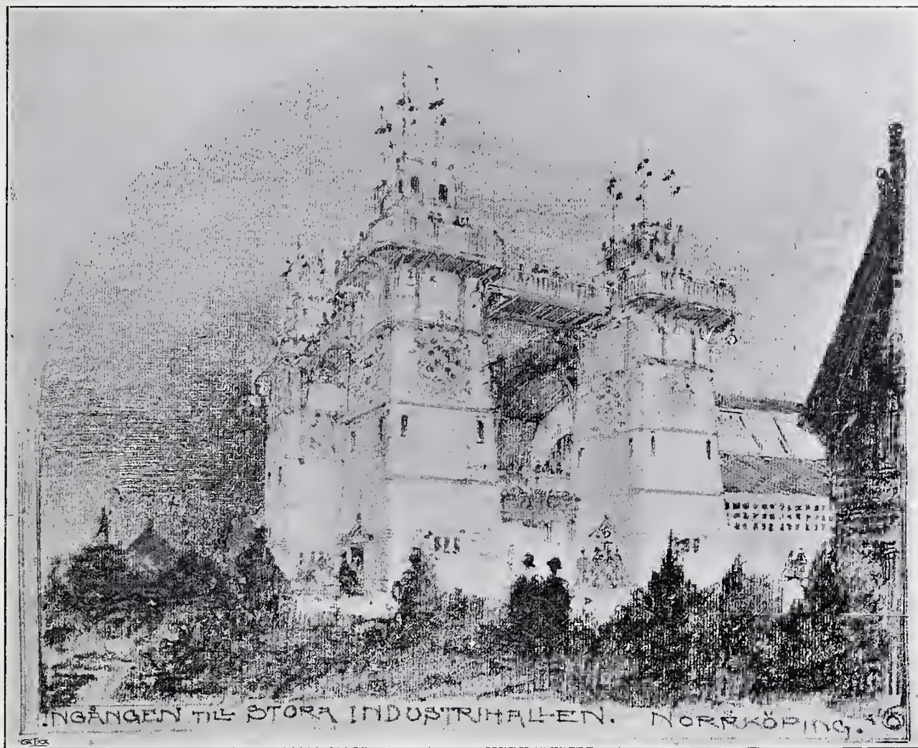

INDUSTRIHALL. INGÅNGSPARTI.

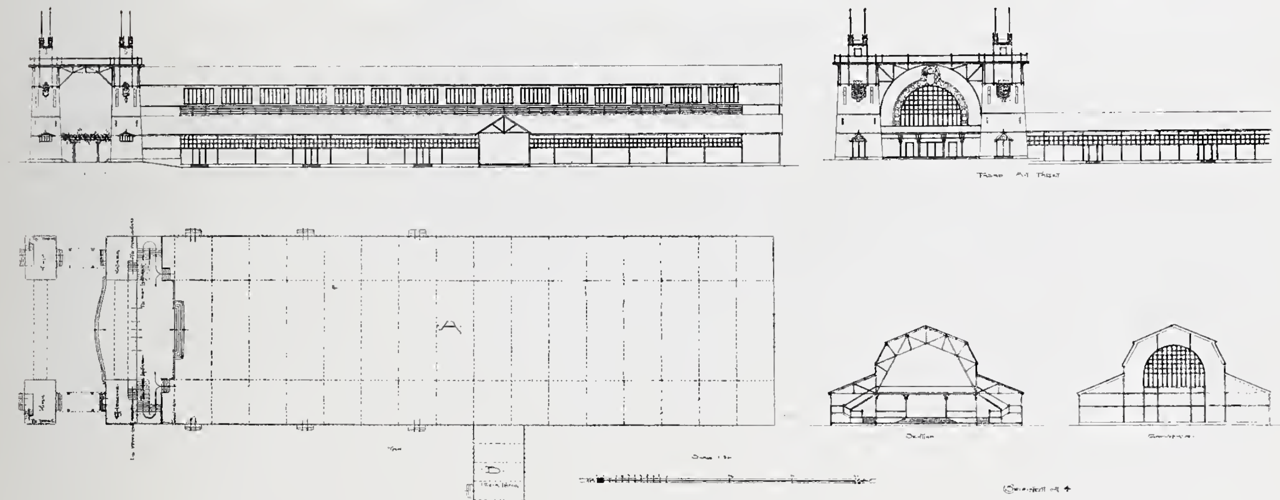

INDUSTRIHALLENS STÖRRE DEL. SAMMA SKALA SOM MOTSTÅENDE.

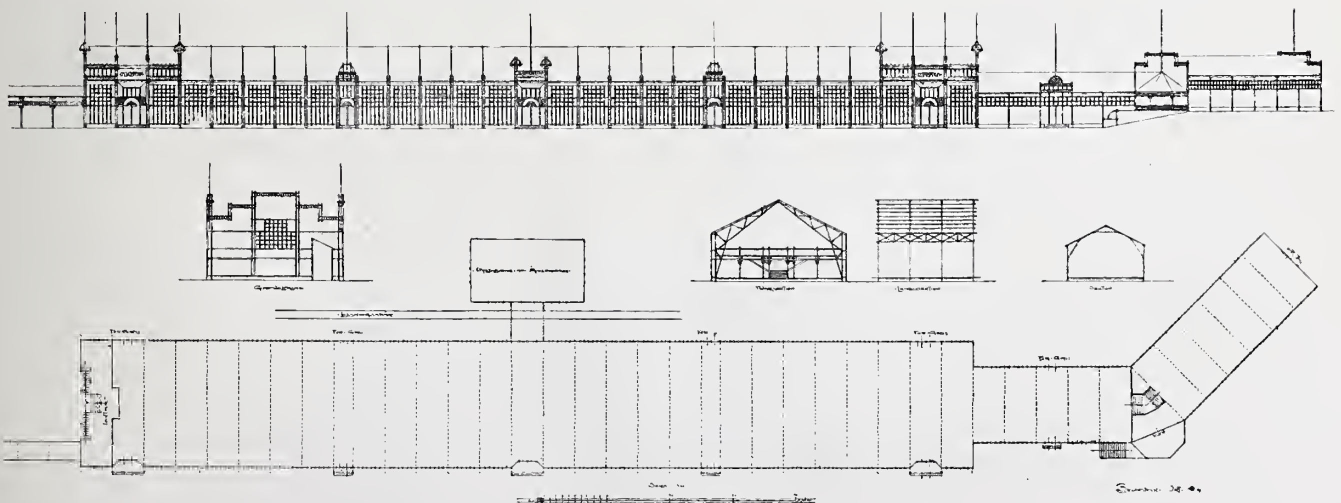

MASKINHALL OCH ENA DELEN AF INDUSTRIHALLEN.

ARKITEKT BERGSTENS FÖRSLAG TILL KONST-HALL.

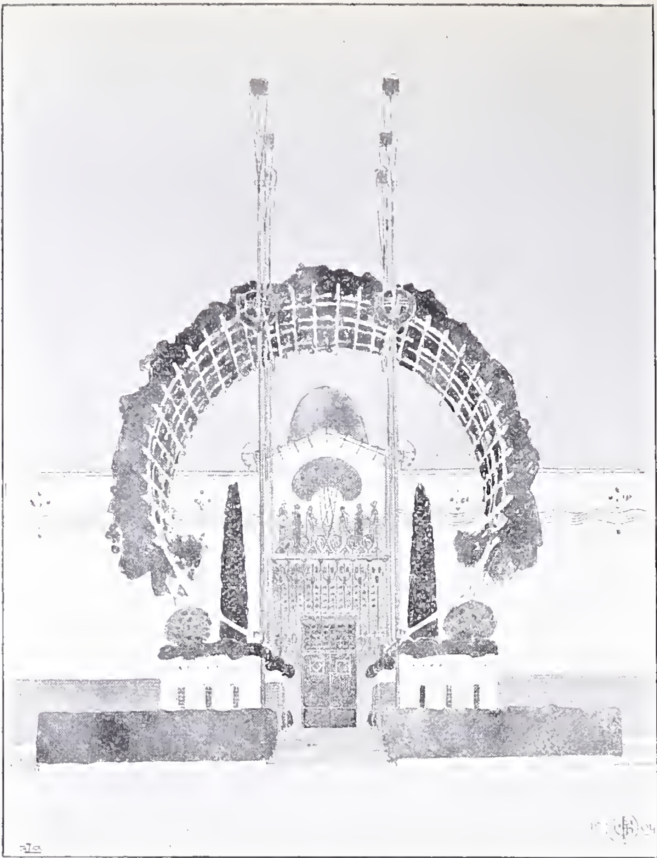

PERSPEKTIV.

FASADER OCH SEKTION.

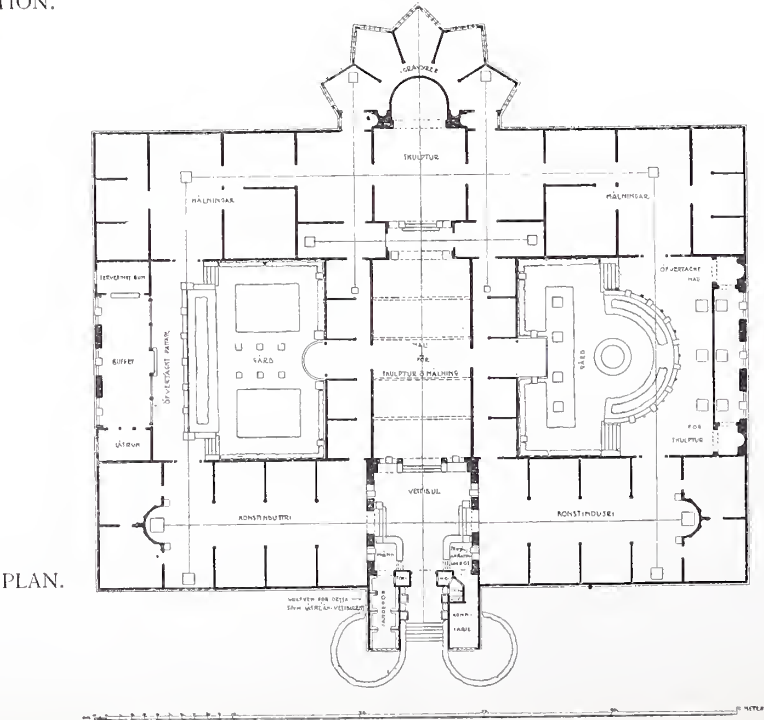

PLAN.

ARKITEKT CRONSTEDTS FÖRSLAG TILL KONST-HALL.

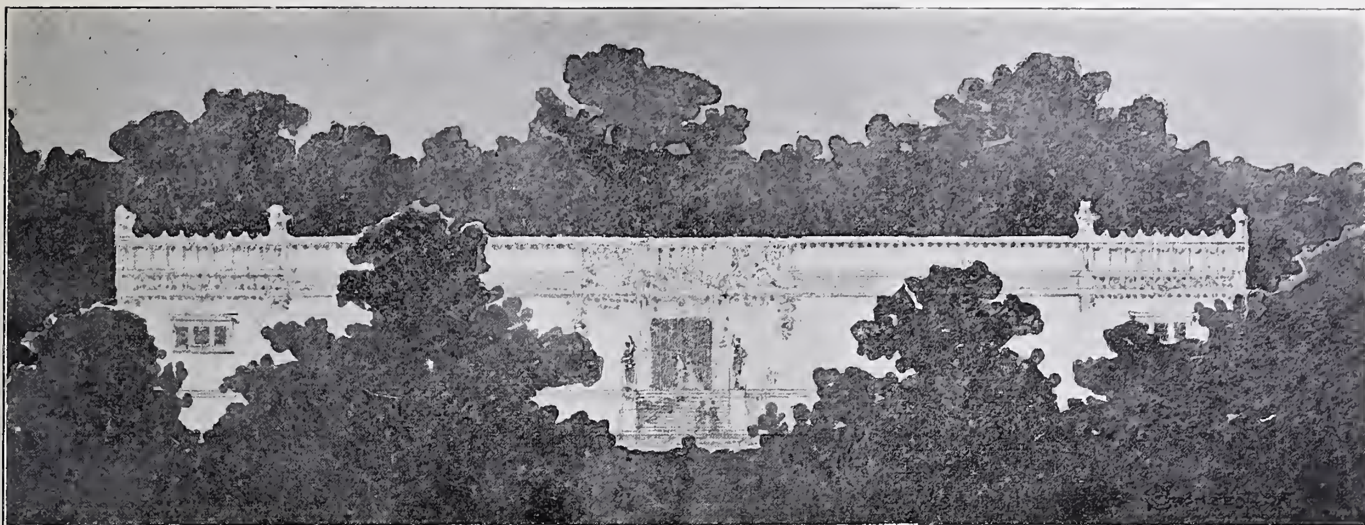

FASAD.

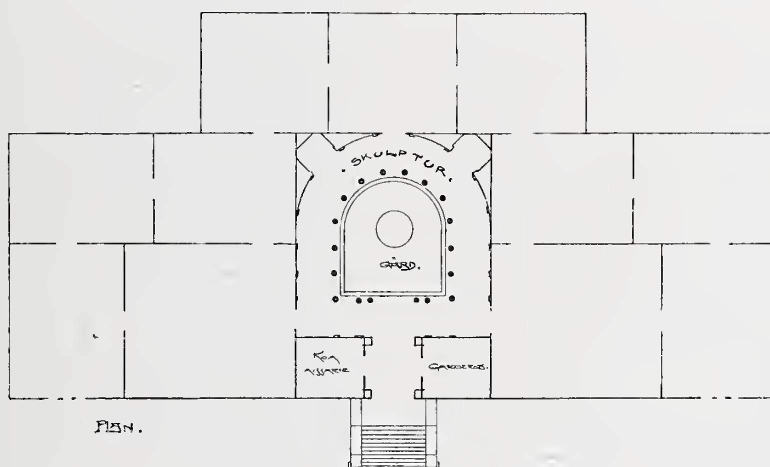

PLAN.

Enligt i pressen synlig uppgift har arkitekten Bergstens förslag till utställningsbyggnaderna blifvit i hufvudsak af förvaltningsutskottet godkändt.

De ofvan framställda projekten tyckas ställa sig väsentligen olika i kostnad. Den Bergstenska Industrihallen synes knappast kunna utföras för programmets maximibelopp. Vi återkomma till utställningen i ett senare skede.

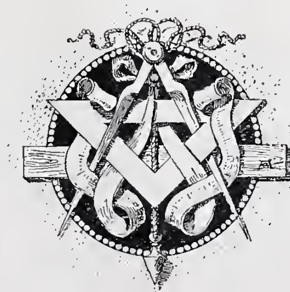

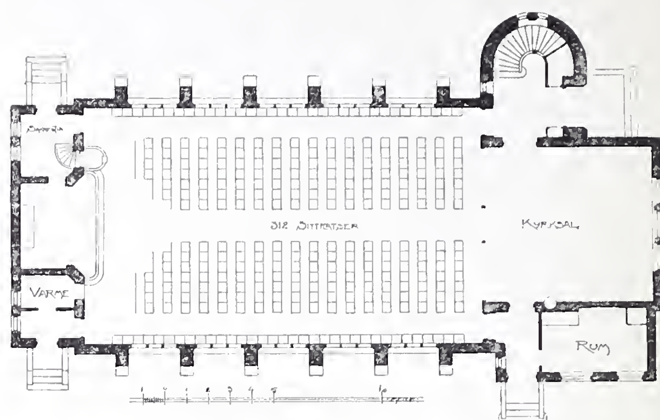

PLAN.

NYA BYGGNADSVERK.

HAGALUNDS KYRKA.

Vidstående figurer visa plan och perspektiv samt portalen till en i Hagalund under byggnad varande kyrka för c:a 450 personer.

Kyrkan får ett dominerande läge på en hög bergås och uppföres af tegel med beklädnad af roslagssandsten samt ornamentala delar af skotsk sandsten. Taket, som täckes med tegel, visar konstruktionen invändigt, uppburen af 12 med apostlarnes sinnebilder smyckade konsoler af sandsten, och har erhållit mycket brant resning för att motväga de för kostnadens skull gjorda låga ytterväggarne. Öfver trappan till läktaren är en klockstapelsliknande tornspira rest. Kyrksalen kan afstängas från den öfriga delen af kyrkan med rulljalusier för att kunna användas separat. Kostnaden är beräknad till omkring 45,000 kronor. Arkitekt är *S. Cronstedt.*

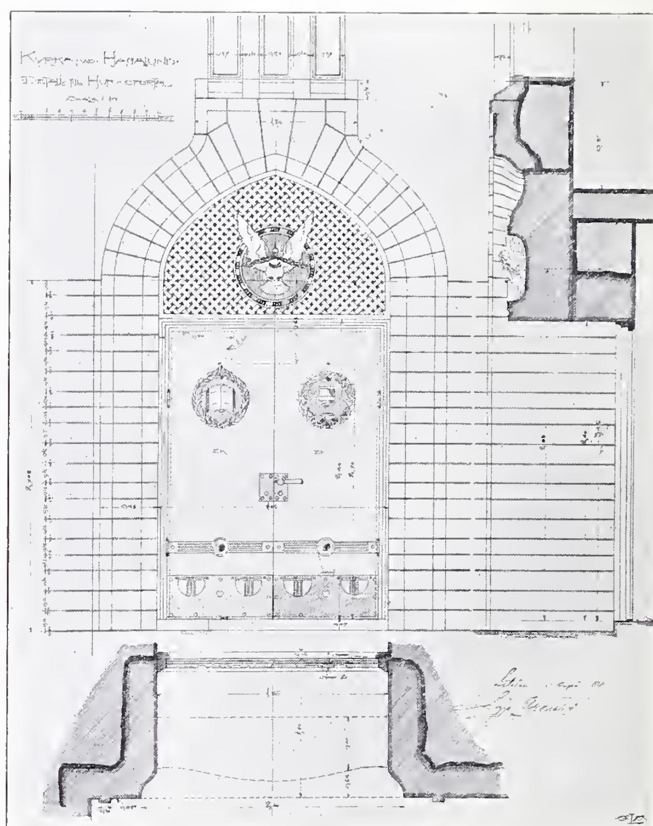

PORTALEN.

AFDELNINGENS FÖR HUSBYGGNADSKONST SAMMANTRÄDEN.

Den 6 febr. Förhandlingarna leddes af arkitekt G. Wickman. Till medlem af afdelningen valdes arkitekten P. G. Morssing.

Vid sammanträdet den 23 januari hade afdelningen beslutat tryckandet af en ny upplaga af »Grunder för arkitektarvodens bestämmande», antagna den 8 maj 1899, samt att i den nya upplagan skulle intagas de förändringar, som sedan dess blifvit beslutade. Med anledning af detta beslut gjorde ordföranden nu, innan detsamma hunnit blifva utfördt, hemställan om, huruvida afdelningen ej ansåge lämpligt taga i öfvervägande äfven andra förändringar. I anslutning härtill beslöt afdelningen att gifva sin styrelse i uppdrag att framlägga de ändringsförslag, som den efter samråd med lämpliga personer ansåge af behofvet påkallade.

Ordföranden redogjorde för hufvudsakliga innehållet i den »Avis Préliminaire» angående VII in-

ternationella arkitektkongressen i London 1906, som tillställts afdelningen. [Den återgifves här nedan].

Från den norska kommitté, som tillställt afdelningen ett frågeformulär angående lämpligt förfaringssätt vid användandet af naturlig sten vid husbyggnader, hade inkommit en tacksägelseskrifvelse för svaren.

Arkitekten S. Cronstedt demonstrerade en del af honom uppgjorda ritningar till byggnader för landtbruksmötet i Norrköping 1906 och påvisade, hurusom det lyckats att nedbringa träåtgången och genom enkla hopsättningsmetoder än mer reducera kostnaderna för dylika byggnader.

Bildhuggaren Sundell utställde nya profver på sitt fabrikat: »Marmorit.» Som namnet antyder, åsyftas härmed att åstadkomma imitationer af olika marmorsorter, och i så måtto har man af profven att döma kommit ganska långt. I andra afseenden kan först erfarenheten gifva utslaget.

Diskussion inleddes i frågan: »Är vår nutida arkitektur nationell» af arkitekt G. Améen. Inledaren framhöll, huru som begäret att tillägna sig främmande nationers arkitektoniska egenheter ofta gjorde sig gällande bland oss och starkare än hos de flesta andra folk. Vid våra försök att häfda de nationella dragen utsatte vi oss ej sällan för faran att alltför mycket upprepa det förgångna och komma i konflikt med tidens kraf. Danskarna syntes vara på god väg att skapa sig en nationell arkitektur med nutidskaraktär. Att troget fasthålla vid de för vårt land och dess klimat lämpliga och naturliga materialen, konstruktioner och anordningar vore i första hand nödvändigt. En sund fosterlandskärlek grundad på kännedom om land och folk skulle vara driffjädern för målets vinnande. Under den lifliga diskussionen yttrade sig herrar Bergsten, Clason, Enblom, Falkenberg, Flodqvist, Lallerstedt, Stenberg, E. Ulrich, Wahlman, Westman, Wickman m. fl. Flertalet voro eniga däruti, att så visst som vi ägde en nationell karaktär, denne borde och måste på något sätt framträda i våra arbeten. Å andra sidan förfäktades äfven den meningen, att konsten vore internationell, och att de nationella olikheterna hufvudsakligast berodde på bristande inbördes kännedom, och vore de ökade samfärdseln folken emellan på god väg att utplåna egenheterna. Detta vore dock den aflägsna framtidens perspektiv, ännu vore olikheterna djupt rotade, och oberoende af föresatser i ena eller andra riktningar komme karaktärsdragen att framträda.

Därefter framställde prof. Clason en anhållan om, att något utförligare referat af förhandlingarna inom afdelningen, än de som lämnades till tidskriftens »Allmänna Afdelning», genom sekreterarens försorg måtte inflyta i afdelningen för Arkitektur och Dekorativ Konst, och biträdde afdelningen denna anhållan.

Den 20 febr. Förhandlingarna leddes af arkitekt G. Wickman. Det utlåtande, som afgifvits af prisnämnden för täflingar i och för nytt tingshus inom Södra Roslags Domsaga upplästes och återgifves här nedan. Ark. G. Améen visade nyare anordningar för nämndens placerande i tingssalar.

Från Göteborg hade genom arkitekt E. Thorburn inkommit förfrågan, huruvida man kunde vänta sig anslutning från afdelningens sida vid ett ifrågasatt arkitektmöte i Göteborg instundande sommar. Det upplystes härvid, att ett skandinaviskt arkitektmöte varit påtänkt i Finland, men att det vore ovisst, om det komme till stånd. Afdelningen ansåg sig på den grund ej nu kunna afgifva något bestämdt svar, men uttalade sina sympatier för ett Göteborgsmöte, därest intet möte i Finland komme att hållas.

Sveriges delegerade vid internationella konstutställningen i München 1905, artisten E. Österman, hade inkommit med en förfrågan, huruvida något deltagande i nämnda utställning vore att förvänta från arkitekternas sida, i hvilket fall anmälningar snarast möjligt borde ingifvas. Bilagdt prospekt framlades. Afdelningen beslöt med anledning häraf att för sin del ej vidtaga några åtgärder för ett deltagande.

Därefter höll arkitekten Th. Wåhlin ett af talrika intressanta skioptikonbilder och ritningar illustreradt föredrag om: »Gumlösa kyrka i Skåne», vår äldsta tegelbyggnad, uppförd i slutet af 12:te århundradet af biskop Absalon, Köpenhamns grundläggare.

D:r E. Eckhoff lämnade meddelanden om resten af en forntida takanordning i Bromma kyrka, där regnvattnet tydligen afledts genom en ränna midt öfver byggnaden med svaga fall inåt från yttermurarna, en anordning som påtagligen tillkommit i syfte att göra kyrkan lämplig såsom försvarsverk. D:r Eckhoff beskref äfven, hurusom man i en grafkällare i Hölö kyrka funnit delarna af ett synnerligen prydligt monument från 1500-talet öfver Grefve Carl Sture. Man hoppades nu på enskild väg få tillräckliga medel till dess återuppställande. En uppmätningsritning förevisades.

Prof. W. Cronqvist redogjorde för några undersökningar, som blifvit gjorda med prof från hvalfmålningar i Petrikyrkan i Malmö för utrönande af de kemiska beståndsdelarna i dess färger. Då det vore önskvärdt att flera dylika undersökningar blefve gjorda, uppmanades alla, som kommo i tillfälle därtill, att insamla profver från medeltida målningar.

Stadsarkitekten M. Dahlander förevisade en större samling intressanta skioptikonbilder från kyrkor och andra ålderdomliga byggnader från Örebro län.

Utställningen för aftonen utgjordes af täflingsritningar till nytt tingshus för Södra Roslags Domsaga.

ARKITEKTURTÄFLINGAR.

TÄFLINGEN OM PRIS FÖR RITNINGAR TILL NYTT TINGSHUS FÖR SÖDRA ROSLAGS DOMSAGA.

PRISNÄMNDENS UTLÅTANDE.

»Till herrar kommitterade för ordnandet af tingshusbyggnadsfrågan inom Södra Roslags Domsaga.

Undertecknade, utsedda att bedöma inkomna förslag till nytt tingshus för Södra Roslags Domsaga enligt af oss uppsatt program, hafva nu fullgjort vårt uppdrag och få härom afgifva följande meddelande.

Prisnämnden sammanträdde första gången den 2 februari och mottog därvid följande i rätt tid inlämnade täflingsritningar:

N:o 1 signatur: »Doms», 1 blad. 2 signatur: »Rätt och orätt 1905», 4 blad. 3 signatur: »S.S.», 4 blad. 4 märkt med ett stämpladt välgörenhetsmärke, 6 blad. 5 signatur: »Lex», 3 blad. 6 signatur: »1 febr. 1905», 6 blad. 7 signatur: »Agricolis», 5 blad. 8 signatur: en sirad kvadrat, 4 blad. 9 signatur: »Rospigg», 3 blad. 10 signatur: »Haga», 4 blad. 11 signatur: »Magge», 3 blad. 12 signatur: »Luidor», 2 blad. 13 signatur: »VYX», 3 blad. 14 signatur: »Aga», 6 blad. 15 signatur: »Nix», 2 alternativ å resp. 5 och 6 blad. 16 signatur: »Moderato», 5 blad. 17 signatur: »Gyp», 3 blad. 18 signatur: »Dom», 8 blad. 19 signatur: »Ex», 7 blad. 20 signatur: en ritad segelbåt, 6 blad. 21 signatur: Ett ostämpladt välgörenhetsmärke, 7 blad.

Då den tomtkarta, som medföljt programmet, beklagligtvis ej med önskvärd tydlighet angaf markens lutningsförhållanden, utan gifvit anledning till missförstånd, beslöt prisnämnden genast att vid bedömandet helt och hållet frånse de fel och olägenheter, som möjligen uppstått till följd af missuppfattning härutinnan.

Efter en första granskning af samtliga förslag i tur och ordning uttogos 7 stycken såsom framför alla de andra förtjänta af närmare pröfning. Efter att hos dessa hafva vägt förtjänster och fel mot hvarandra, enades nämnden om att tillerkänna

1:sta priset åt n:o 7, signaturen »Agricolis».

Detta förslag företer en synnerligen tilltalande, sund och efter våra förhållanden väl afpassad arkitektur med en karaktär som väl motsvarar byggnadens ändamål samt tillika konstruktiv och ekonomisk och därför också möjlig att med fördel utföra. Planläggningen är enkel, redig och koncentrerad, men lider tyvärr af en del fel beträffande lokalernas inbördes läge. Tamburerna äro dåligt belysta och toaletterna olämpligt placerade. Till öfre våningen, hvarifrån läktaren i tingssalen är tillgänglig, leder endast en trappa och är denna mindre lyckligt anordnad. Utanför tingssalens ena långsida löper en lång, smal gång som kommunikationsled för domaren. Denne och personalen å expeditionen få för lång och obekväm väg till sina platser i tingssalen. Åklagarnas och vittnenas rum ligga äfvenledes olämpligt i förhållande till tingssalen. En omkastning af platserna i tingssalen afhjälper i hufvudsak dessa fel och kunna öfriga fel likaledes ganska lätt bortarbetas, hvarföre åt författaren till detta förslag torde kunna anförtros ett utarbetande af ritningarna.

Därefter enades nämnden om att tillerkänna

2:a priset åt n:o 1, signaturen »Doms».

Detta förslag har en i flera afseenden god och koncentrerad plananordning med väl förlagd tingssal i god förbindelse med expeditionsafdelningen, vittnenas och åklagarnas rum. Det yttre är äfven ganska tillfredsställande och har förslaget påtagligen förutsättningar för att kunna göras med ekonomisk fördel utförbart. Något hastigt hopkommet och i enskildheterna ostuderadt företer förslaget en del fel. Hufvudingången är anordnad på ett otillfredsställande sätt och med nedgången till värmeledningen från dess vindfång. Expeditionen är för liten och arkivet uppdeladt på alltför många våningar. Nämndens samlingsrum, som förlagts till öfre våningen, ligger för aflägset från tingssalen. Byggnadens murverk är okonstruktivt, utan nödigt sammanhang upp genom våningarna. Taken äro väl plana. Felen äro dock i allmänhet af beskaffenhet att jämförelsevis lätt kunna afhjälpas.

Förslaget n:o 6, signaturen »1 febr. 1905», har en del lokaler väl förlagda och visar en ganska tilltalande fasadbehandling. Hufvudingången är emellertid svagare markerad än ingången till expeditionsafdelningen. Tambur för domare och nämnd är mörk och nämndens rum illa placerade. Bakom domarens plats i tingssalen är ingång anordnad från en för allmänheten tillgänglig passage. Uppgången till läktaren är omöjlig. Byggnadssumman är alltför stor, hvartill en onödigt rik arkitektur ej minst bidrager. Takanordningarna äro otillfredsställande med svåra snögömmor.

Beträffande *förslaget n:o 12*, signaturen »Luidor», har prisnämnden antecknat, att planen har åtskilliga förtjänster med i allmänhet godt inbördes läge å lokalerna, men är entréen till expeditionen genom en mörk korridor och har arkivet blifvit förlagdt till jordvåningen. Nämndens, åklagarnas och advokaternas rum äro ej tillgängliga från hufvudingången

och är deras afskilda ingång nästan lika starkt markerad som denna. Sofrummen äro små och vaktmästarens bostad aflägset belägen. Felen i plan torde ej vara så lätt afhjälpta och arkitekturen är mindre god med snögömmor och dåliga vattenaflopp.

Förslaget n:o 13, signaturen »VYX», har en i flera afseenden förtjänstfull plan, men äro båda ingångarna lika markerade i plan och fasad. Tambur och toalett är olämpligt placerad vid förmaket. Trappan till vaktmästarens bostad är lika i valör med hufvutrappan. Takanordningarna äro olämpliga i vårt klimat och arkitekturen i öfrigt af mindre värde.

De förtjänster *n:o 18*, signaturen »Dom», äger i plananordningen uppvägas af felen: ett ofördelaktigt belyst förmak, mörka tamburer, för många dörrar till tingssalen, olämpligt anordnade läktare, okonstruktivt byggnadssätt, snögömmor å taken och en omogen arkitektur.

Betydande arbete har nedlagts *å n:o 8*, men hafva bemödandena gått i en olycklig och för uppgiften olämplig riktning. Planen är alltför sönderdelad med öfverflödig, inbyggd gård, trånga, olämpliga entréer m. m. Domarens och notariernas rum ligga långt från tingssalen och måste nämndens eller åklagarens rum passeras. Byggnadssättet är oekonomiskt och för vårt klimat högst olämpligt. Arkitekturen är konstlad och främmande.

Öfriga förslag, som i första granskningen befunnits hafva svårare fel beträffande plananordningen eller arkitekturen, kunna här ej närmare genomgås.

Vid namnsedlarnas öppnande befanns första pristagaren vara arkitekten Carl Melin med arkitekten Aug. Ewe som medarbetare, båda i Stockholm.

Andra pristagarens namnsedel innehöll ej något namn men har senare konstaterats att författaren är arkitekten Fr. Falkenberg i Stockholm.

Stockholm den 16 februari 1905.

Gust. Améen. *August Kjellgren.*

Erik Lallerstedt.»

* * *

De båda prisbelönade förslagen voro, äfven enligt prisnämndens åsikt, ganska bristfälliga. I synnerhet gäller detta det med 2:dra priset belönade, som tydligen tillkommit i allra största hast. Men samtliga de öfriga projekten voro enligt nämndens omdöme behäftade med ännu större fel. Täflingen tyckes hafva varit en »Juniortäflan», delvis beroende på, att Rådhustäflingen tog en del krafter i anspråk, delvis på andra omständigheter. Vald nämnds omdöme måste respekteras. *Red.*

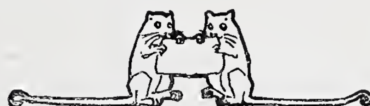

PRISTÄFLING OM RITNINGAR TILL BONINGSHUS INNEHÅLLANDE SMÅLÄGENHETER.

Stockholms stadsfullmäktiges bostadskomité inbjudes till pristäflan om ritningar till boningshus af följande olika slag.

I. Fristående envåningshus af trä eller tegel med två lägenheter, hvardera om två rum och kök.

II. Fristående tvåvåningshus af trä eller tegel med 8 lägenheter, hvardera med 1 rum och kök.

III. Fristående trevåningshus af tegel med 6 lägenheter, hvardera om två rum och kök.

Täflan kan ske om en eller flera af de begärda typerna. Ritningarna skola utföras i skala 1 : 100.

Priserna äro:

för typ I:
Ett pris å 500 kr. och ett pris å 250 kr.

för typ II:
Ett pris å 600 kr. och ett pris å 300 kr.

för typ III:
Ett pris å 700 » » » » 350 »

Prisnämnden består af arkitekt R. S. Enblom, civilingeniör C. G. Norström och stadsarkitekt K. E. Salin.

Program fås å Stockholms stads byggnadsnämnd, dit äfven täflingsförslag skola inlämnas senast den 15 april kl. 12 på dagen.

Prisen äro höga, men beror detta på, att täflingen är särdeles svår. Härmed uppmanas särskildt de personer till deltagande, som besitta erforderlig insikt i ämnet.

SJUNDE INTERNATIONELLA ARKITEKTKONGRESSEN.

Till Svenska Teknologföreningens Afdelning för Husbyggnadskonst har inkommit följande förberedande meddelande angående den sjunde internationella Arkitektkongressen, som skall afhållas i London år 1906.

Under the Patronage of His Majesty the King

Seventh International Congress of Architects London, 1906

HON. PRESIDENT: H.R.H. THE PRINCE OF WALES, K.G.

Telephone: P.O 434 Mayfair. Telegrams: »Ribazo, London.»

The Royal Institute of British Architects,
9, Conduit Street, London, W.

President:
JOHN BELCHER, A.R.A. *27th January*, 1905.

Secretary of the Executive Committee:
W. J. LOCKE.

AVIS PRÉLIMINAIRE.

Origine du Congrès.

A la séance de clôture du Bureau du VIième Congrès International des Architectes, Madrid, 1904, l'Institut Royal des Architectes Britanniques fut chargé d'organiser le Septième Congrès International à Londres en 1906, et quelques membres de l'Institut Royal furent ajoutés à la section britannique du Comité Permanent pour constituer la base d'un comité d'organisation.

Le conseil de l'Institut Royal a adjoint d'autres membres, et le comité d'organisation s'est constitué comme il est ci-dessous indiqué.

Le comité d'organisation a fait des démarches auprès de Sa Majesté le Roi, qui a gracieusement consenti à accorder au Congrès son haut patronage. Son Altesse Royale le Prince de Galles a également consenti á accepter la position de Président Honoraire du Congrès. Plusieurs personnages éminents, à la tête desquels on doit nommer Son Altesse Royale le *Duc de Connaught*, ont agréé l'invitation du Comité d'Organisation d'être Vice-Présidents d'Honneur, et le Comité est en train de constituer un comité général des architectes, des peintres, des sculpteurs et des ingénieurs distingués.

Le comité s'adresse maintenant aux diverses sociétés architecturales étrangères dans le but d'obtenir leur coopération au Congrès.

Programme.

Le Congrès aura lieu du 16 au 21 juillet 1906.

Le Programme du Congrès comprendra: —

La séance d'Inauguration.

Discussion des questions architecturales d'une importance internationale, choisies et approuvées par le comité d'organisation. Une liste de ces thèmes sera publiée dans le prochain avis du Congrès, aussitôt qu'ils seront choisis.

Une exposition d'art architectural.

Excursions aux endroits d'intérêt hors de Londres.

Visites aux bâtiments et aux monuments dans Londres.

Une ou deux soirées ou réceptions.

Un banquet d'adieu.

Les dames seront admises à la cérémonie d'Inauguration, aux excursions et aux visites. Le comité d'organisation espère constituer un Comité de Dames qui pourvoira au confort et à l'agrément des dames qui visiteront Londres pour le Congrès.

Réglements.

Comme dans les Congrès précédents, il y aura deux classes de membres.

Membres donateurs, qui contribueront au moins £4 (quatre livres) sterling au fonds du Congrès.

Membres adhérents, qui paieront une cotisation minima de £1 (une livre) sterling.

Les sociétés architecturales pourront se faire inscrire comme Membres Donateurs ou Adhérents en acquittant la cotisation ci-dessus, et jouiront en conséquence, en la personne du délégué qu'elles désigneront, des avantages réservés aux membres du Congrès.

Les membres recevront les cartes d'identité d'usage, des insignes, et les publications &c. du Congrès.

Cet avis ne peut être regardé que comme préliminaire, et les arrangements ci-dessus mentionnés sont sujets à révision. On espère qu'un programme plus détaillé sera publié dans quelques mois.

La Constitution du Comité de Patronage pour la Grande-Bretagne, du Comité général et du Comité d'Organisation, est ci-joint.

JOHN BELCHER, A.R.A., *Président.*
W. J. LOCKE, *Secrétaire.*

Toutes les communications relatives au Congrès doivent s'adresser à M. W. J. Locke, *Secrétaire du Comité d'Organisation*, 9 *Conduit Street*, *Londres W.*

Patron.

HIS MAJESTY THE KING.

Hon. President.

H.R.H. the Prince of Wales.

Committee of Patronage for Great Britain.

Honorary Vice-Presidents.

H.R.H. the Duke of Connaught. H.H. the Maharaja of Jaipur. His Grace the Archbishop of Canterbury. His Grace the Archbishop of York. His Grace the Duke of Devonshire. The Most Hon. the Secretary of State for Foreign Affairs. The Most Hon. the Marquis of Ripon. The Right Hon. Lord Windsor. The Right Hon. Lord Esher. Lord Balcarres, M.P. Sir Edward Poynter, P.R.A. Sir Laurence Alma-Tadema, R.A.

General Committee.

Professor *George Aitchison*, R.A. Mr. *R. Phenè Spiers.* Sir Benjamin Baker, K.C.B., F.R.S. Sir John Wolfe-Barry, K.C.B., F.R.S. Sir William Richmond, K.C.B., R.A. Sir William Emerson. Mr. W. Q. Orchardson, R. A. Mr. Hamo Thornycroft, R.A. Mr. George Frampton, R.A. Mr. Alfred East, A.R.A. Mr. Solomon J. Solomon, A.R.A. Mr. J. Macvicar Anderson, F.R.S.E. Mr. W. E. Riley. Mr. F. T. Reade. Mr. F. N. Jackson. Mr. A. T. Walmisley. Mr. H. H. Statham. Mr. Maurice B. Adams.

The President of The Sheffield Society of Architects and Surveyors. The President of The Leicester and Leicestershire Society of Architects. The President of The Manchester Society of Architects. The President of The Glasgow Institute of Architects. The President of The Northern Architectural Association. The President of The Bristol Society of Architects. The President of The Nottingham Architectural Society. The President of The Royal Institute of the Architects of Ireland. The President of The Liverpool Architectural Society. The President of The Birmingham Architectural Association. The President of The Leeds and Yorkshire Architectural Society. The President of The Devon and Exeter Architectural Society. The President of The Dundee Institute of Architecture, Science and Art. The President of The York Architectural Society. The President of The Cardiff, South Wales, and Monmouthshire Architects' Society. The President of The Aberdeen Society of Architects. The President of The Edinburgh Architectural Association. The President of The Ulster Society of Architects.

And the *Executive Committee, i.e.*—

Mr. *John Belcher*, *A.R.A.*, *President.* Sir *Aston Webb, R.A.* Mr. *Alexander Graham.* Mr. *T. E. Collcutt.* Mr. *H. T. Hare.* Mr. *John Slater.* Mr. *Leonard Stokes.* Mr. *John W. Simpson.* Mr. Thos. W. Cutler. Mr. Reginald Blomfield, A.R.A. Mr. Mervyn Macartney. The President of The Architectural Association. Mr. *W. J. Locke*, *Secretary.*

Names printed in italics are those of Members of the »Comité Permanent des Congrès Internationaux des Architectes».

ALLMÄNHETENS SKYDDANDE MOT OBEHÖRIGAS UTÖFVANDE AF ARKITEKTONISK VERKSAMHET. TVÄNNE BETECKNANDE SKRIFVELSER.

I en tid, då arkitekterna framgångsrikt, om ock med möda, arbeta sig fram till den ställning, som dem efter deras bildning och ansvar bör tillkomma i samhället, därvid gradvis afväpnande de skadliga element, som utan vederbörlig utbildning eller förmåga utöfva arkitektens yrke, är det intressant att se nästan identiskt lika yttringar af samma sträfvan i olika kulturländer.

Betecknande äro tvenne skrifvelser, den ena ett engelskt memorial, den andra ett cirkulär från landshöfdingen i Charente-Inférieure till hans underlydande. Vi återgifva dem här ordagrant i det vi utgå ifrån, att flertalet af tidskriftens läsare föredraga originallydelsen framför öfversättning. *Red.*

Circulaire de M. le préfet de la Charente-Inférieure.

Au sujet des travaux d'architecture exécutés par les agents des ponts et chaussées et du service vicinal.

M. le préfet de Charente-Inférieure a adressé à MM. les souspréfets et maires du département la circulaire suivante:

Travaux aux bâtiments communaux.

Je suis informé que, dans certaines communes, MM. les maires font appel au concours de MM. les agents des ponts et chaussées et du service vicinal pour l'exécution de travaux de réparations et même de construction de bâtiments communaux.

Cette pratique présente des inconvénients de plusieurs sortes que je crois devoir vous signaler.

Elle favorise tout d'abord une concurrence injustifiée faite aux architectes patentés, et je dois dire que ceux-ci m'ont, à ce sujet, saisi de leurs très légitimes doléances.

Il n'est pas bon, d'autre part, de confier des travaux de l'espèce à des personnes que des études ou une expérience spéciale n'y ont pas suffisamment préparées et qui, malgré leur bon vouloir et leur soin, peuvent établir des projets critiquables au point de vue technique.

J'ajoute, et j'insiste sur ce point, que la commune perd *ipso facto* le bénéfice de la garantie du recours décennal prévu aux articles 17, 92 et 2270 du Code civil.

Il peut arriver enfin que la responsabilité personnelle du maire se trouve un jour ainsi engagée vis-à-vis de la commune.

Je dois faire remarquer cependant que, pour donner satisfaction à un désir exprimé par le conseil général, il a été admis que MM. les agents voyers (*sauf autorisation préfectorale sur l'avis de M. l'agent voyer en chef*) pourraient être chargés à titre exceptionnel, et seulement dans leurs circonscriptions respectives, *de travaux d'appropriation ou de réparations de maisons d'école dont le devis ne dépasserait pas 3,000 francs.*

Sous cette seule réserve nettement limitée et qui n'infirme en aucune façon la valeur des considerations que je viens d'exposer, j'ai l'honneur d'appeler l'attention toute particulière de MM. les maires sur la nécessité de ne pas recourir, sauf pour le cas d'extrêmé urgence qu'ils devraient d'ailleurs me signaler, à MM. les agents des ponts et chaussées et du service vicinal, en vue de l'exécution des travaux de réparations aux bâtiments communaux et, *a fortiori*, de construction de ces bâtiments.

Je leur recommande de bien vouloir tenir compte de ces observations, dont l'intérêt, au point de vue de l'administration communale, ne leur échappera certainement pas.

Le préfet,
A. Regnault.

* * *

TO THE COUNTY COUNCILS, MUNICIPAL COUNCILS, AND DISTRICT COUNCILS OF GREAT BRITAIN AND IRELAND

The memorial of the Royal Institute of British Architects and the Architectural Societies in alliance therewith throughout the united kingdom hereby sheweth:

THAT whereas the employment by county or Municipal Authorities of their officials to execute works of architectural importance is a matter involving grave interests of an artistic, practical, and financial nature, it is for the general welfare of the community that such employment should be regulated by certain conditions.

THE Royal Institute of British Architects and the Allied Architectural Societies respectfully beg leave to point out:

(1) That when the official is an Engineer or Surveyor, the artistic aspect of buildings designed by him is apt to be overlooked or misunderstood by reason of his not having received the artistic training of an Architect,

(2) That the Engineer or Surveyor in planning and arranging buildings is fettered by the lack of the expert knowledge possessed by Architects.

(3) That greater expense is incurred by employing an Engineer or Surveyor than by employing an Architect. Nonexpert planning entails unscientific distribution and consequent expense in construction, often leading to subsequent alterations which involve waste of public money, the amount of which is impossible to be ascertained owing to the complicated nature of official departments. The saving of an Architect's fees is undoubtedly false economy. It is the function of an Architect to obtain for his client the best value for money expended, which special experience not possessed by an Engineer or Surveyor alone enables him to do; further, his independent position compels him to exercise a closer control over expenditure than the salaried official, whose purely personal interests are not intimately involved.

(4) That the time of a County or Municipal Official is so greatly occupied with administrative work, that it is impossible for him, when entrusted with any building scheme of first-class importance, to devote the requisite attention to the essential considerations of artistic Design, Expert Planning, and Economic Building. Such work is inevitably referred to irresponsible assistants, and an unsatisfactory and expensive building is the result.

THE Royal Institute of British Architects and the Allied Architectural Societies therefore respectfully and earnestly urge upon County and Municipal Authorities:

(1) That architectural work be not placed in the hands of Engineers or Surveyors.

(2) That where it is deemed desirable for architectural work to be carried out by a County or Municipal Official, such official shall be required to have passed the qualifying examinations of the Royal Institute of British Architects.

(3) That the work of an Official Architect be restricted to structures of secondary importance, and that all buildings of a monumental character be entrusted to independent Architects to be selected in such a way as may seem best to the local authority.

Därpå följa underskrifter af The Royal Institute of British Architects' President och sekreterare samt af 18 Presidenter i olika Brittiska Arkitektföreningar.

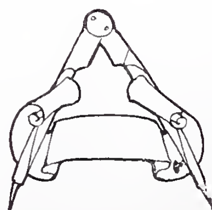

UR SKISSBOKEN.

JÄRNSTÄNGSEL VID DE GEER'SKA GRAFKORET I UPSALA DOMKYRKA.

Bland de många ståtliga prof på konstverksamheten inom vårt land under 1600 och 1700 talen intager järnsmidena en viktig plats. Många präktiga alster af denna gren af konstindustrien finnas i kyrkor och herregårdar, i synnerhet i kyrkorna, där de uppsattes att afstänga de grafkor, som de förnäma ätterna då uppförde åt sig eller inrättade i de gamla kyrkorna. Upsala domkyrka eger en hel samling dylika och ett af de präktigaste torde vara det här afbildade, som afstänger det grafkor, som frih. Charles de Geer lät inreda åt sin ätt i det gamla Lejonhufvudska kapellet. De Geer dog år 1779 och torde vid den tiden staketet vara utfördt.

Karl Berlin.

TIDSKRIFTER.

Svenska Slöjdföreningens tidskrift, *organ för konstindustri, handtverk och hemslöjd. Årg. I, första kvartalet. Redaktör E. G. Folcker.* Boklådspris pr år 6 kr.

Den bebådade förändringen af Slöjdföreningens publikationer har nu inträffat i form af ett nytt häfte, i uppsättning närmande sig de stora och så populära utländska konstindustritidskrifterna. Dess innehåll synes omväxlande och intressant, sålunda finna vi som första uppsats »Den gamla altartaflan i Upsala Domkyrka» af den flitiga forskaren Jonny Roosval, en mycket underhållande studie, i synnerhet för oss arkitekter af intresse. Vidare af H. van Rijsiwijk en beskrifning af genomfärgadt trä, af J. Böttiger, »Sjuka glas», af G. Sellergren, hur det efter ett manuskript från 1860-talet gick till under linpremieringens dagar, af tidskriftens redaktör en redogörelse för de den sista tiden så mycket omtalade Nilssonska samlingen i Skara samt en redogörelse af Thor Thoren af ett studieexperiment af mer än vanligt intresse utfördt af honom vid Tekniska skolan, eller huru man efter lefvande ackleja och färnkummel komponerar spetsmönster. (Titelvignetten öfver hans uppsats, framställd i glasmönster, påminner äfven om något lefvande. Ack: Leja!) m. m. Därtill kommer en del anmälningar samt afbildningar

af moderna möbler efter ritning af Ferdinand Boberg, korta upplysningar och notiser. Illustrationerna äro omsorgsfullt utförda, alla i autotypi, med undantag af en frontispis i ljustryck afbildande en pendyl från 1700-talet. Att denna bild som hufvudrubrik har Frontispis, har antagligen intrigerat en och annan af tidskriftens läsare, som icke genast fattat den sinnrika upplysningen.

Häftet är emellertid som det föreligger mycket tilltalande och ger intryck att mera aktuellt vilja behandla konstindustriella frågor, än hvad förut varit förhållandet och vi hälsa vår »konkurrensavisa» välkommen.

Agi.

* * *

Skandinavisk Tidskrift för Lervaru- och Stenindustri, Stockholm. Denna väl redigerade och vakna tidskrift har nu börjat sin andra årgång. Vi anbefalla den till hvarje fackman såsom påpasslig och väl underrättad. Dess pigga redaktion skulle vinna på att skaffa den ett lugnare och smakfullare val af bokstafstyper samt ett mera tilltalande omslag.

t

* * *

Arkitekten, *Tidskrift för Arkitektur och Dekorativ konst, Tekniska Föreningens i Finland förhandlingar.* Redaktör: Bertel Jung.

Det är alltid en glädje att se en vacker och väl redigerad tidskrift. Denna glädje fördubblas, då det rör sig om en ung, lifskraftig representant för en utvecklingsduglig och nationell arkitektur, uppväxande hos ett broderfolk, som står oss andligen nära. Den finska tidskriften »Arkitekten» är, liksom sin danska namne, en sådan värdig representant.

Då man genombläddrar den arkitektoniska tidskriftslitteratur, som nu frodigt växer upp öfver hela världen, stannar man uppmärksam inför tvenne små nationer, hvilkas produktioner röja en sund och flärdlös, konstnärlig anda. Det är danskarne och finnarne. Liksom på den internationella utställningen i Paris 1900 bland nationernas egna hus det finska och det danska i all deras enkelhet framför andra fäste sig i minnet och i hjärtat såsom konstskapelser af rang, så andas ur dessa länders arkitekturtidskrifter en välgörande fläkt af äkta skaparglädje. Men medan ur de danska byggnadsverken strålar oss till mötes reflexen af det milda ölandets soldis blandad med skimret af Nord-Italiens i det lilla nordiska kulturlandet återuppståndna, solmättade konst — så susar genom den unga, finska arkitekturen de stora, barrskogarnas eviga sång, Suomis hjärtegripande toner. Den finska konsten är fylld af skogarnas trolldom. Den är liksom danskarnes självständig och nationell. Vackra kontraster, likna de hvarandra, som den svarta vildsvanen liknar den hvita.

Tidskriften »Arkitekten» visar en glädjande frodighet inom den unga finska arkitekturen. Stundom litet rå, någon gång sökt i sin kärfhet, besitter denna ungdomens bästa egenskaper: öfvertygelse och friskhet. Man måste dessutom lyckönska flera af de finska arkitekterna till deras vackra framställningskonst.

»Arkitektens» redigering förtjänar det amplaste erkännande.

Torben Grut.

Meddelanden rörande Teknisk Tidskrifts afdelning för Arkitektur och dekorativ konst sändas till Arkitekten T. A. Grut, Grefgatan 11, Stockholm. (R. T. 70 70, A. T. Österm. 30 30.)

* * *

Prenumerationspris incl. postporto 6 kr. pr år; för å utrikes ort boende prenumeranter 6: 50, och kan prenumeration ske hos herrar bokhandlare och å Teknisk Tidskrifts expedition, Brunkebergstorg 18, *samt å alla postkontor i riket.* *Redaktionen.*

INNEHÅLL:

ARKITEKTUR
OCH DEKORATIV KONST

ORGAN FÖR

SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS
AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST

ÅRGÅNG 35 AF TEKNISK TIDSKRIFT
ANSVARIG UTGIFVARE: NILS KJELLBERG
REDAKTÖR: ARKITEKT TORBEN GRUT

NYBYGGNADEN (N:is 10, 11, 12 & 13) Å KVARTERET BODARNE.

HUFVUDPORTALEN.

Komplexet består af 4 egendomar och är uppfördt i 5 våningar, innehållande bostadslägenheter ofvan en souterrain med affärs- eller kontorslokaler. Å vinden under midtpartiets högre takresning äro ock rum inredda, hufvudsakligen afsedda för ungkarlsbostäder.

Rumsantalet i lägenheterna varierar mellan 7 och 12, förrummet häri ej inräknadt; i den större plananordningen dock sådan, att dubletter med egen entré kunna afskiljas.

Förrummen äro väl belysta och rymliga; för ytterplaggen särskildt kapprum med toilett.

Med undantag af sofrum och ekonomiafdelningens utrymmen äro parkettgolf i allmänhet inlagda i alla rum och desslikes dörrarna utförda af mahogny eller ek.

I en af egendomarna är värmeledning fullständigt införd och i de andra delvis. Vattenklosettsystem är anordnadt i hela komplexet med minst 2 W. C. i hvarje lägenhet. Förutom trappor leda hissar till köken. Dessa hafva sinnrika spisar af en ny typ, »komfort», så anordnade, att de kunna dels eldas med såväl ved och kol som gas, dels partielt användas.

För bortförande af fastare beståndsdelar af affall från kök, sopor och dylikt, som ej kunna upptagas af afloppsledningen, har i en af egendomarna på prof anlagts afloppstrummor gående från köken di-

HUFVUDVESTIBULEN.

CENTRALTRYCKERIET. STOCKHOLM

NYBYGGNADEN KVARTERET BODARNE. ARKITEKTER: HAGSTRÖM & EKMAN.

rekt ned till den gemensamma soptunnan. Till förhindrande af dålig lukts inträngande i köken är anordningen kombinerad med ett ventilationssystem. Detta har dock visat sig ej fullt nöjaktigt fungera, men torde olägenheten ej vara omöjlig att öfvervinna genom några enkla förändringar.

Förutom vanliga glas-, porslins- och linneskåp i serveringsrummen hafva här anordnats tempereringsskåp, diskbord med varmt och kallt vatten, samt särskilda utrymmen till förvaring af skor, sommar- och vinterkläder.

Hvad byggnadens yttre beträffar, är grupperingen i hufvudsak en följd af den ursprungliga tomtindelningen. Vid ritandet af fasaden bestod kvarteret af 3 tomter, hvaraf de tvenne hörntomterna med lika fasadlängd mot Strandvägen. Midteltomtens mindre lyckade uppdelning i två egendomar skedde, sedan fasaden förelåg färdig, och så sent, att den knappt tilltagna byggnadstiden ej medgaf någon ändring af det yttre.

Två af egendomarna ha uppförts af byggm. J. Sjöqvist, en af byggm. R. Bengtsson samt en af ingeniör E. Löwenadler och generalkonsul Magnusson.

Byggnadsföretaget, som påbörjades hösten 1902, blef delvis färdigt till inflyttning sistlidne vår och afsynades i härpå följande september.

G. Hagström och *F. Ekman.*

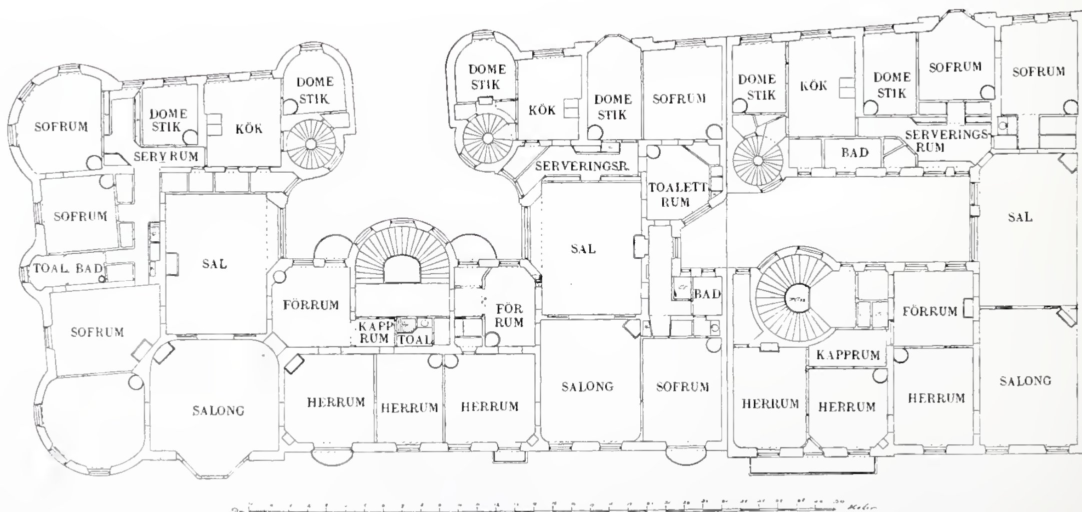

PLAN AF VÅNINGARNE.

EN SALON.

HVILPLAN I HUFVUDTRAPPAN.

EN MATSAL.

ETT FÖRRUM.

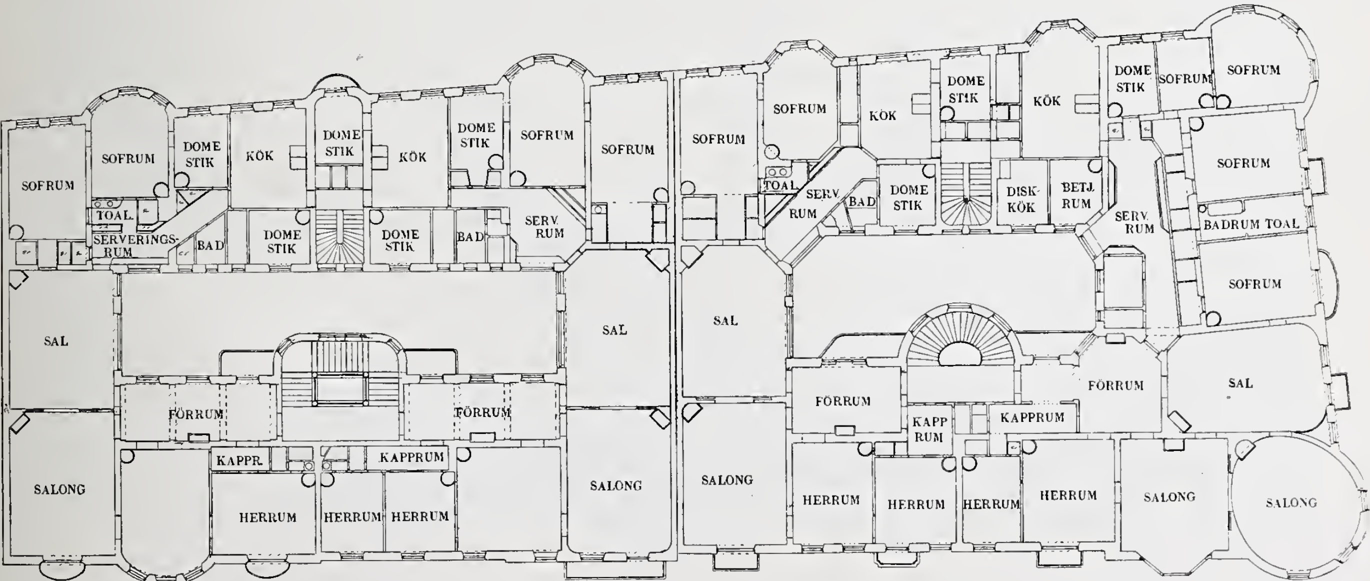

PLAN AF VÅNINGARNE.

XX:e ALLMÄNNA SVENSKA LANDTBRUKSMÖTETS I NORRKÖPING UTSTÄLLNINGSFÄLT.

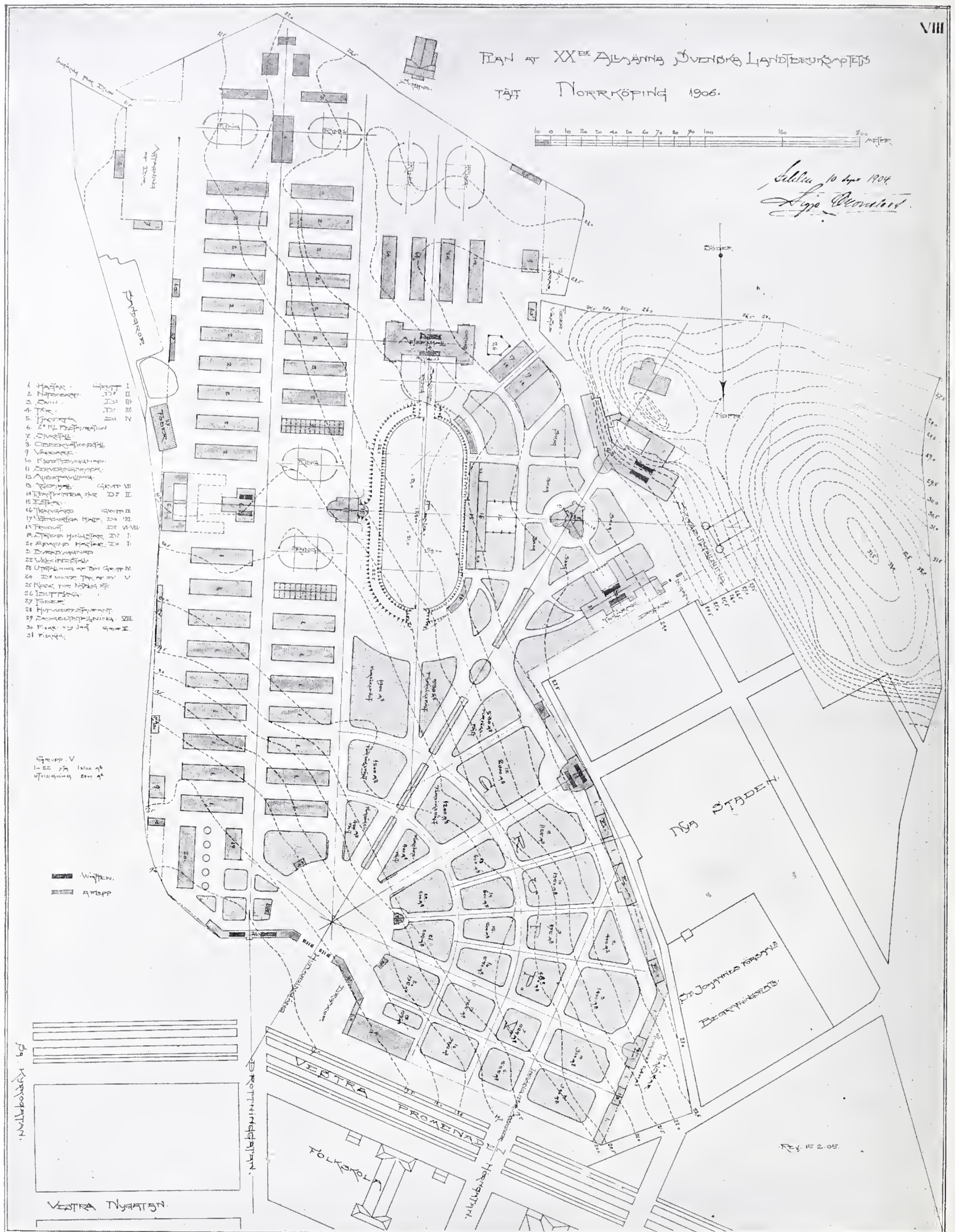

ARKITEKT: S. CRONSTEDT.

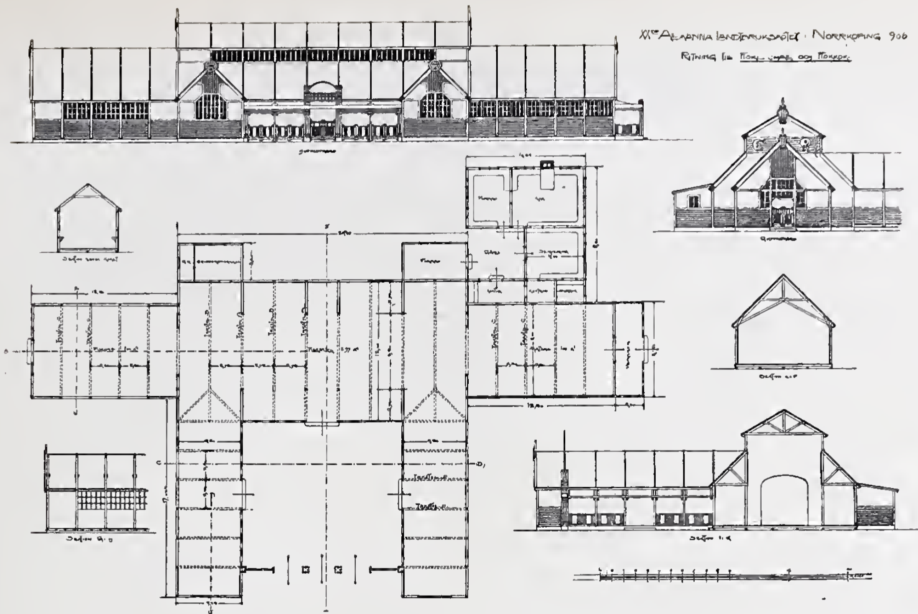

FISKERI-HALL OCH FISK-KÖK.

XX:de Allmänna Svenska Landtbruksmötets i Norrköping 1906 utställningsfält är beläget utanför stadens södra esplanad.

I fonden på den från stationen genom hela staden gående Drottninggatan är ett torn på entré och byråbyggnaden för att på möjligaste långt håll visa, hvar utställningen är belägen.

Fältet har emot ingången en svag sluttning, hvilket ger den inträdande en god öfverblick öfver de olika afdelningarna, som samtliga ordnats radielt från hufvudentrén. Till höger är afdelningen för maskiner och redskap med de mindre föremålen närmast, och de större bildande bakgrunden. Rakt framåt går den flagg- och blomstersmyckade vägen till stora banan eller uppvisningsringen med sina estrader samt där bortom trädgårds- och skogsutställningarna, fiskerihallen och den i fonden högt belägna hufvudrestaurationens stora komplex. På vänstra sidan, där fältet är jämnast, komma stallarnas långa rader, hästarna först, därnäst nötboskapen och så de mindre djuren; här och där afbrytes raderna med ringar för prisbedömning, serveringsställen, baracker för djurvårdare m. m.; vidare ligger på denna sida mejeri- och produkt-afdelningarna samt den separat förlagda gruppen af stallar för reaktionsfria djur.

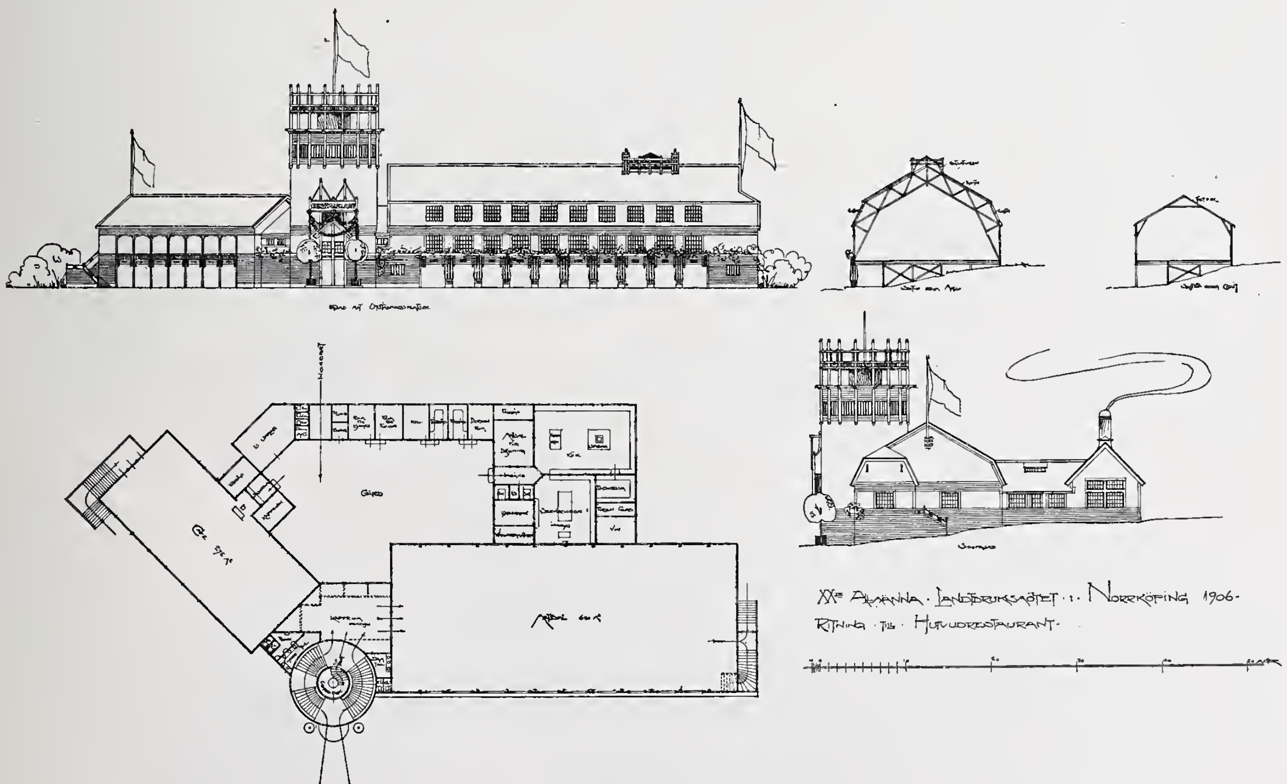

HUFVUDRESTAURANTEN.

*

MEJERI-HALL.

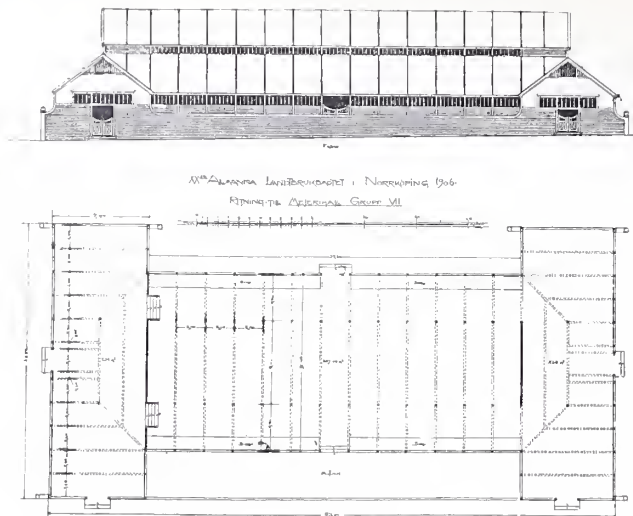

Emellan djurafdelningen och afdelningen för maskiner kommer sannolikt ett särdeles instruktivt försöksfält att anordnas; ett nytt uppslag, som här för första gången tillämpas. Hvarje gata eller väg är i möjligaste mån så anordnad, att någon byggnad eller annan fond blir afslutning på densamma.

Öfvergå vi så till de olika byggnaderna och se på deras anordning och byggnadssätt, börjande med *fiskerihallen*, så finna vi, att denna byggnad är delad uti en större hall med två flyglar omslutande en gård för utställning af fiskeredskap, båtar o. d. i det fria, samt tvenne mindre hallar, hvaraf den ena säkerligen kommer att inrymma ett »fiskkök» d. v. s. en restauration, där endast fiskrätter af alla slag komma att serveras.

Konstruktionen af denna såväl som samtliga öfriga hallar och byggnader är tänkbarast enkel och billig med minsta möjliga hophuggningar och arbete å träet samt intäckes med grof tältduk i stället för de vanligen förut använda asfaltpapptaken, hvilka gifvetvis förläna mera tyngd åt utseendet, fordra gröfre konstruktioner och sålunda äfven drygare byggnadskostnad.

Midt emot denna byggnad på andra sidan den lilla jakt- och skogspaviljongen, är trädgårdsutställningens öppna hall med dess i likhet med ofvan nämnda hall inramade friluftsutställning, där näckrosdammar och blomsterrabatter i färgrika mönster glädja besökaren. Denna utställning utgör ryggen till stora estraden och borde kunna göra sig särdeles tilltalande emot den mörka fondväggen.

Nära intill dessa byggnader ligger, på terrängens högsta punkt, den *stora restaurationen*, gifvande en fri och ypperlig vy ut öfver hela mötesfältet samt den i fjärran skönjbara Kolmården. Matsalens mått äro här tilltagna så, att byggnaden efter mötets slut må kunna få användning såsom paviljong för staden Norrköpings tennisspelare, hvilket man redan länge kännbart saknat och därför sökt få till stånd, dock hittllls utan resultat.

Mejerihallen är den till golfytan största af samtliga byggnader, enär man har all anledning hoppas, att samtliga utställare inom denna grupp skola vara villiga att exponera under samma tak och därigenom inbespara sig den dryga utgiften att anskaffa egen paviljong. Dess plats är i fonden på den intill stora

ÖPPNA KOSTALLAR.

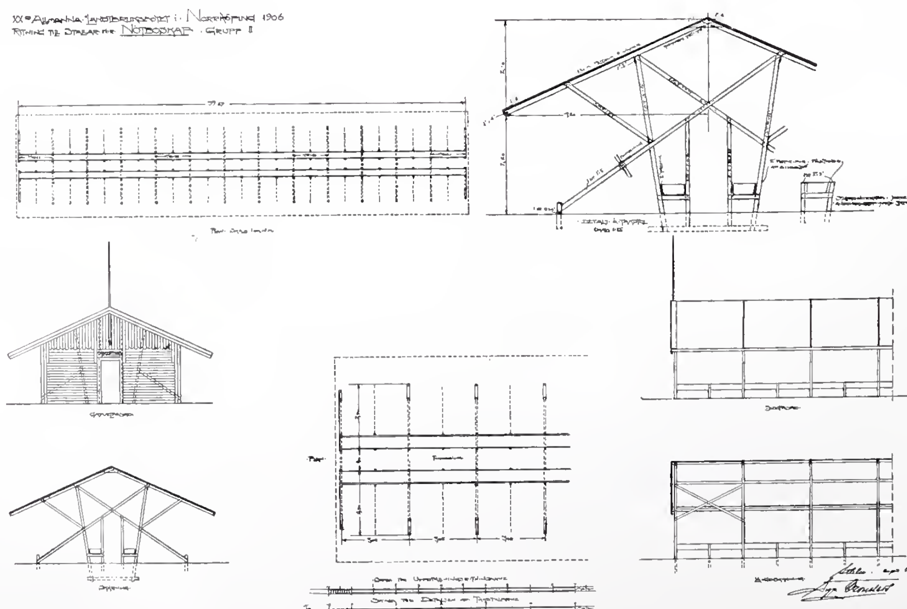

II KLASS RESTAURANT.

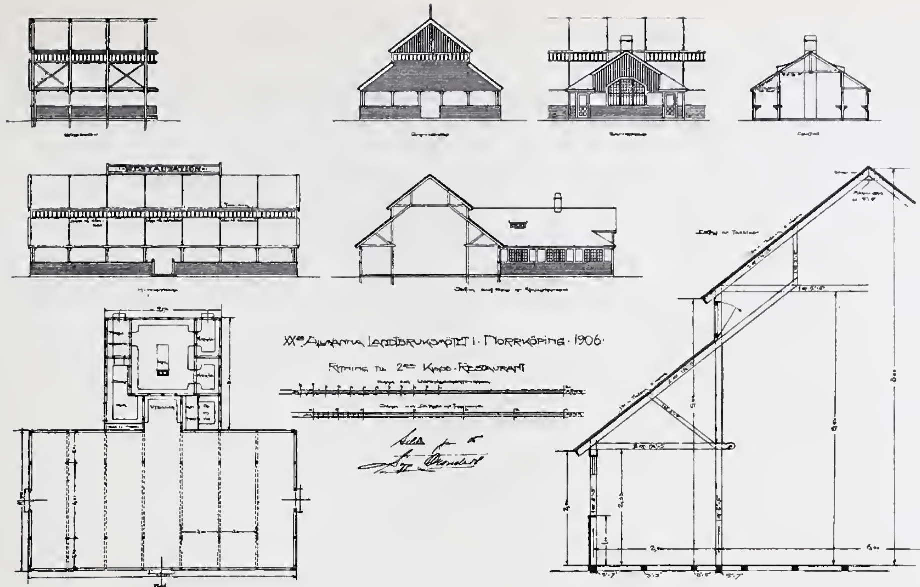

ringens kortsida förlagda samlingsringen och har emot denna en altan för servering af mejeriprodukter. Hufvuddelen af hallen är byggd i lanterninsystem.

Af samtliga olika stallstyper, dels intäckta dels öppna, som utställningen omfattar, delgifves här endast ritningen till *kostallarna.*

»Stora Stallgatan» afbrytes på midten af några mindre förevisnings- och bedömningsringar samt den emellan dem förlagda *enklare restaurationsbyggnaden* för vårdarne m. fl., en stor öppen hall med en mindre köksflygel.

En nyhet för detta möte blir den härintill förlagda byggnaden afsedd endast för fjäderfä, hvilken afdelning med all sannolikhet blir af ganska stor omfattning.

Till sist hafva vi den tältartade *barackbyggnaden,* hvaruti djurskötarne få sin hemvist under mötesdagarna.

Samtliga byggnader komma att utvändigt hållas uti två enkla, ljusa färgtoner.

Mötets arkitekt är

Sigge Cronstedt.

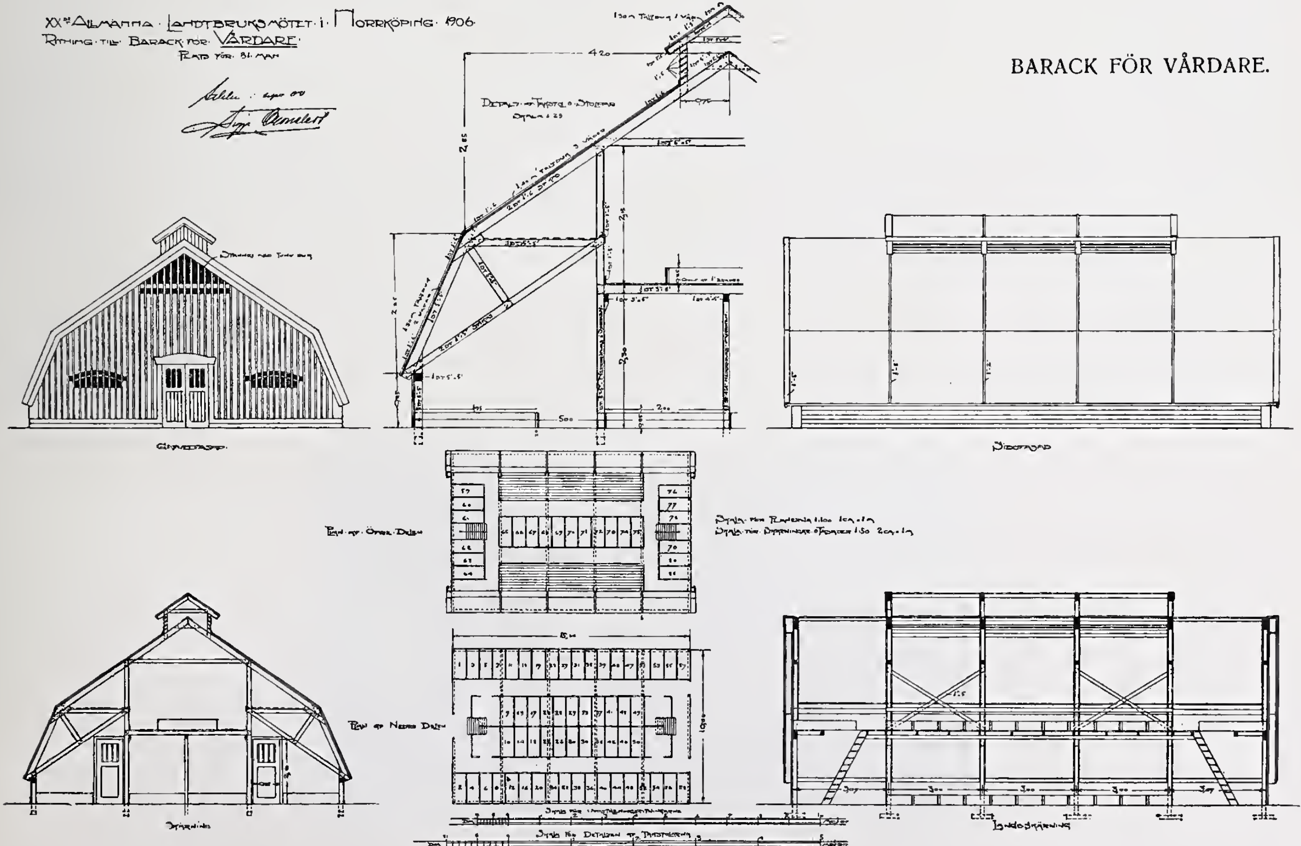

BARACK FÖR VÅRDARE.

ALNÄS. NORRA SIDAN. ARKITEKT: TORBEN GRUT.

BOSTADSFRÅGAN.

ALNÄS.

Vid Manilla på Kgl. Djurgården ligger, inbäddad bland lummiga lindar och med en stor, aflång trädgård, villa Alnäs, mellan vägen och vattnet. Villan, som ursprungligen uppförts i rysk-schweizisk snickeristil efter ritningar af F. W. Scholander, inköptes för ett års tid sedan af Fil. Dr. Anton Lindström, hvarefter undertecknad erhöll i uppdrag att utföra ritningar till dess om- och tillbyggnad. Det befanns, att under den rikt utsågade brädbeklädnaden fanns en stomme af tegel och bjelkar. Byggnadens ytterväggar fingo därför bibehållas, och en köksflygel tillades. Det låga, utspringande, plåtklädda sadeltaket aftogs och ersattes med ett brantare tegeltak, afsedt att inrymma gästrumsvåning. I sydvästra hörnrummet tillades en facetterad utbyggnad, som gaf en god salong, och därofvanpå ett rymligt bibliotek, hvilka sinsemellan förbundos med en liten utanpå väggen hängande trappa. En liten servistrappa insattes och på köksvinden ett luxuöst badrum med porslinsväggar och asfaltgolf samt anordningar för varmluftsbad. Ytterväggarna putsades, och värmeledning infördes. I matsalen anordnades en stor, öppen spis, ett stort fönster samt utanför matsalen en portico med altan. Förstugukvisten förvandlades till varm tambur med tillägg af kapprum och toilett. Därofvanpå gjordes en rymlig och skuggig, logeartad verranda med utsikt åt stora promenaden.

ALNÄS FRÅN NORDVEST.

ALNÄS. SÖDRA SIDAN. ARKITEKT: TORBEN GRUT.

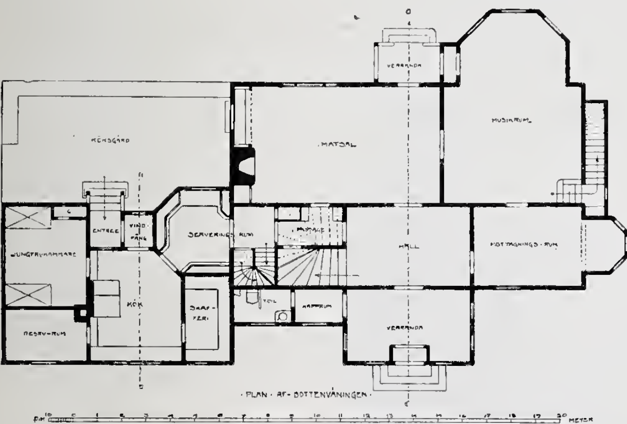

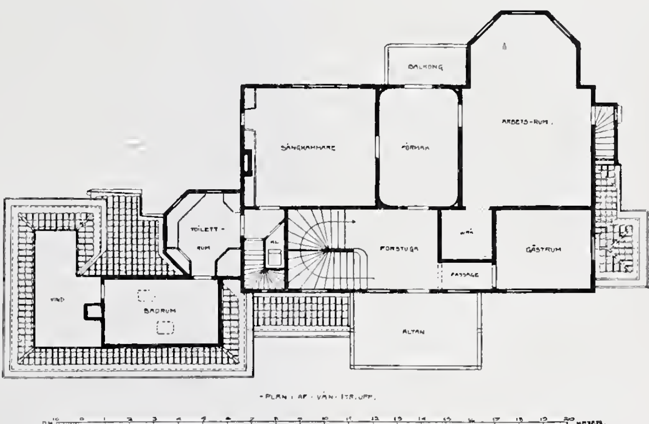

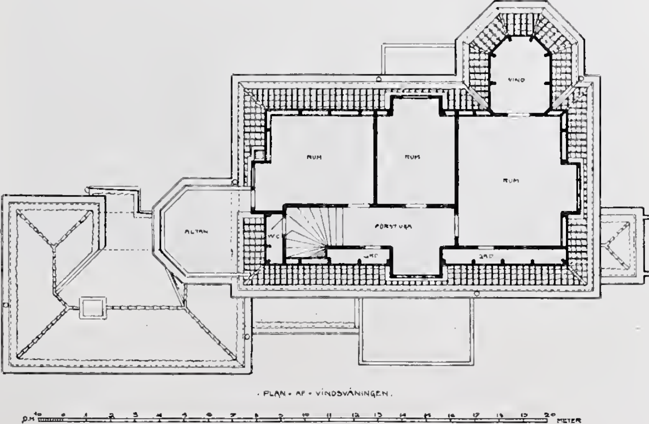

MUSIKRUMMET.

MATSALEN.

Tre vattenklosetter anordnades, det gamla diskkökets väggar drogos upp till full höjd, inrymmande toilettrum och därofvanpå en altan med morgonsol utanför östra gästrummet.

Af den stenbyggda, löfsågeribehängda sommarvillan blef den oregelbundna komplex med gråhvita väggar och röda tegeltak, som bifogade bilder visa. Byggnadens yttre är beräknadt att stämma samman med dess lummiga, vänliga, i kynnet västeuropeiska omgifning af lindar, ekar, lärkträd och aplar på den jämna, låga strandtomten. En hvit grind har insatts i det gamla präktiga stängslet åt vägen.

Torben Grut.

ALNÄS FRÅN VÄSTER. I FONDEN: MANILLA.

AFDELNINGENS FÖR HUSBYGGNADSKONST SAMMANTRÄDEN.

Den 6 Mars. Förhandlingarna leddes af arkitekten G. Wickman. Af arkitekterna A. V. Fagerström och Axel Sjögren framlades skriftligt förslag till inval i afdelningen af arkitekten Axel H. Forsberg. Förslaget bordlades för verkställande af omröstning vid nästa sammanträde.

Föredragande för aftonen var fil. dr T. Wulff, som skildrade sina intryck af den hinduiska byggnadskonsten i Indien och beledsagade föredraget med talrika skioptikonbilder. Hänvisande till kartan gaf talaren inledningsvis en orienterande redogörelse för Indiens befolknings- och kulturförhållanden. De arkitektoniska minnesmärkena i Indien äro i allmänhet ej af synnerligen hög ålder, beroende på, att man tidigare hufvudsakligast använde trä som materiel för fristående byggnader, och har tidens inverkan eld och insekter ej skonat något däraf. Först omkring år 1000 e. Kristus öfvergick man till sten som hufvudsakligt byggnadsmaterial, och framträdde, då den hinduiska arkitekturen så att säga fullt färdig, och sådan den då gestaltade sig, sådan är den än i dag till sina hufvuddrag. Någon utvecklingshistoria kan man ej spåra. Endast de märkliga grott-templen äro lämningar från tiden före vår kristna tidräkning och återfinner man i dessa samma öfverväldigande rikedom i detaljbehandlingen, som utmärker de senare tidernas fristående byggnader i så hög grad. Den hinduiska byggnadskonsten undviker sorgfälligt hvalfkonstruktioner, för hvilka man i detta af jordbäfningar hemsökta land ej kan ha förtroende, hvaremot man bildar karaktäristiskt formade kupolbyggnader medelst utkragning. »Hvalfvet sofver aldrig», säger hinduen. Högst i konstskicklighet når denna arkitektur inom jainisternas sekt, hvars verk återfinnes företrädesvis i Ahmedabad och å berget Abu, och gränsa dess i den hvitaste marmor utförda skapelser till det sagolika. Talaren lofvade att i ett kommande föredrag skildra den muhamedanska byggnadskonsten i Indien.

Arkitekten F. Ullrich demonstrerade af honom uppgjorda ritningar till tingshus för Södra Roslags Domsaga.

Med anledning af beslutet om en upplaga af »arkitekttaxan» och uppdraget till styrelsen att framlägga förslag till ändringar däri, uppmanade ordföranden medlemmarna att skriftligen framställa de önskemål, som kunde förefinnas, och borde sådana förslag insändas snarast möjligt för att kunna upptagas till pröfning.

Utställningen för aftonen utgjordes af en rikhaltig samling ritningar och utkast till villor, möbler och rumsinredningar med företrädesvis användande af allmogemotiv, af arkitekten L. Wahlman.

Den 20 Mars. Förhandlingarna leddes af arkitekten G. Wickman. Till medlem i Afdelningen valdes arkitekten Axel H. Forsberg.

Från arkitekten C. A. Flodqvist förelåg en skrifvelse angående behofvet af effektivare och lämpligare anordnad kontroll vid stenleveranser till byggnader. Då bristen härvidlag hotade att bringa naturlig sten som byggnadsmaterial i misskredit, vore det önskvärdt att Afdelningen upptoge frågan till behandling och sökte på lämpligt sätt finna bot för de rådande missförhållandena. I enligt med förslagställarens önskan bordlades frågan till ett kommande sammanträde.

Dr T. Wulff höll sitt från föregående sammanträde utlofvade föredrag om »den muhamedanska byggnadskonsten i Indien.» Äfven denna gång inleddes föredraget med en historisk-geografisk öfverblick.

Islam fördes till Indien omkring år 1000 e. K. genom folk af tartariskt ursprung. Dess stamorter blefvo Ahmedabad, Delhi och Agra, där Stormoguldynastien under 15- och 1600-talen utvecklade en storartad byggnadsverksamhet; särskildt var den ädle fursten Akbar den Store en byggherre som få. Bevarande mycket af sin egen art rönte dock den muhamedanska konsten i Indien starkt inflytande af den hinduiska, ja, man t. o. m. öfverförde hinduiska verk till de muhamedanska byggnaderna, därvid man dock samvetsgrant halshögg alla bilder af människor och djur. Hvalfformerna bibehöllos, men konstruerades på hinduiskt sätt med öfverkragning. Under det att den muhamedanska byggnadskonsten i Spanien rörde sig med helt blygsamma medel och dimensioner, utvecklas i Indien en nästan ofattbar storslagenhet och rikedom; särskildt lämna de för Indien karaktäristiska mausoléerna exempel på utsökt arbete i marmor och ädla stenar. De talrika skioptikonbilderna bidrogo till att gifva en föreställning om dessa föga kända och studerade arkitektoniska underverk.

Från Göteborg förelåg meddelande om, att därstädes kommer att anordnas en utställning af byggnadsmaterialier under juli månad instundande sommar, och att man var bestämd för att i sammanhang härmed söka få till stånd ett skandinaviskt arkitektmöte, och hoppades man på anslutning från afdelningens sida.

Ordföranden meddelade, att stadsarkitekten i Köpenhamn professor L. Fenger aflidit, och beslöt afdelningen med anledning häraf, att kondoleansskrifvelser skulle till professorskan Fenger och till Akademisk Arkitektförening aflåtas.

G. Ameen.

RÅDHUSET I LUND.

SVENSKA RÅDHUS.

RÅDHUSET I LUND.

Efter branden i Lund år 1711 fick staden ett nytt rådhus, hvilket ombyggdes år 1840, då kostnaderna därför uppgingo till 10 000 rdr. bco. Det är hållet i en nykter och stillsam stil och det egendomligaste med detsamma torde vara att det åldriga knutsgillet där firat och firar sina sammankomster efter sin gamla ritus.

RÅDHUSET I CARLSKRONA.

Denna byggnad uppfördes vid Stortorget efter 1790 års brand i enkel och nykter nyklassisk stil icke utan värdighet, som fallet i allmänhet var med Sveriges offentliga byggnader vid denna tid.

RÅDHUSET I CARLSKRONA.

RÅDHUSET I VISBY.

Några data om detta hus hafva ej kunnat erhållas ur tillgängliga källor, emellertid synes det härstamma från 1700-talet att döma af det nuvarande utseendet. Äger det icke några i ögonen fallande yttre företräden framför andra hus i den pittoreska staden, så har vår tids Wisbybor ytterligare nedsatt dess värde genom en vanprydande telefonställning. Vår tid är icke vidare mån om sina »kalfskinnshus.»

Agi.

RÅDHUSET VISBY.

CARLSHAMNS GAMLA OCH NYA RÅDHUS.

Sådana se de ut, bilderna af den tredje och fjärde rådhusbyggnaden i ordningen, från stadens grundläggning år 1668 räknadt.

Det första rådhuset brände danskarne 1678. År 1682 lades grund till ett nytt sådant, uppfördt af korsvirke vid västra sidan af torget. Denna byggnad, som än i dag kvarstår omstöpt till köpmanshem, tjänade sin ursprungliga bestämmelse i 129 år, då behofvet af rymligare lokaler blef allt känbarare, hvadan i början på 1800-talet ett större timmerhus, beläget vid torgets södra sida, inköptes och inreddes till rådhus. Detta rådhus, det tredje i ordningen, fick 1898 lämna plats för det nuvarande, som togs i besittning och högtidligen invigdes år 1900.

Denna nya rådhusbyggnad, en ganska renodlad sådan, inrymmer nästan uteslutande lokaler för stadens styrelse och förvaltande verk: magistrat, rådhusrätt, stadsfullmäktige, drätselkammare m. m. men därjämte bostad för fängelsebefälhafvare och vaktmästare. Planläggningen är praktisk och de större lokalernas inredning och utstyrsel tillfredsställande. De stora salarne en trappa upp, så förlagda att de lätt kunna apteras till festvåning, äro försedda med parkettgolf af ek, hög laserad furupanel och väggen därofvan i rådhussalen behandlad med enkel ornering i olja. Dessa salar hafva en höjd af 6,5 meter.

CARLSHAMNS GAMLA RÅDHUS.

Hufvudtrappan är af naturlig marmor och trappräcket af smidt järn. — All yttre ornering är utförd i röd sandsten och fasaden slätputsad, men icke affärgad, hvarigenom byggnaden redan från början verkar med en viss ålderns värdighet och bildar en vacker motsättning till den å torgets norra sida belägna gamla, hvitmenade kyrkan. Tornspiran är täckt med koppar och taket belagdt med tyskt Ludowicitegel.

Byggnaden uppfördes efter ritning af arkitekt G. A. Lindberg.

Astolf Collén.

CARLSHAMNS NYA RÅDHUS. ARKITEKT: G. A. LINDBERG.

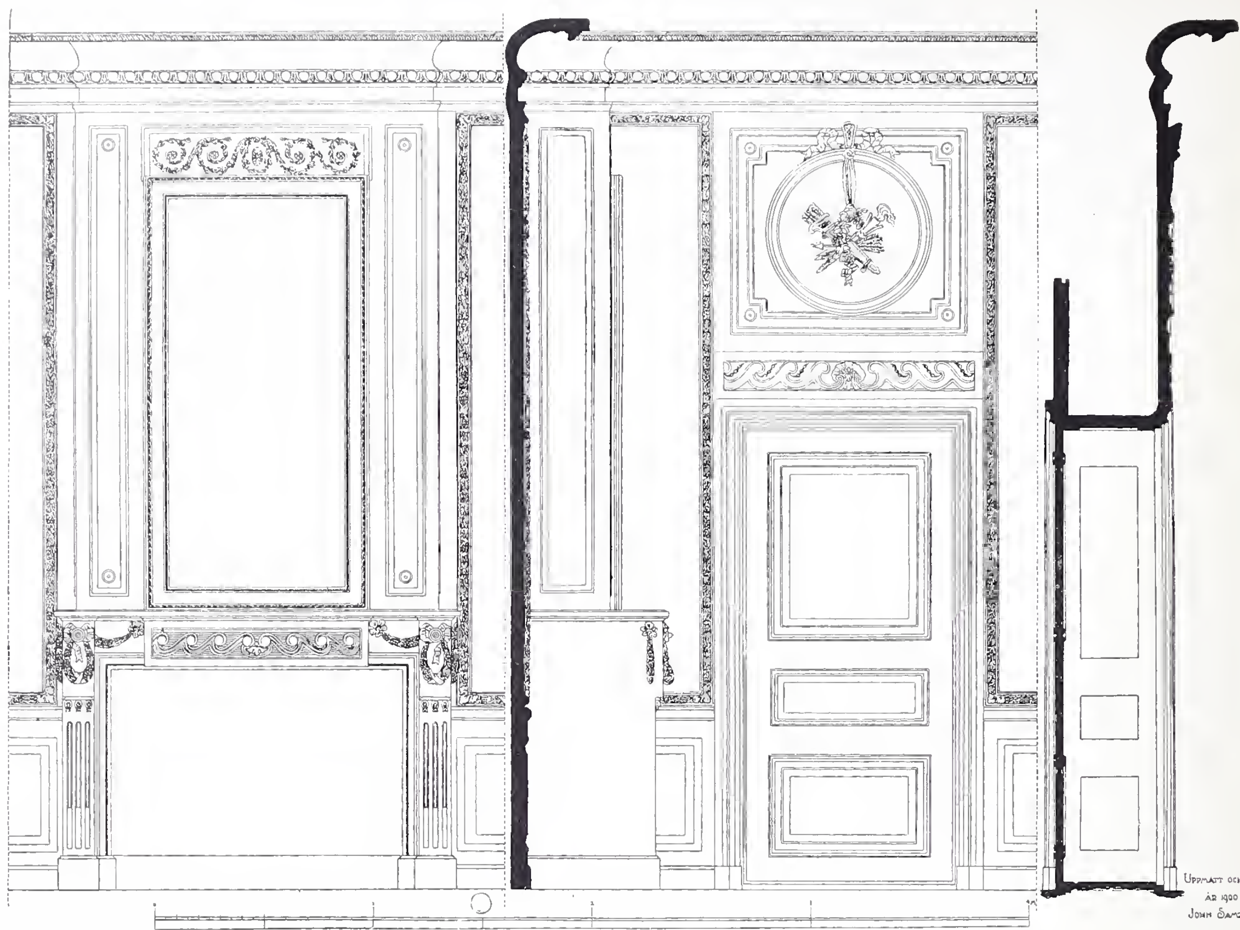

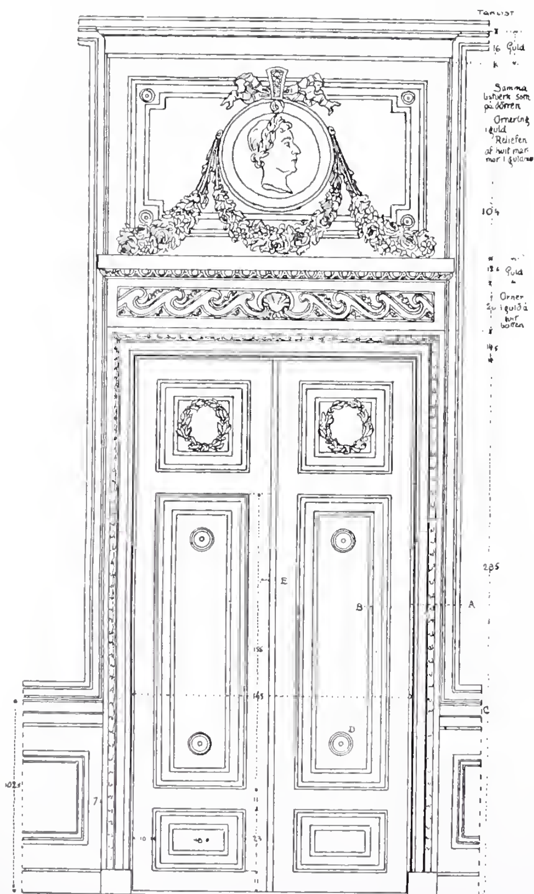

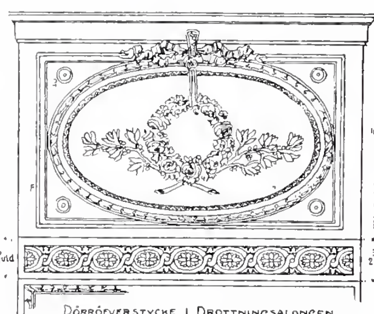

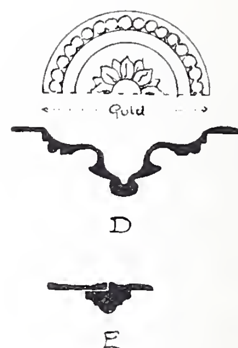

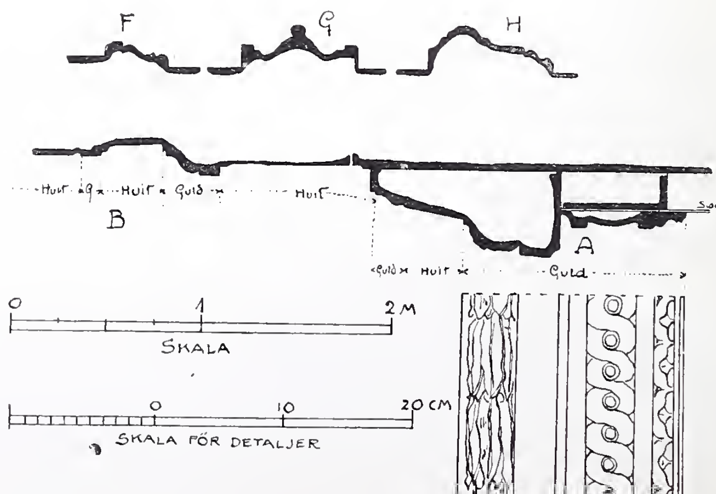

UR SKISSBOKEN: GUSTAVIANSKA INREDNINGSDETALJER FRÅN DROTTNINGHOLM. UPPMÄTTA AF JOHN SAMZELIUS.

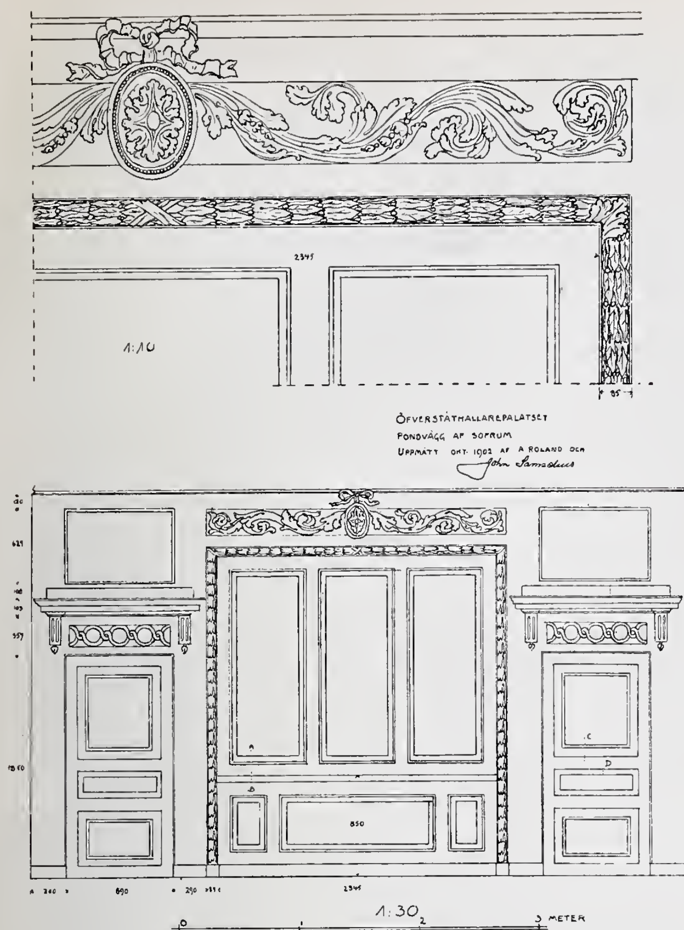

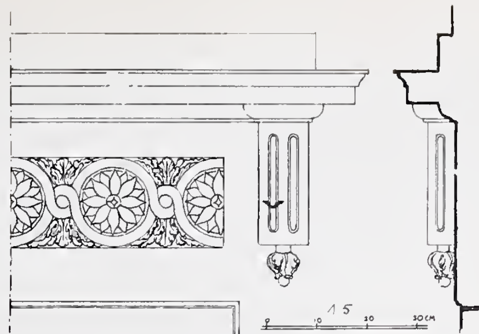

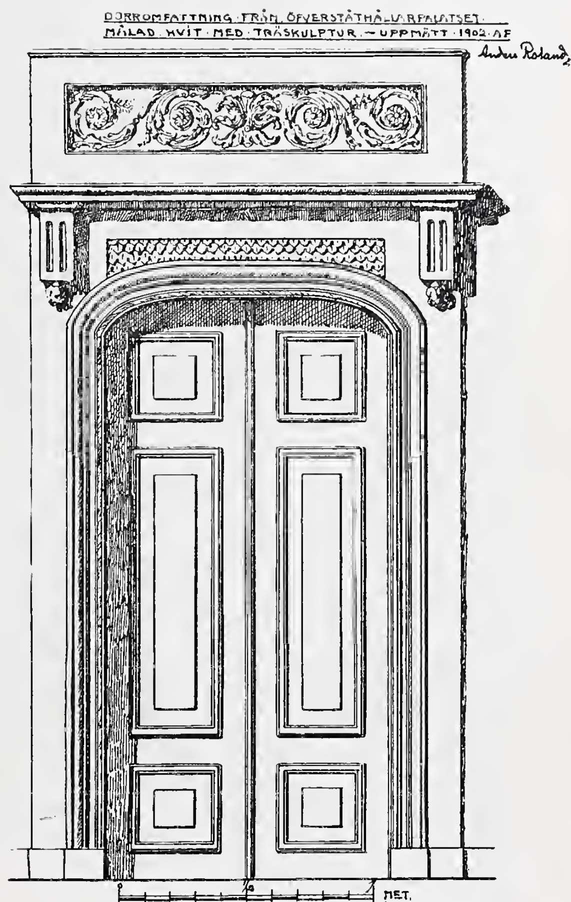

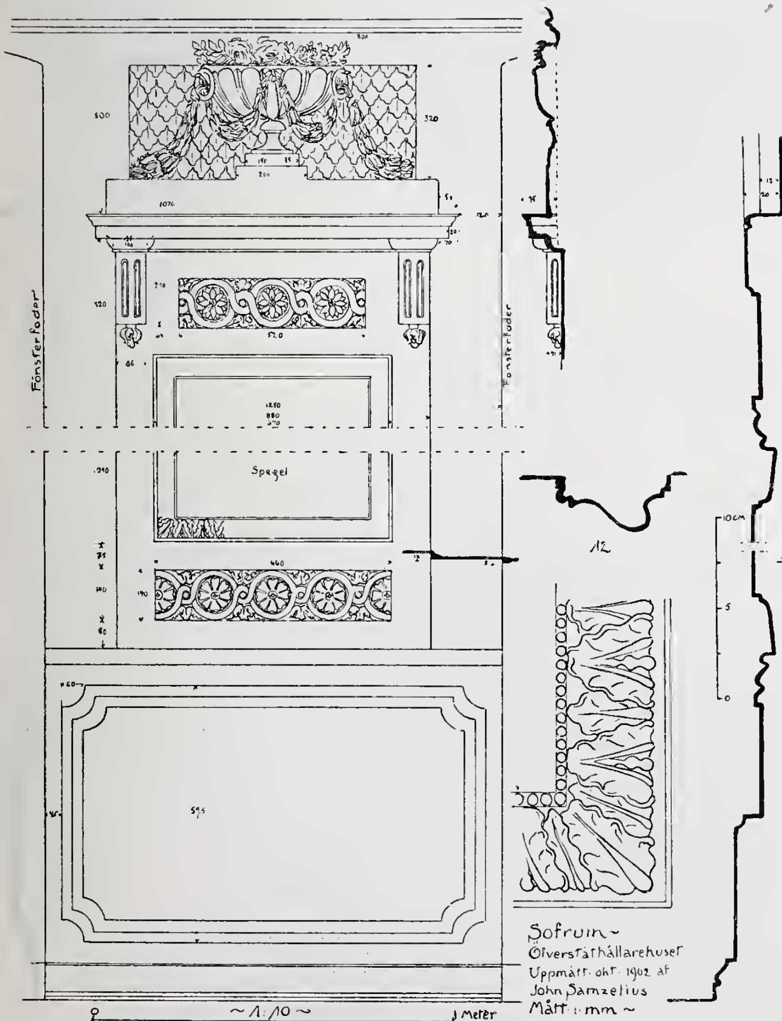

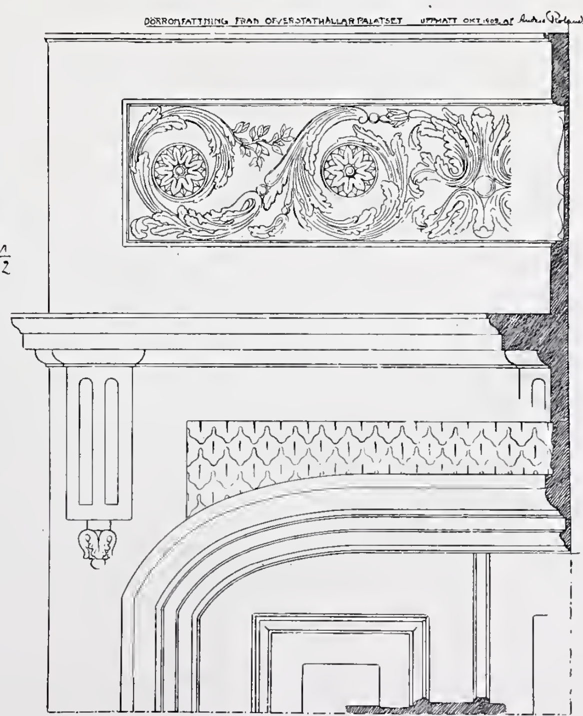

UR SKISSBOKEN: GUSTAVIANSKA INREDNINGSDETALJER FRÅN ETT RUM I ÖFVERSTÅTHÅLLAREHUSET.
UPPMÄTTA AF ANDERS ROLAND OCH JOHN SAMZELIUS.

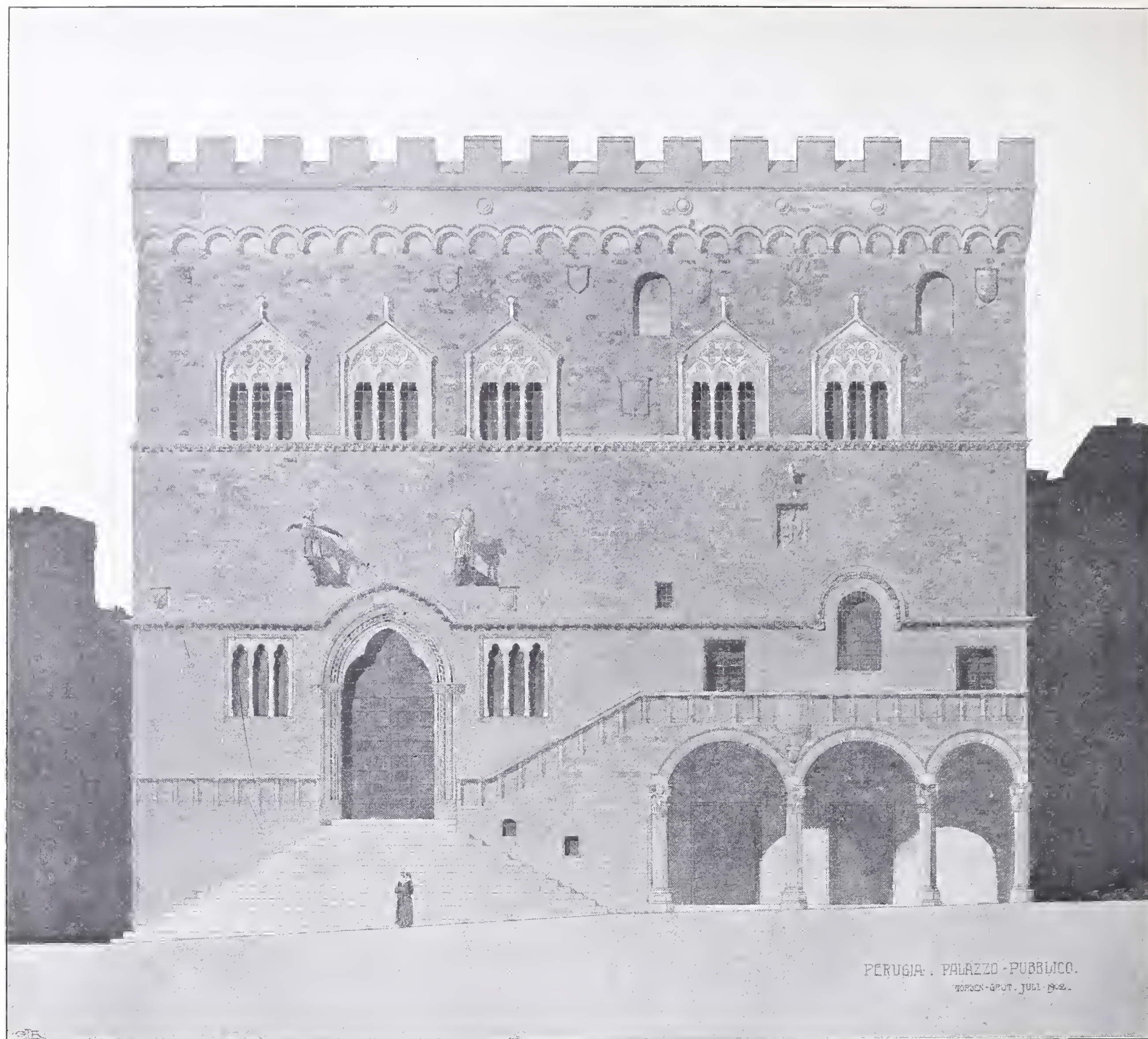

RÅDHUSET I PERUGIA. FÄRGSTUDIE AF T. GRUT.

UR SKISSBOKEN.

Perugia, Umbriens perla — huru tacksamt vi minnas de soliga dagar, då vi från din strålande höjd blickade ut öfver din frodiga, vinlöfsbekransade dal, öfver den nyfödda Tibern, mot de blånande bergen — österut mot San Francescos heliga Assisi, perlemorskimrande, dallrande, halfvägs upp på Monte Subasios runda, bruna hjässa — norrut upp i de vildare bergen, där det gamla underliga Gubbio sofver i dådlös, lättjefull sömn — mot väster in i passet, där vägen slingrar sig öfver till Lago Trasimenos gröna spegel bakom bergen. Och mot sydost, till höger om Assisi, på bergens sluttningar och toppar, glimma Spello, Foligno, Montefalco, stad efter stad, simmande i luftens fylliga, lena blå öfver dalens leende djup.

Likt en gyllene krona på en majestätisk panna strålar Perugia från toppen af sin branta höjd, 400 meter öfver Tiberdalen, och öfverst reser sig vid sidan af Cathedralen *Municipions* rostbruna, mörka murar. Vi bringa ur skissboken dess norra façad, som vetter mot torget och Cathedralen och den berömda brunnen i stadens hjärta.

Perugia var en af de tolf urgamla etruskiska förbundsstäderna. Under kriget mellan Octavios och Antonius nedbrändes det, år 40 f. K. Det blef senare en romersk koloni under namn af Augusta Perusia. Under 1300-talet beherskade Perugia nästan hela Umbrien, tappert stridande mot påfvedömet. Dess glanstid var 1300- och 1400-talet, under Braccio Tortebraccio och senare Giovanni Paolo Baglioni.

Municipion uppfördes på 1280-talet och tillbyggdes 1333. Materialet är den blankbruna, varma tuffsten, som den umbriska arkitekturen så väl tillgodogjort sig i sin manliga, enkla nobless.

Under dess murar vandrade Pietro Vanucci, kallad Perugino (1446—1524) och Bernardino Betti, kallad Pinthuriccio (1454—1513), de umbriska mästarena, och den unga Raphaël arbetade här till 1504 hos sin stora lärare.

Öfver portalen stå på konsoler ett lejon och en grip i erggrön bronce, utförda på 1300-talet, och under dem hänga de kedjor, som hugfästa minnet af Perugias seger öfver Siena 1358.

Mörka, stolta byggnad! Ur dina murar klingar ett eko från tider af romantisk skönhet. Stående i din skugga, i den ljumma sommaraftonen, då eldflugorna teckna smaragdgröna linjer mot grändernas svarta hvalf, och luften glöder efter solens brand öfver dina tinnar, kan man drömma sig in i din slocknade värld, in till dess stora vålnader, till deras ljusa, heta lycka och deras hemska, svarta brott. Vi tacka dig för de sköna syner, de djupa ackord, de trolska melodier, du gifvit oss.

Du står ännu i dag, i nådens år 1905, då samma kultur, som byggde dig, fjärran i Mandschuriets bergpass mördar tusentals människor för hvar och en, som föll för dina lansar. Må du lefva länge nog att få skåda en odling, högre än din egen. Måhända kommer den en gång — från andra sidan jorden.

Torben Grut.

BÖCKER.

Svensk Byggnadskonst 1530—1760 af *Gustaf Upmark.* Stockholm 1904. Pris 30 kr.

Det svenska manuskriptet till det på tyska utgifna arbetet »*Die Architectur der Renaissance in Schweden 1530—1760*» af intendenten Gustaf Upmark är sedan någon tid utgifvet under ofvanstående titel af den aflidne författarens son, amanuensen Gustaf Upmark, i en vacker kvartupplaga. Det tyska verket torde vara litet hvar bekant, hvarför det torde vara öfverflödigt att här påpeka den svenska upplagans förtjänster, dess grundlighet och ordentliga uppställning, som var ett utmärkande drag hos den värderade museimannen. Isynnerhet gäller detta den förra delen eller Vasatiden, hvilken han särskildt väl kände genom de grundliga studier, han gjorde under sitt lifliga deltagande i Gripsholmsrestaureringen. Det nu föreliggande arbetet utgöres af 220 sidor text med 122 illustrationer, förutom de 100 ljustrycks-planscher, som förminskade efter det tyska planschverket bilda bilaga.

Detta bidrag till vår svenska arkitekturhistoria är lika så efterlängtadt som värdefullt och borde utgöra ett väckande exempel för våra konstforskare på detta område, isynnerhet nu, då det arkeologiska intresset står så högt.

Den tanken kommer en ovillkorligen före, då man får Upmarks bok i sin hand: Hvarför publicera ej våra arkitektur-professorer någonting? Man tycker, att det borde vara deras lust, deras plikt lär det redan vara.

Agi.

ARKITEKTURTIDSKRIFTER.

Moderne Bauformen. *Monatshefte für Arkitektur. Herausgegeben von M. J. Gradl. Verlag von Julius Hoffmann, Stuttgart.*

Det internationella tankeutbytet inom arkitekturen har tagit mäktig fart genom arkitekturtidskrifternas utveckling. Inom den moderna arkitekturen är detta tydligt skönjbart. Den viktigaste insats, det »moderna» gjort i arkitekturen, är *färgens* odling. Framtidens arkitekter af första rang måste hafva målarens lidelsefulla dyrkan af färgens herrlighet, liksom den framtida målaren måste tillägna sig arkitektens konstnärligt högre förmåga af abstrakt komposition i färg och form. Den nya renaissancen nedbryter murarna mellan konstens olika riken. De stora konstnärsämnena, som fordom oftast togo penseln eller mejseln till medium, skola allt mer inom arkitekturen finna det vidaste, svåraste och tacksammaste fältet för stora konstnärsidéers gestaltning. Arkitekturen är framtidens centrala konst.

Färgen har hittills inom tidskriftslitteraturen af ekonomiska skäl varit svåråtkomlig. Endast de till antalet stora nationernas konsttidskrifter med sina enorma upplagor kunna ännu tillåta sig reproduktion i färg. Att det nu sker, kommer att göra märkbara verkningar hela världen öfver. Tidskriften »*Moderne Bauformen*» lämnar för 24 mark 12 digra häften pr år, utförda i mästerliga färgtryck. Den kommer att hastigt eröfra den civiliserade världen. Dess redaktion har varit klok nog att ställa sig på internationell grund. Sida vid sida presenterar den verk från de bästa konstnärer i Tyskland, Österrike, Frankrike, England o. s. v., t. o. m. Finland. I viss mån komma sådana tidskrifter att uppsluka de små ländernas arkitekturpublikationer, reducerande dem till lokala organ, och att jämnsides med dem finnas hos alla arkitekter världen öfver. Men de komma att gifva oss mångdubbelt mer, än de beröfva oss.

Hemkommen från en resa österut vågade jag för ett par år sedan i denna tidskrift understryka ordet *färg*. Jag anade icke då, att man så snart skulle få se färgen öfverallt vester- och söderut tränga jublande fram i den nya byggnadskonsten. Och jag vågar ännu en gång betona det, hos oss *behöfva* vi färg — äfven den hvita!

»Moderne Bauformen» lämnar förträffligt jämförelsematerial för de egna studierna i denna riktning.

Torben Grut.

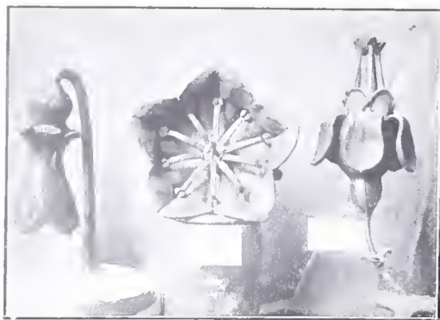
Pl. 1.

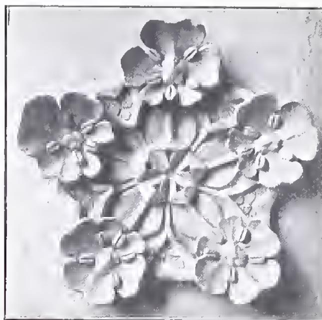
Pl. 2.

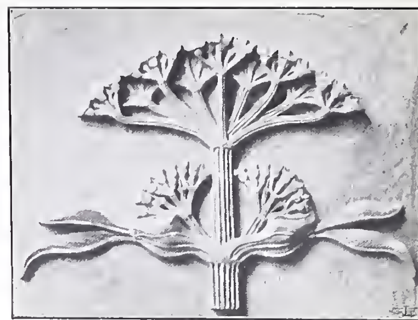
Pl. 3.

Arkitektur-Skizzen. *Herausgegeben von H. Billing. Professor an der Akademie der Bildenden Künste in Karlsruhe. Preis 10 Mark. Verlag von Julius Hoffman, Stuttgart.*

En portfölj med 48 blad i pennteckning, väl reproducerade. Fantasibilder till belysning af kompositionens, proportionernas, massfördelningens, kontrasternas afgörande betydelse inom målarkonsten och de måleriska värdenas stora möjligheter inom arkitekturen. Professor Billing är en af de banbrytande männen inom tysk modern konst. Den germanska kraft och must, som flammar i en Richard Wagners skapelser och i olympiskt förklarad form bringar bud till oss från Beethovens stora hjärta, som bär en Böcklins målarkonst, glöder i en Stucks bildgalleri och sjuder i Max Klingers trollkittel, som blickar mot oss ur en Bismarcks herskaröga och talar ur en Wilhelm II:s mun — denna urkraft finnes i rikt mått i den tyska byggnadskonsten, och den är i hög grad utmärkande för Herman Billing. Hos honom framträder den beherskad, förfinad och måttfull. Äfven ifrågavarande lilla publikation bär vittne om sitt upphof, om den också icke äger något särskildt aktuellt intresse för flertalet arkitekter. Den verkar som en pennans lek i svart och hvitt på lediga stunder.

Finsk Arkitektur. *Exteriörer och Interiörer. Utgifvare: Nils Wasastjerna. Häftet I.*

Första häftet af denna publikation ger oss i brokig blandning en del fotografiska exteriörer och interiörer af nyare byggnader i Finland. Tyvärr visas icke planer eller sektioner, hvadan det konstnärligt viktigaste momentet är förbisedt, och publikationen blir populär och katalogartad. För det slags arkitekter, och det slags allmänhet, hvilka uppfatta arkitekturen som ett konglomerat af »originella» detaljer, yttre och inre, är ju denna form tillfyllest. För den moderne fackmannen, som i byggnaden framför allt ser en konstnärligt danad *organism*, blir den otillfredsställande.

Häftet visar oss, att i Finland, som annorstädes, göras mycket bra och mycket dåliga byggnader. Om de förra skulle en kännare, som sattes att gissa, genast säga, att de *måste* vara *finska*. Om de senare skulle han säga: något sådant kan endast vara gjordt i Tyskland, Sverige eller Finland. Tyvärr synes i Finland liksom annorstädes intelligensen vara i minoritet. Detta att beakta i den numerära majoritetens tidehvarf.

Torben Grut.

VÄXTANATOMISKA MODELLSTUDIER GENOM MIKROSKOP.

För ett par år sedan läste jag i tidskriften »Ord och Bild» under rubriken »Några ord om våra dagars konstindustri» en uppsats af fröken Ina Almén. I denna artikel framhålles af fröken Almén den glädjande utveckling, i hvilken vår konstindustri för närvarande är stadd, och anser hon en mäktigt bidragande orsak därtill vara den, att verkliga konstnärer numera icke som förr taga afstånd från konstindustrien, utan ägna sina krafter och sin begåfning åt densamma.

Dock betonas af fröken Almén, att konstnären, huru stor hans begåfning och hans intresse än må vara, icke, såsom mången gång sker, utan fackbildning och allvarliga självstudier bör kasta sig in på konstindustriens område. De modärna, med stiliserade växter eller djur ornerade konstindustriella föremålen bära ofta vittne om dessa brister hos sin upphofsman genom att verka schablonmässigt och känslan föga tilltalande. Först genom en ingående kännedom om det organiska hos växtmotivet samt om det för detsamma karakteristiska kan ett dylikt motiv på ett fullt tillfredsställande sätt återgifvas, och en dylik kunskap vinnes icke utan grundliga studier af den lefvande växten, sedd i olika lägen, i växlande belysningar samt under olika utvecklingsstadier.

Pl. 4.

Pl. 5.

Pl. 6.

Pl. 7.

Dessa uttalanden af fröken Almén, hvilka här af mig i största korthet anförts, fängslade då min uppmärksamhet, emedan jag vid denna tid såsom hospitant hade börjat deltaga i vissa grenar af undervisningen vid den stora konstskola i Berlin, som är förenad med Kunstgewerbemuseum därstädes, och som till sin hufvudsakliga uppgift har utbildandet af konstindustriidkare.

Den undervisning i modellering efter lefvande växter, som där meddelas, synes mig i alla afseenden motsvara de fordringar, hvilka af fröken Almén med rätta framställas, och vill jag därför på uppmaning af denna tidskrifts redaktion lämna några meddelanden angående densamma.

Under vintermånaderna voro endast några få timmar i veckan anslagna till växtmodellering; under sommarterminen däremot, som varade från medio af april till slutet af juni, kunde man, om ens tid det tillät, hvarje dag få undervisning däri, och då samlades i ateliern lärjungar från skolans olika afdelningar, såväl från afdelningarna för dekorativ målning, mönsterritning samt arkitekturritning som från de stora klasserna för modellering. Läraren i växtmodellering, bildhuggaren Carl Blassfeldt, som med det största intresse ägnade sig åt denna undervisning, ombesörjde äfven anskaffandet af växter att modellera efter, och de mest olikartade af Floras barn passerade under ett arbetsår revy för våra ögon, enkla blommor från skog och äng likaväl som dyrbara orkidéer och sällsynta växter från Botaniska trädgården. I början af hvarje lektion förevisades af läraren de växter, som voro nya för dagen, och fästade han vid hvarje växt vår uppmärksamhet vid den minsta detalj, särskildt framhållande, hvad som utgjorde dess speciella behag eller egendomlighet till skillnad från andra. Därefter fördelades de olika växterna bland eleverna, hvilka hade att återgifva dem antingen fristående eller i relief. Såsom arbetsmateriel användes lera eller plastelin.

Sällan modellerades växten i sin helhet; en liten del däraf utvaldes, ibland endast en knopp eller halfutslagen blomma eller t. o. m. ett stycke af stjälken med dess förgreningar, då den, såsom t. ex. hos Umbellaterna är särskildt karakteristisk.

Å afbildning n:r 6 bland de här ofvan efter fotografi återgifna växtstudierna är knoppen af en art Blåklocka *(Campanula)* tagen till motiv; knoppen är som synes utförd fristående och liksom de öfriga studierna i starkt förstorad skala för att dess minsta detaljer skulle kunna utarbetas och komma till sin rätt. Ofta ser man å konstindustriella föremål Alpviolen (*Cyclamen*) med dess karakteristiska blommor och blad tagen till motiv; växtstudien längst till vänster från åskådaren räknadt å afbildning n:r 1 framställer blott den halfutslagna knoppen af *Cyclamen* hvilken, i allmänhet föga beaktad, eger en ovanligt graciös och originell form. Jag föreställer mig, att den, utförd i metall, med någon omarbetning skulle kunna användas till modell för en modärn lampa för elektriskt ljus. För den längst till höger å samma bild befintliga växtstudien med dess utpräglade och fina former har den lilla obetydliga blomman å vilda Krusbär (*Ribes Grossularia*) tjänat såsom förebild. I midten af afbildning n:r 1 befinner sig en växtstudie, utförd efter en liten röd alpblomma med det latinska namnet *Calmia.* Den på gräsmattor och å landsvägsrenar vildt växande och vid hastigt påseende föga intresseväckande *Brunella Vulgaris* med dess rödgredelina, läppformiga blommor och tättsittande, brunaktiga blad utgör motivet för växtstudierna å afbildningen n:r 5. Den undre studien visar en del af växten med i profil sedda blommor och blad; den öfre framställer ett segment af samma växt, sedt ofvanifrån. Detaljerna å alla dessa växtmotiv kunde naturligen först med tillhjälp af ett starkt förstoringsglas uppfattas; de minsta växtdelarna såsom ståndare, pistiller, de fina ådringarna i ett litet blomblad eller refflorna på en blomstängel uppenbarade först, då de sågos under mikroskåpet, sin skönhet och sina stränga linier.

De å afbildningarna n:r 2, n:r 3 och n:r 4 befintliga växtmotiven äro samttiga hämtade ur *Umbellaternas* familj; de äro dock tagna från skilda arter af densamma samt under olika utvecklingsstadier. Växtstudien å afbildning n:r 4 visar ett litet skott, i verkligheten endast 1½ centimeter i omkrets och i mycket outveckladt tillstånd. Afbildningen n:r 3 återgifver en Umbellat med något mera utvecklade blomställ-

ningar; å afbildningen n:r 2, hvilken framställer en liten blomgrupp, ofvanifrån sedd, äro blommorna i den yttersta ringen fullt utslagna, de, som sitta där emellan, äro något mindre utvecklade, och de fem små blomknoppar, hvilka bilda midtpartiet, äro ännu nästan slutna. Dessa tre studier med motiv från en skenbarligen så obetydlig planta utgöra ju originella ornament, hvilka för olika dekorativa ändamål skulle kunna begagnas.

Men icke endast under sin första utvecklingsperiod och under blomningstiden, utan äfven sedan den blommat ut, kan den lefvande växten erbjuda intressanta och beaktansvärda former. Å den lilla studien till en vas, som bild n:r 7 framställer, äro såväl själfva hufvudformen som det fina nätverket af ådror i detalj hämtade från den förtorkade frukthylsan af Bolmört (*Hyoscyamus Niger*).

I vår tid, då inom konstens och icke minst på konstindustriens område en oaflåtlig sträfvan efter nya stilarter och originella uppslag gör sig gällande, är det af vikt att lära sig *se* och tillvaratatga den rikedom af former och färger, som växtvärlden har att erbjuda. Den undervisning i växtmodellering, på hvilken jag med dessa rader har velat fästa uppmärksamheten, har, tror jag — förutom det, att den i hög grad är utbildande för formsinnet, — från denna synpunkt sin hufvudsakliga betydelse.

Stockholm i januari 1905.

Lotten Blomquist.

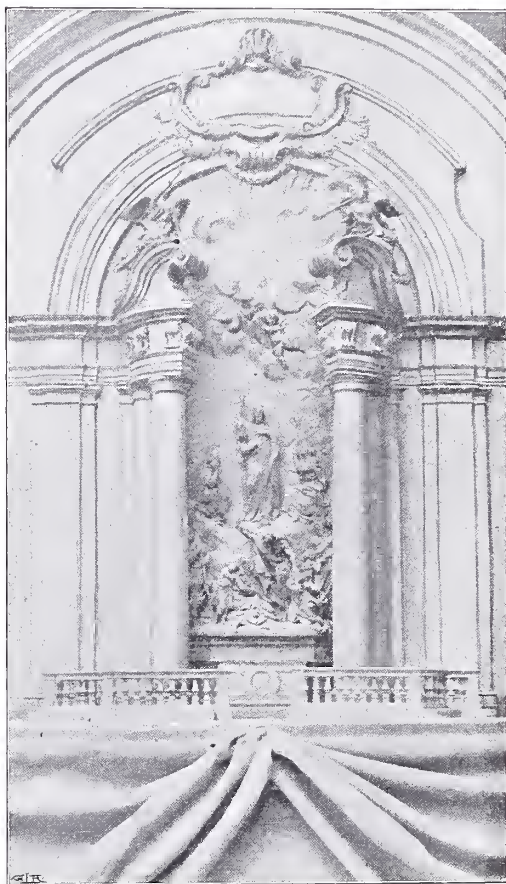

TÄFLINGS-SKISS TILL ALTARTAFLAN I VASAKYRKAN
AF BILDHUGGAREN ALFRED OLSSON.

Meddelanden rörande Teknisk Tidskrifs afdelning för Arkitektur och dekorativ konst sändas till Arkitekten T. A. Grut, Grefgatan 11, Stockholm. (R. T. 70 70. A. T. Österm. 30 30.)

Prenumerationspris incl. postporto 6 kr. pr år; för å utrikes ort boende prenumeranter 6: 50, och kan prenumeration ske hos herrar bokhandlare och å Teknisk Tidskrifts expedition, Brunkebergstorg 18, *samt å alla postkontor i riket.*

Redaktionen.

INNEHÅLL:

ARKITEKTUR
OCH DEKORATIV KONST

ORGAN FÖR
SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS
AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST

ÅRGÅNG 35 AF TEKNISK TIDSKRIFT
ANSVARIG UTGIFVARE: NILS KJELLBERG
REDAKTÖR: ARKITEKT TORBEN GRUT

ANDRA TÄFLINGEN OM PRIS FÖR FÖRSLAG TILL NYTT RÅDHUS Å ELDKVARNSTOMTEN I STOCKHOLM.

Vi bringa i dag en så fullständig reproduktion, som utrymmet tillåtit oss, af de fem projekt, som inkommo i den andra och begränsade rådhustäflingen.

Vi bifoga den andra täflingens program och prisnämndens utlåtande.

Denna andra, begränsade täfling har gifvit ett ståtligt resultat.

Knappast har en intressantare arkitekturtäfling förekommit i vårt land. Säkert har intet bättre täflingsförslag i mannaminne hos oss åstadkommits än det i denna sluttäfling med första priset belönade. Men äfven de andra fyra äro beaktansvärda, ehuru intet af dem kan i något afseende mäta sig med »Mälardrott». Intressant är att se, huru sinsemellan olika de fem förslagen äfven i andra täflingen hållit sig. Endast hos ett af dem kan skönjas, huru författarne i viss mån tillgodogjort sig grepp från medtäflare i första täflingen. De minst influerade äro »Mälardrott», »Hörn» och »Stockholms äldsta sigill», som är identisk med »Justitia Holmia 1904». »Lilla Putte» har helt och hållet grupperat om sin exteriör, delvis efter mönster af »Hörns» och af »Mälardrotts» originalgruppering, se denna tidskrift 1904 häftet n:o 5. »Ett öres frimärke» kommer med ett helt nytt projekt, i stället för »Lag och Rätt». Den sjätte af de utvalde, »Non senza dignita», lyser med sin frånvaro.

»Mälardrott», af *arkitekt Ragnar Östberg*, är på en gång organiskt i dispositionen, ändamålsenligt och ståtligt. I det yttre monumentalt, enkelt och imponerande, i det inre fullt af vackra partier, hvaribland märkas den praktfulla uppgången från den täckta gården till den storslagna centralhallen, som direkt leder till alla domsalarne, vidare magistratens herrliga plenisal med särskild uppgång för bröllopsföljen genom den festliga baldakinartade ingången — samma bröllops- och plenisal, som i exteriören markeras genom det mäktiga tornet. Förslaget är redigt och ekonomiskt — beräknadt efter fasader af granit och den täckta gården såsom »rum» blir dess pris högt, men dessa båda moment äro ju godtyckliga.

Därest detta projekt kommer till utförande på denna plats, vinner Stockholm och Sverige en modern byggnad, som blifver en nationens stolthet. Och hela den västra delen af Stockholm får en annan och ädlare prägel.

»Lilla Putte», af *arkitekterna Tengbom* och *Thorulf* i förening, utmärker sig genom redig plandisposition och en vacker öppen gård. I dess fasader, synnerligast sidofasaderna, skönjes en viss omogenhet och brist på själfständig karaktär. Den florentinskt gotiska

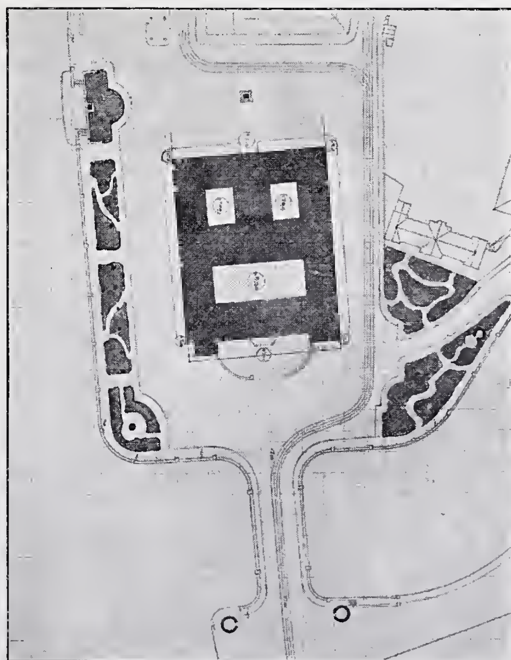

»MÄLARDROTT». SITUATIONSPLAN.

CENTRALTRYCKERIET. STOCKHOLM.

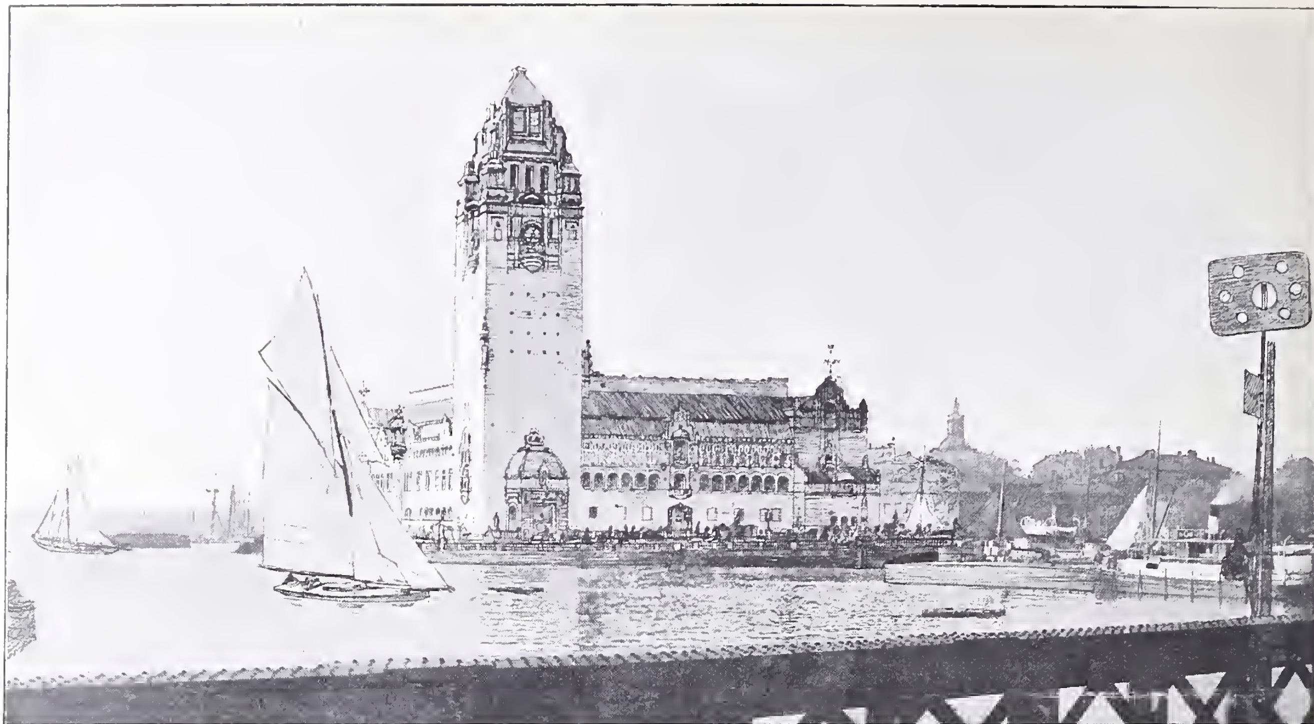

»MÄLARDROTT». PERSPEKTIV FRÅN JERNVÄGSBRON.

hållningen passar ej för Kungsholmen i Stockholm 1905. Projektet är dock väl disponeradt, byggbart och praktiskt, och ur denna synpunkt afgjordt bättre än de tre följande, hvadan andra priset ärligen förtjänats.

»*Hörn*», af *arkitekt Carl Westman*, lofvade godt i första täflingen. Det utmärkte sig då genom en fyndig förskjutning af byggnaden ut åt kajens hörn, så att ett vackert torgparti bildades med öppen genomfart i brons fortsättning till Vestermalms hufvudleder. Dess behandling var enkel, men värdig, väl lämpande sig för en byggnad för underrätten, som det ju här är fråga om — något helt annat än det, som i utlandet benämnes rådhus. Hörntornet med fångcellerna var ett lyckligt grepp.

Nu, i andra täflingen, där byggnaden programenligt skulle läggas längre in, synes »Hörn» ej hafva varit i fullgodt täflingshumör. Det synes, som om det slutliga förslaget ej hunnit bli fullt färdigt. Den ståtliga, täckta gården lider af den promenadbrygga, som sammanbinder de fyra mindre domsalarne. Fasadernas enkelhet har drifvits så långt, att man frågar sig, om det är brist på tid eller afsiktlig »arkitekturnihilism» och fruktan för det uppstyltade, som är orsaken dertill. Den vackra lilla torgensemblen i situationsplanen och den känsliga massgrupperingen röja den äkta konstnären och den lugna, flärdlösa målmedvetenheten.

»*Stockholms äldsta sigill*», af *arkitekt Charles Lindholm*, är ett med stor omsorg och skicklighet genomarbetadt projekt af monumental, något konventionell hållning, byggd på svenska barock- och renässansmotiv, vackert sammankomponerade. Det vittnar om en fast, solid arkitektonisk skola och stor formkunskap. Och likväl står man inför denna arkitektur med ett slags instinktiv fruktan för stagnation och chablon, och man önskar, att dess begåfvade författare måtte försöka sig på mera självständigt område nästa gång.

I planen har han fastnat vid ett system, som på den gifna tomten ej låter sig efter programmet genomföra. De sex små gårdarne och de isolerade domsalarne bära vittne därom. I denna tidskrift varnade vi honom

»MÄLARDROTT». PERSPEKTIV FRÅN SÖDER.

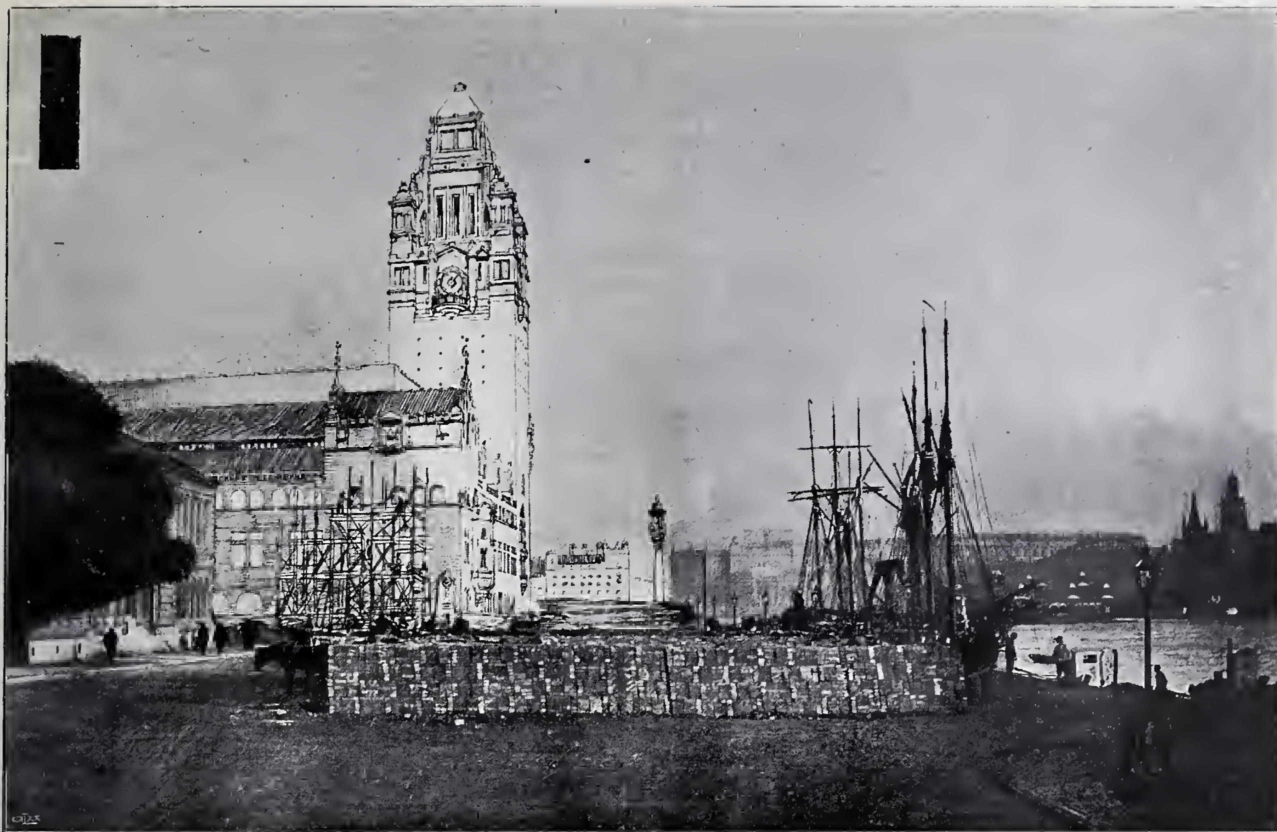

»MÄLARDROTT». PERSPEKTIV FRÅN VESTER.

dock i god tid i fjol för detta system. Projektet är monumentalt genomfördt i akademisk anda.

»*Ett öres frimärke*», af *arkitekt Carl Bergström,* visar en synnerligen intressant genomförd komposition med orientaliska motiv. Minareten, kupolerna, den ståtliga anläggningen, den stela, kalla, torra formbehandlingen — det hela smakar af Bysanz, modifieradt af den modernaste Wienerskolans standardmodeller och materialfördelning. Att på allvar vilja föreslå en sådan hållning å Stockholms nya rådhus vittnar samtidigt om brist på konstnärlig mognad och om stor fantasi och entusiasm för den riktning, i hvilken författaren för tillfället arbetar. Det eleganta framställningssättet, förslagets logiskt konsekventa genomarbetning, dess vackra interiörer och ståtliga exteriör samt dess oförskräckta material- och färgsammansättningar vittna om både duglighet och begåfning. Planen med sina sex mycket små gårdar och sin stora utsträckning lämpar sig ej väl för utförande.

Den andra rådhustäflingen är lyckligen afslutad. Byggnadsfrågan har genom arkitekten Östbergs förslag ryckt ett stort steg närmare sin lösning. Skall nu, som naturligt vore, förste pristagaren få utföra sitt förslag? Här spelar tomtfrågan in. Vi hafva ett förslag vid Hötorget, som är synnerligen behjärtansvärdt, så till förståendes, att regleringen af Hötorgsområdet är Stockholms viktigaste byggnadsfråga. Men det är icke bevisadt, att denna reglering ej kan ernås medelst en annan byggnad än vårt nya rådhus.

Det Östbergska förslaget har visat, att rådhuset med praktisk fördel och konstnärlig brio kan resas på Eldkvarnstomten. Därtill har i väsentlig mån bidragit det stora arbete, som professor Clason nedlagt på täflingsprogrammen och rådman Öhnell på hela sakens befordran. Ett resultat har nåtts, som vida öfverträffat våra förväntningar i fjol.

Måtte vederbörande myndigheter taga till vara detta resultat och ej förspilla det för ett slagord om Hötorgets reglering, eller för andra intressen. Det är önskvärdt, att »Mälardrott»s rådhus bygges på Eldkvarnstomten.

Torben Grut.

»MÄLARDROTT». PERSPEKTIV FRÅN SYDVEST.

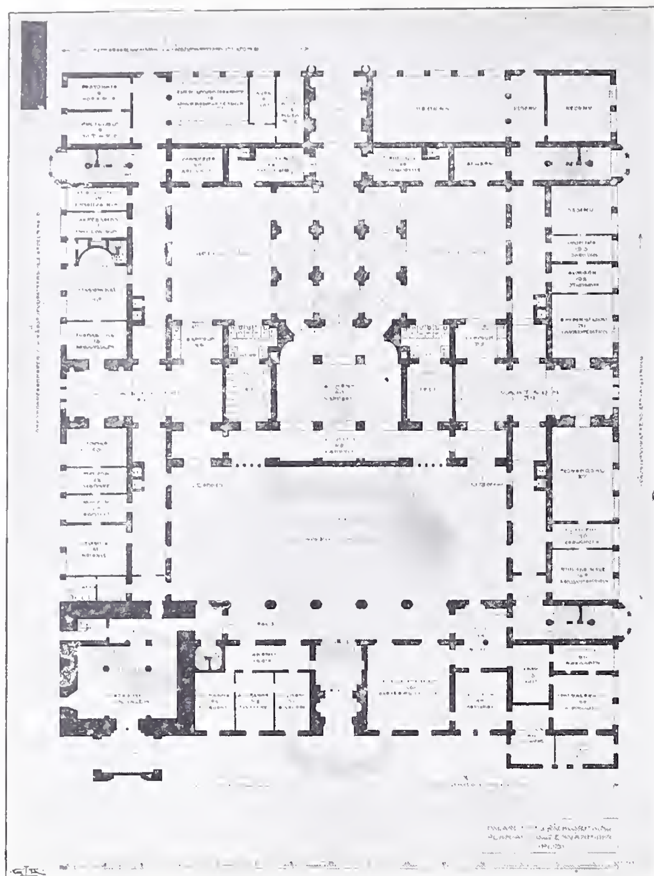

»MÄLARDROTT». BOTTENVÅNINGEN.

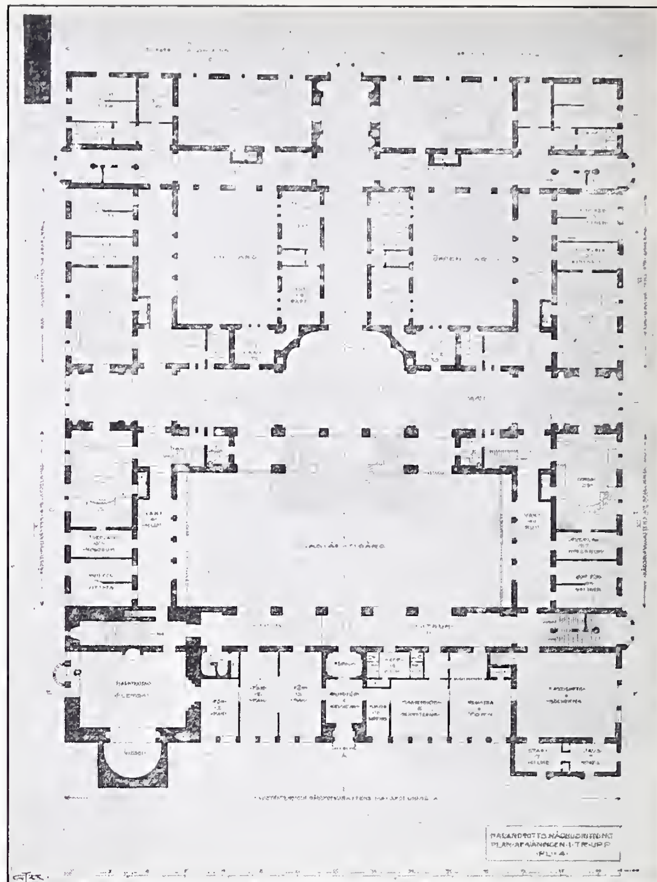

VÅNINGEN 1 TR. UPP.

PRISNÄMNDENS UTLÅTANDE.

Till Drätselnämndens Första Afdelning.

Sedan afdelningen utlyst täflan för uppgörande af förslagsritningar till en byggnad för Magistraten, Rådstufvurätten och Förmyndarekammaren, afsedd att uppföras på anvisadt område å Kungsholmen här i staden, så har den nämnd, som utsetts att granska och bedöma inlämnade förslagsritningar, i skrifvelse den 26 mars 1904 meddelat afdelningen, att författarne till följande skissförslag af nämnden förklarats berättigade att deltaga i den andra, begränsade täflingen, nämligen:

N:o 6 med motto »Non senza dignita»,
» 10 » » »Hörn»,
» 14 » » »Lag och rätt»,
» 21 » » »Mälardrott»,
» 23 » » »Justitia Holmia MCMIV» och
» 25 » » »Lilla Putte».

Sedan tiden för den andra och slutliga täflingen utgått, har prisnämnden på kallelse af afdelningen den 27 nästlidne februari ånyo sammanträdt, därvid till nämnden öfverlämnats de till den slutliga täflingen ingifna förslagen, som voro fem till antalet, nämligen:

N:o 1 med motto »Lilla Putte»,
» 2 » » »Mälardrott»,
» 3 » » »Stockholms Äldsta Sigill»,
» 4 » » »Hörn» och
» 5 » » »Ett öres frimärke».

Samtliga förslagen hafva befunnits uppfylla de villkor, som föreskrifvits för täflingsförslagens upptagande till pröfning.

De förslagen åtföljande förseglade namnsedlarne hafva omhändertagits af nämndens ordförande, undertecknad Tamm, som öfverlämnat dem till Drätselnämndens kammarkontor.

Innan nämnden företog granskningen af de ingifna förslagen, lät nämnden genom ingeniör Ernst Rignér verkställa beräkningar dels af samtliga kostnaderna för de olika förslagen, dels af de föreslagna byggnadernas kubikmassor, särskildt från marken och till taklisten samt särskildt tornpartierna öfver taklisten, och dels af de i vissa förslag förekommande öfvertäckta gårdarnes ytinnehåll.

Dessa beräkningar, som härmed biläggas, utvisa följande siffror:

Namn å täflingsförslagen.	Byggnadens storlek. Kbm.	Tornpartierna ofvan taklisten i Kbm.	Öfvertäckt gård. Kvm.	Byggnadskostnaden i sin helhet.	Byggnadskostnaden pr Kbm.
1. »Lilla Putte»	95 080	11 815	Ej öfvertäckt gård	3 450 000	32,27
2. »Mälardrott»	97 608	13 932	779	4 000 000	35,86
3. »Stockholms Äldsta Sigill»	103 410	7 623	Ej öfvertäckt gård	4 000 000	36,—
4. »Hörn»	72 594	8 607	945	2 900 000	35,71
5. »Ett öres frimärke»	101 477	2 483	825	3 650 000	35,10

Efter erhållande af dessa beräkningar har prisnämnden granskat förslagen med hänsyn till deras ändamålsenlighet, konstnärliga värde och prisbillighet samt enhälligt beslutat tilldela första priset om 3 500 kronor

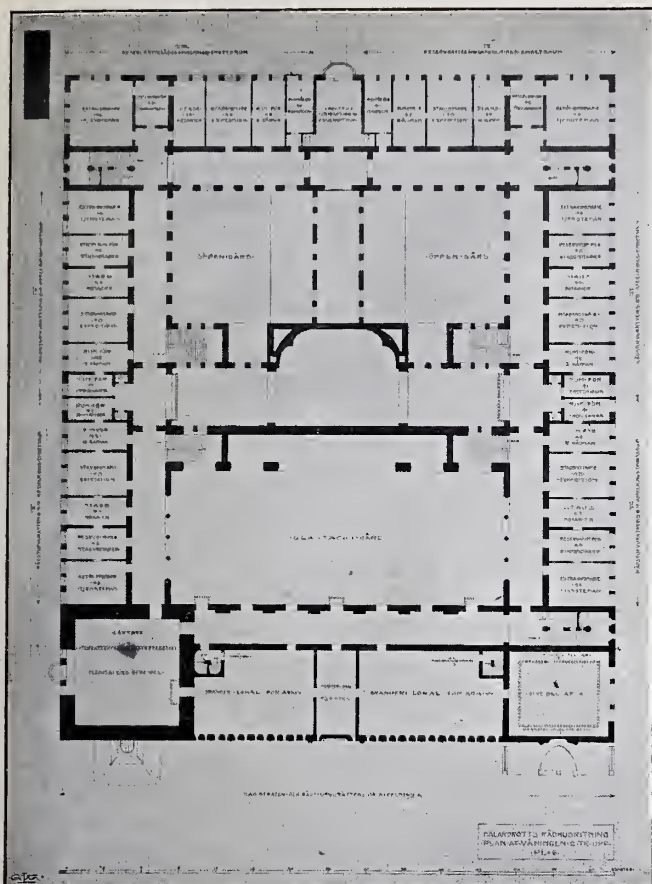

»MÄLARDROTT». VÅNINGEN 2 TR. UPP.

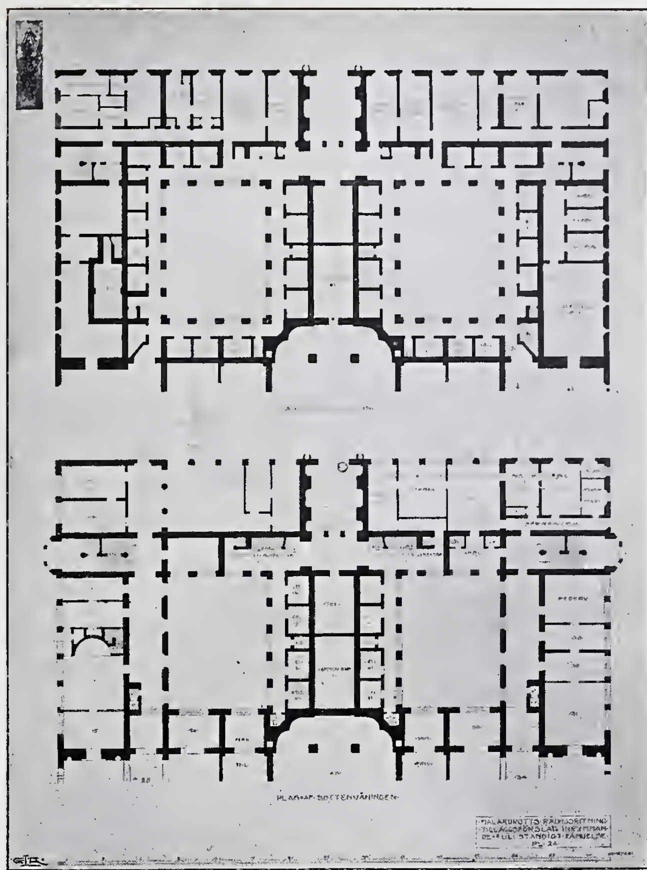

»MÄLARDROTT». TILLÄGGSFÖRSLAG: FÄNGELSE. [redacted]

åt förslaget n:o 2 med motto »Mälardrott», ett pris om 2,000 kronor åt förslaget n:o 1 med motto »Lilla Putte» och lika pris om 1 000 kronor hvartdera åt de tre öfriga förslagen, n:o 3 med motto »Stockholms Äldsta Sigill», n:o 4 med motto »Hörn» och n:o 5 med motto »Ett öres frimärke».

Då författarne dessutom skola erhålla en ersättning af 1 500 kronor hvar, tillkommer sammanlagdt:

författaren till	»Mälardrott»	5 000 kr.,	
» »	»Lilla Putte»	3 500 »	
» »	»Sthlms Äldsta Sigill»	2 500 »	
» »	»Hörn»	2 500 »	och
» »	»Ett öres frimärke»	2 500 ».	

Härjämte bör den författare, som berättigats att deltaga i den begränsade täflingen, men icke begagnat sig häraf, att såsom ersättning för skissritningarna erhålla 500 kronor.

Såsom skett i nämndens skrifvelse angående den första allmänna täflingen, vill nämnden söka framställa de viktigaste af de iakttagelser, som gjorts vid granskningen af de nu föreliggande förslagen.

Ett erkännande bör då först egnas det betydliga arbete som af de täflande blifvit nedlagdt på de olika förslagen, hvilka i flera afseenden visa en lycklig utveckling af de i skissförslagen förefintliga möjligheter. Särskildt hafva planerna i de flesta fall vunnit i klarhet och öfverskådlighet.

När man försöker ordna planerna för hufvudvåningarna på det enligt programmet bästa möjliga sätt, visar det sig förenadt med svårigheter att till fullo utnyttja utrymmet i källar- och vindsvåningarna. Häri har man att söka orsaken till att särskildt i fråga om källarvåningarna så många öfverflödiga rum finnas, hvilket förhållande dock ej torde kunna ändras utan att viktigare intressen trädas för nära. Då emellertid erfarenheten visar, att dylika reservrum förr eller senare komma till användning, böra de göras så brukbara som möjligt med någorlunda tillfredsställande belysning och inrättas så att de kunna inordnas i värmeledningssystemet.

Nämnden anser sig böra framhålla önskvärdheten af att vid byggnadens uppförande bostadslägenheterna tillökas med ett rum till hvarje lägenhet samt om möjligt förläggas mot byggnadens solsidor.

Det kan gifvetvis ofta vara bekvämt att hafva många ingångar till en byggnad, men det kan å andra sidan medföra oreda och öka kostnaden för vakthållningen. Man bör därför borttaga de ingångar, som möjligen kunna undvaras.

I det nämnden för öfrigt hänvisar till sina i förenämnda skrifvelse af den 26 mars 1904 gjorda allmänna uttalanden, vill nämnden i fråga om de nu föreliggande förslagen särskildt framhålla följande.

Mälardrott har en väl genomtänkt plan, som med synnerlig fördel bör kunna läggas till grund för det tilltänkta byggnadsföretaget. De särskilda afdelningarnas belägenhet och fördelning uppfylla på ett mycket tillfredsställande sätt programmets fordringar. Därjämte gifver planen anledning till originella och verkningsfulla interiörer. Det sätt, hvarpå hallen öppnar sig

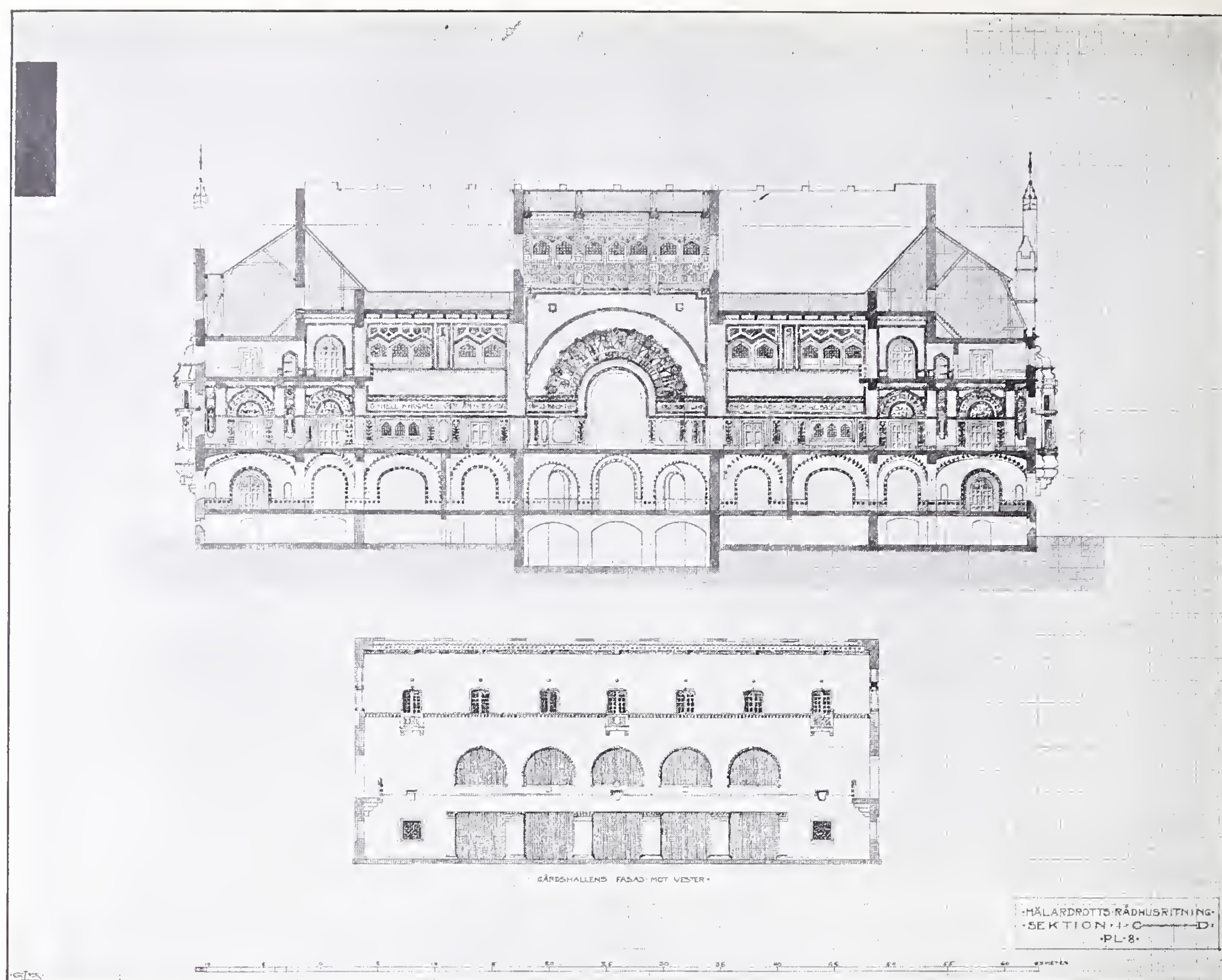

ut mot den glastäckta gården, kan sålunda blifva af storslagen och vacker verkan. Och magistratens plenisal, som jämväl skall användas vid borgerlig vigsel, kan blifva utomordentligt tilltalande och höjd öfver det alldagliga.

Själfva hufvudvåningen, hvarest de sex domsalarne ligga i samma plan, bildar ett naturligt, lätt öfverskådligt och tilltalande helt. Rummens inbördes läge i hvarje afdelning är i hufvudsak tillfredsställande och deras belysning är med undantag för något enstaka rum god och riklig. De till rättegångsafdelningarna hörande rummen för sakförarne och pressen ligga centralt. Trappor, korridorer och vaktrum äro af lämpliga dimensioner och uppfylla önskemålet att gifva en god förbindelse mellan byggnadens rum och afdelningar. Äfven om fångcellerna blott skola användas för kortare uppehåll och på den grund kunna ega blott sekundär belysning, hemställes dock, att man försöker gifva dem direkta fönster mot gården genom att lägga korridorerna bakom cellerna.

Det är prisnämndens öfvertygelse att »Mälardrott» bättre än någon af de öfriga medtäflande konstnärligt tillgodogjort sig den ifrågasatta byggnadsplatsens säregna läge samt genom byggnadsmassornas gruppering och genom valet af den yttre arkitekturens karaktär lyckats träffa en byggnadstyp, som synnerligen vackert ansluter sig till omgifningarna.

Nämnden finner det vanskligt att påvisa, huruledes man bäst kan förminska den jämförelsevis höga byggnadskostnad, som de gjorda beräkningarna angifva. Men nämnden betviflar icke, att författaren i åtskilliga afseenden skall kunna modifiera sitt förslag, utan att byggnadens ändamålsenlighet eller konstnärliga värde väsentligen förminskas, och därigenom komma till ett mer tillfredsställande resultat i fråga om prisbilligheten.

Hvad härefter angår det med motto »*Lilla Putte*» signerade förslag, finner nämnden att det i stort sedt ej kan anses jämbördigt med »Mälardrott» vare sig i afseende å ändamålsenlighet eller beträffande konstnärligt värde. Sålunda ligga domsalarne i två våningar och fyra af dem äro skilda från tillhörande öfverläggningsrum. Fastighetsbokrummet är mindre än hvad programmet angifver och korridorerna äro väl smala. I afseende å konstnärligt värde lämna särskildt de yttre fasaderna rum för befogade anmärkningar.

I jämförelse med de tre här nedan omförmälda förslagen eger däremot »Lilla Putte» åtskilliga fördelar i sin enkla, klara plan och sin vackra, öppna förgård med sin därvid belägna hufvudingång. Byggnadens planläggning är ock i allmänhet af så god beskaffenhet att man utan tvifvel genom en ytterligare bearbetning må kunna väsentligen afhjälpa de brister som i ändamålsenlighet eller ur konstnärlig synpunkt må anses vidlåda förslaget.

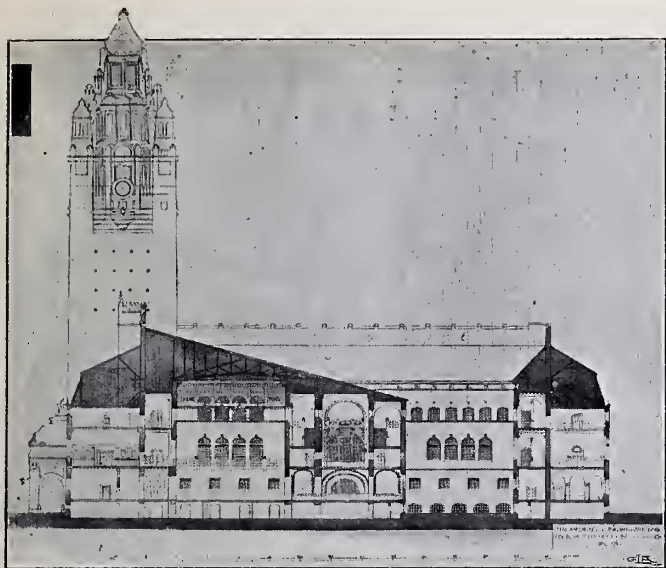

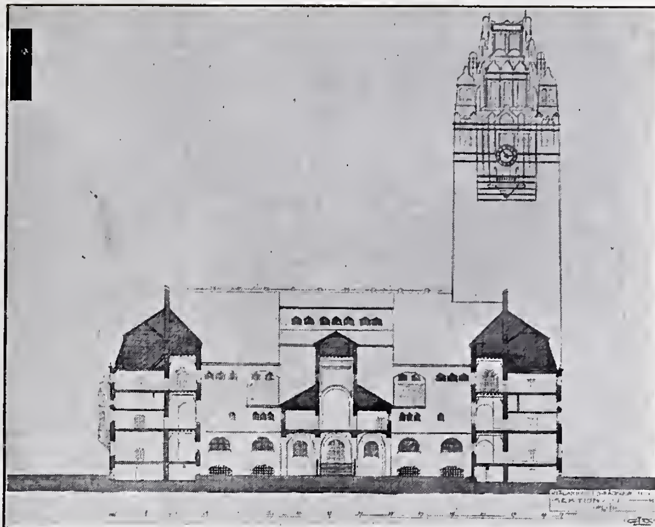

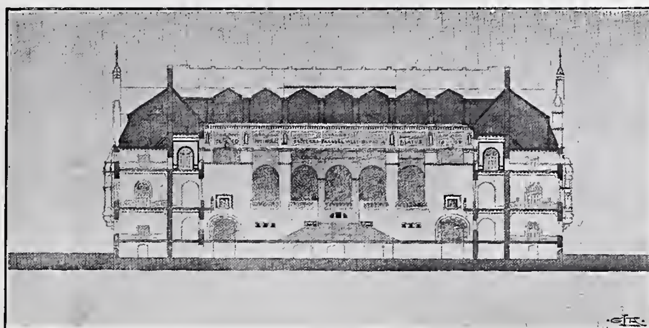

»MÄLARDROTT».

SEKTIONER.

Förslagen »*Stockholms Äldsta Sigill*», »*Ett öres frimärke*» och »*Hörn*» föreslås till erhållande af lika pris. De äro så olika att en gradering af desamma knappast är möjlig.

»Hörn» har i sin prisbillighet och flärdlöshet, »Stockholms Äldsta Sigill» genom sitt i flera afseenden tilltalande yttre och goda ansatser i det inre samt »Ett öres frimärke» genom sin konsekvent genomförda arkitektoniska karaktär i förening med en del goda anordningar i planen hvar för sig sina förtjänster och tilltalande sidor.

Å andra sidan anser prisnämnden att betänkliga fel och svagheter vidlåda hvart och ett af dessa tre förslag. Så är t. ex. i »Hörn» den midt öfver den glastäckta gården lagda bryggan med dit ledande fritrappa både praktiskt och estetiskt sedt synnerligen otillfredsställande och åtskilliga partier af byggnaden äro mindre väl belysta.

Förslaget märkt »Stockholms Äldsta Sigill» har en central hall-anläggning, som visserligen i våningen 1 tr. upp kan bli af en storartad monumental verkan, men som dock för våningen därunder medför stora svårigheter i belysningsförhållandena.

Den i förslaget märkt »Ett öres frimärke» anslagna för oss främmande tonen och prägeln såväl i det yttre som inre har man svårt att tänka sig realiserad här i staden och planens form öfverensstämmer föga med med den anvisade byggnadsplatsen.

Man torde därför enligt nämndens mening hos alla dessa tre förslag stöta på stora svårigheter af skilda slag, om man inlåter sig på en vidare utarbetning af förslagen. Nämnden är dock ense om att äfven i dessa tre arbeten äro nedlagda så goda tankar och så mycket ärligt arbete, att de väl förtjäna att tillerkännas pris.

Vid sin nu verkställda granskning har nämnden närmast haft till uppgift att bedöma själfva byggnaden i och för sig. Någon undersökning af byggnadens förhållande till byggnadsplatsen och omgifningarna har nämnden därför i allmänhet icke inlåtit sig på. Men nämnden anser sig dock i nämnda fråga böra göra det allmänna uttalandet, att därest beslut fattas att med ledning af något af de nu bedömda förslagen på ifrågavarande plats uppföra en byggnad, så bör man låta sig vara angeläget att noga öfverväga hur byggnaden bör placeras på det tillgängliga tomtområdet och hur den blifvande bron, närliggande kajer och omgifningarna i öfrigt må anordnas, så att dessa omgifningar komma att på ett konstnärligt sätt harmoniera med byggnaden och därigenom ytterligare bidraga till att förhöja verkan af densamma.

Stockholm i mars 1905.

Gust. Tamm.

I. Gust. Clason. *Carl Lindhagen.*

M. Nyrop. *Rich. Öhnell.*

Gustaf Wickman.

»MÄLARDROTT». FASAD MOT ÖSTER.

ANDRA TÄFLINGENS PROGRAM.

I enlighet med planen för den af Drätselnämndens första afdelning anordnade pristäflingen för erhållande af förslagsritningar till en byggnad för magistraten, rådstufvurätten och förmyndarekammaren i Stockholm får afdelningen härmed för *den begränsade pristäflingen* utfärda följande

Program.

1:o) *Byggnadens läge.*

Å bilagda karta finnas angifna de gränslinier i norr, öster och söder, utöfver hvilka byggnadens hufvudmassor icke få sträcka sig. Med afseende å byggnadens utsträckning åt väster, erinras om önskvärdheten däraf att, med hänsyn till eventuella framtida tillbyggnader, inkräktning bör så litet som möjligt ega rum på Eiraplanen. Angående markens beskaffenhet och grundvattenstånden hänvisas till föregående program med bilaga.

I nära samband med rådhusets planläggning och anordning å tomten står frågan om nya Kungsholmsbrons läge och riktning. Å bilagda karta angifves det *nordligast* tillåtna läget af bron. De täflande kunna föreslå brons framdragande något söder om detta läge samt i något förändrad riktning, om så skulle befinnas önskvärdt.

2:o) *Byggnadens innehåll.*

Genom den allmänna skisstäflingen äfvensom genom jämförelser med förhållanden och anordningar å motsvarande byggnader å kontinenten, anses det fastställdt, att det för våra rättegångsförhållanden egnar sig bäst att samla så många af rättegångsafdelningarnas *domsalar* som möjligt omkring en central hall (»salle des pas perdus») af sådan form att den inträdande lätt orienterar sig. Det anses som en fördel att dessa domsalar förläggas i närheten af hvarandra. Om sålunda kommunikationen mellan de olika domsalarne för den rättssökande eller intresserade allmänheten, för advokater och äfven för tjänstemännen bäst förmedlas genom en dylik hall eller öfvertäckt gård, måste naturligtvis förbindelsen mellan de olika ämbetsrummen upprätthållas genom korridorer och lämpligt förlagda trappor. Härvid erinras, att man behöfver bekväma förbindelser icke blott emellan de olika ämbetsrummen inom hvarje afdelning utan äfven, om ock i mindre grad, emellan ämbetsrummen i de olika afdelningarna, d. v. s. att ämbets- eller arbetsrummen bäst ordnas utefter ett gemensamt korridorsystem.

Magistratens plenisal är att betrakta såsom det förnämligaste rummet i byggnaden. Uppgången till densamma bör ordnas med hänsyn såväl härtill som till den omständigheten att denna sal jämte därtill hörande förmak m. m. äfven skola användas vid civiläktenskaps ingående. Det har med anledning häraf framställts såsom önskemål, att till dessa lokaler måtte göras en särskild ingång, så

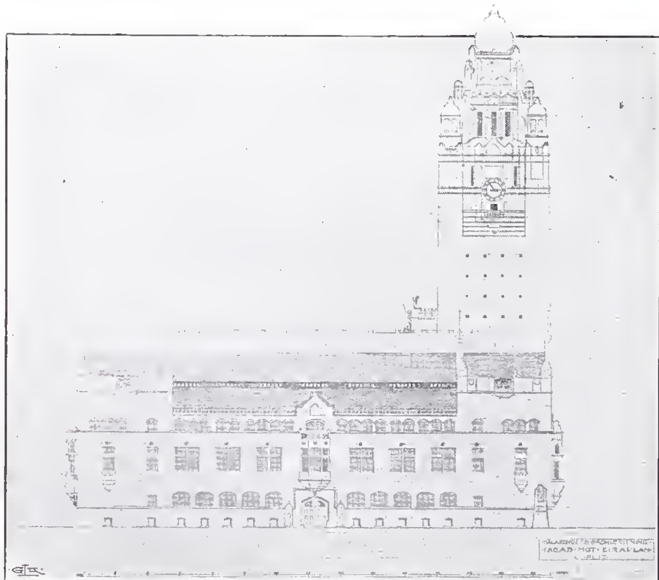

»MÄLARDROTT». FASAD MOT VESTER.

»MÄLARDROTT». FASAD MOT SÖDER.

anordnad, att vagn kan hålla framför densamma under tak. Drätselnämndens första afdelning anser sig emellertid icke kunna uppställa detta såsom någon bindande fordran för de täflande, då möjligen genom en sådan anordning andra och viktigare hänsyn skulle kunna komma att uppoffras, samt i öfrigt den stora hufvudingången kan tänkas ordnad så, att vagnar kunna hålla framför densamma under tak, och så att bröllopsgästerna icke komma i beröring med den publik, som i allmänhet trafikerar de vägar som leda till domstolsafdelningarna.

Med hänsyn till lokalernas antal, storlek och inbördes läge i öfrigt gäller samma byggnadsprogram som för den allmänna skisstäflingen, med vissa uteslutningar och tillägg under n:ris 3, 4, 11, 12, 17, 20, 25, 28, 32, 36, 37, 38, 44, 49, 50, 52, 56, 59, 62, 63 a, 66 och 67, på sätt här nedan sägs.

I. Lokaler för ***Magistraten*** och ***Rådstufvurättens 1:sta afdelning a),*** handläggande lagfarts-, intecknings- samt växelmål.

		golfyta kvm.
1.	Magistratens plenisal	150 à 160
2.	Två förmak, tillsammans	omkr. 100
3.	Ett d:o	» 40

Dessa fyra rum (1—3) bilda en grupp och böra ordnas så att de fyra förmaken (2) och, om så låter sig göra, äfven det tredje (3) ligga intill hvarandra; plenisalen behöfver ej med nödvändighet stå i direkt förbindelse med vaktrummet. De skola nämligen bland annat, då plenisalen användes vid afslutande af civiläktenskap, tjänstgöra såsom samlingsrum för brudpar och dem åtföljande personer. Plenisalen (1) inredes lämpligast såsom den nuvarande med ett sessionsbord för omkring 25 personer.

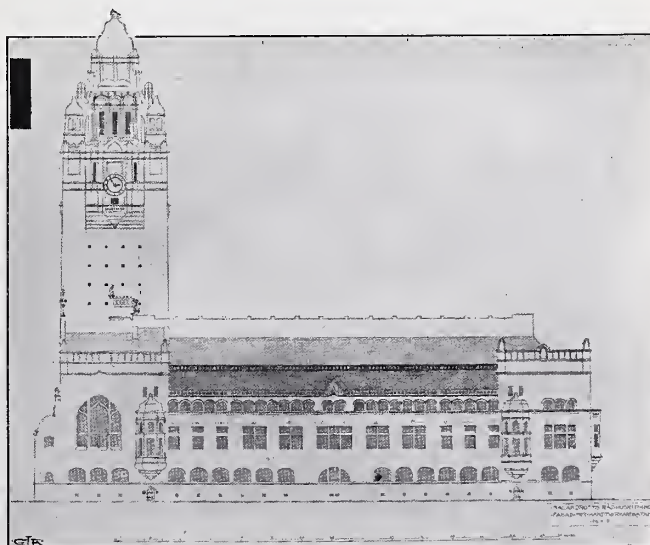

»MÄLARDROTT». FASAD MOT NORR.

**

»LILLA PUTTE». PERSPEKTIV FRÅN SYDOST.

PERSPEKTIV FRÅN NORDVEST.

4. Ett rum jämte förrum för borgmästaren omkr. 45
5. Ett à två rum för magistratssekreteraren » 40
6. Ett rum för registratorn med brandfritt väggskåp för värdehandlingar............... » 50
7. Två rum för stadsnotarier med hvar sitt brandfria väggskåp för värdehandlingar, tillsammans....................................... 40 à 50
8. Brandfri lokal för fastighetsböckerna, ett eller flera rum.. omkr. 150
9. Brandfri lokal för arkiv, omfattande magistratens samt lagfarts- och inteckningsprotokoller m. m. för 200 löpmeter hylla, 40 cm. hög och 40 cm. djup.
10. Ett rum för skrifvare .... » 20

Med afseende på dessa rum (4—10) är att märka: att registratorns rum (6) företrädesvis bör vara lätt tillgängligt för allmänheten och att det afdelas med disk eller skrank, utanför hvilket allmän-

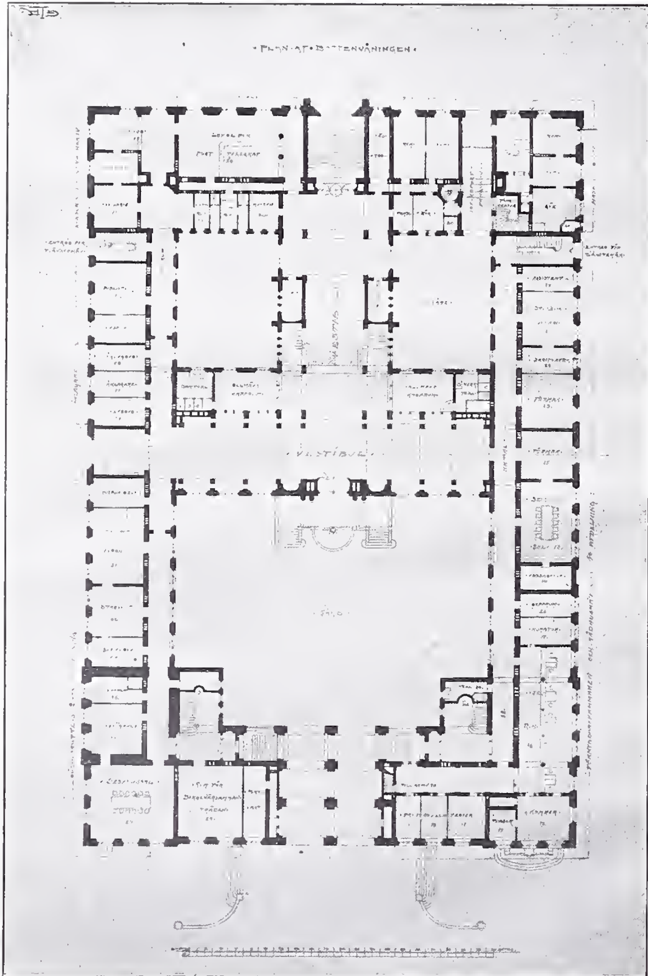

»LILLA PUTTE». BOTTENVÅNINGEN.

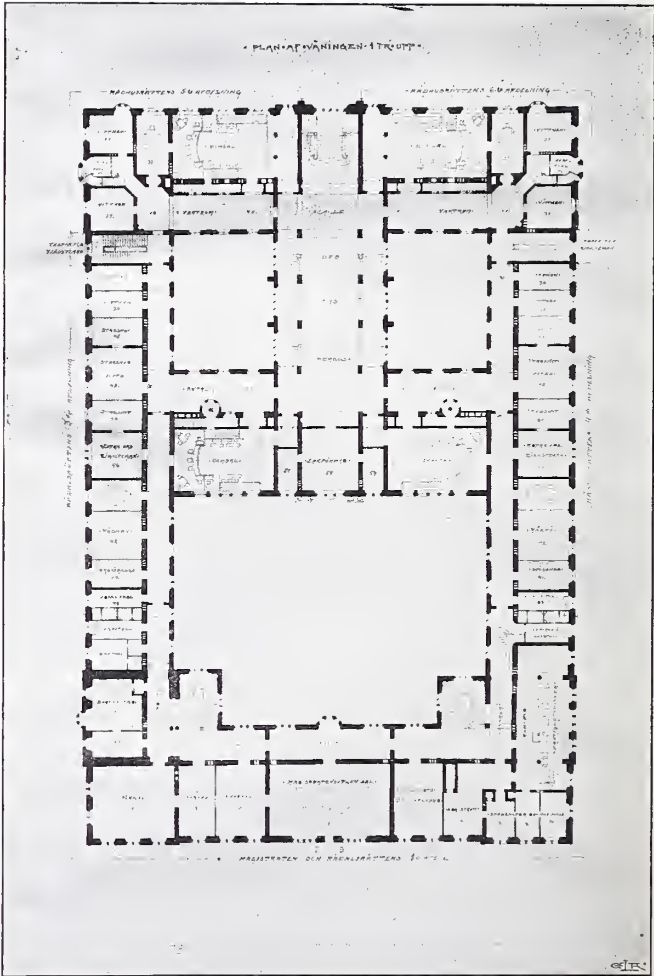

VÅNINGEN 1 TR. UPP.

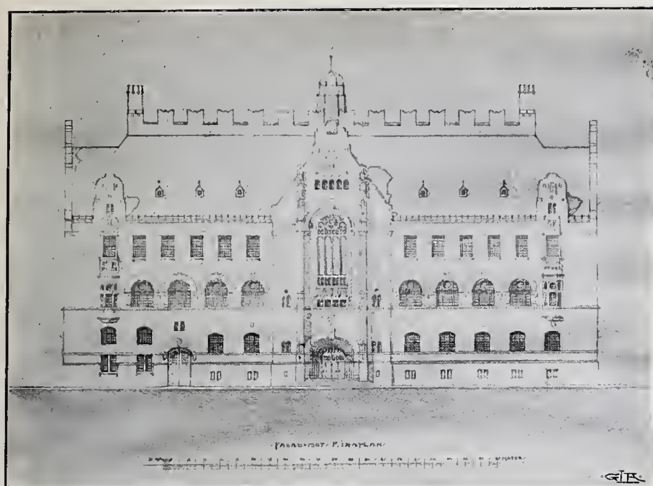

»LILLA PUTTE». FASAD MOT VESTER.

FASAD MOT SÖDER.

heten stannar; rummet bör å ena sidan direkt kommunicera med lokalen för fastighetsböckerna (8) och å andra med statsnotariernas rum (7);

att magistratssekreterarens (5) och stadsnotariernas rum (7) äfven bör vara lätt tillgängliga för allmänheten och ligga nära lokalen för fastighetsböckerna (8);

att lokalen för fastighetsböckerna (8) fordrar en alldeles säregen inredning. Dessa böcker, som flitigt studeras och användes såväl af ämbetsverkets tjänstemän som af allmänheten, förvaras hvar och en på sin plats *uppslagna*. De äldre, 33 stycken, äro 45 cm. höga och 60 cm. breda och upptaga alltså uppslagna en plats af 45 × 120 cm. De nyare fastighetsböckerna, för närvarande 24, och de som nu uppläggas, allt efter som staden utvidgas, äro hälften så breda och upptaga alltså uppslagna en yta af 45 × 60 cm. Den nuvarande anordningen med i framkanten 113 cm. höga och 75 cm. djupa pulpeter synes åtminstone för de äldre böckerna lämplig. Ofvanpå pulpeten ligger *en* bok uppslagen och å två utdragbara fack därunder ligga två andra böcker likaledes uppslagna. Det nedersta facket befinner sig 75 cm. öfver golfvet och därunder med dörrar försedda shåp för förvaring af andra dokument. Denna lokal bör, såsom af det anförda kan förstås, vara väl belyst och där bör

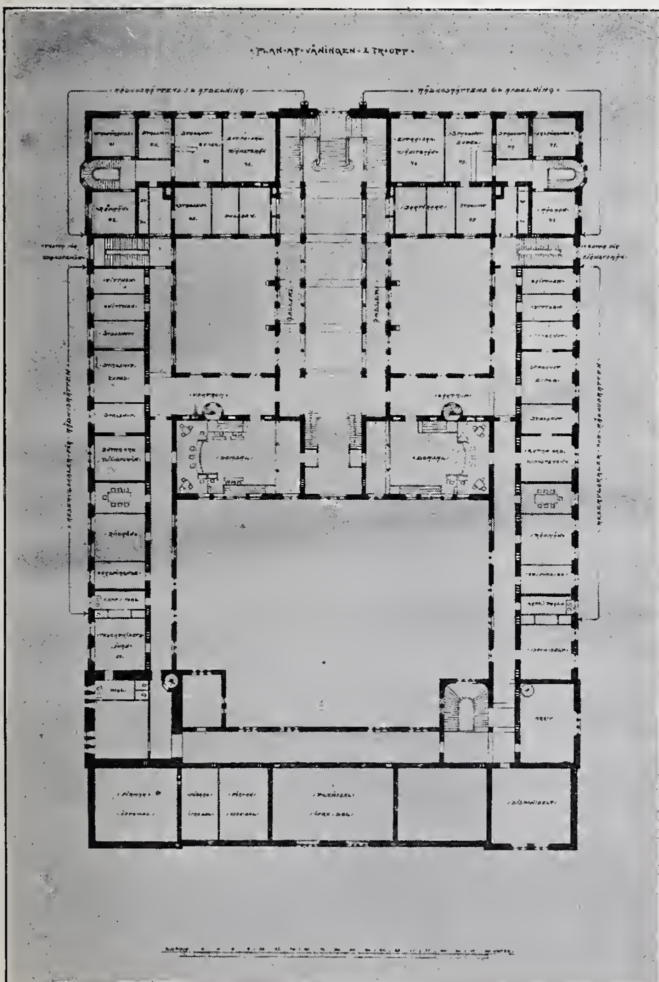

VÅNINGEN 2 TR. UPP.

GÅRDSINTERIÖR.

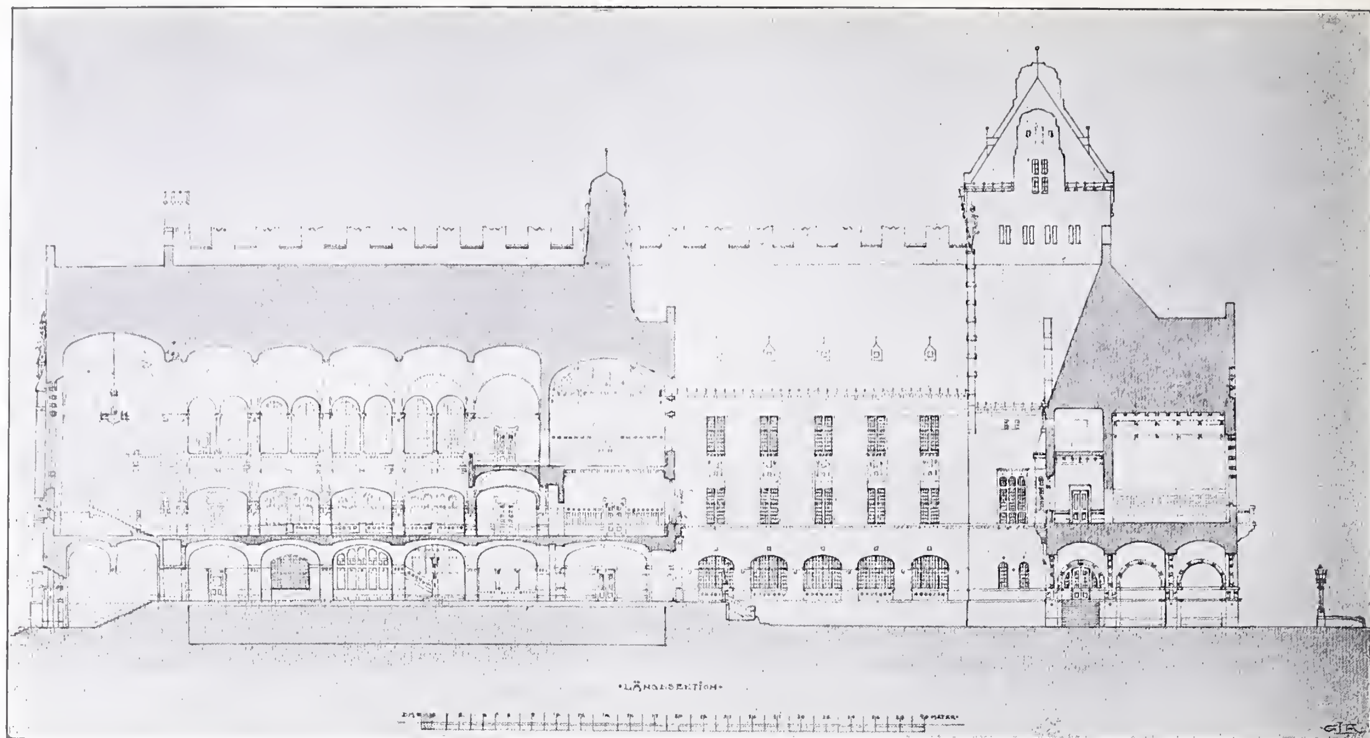

»LILLA PUTTE». LÄNGDSEKTION.

finnas arbetsplats för fyra à fem med afskrifter ur fastighetsböckerna sysselsatta personer;

att arkivet (9) företrädesvis användes af stadsnotarierna och magistratssekreteraren och kan anordnas så som arkiv i allmänhet med mellanbottnar på 2 meters höjd öfver hvarandra, så att man utan stege kan från hyllorna uttaga handlingarna. Skulle våningshöjden sådant tillåta, finnes eljest intet som hindrar att anordna arkivet i en entresol eller på en läktare i fastighetsbokrummet (8).

11. Vaktrum med liggplats (soffa) för nattvakt.

12. Kapprum för tjänstemännen jämte toaletter för herrar och för damer.

Till denna hufvudgrupp (I) af lokaler, likasom till hvar och en af de följande hufvudgrupperna (II—X) bör finnas helst endast *en*, för allmänheten lätt funnen ingång med anslag å dörren samt innanför denna ett ljust, rymligt vaktrum med god plats för vaktmästare, med direkta eller genom korridor förmedlade ingångar till hvarje särskildt ämbetsrum. Finnas flera entréer till samma lokalgrupp, böra de leda till samma vaktrum, där äfven allmänheten kan bjudas sitta ned och vänta på företräde eller expediering. Tjänstemännens kapprum bör förläggas så, att det kan anses bevakadt af vaktmästarne. Ingångarna till herr- och damtoaletterna böra vara på lämpligt sätt skilda från hvarandra.

Alla de till denna grupp (I) hörande lokalerna förläggas lämpligen i våningen 1 trappa upp.

II. Lokaler för ***Förmyndarekammaren*** och för ***Rådstufvurättens 1:sta afd. b),*** handläggande arfs- och testamentsärenden.

Golfyta kvm

13. Sessionssal med sessionsbord för 10 personer .... omkr. 70

14. Brandfritt kassahvalf........ » 25

Detta bör vara fullt betryggadt mot inbrott och kan, om så anses nödvändigt, förläggas i källaren. Ingången till detta hvalf eller nedgången (om i källaren), anordnas direkt från sessionssalen (13) och så nära ordförandeplatsen som möjligt.

15. Förmak till sessionssalen (13) med direkt ingång från vaktrummet (25) ...... omkr. 45

16. Ett expeditionsrum för kamrer, kassör, revisor och fem bokhållare .... » 120

Detta rum bör hafva direkt ingång från vaktrummet (25) och anordnas såsom en banksal med disk för fyra pulpeter samt dessutom plats för mindre skrifbord.

17. Två enskilda rum, däraf ett med brandfritt väggskåp till förvar af värdehandlingar för kameraren samt ett mindre för revisorn .... omkr. 50

18. Tre rum för tre protokollsnotarier, tillsammans .... » 75

19. Ett rum för kuratorn .... » 20

Dessa sist nämnda fyra rum (18, 19) böra om möjligt förlägges så, att hvart och ett har sin ingång direkt från allmänhetens afdelning i expeditionsrummet (16).

20. Brandfritt arkivrum för 150 löpmeter hylla, 40 cm. hög och 40 cm. djup (användes företrädesvis af kamreraren och protokollsnotarierna).

golfyta kvm

21. Ett rum för sterbhusnotarien .... omkr. 40

22. Ett rum för skrifvaren........ » 20

23. Förmak........ » 45

24. Ett rum för assistenten .... » 20

Dessa fyra sistnämnda rum (21—24) ordnas lämpligast så, att skrifvarens rum (22) förlägges emellan förmaket (23) och sterbhusnotariens rum (21), såsom ett inre förrum till detsamma; assistensens rum (24) kan förläggas invid förmaket (23) eller invid sterbhusnotariens rum (21).

25. Vaktrum med liggplats (soffa) för nattvakt. Se anm. under n:r 12.

26. Kapprum för tjänstemännen jämte toalett. Se anm. under n:r 12.

De till denna grupp (II) hörande lokalerna, hvilka lämpligast förläggas i bottenvåningen, gruppera sig naturligt omkring tre centra: sessionsalen (13), expeditionsrummet (16), sterbhusnotariens rum (21), och behöfver icke något rum i en af de tre afdel-

»HÖRN». PERSPEKTIV FRÅN JERNVÄGSBRON.

ningarna ha direkt förbindelse med något rum i någon af de andra båda, dock bör kamrerarens rum (17) ligga i närheten af sessionsalen (13).

III. Lokaler för ***Rådstufvurättens 2:dra afdelning***, handläggande konkurs- och sjörättsmål.

golfyta kvm

27. Sessionssal med sessionsbord för 12 personer .... omkr. 100
28. Utgår
29. Ett rum för borgenärssammanträden...... » 60
30. Ett rum för ordföranden, invid sessionssalen (27), tillika öfverläggningsrum .... omkr. 25
31. Ett rum för stadsnotarieexpeditionen ...... » 60
32. Ett rum för stadsnotarier (intill expeditionen) .... » 35
33. Ett rum för skrifvare............................. » 20

Med afseende på de tre sistnämnda rummen (31—33) är att märka, att de böra läggas intill hvarandra; att expeditionsrummet (31) bör vara lätt tillgängligt för allmänheten; att i detta rum (31) anordnas disk eller skrank som i n:r 6.

34. Vaktrum. Se anm. under n:r 12.
35. Kapprum för tjänstemännen jämte toalett för herrar, se anm. under n:r 12.

De till denna grupp (III) hörande lokalerna kunna förläggas i bottenvåningen eller en trappa upp, dock alltid i ett och samma plan.

IV—VIII. Lokaler för en hvar af ***Rådstufvurättens 3:dje, 4:de, 5:te och 6:te afdelningar***, de s. k. rättegångsafdelningarna.

36. Domsal .... 100 à 110

I och för planläggningen af domsalarne har det ansetts lämpligt att här i vidstående figur meddela förslag till anordningen af den fasta inredningen i en sådan sal. Då salarne enligt nuvarande organisation af rådstufvurätten måste komma att omväxlande användas för civilmål och brottmål, måste inredningen lämpas därefter och således i hvarje sal anordnas särskilda platser för åklagare samt för de anklagade, den senare med särskild ingång. Domsalarnes golf fördelas i tre med afskrankningar från hvarandra skilda områden: A med platser för domstolen, B med platser för parter och vittnen, C med platser för referenter och åhörare.

Från A bör en dörr leda till öfverläggningsrummet (37). Från B bör en dörr leda till vaktrummet (40). Dessutom bör från de anklagades bänk en dörr leda ut och hvarigenom man så direkt som möjligt bör kommunicera med cellerna, så att fångarne vid transporten från cellerna till de anklagades bänk icke kunna komma i beröring med obehöriga.

Från C böra dubbla dörrar, ett s. k. vindfång, leda till den centrala hallen.

golfyta kvm

37. Öfverläggningsrum med sessionsbord för 7 personer, med direkt ingång från vaktrum eller korridor .... omkr. 25
38. Utgår.
39. Två rum för vittnen, tillsammans............ » 40
40. Vaktrum, se anm. under n:r 12.
41. Ett rum för ordföranden .... » 20
42. Ett rum för två rådmän .... » 30
43. Ett rum för stadsnotarieexpeditionen ...... » 40
44. Ett rum för stadsnotarier (intill expeditionen) » 20
45. Ett reservrum för d:o .... » 20
46. Ett rum för extra ordinarie tjänstemän ... omkr. 40

Med afseende på anordningen af dessa sistnämnda fyra rum (43—46) är att märka, att de böra läggas intill hvarandra; att expeditionsrummet (43) bör vara lätt tillgängligt för allmänheten; att i detta rum (43) anordnas disk eller skrank som i n:r 6.

47. Kapprum för tjänstemännen jämte toalett för herrar, se anm. under n:r 12.

Dessa lokaler kunna förläggas i två våningar med n:r 36—40 i en undre våning och n:r 41—46 i en öfre. Detta dock endast under den förutsättningen, att det inom hvar och en af de fyra rättegångsafdelningarna finnes en särskild trappa mellan de båda våningarna samt att denna trappa är tillgänglig för allmänheten endast genom vaktrummen (40).

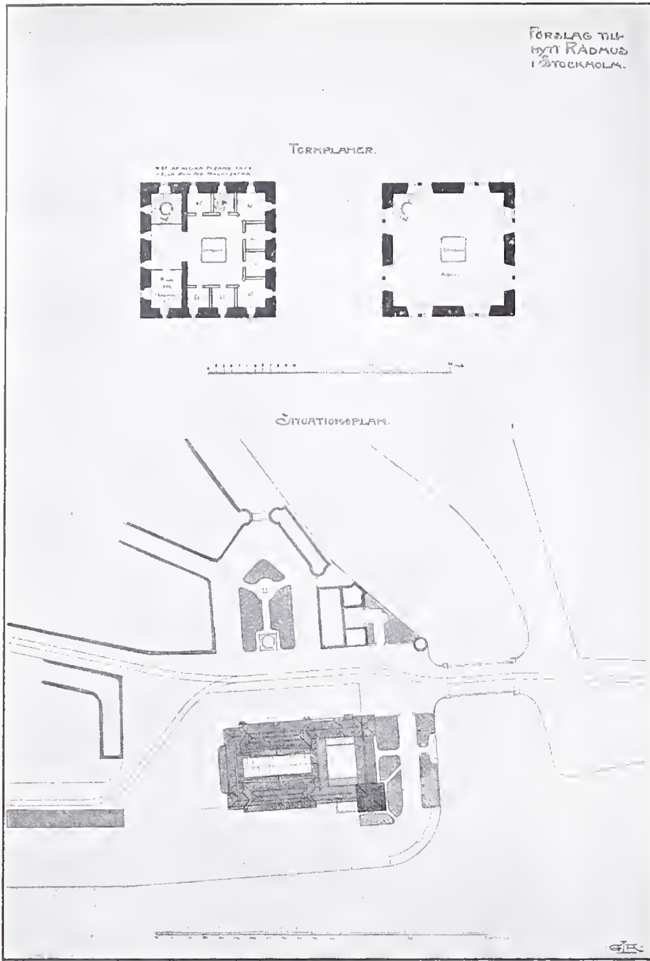

»HÖRN».

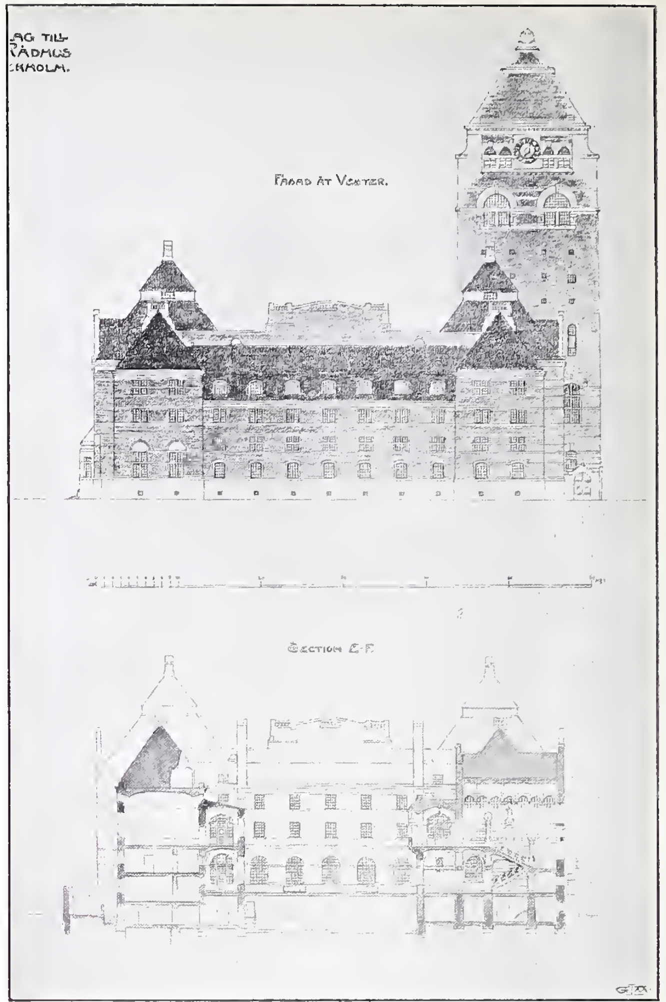

»HÖRN».

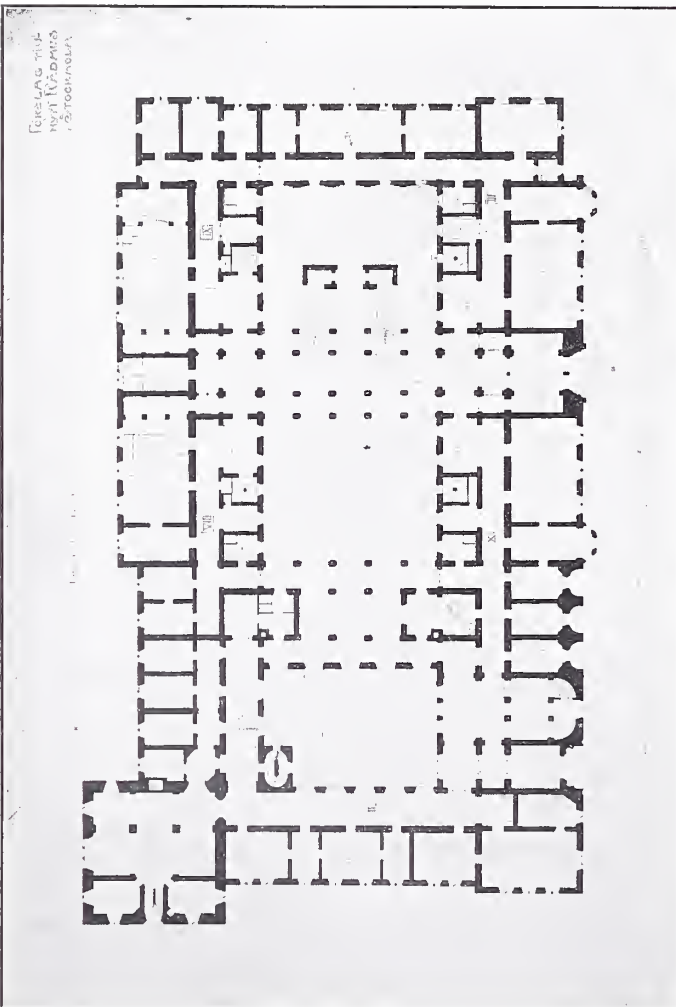

»HÖRN». BOTTENVÅNINGEN.

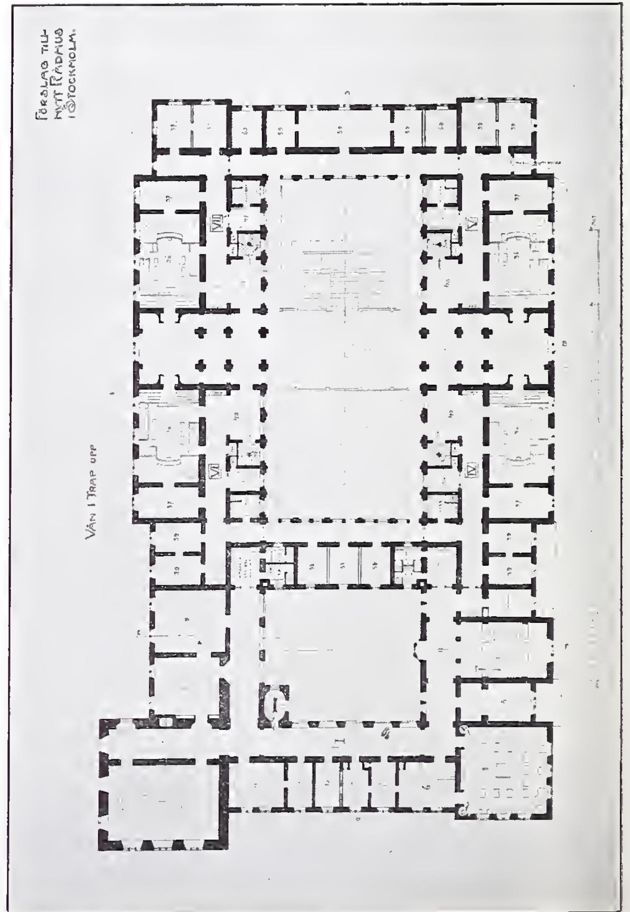

VÅNINGEN 1 TR. UPP.

»HÖRN». SEKTIONER.

VIII—IX. Reservlokaler för en hvar af *två nya Rättegångsafdelningar.*

48. Domsal .... omkr. 160.
I öfrigt för hvar och en af dessa afdelningar samma och lika stora lokaler som n:r 36—47 för de nuvarande fyra rättegångsafdelningarna. Äfven här kunna rummen med ofvannämnda villkor förläggas i två våningar. Om det för byggnadens planläggning skulle befinnas ändamålsenligare, kan den ena af de båda afdelningarnas domsalar göras mindre, dock ej under det mått som gifves åt n:r 36.

X. Lokaler för *Aktuariekontoret och Centralarkivet.*

49. Ett rum rör aktuarien .... omkr. 40
Detta rum, som bör vara lätt tillgängligt för allmänheten, anordnas med disk eller skrank såsom n:r 6 och ställes i direkt förbindelse med salen 56.
50. Ett rum för en amanuens hos aktuarien... omkr. 20
51. Ett rum för arkivarien .... » 20
52. Brandfri lokal för ett mindre centralarkiv samt för ett gemensamt bibliotek .... » 50
53. Ett läsrum .... » 25
54. Vaktrum, se anm. under n:r 12.
55. Kapprum för tjänstemännen, se anm. n:r 12.

56. I sammanhang härmed en stor sal med direkt ingång från vaktrummet för en eventuell, för alla rättegångsafdelningarna gemensam expedition, t. v. användbar till post- och telegrafkontor.......................... » 100
De till denna grupp hörande lokalerna förläggas lämpligast i bottenvåningen.

»HÖRN». FASAD MOT NORR.

»STOCKHOLMS ÄLDSTA SIGILL». PERSPEKTIV FRÅN JERNVÄGSBRON.

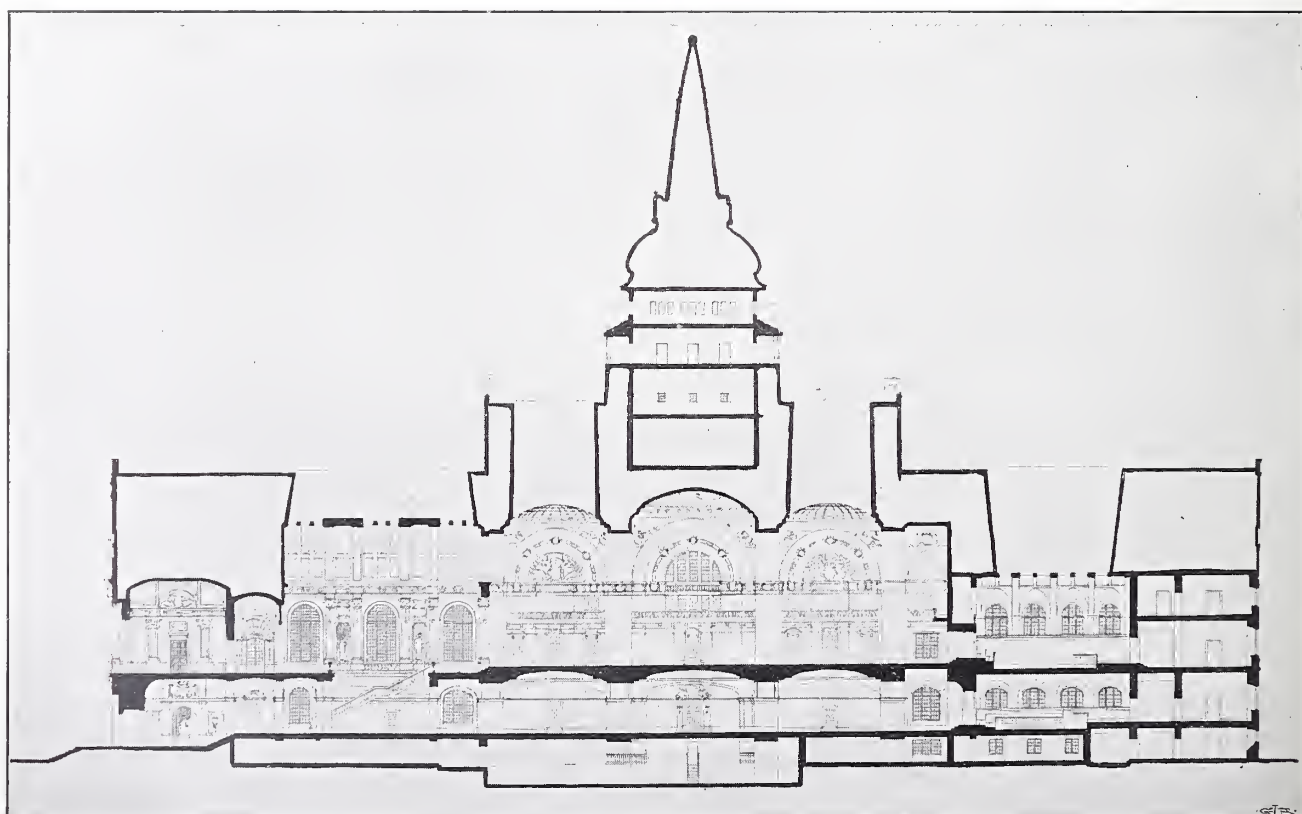

LÄNGDSEKTION.

FASAD MOT ÖSTER.

XI. Lokal för ***Tryckfrihetsjury.***

golfyta kvm

57. Ett sessionsrum med sessionsbord för 9 personer .... omkr. 40

Detta rum kan förläggas invid hvilken af rättegångsafdelningarna (IV—IX) som helst.

Intill densamma bör finnas ett toalettrum.

XII. Lokaler för ***Allmänna åklagare.***

58. Tre rum, tillsammans............................ omkr. 60

Dessa tre rum, hvilka böra förläggas intill hvarandra och hvart och ett hafva sin särskilda ingång, kunna placeras hvar som helst i byggnaden.

XIII. Lokaler för ***Sakförare.***

59. Tre à fem rum, tillsammans .... omkr. 120

Dessa rum böra erhålla en i förhållande till domsalarne centralt belägen plats med iakttagande att en del med omkr. 80 kvm. golfyta förlägges intill hvarandra i den våning, som inrymmer de till grupperna IV—IX hörande domsalar eller flertalet däraf.

XIV. Lokaler för ***Pressen.***

60. Två rum tillsammans .... omkr. 40

Dessa rum böra liksom n:r 59 hafva ett i förhållande till rättegångsafdelningarnas domsalar så centralt läge som möjligt.

FASAD MOT SÖDER.

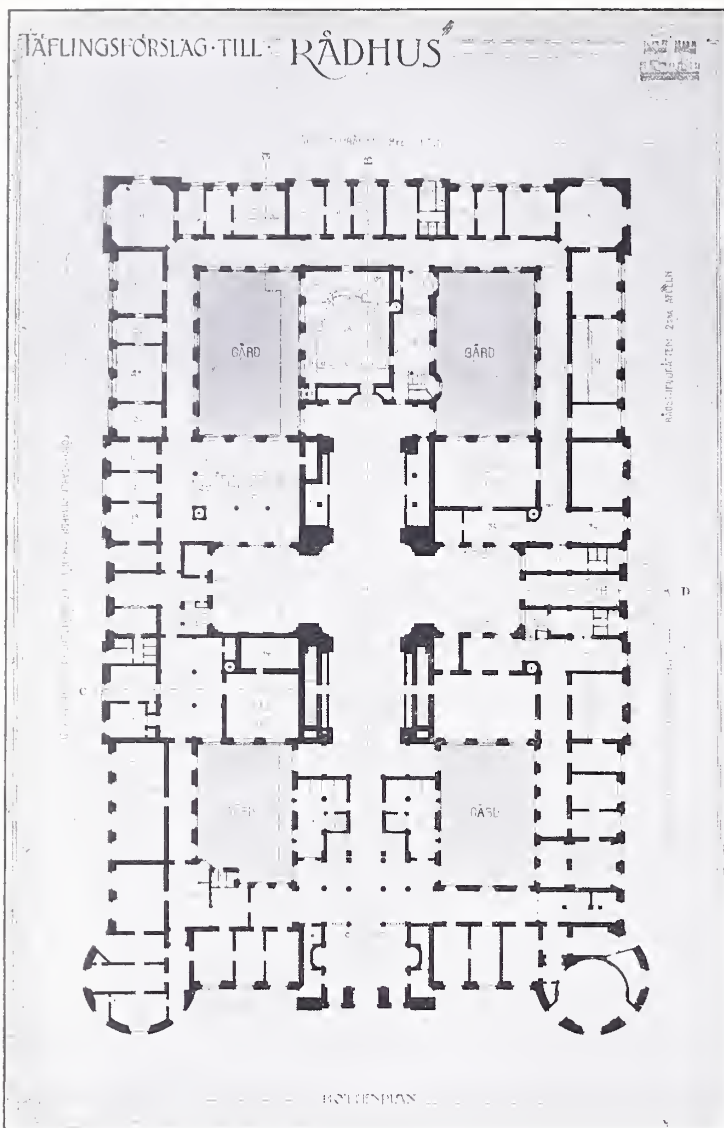

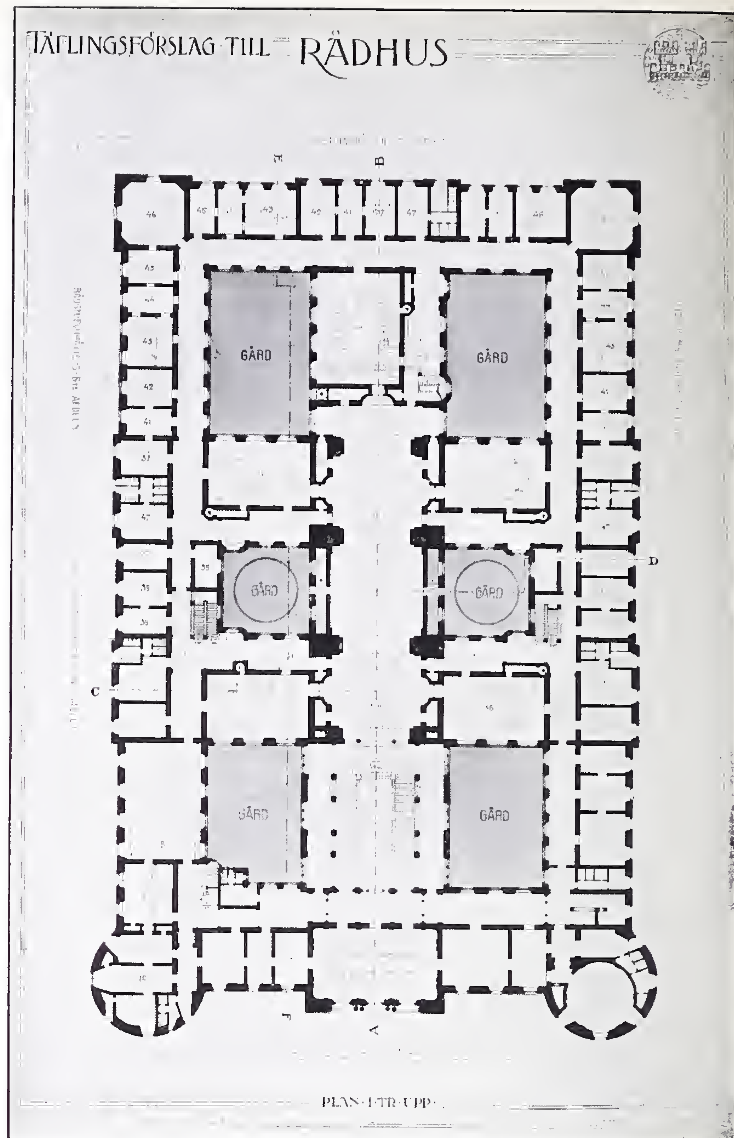

STOCKHOLMS ÄLDSTA SIGILL. BOTTENVÅNINGEN. VÅNINGEN 1 TR. UPP.

XV. Lokaler för ***häktade.***

61. Tjugu celler, hvar och en med ett kubikinnehåll af minst 18 kub.-m.
62. Två rum för fångknektar, tillsammans ... omkr. 40

Cellerna äro afsedda att förvara häktade endast under dagen och under den tid, rättsförhandlingarna pågå. Med hvarje fånge följer en fångknekt. Cellernas läge i byggnaden måste bestämmas dels med hänsyn till att ur- och ilastningen af fångarna skall kunna ske inom byggnaden, innanför en väl stängd inkörsport och undan allmänhetens (å gata eller i byggnaden) åsyn; dels med hänsyn därtill att transporten af fångarna från cellen till de anklagades bänk i domsalarna kan ske så obemärkt och ostördt som möjligt.

Lokalerna under n:r 61 och 62 böra vara så anordnade att de kunna lätt till andra ändamål apteras, därest kungl. maj:t, enligt öfverståthållareämbetets förslag, förordnar att alla rannsakningar med häktade skola hållas vid rannsakningsfängelset.

XVI. Diverse ***lokaler.***

63 a. Ett mindre vaktrum invid hufvuduppgången.
63. Allmänt kapprum med tillhörande toaletter och afträden för herrar och för damer. Kapprummet afses för 200 personer och lokalerna få af allmänheten användas emot afgift.
64. Portvaktarebostad, bestående af två rum och kök, skafferi m. m.
65. Vaktmästarebostad, bestående af d:o d:o.
66. Maskinistbostad, bestående af d:o d:o.

Dessa bostäder (64—66) böra förläggas så, att den vanliga ingången till dem blir någon annan än hufvudingången.

67. Lokaler för rengörings- och städningsutensilier i hvarje våning.
68. Lokaler för centralvarmapparat, varmkammare o. dyl.
69, Lokaler för bränsle.

3:o) **Ritningarna.**

Följande ritningar begäras:
Situationsplan i skala 1 : 1000;
planer i skala 1 : 200;
sektioner och 3 fasader i skala 1 : 200 samt 1 facad i skala 1 : 100;
en perspektivisk framställning af byggnaden, sedd från en punkt på järnvägsbron, på kartan utmärkt X.

Ritningarna skola åtföljas af en beskrifning, angifvande de materialier och konstruktioner, som äro afsedda att ifrågakomma.

Ritningarna skola äfven åtföljas af en förseglad namnsedel, utvändigt försedd med samma tecken eller motto, hvarmed ritningar och beskrifningar märkts.

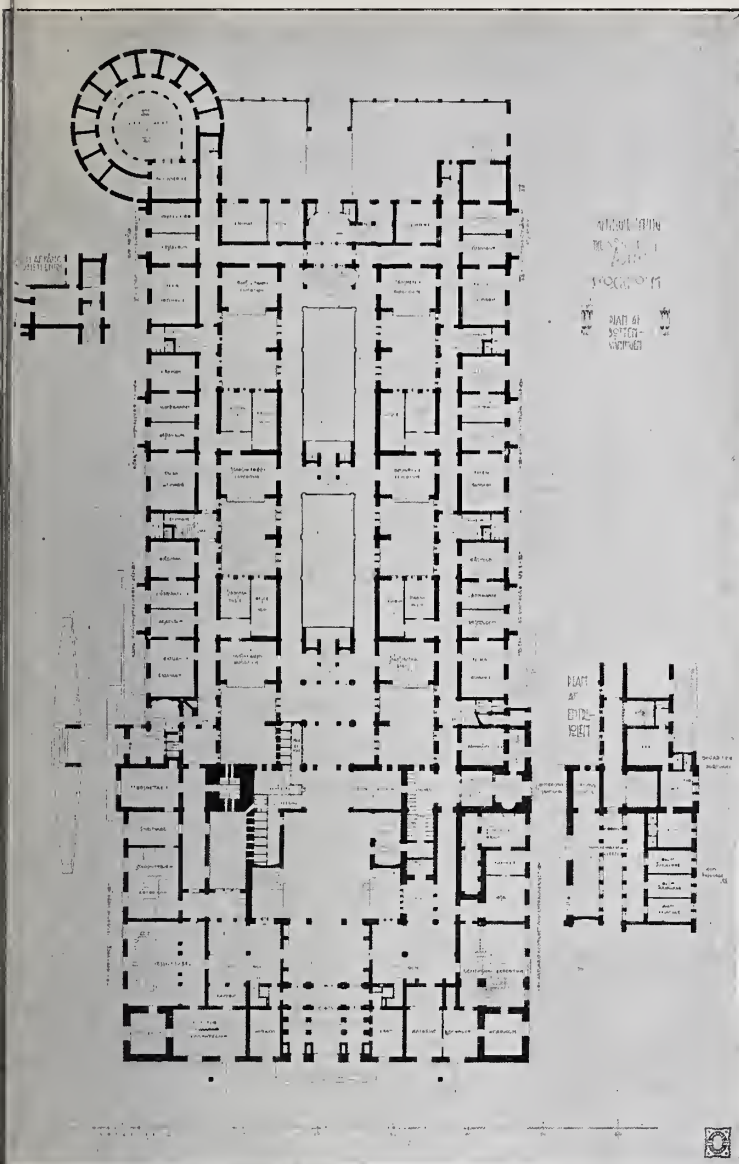

TT ÖRES FRIMÄRKE». BOTTENVÅNINGEN.

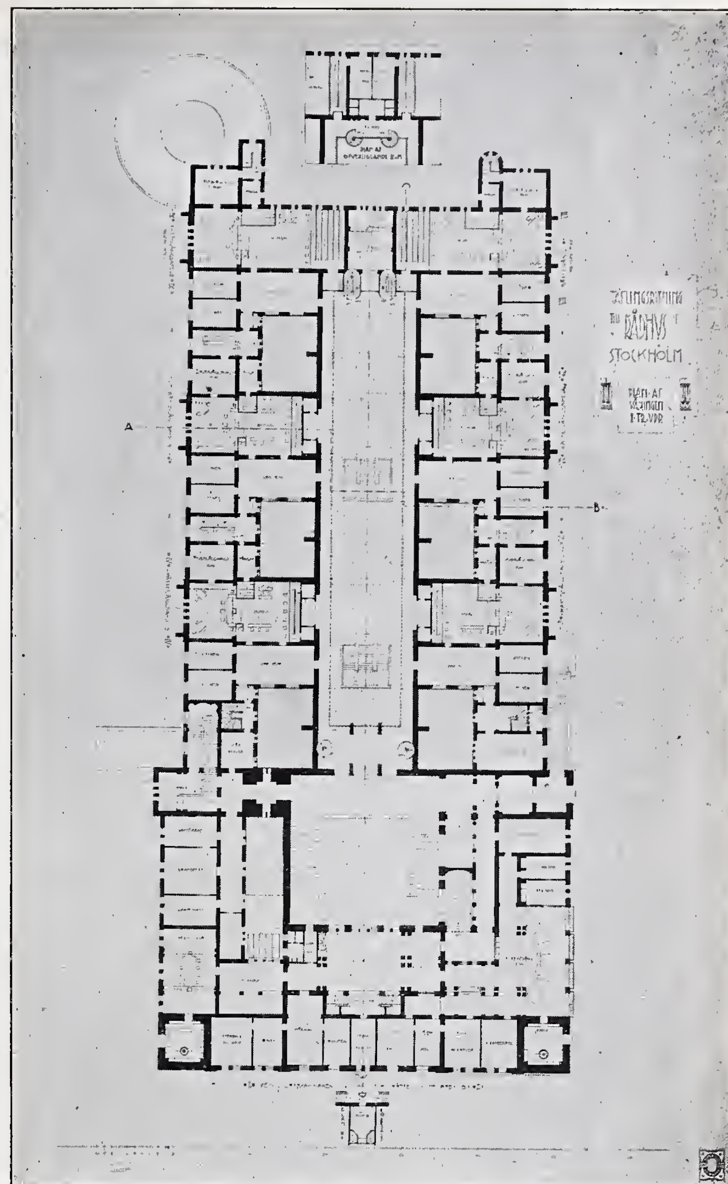

VÅNINGEN 1 TR. UPP.

Förslagen skola, förseglade och orullade, inlämnas senast kl. 3 e. m. den 25 januari 1905 till drätselnämndens registrator, Stora Nygatan 2, Stockholm, med påskrift: »Täflingsförslag till Rådhus».

4:o) **Förslagens bedömande.**

De inlämnade förslagen komma att granskas och bedömas af samma nämnd, bestående af sex ledamöter jämte suppleanter, hvilken granskat de till den allmänna skisstäflingen inkomna förslagen, nämligen:

Af drätselnämndens första afdelning utsedde ledamöter:
f. d. öfverståthållaren friherre *G. Tamm*,
professoren *I. G. Clason*.
arkitekten *M. Nyrop*.

Suppleanter:
kamreraren *C. E. Ekgren*,
förste intendenten *F. G. A. Dahl.*

Af magistraten utsedde ledamöter:
borgmästaren *C. Lindhagen*,
rådmannen *R. Öhnell.*

Suppleanter:
rådmannen *Th. Benckert*,
stadsnotarien grefve *C. O. Kalling*,

Af Svenska Teknologföreningen utsedd ledamot:
arkitekten *Gustaf Wickman*,

Suppleant:
förste intendenten *Karl Möller.*

Prisnämnden sammanträder första gången efter täflingstidens utgång på kallelse af drätselnämndens första afdelning.

Prisnämnden eger själf att ordna sina arbeten samt antaga nödigt tekniskt arbetsbiträde.

Nämndens utlåtande undertecknas af alla de ledamöter, som deltagit i bedömningen.

Täflingsförslagen skola obrutna öfverlämnas till prisnämnden af drätselnämndens första afdelning, hos hvilken namnsedlarne obrutna förvaras till dess prisnämnden afgifvit sitt utlåtande.

För att förslag skall kunna upptagas till bedömande erfordras:

att detsamma innehåller alla de begärda ritningarna;

att det är anonymt;

att det före täflingstidens utgång antingen inlämnats till drätselnämndens registrator å nämndens kansli i huset n:o 2 vid St. Nygatan i Stockholm eller å post- eller ilgodsexpedition inom landet; samt

att i senare fallet telegrafiskt meddelande om inlämnandet kommit ofvannämnde registrator tillhanda före täflingstidens utgång.

Förslagen bedömas med hänsyn till deras ändamålsenlighet, konstnärliga värde och prisbillighet, hvilken senare undersökes genom af prisnämnden företagna kostnadsberäkningar.

»ETT ÖRES FRIMÄRKE». FASAD MOT ÖSTER.

FASAD MOT SÖDER.

PERSPEKTIV FRÅN JERNVÄGSBRON.

SEKTION. FASAD MOT VESTER.

Hvar och en af de täflande erhåller en ersättning af 1,500 kronor. Dessutom utfästes ett första pris å 3,500 kronor, att tilldeles det förslag, som af prisnämnden sättes främst, hvarjämte till prisnämndens förfogande ställes ett belopp af 5,000 kronor, att utdelas till pris om högst 2,000 kronor bland de öfriga täflande på sätt prisnämnden finner lämpligast.

Alla de till denna täfling inlämnade ritningar och handlingar blifva Stockholms stads egendom.

Sedan granskningsnämnden afgifvit sitt utlåtande, kommer resultatet att af afdelningen omedelbart kungöras i tidningarna, och blifva samtliga förslagen offentligen utställda och samtidigt nämndens utlåtande i dess helhet offentliggjordt.

Stockholm den 11 oktober 1904.

Drätselnämndens första afdelning.

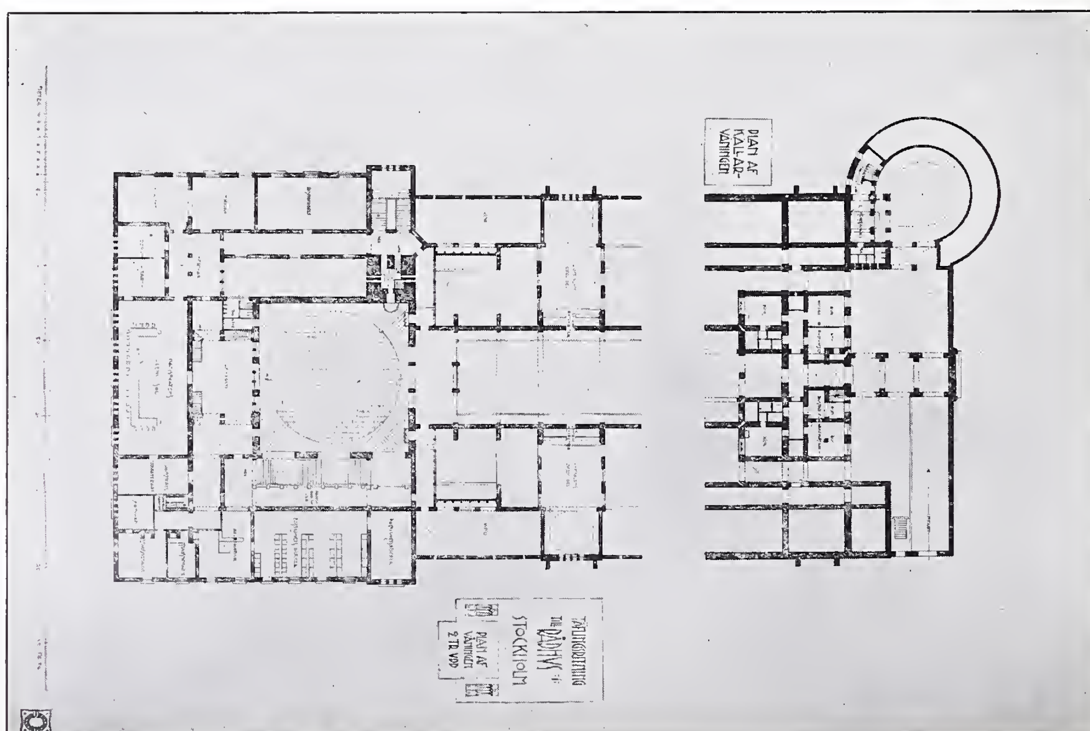

VÅNINGEN 2 TR. UPP. KÄLLARVÅNINGEN.

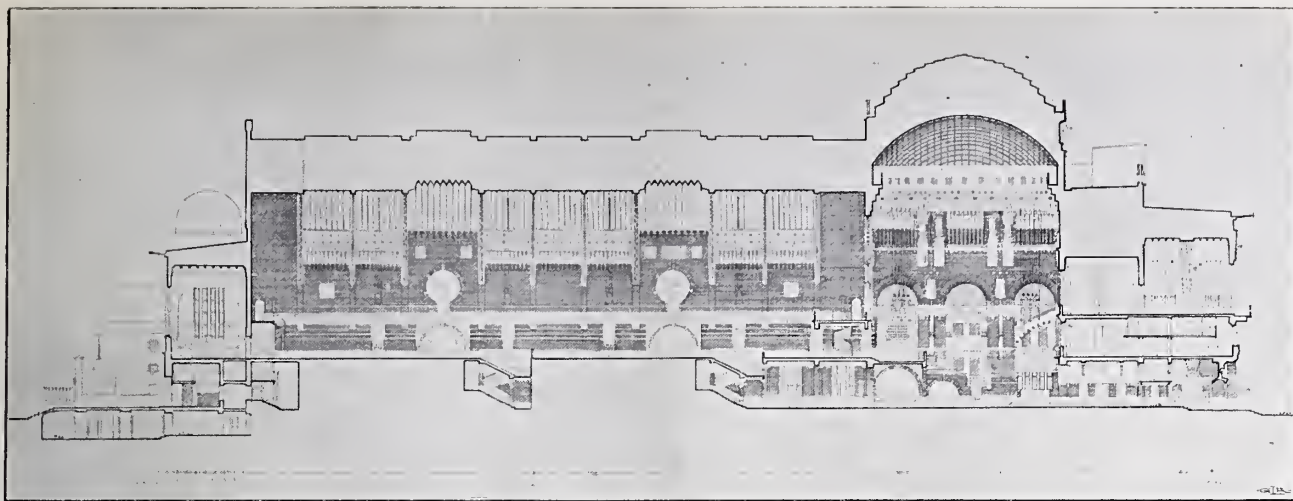

»ETT ÖRES FRIMÄRKE». SEKTION.

AFDELNINGENS FÖR HUSBYGGNADSKONST SAMMANTRÄDEN.

Den 3 mars.

Förhandlingarna leddes af arkitekten E. Lallerstedt.

Med anledning af stadsarkitekten i Köpenhamn professor L. Fengers död hade Afdelningen sändt kondoleansskrifvelser till professorskan Fenger och till Akademisk Architektforening, och hade från dessa inkommit tacksägelsebref, hvilka föredrogos.

Återupptogs den vid föregående sammanträde af arkitekten C. A. Flodqvist väckta och då bordlagda frågan om skärpt kontroll vid leveranser af naturlig sten i och för husbyggnader. Förslagställaren redogjorde närmare för de orsaker, som förmått honom att påyrka en utredning af denna fråga, och uttalade sin förhoppning, att därigenom en växande men oberättigad misstro till naturstens användbarhet skulle kunna öfvervinnas. Under en härpå följande diskussion framhölls nödvändigheten af, att framtida kontrollbestämmelser grundades på vetenskagliga undersökningar af olika stenarters egenskaper. För erhållande af en fullt tillfredsställande utredning blefve det därför måhända nödvändigt vända sig till specialister, eventuellt utom Afdelningen stående. Till att börja med och för erhållande af en förberedande utredning hänsköts frågan emellertid till Afdelningens Tekniska utskott.

Därefter skildrade arkitekten R. S. Enblom några reseminnen från Granada och Alhambra och i anslutning härtill förevisade föredragshållaren samt professor I. G. Clason skioptikonbilder från sina resor i Spanien förlidet år.

Ordföranden redogjorde för den pristäfling om skissritningar till pianino, som Svenska Slöjdföreningen anordnat.

Arkitekten F. Falkenberg demonstrerade restaureringsritningar till Skogs kyrka, och uppstod med anledning häraf en stunds diskussion om det berättigade i framställandet af realistiska hvardagsfigurer i den kyrkliga dekoreringskonsten.

Arkitekten T. Grut framställde en förfrågan, huru vida Afdelningen ansåge det önskvärdt, att nästa häfte af »Arkitektur och Dekorativ Konst» utgåfves i maj i stället för i september med anledning af den nyss afslutade rådhustäflingen. Afdelningen uttalade som sin önskan, att om möjligt ett extra majhäfte utgåfves utan indragning af septemberhäftet, men gaf för sin del redaktören härutinnan fria händer.

En samling akvareller och fotografier från Granada och Alhambra voro utställda.

Den 17 april.

Förhandlingarna leddes af arkitekten E. Lallerstedt.

Svar förelåg från Författningsutskottet å remiss af den af ingeniör Fr. Stridsberg väckta frågan rörande åtgärder till ernående af skydd för äganderätten till konstruktionsritningar. Utskottet, som erkänner det berättigade i krafvet på sådant skydd, anser sig dock för närvarande ej kunna föreslå några lagbestämmelser härför. En stunds diskussion uppstod härom, men då nödig motivering ej ansågs hafva blifvit af utskottet lämnad, remitterades frågan till Afdelningens styrelse för ytterligare behandling.

Därefter höll slottsarkitekten Agi Lindegren föredrag »Om romerska barock-kyrkor». Föredragshållaren började med att uppläsa utdrag ur resebref af N. Tessin d. y. och öfvergick sedermera till förevisandet af en samling skioptikonbilder, företrädesvis framställande interiörer af kyrkor i Rom, Venedig och Genua från barock-tiden.

Arkitekten F. Falkenberg lämnade några meddelanden om Stjernorps 1654 uppförda slott i Östergötland. Till denna byggnad, som sedan lång tid tillbaka står som ruin, hade arkitekten Falkenberg uppgjort restaureringsritningar, som förevisades.

Utställningen för aftonen utgjordes af en del utkast till byggnader vid landtbruksmöte i Skara samt ritningar till villor vid Särö och Djursholm, samtliga uppgjorda af arkitekten T. Grut.

Gust. Amen.

INSÄNDA PUBLIKATIONER.

F. W. Jochem. Das Haus des Bürgers. Förlag: Julius Hoffman, Stuttgart. Pris 10 Mark.

En elegant liten portfölj i oktav, innehållande 5 projekt till byggbara och hemtrefliga, moderna små villor, afsedda för Tysklands klimat och således äfven med vissa modifikationer användbara i Sverige. Ritsättet elegant och lämpadt för reproduktion. Såväl arkitekter som blifvande byggherrar för egna hem kunna hafva nytta af samlingen.

J. Z. Rudholm & C:o Norrköping Kakelugnar. Till Redaktionen har insändts den välkända firman Rudholm & C:o's samling af kakelugnstyper, antika och moderna. Liksom de kända märkena Uppsala—Ekeby och Rörstrand har J. Z. Rudholm & C:o hos en del af våra arkitekter beställt ritningar till moderna kakelugnstyper med lyckligt resultat. Dock synas de gamla gustavianska ugnarna ännu oupphunna i fråga om enkelhet, smakfullhet och delikat ornering. Det är emellertid glädjande att se de stora framsteg, som gjorts i denna för rumsinteriören viktiga industri.

INBJUDNING TILL PRISTÄFLAN

Å SKISSRITNINGAR TILL PIANINO.

Behofvet af en ny, med den moderna smakriktningen bättre öfverensstämmande formgifning och utstyrsel för bostads-pianinot har länge gjort sig gällande, och får Svenska Slöjdföreningen genom sitt andra utskott härmed inbjuda arkitekter och möbelritare att inkomma med eskissritning till dylikt.

Full frihet lämnas vid val af formgifning och utsmyckning, dock böra vidstående mått och anordningar, som betingas af själfva instrumentets stomme och konstruktion, iakttagas, hvarjämte de förslag ega företräde vid bedömningen, som med en tilltalande utstyrsel förena enkelhet och prisbillighet vid utförandet.

Ritningarna skola utföras i två projektioner samt eventuelt åtföljas af en perspektivisk bild af instrumentet.

Ritningarna, försedda med motto och förseglad namnsedel, skola vara inlämnade senast den 30 september d. å., kl. 12 på dagen, i Svenska Slöjdföreningens expedition, Brunkebergstorg 18.

Prisbedömningen kommer att utföras af Svenska Slöjdföreningens andra utskott jämte adjungerad tekniskt sakkunnig och komma två pris hvardera å 250 kronor att utdelas.

Stockholm i Mars 1905.

Svenska Slöjdföreningens andra utskott:
E. G. FOLCKER.

JOHN SAMZELIUS.

Den 4 Maj kom den sorgliga underrättelsen, att den några dagar förut från Tekniska Högskolan utexaminerade arkitekten John F. Samzelius efter en kort sjukdom aflidit. Samzelius var född i Lund 1881 och tog år 1900 studentexamen vid Göteborgs Realläroverk. Samma år vann han inträde vid Tekniska Högskolan, men studierna måste efter en kort tid på grund af sjukdom afbrytas. Efter ett års hvila återupptogs arbetet och fortsattes energiskt och framgångsrikt med det resultatet, att en mycket vacker examen i vår aflades.

Den energiske och till ytterlighet arbetsamme mannen bortrycktes emellertid, när han borde börja skörda frukterna af sina studier. Alla de, som kommit i beröring med honom, skola alltid hafva kvar minnet af en god, samvetsgrann och konstnärligt begåfvad kamrat. *A. R.*

Meddelanden rörande Teknisk Tidskrifts afdelning för Arkitektur och dekorativ konst sändas till Arkitekten T. A. Grut, Grefgatan 11, Stockholm. (R. T. 70 70. A. T. Österm. 30 30.)

Prenumerationspris incl. postporto 6 kr. pr år; för å utrikes ort boende prenumeranter 6: 50, och kan prenumeration ske hos herrar bokhandlare och å Teknisk Tidskrifts expedition, Brunkebergstorg 18, *samt å alla postkontor i riket.* *Redaktionen.*

INNEHÅLL:

ARKITEKTUR
OCH DEKORATIV KONST

ORGAN FÖR

SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS
AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST

ÅRGÅNG 35 AF TEKNISK TIDSKRIFT
ANSVARIG UTGIFVARE: NILS KJELLBERG
REDAKTÖR: ARKITEKT TORBEN GRUT

STOCKHOLMS HANDELSBANKS NYBYGGNAD, N:o 20 B ÖSTRA KUNGSTRÄDGÅRDSGATAN I STOCKHOLM.

Återigen ett nytt, ståtligt bankpalats fullbordadt. Stockholms Handelsbank reser sin mäktiga, gråa granitfasad vid Kungsträdgården. Vi presentera i dag en serie fotografier och ritningar däraf och lämna ordet åt dess skapare, Arkitekt Josephson, som välvilligt uppfyllt vår anhållan om en egenhändig beskrifning. *Red.*

Näppeligen kunde den gamle källarmästaren på Hasselbacken, Wilhelm Davidson, när han i slutet af 1850-talet lät uppföra huset N:o 2 B Ö. Kungsträdgårdsgatan, tänka sig, att händelserna skulle utveckla sig så snabbt, att hans ståtliga palats, med kolonner och balustrader af äkta Kolmårdsmarmor, redan innan 50 år skulle behöfva rymma fältet för ett ännu nyare Stockholm.

Men så blef det i alla fall, ty sedan huset hetat både »Adelsköldska» och »Wannbergska», inköptes det 1902 af Stockholms Handelsbank, som låtit uppföra den byggnad, jag är för blygsam att säga, nu pryder platsen.

Med nöje efterkommer jag härmed redaktionens begäran att ställa ritningar och fotografier öfver byggnaden, jämte en kort förklarande text, till tidskriftens förfogande.

Byggnaden hvilar på pålgrund, hvari de gamla, fullt friska pålarna såvidt möjligt fått kvarstå. Enär de närliggande byggnaderna emellertid hotade att taga skada af den för pålafskärningen behöfliga länspumpningen, måste å en del ställen pålar af armerad beton användas. Grund och souterrainvåning äro i sin helhet utförda af beton (1 : 5 : 7).

Fasaden mot Kungsträdgårdsgatan är till alla delar utförd af grågul granit från Uddevalla. Ytorna äro i allmänhet råhuggna med finhuggna lister och ornament. (Sedan jag sett den vackra kontrastverkan mellan råhuggna och släthuggna ytor i detta material, inser jag, ehuru för sent, att en del ornament saklöst kunnat uteslutas). Stenen var utomordentligt väl huggen och

CENTRALTRYCKERIET. STOCKHOLM.

29.81

FASAD MOT KUNGSTRÄDGÅRDSGATAN

Erik Josephson. 27/10. 1902.

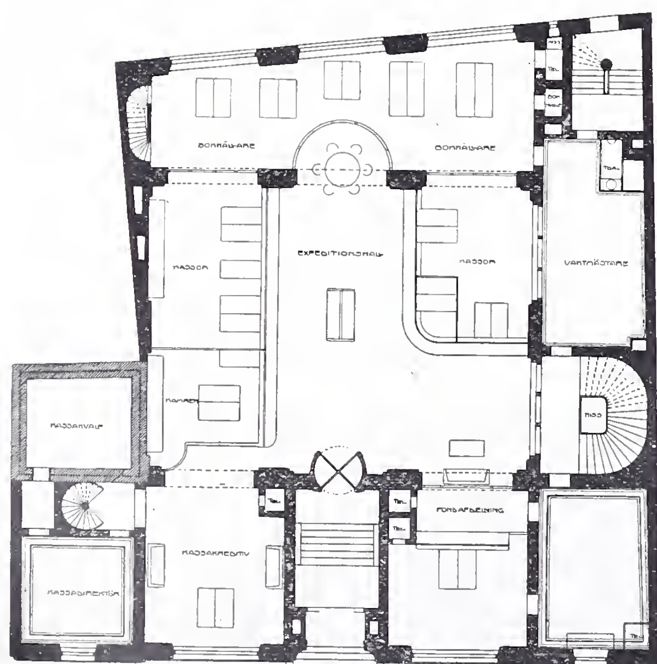

PLAN AF BOTTENVÅN

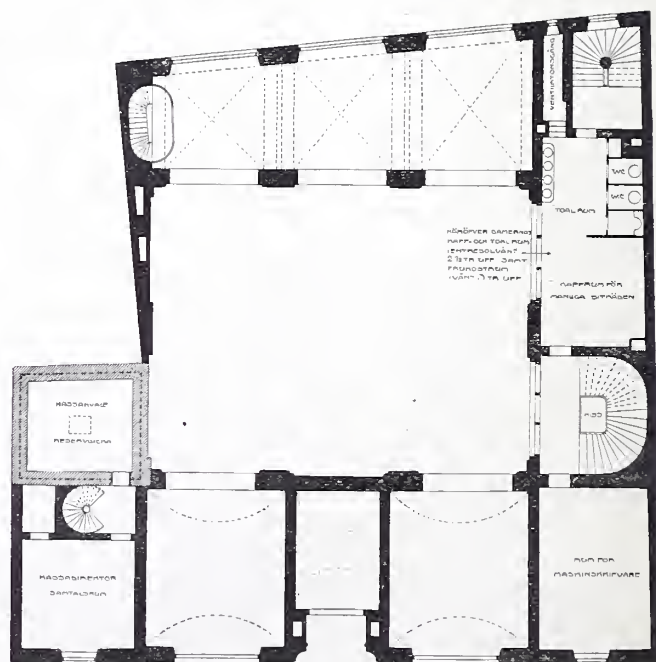

PLAN AF VÅNG ½ TR. UPP

STOCKHOLMS HANDELSBANK. ARKITEKT: ERIK JOSEPHSON.

PLAN AF VÅN:G 2 TR. UPP

PLAN AF VÅN:G 2 TR. UPP

DETALJPARTI.

inmurades med synnerlig flinkhet af det Rönnbergska murarelaget. Vid in- och bakmurningen användes ej cementbruk, hvadan hittills icke några saltfläckar synts på fasaden.

Till förekommande af fukt hafva yttermurarnas innersidor beklädts med rabitzväggar, ställda 10 cm. från murlifvet. Bakmurningen understiger på intet ställe 1 $^1/_2$ sten och har gjorts med väl pressade liggfogar och grofva stötfogar.

På grund af dessa försiktighetsåtgärder har ingen fukt förmärkts i byggnaden.

Fasaderna mot Grefvegränden och mot gården öfver glastaket äro beklädda med ljusgult fasadtegel med listverk af kalksten.

Fönsterkarmar med bågar äro af ek i granitfasaden. Taket är täckt med kopparplåt. Ytterportarna i stora portalen mot Kungsträdgårdsgatan äro af bronce. Min afsikt var att de skulle prydas af reliefer i Meuniers stil, men som den visade sig omöjlig att realisera, har dekorationen inskränkts till ett par portklappar i form af lejongap. Detta hvad beträffar byggnadens yttre.

Nu en hastig ronde genom byggnadens olika lokaler.

Stora vestibulens väggar, golf och trappsteg äro utförda af polerad röd och svart granit från Grafversfors, och dess takhvalf beklädt med marmormosaik framställande hvitkantade röda rosetter mot guldgul botten. (Önskligt hade varit att marmorbitarna i mosaiken framträdt tydligare, hvarigenom ytan verkat mindre död.)

Från vestibulen leder en fullt dragfri amerikansk korsdörr in i Expeditionshallen. Här äro väggarna till 2,5 m. höjd inklädda med panel, af blankpolerad mahogny liksom allt öfrigt snickeri i detta rum. Föröfrigt äro väggarna beklädda med gul stuck, i hvilken dekorativa oljemålningar af Georg Pauli infattats. Golfvet är af röd och hvit marmor i enkelt rutmönster. Som synes är hela rummet stämdt i gult, rödt och hvitt.

Expeditionshallen erhåller rikligt dagsljus från glastaket öfver hallens högre del och från stora fönster mot Kungsträdgården och Grefvegränden. Hallens höjd är 12,5 m. till glastaket.

Kring hallen ligga rum för fondafdelningen, kassadirektören, allmänheten m. fl. En del af dessa äro entersolerade.

Från expeditionshallen leder en bred marmortrappa på betonkupa upp genom hela huset och ned i souterrainvåningen, där Notariatafdelningen och Depositionshvalfven äro belägna. Notoriatafdelningen disponerar 3 rätt ljusa rum mot Kungsträdgårdsgatan. Depositionshvalfven och bankens egna hvalf äro omgifna med 1 meter tjocka betonmurar, hvari vridna pansarskenor af Avestastål ingjutits på 20 cm. afstånd från hvarandra. Golf och tak äro utförda på liknande sätt. Kassahvalfdörrarna med tillhörande reservlucka äro utförda af 3 lag compound och 3 lag martinstål med fyllning af beton och däri ingjutna vinkelstål. För dörren till depositionshvalfvet finnes dessutom ett s. k. kombinationslås, omöjligt att öppna för den, som ej känner trollformeln. Depositionshvalfven äro f. ö. inredda som vanligt med fack, skrifkabinett, m. m.

Från souterrainen leder en direkt utgång till Kungsträdgårdsgatan genom en rymlig vestibul i hvilken hufvudtrappan och hissen utmynna. Denna utgång

PLAN AF KÄLLARVÅN^G

TRAVÉE AF STORA STYRELSERUMMET.

gången, från hvilken hela expedition kan öfverblickas, hafva enkla ekpanelningar.

Alla dörrar i denna afdelning äro af mahogny och gjorda som stora (1.20 × 2.40) enkeldörrar,. För ljudlöshetens skull äro dörrarna mot korridoren 12 cm. tjocka (ehuru icke kompakta) och de mellan rummen försedda med skinnklädda inre skjutdörrar. För öfrigt ligga i denna våning rum för korrespondenten, postexpeditionen, direktörernas toalettrum m. m.

Två trappor upp, med fönster mot Kungsträdgården, ligger stora styrelserummet, äfven afsedt för bolagsstämmor för banken och dess kunder. Detta rum är helt inklädt med rikt skulpterad pilasterarkitektur af mattpolerad valnöt. Väggfälten äro här beklädda med gobeliner, framställande blommotiv, väfda hos Gjöbels efter kartonger af Alf Wallander och fröken Lönnberg. Å salens kortsidor stå öppna spisar af polerad ljusgrön Mölnbomarmor. Till detta styrelserum höra ett i hvitt och stora former dekoreradt förrum och ett konferensrum med arkiv.

Två trappor upp mot Grefvegränden ligga bostäder för vaktmästare och maskinist. (Här hafva mellanväggarna gjorts af s. k. Excellent från Bönnelycke användes såväl af Notariatafdelningens kunder som bankens personal.

Om vi så fortsätta från bottenvåningen, vare sig med hissen och 1 m. hastighet i sekunden eller mycket långsammare till fots uppför trappan, stanna vi först i entersolvåningen, där allmänna kapp- och toalettrummet för bankens manliga personal är beläget. I detta, liksom i öfriga toalettrum inom byggnaden, äro väggarna beklädda med hvitt kakel, golfvet med röda viktoriaplattor och taket måladt med japanlack. (De tyska Mettlacherplattorna visade sig hvad beträffar hvithet och form betydligt öfverlägsna de engelska kakelplattorna oaktadt de senares högre pris). I alla toalettrum finnas vattenklosetter, pissoirer af porslin i hel nichform (Adamant. England) och marmorbord med infällda porslinsfat. Rörledningarna äro förnicklade.

Våningen en trappa upp inrymmer mot Kungsträdgårdsgatan fem rum för bankens direktörer, af hvilka endast verkställande direktörens mottagningsrum och det s. k. lilla styrelserummet fått en mer påkostad utstyrsel. Det förra är boaseradt med hög panel af jacaranda hvaröfver väggarna beklädts med lilagrå korktapeter (Incrusta Walton) och taket med lätt ytmönster i engelsk stil. Det senare rummet är helt inklädt med pilasterarkitektur af mattpolerad mahogny med väggfält af blågröna korktapeter med matta guldornament. Här är gipstaket i mera svällande barockformer. Öfriga direktörsrum och den till dem hörande

HUFVUDINGÅNGEN.

BANKSALEN.

och Lovén, ett material som visat sig äga många goda egenskaper).

Våningen tre trappor upp innehåller förutom frukostrummet, (som lagts högst upp för att oskadliggöra matlukten) damtoaletter o. dyl., en rad enkla rum mot Kungsträdgården för hufvudbokhålleriet, revisionsafdelningen m. m.

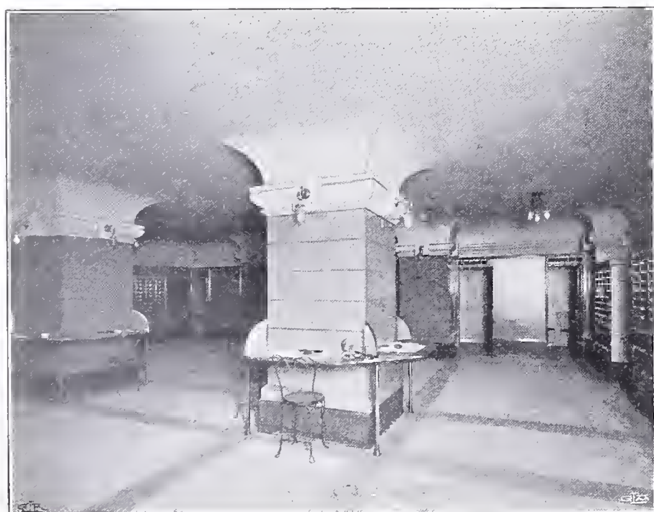

DEPOSITIONSHVALFVET.

Några särskilda extra nyheter i konstruktionsväg har icke kommit till användning, utan har huset blifvit utfördt på vanligt sätt, men med användning af uteslutande bästa sorts material. Byggnaden är naturligtvis försedd med varmvattenvärmeledning, elektrisk belysning, vattenklosetter med septic tanc, normalur m. m.

Återstår nu endast att nämna dem, som utfört större leveranser för byggnaden, och står främst bland dem hufvudentreprenören byggmästare Oscar Herrström, som med vanlig energi på ett förträffligt sätt, under dessa brydsamma tider gjort sitt arbete färdigt inom utlofvad tid, därvid biträdd af sina verkmästare, Törnblom och Wiberg.

Öfriga leverantörer voro för:

Granitarbetet — A. B. Kullgrens enka. Uddevalla.
Grund och betonarbeten — A. B. Skånska Cementgjuteriet.
Värmeledningen — Ingeniör H. Theorell.
Furu- och ekarbeten — A. B. Sala Snickerifabrik.
Mahogny och broncearbeten — A. B. Nordiska komp.
Valnöt och jacarandaarbeten — F. U. Aspengren.
Marmorarbeten — A. B. Andersons Mek. Stenhuggeri.
» af Mölnbosten — Eriksson & Kjellström.

LILLA STYRELSERUMMET.

Stuck och marmormosaik — A. B. Beton.
Smidesarbeten — G. A. Allstrin.
Lås och beslag — A. B. Max Siewers.
Kassahvalfsdörrar och depositionsfack — A. E. Rosengren, Göteborg.
Elektrisk installation — A. Heilborns elektriska byrå.
Vatten- och afloppsledningar — P. A. Sjögren.
Septic tanc — Fahnehjelm & C:o.
Målningsarbeten — E. Helldorf.
Gipsarbeten — G. Norling.
» — R. Sundell.
Korkmattor — Boström & Boström.

Den elektriska armaturen är delvis levererad genom A. Heilborn och delvis från A. B. Nordiska kompaniet, Möblerna från Nordiska kompaniet, Myrstedt och Stern samt J. Bergin.

Byggnadsarbetet tog sin början 1 Jan. 1903 och afslutades i midten af Maj 1905. Byggnadskostnaden torde, utan möbler och inventarier, belöpa sig till cirka 750,000 kr. af hvilka 80,000 komma på fasadens granitbeklädnad.

Byggnadskommittén utgjordes af Landshöfding P. Isberg, Direktör Louis Frænckel och Konsul Knut Boman. Vid byggnadsarbetet var Arkitekten Aron Johansson med biträde af Ingeniör I. Berlin anställd såsom kontrollant, och undertecknad såsom arkitekt.

Stockholm i sept. 1905.

Erik Josephson.

ENTRÉERUMMET TILL STORA STYRELSERUMMET.

UR SKISSBOKEN.

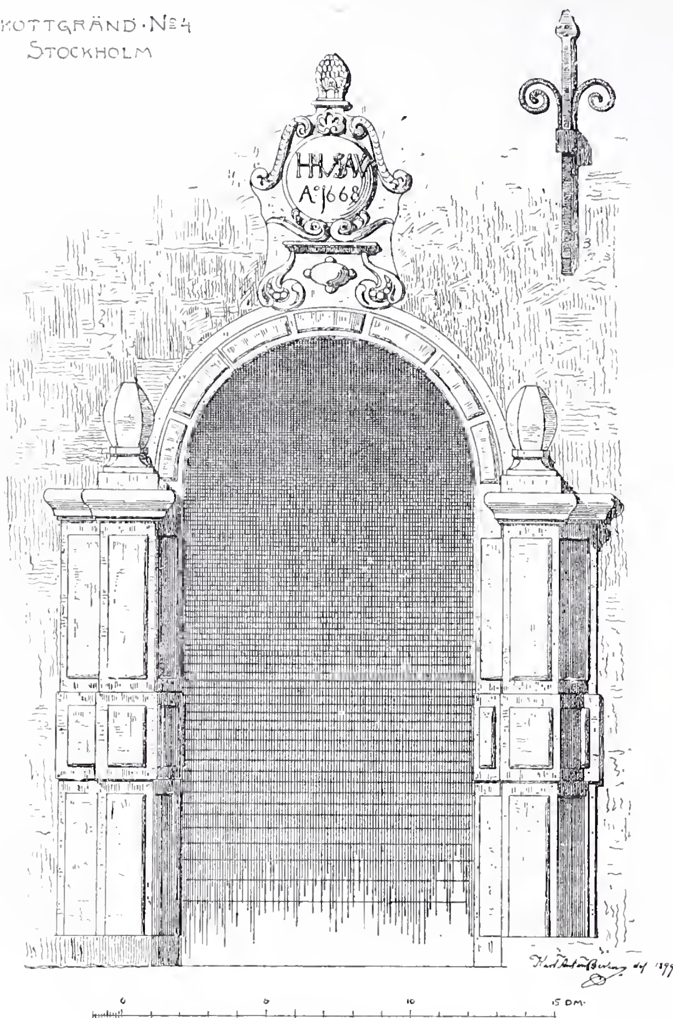

PORTALEN SKOTTGRÄND N:o 4, STOCKHOLM. UPPMÄTT AF ARKITEKT BERLIN.

EN SKOLSTUDIE OCH ETT MINNE.

Det har nu under en tid varit och är fortfarande modernt inom arkitekturen att söka i möjligaste måtto frigöra sig från gamla traditioner, både goda och onda. Äfven om denna tendens haft sitt väckande och välgörande inflytande på arkitektundervisningen, kan man dock vid densamma icke, åtminstone icke ännu, underlåta att i skolorna studera, jämföra och draga sina ganska nyttiga slutsatser och lärdomar ur föregående släktens arbete på byggnadskonstens område. Sålunda har bland annat vid Tekn. Högskolan kvarstått såsom ett moment i elevens uppfostran, att utföra en kopia i stor skala efter någon afbildning af ett framstående byggnadsverk eller någon del däraf, men man har sökt ingjuta nytt lif i denna till sitt värde eljest tämligen tvifvelaktiga elevuppgift, genom att af eleven fordra en uppsats angående den kopierade byggnaden, dess arkitekt samt den arkitekturhistoriska miljö, ur hvilken arkitekt och byggnad framkommit. Det har visat sig, att detta, till rent självständiga studier lockande, om ej precis tvingande, arbete i allmänhet af eleverna omfattats med mycket intresse, och många verkligt goda uppsatser hafva under årens lopp framkommit. Bland de omsorgsfullast studerade torde vara den, som aflämnades af den strax före vårterminens slut bortgångne eleven *J. Samzelius*, vid hvilken lärare och kamrater voro i lika hög grad fästade med sympatiens band, och på hvilken allas blickar hvilade med stora förhoppningar.

Han hade valt att kopiera gården i »Pallazzo Cancellaria» i Rom, och hans skriftliga studie bar titeln »*Arkaden i italienska renässancen*». Efter en inledande öfversikt öfver arkadens äldre historia samt angifvande af, hvad med arkad menas, öfvergår han till den med talrika figurer och data försedda demonstrationen af de olika former, med hvilka arkaden uppträder under renässancen, och visar dess successiva förändring från den enkla, på kolonnkapitälet nedgående arkivolten till högrenässansens älsklingsmotiv, kolonn- eller pilasterställning med arkitrav, omramande en arkivolt med impost, samt alla barockens variationer af detta thema. Huru intressant och i öfrigt väl motiveradt det än skulle vara att i denna tidskrift anföra ett och annat

drag ur denna arkadens historia, har jag dock med detta meddelande endast velat liksom teckna en ram omkring ett minnesblad af John Samzelius. Den väl skrifna och för mannens fint bildade uppfattning karakteristiska afslutningen af ofvannämnda uppsats synes mig nämligen just egnad att här publicera, såsom ett vackert minne af den älskvärde mannen.

Den lyder:

»Jag tror, att renässansarkadens utvecklingsgång är karakteristisk för renässansens hela arkitektur. Det hedniska Roma är renässansens fader; det kristligt fromma Firenze dess moder. De romerska minnena befrukta de i medeltiden födda, florentinska konstnärernas fantasi; häraf framgår renässansen. I sin ungdom omhuldas den af modren, Firenze, och får af henne medeltida karaktär: friska färger, ärliga konstruktioner af hederligt material och en dekoration, som ligger som en uppslagen bok, inbjudande hvar och en att läsa tidens rena, glada tankar. Ännu är det blott de yttre dragen, som erinra om fadren. Men med högrenässansen förlorar Firenze sitt inflytande; Roma tar sitt barns fostrande om hand och ingifver det stolthet och högfärd öfver sin patriciska härkomst och sina ärofulla minnen. Och renässansen börjar antaga sin faders hedniska karaktär: känsla och fromhet dö bort, köld och härsklystnad träda i stället. Var byggnaden förr resultatet af konstnärens sträfvan efter kunskap och skönhet, blir den nu ett medel för honom att visa, hvad han kan och hvad han vet, samt att ådagalägga hans herres makt och rikedom, det må nu vara kyrkan, staten eller den enskilde. Palatsets ståtliga facad skulle bilda bakgrunden i byggherrens af Tizian eller Tintoretto målade porträtt.

Men färgen har försvunnit; teori och beräkning har trädt i den konstnärliga inspirationens ställe. Ornamentiken har ej längre något att säga oss; de medaljonger, som i frührenässansen upptogos af bilderna af fromma helgon eller oskyldiga barn, under högrenässansen af vapen och troféer, stå i senrenässansen tomma. I Roma försvinner nästan all ornamentik, och det är genom väldiga mått och teatraliska anordningar, man söker nå den mest pompösa verkan. Men alla ansträngningar med ett kraftigt linie- och skuggspel äro förgäfves; så länge konstnären vill visa, hvad han vet i st. för att ödmjukt söka kunskap och skönhet, ligger materialet dödt under hans hand».

I. G. C—n.

MÖBLER, UTFÖRDA EFTER RITNINGAR AF AXEL LINDEGREN, CARL WESTMAN OCH RAGNAR ÖSTBERG.

Om man kunde tänka sig, att en af förra generationens Akademiprofessorer, som »gengångare» skulle stiga in på denna möbelutställning, må man ej förtänka honom, om han vid åsynen af de djerfva, glada färgerna, och den ofta torftiga enkelheten i material och utförande, skulle mena, att man på sistone gjort Gustaf III:s konsttempel till en sannskyldig »röfvarkula»; men *vi*, som tillhöra en annan tids åskådning, vi böra vara stolta öfver den mäktiga rörelse, som så omdanat vår möbelkonst till sund enkelhet, från t. ex. Oskar I:s tillgjorda gotik, och vi böra njuta dubbelt af att se tidsandans friska fläktar tränga in just i denna lokal, äfven med risk, att en smula hvirfla upp »det heliga dammet», som lagrat sig på de antika afgjutningarna.

Genom *Svenska Slöjdföreningens* försorg anordnades för några år sedan i dess lokaler en utställning af »moderna möbler», där utställarne utgjordes af våra förnämsta möbeltillverkare och tapetserarefirmor.

Undertecknad hade då tillfälle, att just i denna tidskrift, i ord och bilder konstatera dessas oförmåga, att på egen hand lösa sin uppgift, trots ett ur yrkets synpunkt aktningsvärdt utförande. Där hängde ännu för mycket kvar af påklistrad lyx, meningslös formgifning och tom arrangeringsförmåga.

Gent emot detta försök står sig de tre arkitekternas utställning, som ju var att vänta, synnerligen godt, om också en del svagheter och ett visst sökande i formgifningen rättvisligen kan iakttagas äfven här.

Vid en dylik bedömning måste dock hänsyn tagas till så många betingelser och fastslagna premisser, att denna långt ifrån att vilja vara värdesättare, snarare med hjälp af bilderna får karaktären af en enkel anmälan.

Ty hvad som genast bryter udden af hvarje anmärkning är förhållandet, att här, i motsats mot å Svenska Slöjdföreningers utställning, ej exponeras några salubjudna dussinmöbler, eller generela formförsök, utan samtliga möbler äro af respektive beställare godkända och erkända, och fylla redan i hemmen sina uppgifter för speciela ändamål och platser.

Öfver de flesta af möblerna, särskildt gäller detta om de af *Carl Westman* komponerade, hvilar också en intimitetens och hemtrefnadens prägel, som verkar tilltalande, och ytterligare förhöjes, då man ibland tydligt spårar, att möbeln redan tagits flitigt i bruk.

En viss, af materialets och hållfasthetens lagar knappast betingad *tyngd*, vidlåder dock samma utställare, och i ännu högre grad *Ragnar Östberg*, vid komponerandet af t. ex. den Laurinska björkmöbeln, en tyngd, som kanske kan motiveras af dess plats i större hall eller dylikt, men som dock tvingar anmälaren erinra, att ordet *möbel* direkt härledes från *mobile*, som betyder — *rörlig*.

De till samma björkmöbel hörande fåtöljerna, som visserligen erbjuda en bekväm sittplats, visa med sina fria ryggstycken en form, som, låt vara originel, innebär faran att peka tillbaka på det lyckligen öfvervunna skede, då tapetserarens *stoppning* var hufvudsak, själfva *trästommen* bisak, ett förhållande, som karaktäriserade 18-talets ohyggliga divaner, emmastolar och panelsoffor.

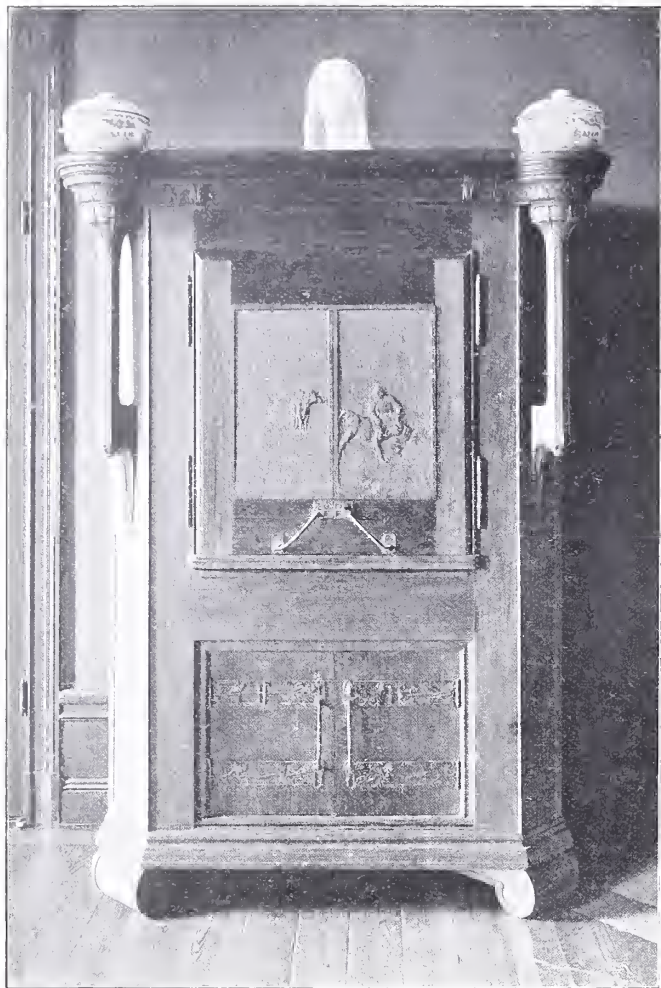

C. WESTMAN.

C. WESTMAN.

Möbeln i sin helhet, (det spinkiga rökbordet undantaget), verkar dock, med sina glada färgmotsättningar och inläggningar, både orginelt och personligt.

De af Carl Westman komponerade: brefskåp, bokhylla och skrifstol, utgöra enligt anmälarens åsikt utställningens mest beaktansvärda nummer, om man ock här, liksom i många andra fall, får tillerkänna de konstfärdiga tillverkarna, bröderna Eriksson i Arvika, en viss förtjänst i träets snidning och ytbehandling, i smidets och intarsians utförande, hvilket öfverallt visar en lagom utarbetad, lyckligt naiv teknik.

Den af utställarne, som kanske hållit den för allmänhetens smak mest tilltalande medelvägen är onekligen *Axel Lindegren*, utan att dock därför brista särdeles mycket vare sig i personlig uppfattning eller originalitet.

Hans bord och fåtöljer i ek liksom hans båda matsalsmöbler visa många nya, både praktiska och tilltalande uppslag, om ock fantasien ibland synes skjuta öfver målet liksom ryggarna på en del af hans stolstyper.

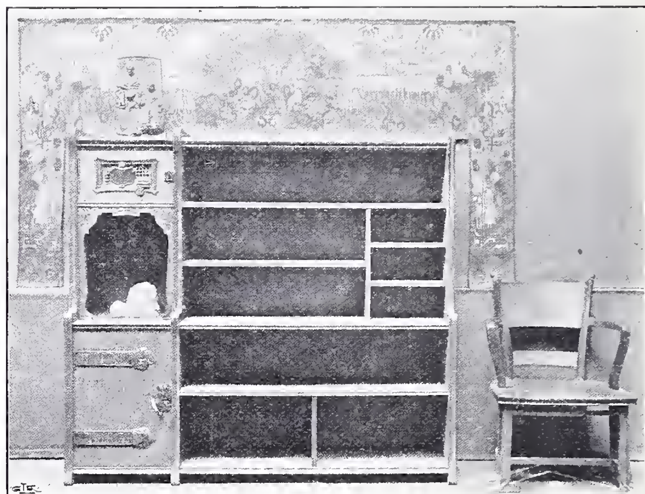

C. WESTMAN.

En särskild mention förtjänar han för det fint måttfulla sätt, på hvilket han lyckats skilja sig från den vanskliga uppgiften att komponera en praktmöbel.

Handarbetets vänner bidrager till trefnaden med erkändt glada textilalster, liksom Amanuensen *E. Folcker* med goda anordningar, som dock säkerligen kommit mera till heder i en bättre belyst lokal.

Till sist uttalas en förhoppning, att ännu många af våra svenska hem måtte få njuta förmånen af dessa begåfvade arkitekters goda uppslag i möbelväg, om också anmälaren, som själf saknar fog eller kompetens att gifva goda råd, rörande en del af utställningens nummer, vågar hänvisa till de ord Köpenhamnsrådhusets geniale skapare *Nyrop* vid ett festtillfälle riktade till de svenska arkitekterna: »att söka i sitt arbete undvika att *dyrka*, men desto mera *tjäna* arkitekturen», ord, som särskildt i den mannens mun få en beaktansvärd mening icke minst då det gäller våra möbelarkitekter.

Thor Thorén.

R. ÖSTBERG.

AXEL LINDEGREN.

R. ÖSTBERG.

AXEL LINDEGREN.

R. ÖSTBERG.

AXEL LINDEGREN.

YSTAD KLOSTER.

I vårt lands sydligaste stad, som för öfrigt bibehållit en hel rad intressanta byggnadsminnen från medeltiden, finnes en rest af stadens gamla franciskanerkloster, som i flera afseenden öfverträffar alla andra klosterlämningar i vårt land. Sammanbyggd med den gamla, nu till församlingsbruk begagnade klosterkyrkan, St. Petri kyrka, företer den nu bilden af ett större magasin med brutet tak. Utvändigt visar den en stympad gotik-fasad, invändigt blott ett stort rum med en öfre botten.

NUVARANDE UTSEENDE.

GAFVELFASAD. RESTAURERINGSFÖRSLAGET.

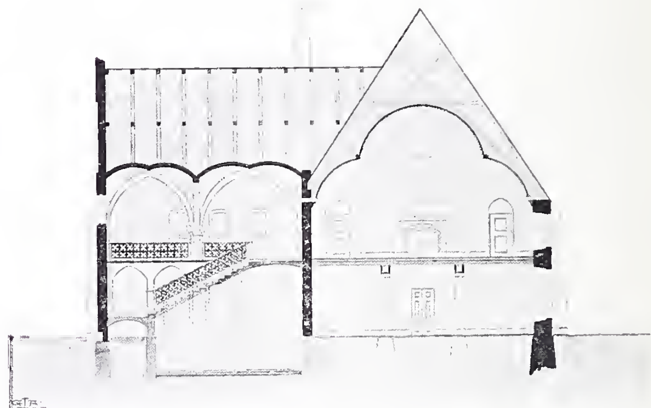

SEKTION.

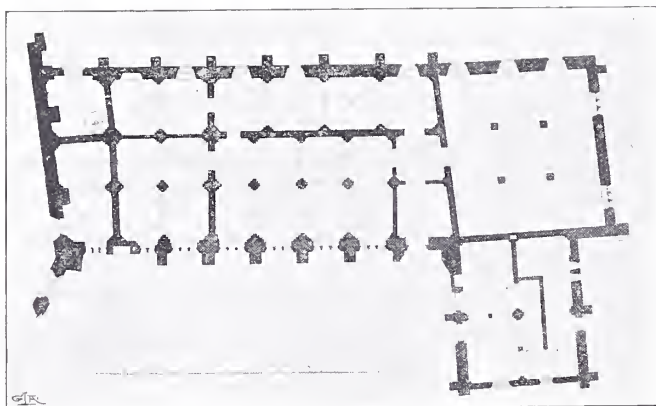

BOTTENPLAN.

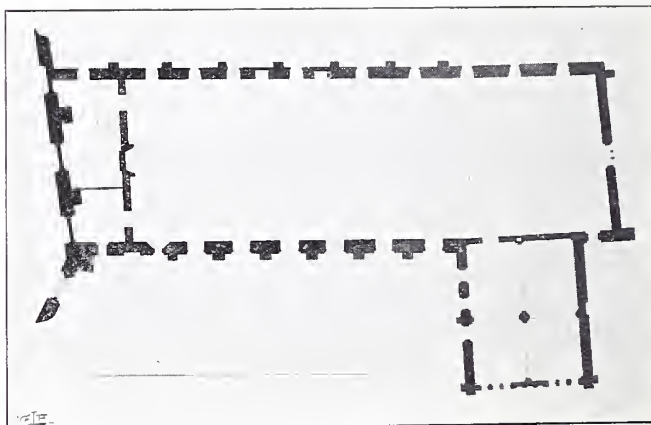

ÖFRE PLAN.

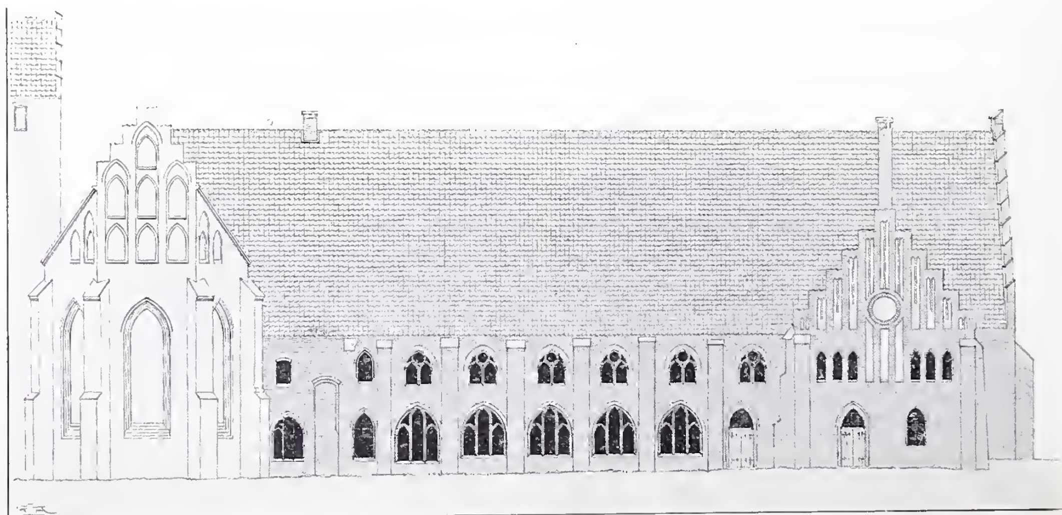

YSTAD KLOSTER. RESTAURERINGSFÖRSLAG AF AGI LINDEGREN.

Enligt tillgängliga uppgifter skulle kyrkan och klosterbyggnaden blifvit grundlagd år 1266 och fungerade såsom franciskanerkloster under medeltiden intill år 1531 vid reformationen, då konung Fredrik I af Danmark utdref munkarna samt öfverlämnade byggnaderna till staden, kyrkan att användas som sockenkyrka och klostret till hospital, dock skulle en del af det senare inredas till härbärge för konungen, då han gästade staden. Byggnaden utgjorde därpå hospital intill år 1778, då den förändrades till kronobränneri, hvarvid de sista resterna af invändiga murar och märken efter klostrets inredning försvunno. Redan år 1790 förförvandlades emellertid klostret till sädesmagasin och tillhörde kronan intill år 1876, då staden af denna inlöste byggnaden.

Beröfvad alla inre förband befanns byggnaden för några år sedan i ytterst bofälligt skick, och beslut hade redan fattats att rifva det säregna minnesmärket, då några varmhjärtade män togo saken om hand, och drefvo det därhän, att rifningsbeslutet upphäfdes. Då jag år 1902 befann mig på direktör J. Lackmans egendom i och för ett där pågående reparationsarbete, gaf mig denna kulturintresserade man i uppdrag att för hans räkning upprätta tvenne alternativa förslag till reparation af byggnaden, det ena, innefattande konservering af murarna, uppgående till 10,000 kronor, och det andra förslag att ombygga taket och inreda byggnaden, nedre våningen till stadmuseum och öfre våningen till en stads-hall eller eventuellt bibliotek, belöpande sig till 45,000 kronor.

Sedan direktör Lackman till klostrets reparation öfverlämnat 30,000 kronor samt Riksdagen till samma ändamål lämnat 10,000 kronor, återstår nu staden att med tillskjutande af resterande medel verkställa reparationen, som med omsorg verkställd otvifvelaktigt kommer att skänka samhället ett betydande minnesmärke, landet till ära och staden till prydnad.

I fråga om reparationsplaner finnas så många utvändiga spår af den gamla byggnaden, att konturer och detaljer tämligen gifva sig själfva. Invändigt saknas de flesta sådana, men här och där finnas hvalfanfang och lämningar, hvilka, sedan undertecknad hos Riksantikvarien utverkat att få biträde vid de närmare undersökningarna af Witterhetsakademins amanuens D:r O. Janse, torde kunna gifva goda resultat. Något som i hög grad underlättat förslagets uppgörande är de goda uppmätningsritningar, som för ett tiotal år sedan uppgjordes af nyligen aflidne danske arkitekten professor Koch, och hvaraf kopior godhetsfullt genom D:r W. Mollerup i Köpenhamn ställts till min disposition, och hvarför jag står i stor tacksamhetsskuld.

Huruvida jag fattat min uppgift rätt, eller jag kommer att synda mot det elfte budet, du skall icke restaurera, därom tillkommer andra, mera fördomsfulla att döma.

Agi Lindegren.

AFDELNINGENS FÖR HUSBYGGNADSKONST SAMMANTRÄDEN.

Den 8 Maj.

Förhandlingarna leddes af arkitekten E. Lallerstedt.

Styrelsens förslag till motivering till svar å frågan om skydd för äganderätten till konstruktionsritningar föredrogs. Under påföljande diskussion framhölls, att man å de senaste internationella arkitektkongresserna arbetat för allmänt antagande af vissa skyddslagar. Då det vore önskvärdt, det Afdelningens inlägg i frågan sattes i full öfverensstämmelse med nyssnämnda sträfvanden bordlades ärendet för komplettering.

Från Finska Arkitektföreningen förelåg meddelande om, att man för närvarande såge sig nödsakad att afstå från tanken på att organisera ett skandinaviskt arkitektmöte i Finland, men att man hoppades kunna återupptaga tanken härpå till år 1907.

Från organisationskommittén för 7:de internat. arkitektkongressen i London 1906 hade inkommit förfrågan om i hvilken utsträckning medverkare kunde påräknas härifrån i och för spridande af kongressens cirkulär samt uppmaning att tillsätta en svensk kommitté för befordrande af intresset för kongressen. Härå skulle enligt Afdelningens beslut svar aflåtas att all distribuering af cirkulär kunde besörjas af Teknologföreningen och beslöt Afdelningen tillsätta en kommitté bestående af: Prof. I. G. Clason, Öfverintendenten C. Möller, Arkitekten G. Wickman — självskrifna såsom medlemmar af den permanenta intern. kongresskommittén — samt arkitekterna G. Améen, E. Lallerstedt, K. Salin, M. Dahlander (Örebro), E. Thorburn (Göteborg), A. Turdin (Hernösand) och Th. Wåhlin (Malmö); hvilket äfvenledes skulle medelas organisationskommittén i London.

Utställningen för aftonen utgjordes af ritningar utförda af arkitekten C. G. Bergsten och af arkitekten G. Hermansson.

Den 22 Maj.

Utfärd var anordnad till Saltsjöbaden där det nya badhotellet besågs under ledning af arkitekten G. Nilsson och ingeniör I. Nyqvist. Härefter hölls sammanträde å sommarrestauranten, under arkitekten G. Wickmans ordförandeskap, hvarvid arkitekten C. Lindholm lämnade några kommentarier till senaste täflingsförslagen till rådhus i Stockholm. Med anledning häraf afgaf arkitekten R. Östberg förklaringar. Arkitekten Lindholm påyrkade, att i gällande regler för arkitekturtäflingars ordnande måtte intagas sådana bestämmelser beträffande perspektivritningar att vilseledande framställningar kunde förebyggas. Frågan bordlades.

Styrelsens kompletterade förslag till svar å frågan om skydd för äganderätten till konstruktionsritningar föredrogs och antogs.

Af arkitekten C. Malmström väcktes förslag om tillsättande af ett utskott inom Afdelningen i och för behandlande af tvistefrågor mellan enskilda arkitekter och deras resp. byggherrar. Frågan bordlades.

Den 4 September.

Utfärd var anordnad till Djursholm, där ett större antal nya villabyggnader beságos under arkitekten R. Enbloms ledning, hvarefter gemensam supé intogs å restauranten.

Den 18 September.

Afdelningen sammanträdde i Grand Hôtels nyinredda gästvåning — de s. k. kungsrummen — för att bese denna under arkitekten L. Wahlmans ledning.

Förhandlingarna leddes af arkitekten G. Wickman.

Skrifvelse förelåg från Föreningens styrelse med uppmaning att utse en ledamot och en suppleant i en kommitté som skulle hafva till uppgift att förbereda frågan om ordnandet af allmänna teknikermöten, så att denna fråga kunde blifva föremål för öfverläggning vid nästa teknikermöte, som väntas blifva hållet i Norrköping 1906.

Till medlem i denna kommitté utsåg Afdelningen Prof. I. G. Clason och till suppleant arkitekten E. Lallerstedt.

Gust. Améen.

LITTERATUR-ÖFVERSIKT.

Världskulturen under medverkan af nordiska vetenskapsmän redigerad af *Aage Friis.* 8 Band à 19—20 häften, 60 öre häftet. Ljus förlag.

Af detta bredt anlagda arbete har i dagarna utkommit ett profhäfte uppfylldt af en stor mängd illustrationsprof jämte en del text. Det bör naturligtvis i hög grad intressera oss arkitekter, att ett dylikt arbete utkommer på svenska, ehuru vi nog äfven redt oss med densamma, om den kommit på originalspråket, danska, ty af de 40 »nordiska» författarna — äro blott 4 eller 5 svenska, hvilka synas knappast blifvit tillmätta mer än underordnade afdelningar. Boken synes ej behandla byggnadskonsten annat än möjligen i sammanhang med öfriga konster, och ingen arkitekt finnes bland de medverkande. Detta hindrar naturligtvis ej, att arbetet i öfrigt kan blifva af stort intresse, och anbefalles därför arkitekterna att skaffa sig detta arbete — och läsa det. *Agi*

Bland nyare böcker intaga *Baltzer*, ***Das Japanische Haus*** (särtryck ur Zeitschr. für Bauwesen, 15 kr.) och *Albert Hofman*, ***Denkmäler,*** (39 kr.) såtillsvida en särställning, som båda äro intressanta utan att direkt höra till, hvad en arkitekt behöfver veta.

Om Japans byggnadskonst saknades t. v. alla sammanfattande arbeten utom Morse, »The Japanese House», som dock blott talar om det enklare boningshuset, och har ytterst få geometriska teckningar. Baltzer's bok återigen är särdeles rikt och väl illustrerad, delvis af japanska arkitekter, samt ger en mycket fullständig bild af äldre och mera modern japansk arkitektur med både konstruktiva och konstnärliga detaljer. —

Albert Hofman. Arkitekt och redaktör af Deutsche Bauzeitung, har i sin »*Denkmäler*» (Handbuch der Architectur, Vierter Theil, 8 Halbband, Heft 2 a—2 b—2 c [under förberedande]) sökt gifva en öfverblick öfver minnesvårdarnes historia samt rent af lämna en uppräkning af de viktigare, hvilken åtminstone för Sverige synes mig alldeles fullständig. Naturligtvis medgifva de 2 första häftenas *824* sidor blott ett uppräknande och proportionsvis få illustrationer. (Redan blott de tyska 250 Kejsar Wilhelmsmonumenterna hafva ensamma fyllt ett särskildt nyutkommet arbete), men erbjuda dock mycket af intresse icke minst för arkitekter.

Af mera praktisk betydelse är den nyligen aflidne *Constantin Udhe's* ***Der Holzbau,*** 28 kr. (II delen af Die Konstruktionen und Kunstformen der Architektur), där författaren med sin vanliga compilationstalang sammanfört det viktigaste ur allt, som skrifvits om detta föga behandlade ämne. — Naturligtvis intages lejonparten af korsvirke, speciellt det tyska, samt Udhe's egna studier i Mohammedansk byggnadskonst och ytterst litet af det vi behöfva, plankhus, men boken är i alla fall nog det bästa i den vägen, om man ej vill studera något speciellt land eller så.

Till träbyggnadskonsten hör också ***Ritningar till Svenska sommar- och egnahemsvillor*** af trä af *Gate*, m. fl., som innehåller rätt friskt utförda ritningar med perspektiv och planer af medelstora villor, om hvilka man mest kan anmärka, att de för arkitekter ej erbjuda något nytt, samt i allmänhet tydligen ej äro utförda, utan verka mera »ritade» för publikation, där små oegentligheter ej just märkas.

Emellertid finnes nu mera än någonsin byggherrar, som behöfva något att titta på för att få idéer och mod — att gå till en arkitekt, skola vi hoppas. För sådana lämpar sig boken och är på svenska nog det bästa, som t. v. utkommit i den vägen, dock erkännes, att täflan just ej varit svår.

Af helt annat slag är *James Cornes* ***Modern Housing*** (Batsford, London) kr. 8.40, en ytterst rikt illustrerad volym i kvartsformat på 196 sidor omfattande alla slags enklare engelska boningshus, från villor till arbetarekaserner, hvilka till allra största delen hafva den dygden att vara utförda. Engelsmännen lefva och bo ej som vi svenskar, men någon gång skall väl metoden med enfamiljehus med brandmur emellan äfven här slå igenom såsom billigare än fristående villor och trefligare än hyreskaserner. Då är Cornes bok en ytterst värdefull rådgifvare.

Rudolf S. Enblom.

FRÅN THE AMERICAN INSTITUTE OF ARCHITECTS.

I gulhvit pärm med guldtryck ett elegant häfte. På första sidan står:

THE PROMISE OF AMERICAN ARCHITECTURE.

ADDRESSES AT THE ANNUAL DINNER OF THE AMERICAN INSTITUTE OF ARCHITECTS. 1905.

Man slår upp innehållsbladet och läser:

CONTENTS:

Introduction.

The addresses:

The President of the American Institute of Architects

The President of the United States

The President of Columbia University

The French Ambassador

His Eminence James Cardinal Gibbons

Honorable Elihu Root

The speaker of the House of Representatives

— — — — — — — o. s. v.

Letters and Cablegrams:

The President of Harvard University

The President of Yale University

The Ambassador to Great Britain

The Ambassador to Italy

The Guests:

Här läsas namnen på Amerikas ledande män.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Detta är de amerikanska arkitekternas årsmiddag i Washington. Hvad har där sammanfört en så representativ församling?

Jo, två epokgörande händelser:

I. Det har lyckats arkitekterna att uppnå vederbörandes beslut om genomförande af *en konstnärlig stadsplan för Washington.*

II. Amerikas Förenta Stater har på grundval af privatdonationer inrättat *en akademi i Rom.*

Man bläddrar i häftet — man läser — man blir intresserad.

Se här några fragment: »I have faith to believe that in time we shall present to the world the strongest and the best people and the highest civilization on earth.»

»Gradually from the United States of America there will come into being the United States of Europe. *They must put down their fortresses and disband their armies.* In the great commercial battle now on, the nations of Europe must free themselves from such handicaps.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Then will come the United States of the World, extending from pole to pole, from the rising to the settling of the sun — — —»

»The people of America believe that they are building a state which shall endure for all time.»

— — — — — — — — — — — — — — — —

»— — Besides securing the Villa Mirafiori for the American Academy in Rome, within the week a firm foundation of endowment has been made sure by the munificent gift of one hundred thousand dollars by Mr. Henry Walters, of Baltimore, and one hundred thousand dollars by Mr. Pierpont Morgan, of New York.»

— — — American Academy in Rome Endowment Fund, April 15, 1905: »James Stillman 100.000 dollars, William Vanderbilt 100.000 dollars, Harvard University 100.000 dollars, Columbia University 20.000 dollars, Yale University 10.000 dollars.»

— — — — — — — — — — — — — — — —

»I would say that the best thing that any elective legislative body can do in these matters is to surrender itself within reasonable limits to the guidance of those who really do know what they are talking about.» (Theodore Roosevelt).

Och så vidare. Rätt digra ord.

I introduktionen läsa vi bl. a.

»At the celebration of the centennial of the removal of the seat of Government to the District of Columbia, in December 1900, *the American Institute of Architects placed itself on record in opposition to the prevailing practice of constructing Government buildings without regard either to the original plan of the City of Washington or to any established order;* and particularly to the threatened mutilation of the historic White House. With the efficient co-operation of the late senator James Mac Millan, of Michigan, the institute secured the appointment of an expert commision, which reported, in December 1901, in favor of a return to the L'Enfant plan for the treatment of the Mall; and not only prepared extensions of that plan to meet the new conditions developed during the past century, but also devised a method of bringing into harmonious arrangement a system of outlying parks and boulevards, making provision for the entire District of Columbia. — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — —

The chief result of the dinner was to give definite official approval to the idea that *the day of unrelated buildings had passed,* and that *the National Capital should be enlarged, extended and made beautiful in an orderly and systematic manner.*

— — — — — — — — — — — — — — — —

The second point of significance brought out at the dinner was the assurance given that *the American Academy in Rome* was about to be placed on a substantial and adequate foundation. — — — — — —

The artistic success of the Chicago Fair was such as to impress upon its makers the surpassing advantages to be obtained from a *study of classic art;* — the greatest need in the way of training the architects, sculptors and painters who are to execute the vast amount of public building which must be done in the near future, is the adequate development of the struggling school at Rome. — — — — — — — —

In order to give the American Academy in Rome official standing with the Italian government, bills to incorporate the school had been introduced in the senate.— — — — — — — — — — — — — —

The announcement made at the dinner by the Hon. Elihu Root, that an adequate site for the Academy had been secured by the purchase of the Villa Mirafiore, and that Mr. Henry Walters and Mr. J. Pierpont Morgan had each given one hundred thousand dollars toward a million-dollar endowment, was regarded as effectually removing the last objection to the bill. Such proved to be the case. During the closing days of LVIII. Congress the bill became law. On March 25th the Trustees of the American Academy in Rome gave a dinner to the Incorporators named in the act of incorporation, at the University Club in New York City. At that time the president of the Academy, Mr. Charles J. Mc Kim, announced subscriptions of $ 100.000 each from Mr. William K. Vanderbilt and Mr. James Stillman, and also the gift of a like sum in the name of Harvard University. The friends of Columbia and Yale Universities likewise began subscriptions, which will eventually add the names of those institutions to the list of founders; and there is reason to believe, that before many months have passed the entire million dollars needed will be secured. The American school will then have an income at least equal to that of any of the institutions supported by foreign governments. — — — — — — — — — —

Allt detta väcker tankar. — President Roosevelt presiderar vid arkitekternas årsmiddag — äfven hans gemål är närvarande, med sin svit sittande i en alkov. —

L'Enfants uråldriga stadsplan för Washington, länge lagd på hyllan, har af arkitekterna genomdrifvits. *Den monumentala konsten har blifvit statsangelägenhet i Amerika.* Och *Amerika går till Rom.* Liksom Le Roi Soleil 1666 på Colberts uppmaning inrättade den Franska Akademien i Rom och lade grunden till den monumentala franska konsten, går nu det imperialistiska U. S. A. till Rom. Det radikala Amerika öser ur antikens källa. Samma år, som i *vårt* lilla skandinaviska hörn af världen firas invigningen af Köpenhamns nya rådhus, denna pärla af *intimt* konstnärlig arkitektur, går det jättestora Amerika till den officiella, *schematiska* byggnadskonstens vagga. Hvad söker Chicago i Rom? Månne stoff till ett nytt världskejsardömes kolonnader? Månne antikens herrliga republikanska enkelhet, den klassiska måttfullhetens adel? Är det Hellas eller Roma eller Jesuiterbarockens chablon? Eller går Uncle Sam direkt till »arkitekturens» urkälla för att bli kvitt det parisiska märket på sitt fabrikat? — Alltnog — han *går* till Rom.

En akademi i Rom! — Frankrike, Tyskland, Spanien, m. fl. och nu Amerika hafva konstakademier i Rom. Prix de Rome.

Hos oss hafva vi Tekniska Högskolan i Stockholm och Konstakademien i Stockholm och ett och annat resestipendium. Som ung student flyttas man från skolbänken till Högskolan och sedan från denna efter fyra år till Konstakademien, hvarifrån man efter tre år utgår till sin första, säger första, praktiska känning med byggnadskonstens verklighet — om sommarferiernas ritkontorsarbete frånräknas.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Medan jag vid aftonlampan tänkte på detta, måtte jag hafva slumrat till några sekunder. Jag drömde, att jag såg ett långt följe unga studenter tåga upp till Tekniska Högskolan, en oändlig rad. Alla ville bli delaktiga af arkitektens ideala utbildning. Så drömde jag, att de alla arbetat på byggen och på ritkontor, och att de hade en svag aning om, hvad det där är frågan om, och att tid har penningvärde. Så drömde jag, att de under studietiden på Högskolan hvarje dag några timmar hade betald anställning på arkitekters atelierer, och att de gjorde nytta. Till slut drömde jag något ännu märkvärdigare: När de fått ingeniörsexamen från Tekniska Högskolan och gingo ned till Rödbodtorget, fanns där bara målare och skulptörer. *Arkitekturskolan hade flyttat till Rom.* — — — Så upplefde de trenne soliga akademiår i Tiberstaden, och de intensiva studierna och täflingarna interfolierades med utflykter till alla Italiens herrligheter, från Venezia till Girghenti. Och likväl kostade dessa tre år mindre än samma tid i Stockholm. Akademien var inhyst i ett gammalt förnämt palats med trädgård. Det var så vackert, att jag vaknade.

Framför mig på bordet låg A. I A:s hvita häfte med guldtryck. The promise of American Architecture.

Torben Grut.

ARKITEKTURTÄFLINGAR.

»FREDSPALATS» MED BIBLIOTEK I HAAG.

Styrelsen för Carnegie-Stiftelsen i Haag inbjuder till täflan om ritningar till Fredspalats med Bibliotek. Täflingen är öppen för alla länders arkitekter. Styrelsen inbjuder särskildt ett fåtal mot garanteradt arvode. *Program fås på begäran hos »Kanzlei der Carnegie-Stiftung, Noordeinde 33, Haag.*

Täflingstiden började den 15 Augusti 1905. Projekten skola vara inlämnade senast 7 månader därefter.

Af ritningar fordras:

a) Situationsplan 1 : 500; *b)* Alla étage-planer 1 : 200; *c)* Fyra façader 1 : 100; *d)* Två sektioner 1 : 100; *e)* Midtelparti af hufvudfaçaden 1 : 50; *f)* ett parti interiör 1 : 50; *e)* Hufvudtrappan 1 : 50; *h)* Perspektiv af exteriör, dimensioner 0.80 × 0.60. Hufvudfaçad och perspektiv skola utföras i färg, öfriga ritningar endast i svart streckbehandling. Puts och stuck få ej användas å façader. Utom ritningar fordras en beskrifning på franska språket.

Jury: Utom styrelsen för Carnegie-Stiftelsen: Th. E. Colcutt (London), d:r P. J. H. Cuypers (Roermond), Geh. Ober-Hof-Baurat Ihne (Berlin), Professor K. König (Wien). Nénot, medlem af Institut de France (Paris) och Professor W. R. Ware (Milton, Massachusets).

Prisen äro sex:

Ett	pris	om	12,000	holl.	Gulden
»	»	»	9,000	»	»
»	»	»	7,000	»	»
»	»	»	5,000	»	»
och två	»	»	3,000	»	»

Byggnadssumman är 1,600,000 holl. Gulden.

Från Sverige har särskildt inbjudits arkitekten, Professor I. G. Clason.

ARKITEKTUR
OCH DEKORATIV KONST

ORGAN FÖR

SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS
AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST

ÅRGÅNG 35 AF TEKNISK TIDSKRIFT
ANSVARIG UTGIFVARE: NILS KJELLBERG
REDAKTÖR: ARKITEKT TORBEN GRUT

H. K. H. PRINS EUGEN'S WALDEMARSUDDE.

Det har försäkrats oss arkitekter från trovärdigt håll i dagspressen, att vi kunde ha godt af att nagelfara hvarandras arbeten, och därvid framgå icke så mycket med rosande som med gisslande.

Jag har fått försöka med Boberg, som godt kan undvara det förra, och jag skrifver för dem, som anse sig behöfva det senare. Däremot har jag icke kunnat undgå att för arkitekter framställa idealet af en byggherre. Man bör med omsorg välja sina föräldrar heter det. Här föreligger en analogi.

Hur ofta få vi arkitekter in egarens personlighet i ett hems stomme, jag menar icke en karaktäristik af ägaren sådan han visar sig eller vill visa sig, utan en aning om hans människovärde? Handen på hjärtat! Hjälpa vi icke i allmänhet byggaren af ett hem att bygga för besökare, trots att vi lära motsatsen. Förhållandet är likartadt vid möbelkomposition. Låt vara att det är med egarens goda vilja, vi lägga in i bästa fall en massa konst med anspråk, konst af en art, för hvilken vi och egaren förklara oss, men som icke desto mindre är mera »modärn» eller »stilenlig», än egentligen den ram, i hvilken han passar och därför i längden kan bli helt hemmastadd med. Jag tycker för min del, att största delen af de möbler och rum som visas oss äro ett slags tidningsprodukt, äro som skapade för konstkritik och konstkritiker, icke att lefva ett lif af ärligt arbete och godt hvardagslag uti — icke genomträngda nog af hemkänsla i lifvet, af *lif* med ett ord. Är detta ärligt arbete?

Och i värsta och vanligaste fall hvad göra vi? Jo, »personlig» konst, vår — hjälparnes — egna utflykter och nycker på konstområden, genom vår afskildhet från lifvets realiteter så vidt skilda från andra arkitekters — kanske med afsikt så exklusiva. Kunde vi icke tvärtom i tidsandan söka en gemensamhet, som kunde leda oss till stil, om vi behagade grubbla litet öfver vår tids kraf på *människan?*

Eller är »människan» i vår tid en konstprodukt? Det säges så och det kan synas så. Då vore det vår sak att blifva ärliga uppfostrare och börja med *enkelhet.*

I detta fall, *Waldemarsudde,* synes det vara egaren, som uppfostrat den härtill villige, verkligt förstående arkitekten. Här föreligger sålunda ett exempel på, att en med egenart försedd arkitekt kan taga till ledmotiv en åt rätt divergerande håll begåfvad byggherres kynne och skapa ett själfständigt konstverk med lif uti.

CENTRALTRYCKERIET. STOCKHOLM.

HUFVUDINGÅNG. ARKITEKT: F. BOBERG.

Det är i detta fall en konstnär, som bygger åt sig själf och resultatet ger ett intryck af hög enhelhet och nobel tillbakadragenhet. Jag erinrar mig ett och annat fall med dessa förutsättningar och analoga resultat: enkla konstnärshem. Jag nämner ett som torde åtminstone i bild vara bekant, C. F. A. Voyseys »The Orchard» så olika detta som möjligt i allt utom grunddraget: renheten från allt främmande. Är det då så omöjligt för oss arkitekter att hålla vårt skrytsamma jag utanför, när vi bygga åt andra, skola vi i alla tider tränga oss fram med vår konst, göra konster för pengar eller applåder? Äro vi icke själsbildade nog att förstå vår plats, när vi gå att skapa en annan människas hem, eller tro vi att våra kunder skatta konsten högre än sin egen hemkänsla?

För dem som icke sett det inre af det präktiga

DETALJ AF PORTICO.

huset på Waldemarsudde, har jag nedskrifvit dessa mina reflexioner för att belysa mitt summariska sätt att omnämna denna vår konstnärs-prins' hem. Sällan inbjuder ett byggnadsarbete mindre till *kritik* än detta. Höfligt men bestämdt afväpnar det den anstormande kritikern, och ingenting kan i själfva verket mer berättiga till att få vara i fred, att få vara sig själf, än en nobel, karaktärsfull anspråkslöshet.

Är det denna byggnadens måttfulla storhet och tillbakadragenhet, som mest af allt gaf anm. intrycket af att stå framför ett hus af Leckö- eller Wenngarnstyp, eller är det månne det upphöjda läget och väggytornas helhet och frihet från orolig skuggverkan, som kommer dem och portiken bakom terrassen att verka så gammalsvenska, intet annat kan jag se hos dess modernt praktiska yttre, som skulle ge det intrycket.

»SOLE, SOLE, GAUDEO!» SÖDRA INGÅNGEN.

Att det icke är en främling för svensk natur och kultur, som här står på de kraftigt rundade klipporna, tror jag vi alla kunna underskrifva. Ett bevis härför kunde t. o. m. framdragas ur det faktum, att ett utveckladt terrassystem icke varit behöfligt att introducera byggnaden i landskapet.

Vore den icke själf som skapad för Waldemarsudde, så icke skulle det t. ex. lyckas de gröna gräsböljorna mot landsidan att arbeta in den: ehuru de jämna färgen, framhäfva de mer än dölja stenknallarna under sig.

Ej häller kan jag säga, att terrassen åt sjösidan hoparbetar klippa och hus, men här stöder den byggnadens välde och återupprepar strandens linie. (Jag talar icke här om de nedersta, som synas tillåta sig slingringar, som icke äro en granitmur värdiga.) Både

APPROCHE FRÅN NORR.

WALDEMARSUDDE FRÅN SYDVEST.

norra och södra terrassen hafva tydligen ett sundare motiv för sin tillkomst än att vara »presenterbrickor» för huset. Den norra, rymlig och behaglig, är ett omgärdande af den skuggiga planen framför ingången och gör dess sköna arkad till en hägnad plats och ett hems tröskel, den afvärjer mer än den inbjuder. Den södra är en promenadplats för en älskare af sol och frihet. Det är från den egaren njuter anblicken af inloppets breda, blå band, där det böjer sig glittrande klart mot det yttersta »Söders» rökdämpade klippmur, ännu så pittoresk i konturen.

Det fantasiäggande området med sina gamla hus, sin kvarn och sina små trädgårdsinteriörer har i nybyggnaden fått en herre, som icke är för dem en främling, men ett stöd.

Han är ny och skinande med sina ljusa murar mot

HÖRNRUMMET.

hvilka markisernas orange lyser hemtrefligt och gladt, han är liffull och käck, där han vänder sig mot sol, och vatten med sin bild af Nikä Samotrace, som lyfter till flykt, han är stilla och sluten i dröm, där han ser ned mot viken och parkens skuggiga ålderdomlighet. Det yttre är själfullt, det inre är sundt som en mans tanke.

Icke en dragning åt behagsjuka förmärks här inne. *Hallen* är ett raskt drag, den säger helt enkelt: inga komplimenter! Går ni ut, in eller upp? Den är hårdt hållen i ofärgad ek med röda porer. Den är väl lagd som kommunikationsled till salong, arbetsrum och bibliotek, till öfre våning och ekonomiafdelning. Och den sätter smak på de afskilda sköna rummen innanför. Alla äro de höga, rymliga, bekväma, ljusa herrgårdsrum. Fönsterna höga med smårutor, herrgårdsfönster, väl placerade. Deuxbattanterna äro skönformade. Taken hvita med svagt modellerad omramning och midt, Bobergskt fina, en nyans à la Greque. *Biblioteket* i cubamahogny med halfhöga hyllor, väggen därofvan i ospardt grönt med taflor af Norrman. Ett långt bord med vackra högryggade stolar står i midten. Hans Kgl. Höghets *skrifrum* med hvitt panel- och väggramverk, gula väggfält, hvit Bobergsk kakelugn af lagom höjd (d. v. s. $^2/_3$ af rumshöjden). I fil med dessa kommer det originella *hörnrummet* med söder och västerljus, med de fyra bågfönsterna som »på befallning» försvinna i höjden lämnande *hela* hvalfbågen klar och ändrande rummet till ett ljusbad. Dess hvita, obegränsade tak, upplyst af reflexen från vattnet försvinner också det i ljus. Att detta rum äfven har ett härligt panorama inåt Stockholms redd att tacka för sin utbildning, behöfver jag knappast nämna. Vattnet och seglatsen därute fångas in som rummets lefvande tafla som intet får förvilla. (Det är att märka att möbleringen å ingen af interiörbilderna är fullt afslutad.)

Salongen med söderljus och en bred dörr mot s. terrassen är liksom de två nämnda ett kvadratiskt rum. Dess ljusa siden af hvetehalms färg smyger sig till det hvita träet med en utsökt mjukhet. Från takets centrum vagga ringar förtonande utåt, ringar af ljus, när det uppåt reflekterade elektriska ljuset lyser på stucken. Det är ett fint och förnämt rum af mild harmoni, hvari »Strömkarlens» toner tränga som en underlig saga, som kommer hjärtat att darra . . Skola de kommande dörröfverstyckena bli ett förmedlande ackord?

Om fonddörrarna äro öppna ut till den pergolaartade terrassen i öster, om det är tidig eftermiddag och

SALONGEN.

MATSALEN.

PLAN AF BOTTENVÅNINGEN.

PLAN AF ÖFRE VÅNINGEN.

sjön sträcker sig odelad och blåvågig bakom grönskans ram, då ger *matsalen* en färgförnimmelse af stark förfriskande helverkan, en »blå blick». Ty som ram står väggfältens milda grönblå, och på dessa lysa som emaljer »Molnet» och »Det gamla slottet».

Just detta att bilda ram för naturens här så friska taflor eller för ett utan lyx och lojhet bekvämt, utan konstprål intelligensfylldt lif synes mig så väl funnet af byggnadens egare och arkitekt. Här finns intet af en byggherres skryt, intet af en modern arkitekts koketteri. I den öfre våningen är det enkla drifvet till sin höjd. Endast ljusets öfverflöd finns här, och dess sista begränsning, färgen, har fått träda tillbaka. De verka *nytta* på ett sublimt sätt. Tänk om vi kunde lära oss skatta den skönheten! Den framträder klar i hela den osökta anläggningen af privatrummen och de uppvaktandes kammare, en smula gammaldags landtliga i stilen, kanske mest framkallad af rymligheten, kakelugnarna och möblerna med hemslöjdstyg. Den ligger lika genomförd öfver ekonomirummen, låga och entresolerade, mera modern öfver det stora höga, idealiskt rena köket. En mera klart genomförd sund grundtanke får man förgäfves söka efter bland nutidens privatbyggnadsverk och den förefaller mig kunna sammanfattas i satsen: all lyx är oskön.

Mer än på ett ställe har anmälaren begagnat ordet skön. Det är ett gammalt utnött adjektiv tycker mången. Jag säger, det är sällan lämpligt i vår tid, har kommit på dekadans. Är det en alltför personlig mening, om jag i det ordets hvita cirkel inskrifver begreppen nytta, lif och gratie? Jag vill icke stryka nyttan, men sätta henne främst, ty hon är det människovänliga elementet.

Låt oss göra sköna boningar, här är en förebild oss gifven.

L. I. W—n.

MATSALEN. ARKITEKT: L. I. WAHLMAN.

DE NYINREDDA SÄLLSKAPSRUMMEN I GRAND HOTEL.

FÖRMAKET.

Teknologföreningens arkitekter höllo som bekant sitt septembersammanträde i de nyinredda s. k. kungsrummen i Bolinderska husets bottenvåning, f. d. Frisinnade klubbens lokal. Arkitekt Lars Wahlman var med ägarinnans, fru Skog, goda minne inbjudare och ändamålet var att föreningsmedlemmarna skulle få en inblick i denna lilla intimitet på dekorationskonstens område här i staden. De båda rummen, salong och sal innanför tambur, äro afsedda för större slutna sällskap och ha med hänsyn till ändamålet som sagts gifvits en intim, hemtreflig, slutet nobel prägel. Stilen, ja den måste ju nu en gång för alla benämnas med ett historiskt namn för att uppfattas och värderas och jag böjer mig för denna fordran. Stilen är engelsk, d. v. s. den moderna engelska rumsinteriören har nog låt vara kanske genom tysk medverkan, här vandrat

SALONGEN.

in i vår goda stad, f. ö. en glädjande företeelse, ty nog behöfves det, att vi, med vår tyska kultur, då och då justera vår konstnärliga uppfattning genom åskådande af hvad som göres bäst i det stolta föregångslandet på andra sidan Nordsjön. Tysk uppfattning är för vår ande som stelnadt socker på flugvingen. Alltnog stilen, hvad det nu är för en, är här anmärkningsvärdt fin och tilltalande, som ju är att vänta af denna miniatyrkostnär, som så lätt, lättare än flertalet af oss, förmår framtrolla en hel liten värld af öfverraskningar och pittoreska kombinationer, t. o. m. då han endast har ett vanligt fyrkantrum att röra sig i.

Helt allvarligt menadt anser jag, att sådana uppgifter, rätt uppfattade, kanske i högre grad än större sådana sätta ej blott uppfinningsförmågan utan äfven den konstnärliga känslan på prof. Konstnärlig takt, vis a vis uppgiftens delikata innebörd, se där hvad som erfordras af arrangören, såvida ej det hela skall resultera i en gipsmakare-, dekorationsmålare-, tapetserarekonst à la Du Nords och andra restaurangers lokaler. En positiv lärdom ger oss Wahlmans inredningar i allmänhet, den nämligen, att vi arkitekter

MATSALEN.

SALONGEN.

ej skola för mycket dansa rundt med ett förhanden varande motiv. Omväxling skadar verkligen ej, det är tvärtom nödvändigt, om man vill undvika intrycket af godtköpsarrangemang, att göra afbrott i den monotona snickerifabrikspanelen, billig att verkställa men ännu billigare att rita.

Af tilltalande effekt är belysningsanordningen, levererad af Neuman & Vogel. Rummens oproportionerliga höjd framtvingade idén att sänka dem med fritt liggande träbjälkar, hvilka borde uppbära belysningen. Idén var god, och belysningen, i ena rummet anordnad i snäckformade glasskålar, i andra som dekorativa band kring bjälkarna, tar sig bra ut. Snäckorna såväl som banden äro utförda af olikfärgade och olikformade glasbitar i blyinfattning, med bakom liggande lampor markerade genom större sfäriska enfärgade glas. Väggarna äro klädda med fabrikona, som å den panelade nedre delen bildar fyllningar genom träramarnas kryssindelning. Å öfre delen har målarinnan Lotten Rönquist här som annorstädes för herr Wahlmans räkning på sitt kända talangfulla sätt stilistiskt antydt löfverk och rosenknippen i tunn oljefärg och rafaellikritor. Taket är hvitt. Färgkaraktären å väggarna går i gulgrönt, blågrått och i tamburen i rödt. De sparsamma modellerade orneringarna äro utförda af S. Gerle. Inredningen, det lösa möblemanget och tapetserarearbetet är af Nordiska Kompaniet utfördt och den byggnadsmässiga stommen står firman Carlsson och Löfgren för.

Axel Lindegren.

FRIHERRINNAN ÅKERHJELMS GRAF Å ÖSTERMALMS KYRKOGÅRD.

Under sommaren har den forna inhägnaden, bestående af stenplintar förenade med järnkedjor, borttagits och ersatts med det smidesjärnstaket, hvilande på stensockel, som här finnes afbildadt. Uppgiften innebar just uppsättandet af ett staket af smidt järn och ritningarna till detta samt de nödiga anordningarna för detsammas fästande i en sockel, den gamla grafstenens flyttning från midten till ena sidan m. m., uppdrogs åt undertecknad att ombesörja. Tyvärr har den vackra hängasken tagit skada. Verkstadskonflikten har hindrat fullbordandet af arbetet. Bl. a. har staketets anfästning vid stenens sidor låtit vänta på sig. Den tilltänkta målningen i färg och förgyllning har i sin ordning t. v. måst uppskjutas.

Smidesarbetet är på ett synnerligen förtjänstfullt sätt urfördt af ing. C. Nykvist, innehafvare af Nynäs verkstäder. Sockeln har levererats af Sv. Andersson, Norrtullsgatan 24.

Ax. Lindegren.

HÖGHAMMAR.

Vidstående bild visar en nyligen invigd anstalt för sinnesslöa barn belägen vid Bollnäs i Hälsingland. Enär dels en gammal invidliggande byggnad ingår i anläggningen, dels själfva hufvudbyggnaden under arbetets gång blifvit utvidgad från att vara för 40 barn till för 63, visar anstalten ej någon typisk anordning, hvarför några planer ej här meddelas. Möjligen kan jag framdeles meddela sådana öfver en annan anstalt för sinnesslöa barn, ett slag af inrättningar, som för närvarande i vårt land äro stadda i stark utveckling.

Fredrik Falkenberg.

FÖRMANSBOSTÄLLE I ARBRÅ.

De byggnader af anspråkslösare slag som under de senaste decennierna uppförts i skilda delar af landet hafva i allmänhet icke visat sig äga den förmåga att gå in i landskapet, hvilken utmärker våra gamla stugubyggnader. Man kan därför icke nog framhålla önskvärdheten af att äfven byggnader af ifrågavarande enkla slag, åtminstone en och annan gång utföras efter ritningar af fackbildade arkitekter; och Svenska Slöjdföreningens publikationer af dylika ritningar förtjäna allt erkännande.

För att emellertid det utsäde, som sålunda tid efter annan göres, skall bära frukt genom att förmå grannarne att vid sina nybyggnader gå i samma fåra, fordras att det gifna exemplet är praktiskt både i plan och konstruktion. Enkelt och sundt och utan konstigheter. Den nya byggnaden får sålunda icke allenast icke verka egendomlig eller gammalmodig, utan den bör jämväl taga hänsyn till nyare tiders ändrade vanor och förhållanden, dess ökade anspråk på ljus och utrymme m. m. Sålunda är det exempelvis önskligt att dimensionerna å virket icke allenast till själfva byggnadsstommen utan äfven till pilastrar, foder, hängbräden och dylikt, äro sådana att de lämpa sig för vår virkesfattiga tid. De gamla förebildernas af grofva mått karaktäriserade former böra sålunda ej efterbildas utan öfversättas.

Den bild, som föranledt framkastandet af ofvanstående reflexioner, visar ett af Ljusne Älfs Flottningsförening uppfördt förmansboställe. Detta är i intet afseende märkligt och om det icke desto mindre skiljer sig från de omgifvande byggnaderna på ett lyckligt sätt, beror detta till största delen på de senare. Färgerna äro rödt, grönt och hvitt. Till en gifven, något omarbetad plan äro ritningarne till det yttre uppgjorda af

Fredrik Falkenberg.

LITTERATUR-ÖFVERSIKT.

Das goldene Buch vom Eignem Heim. Verlag von *W. Spemann.* Liten tjock oktavvolym rikt illustrerad pris 6 kr.

Den lifskraftiga Stuttgarterfirman har utgifvit en hel serie »Gyllene Böcker» öfver Musik, Konst, (egentligen måleri) Verldslitteratur etc. t. o. m. »der Sitte.»

De hinnehålla alla en historisk återblick, praktiska upplysningar nästan i lexikonsform, porträttgalleri och namnregister där sådant lämpar sig.

Böckerna äro naturligtvis blott afsedda för amatörer och den som synes mig bäst fylla ett gifvet behof är »Das goldene Buch vom Eignem Heim». Den är ett slags katekes för byggherrar hvilken rätt använd såsom sådan bör vara äfven arkitekterna till mycken nytta. Den är skrifven af en mängd författare samt öfverskådligt uppställd och innehåller tillräckligt mycket i hvarje kapitel för att komma amatör-läsaren att inse hur en byggnad åstadkommes och visa honom hur nödvändigt och rent af ekonomiskt det dock ställer sig att anlita verkligt sakkunniga.

Skada att en sådan bok omöjligen skulle bära sig att utgifvas på svenska. *Rudolf S. Enblom.*

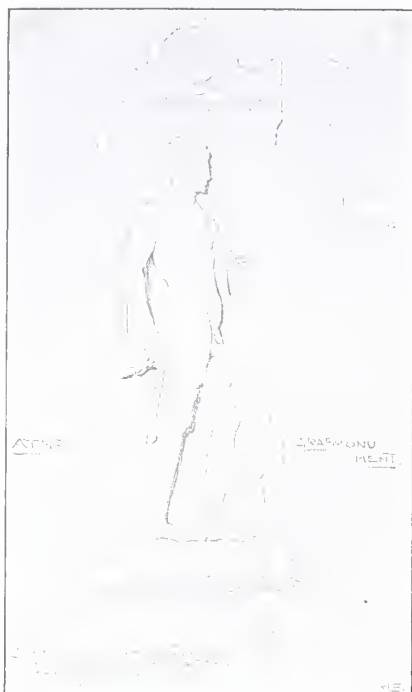

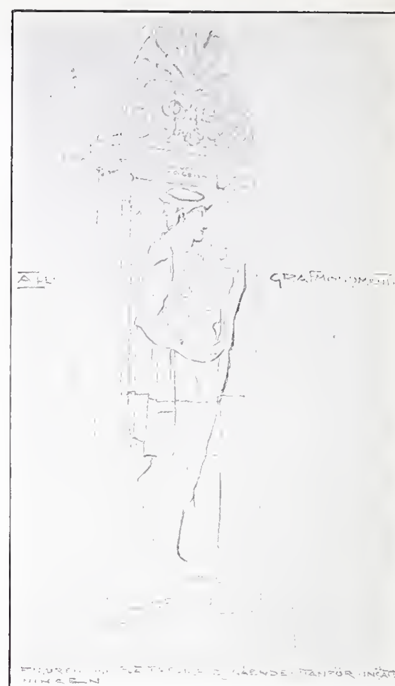

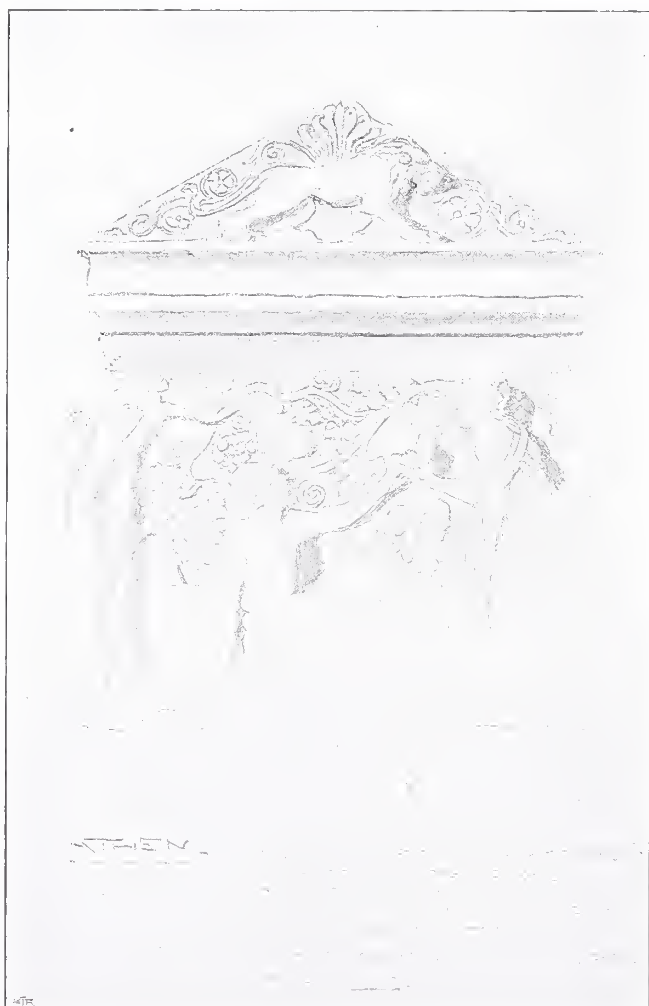

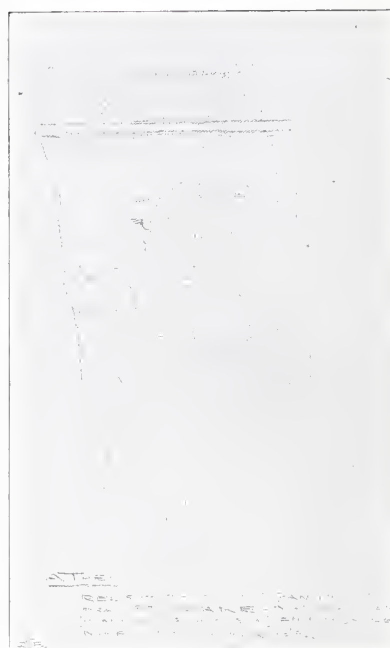

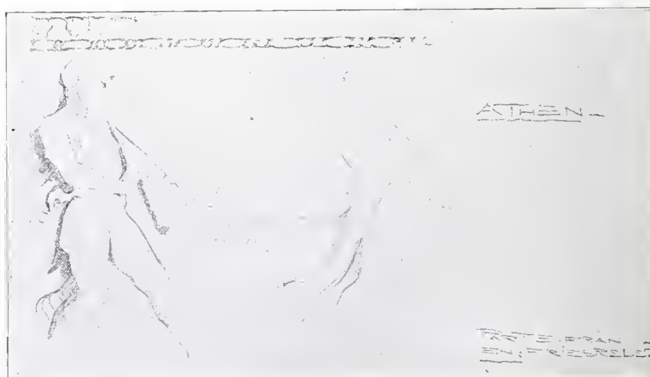

UR SKISSBOKEN: STUDIER AF RAGNAR ÖSTBERG.

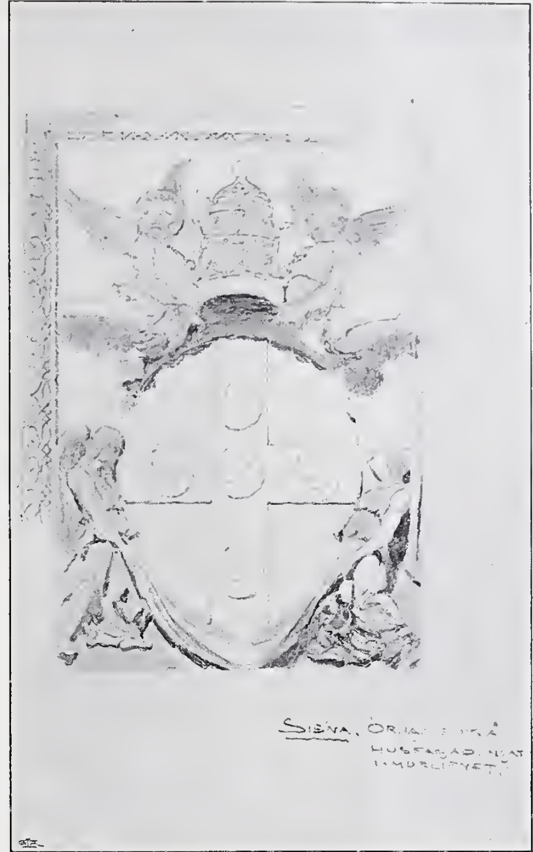

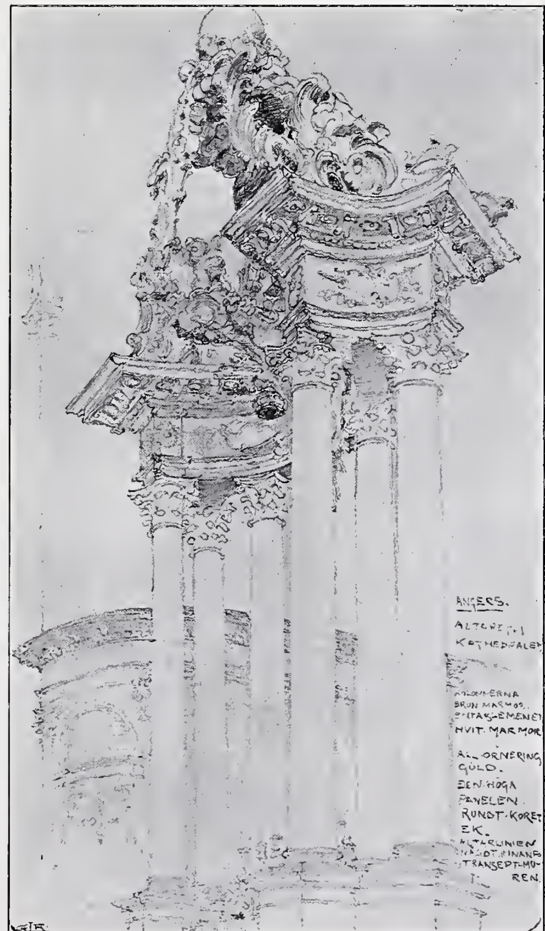

UR SKISSBOKEN: STUDIER AF RAGNAR ÖSTBERG.

AFDELNINGENS FÖR HUSBYGGNADSKONST SAMMANTRÄDEN.

Den 2 Oktober.

Förhandlingarna leddes af arkitekten C. Wickman.

I skrifvelse från Föreningens styrelse lämnades närmare bestämmelser angående afdelningarnas sätt att på Föreningens bekostnad anskaffa skioptikonbilder till föredrag.

Från Skånska Ingeniörsklubben och Norrköpings Polytekniska förening hade inkommit utlåtanden öfver afdelningens förslag till »Grunder för byggnadsentreprenader», och remitterades detta till Författningsutskottet.

Vidare föredrogs en tacksägelseskrifvelse från Sveriges Tegelmästareförening med anledning af utredning af frågan om normaltegels allmänna införande.

Från Litteraturutskottet hade inkommit en skrifvelse med anledning af uppmaning från Tekn. Tidskrifts hufvudredaktör till redaktören för Afdelning för Arkitektur och Dekorativ Konst att af ekonomiska skäl inskränka årgångens återstående häften under det normala omfånget till motvikt mot förut af vissa skäl gjord utvidgning och föreslog utskottet därmed Afdelningen att söka andra utvägar för täckande af den brist som möjligen kunde komma att uppstå, därigenom att häftena utgåfvos med det normala omfånget, på det en ofördelaktig minskning mot årets slut ej måtte behöfva förekomma. Under diskussion härom framhölls, såväl det berättigade i de af utskottet framställda önskemålen, som ock det olämliga i ett ingripande från Afdelningens sida i Tekn. Tidskrifts ekonomiska angelägenheter och beslöt Afdelningen ej vidtaga någon åtgärd i frågan.

Därefter höll d:r O. Janse ett af talrika skioptikonbilder illustreradt föredrag om Upplands medeltidskyrkor, hvaruti särskildt framhölls, huru som en del detaljer i det tekniska utförandet kunde gifva god ledning vid bedömandet af kyrkornas ålder, som i åtskilliga fall såsom t. ex. beträffande Sigtunakyrkorna torde få sättas ej obetydligt högre, än hvad man hitintills varit böjd för att antaga.

Utställningen för aftonen utgjordes af en del ritningar till villabyggnader å Djurgården, Djursholm m. fl. ställen samt eskisser till läroverksbyggnad å Östermalm, samtliga utförda af arkitekten R. Östberg.

Den 16 Oktober.

Förhandlingarna leddes af arkitekten G. Wickman.

Författningsutskottets utlåtande om inkomna ändringsförslag till »Grunder för byggnadsentreprenader» föredrogs, hvarefter det bordlades och skulle handlingarna i ärendet tills nästa sammanträde hållas tillgängliga hos Afdelningens sekreterare.

Vidare förevisades prof på s. k. eternitskiffer, ett nytt taktäckningsmaterial innehållande asbest och cement och utmärkande sig för lätthet, eldfasthet m. fl. goda egenskaper och demonstrerades för detsamma lämpliga läggningsmetoder.

Äfvenså förevisades ett nytt enkelt skjutdörrbeslag enligt Holmes patent, som innehafves af Malmö snickerifabrik.

Ingeniör E. Östlund lämnade meddeladen om sin metod för tillverkning af kalksandtegel samt förevisade en samling profver.

Därefter höll arkitekten S. Cronstedt ett af skioptikonbilder illustreradt föredrag om en lång och besvärlig tjänsteresa till Tärnaby lappkapell vid Uman. Färden bjöd på härliga och växlingsrika naturscenerier, men lösandet af en kyrkobyggnadsfråga i dessa aflägsna och svårtillgängliga trakter vore förknippadt med många svårigheter.

Vid sammanträdets slut öfverlämnade arkitekten G. Wickman med anledning af prisdomarskap 25 kr. till Afdelningens »Arkitektkassa».

Aftonens utställning utgjordes af ritningar till tingshus vid Haga för Södra Roslags domsaga och till tingshus i Hernösand utförda af arkitektfirman Ullrich & Hallquist.

Gust. Améen.

Meddelanden rörande Teknisk Tidskrifts afdelning för Arkitektur och dekorativ konst sändas till Arkitekten T. A. Grut, Norrlandsgatan 9. Stockholm.

Prenumerationspris incl. postporto 6 kr. pr år; för å utrikes ort boende prenumeranter 6: 50, och kan prenumeration ske hos herrar bokhandlare och å Teknisk Tidskrifts expedition, Brunkebergstorg 18, *samt å alla postkontor i riket.* *Redaktionen.*

INNEHÅLL:

ARKITEKTUR
OCH DEKORATIV KONST

ORGAN FÖR
SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS
AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST

ÅRGÅNG 35 AF TEKNISK TIDSKRIFT
ANSVARIG UTGIFVARE: NILS KJELLBERG
REDAKTÖR: ARKITEKT TORBEN GRUT

CHRISTIANSBORGS ÅTERUPPBYGGANDE. TÄFLINGEN 1904.

Då det gamla Köpenhamnsslottet nedbrann 1884, anmodades den då 71-årige men ännu mycket lifskraftige Theofilus Hansen, arkitekt, professor, excellens och friherre i Wien, att uppgöra förslag till nybyggnad med samma innehåll, som den gamla byggnaden hade, utom konstsamlingarna, nämligen dels bostads- och representationsrum för kungen, dels lokaler för riksdagen och för högsta domstolen. Men han ansåg denna sammanställning olämplig, och hans förslag visade riksdagshuset bygdt för sig, båda hållna i hans fina, grekiserande former. — Riksdagen kasserade förslaget, emedan den ovillkorligen ville ha sina lokaler i slottet såsom förr, och Hansen gjorde verkligen äfven ett sådant förslag, men skref rent af på ritningarna, att de voro bevis för planens olämplighet. — I öfrigt ritades nu, troligen för första gången, äfven en del detaljer i naturlig storlek med hufvudritningarna.

Regeringen gaf sig och lät Hansen uppgöra nya förslag omigen med skild riksdagsbyggning. Denna fick den kvasi-byzantiska stil, som Hansen användt i Wiener-arsenalens museum.

Men Hansens nya förslag gillades ej heller af riksdagen, utan 1887 utlystes en täfling, till hvilken inkommo 32 förslag. Af dessas författare inbjödos 7 till deltagande i slutkonkurrensen, som dock äfven gaf ett negativt resultat. Programmet ansågs olösligt.

Sedan dess ha enskilta förslag till frågans lösning framkommit, särskildt med hänsyn till hela slottsholmens ordnande. Och dessutom framkommo under tidernas lopp flera riksdagsförslag till frågans återupptagande, men de förföllo alla till 1903, då de politiska förhållandena blifvit förmånligare.

Då framkom saken ånyo, och en täfling beslöts. Programmet skiljde sig från det förra, i det nu ej fordrades *boningsrum* för konungafamiljen, men i öfrigt riksdagens och högsta domstolens lokaler som förr.

I prisnämnden lyckades architektforeningen få insatta 2 af sina medlemmar, Berg och Plessner, där fanns dessutom Meldahl, Holm och Storck, således 5 arkitekter af 27 medlemmar.

Redan under täflingstiden börjar man i fackpressen att se rätt intressanta uttalanden i frågan. I Architecten (Jan. 1904) opponerar Martin Nyrop sig mot ett förslag att helt enkelt kopiera det gamla slottets »för öfrigt goda fasader — —» thi ligesom vi i Danmark ikke skal bygge paa Tysk, Russisk, Fransk o. s. v., saaledes kan man fordre, at en nutidsopgave ikke skal löses ved kopiering i en hundred aar gammel, henfaren Stil (som passede til sin tid og den gang kom fra Hjertet).» — — —

Därpå svarar Martin Borch och säger sig gilla Nyrops åsikter, om uppgiften ej vore bunden vid den oskadade slottskyrkan och ridhuset, som ovillkorligen lägga band på formvalet. Därför önskar han den gamla slottsfasaden bibehållen.

M. Nyrop replikerar, att Ridebanen och slottskyrkan sins emellan ha ytterst olika karaktärer, ehuru de gingo väl ihop med slottets massa.

Den 3 Dec. 1904 framlägger Kampmann ett ritningsförslag till frågans lösning, närmast emedan han vill visa, hur olämpligt det är att lägga slott och riksdag i samma byggnad.

Till den 30 November hade 28 förslag inkommit, och den 3 April 1905 lämnar prisnämnden sitt utlåtande, enligt hvilket priserna fördelas så, att 3 000 kr. tilldelas hvar och en af arkitekterna Th. Jörgensen, Clemmensen och Martin Nyrop, utan särskild ordningsföljd.

1 500 kr. arkitekterna Brummer och Mörk-Hansen samt arkitekterna W. Ficher och Sylow, samt

1 000 kr. arkitekt Hj. Kjær.

CENTRALTRYCKERIET, STOCKHOLM.

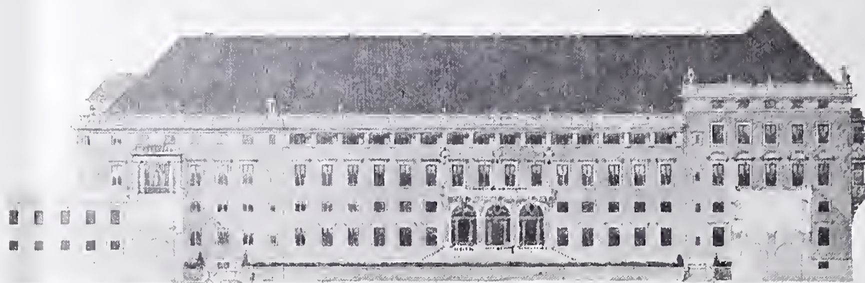

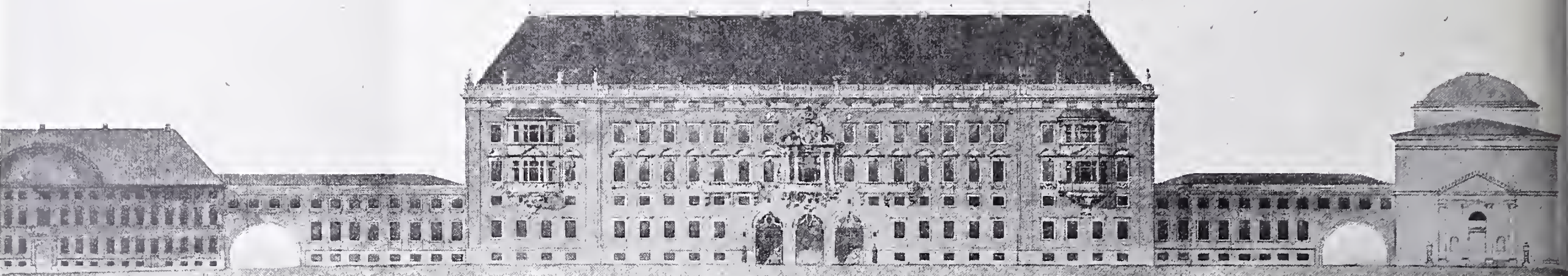

MARTIN NYROP: ÖSTRA OCH NORRA FAÇADERNA.

I kritiken uppehåller kommittén sig mest vid Clemmensens och vid Nyrops förslag och påvisar, att det sista var det enda förslag, som höll sig inom den gifna summan, men synes sakna den »festlige Værdighed», som här kunde kräfvas.

Vidare beslöt kommittén att ej tillstyrka en ny täflan, utan anmoda en eller flera af pristagarne att utarbeta nya förslag.

Den 1 Maj höll arkitektföreningen ett talrikt besökt möte, där Kampmann föreslog *ett uttalande till regeringen att försöka en lösning af byggnadsfrågan, däri riksdagen skulle få en byggnad för sig*, då det uppställda programmet visade sig olämpligt från många sidor.

Detta uttalande beslöts nästan enhälligt *också af de prisbelönade arkitekterna.*

Ministern förklarade, att saken ej nu kunde ändras, men lofvade att framdeles göra en framställning till riksdagen.

Emellertid anmodades Clemmensen, Nyrop och Th. Jörgensen att omarbeta sina förslag, och då dessa inkommo i Okt. 1905, *ville fyra af prisdomarena, som voro arkitekter, icke förorda något af förslagen till utförande*, utan hänvisade till arkitektföreningens uttalande. Men *då i öfrigt majoriteten af prisnämnden förordade Th. Jörgensens förslag, så föreslog ministern detta till utförande.* — Men därifrån och till själfva utförandet är en lång väg, som går genom en sparsam riksdag.

Af intresse kan slutligen vara ett utdrag ur M. Nyrops beskrifning till sitt förslag.

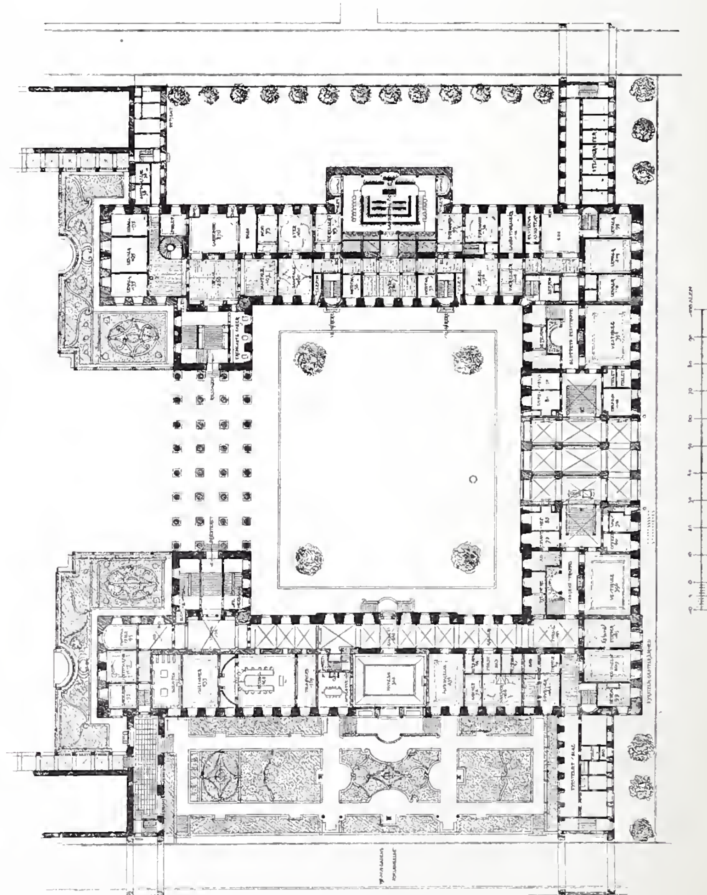

PLAN AF BOTTENVÅNINGEN.

MARTIN NYROP: SÖDRA FAÇADEN.

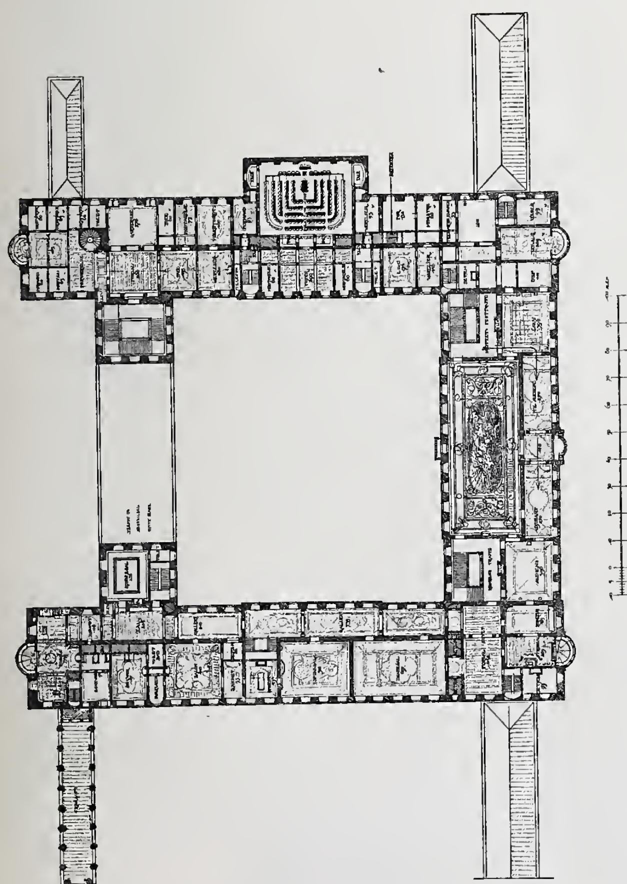

PLAN AF ÖFRE VÅNINGEN.

»Et Taarn bliver let en Hindring i Planen, naar det lægges der, hvor det klæder best, dets tykke Mure spærrer, hvor man gerne vil have aabent. — I Forhold til Ridebanebygningerne havde det oprindelige Slot en smal Taginddeling, som ved Benyttelsen af de nu staaende Mure ogsaa gør sig gældende ved nye Bygninger paa samme Grundvold, endvidere har Slotsfløjenes vældige Bredde altid været markeret ved smallere, i fasaden fræmspringende Endepartier, og de brækkede Tage fortalte ikke Beskueren noget om Byggningens virkelige Dybde, saaledes som Amalienborgs smukke og hele Tage heldigvis gør. I mit Forslag viser Fasadens Endepartier Fløjenes virkelige Bredde. Uden at fremhæve hvertandet, eller som paa sydsiden hvert tredie, Vinduesfag paa første Sal, har jeg søgt at faa større Bredde og ligesom en langsommere Takt ind i Bygningens Faginddeling, saa at den derved efter min Mening nærmer sig noget til Ridebanebygningens Bredde, selv om Slottet ved Udførelsen i virkeligheden hverken skulde eller burde skjule, at det stammede fra en anden tid.»

Det skall nu blifva eget att se, om de danska arkitekterna med sin petition förmå mera inverka på sin riksdag än de svenska arkitekterna på sin, när frågan gälde Helgeandsholmen.

I hvad fall som helst kommer ett nytt slott, som skall inpassas i bestämda konturer, aldrig att i intresse kunna mäta sig med det nya rådhuset, som säkerligen för långliga tider blir Danmarks förnämsta byggnad.

Vi skola senare visa de omarbetade förslagen af oktober 1905. *Rudolf S. Enblom.*

THORVALD JÖRGENSEN. NORRA FAÇADEN.

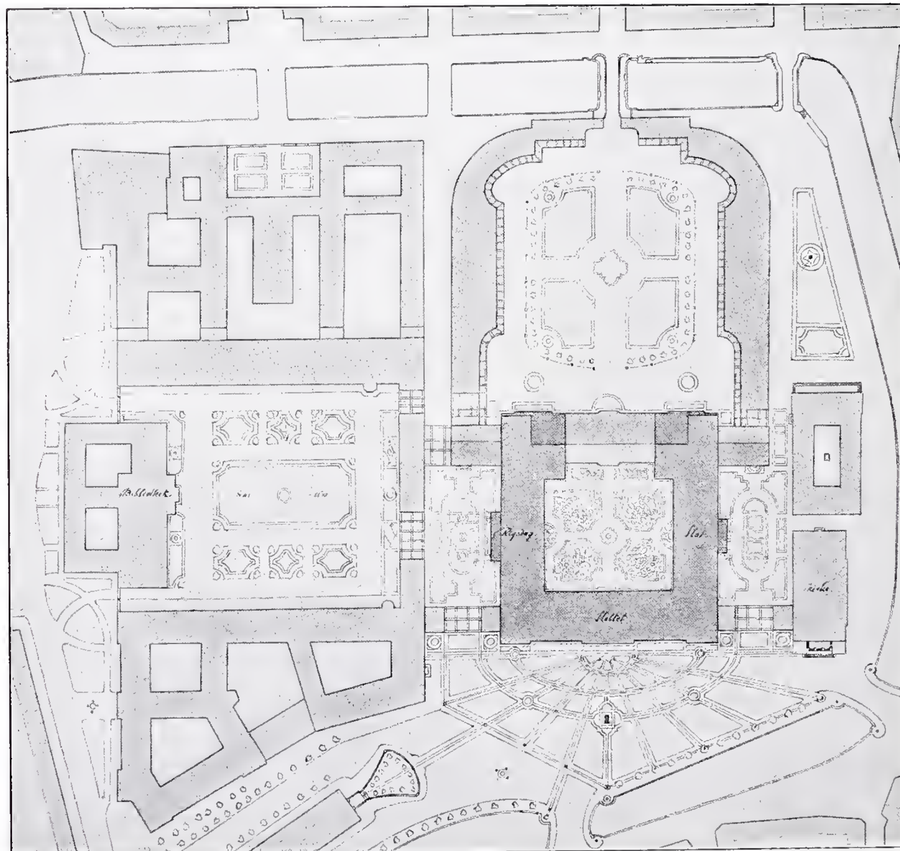

TOTALPLAN.

THORVALD JÖRGENSEN: SÖDRA FAÇADEN.

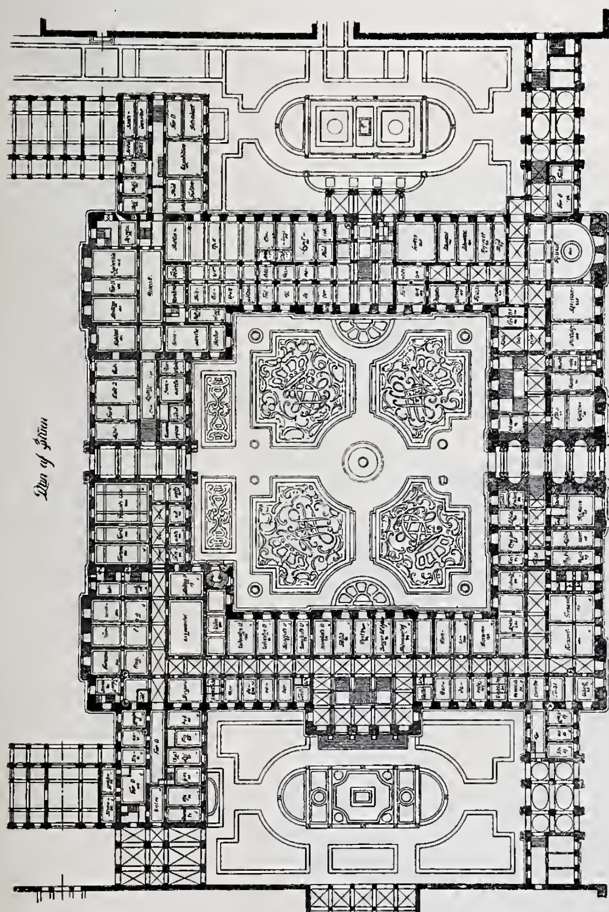

PLAN AF BOTTENVÅNINGEN.

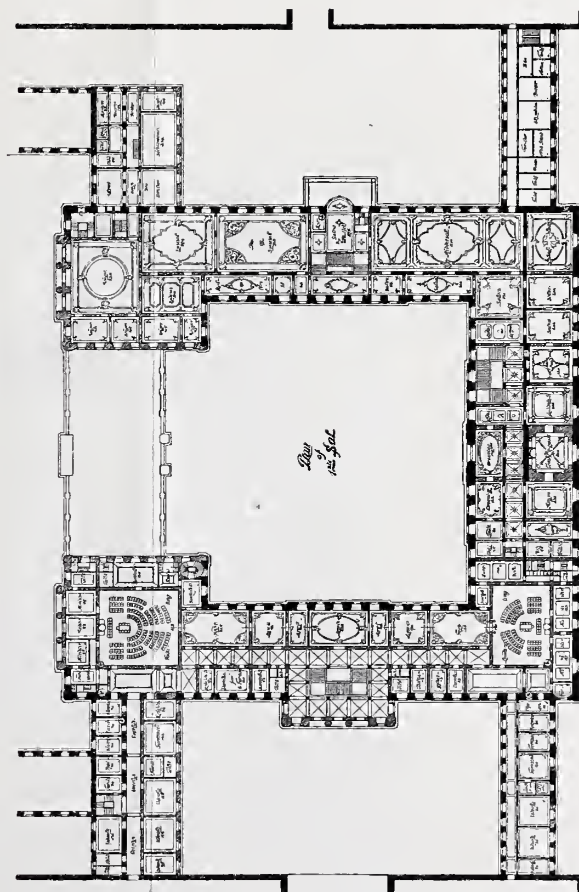

PLAN AF ÖFRE VÅNINGEN.

*

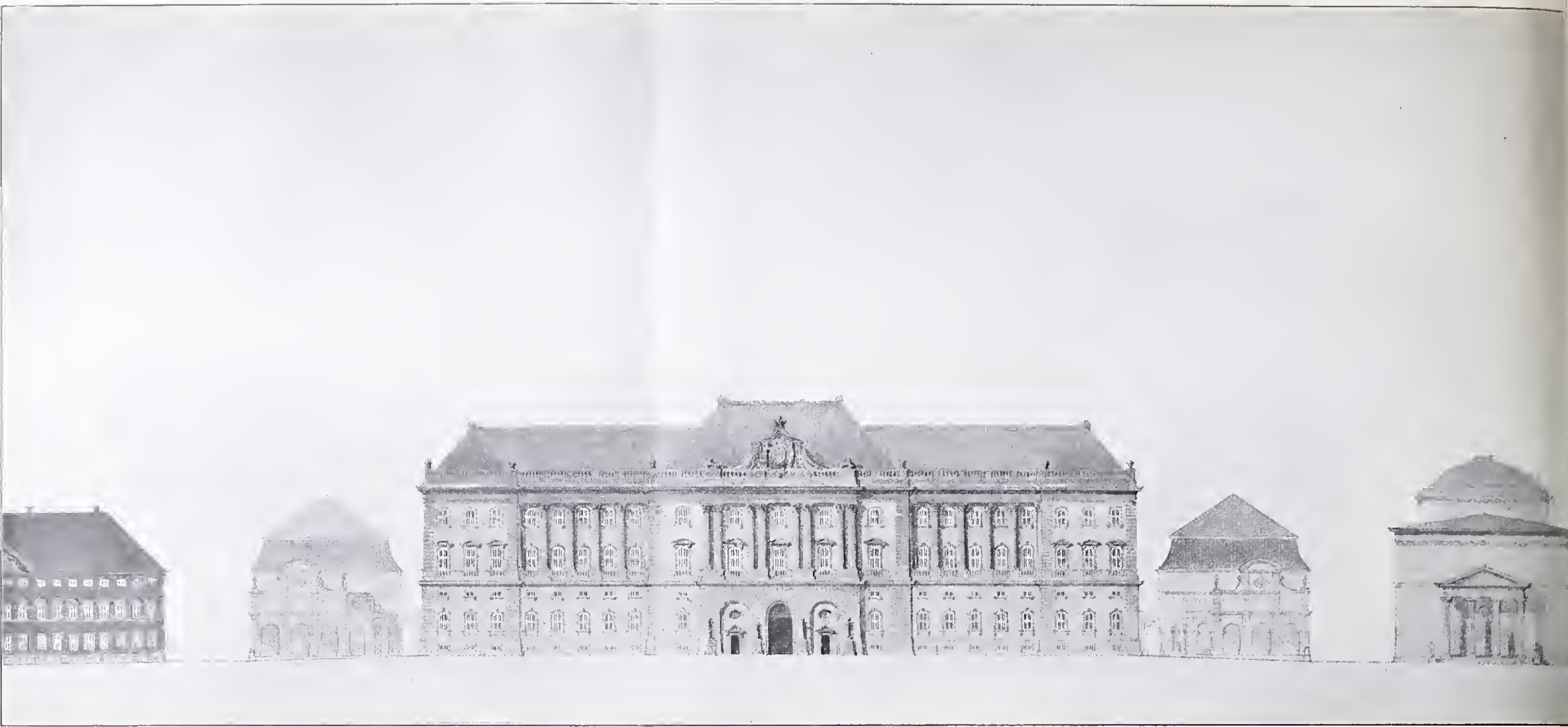

CLEMMENSEN: NORRA FAÇADEN.

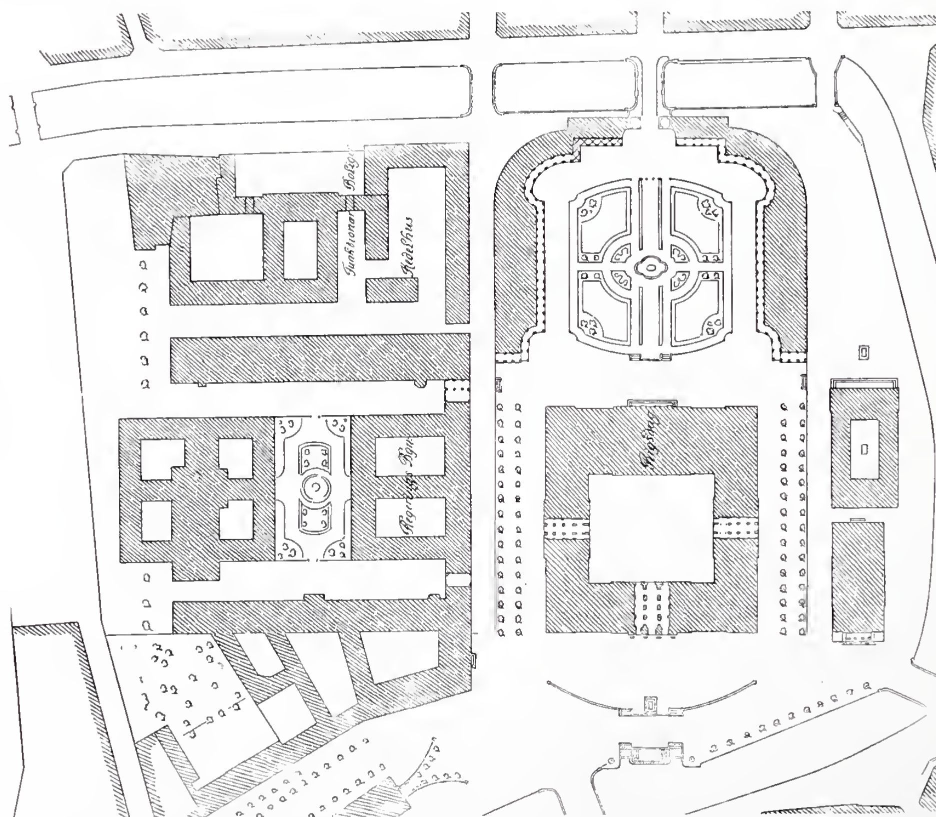

CLEMMENSEN: PLAN.

CLEMMENSEN: ALTERNATIV MED SKILDA BYGGNADER. TILL VENSTER DEN STÅTLIGA PELARGÅRDEN.

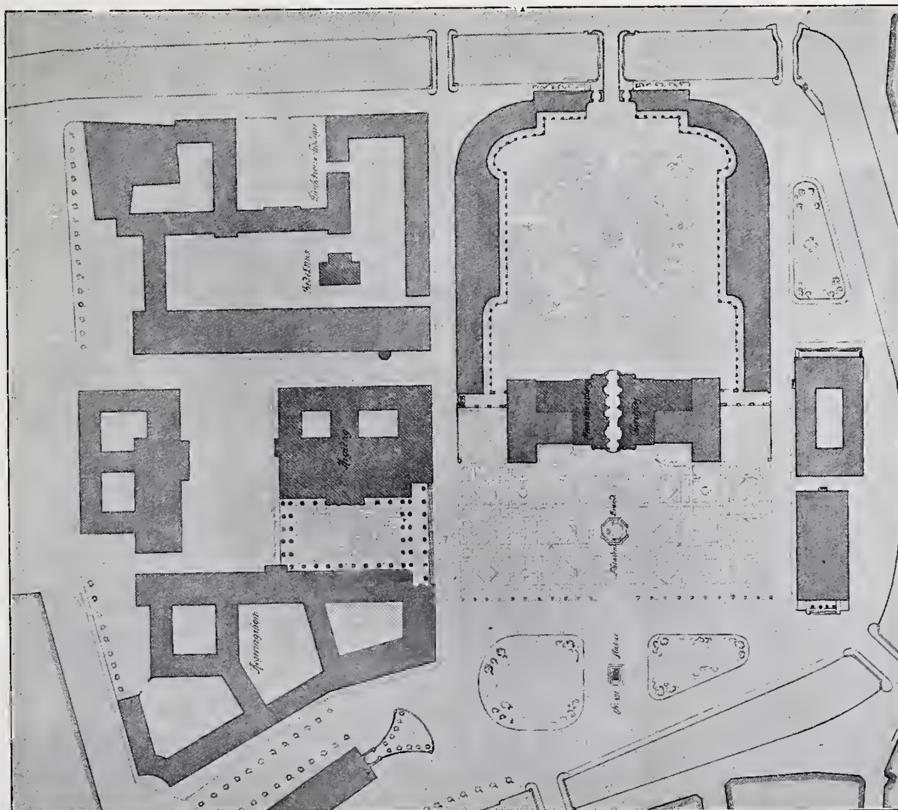

CLEMMENSEN: ALTERNATIV. PLAN.

CARL BRUMMER och MÖRK-HANSEN: NORRA FAÇADEN.

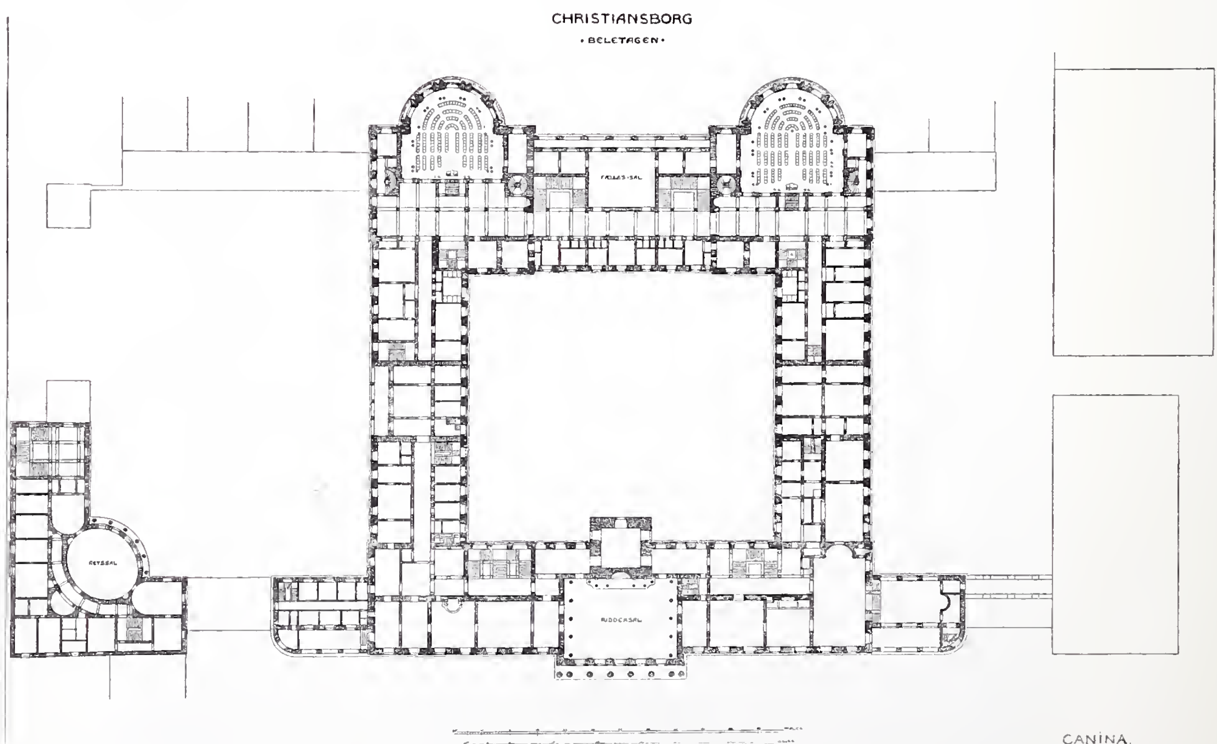

BRUMMER och MÖRK-HANSEN. PLAN.

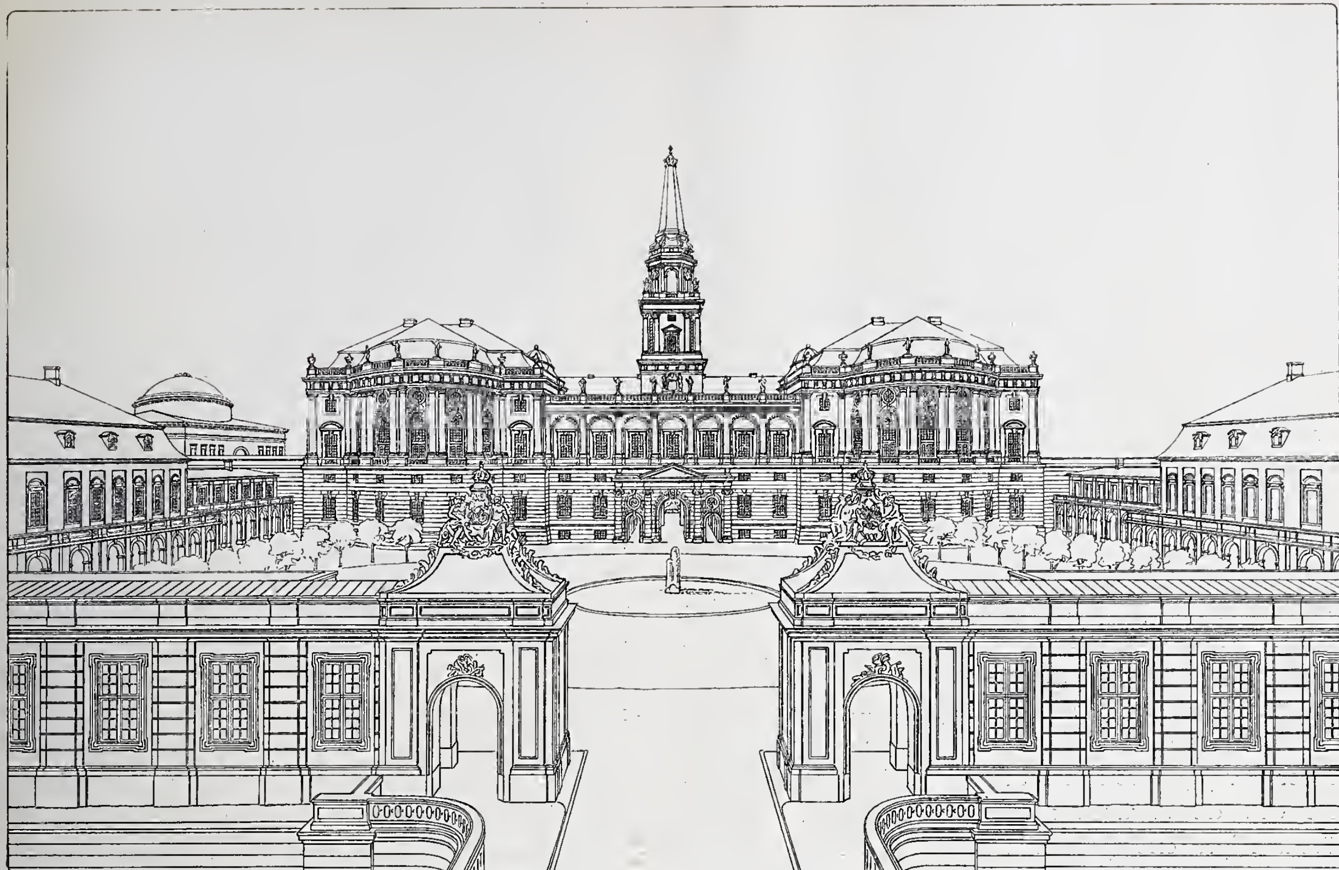

BRUMMER och MÖRK-HANSEN: SÖDRA FAÇADEN.

KAPTENSUDDEN.

Eganderätten till Kaptensudden har i dagarna öfvergått till Nobelstiftelsen, under förutsättning af Riksdagens medgifvande.

Nobelstiftelsen lär hafva påtänkt att framför Nordiska museet uppföra åt sig en större byggnad.

Utredning angående platsens tillräcklighet för en sådan byggnad har företagits. Däremot saknas fullständigt utredning angående lämpligheten eller möjligheterna för eventuel placering af byggnader å platsen framför Nordiska museet. En sådan måste ovillkorligen fordras i ett fall som detta. Det är otänkbart, att en institution med Nobelstiftelsens ansvar och betydelse skulle kunna utan vidare köpa och bebygga platsen omedelbart framför och i midtaxeln till en byggnad som Nordiska museet, hvilket ovillkorligen kräfver ett konstnärligt ordnande af sina omgifningar.

Det torde vara för platsens skönhet af största vikt, att museets midtaxel ned till vattnet lämnas obebyggd. En kommande utredning må visa, i hvad mån och på hvad sätt *två* flankerande byggnader kunna lämpligen vid platsen förläggas. *En* byggnad midt emot museet är en absurditet.

Det lär väl ej vara uteslutet, att Nobelstiftelsen må kunna företaga något utbyte af mark, därest så blir nödvändigt. Därest Nobelstiftelsen ovillkorligen önskar bygga i denna trakt, finnas lämpligare punkter, såsom t. ex. skogsinstitutets tomt, tomten i fonden af djurgårdsentréen (Biologiska museets) o. s. v.

Skulle mot all rimlig förmodan Nobelstiftelsen verkligen vilja placera sin byggnad midt framför Nordiska museet, hvarigenom en löjlig och för Nobelstiftelsens byggnad synnerligen ofördelaktig gruppering skulle uppstå, och en af hufvudstadens tacksammaste punkter för all framtid förstöras — då må hvar man göra sitt till att förmå Riksdagen till ett afböjande beslut i frågan.

Emellertid må vi glädjas öfver, att besittningsrätten till detta känsliga område öfvergått till en förmögen och samvetsgrann kulturel institution, som i känslan af sitt ansvar helt visst skall handhafva det med omsorg och pietet.

Hvad som nu kräfves är fullständig och öppen utredning. Hvad det nu gäller är, att de verkligt sakkunniga icke som så ofta fordom komma för sent.

Torben Grut.

BOSTADSFRÅGAN.

RESEBERÄTTELSE, INSÄND FRÅN KOMMERSEKOLLEGIUM.

Som enl. nådigt bref af den 15 juni 1900 och 31 dec. 1900 ett anslag af 500 kr. blifvit mig tilldeladt för en resa till England i ändamål att studera husbyggnadsteknik, företrädesvis rumsinteriörer, får jag härmed till Kgl. Kommers-Kollegium afgifva följande reseberättelse:

Ifrågavarande resa företogs från Göteborg till Edinburgh den 21 aug. 1901 och berörde reserouten dessutom följande orter: Glasgow, Carlisle, Lancaster, Manchester, Rawsley, Bakewell (Haddon Hall, Chatsworth) Liverpool, Chester, Worcester, Oxford, Windsor och London, från hvilken stad jag anlände åter till Göteborg d. 29 sept. 1901. Hvad som vid ankomsten till Edinburgh särskildt, med tanke på rumsinredningar, gjorde på mig ett lifligt intryck, var det ofta återkommande användandet af glaseradt tegel och tiles. I synnerhet uti butiker, förrum och offentliga lokaler användes detta beklädnadssätt och blef rummets totalverkan därigenom — förenad dessutom med känslan af något hygieniskt lämpligt — särdeles god och värdig. Uti de flesta Skottlands och Englands städer var jag föröfrigt i tillfälle se detta beklädnadssätt och då användt med stor omväxling. För att nämna några exempel: En butik inredd med beklädnad af guldbrunt glaseradt tegel uti manshöjd samt därefter afslutadt med blågrön bård af sådant tegel. Uti denna nedre beklädnad voro mindre, och något mera mörkfärgade, reliefer af samma material med lugn teckning, infattade å vissa afstånd. Ofvan denna tegelbeläggning afslutades väggen upptill med harmonierande, modernt tecknade tapeter, afslutade vid det enkla hvita gipstaket af en tapetbård. Ett annat exempel, hvilket gaf ett måhända mera samarbetadt intryck, var en panel, lik föregående, men med väggbeklädnad af pergamentshvit, hård, tvättbar gips med inpressadt modernt, vackert tecknadt och flytande mönster, hvilket vid taket afslutades med en fris uti samma hållning, men med mera upphöjd relief. Taket slätt, af hvit gips. — Hvad, som här måste framhållas är den behärskade och lugna färgskala, hvilken ej tillåter sig alltför många, men så mycket mera harmonierande, nyanser. Likaväl som våra nuvarande kakelugnar, skulle man kunna tro, att denna tilesbeklädnad borde verka orolig i rummet, men detta var ej alls händelsen, beroende därpå, att glasyren här ej hade våra kakels olyckligt blanka yta, utan ofta t. o. m. företedde en viss ojämnhet uti densamma. Det allmänna medvetandet var här tydligen gående åt rätta hållet, och ej som hemma hos oss, där en kakelfabrikant ej anser sig våga utsläppa sitt fabrikat som prima vara i marknaden, för så vidt dess glasyr ej är blank och jämn som glas. — Uti Skottland och England kommer för resten glaseradt tegel och tiles ofta till användning på fasaderna och gör sig därvid, förståndigt och behärskadt användt, synnerligen väl. Hos oss skulle användandet, i större utsträckning, än nu är fallet, af detta material, om ett hållbart, inhemskt fabrikat kunde erhållas, vara mycket önskvärdt, då vi därvid kunde erhålla något mera färg å våra bleka hus. Hvad vårt klimat omöjliggör uti yttre bemålning, skulle man nog med tiles oftare kunna ersätta. Uti Edinburgh användes ej sällan i synnerhet å mindre och trånga gårdar, att bekläda gårdsfasaderna helt och hållet med varmt, hvitt, glaseradt tegel, hvilket gifver en afsevärd reflex af det därvid sparsamt nedträngande dagsljuset, samt dessutom lätt genom besprutning kan rentvättas från det i denna stad förekommande koldammet. I samband med moderna butiker och deras inredningar spelar, utom ofvan nämnda glaserade tegel, glas, metall och trä en stor roll. Hvad som bidrager till ett skyltfönsters lämpliga anordning är ett här ofta användt sätt, nämligen, att, i stället för våra stora rutor i ett stycke, anordna fönstret med svängd eller utlagd kantig form så, att det liksom vänder sig mot åskådaren från den första till den sista af hans blickar mot detsamma.

Därvid göras ständare och spröjsar ofta af ädelt trädslag, mahogny eller ek, samt dessutom af metall. Butiksdörrarna äro ofta försedda med spröjsar af trä eller metall, och mellan dessa infattadt fasetteradt, ofolieradt spegelglas. Eller ock användes blyinfattadt glas. — Detta senare dekorationssätt har här nått en mycket hög grad af fulländning och förfining. Ej endast sammanställandet af färger, utan ock massfördelningen af deras olika styrka samt mönstrets teckning har här åstadkommit något nytt och absolut modernt. Som ett genomgående drag uti dessa blyinfattade glasrutor är det förståndiga sättet, att ej använda för mörka färger i någon större utsträckning, så att ljuset för mycket förhindras genomlysa. Ofta är fönstret sammansatt af enfärgadt, ljust glas, hvarvid teckningen framkommer endast genom blyspröjsarna själfva. Eller ock har glaset öfverallt nästan samma färg, och framhäfves mönstret då ytterligare endast genom att det väl massfördelade glaset är af olika struktur, (kornigt, vattradt, oregelbundna refflor och ådror etc.) Opalescent glas användes äfven i stor utsträckning, och tager sig detta utan fråga bäst ut, då det ej blandas med vanligt katedralglas. Som ett starkare material brukas ock ofta glas, infattadt uti spröjsar af messing. De fästas uti träramar (dörrar, fönster) å närstående sätt.

Utställningen i Glasgow:

Bland utställare af rumsinteriörer tilldrager sig i första rummet firman Wylie & Lochhead uppmärksamheten, likasom de ock upptaga det största utrymmet. Utom egen paviljong hafva de äfven inredt de kungliga rummen vid stora industribyggnadens hufvudentré. Kännetecknande för alla dessa rum är en

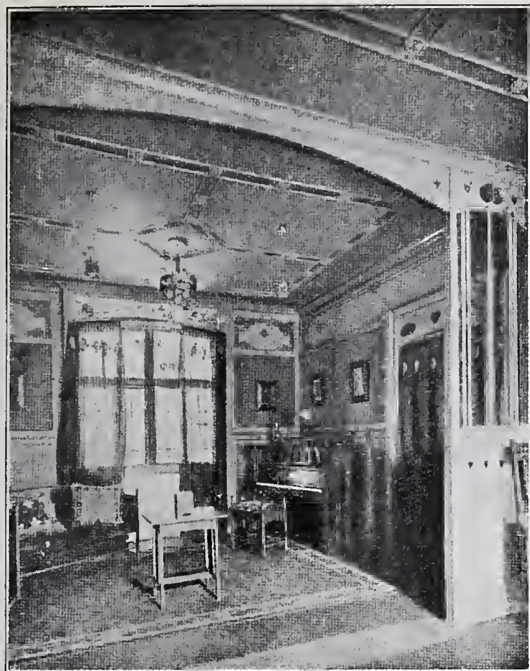

SALONG AF WYLIE & LOCKHEAD.

utsökt nobel smak och ett perfekt utförande af hvarje rum, ända till dess minsta småsak. Paviljongen är utförd med reminiscenser från de under Elisabethsperioden vanliga korsvirkes-husen, och den afsticker på ett synnerligen förtjänstfullt sätt från de flesta af utställningens andra, ofta mer eller mindre öfverlastade och braskande paviljonger.

Paviljongen innehåller library, dining-room, drawing-room och bed-room, hvarje, som sagdt, fullständigt inredt och möbleradt.

Som exempel må här nämnas the drawing-room: Golfvet i detta rum är af ekparkett med en yttre bård med å vissa afstånd inlagda små fyrpass af grönt trä. Inom denna bård täckes golfvet helt och hållet af en mjuk, flossaartad matta, utförd för hand af kvinnor i Donegal. Denna matta är ett fullkomligt och ytterst färgmjukt konstverk af mattgrön grundfärg. Bården utgöres af mörkare gröna rankor med matt violetta och gula blommor däremellan, allt inom tvenne matta gulgrå ränder. Rummets väggar ha en elfenbenshvit grundfärg med matt yta. Panel cirka 1,50 m. högt med enkla fyllningar inom ramverk utan några profiler. Därofvan kommer inom hvita, enkla ramar, matt, ljust grågrönt linne, hvars kanter vid ramarna maskeras medelst tjocka, rundt gående, likfärgade sidenband. A dessa fält nedhänga från en ofvan dessa gående list, lämplig för tafvelkrokar, akvareller, infattade uti enkla, matt bonade ramar af ek uti samma färg som golfvet. Ofvan denna afdelning afslutas väggen med ett lågt, hvitt fält, försedt med å sidorna och upptill löpande bårdornament, bestående af bruna, slingrande grenar med matt röda rosor och gröna blad. Detta ornament är utfördt uti enkla teinter och hvarje teint försedd med fin konturering. Spiselomfattningen af elfenbenshvitt, lackeradt trä, här och där insatt med opalescent glas, hvilket således verkar, utan att vara genomlysande. Detta är ett inläggningssätt, hvilket jag ej förr varit i tillfälle att se, men hvilket här, uti sina med rummet för öfrigt harmonierande mjuka färger, gör en mycket god effekt.

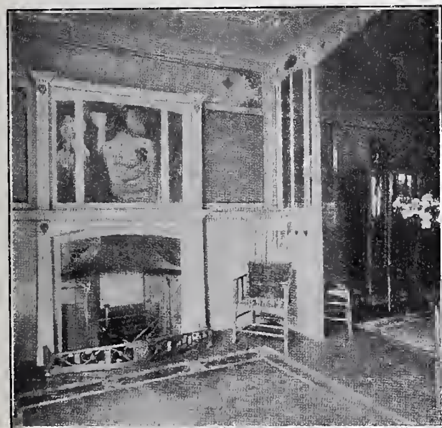

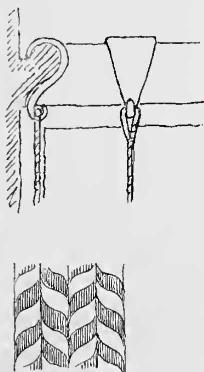

Ofvan dörrarna finnas äfven uti det hvita träet sådana inläggningar i form af hjärtan. Spiselns öfre afdelning består af en målning inom glas i form af triptych och af pre-rafaelitisk läggning, samt flankerad af pilastrar med enkelt, hvitt, skulpteradt kapitäl, följande samma profil som den hela uppställningen krönande cymaisen. Själfva fire place'n består af glaseradt blågrönt, kvadratiskt kakel, golfvet där framför är inlagdt uti grönt kakel med brun bård, dessa senare af mindre dimensioner. Spiselkappan är af poleradt järn med trenne grupper perforerade ornament, bakom hvilka insatts opalescent glas, vid eldning genomlysande med mycken effekt. Dogs och grate äro äfven af poleradt järn, de förra upptill afslutade med å koppar emaljerade fjärilar. Skyddet å golfvet rundt spiselöppningen är äfven af blankt järn med dekorationer af emaljerad koppar.

Dörrdraperierna utgöras af i mjuka veck å golfvet nedhängande, matt grönt linne, fästadt med metallringar å metallstänger. Upptill och nedtill bårder af applikation i violetta rosor med kanter och kontureringar af gråhvita, $^1/_2$ cm. breda linneband samt grågröna blad, fästade med smal, sydd kant.

Taket är hvitt, matt och med enkel geometrisk indelning, här och där bildande balkar, dessa med ljust blågrå fyllning. Uti knutpunkterna mindre, hvita ornament.

Möblerna uti detta rum äro af klart, violettfärgadt trä med öfverdrag af velveteen enl. bifogade mönster, uti matt gråblått och grönt, skildt af en brungrå linje. Tyget är fäst å träet med runda möbelstift af messing, satta två och två.

Stolryggar och skåp etc. inlagda med sparsamt, men klart skimrande perlemor. Skåpen försedda med blyinfattadt glas, genomlysande med här och där insatt svagfärgadt opalecent glas, dessutom infattningar af grönfärgade smala ränder, antingen afslutade som fält, bildande fond för perlemorinfattningarna, eller som smala kontureringar omkring desamma.

Fönstren äro försedda med blyinfattadt, genomskinligt glas, där mönstret bildas af blyfogarna, och in-

MODELLHUS FRÅN PORT SUNLIGHT.

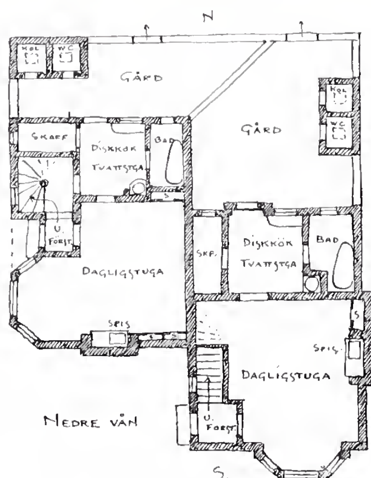

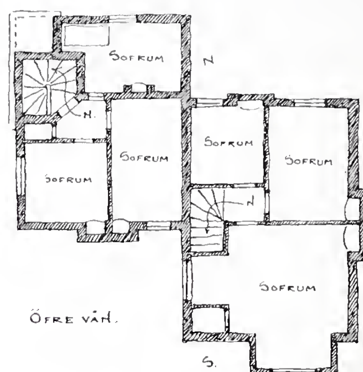

nanför desamma nedhänga tunna, halft genomlysande gröna sidengardiner, förskjutbara å messingsrör.

Hela detta rum andas en lugn, genomförd, sann nobless, där ingen detalj pratar i onödan, utan där allt samarbetar för uppnåendet af full harmoni. Men prägeln på det hela är utbildadt modern. —

De andra af denna firmas rum gå i samma anda, hvart för sig med många synnerligen intressanta detaljer, men må beskrifningen af det i mitt tycke bästa här vara nog. —

Som typiska exempel på det bästa i den vägen vill jag äfven nämna något om arbetarbostäderna uti Port Sunlight, hvilka jag hade tillfälle studera å platsen, samt dessutom uti ett modellhus å utställningen i Glasgow. Bifogade skisserade planer jämte fotografier visa i hufvudsak karaktären af detta senare, hvilket är ett tvåfamiljehus.

Yttre: Huset, likasom gårdsmurar och uthus är uppfördt af tegel, uti nedre våningen synligt och med hvit fogstrykning, uti öfre våningen i kombination med trä som korsvirke. Detta trä, likasom vindskifvor och listverk är laseradt uti mörkbrun, matt ton. Emellan korsvirket är teglet spridputsadt och hvitt affärgadt. Alla skorstensstockar, hvilka å vanligt engelskt sätt uppgå å yttervägg, äro uppförda uti synligt fogstruket tegel, och slutade hvarje rökgång med en terracottacylinder. Taken täckas med tegel i form af skifferplattor cirka 12 cm. breda, och alla åsar täckas med vinkelformigt böjdt tegel å förvandring, samt fogstruket.

Å alla ställen, där takteglet löper utefter vertikal mur tätas med under detsamma lagd blyplåt, snedt inhuggen och incementerad uti muren. I samband med denna fråga, vill jag här meddela ett sätt att lösa samma sak, ofta användt i England där blyet är relativt billigt, men ett sätt, hvilket för sin stora hållbarhets skull, är värdt att använda äfven hos oss. —

Blyet klippes först enligt fig. A, hvarefter det invikes med spetsarna uti hvarje tegelfog, samt vikes under det bredvidgående takets tegel. Detta tak täckes upptill vid vägg med en blyplåt, inviken i ofvanliggande tegelfog, samt sammanlödes med den förstnämnda snedt löpande blyplåten.

Hvad öfrigt yttre å Sunlight arbetarebostäderna angår, så äro deras bays(-burspråk) å nedre botten till brösthöjd uppmurade af synligt tegel, samt sedermera påbyggda med trä eller röda sandstensständare. Som takbetäckning användes här blyplåt med mycket litet

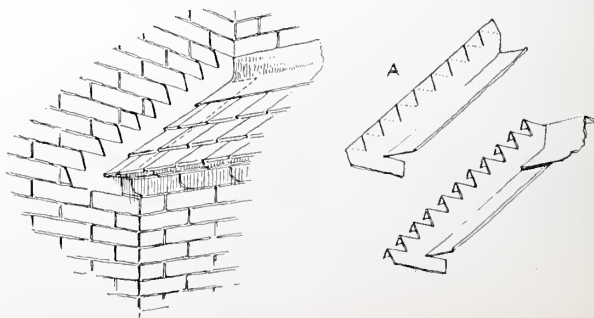

fall utåt, eller ock tjänstgör ett utskjutande parti af öfre våningen som tak. Alla fönsterbågar och det synliga af hörnen äro hvita. Alla fönsterfall af röd sandsten. Skorstenarnas fall äro dock murade af tegel, ett sätt hvilket ej tillrådligt hos oss.

Från gatan kommer man genom en mindre trädgårdsanläggning till den lilla porten och det *inre.*

Som förut nämnts var huset i fråga ett två-familjehus, och hvarje lägenhet fördelad uti tvenne våningar. — Nedre botten består af en mindre förstuga, från hvilken trappan till öfre våningen uppgår. Från förstugan kommer man så till ett living-room, hvilket här innefattar, hvad vi mena med dagligstuga och kök. Här är den stora spiselöppningen och uti denna äfven kokspiseln med allt järn lackeradt. Framför spiselafdelningen är golfvet försedt med brun tilesbeläggning, men öfrigt, likasom ut i alla sofrummen är golfvet belagdt med mörk gråbrun linoleummatta. Väggarna är betäckta med enfärgade, dämpade röda tapeter af papper, nedtill uti brösthöjd något mörkare och skiljda från öfre delen af ett mörkt streck. Taket, likasom i alla öfriga rum, helt hvitt, gipsadt och utan taklist, endast med svängd öfvergång från väggarna. Sockeln är mörkt brunlaserad, men öfrigt träarbete såsom fönsterposter, foder och dörrar, jämte skåp (bredvid spiseln) gröna. Fönsterbågarna äro hvita och försedda med små spröjsindelningar. Fönstren, hvilka ej här äro guillotinfönster, har ställbara stormhakar.

Detta rum har genom sin oregelbundna form, framkommen genom det praktiska krafvet och genom sitt enda stora, men utbyggda och med krukväxter försedda fönster, en mycket hemtreflig prägel, och man framdrager för sitt inre med ledsnad parallelen från våra svenska arbetarehem, den fyrkantiga, stela lådan, täckt med oroliga, skrikiga tapeter och ofta med för många fönster, gifvande rummet obestämda, hvarandra korsande dagrar. Och då man ser på huru enkelt sätt detta engelska arbetarehem fått sin hemtrefliga, sunda prägel, är det ej roligt känna, huru långt vi stå efter därutinnan.

För att gå vidare komma vi så till ett scullery = diskkök och tvättstuga, samt tillhörande pantry = skafferi, i hvilka bägge rum golfven äro belagda med 15 × 15 cm. tegelplattor och alla väggar och tak äro oljemålade uti ljusa färger. Så ock det bredvidliggande badrummet med sitt emaljerade gjutjärnsbadkar. Från diskköket kommer man direkt ut till den med tegelmur omgärdade gården, äfven den belagd helt med tegel af vanliga dimensioner och försedda med refflor. Å denna gård befinner sig uthuset, innehållande kolbod och W. C.

Den öfre våningen innehåller tre sofrum, ett större och tvenne små, alla tillgängliga från en mindre landing vid trappans slut. Här likasom i trappan är allt träarbete af brunlaserad furu. Samtliga sofrum äro uti ljusa varma färger, alla försedda med enkla, men smakfulla möbler. För ventilationen sörja, utom de små öppna spislarna, äfven en väggventil uti hvarje rum.

Vid ett sedermera företaget besök å Port Sunlight utanför Liverpool kunde jag endast konstatera, huru på allt sätt praktiskt och tilltalande denna arbetarestad var från första början hopkommen.

Af våra strickta linierade bruksgator var här ej ett spår, utan vägarna flöto mjukt och trafikbehagligt fram mellan dessa små stugor, inbäddade uti härlig grönska, här och där afbrutna af ett ståtligt skolhus, en gemensam klubblokal, butiker, ett värdshus eller restaurant för arbetare eller för fabriksflickor.

Hvarje stuga hade sin lilla blomstrande och trädbeväxta plan framför fasaden, och å baksidan vid ekonomigatan lågo de förut omtalade gårdarna. Öfverallt den största renlighet, öfverallt rosiga barnaansikten och välklädda mödrar, sysslande uti sina små trefna *hem.* Där sväfvade i luften en känsla af sinnenas jämnvikt, hvars anledning ej var svår att förstå. —

Bror Almquist.

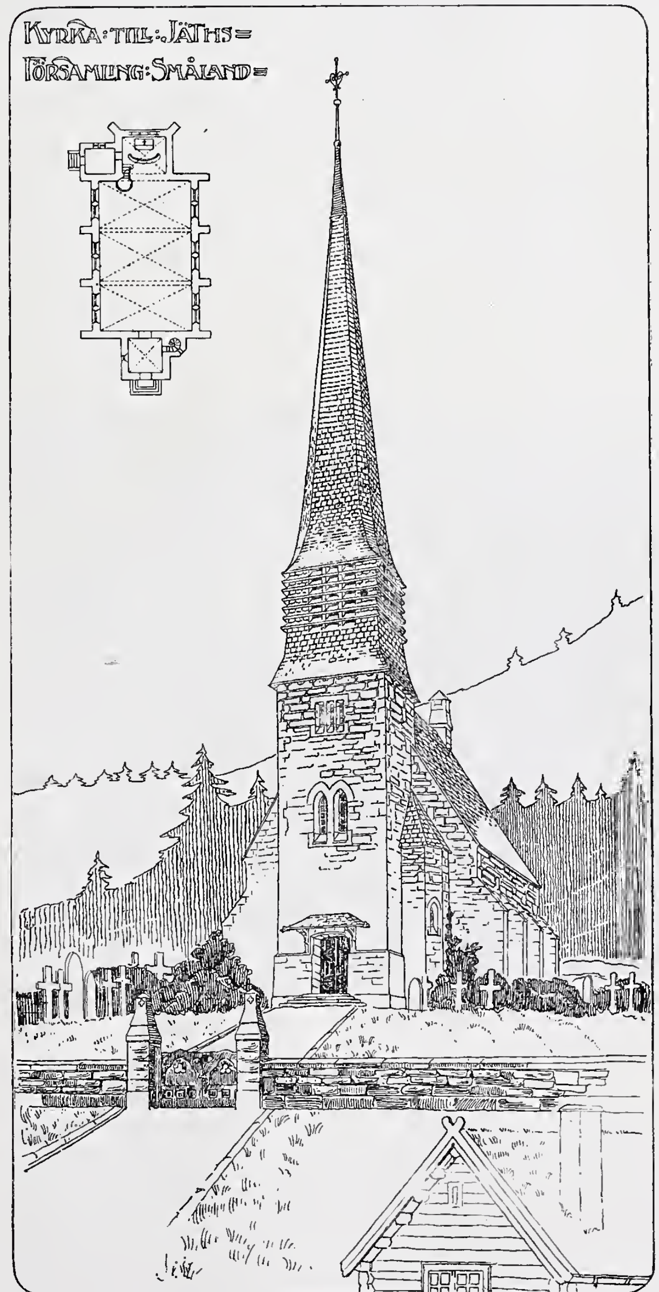

KYRKA TILL JÄTHS FÖRSAMLING I SMÅLAND.

Ritningarna till här ofvan visade lilla kyrka äro utförda af *Arkitekten Lallerstedt* år 1897. Kyrkan är nu under uppförande. Den utföres i tuktad, gul granit under tak af skiffer och skall rymma 275 personer.

KRISTINEHAMNS RÅDHUS.

KRISTINEHAMNS RÅDHUS.

Det lilla tvåvånings trähus, som på vår bild ligger bak busken och lurar, är det rådhus, som efter 1777 års brand uppfördes i den värmländska tackjärnsstaden. En liten lanternin med ur angifver dess karaktär af stadens rådhus.

ASKERSUNDS RÅDHUS.

Om denna den lilla Vätterstadens monumentalbyggnad veta de tryckta källorna ej mer att tälja, än att det är beläget vid stora torget. Sannolikt är rådhuset uppfördt efter 1776 års brand, som sköflade större delen af staden. Det ter sig i all sin litenhet vackert och väl afvägdt med sin ponton och sitt brutna tak.

ASKERSUNDS RÅDHUS.

ENKÖPINGS RÅDHUS.

ENKÖPINGS RÅDHUS.

Det nuvarande rådhuset i denna stad, ett tvåvånings stenhus, uppfördes som privat bostad i slutet af 1700-talet af en handlande Stahre, hvilket sedan blef försåldt till staden för sitt nuvarande ändamål, då det gamla rådhuset från midten af 1600-talet år 1799 afbrann. Belägen som ett vanligt gatuhus företer byggnaden intet ovanligt, om icke den lilla lanterninen, som senare tillkommit på taket angifver, att den tjänar allmänt ändamål.

ALINGSÅS RÅDHUS.

Denna byggnad är oaktadt sin yttre oansenlighet att anse som ett »historiskt monument», då den utgör så att säga den svenska industriens faders vagga. Rådhuset utgör nämligen det gamla efter 1749 års brand åter uppbyggda Ahlströmska huset, hvarest den store fosterlandsvännen och industriidkaren Jonas Alströmer framgångsrikt dirigerade en stor del af den svenska industrien. I öfre våningen inrymmes för närvarande magistratens sessionsrum och borgmästarens våning. I nedre våningen är stadskolan inhyst. *Agi.*

ALINGSÅS RÅDHUS.

BYGGNADSTEKNISKA FRÅGOR.

GENOMFÄRGADT TRÄ.

Stockholms Träfärgnings A.-B. har vid Hägersten i närheten af Stockholm nyligen uppfört en fabrik för färgning af trä. Där färgas och uppsvarfvas till faner 30 st. 2—2 $^{1}/_{2}$ m. långa björkstockar om dagen, och då ur hvarje stock kan fås ända till omkring 130 m^2 faner, blifver det rätt ansenliga massor, som för år och dag redan sändas af.

Färgämnet pressas med starkt tryck genom stocken först från ena ändan och så från den andra, hvarför trät blir fullkomligt jämnt genomfärgadt.

Af alla de olika färger, som profvats, finnas nu 6 fullkomligt ljusäkta och beständiga sådana, röd, brun, gul, blå, grön och grå.

För paneler, möbler och inredningsarbeten bör detta faner eller färgade trä få stor användning, särskildt som priset ej ställer sig särdeles högt.

S. C.

ETERNITSKIFFER.

Ett bland de bästa senast i marknaden förda taktäckningsämnen är eternitskiffern. Den framställes efter österrikaren L. Hatsches patent af asbest och portlandcement, som blandas väl samman i vatten och förarbetas under starkt tryck ungefär såsom papper i långa banor samt skäres därefter i önskliga figurer. De vanligaste dimensionerna äro 30 × 30 eller 40 × 40 cm. samt 3—4 mm. tjocklek.

Svängda, pressade eller vinkelformade ytor kunna äfven framställas, hvilket naturligen i hög grad ökar materialets användbarhet.

Eternitskiffern har vid olika profningsanstalter underställts noggranna profningar med goda resultat.

Eternitskifferns ringa vikt möjliggör äfven smäckrare takkonstruktioner, hvarvid besparingar kunna göras.

Eternitens eldhärdighet har föranledt städernas Allmänna Brandstodsbolag förklara sig villiga att till försäkring utan höjning af premierna antaga byggnader täckta med eternitskiffer.

Ämnet borde vara mycket lämpligt till väggbeklädnad i st. för fjäll utvändigt eller compoboard invändigt.

Täckningen är lätt och enkel, enär skiffern tillåter spikning direkt igenom utan föregående borrning. Den sker antingen på läkt eller på inbrädade tak, och, då skiffern är plan, blifva de fullkomligt täta. En särdeles beaktansvärd uppfinning för täckningen äro d. s. k. stormhakarna, hvilka infästas i och kramla fast plattans nedersta hörn och användas vid branta lutningar o. d. Haken är gjord af koppar och har en stor basplatta, på hvilken den hvilar på understa skiffern, och förorsakar sålunda ingen läcka. Priset pr m^2 eternitskiffer för taktäckning är 2,85 kr. i inköpspris eller 3,45 kr. för färdigt tak. (Jämför tabellen i n:o 8 af denna tidskrift år 1904.)

Detta pris torde kunna än mera reduceras, ifall, såsom man hoppas, en svensk fabrik kommer till stånd. Agent för eternitskiffern är firman Christerson, Funke & C:o Stockholm.

S. C.

SJUNDE INTERNATIONELLA ARKITEKTKONGRESSEN I LONDON 1906. 16—21 JULI.

Kongressen har tillsändt oss följande cirkulär med anhållan om införande i tidskriften.

Subjects for Discussion.

1. The Execution of Important Government and Municipal Architectural Work by Salaried Officials.
2. Architectural Copyright and the Ownership of Drawings.
3. Steel and Reinforced-Concrete Construction:
   (a) The general aspect of the subject.
   (b) With special reference to æsthetic and hygienic considerations in the case of very high buildings.
4. The Education of the Public in Architecture.
5. A Statutory Qualification for Architects.
6. The Architect-Craftsman: How far should the Architect receive the theoretical and practical training of a Craftsman?
7. The Planning and Laying-out of Streets and Open Spaces in Cities.
8. Should the Architect have supreme control over other Artists or Craftsmen in the completion of a National or Public Building.
9. The Responsibilities of a Government in the Conservation of National Monuments.

Executive Committee will be glad to receive Papers on any of the above subjects for presentation to the Congress. Papers may be written in English, French or German.

Each Paper must be accompanied by an Abstract of not more than 1,000 words.

Papers and Abstracts must reach the Executive Committee *before the 30th april, 1906.*

All Communications to be addressed to the Secretary of the Executive Committee, 9 Conduit Street, London, W.

AFDELNINGENS FÖR HUSBYGGNADSKONST SAMMANTRÄDEN.

Den 6 Nov.

Förhandlingarna leddes af arkitekten E. Lallerstedt. — Författningsutskottets från föregående sammanträde bordlagda förslag rörande ifrågasatta ändringar i »Grunder för byggnadsentreprenader» upptogs åter till behandling. Under mellantiden hade styrelsen i samråd med författningsutskottet och prof. I. G. Clason företagit ytterligare revidering och gjort en del tillägg till ofvannämnda förslag, som sålunda i förändrad form framlades för afdelningen. Med några smärre ändringar godkändes förslaget. — Profver på genomfärgadt trä förevisades och lämnade ark. S. Cronstedt några meddelanden om dess tillverkning och användningssätt. — Ett af talrika skioptikonbilder illustreradt föredrag om Leckö slott hölls af ark. A. Roland, som därvid skildrade slottets historia och senare öden. — Vid sammanträdet anmälde ordf., att ark. R. Östberg med anledning af rådhustäflingens utgång öfverlämnat 100 kr. till »Arkitektkassan».

Utställningen utgjordes af arkitekten S. Cronstedts ritningar till ny kyrka i Hagalund, läkarebostad vid Norrköpings sjukhus och stationshus vid Stocksund, samt af skulptör C. J. Eldh utförd modellskiss till alterprydnad i Hagalunds kyrka.

Den 20 Nov.

Förhandlingarna leddes af arkitekten G. Wickman. Skrifvelse från Andra Sektion förelåg med uppmaning att utse tvenne medlemmar i en kommitté för behandling af frågan om skydd för äganderätten till konstruktionsritningar. Härtill utsågos professor I. G. Clason och arkitekten G. Wickman. — Från tekniska föreningarna i Gefle och i Vesterås samt från Stockholms Byggnadsförening hade inkommit skrifvelser rörande förslaget till »Grunder för byggnadsentreprenader», hvilka samtliga remitterades till styrelsen. — Upplästes skrifvelse från afdelningens styrelse med förslag till ändring i arbetsordningen gående ut på styrelsens förstärkande och de ordinarie utskottens afskaffande. Förslaget bordlades till nästa sammanträde. Arkitekten Ax. Lindegren framlade äfvenledes ett förslag till ändring i arbetsordningen, hvilket likaledes bordlades. Med anledning af de framställda förslagen uppskjöts det utlysta valet till styrelse och ledamöter i utskotten.

Därefter höll ingenjör C. J. Gimberg föredrag om några tekniska fordringar på nya stadsplaner. Ing. Gimberg uppmanades att publicera föredraget i Tekn. Tidskrift. (Se n:o 47).

Därefter meddelade prof. I. G. Clason några upplysningar om en utställd modellskiss till staty af Gustaf Vasa utförd af skulptören C. Milles och afsedd för Nordiska Museet, hvarefter prof. Clason öfvergick till inledande af dikussion om »lämpligheten af Kaptensuddens bebyggande». Under den lifliga och långvariga diskussionen förordades täflan inom afdelningen för platsens ordnande. Åt styrelsen uppdrogs att till nästa sammanträde uppsätta förslag till uttalande i frågan. — Ark. Hallman visade en del skioptikonbilder framställande Skepps- och Kastellholmarnas forna, nuvarande och projekterade utseende enligt olika förslag.

Gust. Améen.

Meddelanden rörande Teknisk Tidskrifts afdelning för Arkitektur och dekorativ konst sändas till Arkitekten T. A. Grut, Bellmansro, Stockholm. R. T. 70 70. A. T. Djurgården 70.

Prenumerationspris incl. postporto 6 kr. pr år; för å utrikes ort boende prenumeranter 6: 50, och kan prenumeration ske hos herrar bokhandlare och å Teknisk Tidskrifts expedition, Brunkebergstorg 18, *samt å alla postkontor i riket.* *Redaktionen.*

INNEHÅLL:

ARKITEKTUR
OCH DEKORATIV KONST

ORGAN FÖR

SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS
AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST

ÅRGÅNG 36 AF TEKNISK TIDSKRIFT
ANSVARIG UTGIFVARE: NILS KJELLBERG
REDAKTÖR: ARKITEKT TORBEN GRUT

CENTRALTRYCKERIET, STOCKHOLM, 1906.

SAK-REGISTER.

FÖRFATTARE-REGISTER.

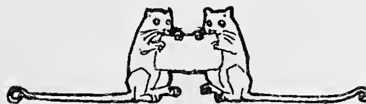

ARKITEKTUR
OCH DEKORATIV KONST

ORGAN FÖR

SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS
AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST

ÅRGÅNG 36 AF TEKNISK TIDSKRIFT
ANSVARIG UTGIFVARE: NILS KJELLBERG
REDAKTÖR: ARKITEKT TORBEN GRUT

EN ÅTERBLICK ÖFVER BYGGNADSVERKSAMHETEN I SVERIGE UNDER 1905.

Ar 1905 har varit ett oroligt år. Stora världspolitiska händelser hafva timat, hvilka sträckt sina verkningar in i de aflägsnaste hörn af världen. Rubbningar inom det ekonomiska området hafva sändt ut sina vågrörelser med åtföljande reflexrörelser öfver alla delar af jordklotet, och äfven inom byggnadsverksamheten har man kunnat iakttaga deras följder. Inom vårt land har allt dock i det stora hela haft sin lugna gång, häri äfven inbefattadt arbetskonflikten, dess insatser och dess offer. Efter anmodan af hufvudredaktionen, vilja vi här i allra största korthet uppräkna några af de mera bemärkta byggnadsföretag, som under året fortgått inom landet. Men som vi fått denna önskan framställd i sista ögonblicket och således ej kunnat rationellt anskaffa material och uppgifter för en afvägd framställning, må följande rader framkomma *utan hvarje anspråk på konsekvens eller fullständighet.* Till framtida årsbegynnelser skola vi genom korrespondens med stadsarkitekterna i rikets städer samt representanterna för rikets olika offentliga institutioner förbereda en mera rationell framställning.

Inom Öfverintendentsämbetet hafva under året behandlats bl. a. följande mål, af hvilka dock endast ett fåtal slutbehandlats. Flertalet äro remitterade till vederbörande myndigheter. *Kyrkor:* En mängd kyrkor hafva undergått *reparationer,* i de flesta fall gående ut på att anordna värmeledning samt att utbyta de gamla slutna bänkarna mot öppna. Emot tendensen att utbyta den gamla goda spånen på taken mot plåt har Ämbetet med framgång sökt strida. Så t. ex. har man sökt intressera brandstodsbolagen för att under vissa villkor tolerera takspånen. Inom en mängd kyrkor hafva utförts nya orgelfasader och altaruppsatser. Reparationer hafva ägt rum inom 84 kyrkor. Orglar och altare hafva ordnats uti 33 kyrkor. Som hela antalet kyrkor uti riket torde vara omkring 3,000, synes förnyelseprocessen fortgå normalt. Den uppträder gruppvis, på grund af »exemplets» makt.

Af *nya kyrkobyggnader* märkas:

Amiralitetskyrka i Karlskrona, kyrkor i Hyssna, Hörnefors, Smögen, Undenäs och Valdshult.

Restaureringsarbeten hafva utförts i bl. a. Trefaldighetskyrkan i Uppsala, af Agi Lindegren, på ett mönstergillt sätt, kyrkan i Sigtuna af samme konstnär, som äfven uppgjort förslag till restaurering af S:t Clara i Stockholm. Förslag till Storkyrkans restaurering har utförts af Stenhammar, till Strängnäs kyrka af Lilljekvist.

Inom S:t Petri kyrka i Malmö har Theodor Wåhlin gjort synnerligen intressanta fynd af kalkmålningar. Samme arkitekt har gjort studier öfver Gumlösa kyrka samt öfver Valleberga kyrka, som han påvisat ursprungligen vara en krysshvälfd *rundkyrka.*

I Avesta kyrka har värmeledning genom elektrisk kraft från vattenfall nyligen installerats. — Vi lefva i elektricitetens tecken.

Af *samskolor* märkes en sådan i Askersund.

Folkskoleseminarier äro fullbordade i Landskrona, Strängnäs, Kalmar; under byggnad i Hernösand och Stockholm, under riksdagens pröfning för Växiö och Luleå, ritningar färdiga för Falun.

Allmänna bestämmelser för läroverksbyggnader äro utarbetade af K. Öfverstyrelsen för rikets allmänna läroverk samt K. Öfverintendentsämbetet gemensamt.

Årets stora händelse är *fullbordandet af Riksdagshuset* på Helgeandsholmen. Dess arkitekt hade redan för ett år sedan lofvat att senast till januarihäftet af Arkitektur och Dekorativ Konst inkomma med en illustrerad beskrifning däraf, men har blifvit försenad, och hoppas vi i nästa häfte kunna sent omsider få presentera detsamma.

Öfriga händelser i Stockholm äro: *Riddarhusets restaurering,* flyttningen och kompletteringen af *Gustaf II Adolfs ryttarestod,* restaurering af *Riddarholmskyrkans grafkapell,* fortsatta arbeten på *Gustaf-Wasakyrkan* och *Sofiakyrkan,* fullbordandet af nya byggnader för

CENTRALTRYCKERIET STOCKHOLM.

Bankaktiebolaget Stockholm-Öfre Norrland, för *Handelsbanken* och för *Intecknings-garanti-aktiebolaget;* restaureringsarbeten i det gamla *Van der Nothska huset*. För *Dramatiska Teatern* har frikostigt anslagits stora summor till dess konstnärliga utsmyckning, enligt förljudande ända till 300,000 kronor. För tekniska reparationsarbeten på *Drottningholms slott* och utbyggnader är under pröfning ett anslag af c:a 800,000 kr.

Den viktiga frågan om *nytt slakthus* har inträdt i ett nytt skede, i det man beslutat sig för att förlägga det till Enskede egendom söder om Stockholm, och ligger frågan f. n. till utredning hos arkitekten Gustaf Wickman. Samme arkitekt har under arbete ny dårasyl för 400 patienter. Af viktigare *projekt* inom Stockholm märkas det af arkitekten Ludv. Peterson uppgjorda förslaget till kanslihus i Kungsträdgården, som förfallit, inredandet af gamla posthuset för arméförvaltningen samt gamla riksdagshusets aptering för vissa ämbetsverk. Frågan om användandet af *Arffurstens palats* står fortfarande öppen. Förslag och utredning har varit å bane om dess inredande till utrikesministerhotell, men utan resultat. Tvenne nya högre *läroverksbyggnader* förberedas, nämligen för *Kungsholmen* och för *Östermalm*. Under året har fullbordats nya *försörjningsinrättningen* på Söder.

En stor ny *teater vid Vasagatan* är under arbete efter ritningar af arkitekt Anderberg. Frågan om nytt *veterinärinstitut* har behandlats af ark. Ludv. Peterson, men t. v. utan resultat.

Nytt *Polishus* är under arbete, efter ritningar af hofintendenten G. Lindgren. Nytt *Barnbördshus* uppföres på Söder efter förslag af ark. Stenhammar. Ny *vattenledningsstation* uppföres vid Thorsgatan, af ark. Boberg. Nytt Tingshus för Södra Roslags domsaga uppföres vid Hagavägen efter ritningar af arkitekterna Ullrich och Hallqvist.

Bland privatbyggnader, som under året fullbordats, märkas egendomarna i *kvarteret Bodarne*, af Hagström & Ekman.

Af viktigare *arkitekturtäflingar* märkas täflingen för nytt *Rådhus a Eldkvarnstomten*, där som bekant arkitekt Östberg erhöll första priset. Frågan är ännu långt ifrån sin definitiva lösning.

På *stadsplaneväsendets* område märkes *täflingen* om utvidgning af *Helsingborgs plan*, som nu ligger till bedömning. Inom öfverintendentsämbetet har behandlats särdeles genomgripande stadsplanemål för Arvika, Engelholm, Elmhult, Eskilstuna, Flen, Furulund, Gårda, Hagalund, Höör, Kjäflinge, Karlskoga, Kristianstad, Limhamn, Lysekil, Linköping, Lunden, Lomma, Marstrand, Oxelösund, Smögen, Strömstad, Söderköping, Strängnäs, Trosa, Trollhättan, Åtvidaberg och Östhammar.

I landsorten märkes *restaurering af Uppsala slott*, med inredning af tjänstevåning för landskansli, sal för landstinget och bostad för landshöfdingen, genom ark. Stenberg. Vidare resande af monument öfver *Jonas Alströmer i Göteborg*, bestående af en helfigur i bronce af professor Börjeson på ett mäktigt postament i röd granit efter ritningar af arkitekten Torben Grut. Vidare uppförande af byggnader för *Sundsvalls handelsbank i Sundsvall, Smålands Ensk. Bank i Oskarshamn, Sydsvenska kreditaktiebolagets bank i Kristianstad* samt *Värmlands Läns Lazaret i Karlstad*, samliga af Gustaf Wickman, vidare byggnad för *affärsaktiebolaget Skåne i Malmö*, af T. Wåhlin. Arbetet på *Malmö Posthus* ligger nere på grund af arbetskonflikten.

Till privatbyggnader må äfven räknas tre nya villabyggnader för medlemmar af det kungliga huset. *H. K. H. Kronprinsessan* har under uppförande en större villabyggnad på H. K. H:s domän Sol-liden invid Borgholms slott på Öland, efter ritningar af arkitekten Torben Grut, som erhållit uppdraget genom en enskild täfling. *H. K. H. Prins Carl* har låtit påbörja nyinredning och ombyggnad af f. d. Byströmska villan å Djurgården efter ritningar af arkitekt Boberg, och *H. K. H. Prins Eugen* har fullbordat sitt vackra Valdemarsudde, efter ritning af Boberg.

För Stockholm har bostadsfrågan blifvit allt mera brännande, och har *förstadsfrågan* med resp. *kommunikationsleder* kommit på dagordningen. Stora markförvärf hafva gjorts af Stockholms stad, och enskilda byggnadsföretag äro under uppblomstring, som t. ex. tjänstemännens *egnahemsföreningar* vid Storängen och Stocksund, egnahemsföretag vid Spånga. Hagalund, Bromsten o. s. v.

Den viktiga frågan om *bebyggandet af Skepps- och Kastellholmarne* har varit offentligt diskuterad, bl. a. på ett stort möte af inbjudna å Kgl. Akademien för de fria konsterna. Bebyggandet af *Ladugårdsgärde* står på dagordningen, likaså en synnerligen önskvärd *revision af Stockholms stadsplan*,

Inom *Stockholms stadsfullmäktige* hafva förekommit flera *anmärkningsvärda motioner*, bl. a. af borgmästare Lindhagen med stöd af professor Clason och ark. G. Wickman angående tillsättandet af *en stadsplanenämnd* för Stockholm, vidare om *vattenkastare* i konstnärlig form *å Stockholms gator* af d:r Laurent, samt om ny och förbättrad *organisation af Byggnadsinspektionen*.

Af viktigare beröringspunkter med utlandet märkas *kongressen för publik konst i Liège* den 15—21 Sept., där Sverige representerades af öfverintendenten Möller, samt *täflingen om Fredspalatset i Haag*, till hvilken för Sverige särskildt inbjudits professor I. G. Clason. Sverige har officielt gästats bl. a. af professorn vid Konstakademien i Köpenhamn Martin Nyrop, som var ledamot af juryn för rådhustäflingen. Nyrop är inbjuden för Danmark till Haag-täflingen.

Apropos Nyrop må påminnas om, att *Köpenhamns Rådhus* i år högtidligen *invigts*, och att *täfling* har ägt rum för *nyuppförande af Christiansborg slott*, men tills vidare utan positivt resultat.

Red.

PÅ STUDIERESA I SPANIEN. AF HJ. MOLIN.

BARCELONA. CATEDRALENS PORTAL.

Spanien är ett sagans land, där vår fantasi skapat yppiga lustgårdar, prunkande slott och de underbaraste kyrkor, som förtälja om forna tiders rika och mäktiga konst. Det är så okändt detta land bakom Pyreneernas väldiga bröstvärn mot invasion af europeisk civilisation. Och hvilka märkliga öden stå skrifna på bladen i dess historia.

Under antiken en romersk provins, från hvilken tid det ännu finns många märkliga byggnadslämningar, blef det efter folkvandringens dagar västgoternas hemvist och snart skådeplats för dessas blodiga strider med mohrerna. Dessa senare voro mästare i den ornamentala konsten, och genom deras inträngande i Spanien ingöts i den spanska kristna konsten en fantasirikedom och en förfining, som ännu i denna dag är hemma i Orienten. Då därtill kommer att Spaniens stolta folk alltid sökt lefva i så litet beröring som möjligt med främmande nationer, så finna vi här stilformer, som visserligen i ett och annat kunna hänföras till den eller den europeiska konstepoken, men som öfverraska och glädja just genom sin originella, själfständiga karaktär. Här finnas icke längre de stränga band, som fängsla Italiens konst, och som schematiskt förläna instruerade proportioner.

Det är ett märkvärdigt land, Spanien. Kuststräckorna likna i yppig vegetation de öfriga Medelhafsländerna och den bild, vår fantasi vanligen uppgjort. Men det inre af landet, hvilka stora öknar, där om sommaren all grönska förtorkas af en brännande sol, och där om vintern snö och storm svepa öfver landet. Dock just detta inre Spanien med all sin fattigdom, dessa oändliga, trädlösa och sterila högslätter är den jordmån, där den skönaste spanska konsten blomstrat. I allt sitt sträfva och karga kynne tjusar detta landskap konstnärens öga genom sina ädla linier och markens mättade rödaktiga färg, som står i glödande kontrast mot den blånande sierran. Detta land är icke skapat att fostra veklighet likt Italiens gifmilda natur. Både den sträfva vintern och den glödande sommaren återfinna vi i den stela, kalla och värdiga spanioren, som med ens kan förvandlas i eld och lågor.

Ett uttryck för detta bistra och dock så lågande folklynne, se vi i tjurfäktningarna, dit — omtänksamma föräldrar medtaga sina små barn, för att dessa skola vänja sig i tid vid att se blod och blifva modiga. Toreadoren är i folkets ögon det personifierade modet och nationalhjälten. Börge Janssen skrifver i »Spanska nätter»:

Hvem sitter öfverst vid helgonens bord,
hvem sjunger för uti änglarnas kor,
hvem kommer högst uti himlen blå,
hvem får de hvitaste vingar på?
Det få — våra toreadorer.

Jag har återgifvit föregående dråpliga vers därför, att den synes mig på ett så träffande sätt uttrycka spaniorens nationaldrag: Kärlek till det stora och lysande i världen på samma gång som en svärmisk religiositet, som kastar alla bekymmer på madonnan. En kontrast af ytlighet och innerlighet.

Hvilka motsatser äfven i arkitekturen. Vi återfinna där detta kalla, stela, värdiga och på samma gång så eldiga och stormande folklynne. Stora, väldiga och allvarliga murytor, som lifvas af en portal eller ett parti, dekorerad med en rikedom, som är häpnadsväckande och som vittnade om slöseri, om den ej förde ett så vältaligt språk om forntida makt och vore uttryck för en nedärfd stolthet, som ännu i dag förlänar tiggaren trots hans trasor grandeza och nobless. Spanien är i sanning ett motsatsernas land, där vår tids industriväsen ännu ej kunnat fördrifva doften af förgångna tiders poesi.

Kommer man till Spanien vintertiden, så är det klokast att börja med Medelhafskusten och syd-Spanien för att undvika den bitande kylan och de isande fjällvindarna i det inre af landet. Den vanliga infartsvägen blir då öfver Perpignan och spanska gränsen till *Barcelona,* Kataloniens hufvudstad.

I Katalonien.

Denna provins gör på det hela taget ett mera europeiskt intryck än det öfriga Spanien. Dess befolkning är af mycket blandad härkomst, i det att dess gammaliberiska blod har blifvit mer eller mindre blandadt med grekiskt, puniskt, romerskt, västgotiskt, arabiskt och frankiskt. Konsten, som rönt starkt intryck utifrån, och som därför ej är så originell och själfständig som den kastilianska, har dock mycket af intresse att visa. Särskildt det mohriska inflytandet har här liksom i det öfriga Spanien ingjutit ett fantasifullt och lifgifvande element, som lossat de strängt stilbundna arkitekturformerna.

Den gamla delen af Barcelona, som omgifver katedralen, utmärker sig genom sina trånga, buktiga gator med höga mörka hus. Här och där finna vi intressanta detaljer på en palatsportal eller rikt siradt fönster, och tränga vi in på gårdarna, möta vi ofta pittoreska trappmotiv.

I midten af detta gamla Barcelona reser sig katedralen, ett af den spanska gotikens mästerverk, på samma plats, där under antiken ett romerskt tempel var uppfördt, hvilket senare fick lämna plats för en mohrisk moské. Från den tidigare kristna kyrka, som invigdes 1058 af Raymundo Berenger I, återstår nu föga utom *Puerta de San Severo*, som vi se i fonden af klostergången, och som visar en del intressanta detaljer.

Byggandet af den nuvarande kyrkan begyntes 1298. Jayme Fabre och efter honom Maestre Roque, Bartolomé Gual och Andrés Escuder nämnas som de byggkonstnärer, som åstadkommit denna underbara skapelse i sten, hvilken i hufvudsak afslutades år 1448.

Interiören ger en hänförande, gripande stämning. Från den yttre världen träder man in i ett mystiskt halfdunkel, där mörka skepnader knäböja, under det berusande sång och jublande orgeltoner stiga upp under de höga hvalfven. Här och där tindra vigda vaxljus, och det färgade solljuset gifver ett sagolikt skimmer åt den rökelsemättade luften.

På *interiör från katedralen i Barcelona* se vi i förgrunden predikostolen, en rik och originel komposition med utsökt detaljbehandling af sådana motiv som: Kristus

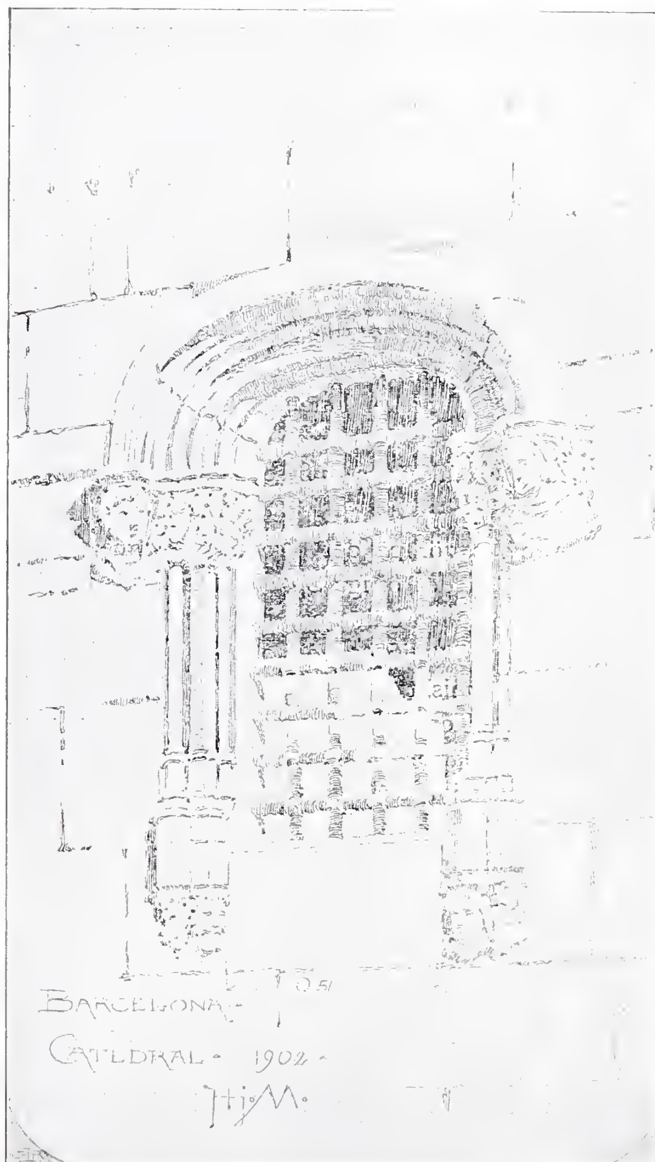

bärande korset, Isaks offer, rättvisan och tron samt på baldakinen en hel del figurer. Till vänster härom blicka vi in i »el Coro», en otrolig och öfverflödande rikedom af ornament och figurer. Korstolarna äro af synnerligen fint arbete. Den öfre raden är smyckad med baldakiner, och öfver hvarje plats äro i guld och färg målade de riddares vapensköldar, som erhöllo Gyllne skinnets orden den 5 Mars 1519 i ett ordenskapitel hållet af den spanska konungen, sedermera kejsaren, Karl V.

Klostergården, som är rikt planterad med palmer, innehåller en bassäng, kallad »fuente de las Ocas», där heliga gäss hafva sin tillvaro. Vid sidan däraf »Pabellon de San Jorge» med en fontän smyckad med en ryttarstatyett föreställande Sankt Göran. I ett af kapellen, som omgifva denna klostergård, se vi en målning föreställande *Santa Tecla*.

På *Calle de los Condes de Barcelona* synes i bakgrunden ett af katedralens klocktorn. Ett härifrån utspringande trapptorn är krönt af en kolossal snigel. Liknande naturalistiska motiv finnas på många ställen. Så t. ex. förekommer en elefant som krön på en sträfpelare, på en annan en enhörning (se närstående teckning) på en tredje en kamelryttare etc.

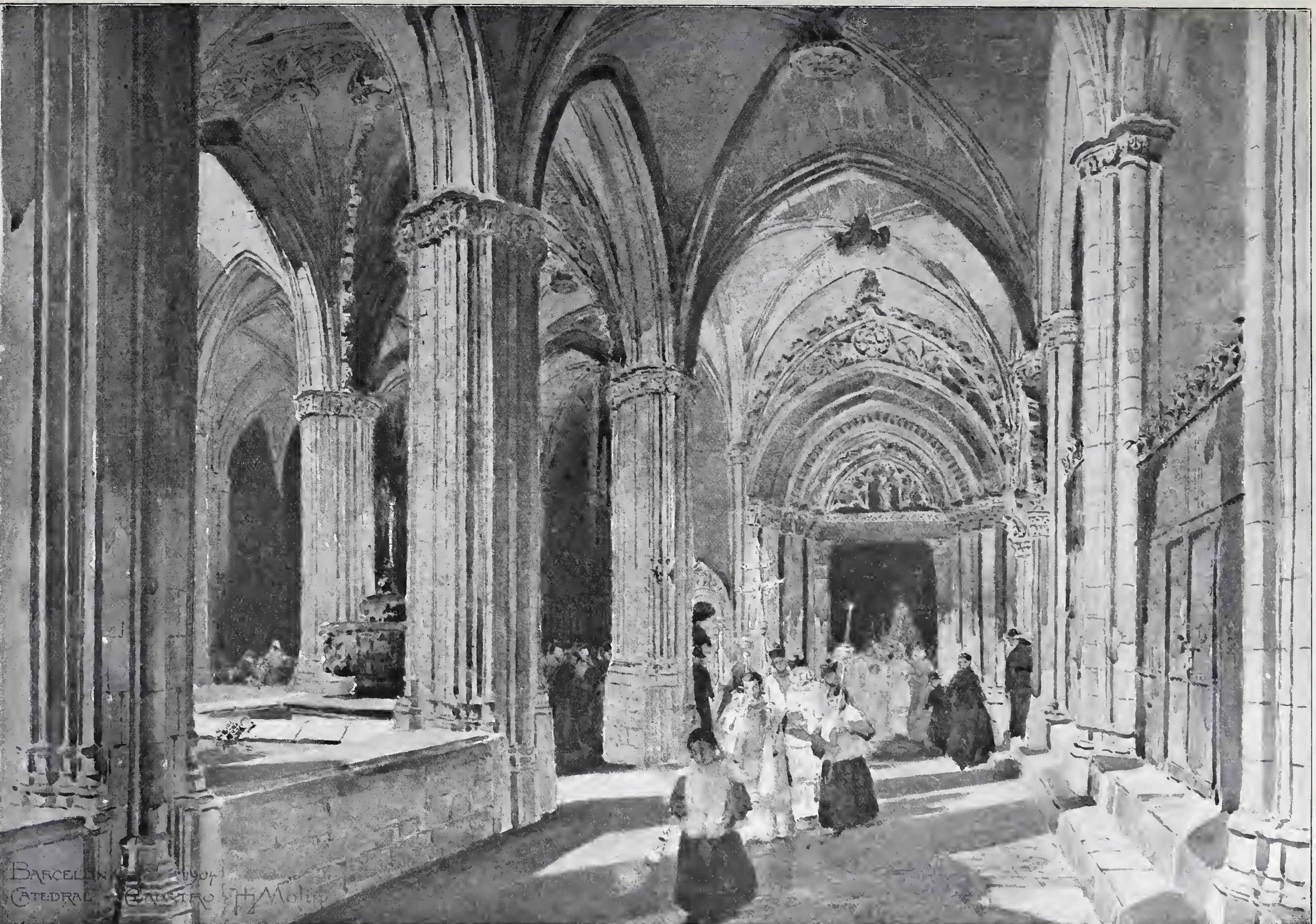

PUERTA DE SAN SEVERO. I CATEDRALENS KLOSTERGÅNG. EFTER AKVARELL AF HJALMAR MOLIN.

CALLE DE LOS CONDES DE BARCELONA. EFTER ETSNING AF HJALMAR MOLIN.

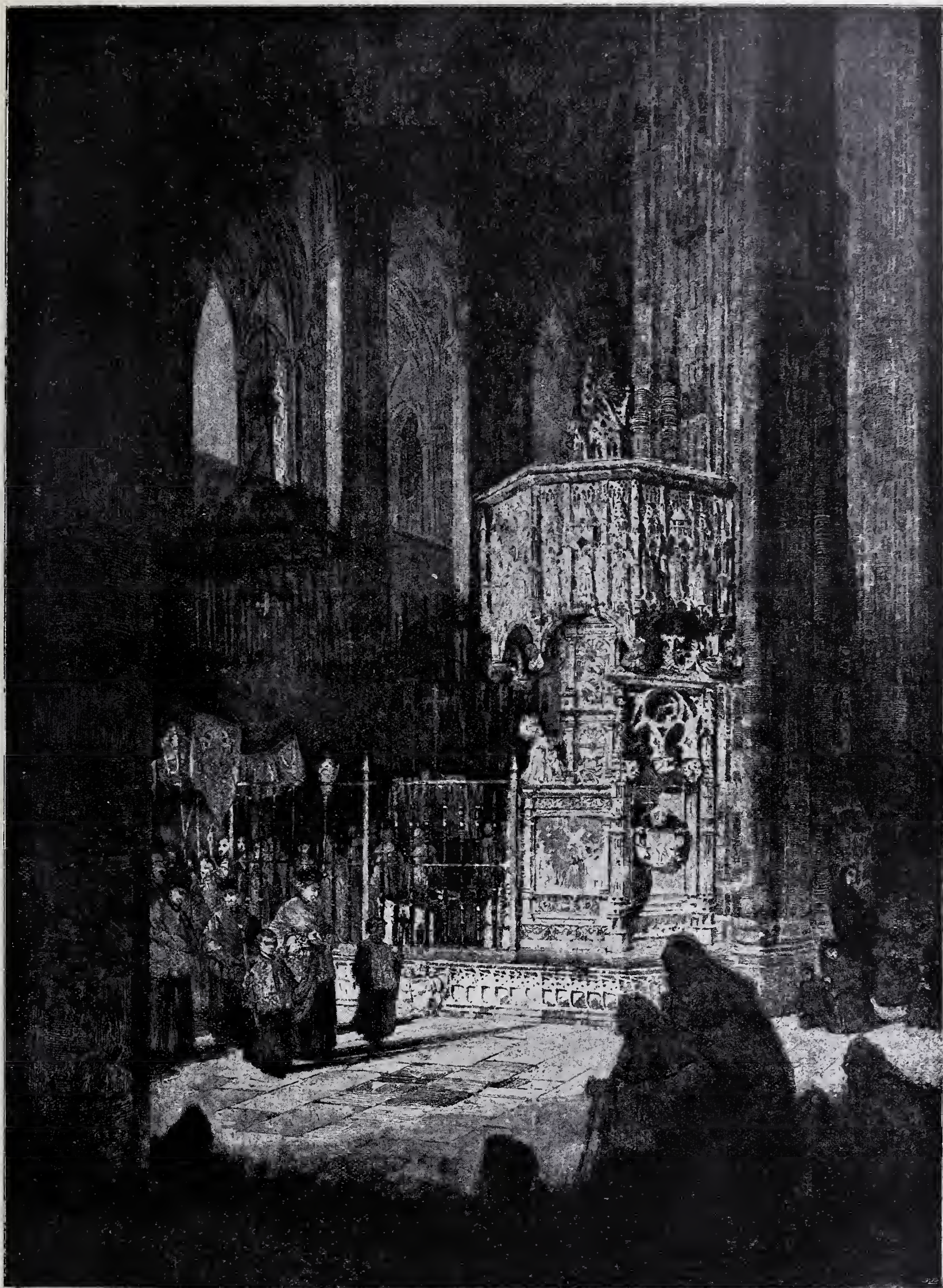

INTERIÖR FRÅN CATEDRALEN I BARCELONA. EFTER ETSNING AF HJALMAR MOLIN.

EFTER AKVARELL AF MOLIN.

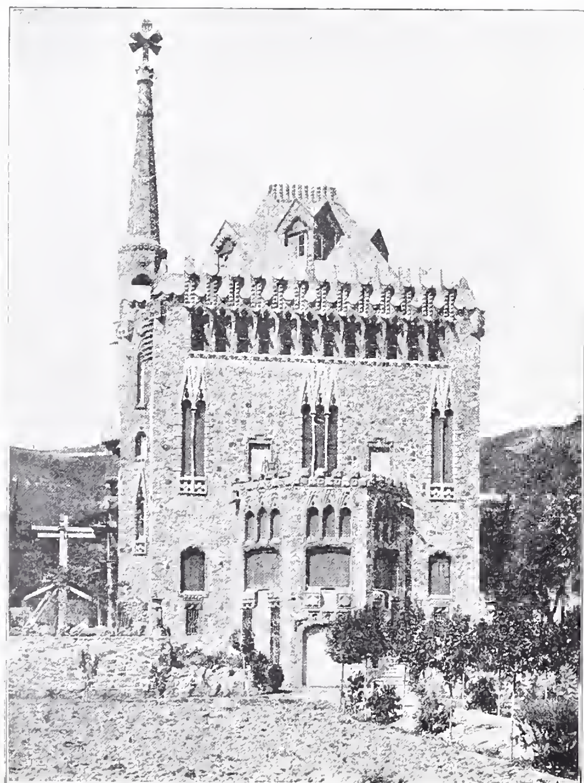

PRIVATHUS FRÅN BONANOVA.

Kyrkprocessionen är tagen under Corpus Cristifesten, när det under en veckas tid är ett väldigt kyrkfirande i hela Spanien med processioner i all oändlighet, confetti- och serpentinkastande samt en myckenhet kurtis. Ja, man vet att roa sig i detta goda land. Såsom en from och helgonen behaglig gärning förekommer i processionen också musik och dans utförd af unga gossar i gammaldags dräkter. I teten gå väldiga dockor, ofta föreställande personligheter ur Gamla testamentet som t. ex. kung Salomo och drottningen af rika Arabien.

EFTER AKVARELL AF MOLIN

Santa Maria del Mar är näst katedralen Barcelonas förnämsta kyrka. Den äger en rik hufvudportal och väldiga mått i interiören. I santa Aguedakapellet, fordom tillhörande det kungliga palatset, finnas originalen till *San Fernando* och *heliga tre konungar*, intressant som kostymbild.

Kapitälet med gossen och fasanen, som finnes i gården till ett palats vid *Bajada de San Miguel*, är mycket karakteristiskt i form och detaljbildning. Palatsfönstret vid *Calle del Obispo* är vidare ett godt exempel på palatsarkitekturen i det gamla Barcelona.

BARCELONA. SANTA MARIA DEL MAR.

Gatuanläggningskostnaden blir, om det beräknas ett medelpris* för hufvudgatorna och de offentliga öppna platserna för m^2 af 10 kronor, och för bigatorna 5 kronor:**

för 1800-talsplanen ungefär 2,026,000 kr.
» 1900- » » 1,275,000 » och

blir sålunda ordnandet af gatorna och öppna platserna i den förra planen ungefär 750.000 kr. dyrare än i den senare. Kommer så därtill att enligt den planmetod, som varit gängse under 1800-talet, i regel icke tagits afsevärd hänsyn till privatmark eller enskilda, ofta redan före planens uppförande befintliga byggnader, eller till bergformationer o. d., hvilken privatmark och byggnader alltså måste exproprieras och detta beroende på de icke sällan onödigt breda gatorna, så ställa sig kostnaderna äfven i detta afseende för genomförandet af en sådan plan högre än för den, i hvilken tages vederbörlig hänsyn till befintliga förhållanden och där de underordnade gatorna gifvas proportionerlig bredd.

Förlusten för det senare förslaget af ofvannämnda eldstadsskillnad torde således möjligen kunna motsvaras i det förra förslaget af de ökade kostnaderna för plangenomförandet, hvarför, efter hvad det synes mig, de ekonomiska kalkylerna bör för de olika förslagen blifva så tillnärmelsevis lika, att skillnaden icke är afseväird; resultatet ur byggnadssynpunkt blir däremot väsentligt olika. Här skulle kunna anmärkas, att man erhåller mera inkomst vid försäljning af tomterna för femvåningshus än för dem med mindre byggnader, och är detta gifvetvis fallet, men erinras bör, att i senare planen finnes 34,000 m^2 mera tomtmark och nära 7,000 m^2 mera mark för offentliga byggnader än i den förra samt att en del privata trädgårdar äfven torde medföra inkomst vid försäljning.

Anm: Den större arealen för offentliga byggnader enbart torde fullt uppväga skillnaden i eldstadsantalet.

Den förra planen med sina uteslutande hyreskaserner är hvad åter rör hygienen och trefnaden för bostadshusen den senare betydligt underlägsen och ligger häruti hufvudskillnaden och planens med bostadsgator företräde framför hyreskasernplanens.

Denna sak är så själffallen, att någon förklaring icke är erforderlig, här torde endast vara skäl erinra om, att gårdsytorna blifva minst 29,000 m^2 större än i den äldre planen, att privata, egentligen trädgårdar annat än i undantagsfall icke förekomma i sistnämnda plan samt att denna äfven saknar de under rubrik »Trädgårdar i kolonier» med lekplatser m. m. i 1900-talsprojektet afsatta 20,500 m^2 och att de öppna platserna upptaga ungefär 6,000 m^2 mindre yta.

Rörande fördelning af mindre planteringar — undertecknad har för att ej vid de ekonomiska beräkningarne kunna anses »orättvis» mot den äldre planen medtagit uti denna minsta möjliga parkyta — är det ju en smaksak, om sådana böra fördelas i småportioner öfver hela ytan eller icke; mig synes dock »hemtrefligare» att sprida dem på det sätt, att så stort antal bostäder som möjligt få dem i omedelbar närhet. — De större parkerna ligga utom området för planuppgiften.

En faktor, äfven den värd afseende, är som nämnts, att i 1900-talsplanen afsatts 7,000 m^2 mera för offentliga byggnader än i den äldre planen, samt, ur estetisk synpunkt, att dessa byggnader inrangerats i planen på för dem värdigare sätt än hvad som varit vanligt i våra äldre planer.

Till bemötande af eventuel erinran, att 1800-talsplanen icke är tillämplig för Stockholm, emedan kvartersbredden är mindre än hvad här är vanligt, må anföras, att så visserligen delvis är förhållandet, men detta *emedan byggnadssättet i Stockholm är ännu mindre hygieniskt fördelaktigt än hvad nämnda plan visar.* Undertecknad har därför icke velat taga Stockholm som mönster, särskildt då ur den synpunkt att de breda kvarteren i Stockholm så när som på få undantag (exempelvis vid Hornsgatan) medfört oändamålsenligt byggnadssätt med hvarandra skymmande höga gårdshus, gårdsflyglar o. d. samt att vid eventuel revision eller utvidgning af stadsplanen, kvartersbredden otvifvelaktigt bör göras mindre än hvad nu är fallet, då bostadshus skola anordnas, utan har af denna anledning schematiskt framställts en plan, som uppgjorts efter byggnadsstadgan för rikets städer föreskrifter om gårdsrum på sätt denna förordning enligt undertecknads åsikt torde böra tolkas; eller med andra ord: kvarteren äro så ordnade, att gårdarne inom dem blifva sammanhängande och gårdshus samt flyglar endast i obetydlig grad tillåtna. Häraf anledningen till olikheten med Stockholms nuvarande i hufvudsak ohygieniska kvartersplan.

Stockholm i November 1904.

P. Hallman.

* Hufvudgator stensättas, bigator makadamiseras med två 1,5 m:s stensatta gångbanor.

** Uppgifter från byggnadskontoret.

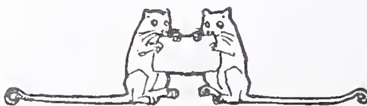

UR SKISSBOKEN.

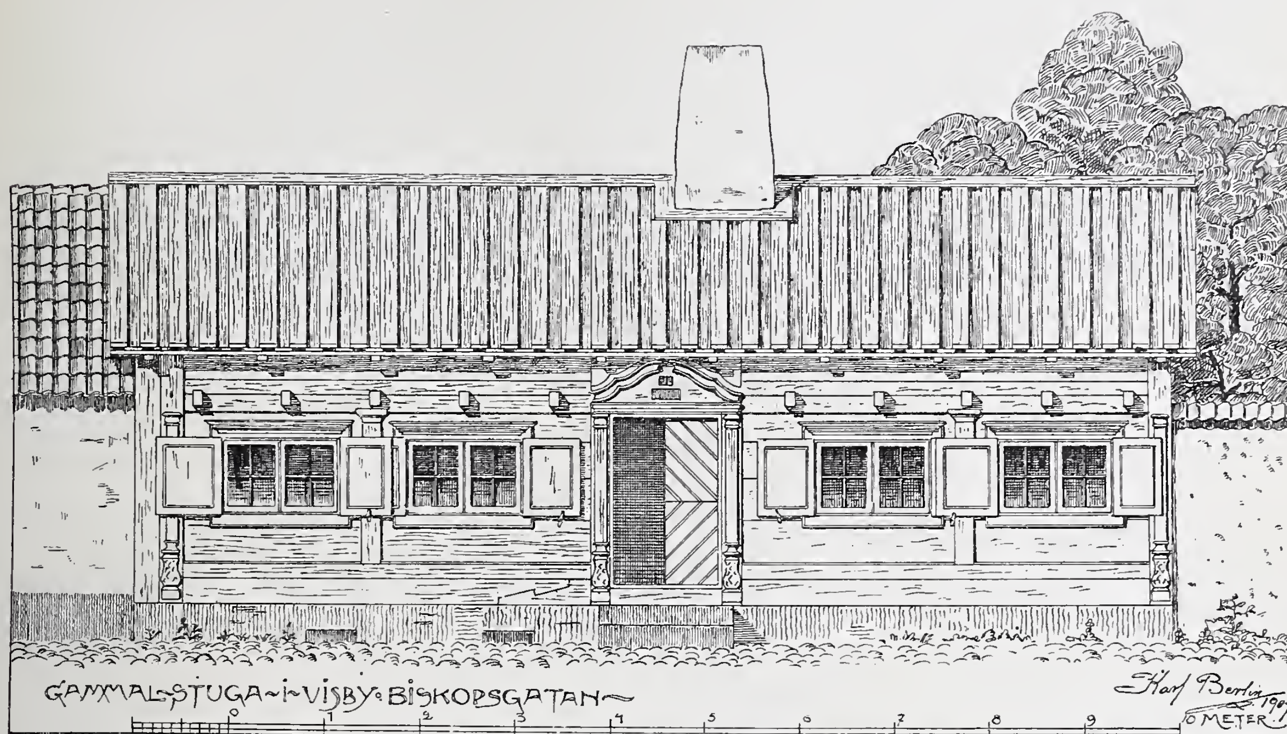

EN LITEN STUGA VID BISKOPSGATAN I VISBY.

I den gamla, fordom på guld, nu på minnen, så rika hansestaden Visby finnas, utom de stora kyrkoruinerna, ringmuren och de bekanta trappgafvelshusen, vid gator och gränder, på gårdar och inne i husen en mängd af dessa små godbitar, vid hvilka arkitekterna och andra, som lärt sig rätt begagna sina ögon, gerna stanna och i skissboken eller kameran förvara en bild, under det att den öfriga mänskligheten helt oberörd går förbi i lycklig okunnighet om, att här finnes någonting att se.

Den här visade lilla stugan är just en af dessa små, anspråkslösa företeelser, som icke spela någon roll i konsthistorien, men som dock står säker och trygg i medvetandet om, att den fyller sin uppgift på ett godt sätt, och att den, huru liten den än är, dock har sin karaktär för sig och ej är lik ett dussin andra.

Stugan är byggd med det på Gotland vanliga konstruktionssättet för trähus, som går under benämningen »att bygga med skift». Detta är den på fastlandet gängse benämningen, hvad det heter på gotländska, kan jag ej upplysa om. Detta sätt, som utgör så att säga en öfvergångsform mellan den liggande timmerväggen och resvirkesväggen utföres så, att i en ram af syllar, försedda med nåtar på öfversidan, hammarband med dylika på undersidan samt vertikala stolpar äfven dessa med längsgående nåtar, inläggas plankor stående på kant samt äfven dessa med svag ansats till nåt och fjäder emellan sig. Hammarbandens hufvuden skjuta ofta ut utanför väggen likasom golfbjälkarne, som i regeln göra det. Genom plankornas anordning, stolparnes och bjälkhufvudenas dekorering och faser å hammarband och syllar kan en ganska verksam dekorativ utsmyckning här anordnas och borde för den skull konstruktionen kunna få användning mer, än hvad fallet nu är. En fördel, som den besitter är, att relativt små planklister kunna användas, dess olägenhet är, att den, saknande diagonalförsträfningar, lätt blir vinglig, men detta borde vid en modern tillämpning af konstruktionen kunna afhjälpas.

Skulle denna konstruktion erbjuda något intresse för tidskriftens läsare, är förf. gerna hågad, att i något kommande nummer ytterligare visa den genom exempel af stugor och detaljer däraf.

Karl Berlin.

önskades där, detaljerna äro riktigt utbildade, och det hela gör sig bra. Snyggt men inte pråligt, sa' hin, målade svansen ärtgrön!

Att det inte är så man skall använda sin arkitekturhistoriska kunskap, predikas ju dock numer öfverallt. Och ändå stiftas ständigt nya Rom-akademier efter mönster af franska prix de Rome, och där gräfver man ner sig i antikens formvärld och konstruktioner, och man kommer ifrån verkligheten.

Jag träffade häromdagen en dylik célèbre Romstipendiat. Han hade redan för ett par år sedan lämnat Villa Medici, franska stipendiaternas tillhåll i Rom, men höll ännu på med sitt restaureringsförslag, till Caracallas termer. På detta nedlade han nu all sin energi, all sin uppfinningsförmåga för att åstadkomma ett projekt, som skiljde sig från alla föregående uppgjorda, på samma gång så mycket och så fördelaktigt som möjligt. En dylik uppgift bör ju i och för sig bjuda på ett storartadt intresse, men lämpa sig särskildt för en arkitekt-arkeolog. Sådana behöfvas ju också i vår analyserande tid.

Dock, det tråkiga är, att den var ämnad att betrygga sin mans carrière som en den moderna arkitekturens stöttepinnar i Frankrike. Hvilket den nog också komme att göra. Han hade ju reda på hvarje rörledning, hvarje skrymsla i denna väldiga anläggning från Caracallas tid. Hvad gjorde det då, att han inte hört talas om en modern anläggning som Köpenhamns rådhus. Det sade han sig, otroligt nog, icke ha gjort.

Det göres nog ansträngningar för att åstadkomma en ändring i de sekelgamla bestämmelser, som härska i Villa Medici, man har till och med ställt till en liten revolt därsammastädes för något år sedan. Det tillhör skyldigheterna, att under något af åren uppgöra fullständiga ritningar öfver ett antikt byggnadsverk i dess aktuella tillstånd och att sedan, med stöd af dessa, uppgöra ett restaureringsförslag. Nåväl, i stället för denna restaurering, hade man tagit sig för att uppgöra förslag till någon modern byggnad, jag tror några verkstäder, och i stället för uppmätningen inlämnat ett stort vackert fotografi öfver ett antikt byggnadsverk.

Det är ju att lefva i vår tid!

Så vill man också ha rättighet att resa i andra länder än i Italien. Den har blifvit utsträckt till Grekland och, tror jag, till Egypten och Syrien, men man är inte nöjd med det.

Den där kunskapen om äldre tiders byggnadsverk och former borde väl vara tillräckligt tillgodosedd genom den sjuåriga utbildning, som en arkitekt t. ex. hos oss vanligen består sig efter studentexamen, i all synnerhet med det rika förevisningsmaterial, som nu finns i fotografier och andra reproduktioner; han bör hinna få i sig, att en finare kolonn ska ha den och den diametern, att den och den formen uppkommit genom en missförstådd äldre, att den profilen framkommit ur en annan dylik, som i sin ordning betingats af den och den konstruktionen, som först användts där och där och nödvändiggjorts af bristen på det eller det materialet. Han bör äfven hinna utveckla sin ritteknik för att kunna framställa sina tankar på papperet tillräckligt tydligt för att klara begreppen både för handtverkaren, såsom förr varit hufvudsaken, och för byggherren och konstförståndiga allmänheten, hvilket numera alltför ofta synes vara målet, kanske till och med tillräckligt för att tjusa till prisdomaren med ett svajigt perspektiv.

Häremot har påståtts och påstås alltjämt, att man känner inte ett monument utan att ha ritat och mätt upp det.

Sannerligen jag tror man känner det ändå; ifall nu detta skall vara målet.

Det är en underlig ting en gammal byggnad. Den är inte som en kalkyl, man lär känna genom att skrifva af siffrorna, den är inte som ett maskineri, man förstår genom att mäta hjulens diametrar. Den är ett lefvande väsen, födt af jorden, på hvilken den står, och ur hvilken den hämtat sin materiella näring; till fader har den vinden, som dragit fram öfver folken, än sakta susande, än i hvirflande orkan och gifvit den dess andliga växt med sina svagheter och lyten, sina stora tankar och sin tro. Det är som en samling röster, som skjuta ur jorden, än hopa de sig samman till ett starkt ackord, än splittra de sig i missämja, den ena rösten ropande öfver den andra. Det är som man såg iklädd verklighetens former en människas strid med jättarna, omöjligheter och motigheter, andliga och materiella, ha blifvit besegrade, hopats den ena på den andra till ett enda beundransvärdt storverk, ständigt ha nya vuxit fram. Aldrig når man öfver dem alla. Det är den fångna fågelns vingslag mot burens galler med all sin längtan, som stelnat och blifvit verklighet. Man blir inte så lätt klok på en gammal byggnad!

Hur ofta är det inte nu för tiden, man får höra en arkitekt säga om sitt arbete, som man håller på att kritiskt beundra: ja, ni ska inte rätta er efter det där, det blef inte alls som jag ville ha det, det är målarna som alldeles snorat till det eller snickerifabrikerna eller stenhuggarna, som gjort alldeles åt skogen, eller modellörn, som gjort efter sitt eget hufvud, eller byggherren, som nödvändigt ville ha det så, eller stenbrottet, som blifvit uttömdt, så man fick slå om till en annan detaljbehandling, eller pengar, som fattats, eller ännu någon annan, aldrig förutsedd, men alltid inträffad olycka. Ja, ändå tycker man det hela är ganska nätt (inte skulle man ha gjort på det sättet själf förstås!)

Mer än en gång minns jag en af mina förra principaler, högt skattad och mycket värderad, och som för flera år sedan lämnat de klassiska formerna att beundras i deras egen milieu, komma inrusande på kontoret, där vi slafvar sutto och arbetade troget (oftast) för vår herres bästa och utgjuta sig med många fula ord. Han kom från bygget och dom förb. stenmänniskorna hade fuskat bort alltihop. Men han skulle minsann visa dem de skulle få rifva ner alltihop och göra omet. Vi hade väl för tusan lämnat ut dom riktiga detaljerna? Jo, då! Allt var klart och kontraktet tydligt.

Nå, efter någon dag blef det lugnt och stilla igen,

och stenmänniskorna behöfde inte göra om, utan fingo lugnt fortsätta. Och efter något år stod i tidningarna om en af våra yngre, allra mest begåfvade arkitekter, som återigen visat sin glänsande talang genom det och det arbetet. Och folk gingo dit och kritiserade och beundrade, och efter ytterligare några år blef det arkitektur historia.

Är det nu verkligen någon förståndig människa, som vill tro, att våra kära förfäder gått alldeles fria från dessa små vedervärdigheter, som helt visst utgöra en del af det, som konstituerar arkitektur?

Ändå har det pretenderats, och det är inte helt fritt än, att deras arbeten skola diktera våra göranden och låtanden, skola anses som ett kriterium på rätt och sanning, deras minsta mått skola tjäna oss till rättesnöre, vi skola inpränta formerna i skallen, på det intet »fel» måtte insmyga sig vid deras användning på våra byggnader!

Sådant är, med förlof sagdt, humbug!

Det har en gång i tiden satt begreppet arkitektur på hufvudet och därigenom åstadkommit mycket ondt. Hade arkitekterna under förra århundradet användt sin kombinationsförmåga och sitt geni på att lösa sina uppgifter enkelt och praktiskt som de förelågo, utan baktankar och utan sneglingar åt äldre tiders förmenta ideal, i stället för att hänga näsan öfver midtlar, pilastrar, kolonner och profiler, skulle vi säkert sluppit ifrån alla dessa anskrämliga byggnader i s. k. renaissance eller antik, som nu kanta våra gator — falska mått, falska material, falsk uppsyn, falskt utifrån ända in.

Det är väl ingen som vill påstå, att vi då hade fått ändå fulare hus?

Ånej, bevare oss! Hade antiken varit som bortsopad ur deras medvetande, hade dom inte haft en aning om Kanaan eller det förlofvade landet, skulle vi fått en sund arkitektur. Som det nu var finns det väl ingen epok som kan uppvisa ett dylikt elände.

Nej, det har redan gräfts för länge i det förgångna, och man har rullat sig i stoftet inför den gudomen. Skulle det inte gå an att helt rätt och slätt beundra dessa gamla byggnadsverk, att njuta af deras formrikedom och skönhet, att inspireras af deras ärlighet och självkänsla.

Härför behöfver man inte slita ut många tumstockar Det gäller att bevara dem i sitt minne enkelt och rättframt såsom de stå i verkligheten, en lek för många medverkande omständigheter. Fotografi och andra bekvämligheter i en modern tid äro därvid att använda.

Månn tro inte ett enkelt minne utöfvar ett rikare inflytande vid en komposition än det ingående vetandet. Skimret af det inte helt kända lyser då ännu med sin trollmakt. Hvarför ska vi inte också få vara barn, med vår sagovärd att ösa skatter ur! I stället radar man upp omkring oss hyllor med etiketterade apoteksburkar. Konstens lifselixirer!

Vi ha ju alltid realiteternas fasta stomme att bygga på. Här är det, vetandet skall härska, här skall man *känna* alla reella faktorer som spela in, materialens olika förtjänster och brister, hygienens och sundhetens fordringar, sociala vanor, kostnader, klimat, nya kommunikationsmöjligheter och alla andra, verkliga eller inbillade, praktiska önskemål och kraf.

Genom rikedomen af alla dessa ingredienser, genom massan af uppslag att kombinera dem och till sist samarbeta dem till ett organiskt helt, bör arkitekten visa sin fantasi.

Resultatet har då all utsikt att af konstförståndiga allmänheten bedömas såsom fullständigt fantasilöst. Det låter ju som en paradox, men konstförståndiga allmänheten förväxlar arkitektens fantasi med kulissmålarens. (Kanske finns det äfven arkitekter som så göra?). Om man ska ha ett stycke arkitektur med fantasi, så nog ska det ha en massa gaflar och språng och torn och vrår och en tillkrånglad plan och en massa krusiduller och annan grannlåt för dyra pengar.

Fantasi tycks då vara liktydigt med det en förståndig människa omöjligt skulle kunna hitta på.

En modern arkitekt, i stället för att fördjupa sig i gångna tider, borde stå bredbent, där det sociala luftdraget går starkast fram, han borde inandas den luften i fulla drag — bli den kärna, omkring hvilken det sociala tillståndet, de sociala rörelserna kristallisera ut. Det vore bästa sättet att efterlikna äldre tiders arkitekter. Om inte till namnet, så säkert till gagnet.

Det var ju grekernas ljusa, rika gudatro, som satte sin prägel på deras byggnadskonst, hos de mera jordbundna romarna togo tidens strömningar form i anläggningar för allmännytta och nöje, hos medeltiden var det mystiken och den kyrkliga makten, som genomsyrade arkitekterna, tills de frigjordes och förvärldsli gades genom den aristokratiska renaissancen. Tappade sedan bort sin själfbestämmelserätt, vid det den återupptäckte Vitruvius började förpesta världen med sina teorier.

Förra århundradet var framför allt den historiska forskningens och analyserandets tid. Om detta kan kallas en social rörelse eller ej, så har arkitekturen i hvarje fall fått känna på den.

Och hvilken allmänsträfvan är det, som skall gifva vår tids arkitektur dess enhetsstämpel, bli den tråd på hvilken den ena äkta pärlan efter den andra träds upp till ett sammanhängande pärlband, en arkitekturepok?

Häromdagen besökte jag en framstående pariserarkitekt, som just ej kan misstänkas för någon större liberalism. Han beklagade sig öfver att Frankrike hade så föga af god modern arkitektur att visa.

Nå, nog fanns det förstås. Och så erinrade han sig, och på vår väg sen ut till hans bygge fick jag antecknade en hel del exempel här från Paris. Dessa utgjordes af: två hotell, fyra hospital eller sjukhus, två skolor, ett arbetarhus och ett affärshus.

Är inte detta talande? Det är inte svårt att leta fram den enhet, om hvilken denna moderna arkitektur vuxit fram, och som är: omvårdnad om individen, om hans bästa i fysiskt och psykiskt hänseende.

Detta är ju också den sociala rörelse, som kännetecknar vår tid, individens århundrade.

Tänk att den redan satt sin prägel på t. o. m. den konservativa franska arkitekturen. Och i andra länder visar detta sig nog ändå klarare och nämnas ännu flera exempel såsom folkbibliotek, byggnader för kommunikation och handel, egna hem, arbetarbostäder m. m. De senare äro i Frankrike ännu mycket förbisedda. Jag har hört arkitekter beteckna dem med namnet »des boîtes de la misère», askar för eländet till att skyla det, ej för att lindra det.

Det kunde vara intressant nog att söka få reda på, i hvilket förhållande arkitekterna i allmänhet stå till den sociala rörelsen, om de tvingats af den in i den nuvarande fåran, eller om de varit eller äro dess föregångsmän.

Är det t. ex. arkitekterna som höjt de första ropen på att få tillgodose hygien, öfverflöd af ljus, sundhet, praktiskhet och bekvämlighet under vackra, rättframma former i den nutida byggnadskonsten, eller ha de endast varit lekbollar under sträfvan att tillmötesgå de moderna teorierna och därmed allmänhetens alltjämt växande kraf?

Frågan torde inte vara lätt att besvara, och det är väl antagligt, att det här som annorstädes varit en ömsesidig växelverkan.

Hur som helst, kan man inte värja sig från den tanken, att det, som tagit deras hufvudintresse i anspråk, det, efter hvilket de hoppats eller fruktat få sin talang bedömd, varit den »arkitektoniska utsmyckningen», mindre den praktiska anordningen — men detta är ju helt naturligt, så länge en arkitekts konstnärlighet räknas i hans förmåga att laborera med en hel del äldre eller nyare former eller snarare deras framställande på papperet, och ej i hans handhafvande af de praktiska värdena i materialier, rums- och ljusförhållanden, byggnadsekonomi o. s. v. Och en arkitekt vill ju så gärna vara konstnärlig för att inte behöfva anses som en »vanlig byggnadsingeniör.» Det är ju sedan länge »finast» att gå läsvägen i vårt land!

Det lefver på folkets mun sägner, hvilka man blir serverad vid lämpliga tillfällen, om arkitekter, som voro så »konstnärliga», att de glömt af trappanläggningen i huset, som de låtit utföra. Det där är väl bara styggt förtal. Man får dock ännu höra äfven fackmän skilja mellan arkitekter, som äro så rysligt konstnärliga, men hvilkas ritningar äro praktiskt omöjliga och arkitekter, som äro praktiska, men inte ha en aning om, hvad konst är. Det är inte sällan, den förre anses som högdjuret. Här är inte fråga om spetsarna; de böra ju besitta alla kvaliteter.

När vår tids folkliga, demokratiska arkitekturuppgifter komma helt till sin rätt, skall säkert denna falska värdesättning ändras. Ty konstnärlighet, som inte föds af det praktiska, eller åtminstone uppföds därmed, är en kräftskada på arkitekturen.

Det har väl inte varit så roligt att hasa sig ned från de gamla idealen, men ju närmare de nya uppgifterna legat dessa, ju lättare har det gått, och nu har man hunnit ganska långt ned mot de uppgifter, som tränga sig fram som vår tids centrala; låt vara att kanske många ännu så länge anse dem som ett slags mellanrätter, som de inmundiga — visst inte utan glupsk aptit — mellan de egentliga hufvudmålen.

Jag har ofta läst om lekmän uppe på talarstolarna, undervisande folket om, hur ett eget hem borde tilllagas sundt, enkelt och naturligt, utan den efterhängsna fulheten. Där tycker jag en arkitekt skulle göra sig; han kunde inte blott tala om, hur ett eget hem skulle tillagas, men ge klart besked om, hur ett dylikt tog sig ut i verkligheten. (Sen detta nedskrifvits har jag hört sägas, att Grut gjort både det ena och det andra; god fortsättning och många likasinnade!)

Ett effektivt sätt att uppfostra är att också framdraga afskräckande exempel. Det finns utgifvet på tyska några små volymer, »Kulturarbeiten», tror jag deras gemensamma titel lyder, som praktiserar denna kraftigt verkande metod, att sida vid sida framställa påtagligt onda och goda exempel. Små utmärkta böcker, en behandlar t. ex. boningshuset, en annan stadsplanen o. s. v., som innesluta ett helt uppslag till undervisningsprogram. För de tekniska skolorna t. ex. (Hvad säga Enblom och Karl Anton? Jo, Karl Anton var förtjust i dem, var sant. Han tänkte t. o. m. skrifva en vacker artikel öfver arbetet här i »Arkitektur». Hvart tog du vägen, vackra tanke?)

Emellertid, om det är ovanligt att få se en arkitekt uppe på folkets hus (Wahlman och Östberg äro visst förresten där ibland, om också inte uppe på talarstolen) så har man då ännu inte fått se en dylik ute på landsbygden t. ex. i landskommunerna undervisa om, hur ett badhus skall anordnas, inte några Caracallas termer, utan ett enkelt och praktiskt badhus, där arbetande människor kunde undfå sin tvagning, eller hur en småbrukares enkla byggnader skola kunna göras praktiska, hygieniska och prydliga, utan att denne behöfde få vare sig sina vanor för mycket snedvridna eller de pengar, han inte äger, för illa åtgångna.

Det finns många ouppodlade områden!

Jag har hört talas om »jordbruksaposteln» — Jönson-Rösiö, tror jag han heter — hur han drifver en välgörande och omfattande propaganda för sina sunda, moderna idéer, och hur mycket folk han därvid drar in i sin verkningssfär. I ett litet hörn däraf tror jag en arkitekt skulle fylla en verkligt stor uppgift.

Sannerligen borde inte det vara en rolig uppgift, att i samråd med en så'n karl göra upp ett förslag till en liten treflig gård för en småbrukare en bondgård, utan att negligera sådana viktiga faktorer som prisbillighet, vanor, lätt utförande m. m. Och så kunde man ju få tillfälle koka på en del gamla allmogemotiv, som nu stå ofruktsamma på museerna eller användas där de egentligen ej höra hemma — den nationella prägeln fick man ju då på köpet. Och inte behöfver det förefalla ridikylt, i hvarje fall kommer det inte att göra det, att en utbildad arkitekt, akademiskt bildad, som det heter, skulle ägna litet tid åt en ladugård. Skulptörer och målare framställa ju kor och får och andra djur, och hus för enklare behof än en ladugård. Så hvarför inte.

Om en sådan uppgift löstes enkelt och bondförståndigt, tror jag den skulle innehålla mer arkitektur, ha mer af dess ursprungliga sunda väsen än, låtom oss säga utan att blekna, den nya kejsarkatedralen vid Spree. Vi äro ju så många unga (begåfvade?) arkitekter. Alla kunna vi väl inte få göra bankhus eller kyrkor i Stockholm, och uthyreshusen äro väl inte så förfärligt lockande arkitekturuppgifter, att vi inte skulle kunna tänka på att inrymma äfven andra i vår otillfredsställda längtan!

Men för att komma nån hvart, fordras inte bara ord, en eller annan skiss räcker inte långt, det måste vara verkliga lösningar, ritningar för verkligheten, hvarje spik på sin plats. Det finns visst inte ännu hemma en bra och redig handbok för egna-hemsbyggare, eller har den kommit, medan jag varit borta! Nog skulle man i alla fall genom att gå och plocka hos de välvilliga arkitekterna i Sveriges land ganska lätt kunna få ihop några bra typer, redan utförda och inbjudande till efterbildande. Ty det fordras ju helst, att förebilderna ska finnas i verkligheten, helst med en tillförlitlig prislapp på. — Jag skulle ha lust att försöka med det, när jag kommer hem — såvida inte hvardagsjobbet . . . .

Det är stora områden, som den moderna sociala rörelsen omspänner, och den skär framför allt genom de undre kompaktare lagren. Det kan nu inte bortdisputeras, lika litet som att den kommer att sätta sin prägel på vår tids arkitektur. Det må vara tråkigt att tänka sig, det våra hufvuduppgifter, de, som skola karakterisera vår epok, inte komma att bli dessa stolta palats, imponerande tempel eller andra monumentala anläggningar, hvarmed man envisas att förknippa begreppet arkitektur. Men det lönar nog inte att klora emot; man bara förstör naglarna!

Nu är det väl klart, att alla dessa ingredienser från vår egen tid böra sätta smak på en arkitekts studier, inte minst resestudierna.

Det finns så mycket af rent reela värden att göra sig tillgodo hos andra folk, att det sannerligen skulle vara misshushållning med tiden, att endast resa omkring och med passarn i hand konstatera, att alla de fotografier, scioptikonbilder, skisser och uppmätningar, man nästan hunnit se sin leda på, verkligen varit riktigt naturliga, noga öfverensstämmande med verkligheten. Vore det så, att något annat ej stode till buds, skulle jag ändå vidhålla, att en studieresa inte borde göras efter gamla receptet. Riktigare då, att resa hastigare och bege sig hem förr — låt vara till en ej så angenäm men nyttigare tillvaro — skaffa sig rika och saftiga intryck understödda genom fotografi och annan reproduktion samt genom croquier, gärna ur minnet, en illustrerad dagbok, där allt, som gjort intryck, finge plats, gammalt och nytt i god grannsämja. Vill man närmare studera ett eller annat byggnadsverk, finns rikt material redan färdigt i biblioteken eller arkiven. Och är man i ett sådant centrum som Paris, finns så många andra tillfällen att lära känna föremålet för sitt intresse, inom konst och vetenskap, genom museer, genom massor af utmärkta föreläsningar illustrerade med scioptikonbilder, hopbragta från alla världens länder, att de gamla studieresorna helt naturligt måste ledas in i modernare spår.

Med det lefvande lifvet till bakgrund skall man snart finna ett öfverflödande studiematerial i vår tids ständigt nya kraf, nya resurser, nya ansatser, nya erfarenheter fram mot förkroppsligandet af tidstanken i — säg ej arkitekturen, det ordet har ännu med sig så många underliga föreställningar om kolonner, torn, ornamentik o. s. v., utan — byggnadskonsten.

* * *

Barn af en tid som alltid visat sig så benägen att löpa till äldre tider för att hämta legitimationspapper för sina handlingar, har jag naturligtvis ej försummat att också ösa ur dessa aldrig sinande källor. Jag har studerat — äfven mellan raderna — gamla bekanta som Vitruvius, Vasari, Viollet-le-Duc och andra fram till våra dagar. Men mest har intresserat mig en gammal skiss- och resebok, som en 1200-tals arkitekt, Villard de Honnecourt lämnat efter sig.

Detta dyrbara dokument från gotikens d. v. s. franska arkitekturens blomstringstid, förvaras nu i manuskriptsamlingen å Bibliothèque Nationale. Det utgöres af en samling teckningar med bifogade förklaringar utförda på pergamentsblad, men har naturligtvis ej sluppit helskinnad undan tidens stormar; det finns dock i behåll c:a två tredjedelar af det ursprungliga omfånget.

Detta verk har kommenterats först af den framstående arkeologen Quickerat och sedermera, med stöd häraf af Lassus, den oförtröttlige kämpen för Frankrikes nationella stil, Viollet-le-Ducs samtida, hvilken äfven ombesörjt ett publicerande i facsimile af teckningarna jämte en tolkning af gammalfranskan. Det hela bildar en stor volym, utgifven från Imprimerie imperiale 1858 och numer mycket sällsynt.

Jag vet ej, om den finns att tillgå i Sverige, i hvarje fall förtjänar den en erinran. Vi ha nog en hel del att lära af denne gamle frie mästare från en tid, då konstteorierna voro mindre stränga herrar, och då man tycktes se på de byggnadsverk, man hade valt till förebild, eller påverkades af, med helt andra ögon än nu. Kanske kommer jag att i något senare nummer omnämna detta arbete lite utförligare med bifogande af några kopior, som jag tagit af gamlingens bilder.

Hälsningar!

Paris, 17 rue Campagne première. d. 6 Dec. 1905.

Ivar Tengbom.

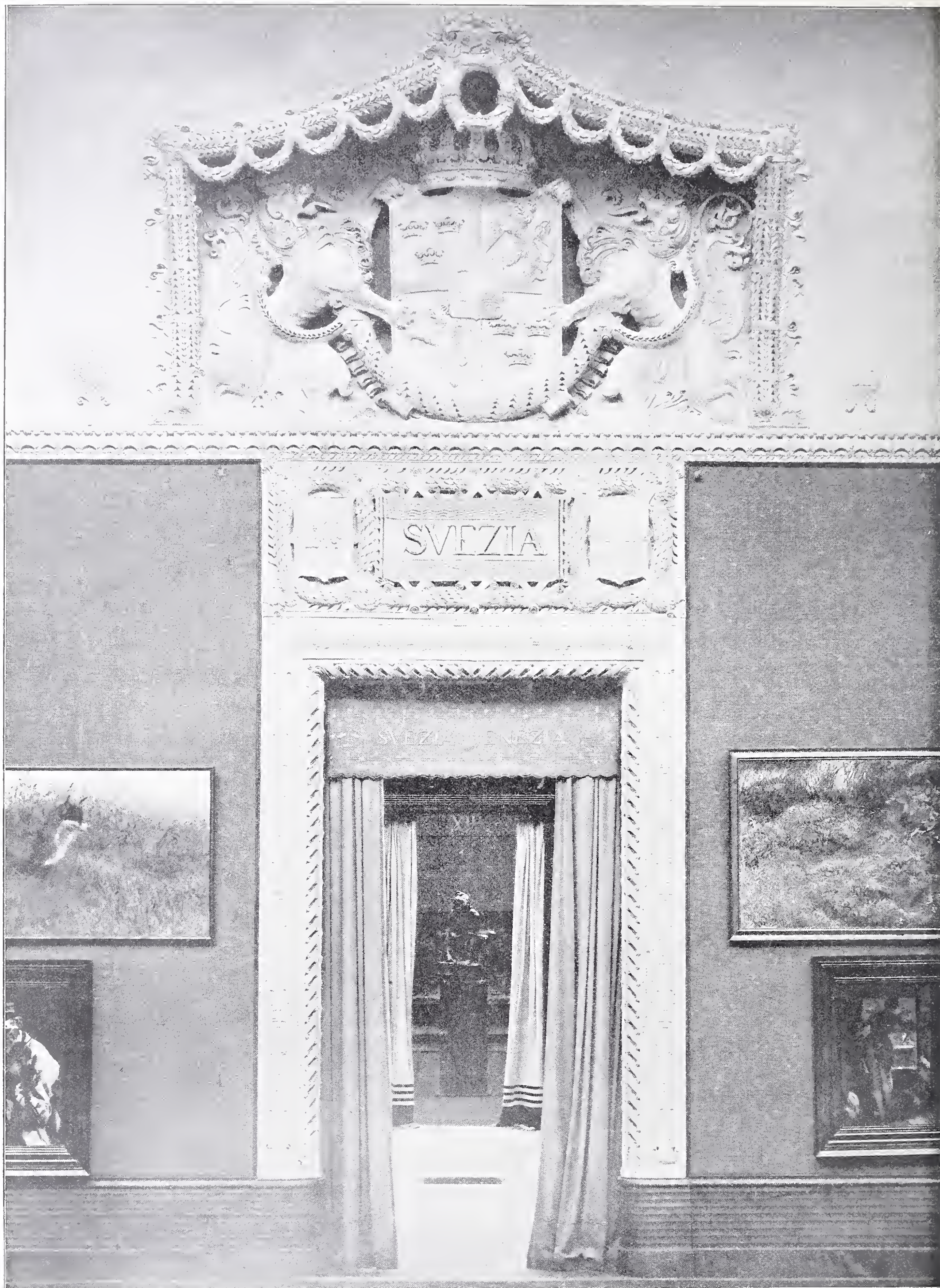

PARTI FRÅN SVENSKA SALEN PÅ UTSTÄLLNINGEN I VENEDIG. ARKITEKT FERDINAND BOBERG.

FRÅGAN OM REVISION AF STOCKHOLMS STADSPLAN.

Den 3 Nov. 1902 tillsattes inom Svenska Teknologföreningens afdelning för Husbyggnadskonst en kommitté för utredande af frågan om en revision af Stockholms stadsplan. I kommittén insattes följande vid denna tidpunkt i staden närvarande medlemmar, som gjort sig kända inom stadsplaneområdet: Herrar I. G. Clason, Otto Fröman, Nils Gellerstedt, Per Hallman, Ludvig Peterson och G. R. Ringström. Anmärkas bör, att af pristagarena i Göteborgstäflingen 1901 arkitekten Torben Grut då vistades utrikes och arkitekten Fredrik Sundbärg som bosatt i landsorten var förhindrad att ifrågakomma. Kommitterade hafva nu inkommit med en skrifvelse till afdelningen, som här nedan återgifves.

Till
Svenska Teknologföreningens afdelning för husbyggnadskonst.

Efter uppdrag den 3 Nov. 1902 af Svenska Teknologföreningens afdelning för husbyggnadskonst att utreda frågan om en revision af Stockholms stadsplan få undertecknade, härtill utsedde kommitterade, efter hållna öfverläggningar hemställa, att afdelningen behagade göra följande uttalande samt anmoda någon af sina representanter inom Stadsfullmäktige att hos denna myndighet göra en liknande framställning.

För ett samhälle, som likt vårt närmar sig storstadens, är en i alla hänseenden efter rationella principer upprättad stadsplan af den allra största betydelse ej blott ur trafik- och byggnadssynpunkt utan äfven i rent socialt hänseende. Stockholms stadsplan, upprättad på 1860-talet och ännu i hufvudsak oförändrad, är visserligen ett för sin tid framstående verk, men på grund af de under senare år i hög grad omgestaltade kommunikationsförhållandena samt stadens utveckling och tillväxt med en däraf alstrad mångfald nya behof, visar sig den nu gällande stadsplanen i flere afseenden otidsenlig och föråldrad. Tiden synes alltså nu vara inne för anställande af en allsidig granskning och revision af detsamma. Äfven det förhållandet, att stadsanläggnings- och stadsplanekonsten under de sista årtiondena nått den utveckling och mognad, att nödiga förutsättningar för ernående af ett godt resultat af revisionen säkerligen förefinnes, talar för, att fortast möjligt en systematisk revision af Stockholms stadsplan sättes i verket.

Revisionen borde enligt vår mening omfatta:

1:o Bestämmandet af, där så behofvet påkallar, nya trafikleder inom nu bebyggda stadsdelar, lämpade efter nutidens kommunikationsmedel och utgörande naturliga fortsättningar af de inom nya stadsdelar redan fastställda eller genom revisionen eventuelt ändrade trafiklederna.

2:o Fyllandet af likartade behof inom ännu obebyggda delar.

3:o Angifvandet af lämpligt belägna torg, öppna platser, parker, lekplatser, planteringar o. d., hvarvid vederbörlig häsyn äfven bör tagas till förmånliga platser för refuger, monument, fontäner m. m.

4:o Anordnandet af de trappor, terrasser, viadukter m. m., som på grund af terrängförhållandena visa sig erforderliga eller kunna af estetiska skäl anses önskvärda.

5:o Ordnandet af strandområdena.

6:o Inledning af kvarteren (i tomter) för de olika behof, som numera göra sig gällande samt

7:o Planläggandet af för allmänna byggnader lämpliga tomter (kvarter) med särskild hänsyn till att härigenom må skapas monumentala friplatser.

Hvad som med förestående programpunkter afses eller hvad därmed bör förstås torde icke erfordra vidare förklaring, dock får angående det i punkterna 1:o och 2:o åsyftade anföras några exempel.

Exempel å erforderliga trafikleder enl. punkt 1:o:

A Norrmalm och Östermalm.

En hufvudtrafikled i ost-västlig riktning söder om Kungsgatan.

En hufvudtrafikled, som bekvämt förbinder centrala delar med den blifvande stadsdelen å Ladugårdsgärdet.

Fortsättning in emot stadens centrum af Sturegatan.
» » » » » » Sveavägen.

Förbindelse mellan Östermalm, Blasieholmen och Staden inom broarne.

Å Kungsholmen

Stadsdelens förbindelser med den öfriga staden.

Fullföljande af Drottningholmsvägen m. fl.

Å Stadsholmarne.

Förbättrade genomfartsleder.

Å Södermalm.

Uppfartsvägar.

Genomfartsleder.

Exempel till punkt 2:o.

Förbättring af trafiklederna i de obebyggda delarne af nord-västra Norrmalm.

Sveavägens och Vallhallavägens fortsättningar norrut.

Eriksbergsområdets ordnande.

Behandling af Skepps- och Kastellholmarne samt

Galervarfvet och

Södra Djurgårdsstaden med Beckholmen.

Ringvägen och Katarina Bangata m. fl. å Södermalm.

Förbindelse mellan denna stadsdel och Kungsholmen öfver

Långholmen samt

Ordnandet af Kungsholmens västra del.

Flere exempel skulle ur ofvan angifna synpunkter kunna tilläggas, men de nu anförda torde med tillräcklig tydlighet ådagalägga nödvändigheten af en stadsplanerevision och vikten af dennas snara genomförande. Vi vilja därföre inskränka oss till att ytterligare erinra om en och annan fråga, som kräfver sin lösning såsom:

Ordnandet af Kungsträdgården och Gustaf Adolfs torg,

Ordnandet af korsningen mellan Sveavägen och Kungsgatan, Kungsgatans korsning med Malmskillnadsgatan och med Regeringsgatan,

Ordnandet af Maria och Katrinabergen samt

Ordnandet af bergsparkerna i allmänhet.

Vidare ordnandet af

Kungsklippan å Kungsholmen, Norr Mälarestrands detaljer, områdena vid Hammarbysjö och Årstaviken samt sist men icke minst afsevärdt allt som kan behöfva omdaning, när stadens järnvägsfrågor blifvit lösta.

Slutligen bör nämnas lösandet af de stora nu föreliggande kommunala byggnadsfrågorna, de viktiga spörsmålen angående ordnandet och bebyggandet af Ladugårdsgärdet äfvensom om eventuelt införlifvande med staden af dess förstäder.

Det ofvan anförda visar den mångfald af viktiga frågor, som redan nu tarfva sin lösning, och då ständigt nya spörsmål af stor betydelse allt framgent torde uppstå, anse vi, att för behandling af dessa och hithörande ärenden borde af stadsfullmäktige inrättas en *särskild, permanent och initiativkraftig nämnd*, bestående af personer med såväl teknisk som estetisk fackbildning. Denna nämnd borde få uppdrag att utreda hithörande frågor medels bland annat anordnande af täflingar och täflingsresultatens utarbetande m. m.

Behofvet af en sådan nämnd har redan länge gjort sig gällande, och få vi uttala önskvärdheten af att en sådan snarast möjligt tillsättes till fromma för vår stads utveckling, förkofran och försköning. Stockholm den 4 December 1905. I. Gust. Clason, Otto Fröman, Nils Gellerstedt, P. Hallman, Ludv. Peterson, G. R. Ringström.

AFDELNINGENS FÖR HUSBYGGNADSKONST SAMMANTRÄDEN.

Den 4 Dec.

Förhandlingarna leddes af arkitekten G. Wickman. Styrelsens, äfvensom arkitekten Axel Lindegrens förslag till ändringar i arbetsordningen föredrogos ånyo. Styrelsens förslag innebar de ordinarie utskottens afskaffande och styrelsens förstärkande med ytterligare 3 bisittare. Det Lindegrenska förslaget gick ut på de 5 utskottens sammanslagning till tvenne, hvilkas ordförande skulle vara själfskrifna bisittare i styrelsen. Afdelningen godkände styrelsens förslag.

Program för nästa års sammanträden bestämdes och kommer i enlighet härmed ordinarie sammanträden att hållas å 3:dje måndagen i hvarje månad, sommarmånaderna undantagna.

Val af styrelse för nästkommande arbetsår förrättades och, sedan v. ordföranden och sekreteraren bestämdt afsagt sig återval för resp. befattningar, blefvo följande utsedda: ordf. G. Wickman; v. ordf. P. Hallman; sekreterare S. Cronstedt samt bisittare G. Améen, T. Grut, K. Salin och C. Westman.

Till klubbmästare återvaldes A. Sjögren.

På uppdrag af styrelsen redogjorde prof. I. G. Clason för ytterligare inkomna förslag till ändringar i »Grunder för byggnadsentreprenader» och anmodades prof. Clason att å afdelningens vägnar göra de smärre ändringar, som häraf kunde föranledas.

Styrelsens enligt uppdrag afgifna förslag till uttalande i frågan om Kaptensuddens bebyggande godkändes i hufvudsak, och uppdrogs det åt styrelsen att i samråd med prof. Clason företaga de ändringar i redigeringen, som kunde befinnas önskvärda samt att på lämpligt sätt bringa dess innehåll till vederbörandes kännedom. Ifrågasatt pristäflan om ett eventuellt ordnande af platsen uppsköts.

Afdelningens stadsplanekommitté aflämnade ett utlåtande, och biträdde afdelningen däri gjorda uttalanden samt uppmanade prof. Clason att genom motion inom Stockholms Stadsfullmäktige verka för de uppställda önskemålen (se sid. 17 i detta häfte).

Skrifvelse rörande pristäflingars ordnande från ark. A. Sjögren samt Tekniska utskottets utlåtande beträffande skärpta bestämmelser för stenleveranser bordlades.

Arkitekten A. Bergman visade en samling skioptikonbilder från resor i utlandet.

Arkitekten L. Peterson anmälde med en skrifvelse sitt utträde ur afdelningen.

Utställningen för aftonen utgjordes af en samling studier, akvareller och etsningar utförda af ark. Hj. Molin.

Den 18 Dec.

Förhandlingarna leddes af arkitekten G. Wickman.

Arkitekten P. Hallman afsade sig det honom vid föregående sammanträde tilldelade vice ordförandeskapet. I hans ställe utsågs nu ark. G. Améen. Till den därigenom lediga posten som bisittare i styrelsen utsågs därefter arkitekten E. Lallerstedt.

Ordf. meddelade, att inlämningstiden för den af Carnegie-Stiftelsen i Haag utlysta täflingen om ritningar till Fredspalats blifvit uppskjuten till den 15 April 1906.

Till redaktör för Tekn. Tidskrifts Afdelning för Arkitektur och Dekorativ konst utsågs ark. T. Grut för en treårsperiod.

Från föregående sammanträde bordlagd fråga om afhjälpandet af vissa missförhållanden vid arkitekturtäflingar återupptogs till behandling. Förslagsställaren, ark. Sjögren, utvecklade sina skäl för tillsättandet af en fast programkommitté med uppgift att granska täflingsprogram och öfvervaka, att fastställda regler för pristäflingars ordnande följas. Under den långvariga diskussionen härom framhölls, att man i alla händelser borde komplettera ofvannämnda regler, befordra dem till trycket och söka göra dem mera allmänt kända. Frågan bordlades ytterligare.

Tekniska utskottets utlåtande om af ark. C. Flodqvist väckt fråga om skärpning af kontrollen vid stenleveranser till husbyggnader gaf anledning till en liflig diskussion. Afdelningen beslöt att frågan skulle ytterligare utredas genom utsändande af ett frågeformulär. Man borde på så sätt kunna samla ett rikhaltigt material af erfarenhetsrön beträffande olika stensorters värde som byggnadsmaterial, dess urval och dess lämpliga behandlingssätt. För ombesörjande af utsändandet af sådana frågeformulär och de inkomna svarens bearbetning tillsattes en kommitté bestående af prof. I. G. Clason, ark. C. Flodqvist och prof. G. Holm.

Det till sammanträdet annonserade föredraget af ark. C. Lindholm »om handtverkstekniken och dess inflytande på kompositionen» måste på grund af den långt framskridna tiden uppskjutas till nästa sammanträde.

Till medlem i Afdelningen föreslogs arkitekten E. Hahr. Inval förrättas vid nästa sammanträde.

Aftonens utställning utgjordes af ritningar af ark. G. Améen till återuppbyggande af Ockelbo kyrka, inredning i Häfverö kyrka, tingshus i Ludvika samt en del arbetsritningar till Gustafsbergs nya kyrka m. m.

Gust. Améen.

ERNST ABRAHAM JACOBSSON.

Ånyo har döden bortryckt en på arkitekturens och det tekniska arbetets områden framstående kraft, slottsintendenten, professor Ernst Jacobsson. Född i Stockholm 1839 förlorade han redan i unga år sin fader och måste lita till egen kraft för att kämpa sig fram genom lifvet. Endast fjorton år gammal inträdde han hösten 1854 i Akademiens för de fria konsterna lägre byggnadsskola, den d. v. praktiska förskola för byggnadsyrket, som ungefär motsvarade Tekniska skolan i våra dagar. Jacobssons okufliga energi och arbetsförmåga satte honom i stånd att jämsides med studierna i byggnadsskolan förbereda sig till studentexamen, som han 1860 aflade vid Upsala universitet, hvarefter han i Akademiens högre byggnadsskola afslutade sina arkitektstudier, sedan han 1864 eröfrat Akademiens högsta pris, den kungl. medaljen.

Samtidigt med de egentliga arkitekturstudierna dref Jacobsson en omfattande praktisk verksamhet, såsom arbetsledare eller — som det då kallades — konduktör vid byggnadsarbeten. Sålunda ledde han 1861 för byggmästaren J. Jonssons räkning arbetet vid elementarläroverket i Linköping, 1862 för byggmästaren H. O Rundqvist det för sin tid storartade arbetet å döfstuminstitutet Manilla på Kgl. Djurgården vid Stockholm, och förvärfvade härvid en praktisk erfarenhet och duglighet som administratör och arbetschef, hvilken endast ett fåtal yngre arkitekter varit i tillfälle att i samma grad förskaffa sig.

Blifven e. o. arkitekt i Kgl. Öfverintendentsämbetet år 1863, erhöll han följande år efter afslutade akademistudier uppdrag att afresa till England för att studera modern kyrko- och skolbyggnadskonst, besökte 1865 i detta syfte England, Skottland och norra Frankrike, invaldes samma år till agrée vid Akademien för de fria konsterna och erhöll 1866 det Lind-Goldschmidtska stipendiet under tre år, som användes till fortsatta resor i Frankrike, Spanien, Italien och Tyskland.

Resorna afslutades i Paris, där han ordnade den svenska afdelningen vid 1867 års världsexposition, ett uppdrag som tillföll honom äfven vid de följande utställningarne i Köpenhamn 1872, Wien 1873 och Antwerpen 1885.

Vid hemkomsten från utlandet erhöll Jacobsson 1868 uppdrag att vara lärare i ornamentik vid Akademien för de fria konsterna, som 1875 valde honom till ledamot. Sin lärarebefattning vid Akademien lämnade han 1878. Samtidigt verkade han som lärare i allmän byggnadslära och husbyggnadskonst vid Kungl. Teknologiska institutet (n. v. Kgl. Tekniska Högskolan) under åren 1872—1874. Jacobssons erfarenhet som teknisk lärare togs äfven i anspråk för den på begäran af 1872 års riksdag tillsatta kommitté för omorganisation af de lägre tekniska skolorna i riket samt slöjdskolan (nu Tekniska skolan) i Stockholm. Härvid riktades hans blick på nödvändigheten för det praktiska lifvet af en ordnad teckningsundervisning. Med hela sin ovanliga energi arbetade han genom studieresor, reseberättelser, föredrag och lärarekurser för detta mål, hvars uppnående påskyndades genom en af ofvannämnda kommitté på hans initiativ till Kungl. Maj:t inlämnad särskild framställning rörande inrättande vid Slöjdskolan i Stockholm af en special-kurs för utbildning af lärare och lärarinnor i teckning och modellering; vid denna en planmässigare utbildning skulle genomföras än som enligt äldre stadganden fordrades vid den till Akademiens för de fria konsterna principskola förlagda korta profkursen. Detta oförtrutna arbete bar frukt, då en ny kommitté 1877 nedsattes för att afgifva förslag till tidsenlig reform af teckningsundervisningen vid elementarläroverken och folkskolorna, ett förslag som Jacobsson hufvudsakligen utarbetade och 1878 såsom inspektör för teckningsundervisningen i riket fick det ingalunda lätta uppdraget att genomföra. Trots allt motstånd som mötte dels af brist på lokaler och undervisningsmateriel dels från gammal slentrian, dels på grundade skäl från den »Stuhlmannska metodens» fiender, genomförde Jacobsson i hufvudsak reformerna, hvilka — med senare modifikationer i metodens detaljer — blefvo af en betydelse, hvars verkningar gå längre än man vanligen föreställer sig och i stort sedt vittna om det sunda praktiska förstånd och den framsynthet, som satte undervisningens ändamål icke i att utbilda en artistisk dilettantism utan att åstadkomma ett mäktigt hjälpmedel åt det praktiska lifvet i vårt fädernesland. Som inspektör för teckningsundervisningen kvarstod Jacobsson till och med 1889.

På konst- och industriutställningen i Stockholm år 1866 uppträdde Jacobsson dels som arkitekt för en del af utställningsbyggnaderna, dels som utställare af projektet till artillerikasernen vid Carl XV:s port (n. v. Narvavägen), hvilken byggnad kom till utförande först 1873—75. Under mellantiden erhöll han 1870 första pris för täflingsritningar till Sabbatsbergs sjukhus.

Det skulle blifva allt för vidlyftigt att här gifva en något så när fullständig förteckning på alstren af Jacobssons ritstift, från verkstadshus och villor till kyrkor och slott. Bland hans många arbeten må blott nämnas stadshusen i Karlstad (1869), Hudiksvall och Söderhamn (1879), corps de logis på Anckarsrum, sjukhusen å Sabbatsberg, i Vesterås (1881) och i Falun, teatrarna i Gäfle (1870), Karlstad och Söderhamn (1878), kyrkor i Borgholm, Harnäs, Röddinge (1879), Örmevalla, Malexander och Gladhammar (1883), kaserner för Svea artilleriregemente (1873—75) och Lifregementets husarcorps (1879) m. m. Svenska teatern i Stockholm (1875), Gäfleborgs enskilda bank i Gäfle (1878), och i Hudiksvall (1879), Kopparbergs ensk. bank i Falun (1880), Stockholms enskilda bank, Inteckningsgarantiaktiebolaget och Skandinaviska kreditaktiebolaget i Stockholm (alla på 1870-talet).

Vill man fälla ett opartiskt omdöme om denna vid-

sträckta verksamhet, må man först och främst tillstå, att uppgiftens praktiska sida alltid löstes på ett förträffligt sätt; vid bedömandet af det konstnärliga resultatet får man taga med i räkningen dels den ensidiga vördnad för den italienska renässansens formlif, i hvilken Jacobsson och hela den Nyströmska skolan uppfostrades, dels arten af de uppgifter han fick att lösa, dels de trånga förhållanden under hvilka 70 och 80-talets arkitekter nödgades arbeta, den kompakta mur af likgiltighet hos publiken, som de hade att underminera för att vår tid skulle få kraft att göra genombrottet. Det måste då erkännas, att Jacobsson såg längre och stod nutidens uppfattning närmare än flertalet af hans samtida. I Svenska teatern t. ex. har han med en planfördelning, som stått sig inför den nutida, af stora eldsolyckor uppskrämda kritiken, samlat de resurser som stodo honom till buds i en italienskt fin och diskret salong; på Centraltryckeriet gjorde han ett för sin tid djerft och lyckadt försök att med tegel och majolica åstadkomma en äfven ur materialsynpunkt sanningsenlig och för ändamålet karakteristisk fasad; i Skandinaviska kreditaktiebolaget har han rest sig ett monument, som både i materialbehandlingens korrekthet, i fasadens storslagenhet och i motivens säkra genomförande stod långt framför sin tid. På äldre år lämnade Jacobsson nästan helt och hållet sin privata arkitektverksamhet för att helt egna sig åt sina tjänsteåligganden.

Redan 1876 kallades Jacobsson till slottsintendent å Stockholms slott, hvilken befattning han ännu innehade vid sitt frånfälle. I denna egenskap tillföllo honom 1879 planläggningen och öfverledningen af nya hofstallet på Artilleriplanen i Stockholm, ett arbete, som han visserligen utförde med vanlig kraft och duglighet, men som i öfrigt beredde honom föga glädje. Med så mycket större kärlek knöt han sitt namn till de arbeten för slottets prydande och restaurering, som utfördes dels på H. M. Konungens personliga initiativ och bekostnad, dels med anslag af 1893 års riksdag, såsom restaureringen af ett antal slottsgemak, kompletteringen efter Tessins ursprungliga planer af den ofullbordade södra genomfarten, dekorationen af vestra trapphuset med de Kronbergska plafonderna, slottets utvändiga restaurering och genomförandet af dess plastiska utsmyckning med statyer i södra fasadens nischer och smärre grupper å Logårdens balustrad.

I Öfverintendentsämbetet utnämndes Jacobsson 1894 till intendent för Kronans byggnader i landsorten, från hvilken befattning han 1904 efter uppnådd pensionsålder tog afsked. Under dessa tio år hann han utveckla en nitisk verksamhet för bevarandet och tillgodogörandet af våra historiska slott och andra offentliga byggnader. Han igångsatte och ledde restaureringsarbetena å Vadstena och Örebro slottsbyggnader, inredningen af landsarkiven i Vadstena och Upsala slott, reperationsarbeten å residensen i Kalmar, Örebro, Malmö, Karlstad, Mariestad och Luleå, länsstatsbyggnaderna i Kalmar och Mariestad m. m. arbeten. Härvid förleddes han nog i vissa fall af sin praktiska läggning till åtgärder, som ur pietetssynpunkt kunde eller borde undvikits, men likafullt har hans arbete på detta område i hög grad bidragit till den förståelse af och det intresse för våra historiska byggnader, som nu börjat vakna äfven i landsorten.

Det säger sig själft, att ett så verksamt lif måste varit strängt upptaget, äfven om man som Jacobsson började arbetet kl. 6 om morgnarna. Icke desto mindre fann han tid och krafter att egna sig å vidtomfattande litterära och konsthistoriska studier. Han läste mycket och följde med alla tidens rörelser, han var lifligt verksam dels under 70-talet för åstadkommande af ett konstindustrimuseum i Stockholm, dels som mångårig medlem af Svenska slöjdföreningens styrelse, som ordförande i dess andra utskott och af föreningen vald medlem i Tekniska skolans Styrelse. Han intresserade sig mycket för Fotografiska föreningen, i hvars styrelse han äfven var medlem, och fann sitt högsta nöje i att använda de få hvilostunder han unnade sig till kultur- och konsthistoriska arkivforskningar, hvilkas resultat sammanfattades dels i de mycket humoristiska föredrag han någon gång höll i Svenska teknologföreningen, dels i tidskrifter och andra verk. Bland alstren af hans författareskap må nämnas *Kulturhistoriska bilder från äldre tider* och *Om bollhusen i Stockholm samt teatrar och balettanordningar vid Svenska hofvet under 1600-talet* (båda i Slöjdf. medd.); vidare i det på föranstaltande af Stadsfullmäktige utgifna stora verket öfver Stockholm 1897 artiklarna: *Det nya slottet, Statens byggnader i Stockholm* och *Stockholms kyrkor.*

I arbetet ställde Jacobsson stora fordringar på sig själf som på andra, kanske någon gång större än hans arbetskamrater ansågo berättigadt; i det enskilda lifvet gjorde honom hans omfattande intressen, stora beläsenhet och intelligenta uppfattning till en i hög grad angenäm och instruktiv sällskapsmänniska. Hans rastlösa verksamhetslust, som icke ville veta af några hinder, bidrog måhända att alstra det svåra hjärtlidande, som den 6 December 1905 ändade hans nyttiga lif.

G. Lindgren.

PRISTÄFLAN FÖR ARKITEKTER.

Svenska arkitekter inbjudas härmed till täflan om pris för ritningar till ny kyrka jämte församlingshus för Hedvig Eleonora församling på tomten N:o 2 i kvarteret Domherren.

Enligt det för täflingen utfärdade program äro följande pris bestämda: för kyrkan ett första pris å 3,000, ett andra å 1,500 och ett tredje å 1,000 kronor; för församlingshuset ett första pris å 1,000, ett andra å 750 och ett tredje å 500 kronor.

Program jämte tillhörande tomtkarta utlämnas af vaktmästaren i församlingens pastorsexpedition, Jungfrugatan 7 B, alla helgfria dagar kl. 9—11 f. m.

Täflingsförslagen, ställda till kyrkorådets ordförande, skola vara inlämnade senast den 10 April 1906 kl. 12 midd. i pastorsexpeditionen Jungfrugatan 7 B.

Stockholm den 18 December 1905.

Kyrkorådet.

FÖRENINGSMEDDELANDEN.

Afdelningens medlemmar uppmanas att insända eventuel anmälan om adressförändring till afdelningens sekreterare arkitekt Sigge Cronstedt, Norr Mälarstrand 34.

* * *
*

Styrelsen för Carnegie-Institutet meddelar härmed, att tiden sju månader (Artikel 2 i programmet för täflingen om pris för förslag till Fredspalatset) är förlängd till åtta månader. Förslagen skola således hafva inträffat i Haag före den 15 April 1906.

Haag den 20 November 1905.

för Carnegie Institutets styrelse:
Van Karnebeek, ordförande
S. van Citters, sekreterare.

ARKITEKTUR
OCH DEKORATIV KONST

ORGAN FÖR

SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS
AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST

ÅRGÅNG 36 AF TEKNISK TIDSKRIFT
ANSVARIG UTGIFVARE: NILS KJELLBERG
REDAKTÖR: ARKITEKT TORBEN GRUT

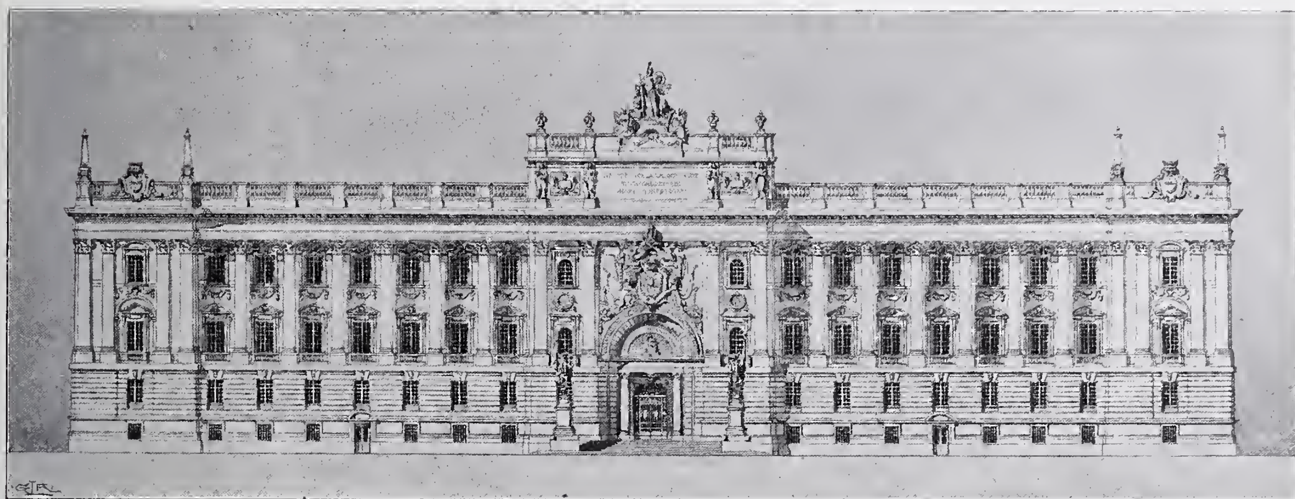

NYA RIKSDAGSHUSET.

Det nya riksdagshuset, hvaraf i detta nummer förekomma en del afbildningar, togs af Svenska riksdagen i besittning i medio af januari månad förra året. Till de förekommande bilderna har en text ansetts behöflig och har redaktionen välvilligt ombedt mig, i egenskap af arkitekt för riksbyggnaderna på Helgeandsholmen, att utfylla detta behof.

I februarinumret af tidskriften förra året anmäldes den stora tilldragelsen, nämligen invigningen af Sveriges första riksdagshus med ord utan bild. — Dess ord ge mig olyckligtvis trots ifrigaste bemödanden ingen ledning vid mitt skrifveri, ty de äro alltför dunkla. Jag tackar emellertid för den däri för mig uttryckta personliga kvasihögaktningen, då jag därigenom ställes i nivå med hela svenska folket och således har godt sällskap.

Jag får således af ifrågavarande anmälningsavis icke ens aningsvis reda på sammanhanget mellan Jean de la Vallèe och Nikodemus Tessin och det nya riksdagshuset, ej häller på nämnda stormäns förhållande till de »moderna» verk, som af en del framställas som mönster af god smak och god sträfvan till arkitektonisk fullkomlighet. Ej heller har jag däri kunnat få reda på, huruvida Vallèe eller Tessin uttalat sig om platsen för det nya riksdagshuset, ehuru ett antagande att så varit fallet och då till platsens förkastande, synes fullt motiveradt, enär jag frikännes och därmed byggnaden, samt således endast platsen återstår för de främmanade andarnas anathema. — I en annan punkt står jag också oviss, nämligen huruvida Vallèerna och Tessinerna med Consorter framställts som mönster i väljandet af goda byggnadsplatser (jag trodde annars att byggherren angaf sådana), eller om de af författaren frambesvurits till bestraffande ettdera af en dålig arkitektur, som icke är »modern», icke är »personlig», utan sluter sig till historiska förebilder — och måhända i viss grad till Vallèernas och Tessinernas —, eller af sådan arkitektur, som enligt någras predikan är såväl »modern» som »personlig» och den enda rätta, fastän den svårligen kan anses vara ens på långt håll besläktad med Vallèernas eller Tessinernas. — Med ett ord, reflektionerna i anmälningen om riksdagshusets fullbordande i 2:dra numret af förra årgången står fortfarande för mig alldeles oförståelig. Detta om detta.

Jag får således sköta mig själf utan hänsyn till af redaktionen underskrifna uppfattningar och vill då förklara, att jag icke kommer att yttra mig hvarken om byggnadsplatsen, som jag icke rår för, men hvars väl-

CENTRALTRYCKERIET STOCKHOLM.

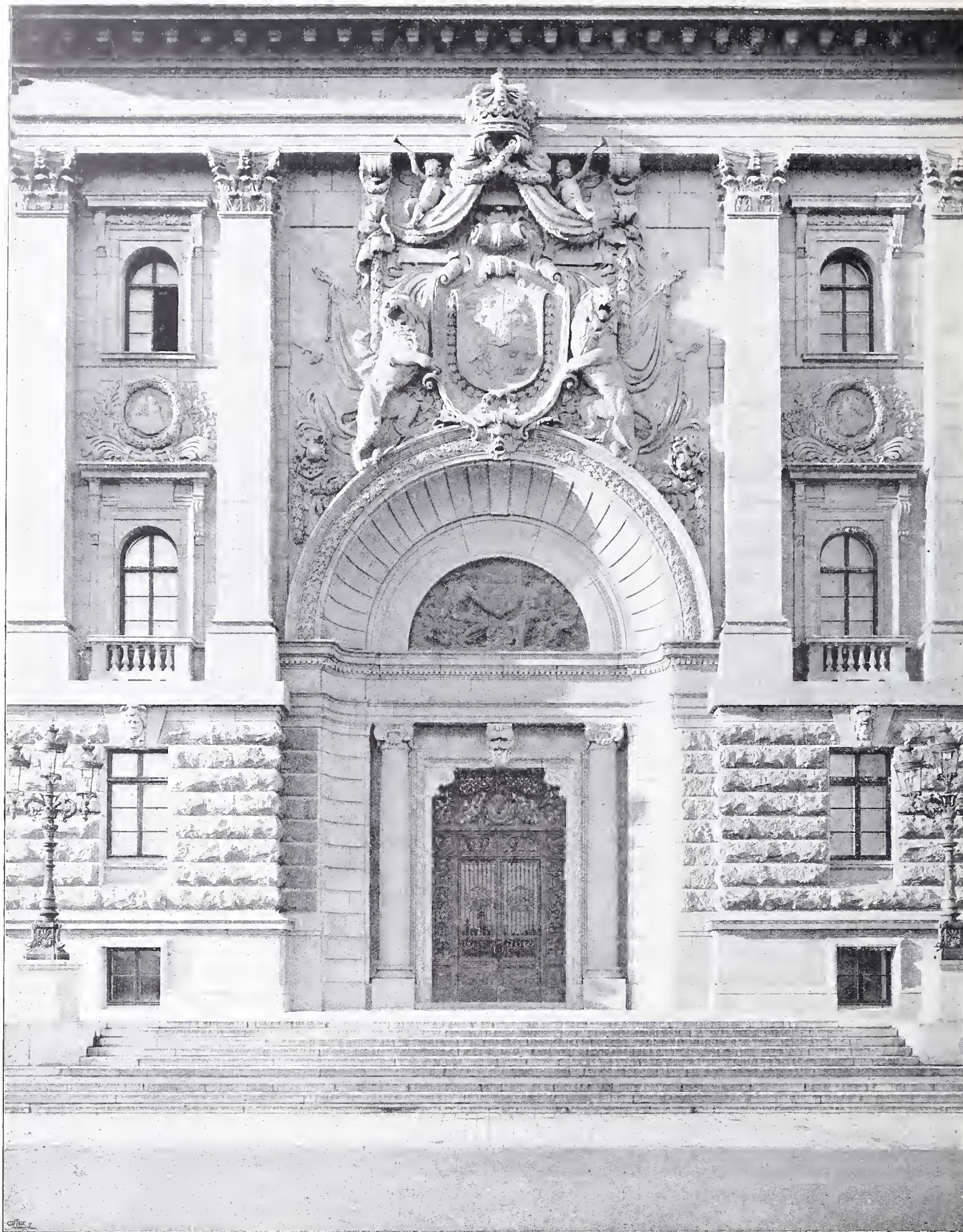

HUFVUDINGÅNGEN.

jande jag numera icke beklagar, ej heller om de mer eller mindre mogna omdömen, som i tidningar och tidskrifter fällts öfver riksdagshuset och då naturligtvis detta i samband med riksbankshuset. Jag vill icke försvara mig själf, endast förklara.

Min uppgift var klar och tydlig: att på den anvisade platsen och enligt stadfäst program projektera en byggnadskomplex, som ur praktiska och skönhetssynpunkter tillfredsställde möjliga anspråk. Ritningarna underkastades 2 gånger granskning af de mest fram-

HUFVUDTRAPPAN.

stående arkitekter i Sverige, och först därefter godkändes de af vederbörande för att läggas till grund för byggnadsföretaget. Som bekant förelåg ett fullt färdigt förslag till frågans lösning, hvilket förslag, upprättadt af f. d. öfverintendenten Zettervall, naturligvis underlättat utarbetandet af det vederbörande godkända. Hvarje arkitektonisk uppgift är svår, om den skall lösas samvetsgrant, och min var icke den minst svåra, då man besinnar det relativt trånga utrymmet för byggnaderna. Det gällde praktisk anordning i det inre

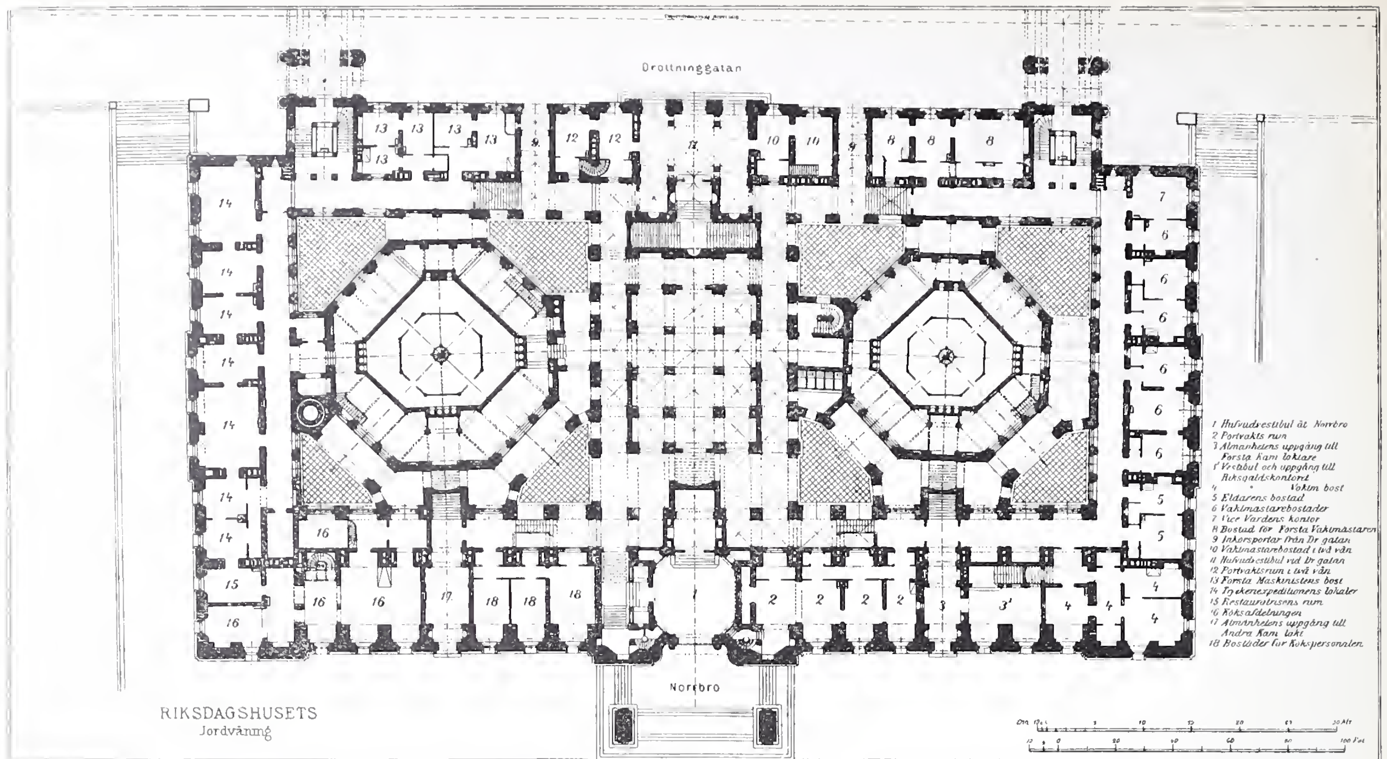

med tillgodoseende i möjligaste mån d. v. s. utan för stora uppoffringar i ekonomi och utrymme, af rimliga konstnärliga anspråk på rumsdisposition och monumentalitet samt en sammanföring till ett helt på naturligaste sätt af de båda byggnaderna och en yttre gestaltning, som, på samma gång den framhölle byggnadskomplexens nationella vikt och betydelse icke störde harmonien i omgifningen. Några hugskott, födda ur egen inbillad självtillräcklig skapareförmåga har jag ansett icke böra få lämnas för stort spelrum vid lösningen af denna byggnadsfråga, vid hvilken för öfrigt terrängen och millieu'en dikterade stränga lagar. Resultatet skulle tillfredställa icke dagens kameleontartade smak eller »mode» utan en smak, som närd af gamla traditioner visat sig ägnad som kultursymbol för många kommande släkten. Månne icke flertalet arkitekter, hvilkas monumentala verk öfvergått till nationens omhuldade egendom, baserat sina bemödanden på samma breda, oegoistiska grundval.

Att således vid lösningen af de rent arkitektoniska problemen, hvad riksdagshuset beträffar, den stil, som genom Vallèerna och Tessinerna införts till Sverige och där vuxit sig till svensk hemortsrätt skulle anses vara den mest lämpliga är ju självklart. Om den er-

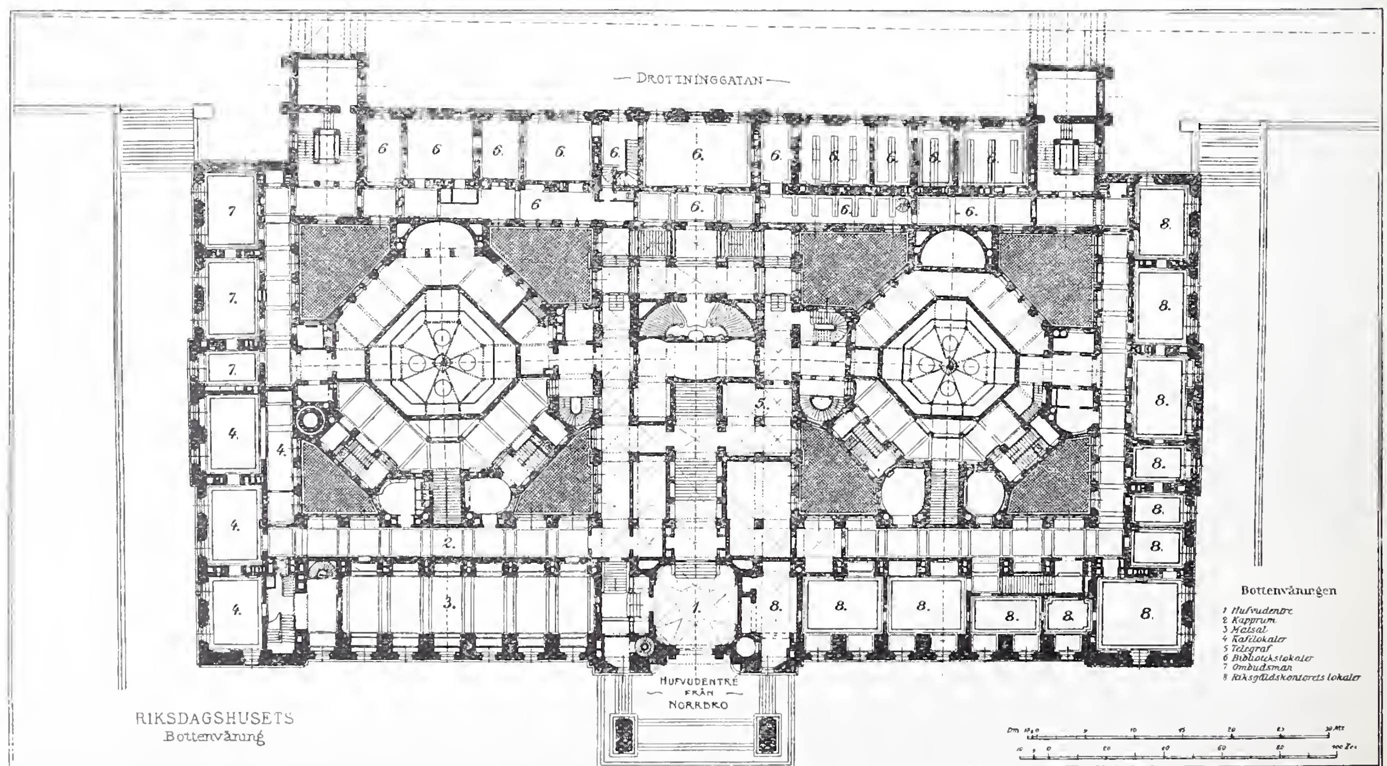

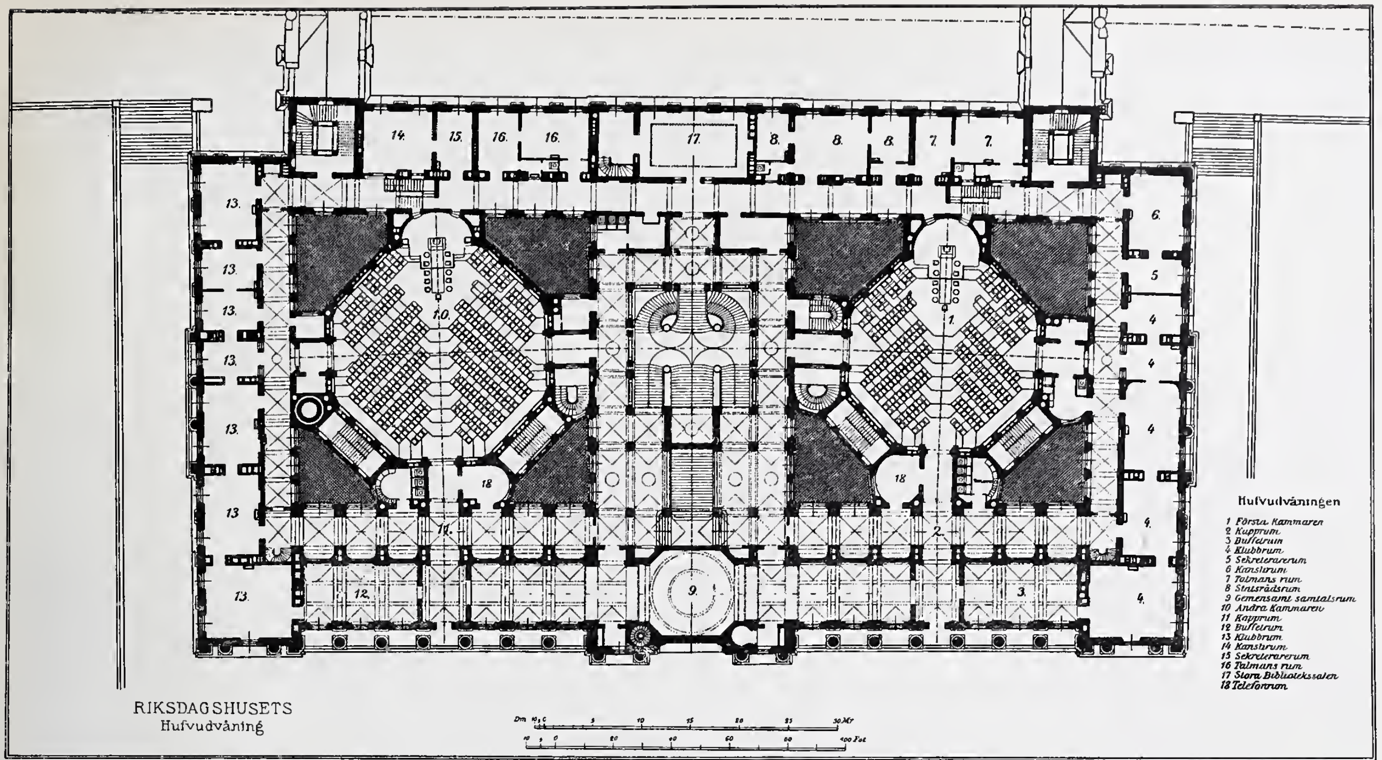

hållit andra och delvis rikare uttrycksmedel, så beror detta på, dels den nyare tidens större materiella resurser och konstens demokratisering, dels på den, — enligt min åsikt —, fullt berättigade sträfvan, som gjort sig gällande, att genom en rikare och annan utstyrsel å byggnadens yttre söka bilda en motvikt mot slottets imposanta massa och på så sätt söka åstadkomma den representativa jämvikten. Att för öfrigt de s. k. historiska stilar, som framgått ur renaissansen och således tillhöra vår kultur, ännu äro lifsfriska och endast till det goda fjettrar den skapande konstnär, som af inre böjelse och skönhetskänsla föredrar deras idévärld framför den, som skönjes i dagens s. k. originella prestationer i formgifning och massbehandling, anser jag vara bevisadt genom de mångfaldiga monumentalbyggnader, som äfven i senare skeptiska tider, uppstått i tron på en genom alla tider gående estetisk sanning och i respekt för en naturlig utveckling under dennas hägn.

Med dessa korta anföranden har jag endast velat gifva antydan om riktningen af mina sträfvanden. Att predika tycks ju för öfrigt höra till ordningen för dagen. Någon sträfvan efter originalitet har jag icke haft och har således icke heller i sådant afseende

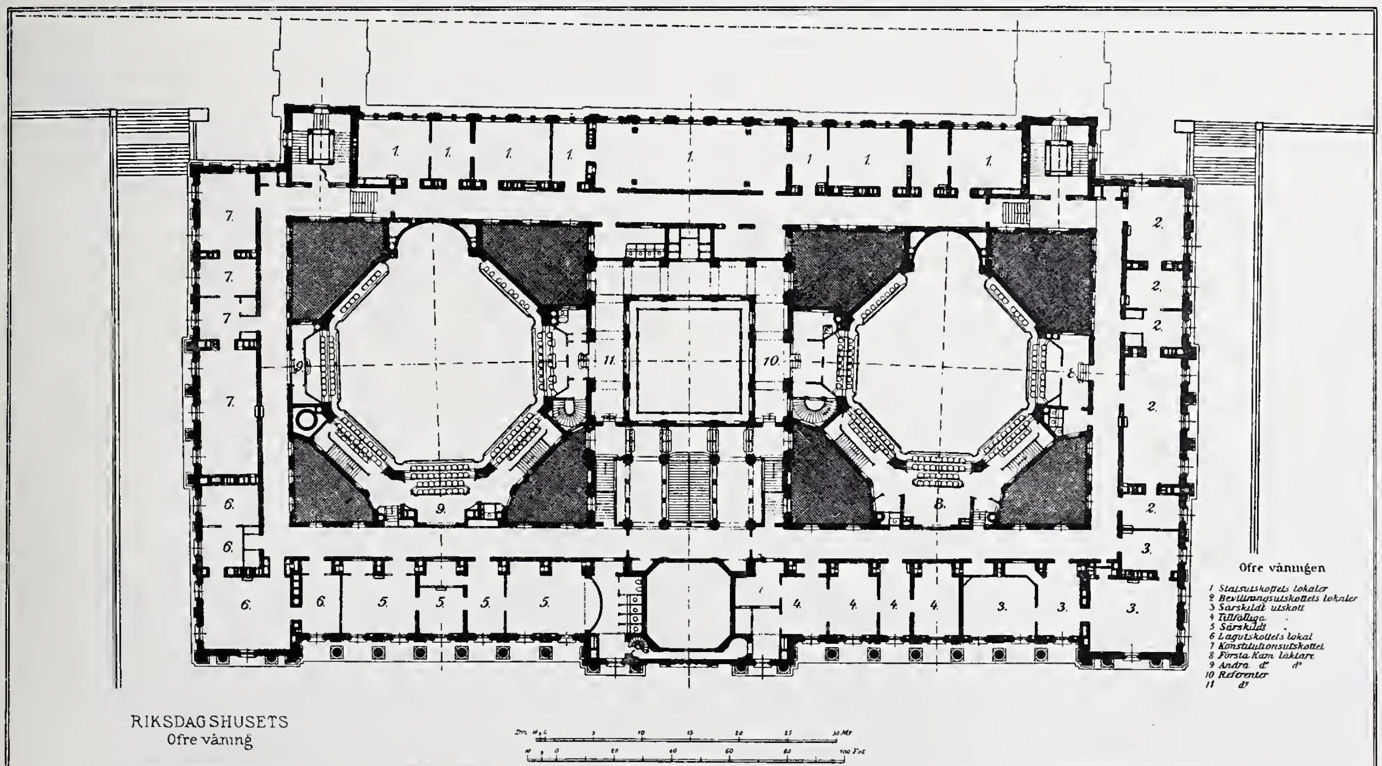

kunnat misslyckas. För mig är för öfrigt originaliteten, sådan den oftast ger sig uttryck, en motsats till god smak.

Jag hoppas denna ingress eller förklaring varit kort nog och öfvergår nu till hvad som antagligen är mitt egentliga uppdrag: att med tillhjälp af de införda bilderna i korthet demonstrera byggnaden.

Ritningarna till byggnadskomplexet stadfästes af hrr Riksbanks- och Riksgäldsfullmäktige i oktober månad 1894. Sedan dess har efter inkallandet af sakkunnige för afgifvande af yttrande den projekterade glastäckta kupolen strukits.

Byggnadskomplexet består af 3:ne delar: riksdagshuset, riksbankshuset och de 2:ne triumfbågarna öfver Drottninggatans förlängning. Dessa bågar eller genomfarter sammanföra de båda byggnaderna till ett arkitektoniskt helt, utan att spela någon praktisk roll. Emellertid är ju nu endast fråga om riksdagshuset.

Riksdagshuset står med 3 fasader, den norra, östra och södra, å ett plan i nivå med Norrbro med planteringar mellan östra, d. v. s. hufvudfasaden, och denna bro. Den västra fasaden går däremot ner till nivån för den gata, som c:a 18 meter bort går mellan de båda byggnaderna och medelst en bro skall fullföljas till Drottninggatan. Förbindelsen medelst bro med Mynttorget är redan färdig. Breda granittrappor förmedla å nordvästra och sydvästra hörnen af riksdagshuset trafiken mellan Norrbroplanet och den omkring 2 m. lägre liggande gatan.

Att orda något om byggnadens yttre torde vara öfverflödigt äfven för den, som icke varit i tillfälle att i verkligheten taga det i betraktande. Bilderna gifva ju en ganska tydlig bild däraf. Om materialet torde däremot böra yttras något. Med undantag af ytorna mellan pilastrarna och fönsteromfattningarna är naturlig sten använd, och i synnerhet granit, som till de väsentligaste delarna erhållits från Norrtälje och Grafversfors. Kapitäl guirlander och andra rikare prydnader äro utförda i s. k. Hoburgssten. Midtpartiet är helt och hållet af sten. Sveagruppen och de fyra stående figurer, som pryda detsamma, och hvartill skulptör *Theodor Lundberg* utfört modellerna, äro huggna i finkornig granit från Kilafors, en granitsort, som äfven användts till riksvapnet m. fl. delar. Bronsreliefen ofvan hufvudingången är modellerad af skulptör Erik Lindberg. I möjligaste mån har eftersträfvats erhållandet af stensorter af samma färg liksom äfven putsen erhållit en färg, som åtminstone första tiden icke alltför mycket söndrar helhetsverkan. Vid konstruktionen af fasaderna har stor omsorg ägnats, såsom helt naturligt, för uppnående af goda förband och hållbara sammansättningar och äro s. k. stenlås i vidsträckt grad använda samt

ankare och kramlor i allmänhet använda endast som hjälpmedel vid uppbyggandet. Särskild omsorg är ägnad åt konstruktionen af taklisten och entablementet öfver de fristående kolonnerna på framsidan. Ett närmare ingående i dessa liksom öfriga tekniska detaljer i byggnaden, förbjuder utrymmet. Måhända kommer en utförlig beskrifning af byggnadsverket att i sinom tid af vederbörande utgifvas och klargöra alla hithörande frågor.

Rörande höjdförhållandena kan nämnas, att östra, norra och södra fasaderna hafva en höjd från basen till taklistens öfverkant räknadt af 21.5 meter, den västra fasaden af c:a 23,5 meter. Midtelbyggnaden, som går tvärs genom huset från öster till väster, öfverskrider dessa mått med cirka 4 meter.

En mera omfattande orientering i det inre intresserar i allmänhet föga. Planritningarna säga ju, hvad som hufvudsakligast kan vara af intresse att få reda på. Hufvudingången är från Norrbro, hvarifrån man genom bronsportarna inkommer i en vestibul och därifrån till hufvudtrappan, som i flera afsatser leder upp till hufvudvåningen, i hvilken riksdagens pleniesalar, samtalsrum och klubbrum samt utrymmen för kanslier och rum för kamrarnas talmän samt för statsråden äro belägna. Till hufvudtrappan sluter sig en uppgång från Drottninggatans förlängning utmynnande från en vestibul, som är försedd med portvakt. En fortsättning af hufvudtrappan leder upp till utskottsvåningen samt till i midtpartiets attikvåning belägna utskottslokaler. Utom hufvudtrappan med dess utgreningar finnas 2:ne större trappor i byggnadens hörn åt väster samt dessutom mindre trappor till allmänhetens och pressens bekvämlighet. Allmänhetens och pressens utrymmen kunna fullkomligt isoleras från riksdagsmännens. 4 hissar underlätta trafiken mellan våningarna. Bottenvåningen (under hufvudvåningen) innehåller för riksdagens behof restaurant med café och bibliotek samt dessutom lokaler för riksgäldskontoret och justitieombudsmannen. Den nedersta våningen eller jordvåningen innehåller vaktmästarebostäder samt utrymmen för köket. Den innehåller dessutom tryckeriexpeditionen. Att uttänja den orienterande redogörelsen längre vore endast att trötta läsaren. Man studerar ju för öfrigt aldrig en byggnad efter en beskrifning. Den som vill ha reda på enskildheterna bör därför gå dit.

Byggnaden har centraluppvärmning inrättad efter ritningar och under inseende af ingeniör Wilhelm Dahlgren. En beskrifning af denna stora och som det synes väl lyckade anläggning kommer nog med kännedom om konstruktörens välvilja och energi till stånd.

FÖRSTA KAMMAREN.

KAPPRUM.

TRAPPGALLERI.

GEMENSAMT SAMTALSRUM.

PASSAGEN FRÅN NORR.

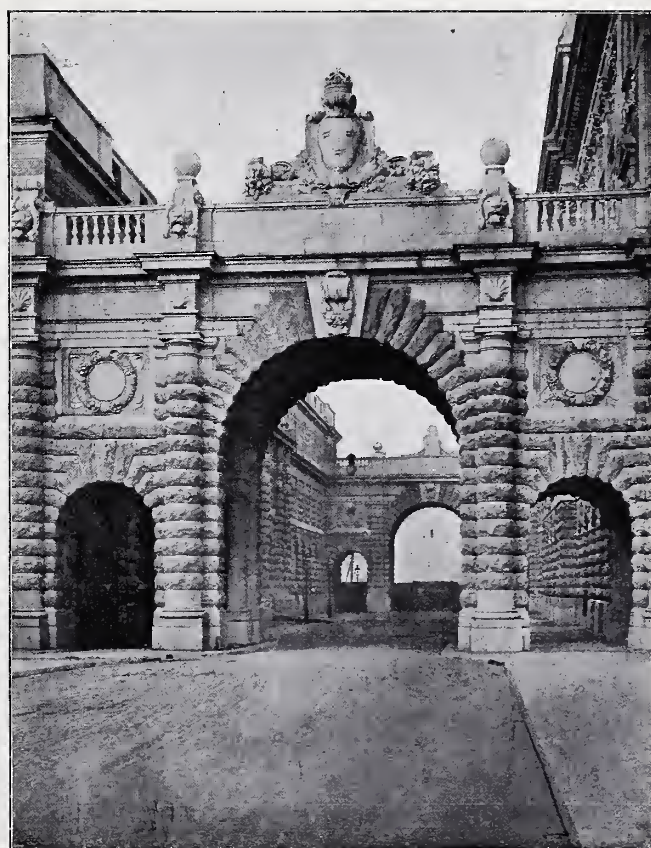

PASSAGEN FRÅN SÖDER.

BIBLIOTEK.

VESTIBUL.

Af de medverkande krafterna vid fullföljandet af detta stora, mångåriga arbete, har jag, hvad på mig speciellt som arkitekt vidkommer, att i första rummet nämna arkitekten Carl Westman.

Att nämna öfriga medverkande å ritkontoret torde här icke vara på sin plats.

Hufvudentreprenör för byggnaden har varit byggmästaren A. E. Magnusson, hvilken som sådan stått alla risker hvad material och lif beträffar under uppmurningen och först lämnade sin plats när putsen var färdig och alla trappor fullbordade. Med sakkännedom och ständigt vaket intresse har han fullgjort sina åligganden.

Alla modellerna till stendetaljerna samt alla gipsarbeten inne i byggnaden äro utförda genom G. Norling.

De elektriska ledningarna äro inlagda af Luth & Rosén.

Bland leverantörer med delvis karaktär af entreprenörer må nämnas följande, de förnämsta:

För sten:

Norrtälje mekaniska stenhuggeri.

Grafversfors stenhuggeri.

Ericsson & Kjellströms mek. stenhuggeri.

Herman Lindströms stenh., Visby (Hoburg).

Betonarbeten:

Skånska Cementgjuteriet.

BAKRE TRAPPA.

Stuck:
Percy H:son Tamm.
Snickeri:
E. Ehrenborg, Norrköping.
Wengströms m. snickerifabrik.
Jönköpings Träförädlings A.-B.
Bronsarbeten:
W. Wiklunds Verkstads A.-B.
A.-B. Elmqvistska gjutningsmetoden (bronsportarna).
Otto Meyer (reliefen ofvan ingången).

Järn- och Smidesarbeten:
I. A. Helfrid, Rumstedt & C:o.
Nynäs Verkstäder.
Alstrin m. fl.

Såsom direkt under kommittén stående funktionärer hafva arbetat:

Öfverstelöjtnanten Alb. Amundson i egenskap af verkställande ingeniör; hrr P. Pehrson och E. Winther som biträdande byggmästare; samt som arkitekt

Aron Johansson.

MODELL.

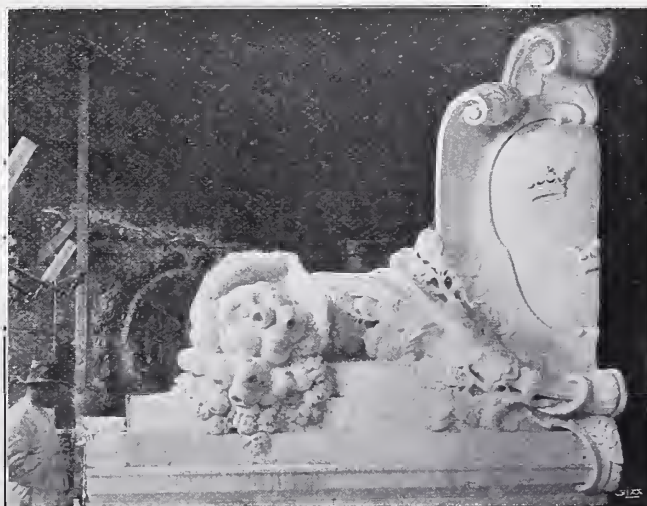

MODELL.

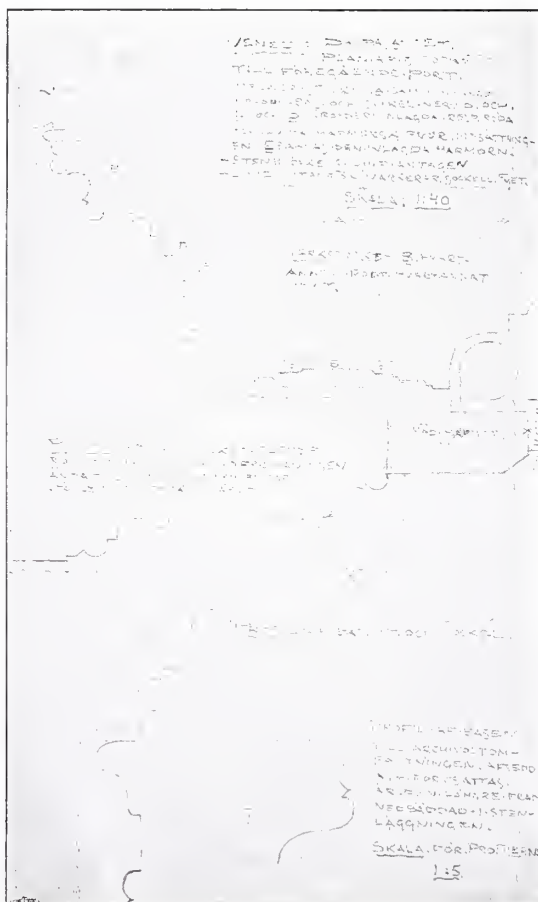

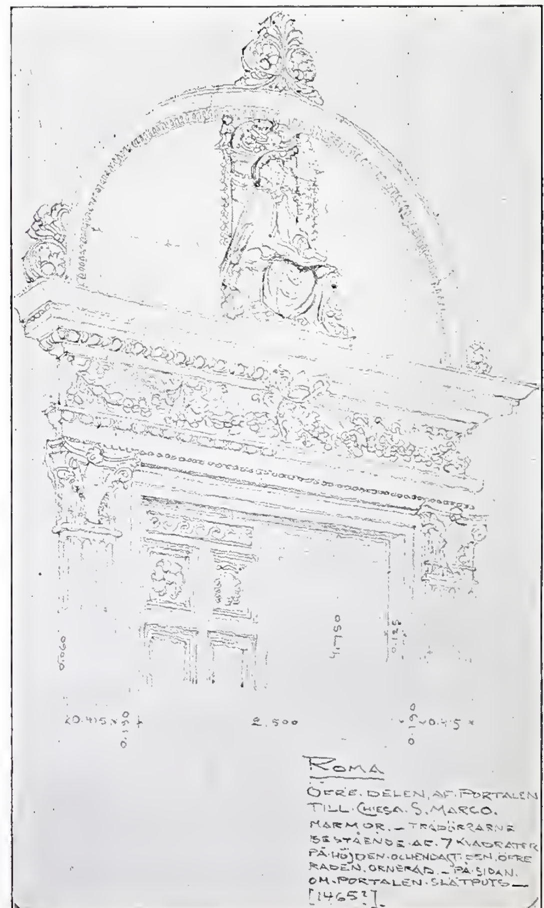

UR SKISSBOKEN. RESESTUDIER AF RAGNAR ÖSTBERG.

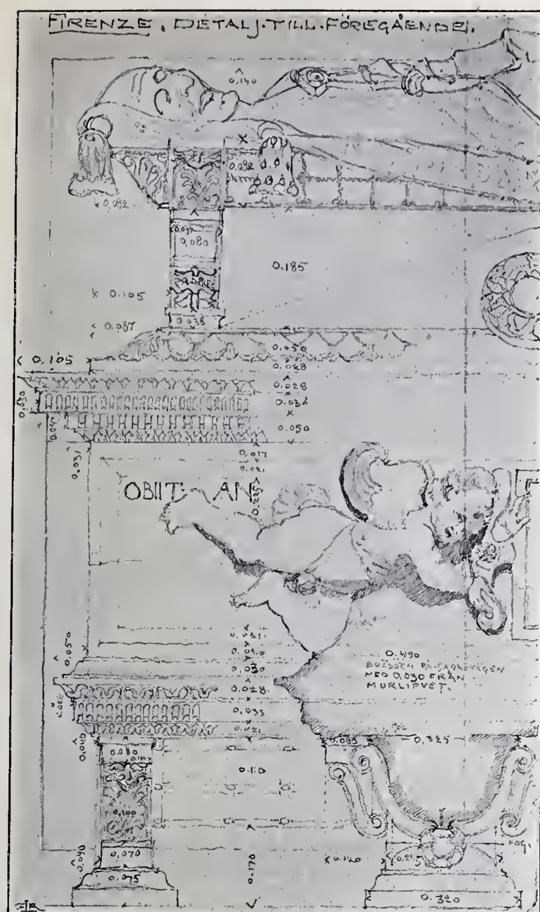
FIRENZE. DETALJ TILL FÖREGÅENDE.
OBIIT AN

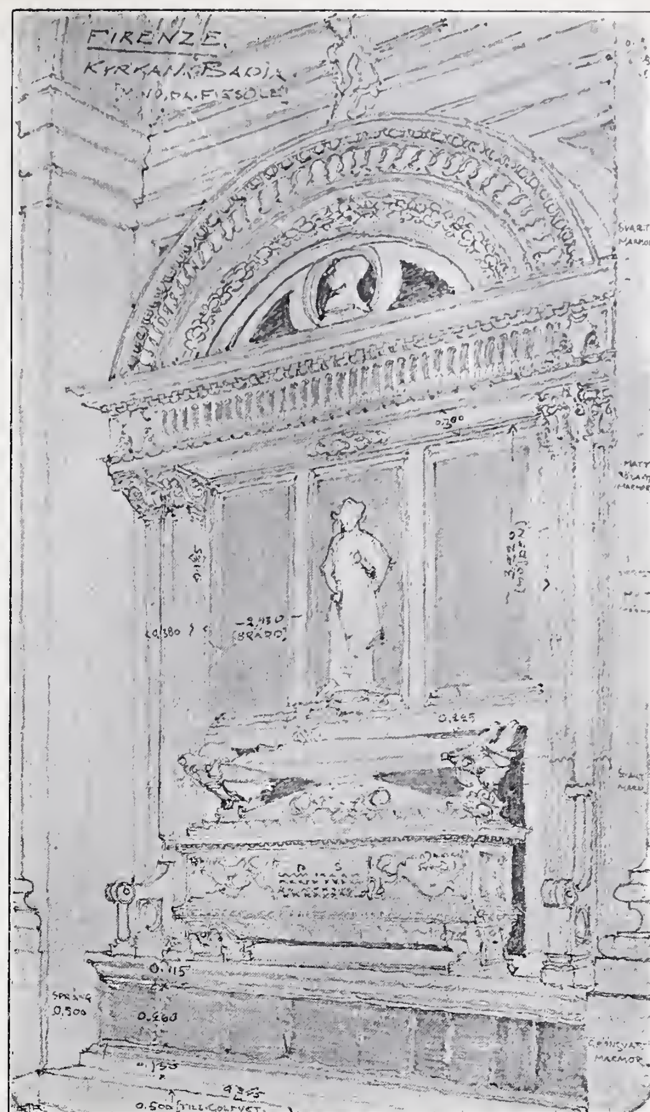
FIRENZE.
KYRKAN BADIA.
MINO DA FIESOLE.
SVART MARMOR
GRÖNSVART MARMOR.
0.500 TILL GOLFVET.

OANNES DIDACE DE
COCA EPISCOPVS CA
PUTS.
SKALA: 1:10.
ROMA. S. MARIA SOPRA MINERVA.
GRAFSTEN INFÄLD I EN VÄGG
I ETT AF SIDOKOREN.

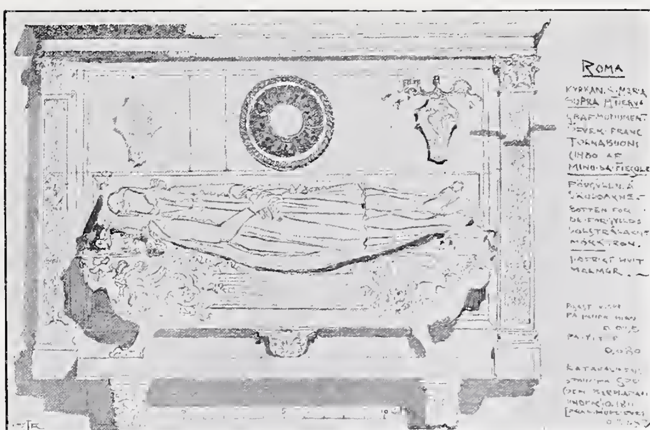
ROMA

LITTERATURÖFVERSIKT.

Konst och konstnärer vid Magnus Gabriel de la Gardies hof af *August Hahr*, Uppsala. Almqvist & Wiksells boktryckeri A.-B. 1905.

Af detta förra året utgifna intressanta kultur- och konsthistoriska specialarbete har författaren nu välvilligt öfverlämnat till anmälaren ett exemplar med anhållan att få det omnämndt i »tidskrift för arkitektur och dekorativ konst». Ehuru tiden sålunda ej tillåter ett detaljeradt påvisande af det rikhaltiga innehållet, vill jag ej uppskjuta med att för tidskriftens läsare framhålla arbetets stora förtjänster och anbefalla det till läsning. Då jag för egen del ej är källforskare på området anstår det mig ej att söka ingå i någon kritik. Jag böjer mig för det allena, det intresse och den kunskapsrikedom, som docenten Hahrs sista arbete ådagalägger och tror mig ej öfverdrifva, då jag påstår, att han med detta dokumenterat sig som en framstående arkitekturhistorisk forskare. Då vi här i Sverige äga alltför få sådana i förhållande till arbetsfältets vidd och ämnets outtömlighet är det med glädje vi hälsa hvarje nytt tillskott till kännedomen om den inhemska konstens — enkannerligen arkitekturkonstens utveckling och säregna utformning.

Den period, som docenten Hahr här sysslar med, är onekligen den, som ännu lämnar det rikaste studiematerielet, ehuru, det måste till vår skam erkännas, detta material i oroväckande grad decimerats och för hvarje dag som går blir allt svårare att dechiffrera. Docenten Hahrs forskningar på området komma därför ej en dag för tidigt, snarare tvärtom. Vi arkitekter ha all anledning att i denne författare hälsa en nära anhörig, hvars sträfvanden och flit bör af oss med intresse följas och uppmuntras.

Axel Lindegren.

Ett hem, dess byggnad och inredning, af Ragnar Östberg. Verdandis småskrifter N:o 131. Pris 25 öre.

I detta lilla häfte har arkitekten Ragnar Östberg genom en värdefull textafdelning på 16 sidor och ett tiotal små blad med löst skisserade illustrationer gifvit en god hjälp för dem, som tänka på att bygga sig egen stuga. De förståndigare synpunkter angående det egna hemmets inredning, som lyckligtvis allt mera tränga igenom, framför allt hänsynen till hvardagslifvets personliga trefnad, kökets användande som storstuga och hvardagsrum, uteslutandet af obehörig, smaklös grannlåt och meningslös inredning beräknad för kalas och främmande, o. s. v. förfäktas af författaren ej utan humor på ett lyckligt och öfvertygande sätt. De fem olika stugutyper om ett till fyra rum och kök, som i häftet äro antydda, kunna vara till vägledning som utgångspunkt för sådana byggnaders allmänna anordning. Däremot äro de icke afsedda att tjäna till ledning för detaljbehandlingen. Planerna gifva ingen antydan om inredning eller placering af bohag. Stugorna synas vara hastigt hopkomna och af något olika värde. Häftet är icke afsedt som praktisk handbok eller till att förse de byggande med ritningar. Men det har värde genom de väckande och varmhjärtade synpunkterna i texten.

Torben Grut.

DEN NYA BRON ÖFVER NORRSTRÖM.

Vid extra sammanträde den 29 jan. inom Svenska Teknologföreningens afdelning för husbyggnadskonst beslöts följande uttalande, hvilket i särtryck utdelats till stadsfullmäktige:

Vid flere tillfällen under de senaste åren har *frågan om ny bro från Helgeandsholmen till Drottninggatan* varit föremål för Afdelningens behandling och vid ett af dessa tillfällen — den 30 januari 1903 — resulterat i en till Kungl. Maj:t ställd skrifvelse, hvaruti bl. a. påpekades: »önskvärdheten af att ifrågavarande bro måtte blifva utförd af sten i stället för stål» samt »hurusom man numera såväl inom som utom landet vid nyare brobyggnader mer och mer öfvergifver järn- och stålkonstruktioner och med fördel anlitar sådana af sten», och i hvilken skrifvelse ur Afdelningens för Väg- och Vattenbyggnadskonst resolution af den 12 januari 1903 anfördes följande: »Afdelningen uttalar önskvärdheten af, att broarna öfver Norrström i Drottninggatans förlängning utföras af stenmaterial».

Då nu denna för hufvudstadens utseende så viktiga fråga kommer att af Hrr Stadsfullmäktige behandlas, anser Afdelningen sig ännu en gång böra framhålla att med hänsyn till ifrågavarande brobyggnads läge det med nödvändighet fordras:

att den erhåller en verkligt monumental prägel;

att den kommer att utgöra en estetiskt riktig förmedling mellan Helgeandsholmens stenmassor och motliggande byggnadskvarter;

att den icke kommer att bilda en för stark kontrast till Norrbro.

Dessa uttalade önskemål anser Afdelningen ej kunna vinnas med en järnbro af ena eller andra formen, utan endast genom en monumental bro af stenmaterial i tre spann.

Svenska Teknologföreningens Afdelning för Husbyggnadskonst hoppas därför, äfven om det kan synas vara Riksdagens sak att draga försorg om brobyggnaden på ett ur estetisk synpunkt tillfredsställande sätt, att Herrar Stadsfullmäktige likväl med hänsyn till frågans stora betydelse för Stockholms stad så afgöra densamma, att en bro af stenmaterial i tre spann må komma att utföras på denna plats.

ARKITEKTURTÄFLINGAR.

INTERNATIONELL TÄFLING ANGÅENDE NY STADSPLAN FÖR HELSINGBORG.

Den internationella täflingen om förslag till stadsplan för Helsingborg har, som förut i korthet omnämnts, resulterat i 26 st. förslag. Prisnämnden, som sammanträdde den 24 d:s, har utdelat följande pris:

1:a priset, 4 000 kr., för ett förslag med motto: »Storstad», ingifvet af civilingenjör *Nils Gellerstedts kommunaltekniska byrå samt arkitekten Axel R. Bergman* båda i Stockholm.

2:a priset, 2 500 kr., för ett förslag, märkt med en ringmur med fem torn och aflämnadt af *dr Robert Weyrauch, ingenjör i Berlin* samt *Regierungsbaumeister Martin Mayer, arkitekt i Hamburg* samt

3:e priset, 1 500 kr., för ett förslag med motto: »Framtidsstaden», hvilket inlämnats af *arkitekten Torben Grut, Stockholm och t. f. stadsingenjören Sigfrid Ewald, Helsingborg.*

Därjämte har prisnämnden beslutit hemställa om inköp för en summa af 500 kr. af ett förslag, märkt: »Allom härd och skönhet»

Täflingen var synnerligen hård, och våra specialister synas hafva mangrannt deltagit. Ett flertal af de inlämnade förslagen voro framstående. Ordningsföljden mellan 2:dra och 3:dje priset lär hafva varit ganska svår att afgöra. Äfven ett femte förslag lär vara påtänkt till inköp. Det ifrågavarande området var mångfaldigt större än det, som förekom i Göteborg 1901, och det begärda arbetet och risken alltför stora i förhållande till de utfästa prisen.

Prisnämnden har utgjorts af Ober-Baurath Stübben, Posen, förste intendenten I. G. Clason, Stockholm, stadsingenjören i Malmö, major A. Nilsson, samt borgmästaren G. Hoff och konsul Oscar Trapp, Helsingborg, och såsom nämndens sekreterare har fungerat v. häradshöfding K. E. Norsell.

Täflingen motsågs i fackkretsar med särskildt intresse, dels emedan det var en internationell täfling, dels emedan endast en stadsplanetäfling förut ägt rum i Sverige, nämligen i Göteborg 1901, samt slutligen emedan en mängd stadsplanefrågor nu stå på dagordningen här i Stockholm, såsom närmare framgår af den nyligen af 39 stadsfullmäktige här framlagda motionen i ämnet. Helsingborgstäflingen, som utlystes i april förra året, hade lockat ungefär 50 stycken intresserade att utlösa program, och af dessa voro icke mindre än 40 utländska, hufvudsakligen tyskar. Det märkliga och för vårt land hedrande inträffade därvid, att två af de tre prisen tilldelades svenskar.

Man må hoppas, att resultatet af täflingen kommer att utställas äfven i Stockholm, såsom fallet var efter den ofvannämnda Göteborgstäflingen.

REDOGÖRELSE FÖR VERKSAMHETEN INOM SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST UNDER ÅR 1905.

Afdelningen har under det tilländagångna året kallats till 17 ordinarie sammanträden, hvaraf ett varit anordnadt i sammanhang med utfärd till Saltsjöbaden och besök vid det nya badhotellet därstädes, ett hållits i Grand Hôtels nyinredda festvåning de s. k. »kungsrummen» samt ett ägnats åt en utfärd till Djursholm för att bese nyare villabyggnader.

För afdelningens fortsatta verksamhet betydelsefulla beslut hafva fattats i det arbetsordning och program för ordinarie sammanträden undergått väsentliga förändringar. Sålunda komma de 5 ordinarie utskotten ej vidare att tillsättas. Dessas åligganden öfverflyttas nu på styrelsen, som för den skull blifvit förstärkt, så att den hädanefter består af 7 ledamöter. Af flera skäl har afdelningen funnit lämpligt inskränka antalet ordinarie sammanträden till ett i hvarje arbetsmånad eller tillsammans 9 under året.

Af Föreningens styrelse har afdelningen blifvit uppmanad att genom ombud medverka till lösandet af frågan rörande ordnandet af allmänna teknikermöten och har afdelningen till sitt ombud härutinnan utsett professor I. G. Clason med arkitekten E. Lallerstedt som suppleant.

Af Andra Sektionen har afdelningen blifvit anmodad att med kommitterade bidraga till utredning af frågor rörande bestämmelser för prissättning vid industriutställningar samt rörande skydd för äganderätten till konstruktionsritningar. I kommittén för förstnämnda frågas behandling insatte afdelningen numera aflidne professor E. Jacobsson med arkitekten Th. Thorén som suppleant och i kommittéen för den senare frågan, prof. I. G. Clason och arkitekten G. Wickman.

Afdelningens år 1902 tillsatta stadsplanekommitté har under året afgifvit ett utlåtande och har afdelningen i öfverensstämmelse med detta uttalat sig för behofvet af en snar genomgripande revision af Stockholms stadsplan grundad på det resultat, som kunde vinnas medelst anordnandet af allmänna täflingar. I nämnda uttalande framhölls äfvenledes önskvärdheten af tillsättandet af en permanent stadsplanenämnd och har afdelningen uppmanat professor I. G. Clason att inom Stockholms Stadsfullmäktige väcka motion om åtgärder i berörda syften.

I frågan om Kaptensuddens bebyggande har afdelningen äfvenledes gjort uttalande och uppdragit åt sin styrelse att på lämpligt sätt bringa dess innebörd till vederbörandes kännedom.

Afdelningens förslag till »Grunder för byggnadsentreprenader» har med anledning af infordrade utlåtanden från åtskilliga tekniska föreningar och Stockholms Byggnadsförening blifvit föremål för en betydlig omredigering.

Frågan om skärpt kontroll vid stenleveranser för husbyggnader har öfverlämnats till en kommitté bestående af professor I. G. Clason, arkitekten C. Flodquist och professor G. Holm, som hade i uppdrag att medelst utsändande af frågeformulär söka insamla nödiga erfarenhetsrön.

Frågan om revision af »Grunder för arkitektarvodens bestämmande» har hänskjutits till styrelsen.

Frågor rörande bestämmelser vid anordnandet af pristäflingar i arkitektur hafva upprepade gånger upptagits till diskussion utan att lända till några beslut.

Från organisationskommittéen för 7:de intern. arkitektkongressen i London 1906 har afdelningen emottagit först en »Avis Préliminaire» och senare en uppmaning att tillsätta en svensk kommitté för befordrande af intresset för kongressen. En sådan kommitté har äfven af afdelningen utsetts bestående af: prof. I. G. Clason, öfverintendenten C. Möller, arkitekten G. Wickman — själfskrifna såsom medlemmar af den permanenta intern. kongresskommittéen — samt arkitekterna G. Améen, E. Lallerstedt, K. Salin, M. Dahlander, E. Thorburn, A. Turdin och Th. Wåhlin.

Ett under året tilltänkt skandinaviskt arkitektmöte i Finland måste af politiska skäl uppskjutas.

Uppmaning att deltaga i årets intern. konstutställning i München har ej kunnat af afdelningen hörsammas.

Under året inom afdelningen hållna föredrag och diskussioner äro förutom här ofvan berörda ärenden följande:

»Antikens och medeltidens trädgårdsanläggningar» med skioptikonbilder af arkitekten L. Wahlman;

»Är vår nutida arkitektur nationell»? af arkitekten G. Améen.

»Gumlösa kyrka i Skåne, vår äldsta tegelbyggnad» med skioptikonbilder, af ark. Th. Wåhlin;

»Den hinduiska byggnadskonsten i Indien» med skioptikonbilder, af dr T. Wulff;

»Den muhamedanska byggnadskonsten i Indien» af densamme;

»Några reseminnen från Granada och Alhambra» med skioptikonbilder af ark. R. Enblom;

»Om romerska barockkyrkor» med skioptikonbilder, af ark. Agi Lindegren;

»Några kommentarier till rådhustäflingen» af ark. C. Lindholm;

»Om Upplands medeltidskyrkor» med skioptikonbilder af d:r O. Janse;

»En tjänsteresa till Tärnaby lappkapell» med skioptikonbilder, af ark. S. Cronstedt;

»Om Leckö slott» med skioptikonbilder, af ark. A. Roland;

»Några tekniska fordringar på nya statsplaner», af ing. C. J. Gimberg.

»Lämpligheten af Kaptensuddens bebyggande» af prof. I. G. Clason.

Dessutom hafva skioptikonbilder förevisats från kyrkor och andra ålderdomliga byggnader inom Örebro län af stadsark. M. Dahlander; från Spanien af prof. I. G. Clason; framställande Skepps- och Kastellholmarnas forna, nuvarande och projekterade utseende enligt olika förslag af ark. P. Hallman samt från resor i utlandet af ark. A. Bergman.

Vid afdelningens sammanträden hafva följande arbeten varit utställda:

Täflingsförslag till byggnader för industriutställningen i Norrköping 1906 af arkitekterna Bergsten, Cronstedt och och Northun;

Ritningar till byggnader för landtbruksmötet i Norrköping 1906, af ark. S. Cronstedt;

Täflingsritningar till nytt tingshus för Södra Roslags Domsaga;

Uppmätningsritning af ett Sturemonument i Hölö kyrka, hvarom d:r Eckoff lämnade meddelande;

Ritningar och utkast till villor, möbler och rumsinredningar, af ark. L. Wahlman;

Ritningar till tingshus för Södra Roslags Domsaga, af arkitektfirman Ullrich & Hallquist;

Restaureringsritningar och dekoreringsdetaljer till Skogs kyrka, af ark. F. Falkenberg;

Samling akvareller och fotografier från Granada och Alhambra af ett flertal medlemmar;

Utkast till byggnader vid landtbruksmötet i Skara samt ritningar till villabyggnader vid Särö och Djursholm af ark. T. Grut;

Uppmätnings- och restaureringsritningar till Stjernarps slott, af ark. F. Falkenberg;

Ritningar till skola samt villabyggnader, af ark. G. Hermansson;

Ritningar till villabyggnader å Djurgården, Djursholm m. fl. ställen samt eskisser till läroverksbyggnad å Östermalm, samtliga af ark. R. Östberg;

Ritningar till tingshus i Hernösand af arkitektfirman Ullrich & Hallquist;

Ritningar till ny kyrka i Hagalund, läkarebostad vid Norrköpings sjukhus och stationshus vid Stocksund, samtliga af ark. S. Cronstedt;

Modellskiss till staty af Gustaf Wasa afsedd för Nordiska Museet och utförd af skulptören C. Milles;

Samling studier, akvareller och etsningar, af ark. Hj. Molin;

Ritningar till återuppbyggande af Ockelbo kyrka, inredning i Häfverö kyrka, tingshus i Ludvika, samt arbetsritningar i Gustafsbergs nya kyrka, samtliga af ark. G. Améen.

Dessutom hafva en del nyare byggnadsmaterialier förevisats, såsom »Marmorit», »Eternitskiffer», skjutdörrsbeslag, olika sorters kalksandstegel, genomfärgadt trä m. m.

Afdelningen har under året genom dödsfall förlorat trenne medlemmar: ingeniör F. Almquist, slottsintendenten professor E. Jacobsson och ingeniör E. A. Wiman.

Till medlemmar i afdelningen har under året valts: ark. G. Morssing och ark. Axel H. Forsberg.

Medlemsantalet utgjorde vid årets slut 133.

Styrelsen har under året utgjorts af:
ark. G. Wickman, ordförande,
ark. E. Lallerstedt, v. ordförande,
ark. G. Améen, sekreterare,
stadsarkitekten K. Salin, bisittare.

Utskottsmedlemmar hafva varit:

I Konstutskottet:
A. Johansson, ordförande; Ar. Lindegren; Th. Thorén, sekreterare; L. Wahlman; C. Westman.

I Tekniska utskottet:
V. Bodin, ordförande; S. Cronstedt, sekreterare; W. Dahlgren; Fr. Enblom; E. Stenhammar.

I Författningsutskottet:
G. Hagström, P. Hallman, ordförande; G. Hermansson, sekreterare; T. Örtenblad; R. Östberg.

I Litteraturutskottet:
B. Almquist, sekreterare; R. Enblom; F. Falkenberg; Agi Lindegren, ordförande; C. Lindholm.

I Klubbutskottet:
J. A. Bagger; C. G. Bergsten; A. W. Fagerstöm, ordförande; Axel V. Forsberg; S. Westholm, sekreterare.

Klubbmästare har varit A. Sjögren.

Redaktör för Tekn. Tidskrifts afdelning för Arkitektur och Dekorativ Konst har varit ark. T. Grut.

Byggnadssamfundets donationsfond utgjordes vid årets slut af omkring 4,160 kr.

Arkitektkassan utgjordes vid samma tid af omkring 1,750 kr.

Stockholm den 22 jan. 1906.

Gust. Améen.

KUNGÖRELSE.

Den nyinrättade *arkitektbefattningen vid Stockholms stads byggnadskontors afdelning för husbyggnader* kungöres härmed ledig till ansökning sist före kl. 12 på dagen lördagen den 10 Februari 1906, inom hvilken tid hugade sökande äga att ingifva sina till Stockholms stads drätselnämnds andra afdelning ställda, af kompetenshandlingar åtföljda ansökningar å nämndens kansli i huset N:o 2 B vid Stora Nygatan härstädes.

Med befattningen är förenad en årsaflöning af 7,500 kronor, däraf 5,250 kronor lön och 2,250 kronor tjänstgöringspengar, hvartill komma två ålderstillägg, hvartdera å 500 kronor efter respektive fem och tio års väl vitsordad tjänstgöring.

Närmare upplysningar om tjänstens beskaffenhet erhållas af stadens byggnadschef hvarje helgfri dag mellan kl. 1—3.

Stockholm den 10 Januari 1906.

Drätselnämndens andra afdelning.

ARKITEKTUR
OCH DEKORATIV KONST
ORGAN FÖR
SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS
AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST
ÅRGÅNG 36 AF TEKNISK TIDSKRIFT
ANSVARIG UTGIFVARE: NILS KJELLBERG
REDAKTÖR: ARKITEKT TORBEN GRUT

SLÖJDFÖRENINGENS I GÖTEBORG SKOLAS NYBYGGNAD.

Sedan ur den täflan, som af stadsfullmäktiges kommitté för uppförande af nybyggnad åt ofvannämnda skola utlystes 1891 bland svenska arkitekter, ej något förslag ansetts hafva utgått, lämpadt att direkte läggas till grund för utförande, utarbetades nya ritningar med iakttagande af de erfarenheter, täflingen gifvit. Den nu utförda byggnaden kan sålunda sägas vara framkommen genom medverkan från många håll. Mest påverkadt torde det nya huset vara af arkitekt T. Gruts täflingsförslag, ståtligt och praktiskt tänkt och genomfört, om också genom sin höga byggnadskostnad gående utöfver gränserna för de tillgångar, hvaröfver de byggande hade att förfoga.

Byggnaden står i sin helhet på berggrund, som delvis sköt upp i dagen, delvis sjönk ända till 14 meters djup under gatan. Denna senare omständighet, jämte det förhållandet, att motstående gatusidor voro kantade med höga hus, uppstyltade på pålar, föranledde på de djupaste styckena en egendomlig uppställning af schaktets jordsidor. Med pålkran nedslogos i förväg valsade I balkar N:o 30 med cirka 1,5 meters inbördes afstånd på båda sidor om det blifvande schaktet, hvarefter stark timmervägg inpressades mellan bjälkarne, styrd af dessas flänsar och sänkande sig med schaktningarbetets gång. Metoden visade sig god, i det intet enda tillbud till ras förekom och ingen som hälst förskjutning af motliggande hus kunde spåras. Järnbjälkarna uppdrogos naturligtvis efter grundmurarnes fullbordande, men förtimringen fick ligga kvar.

Byggnadens rumanordning tydliggöres af bifogade planer. De stora salarne i den höga källarvåningens flyglar äro afsedda att med tiden inrymma yrkesverkstäder för konstsmide, bokhandtverk, väfnad m. m. Rummen i tredje våningens midtparti hafva lösbara fackväggar af trä mellan fasta stenpelare för att möjliggöra bildandet af en stor samlingssal vid skolans vårafslutningar.

Samtliga golf äro af betong mellan valsade I balkar och belagda med linoleum. Betongtjockleken vexlar mellan 12 och 17 centimeter, hvilka mått visat sig fullt tillräckliga för nödig ljuddämpning utan andra isoleringmedel.

Fasaderna äro utförda af handslaget fasadtegel från Minnesberg med sparsam användning af Skrombergategel, kalksten och puts. Taket har i brist på möjlighet att erhålla svenskt rödt taktegel måst täckas med tyskt grått tegel från Bonn.

Byggnadskostnaden, däri inbegripna grundläggning, inre fast utrustning, arvode till arkitekt och kontrollant, men icke lös inredning och räntor, har uppgått till c:a 280,000 kr., motsvarande kr. 13,50 pr m.^{3}, därvid kubitutrymmet 21,000 m.^{3} beräknadt från källargolfvet till takfoten.

Bland de olika utgiftsposterna må nämnas i afrundade tal:

Byggmästareentreprenad (F. O. Peterson & Söner) jämte målning (måleribolaget S. A. Wahlström.)	Kr.	233,000.—
Ledningar för gas, vatten, aflopp A. J. G. Bissmarck och elektricitet Edw. Andrén & C:o.	»	6,600.—
Armatur för elektriska belysningen (Edw. Andrén, F. Lundqvist.)	»	1,800.—
Värme- och ventilationsapparat (Göteb:s Mek. verkstad efter konstruktionsritningar af H. Theorell.)	»	13,900.—
Diverse, ritningar, kontroll, pristäfling m. m. c:a.	»	24,700.—
	S:a Kr.	280,000.—

Som underkontrollant hafva tjänstgjort under olika tider byggnadsingeniörerna O. F. Mayer och H. Mårtenson under öfverledning af undertecknad, som också utfört byggnadsritningarne.

Hans Hedlund.

 CENTRALTRYCKERIET STOCKHOLM.

SLÖJDFÖRENINGENS I GÖTEBORG SKOLA.

~ PLAN AF KÄLLAREN ~

- VERKSTAD -
- FÖR-RÅDS RUM -
FÖRSTUGA
VAKT- MÅSTARENS BOSTAD
- KOL FÖRRÅD -
- VERKSTAD -
VARM KAMMARE
VÄRME-APPARAT
VARM KAMMARE
VARM KAMMARE
- KÄLLARE -
ELDARENS KÖK
- GIPSGJUTNING -
- PORSLINS BRÄNNING
VARM KAMMARE
- VERKSTAD -
- VERKSTAD -

0 10 20 METER

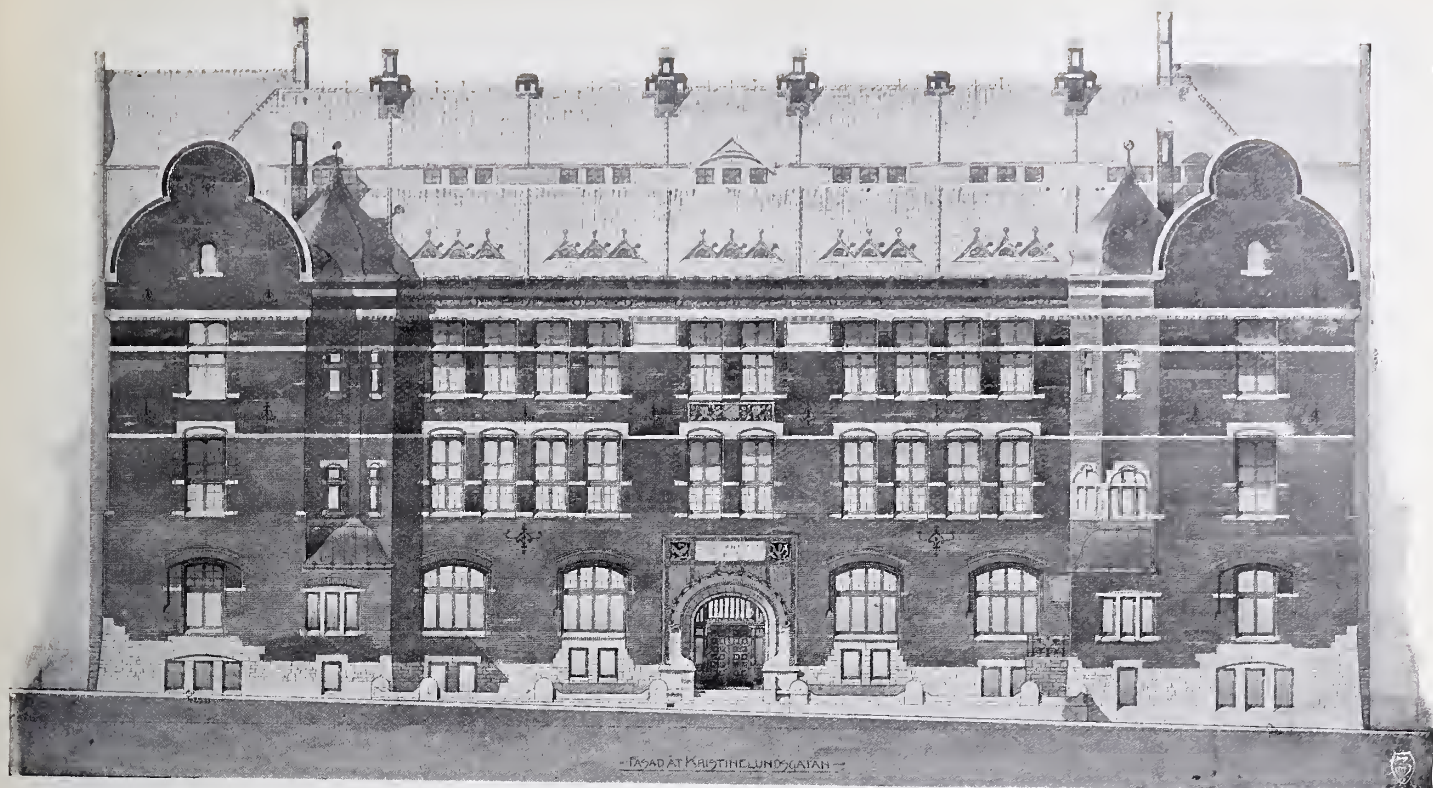

FRÄMRE FASAD.

MATERIAL-RUM

MATERIAL-RUM

MODELLERING

TERRASS-TAK

KAPPRUM

CL. CL.

CL. CL.

YTRE VESTIBUL

ELEKTRO-TEKN-SAMLINGAR

GARDE

ELDARE (PORTVAKT)

KASSA

TAMBUR

TOILETTE

STYRELSE-RUM

EXPEDITION

BIBLIOTEK

PLANSCH-RUM

VIND-FÅNG

NATURLÄRA

MATERIAL-RUM

FÖR-GÅRD

TOMTGRÄNS

A

B

PLAN AF BOTTENVÅNINGEN

0 10 20 METER

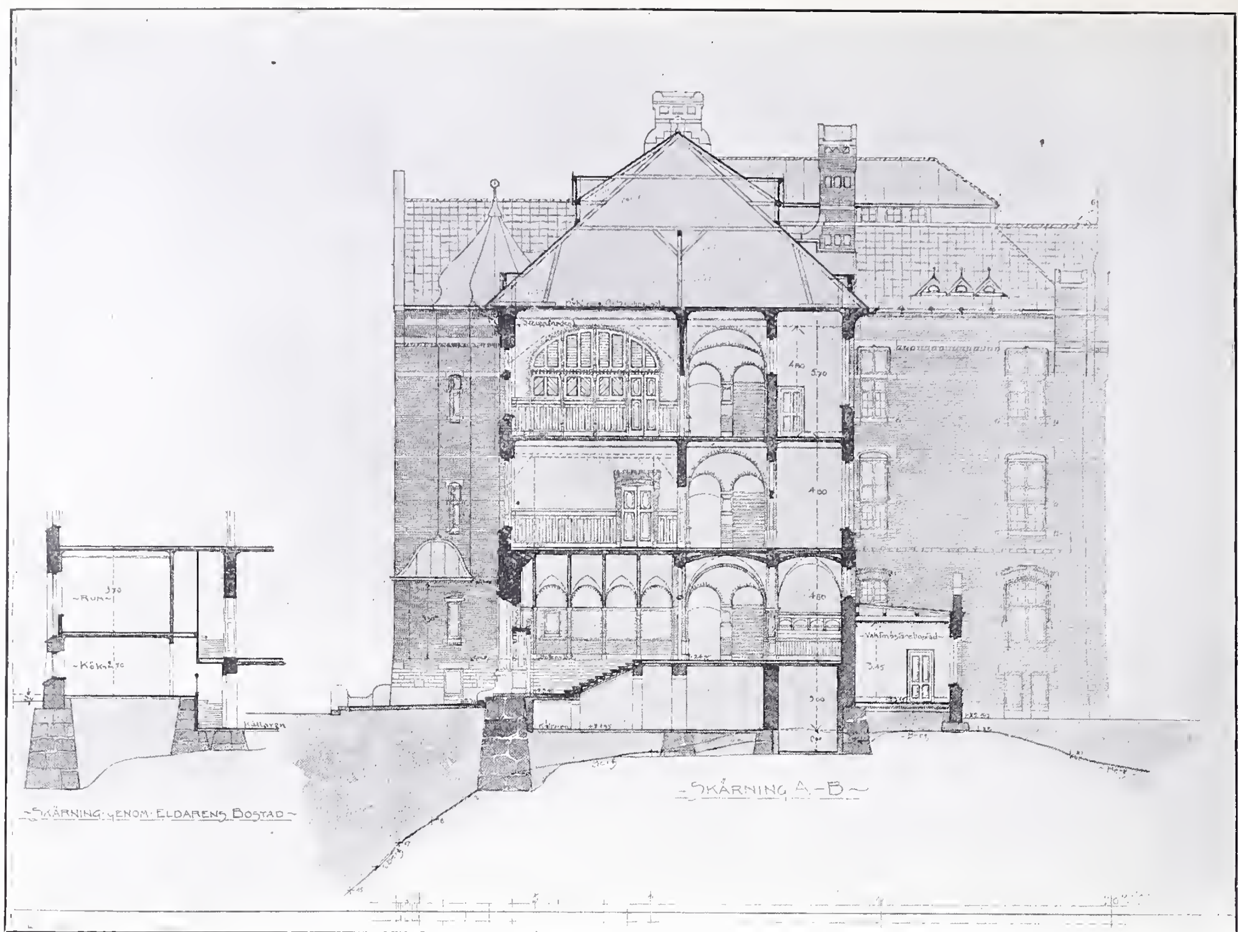
SKÄRNING GENOM ELDARENS BOSTAD
SKÄRNING A-B

SEKTION.

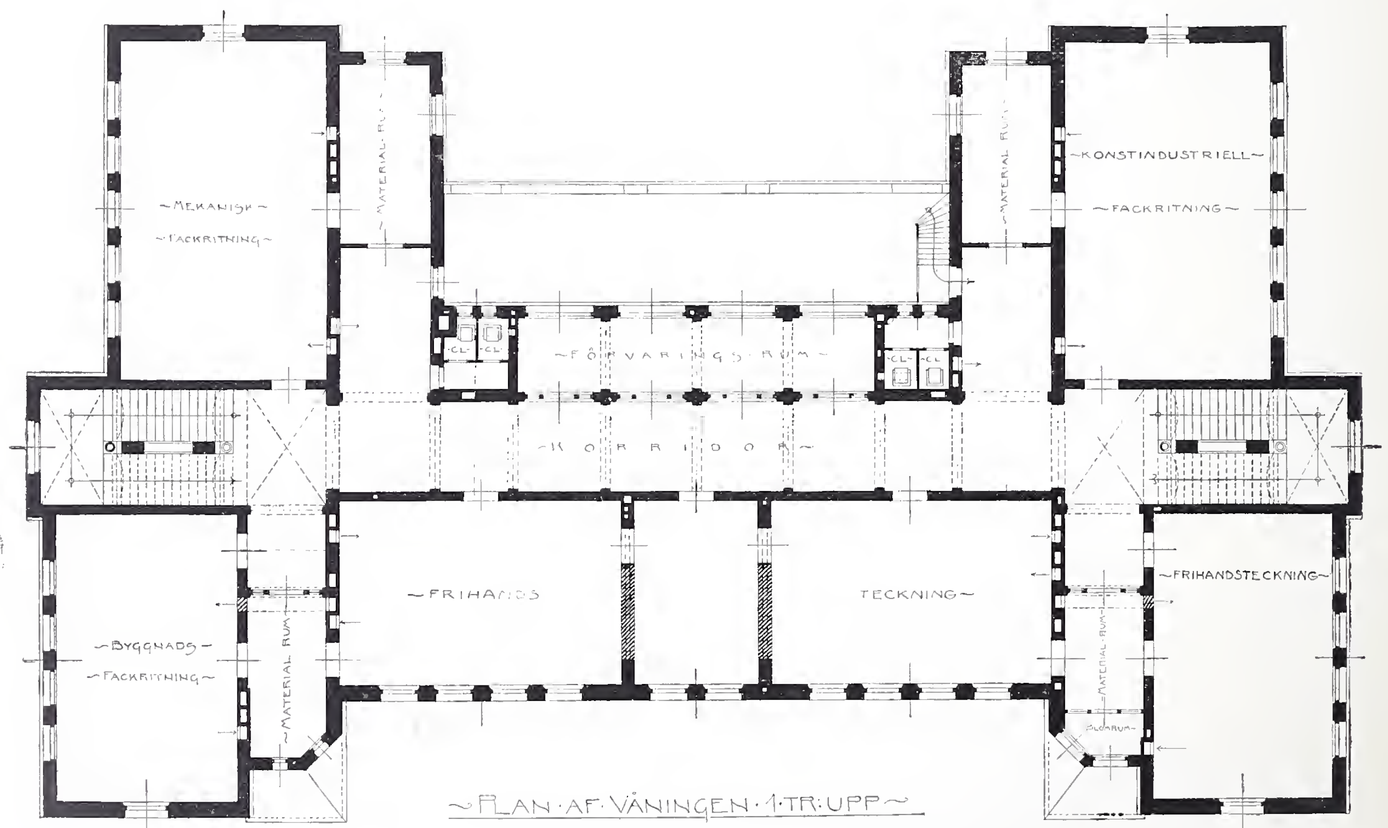
MEKANISK
FACKRITNING
MATERIAL RUM
KONSTINDUSTRIELL
FACKRITNING
FÖRVARINGS RUM
KORRIDOR
BYGGNADS
FACKRITNING
FRIHANDS
TECKNING
FRIHANDSTECKNING
PLAN AF VÅNINGEN 1 TR UPP

0
10
20 METER

VESTIBULEN.

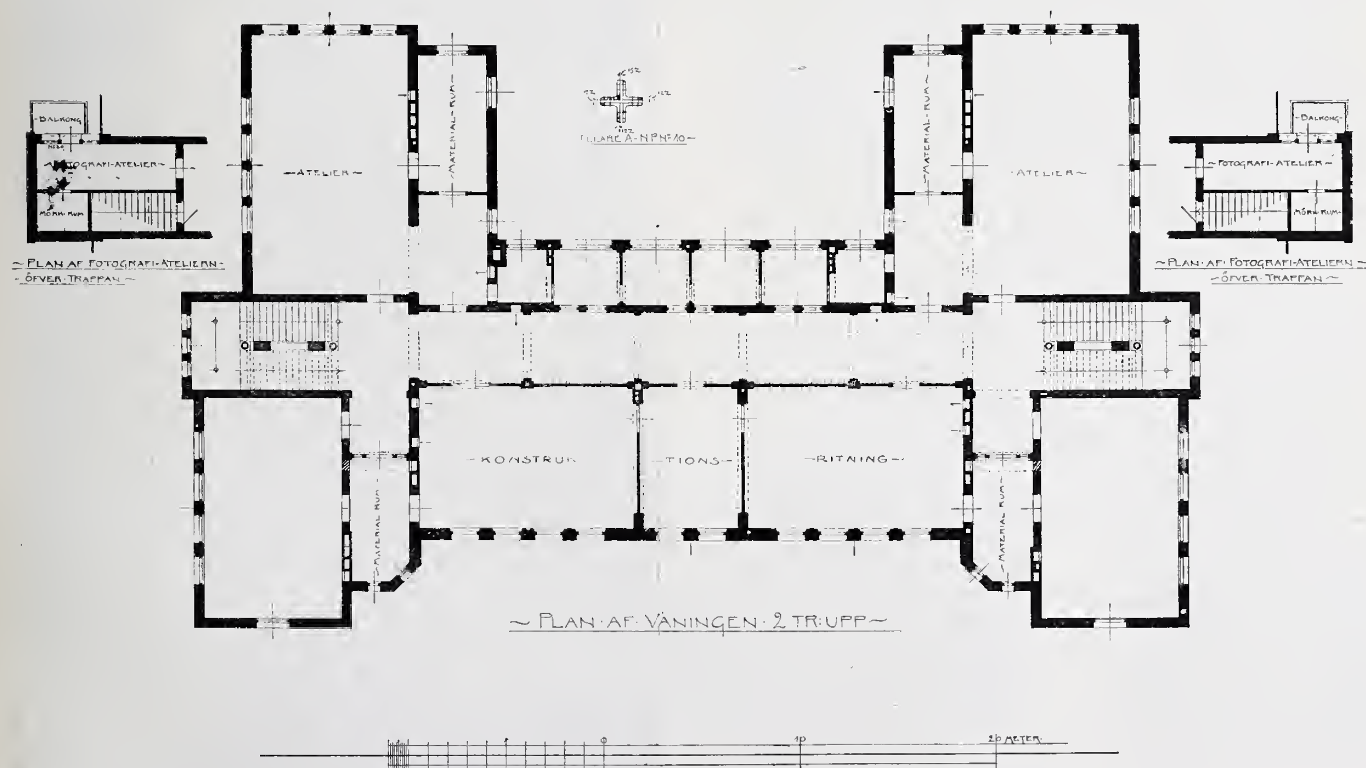
BALKONG
FOTOGRAFI-ATELIER
MÖRK-RUM
~ PLAN AF FOTOGRAFI-ATELIERN ~
~ ÖFVER TRAPPAN ~
ATELIER
MATERIAL-RUM
KONSTRUK
TIONS
RITNING
MATERIAL-RUM
~ PLAN AF VÅNINGEN 2 TR. UPP ~
10
20 METER

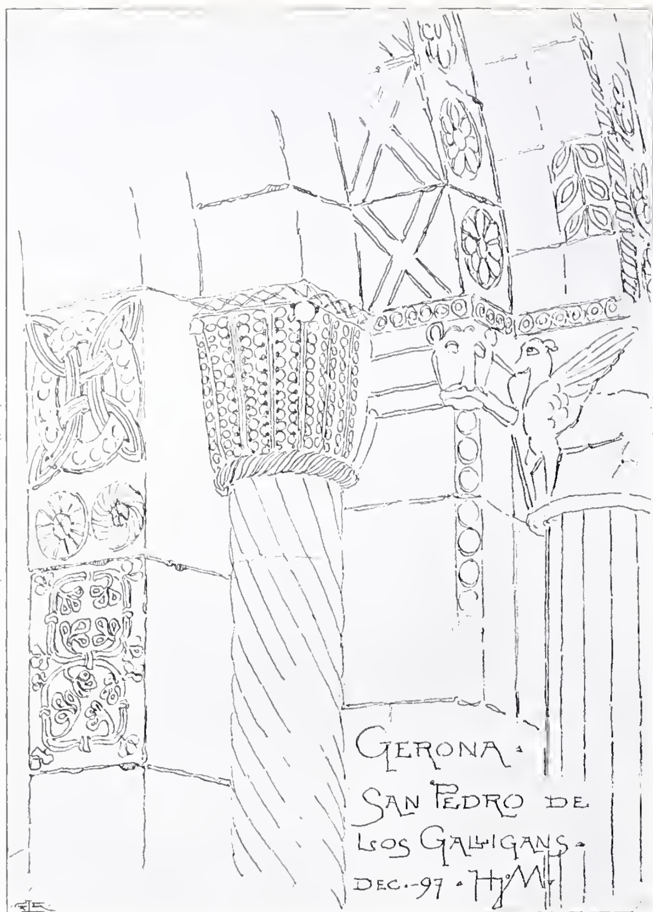

PÅ STUDIERESA I SPANIEN.

Af HJ. MOLIN.

(Forts.)

Norr om Barcelona uppe i bergstrakten ligger den lilla staden *Gerona*, bekant genom sitt hjältemodiga försvar 1809. Det är en af Spaniens mest pittoreska gamla städer. Den lilla teckningen är från portalen till *san Pedro de los Galligans*, en romansk kyrka med intressanta detaljer.

Som utflykt från Barcelona är vidare mycket att förorda ett besök i *Tarragona*, under romartiden hufvudstad i Hispania Tarraconensis och då räknande ända till $1^1/_2$ million invånare. Öfverst i staden låg då borgen på den plats, som *katedralen* nu intar. Dennas hufvudportal smyckas af en Madonnabild med Kristusbarnet, ett mästerverk af Maestre Bartolomé (1282). Särdeles intressanta äro detaljerna på de *järnbeslagna dörrarna*. *Kapitälet* med tillbedjandet af Kristusbarnet är beläget vid *ingångsportalen från klostergården*, som är en af de skönaste i Spanien.

Högt oppe i Pyreneerna nära franska gränsen ligger den lilla staden *Camprodòn*, som i primitiv och pittoresk arkitektur har åtskilligt att bjuda på. En bild af stadens skyddshelgon, S. Roque, står vakt öfver stadsporten, som tillsammans med ett ärevördigt torn och en gammal bro från Ferdinands och Isabellas dagar bildar en sällspordt pittoresk gruppering. Landt-

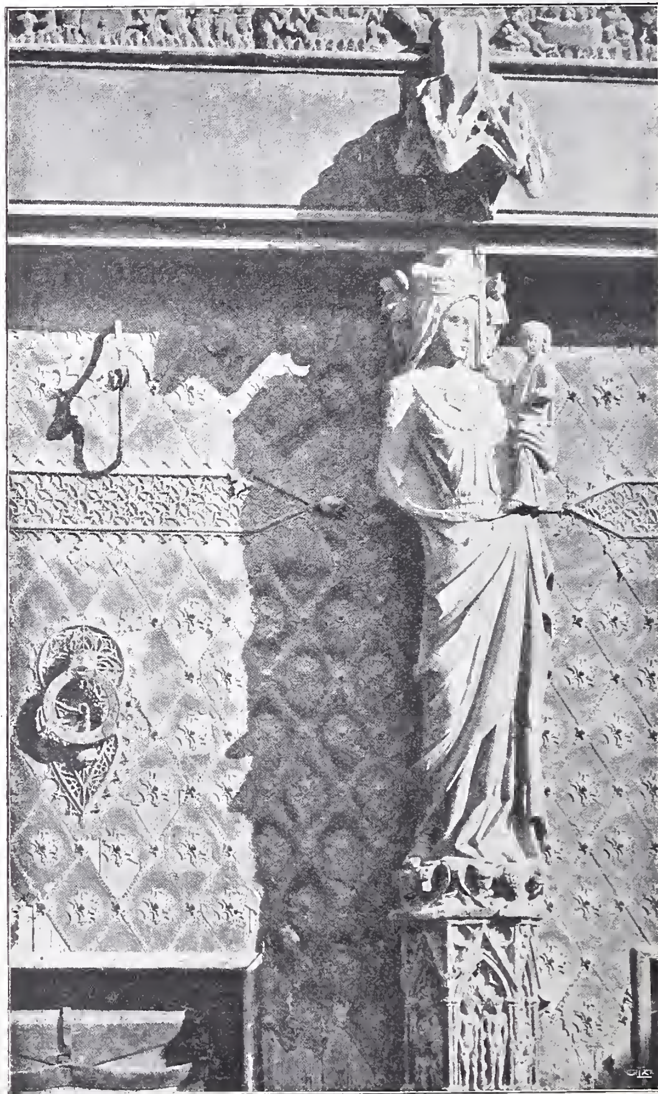

TARRAGONA. CATEDRALENS PORT.

CAMPRODON.

folk i nationaldräkt, hästar och åsnor med brokiga, rikt prydda seldon ge lif och färg åt taflan. Vi se här liksom annorstädes i Katalonien ofta hela facader uppdelade i grunda gallerier motsvarande våra verandor, där familjens traditionella hönsbur alltid finnes. Klocktornet, som höjer sig öfver stadsporten, afslutas upptill af en järnställning uppbärande klockorna, ett vanligt sätt i Katalonien och äfven i angränsande delar af Frankrike. Jag har tagit med en landtgård från omgifningarna med de vanliga jättestora halmstackarna, en verkningsfull dekoration i landskapet. *La Rocca* är en liten stad i grannskapet liggande på sluttningen

MOLLO.

LA ROCCA.

LLANAS.

af en kolossal klippa, som växer upp ur dalgången. Under den mohriska tiden lär den varit en mycket stark position, behärskande dalen och ett af passen till Frankrike. Bilderna från *Mollo* och *Llanás* äro tagna från omgifningarna af Camprodòn.

II. Valencia.

En resa från Barcelona öfver Tarragona och Tortoza till Valencia genom det rika kustlandet bjuder på mycket af intresse. Söder om Ebro börjar det gamla konungariket Valencia. På bergtopparna stå ännu åldriga, förvittrade, mohriska vakttorn, som tala om blodiga strider mellan de kristna och Islams framstormande härmassor. Nere vid hafsstranden glänsa hvita städer mot hafvets blå bakgrund, och tåget ilar — nej! skrider, vill jag säga, med spansk grandezza — fram mellan orangelundar, där apelsinerna glöda i den mörka grönskan. Vi äro inne på Huerta de Valencia, bekant för sin enorma fruktbarhet. Till det färgrika intrycket bidraga mycket befolkningens pittoreska kostymer. Männen bära ofta kort sammetsjacka, rödt eller brokigt lifskärp och en turbanliknande duk lindad omkring hufvudet, en kvarlefva från den mohriska tiden, medan kvinnorna ståta i blommiga schalar, höga kammar och stora nålar af silfver. Ändtligen äro vi framme i Valencia.

De trånga, mörka och slingrande gatorna med sitt rörliga folklif, de i guld, hvitt och blått skimrande kyrkokupolerna under den sydländska himmelen — allt påminner om Orienten. »Ett stycke af himmelen nedfallet på jorden», hette det under antiken.

År 714 intogo mohrerna Valencia, som sedan under Ameriderna blef hufvudstad i ett blomstrande mohriskt konungarike. De kristna under Cid eröfrade staden 1095. Då denne fyra år senare dog, försökte hans gemål, Jimene, behålla Valencia, men måste — som de gamla spanska romanserna förtälja — med den döde hjälten på stridshästen Babicca

LANDTGÅRD UTANFÖR CAMPRODON.

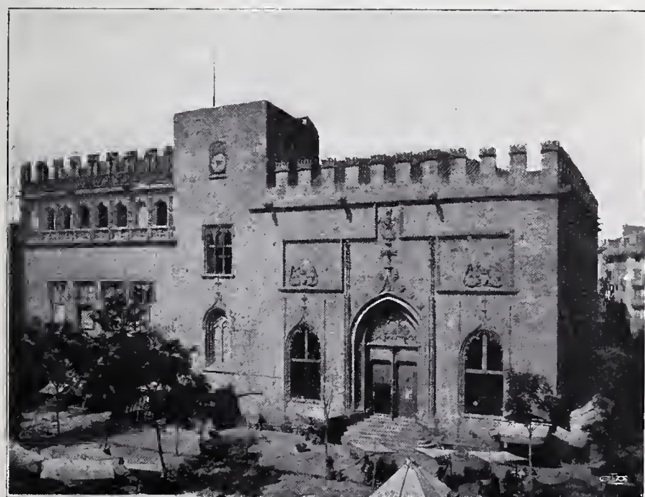

VALENCIA. LONJA DE LA SEDA.

VESTIBULEN.

VALENCIA. EL MIGUELETE.

JATIVA.

draga sina färde. Staden och landet förblefvo sedan i mohrernas händer, tills de intogos af Don Jaime I af Aragonien år 1238.

Hvilken trolsk stämning, hvilken doft af förgångna tider, som möter oss mellan de vapenprydda gamla palatserna, där de blomsterfyllda »patios» med den plaskande fontänen hviska om svunna tider, om månljusa nätter och guitarrspel, om kärlekslycka och kärlekssorg. Det är lefvande poesi, där vi med öppna ögon drömma sköna bilder ur sagans värld. Och där utanför pulserar det rika sydländska lifvet. Solfjäderförsäljare, skoputsare och tiggare ropa öfver hvarandra. Frukt- och blomstermånglare skrika i kapp, som om hela världen skulle väckas, men inne i kyrkan är det så tyst hos heliga Guds Moder. Silfverhjärtan samt händer, armar och ben af vax hänga på väggarna och tala om alla de under hon gjort, den mäktiga himladrottningen, och knäböjande skaror bedja ständigt framför hennes heliga bild.

JATIVA.

Vi äro i tiggarnes stad. Vid hufvudgatan i det gamla Valencia, Calle de S. Vincente, finns en kyrka helgad åt tiggarnes skyddspatron S. Martin, där man öfver portalen ser en bild af det goda helgonet till häst och med sitt svärd delande kappan för att gifva ett stycke däraf åt en halfnaken stackare att värma sig med. Tiggaren i Spanien är en medborgare af en viss position. Han betraktar sig själf som en kyrkans man. Kyrkan predikar ju ödmjukhet och barmhärtighet, och hvem ödmjukar sig väl som han, och hvem ger väl som han tillfälle till barmhärtighet. Han är en person som fyller en viktig plats i det sociala lifvet.

Katedralen, »la Seo», lär stå på samma plats som först ett antikt Dianatempel, sedan en kristen kyrka och vidare en mohrisk moské. Vid sidan om hufvudportalen reser sig det götiska klocktornet *el Miguelete*, som ursprungligen var beräknadt för mycket större höjd. Det slutar med en plattform, hvaröfver lyfter sig en liten uppbyggnad med »Miguelete», en klocka som invigdes vid Don Jaime's intåg i Valencia aftonen före den helige Miguels dag, och hvars stag tjänade att reglera bevattningen på »la Huerta». Det berättas, att Cid redan första morgonen efter Valencias intagande jämte sin gemål Jimene besteg moskéns torn för att visa henne det omkringliggande valencianska paradiset.

Lonja de la Seda, sidenbörsen, är en af de mest anmärkningsvärda byggnader i Valencia, afslutad 1482 af Pedro Compte och i senare tid restaurerad. Särskildt framträdande är det rikt smyckade fönstergalleriet i öfversta våningen. Komma vi in på gården, möta våra blickar en fritrappa, som leder upp till en portal med ett af gotikornament rikt siradt öfverstycke. Det hela af särdeles god verkan. Börssalen med sina vridna kolonner och rika stjärnhvalf gör ett mycket storslaget intryck — en af sten danad palmskog.

Söder om Valencia antager landet en alltmera afrikansk natur. Stora palmlundar, hvilka likt oaser höja sig ur det sterila ökenlandskapet. Palmkronorna afteckna sig majestätiskt mot en förtonande bakgrund af blånande berg. Halfvägs mellan Valencia och Alicante ligger praktfullt på norra sluttningen af det borgkrönta berget Bernisa den lilla staden *Játiva*, hvars porlande springbrunnar och hvita, gammaldags hus, som stundom äro försedda med trägallerverk för fönstren, påminna om Orienten. Ofvanför staden höjer sig »el Castillo», förenad med den förra genom en lång linje af intressanta murar, torn och portar i mohrisk-spansk borgstil. Bland andra ryktbara personer, som suttit inspärrade däruppe kan nämnas Cesare Borgia, fängslad af Ferdinand den katolskes store härförare Gonsalvo, »el Gran Capitan».

(Forts.)

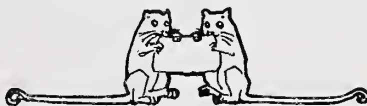

BOSTADSFRÅGAN.

BYGGNADER FÖR SMÅ JORDBRUK.

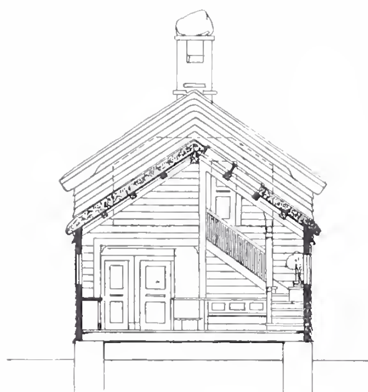

BYGGNADER FÖR JORDBRUK OM 2-3 H.AR

FÖRSLAG IV

Torben Grut

BYGGNADER FÖR JORDBRUK OM 2-3 H.AR

FÖRSLAG IV

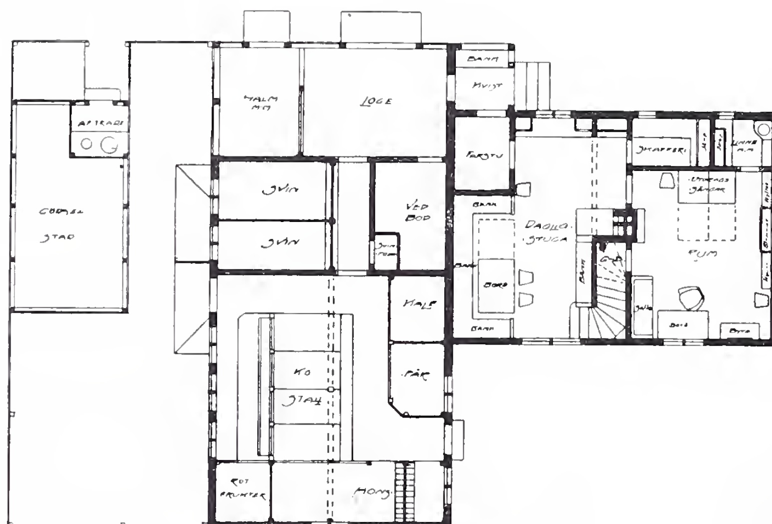

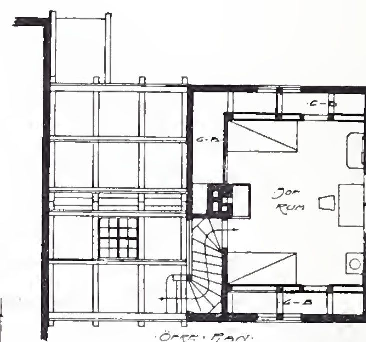

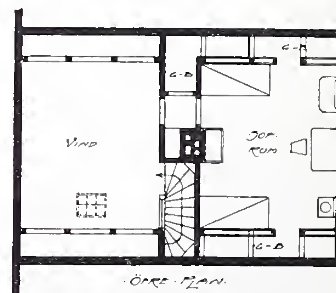

ÖFRE PLAN ALTERNATIV

Torben Grut

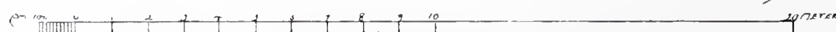

·BYGGNADER·FÖR·
·JORDBRUK·OM·2–3·H:AR·

·FÖRSLAG·I·

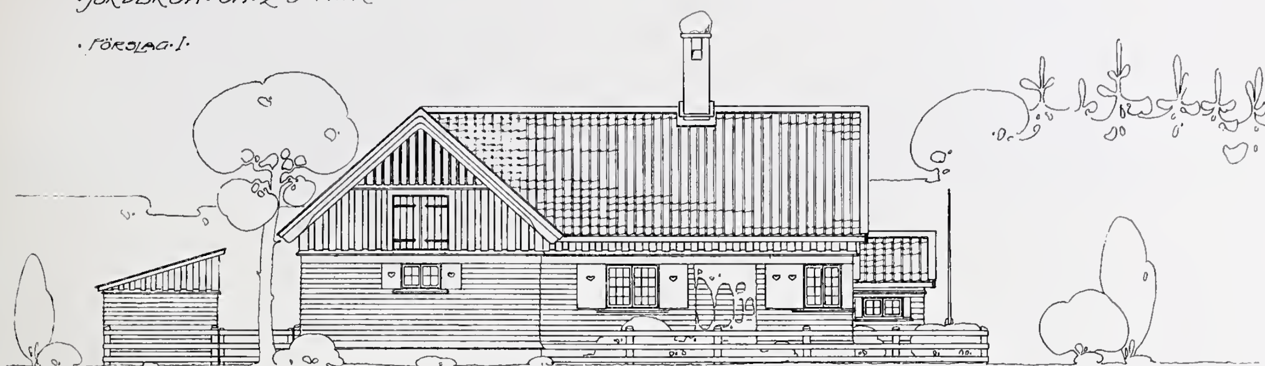

·FASAD·MOT·SÖDER·

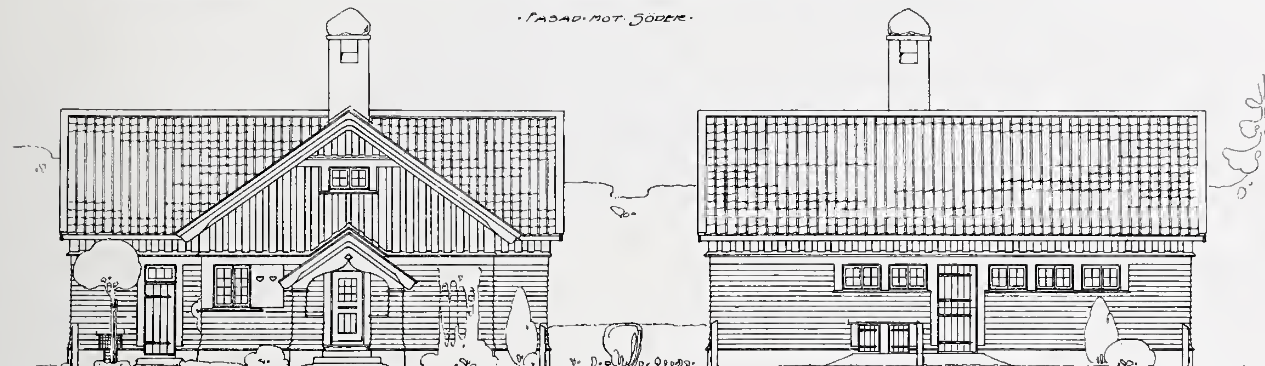

·FASAD·MOT·ÖSTER· ·FASAD·MOT·VESTER·

Torben Grut

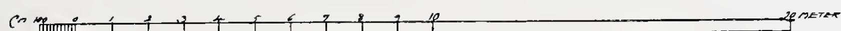

·BYGGNADER·FÖR·
·JORDBRUK·OM·2–3·H:AR·

·FÖRSLAG·I·

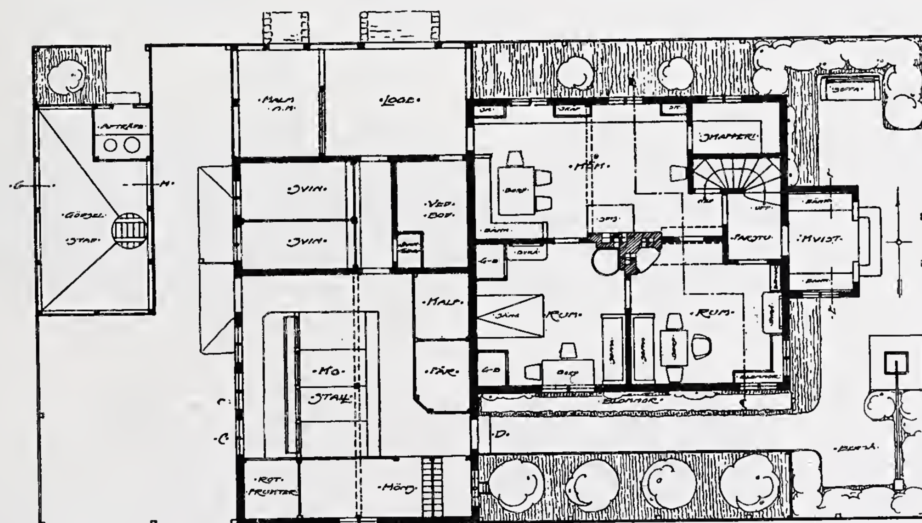

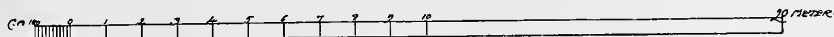

Torben Grut

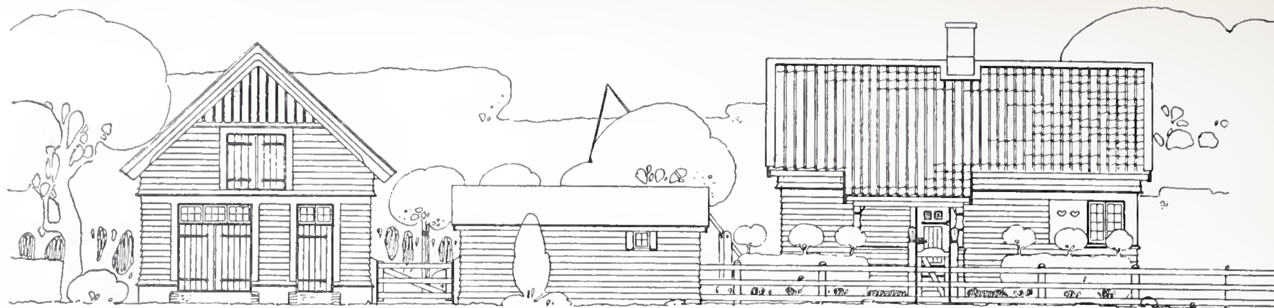

·GÅRDEN MOT·VESTER·

·BYGGNADER·FÖR·
·JORDBRUK·OM·2-3·H-AR·

·FÖRSLAG·II·a

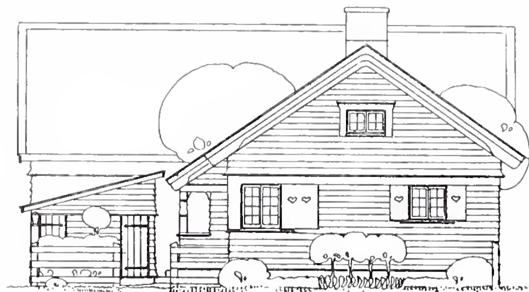

·MOT·SÖDER·

Torben Grut

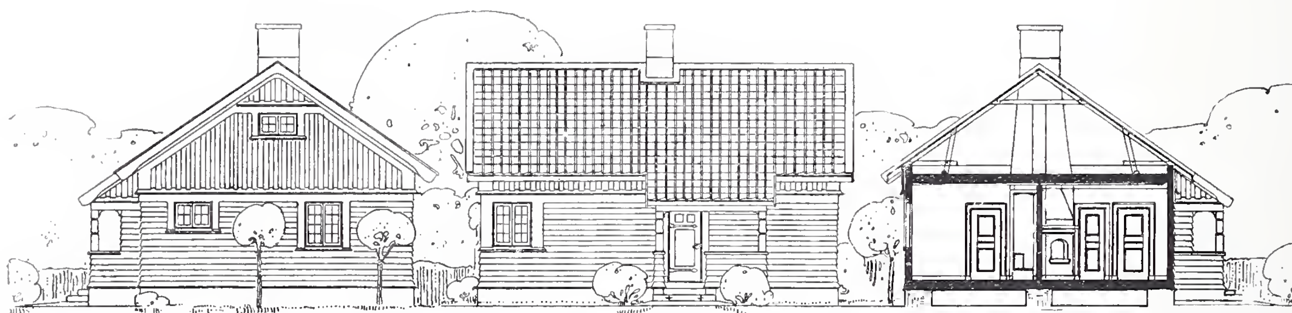

MOT·NORR· MOT·ÖSTER· SEKTION

·BONINGSHUS·

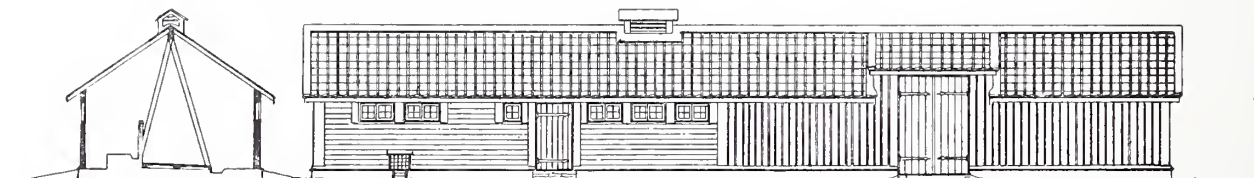

SEKTION· ·LADUGÅRD· SÖDERSIDA·

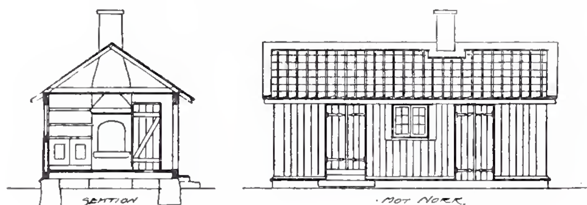

SEKTION ·MOT NORR·

SLÖJD·VEDBOD·M.M·

·BYGGNADER·FÖR·
·JORDBRUK·OM·2-3·H:AR·

·FÖRSLAG·III·

Torben Grut

BYGGNADER FÖR
JORDBRUK OM 2–3 HAR

FÖRSLAG II a

Signature: Torben Grut

·BYGGNADER·FÖR·
·JORDBRUK·OM·2–3·H:AR·

·FÖRSLAG·III·

Signature: Torben Grut

BYGGNADER FÖR SMÅ JORDBRUK.

»Småbruket» är framtidens jordbruk. Intensivt jordbruk i motsats till extensivt eller herregårdsbruk. De stora egendomarne utskiftas.

Byggnadstyper för jordbruk om 2 till 3 hektar är f. n. en viktig uppgift att lösa.

Under 1905 utgafs af jordbruksdepartementet ett häfte innehållande förslag till byggnader för småbruk. Dessa förslag visade sig emellertid mindre användbara, och de hade den olägenheten att i jämförelse med våra urgamla allmogebyggnader vara fula och spinkiga i formbehandlingen. Landtbruksakademien tillsatte därföre på initiativ af statsrådet Odelberg hösten 1905 en kommitté bestående af kanslirådet Flach, professor Juhlin-Dannfelt, statsagronomerna Hansson och Liljehagen samt arkitekten Torben Grut för utarbetande af bättre typer. En del af de ritningar, som blifvit resultatet af kommitténs förberedande arbete, återgifvas här. Kommitterade uppsatte som program för bostadshuset två rum och kök på nedra botten. Som detta byggnadssätt betingar en relativt jordarealen rätt hög kostnad, bifogade kommitténs arkitekt reservationsvis ett förslag (n:o IV) innehållande storstuga och sofrum å nedra botten samt ett sofrum å vinden. Det så kallade »helgdagsrummet», som vanligen är afsedt att ståta med och egentligen ej använda i hvardagslag, torde ej vara något att framställa som föredöme.

Förslagen I och IV äro sammanbyggda, de båda andra hafva husen skilda. Det förra byggnadssättet lämpar sig särskildt för blåsig slättbygd och är billigare. Det motarbetas emellertid af de lokala brandstodsbolagen. I jordbrukets föregångsland, Nordtyskland och Danmark, där sträng renlighet fordras äfven i ladugården, bygger man i regeln tillsammans husen. I våra uppsvenska skogsbygder, där blåsten ej grasserar, och där virke och ved finnas i öfverflöd, torde det skilda byggnadssättet tills vidare få råda.

I de sammanbyggda förslagen I och IV förekommer ingen *direkt* förbindelse, utan tjänar logen som förmedling mellan förstuga och ladugård. Logen kan då äfven användas för träslöjd.

Samtliga förslag inrymma lika stora ytor för hvarje ändamål, af kommitterade förslagsvis uppsatta. Det erforderliga utrymmet har på enklaste och billigaste sätt ombonats. Väggarne i bostadshuset äro af stående, spåntad plank, tre papplag och två lag bräder, det inre spåntadt, det yttre på förvandring. Ladugården något enklare. Förslag III, som uppgjorts på initiativ af statsagronomen Liljehagen, skiljer sig från de öfriga genom en smäckrare konstruktion af ladugården och frånvaron af höskulle öfver densamma. Samtliga tak äro täckta med falstegel på läkt utan brädpanel. Alternativ: torftak på näfver.

Den yttre färgbehandlingen är tänkt i brun tjärolja, gröna fönsterluckor samt hvita fönsterbågar, eller som alternativ rödfärg å all liggande klädsel, å allt öfrigt, såsom gaflar, foder, bräden och luckor: hvit oljefärg. Afpassas efter landskapet.

LITTERATURÖFVERSIKT.

Skansens vägvisare I.

Skansens kulturhistoriska afdelning af *Axel Nilsson.*

Denna lilla handbok (pris 50 öre) som blott är afsedd till vägvisare på Skansen fyller emellertid mycket bra äfven en helt annan uppgift nämligen att vara en god svensk träbyggnadshistoria. Om den också blott omfattar Skansens byggnader (således saknas t. ex. Ornässtugan) så äro dessa dock så talrika och typiska samt så väl beskrifna, att man i alla fall får en god totalbild.

Boken innehåller utom detaljerade beskrifningar och ordförklaringar samt historiska och kulturhistoriska meddelanden äfven ett 60-tal goda illustrationer, dels efter fotografier och dels uppmätningsritningar och planer.

Man får hoppas, att boken kan bidraga till att här i Sverige upplifva intresset för den inhemska byggnadskonsten. Det är just studiet af den inhemska byggnadskonsten som i Danmark burit så vackra frukter. *R. S. Enblom.*

AFDELNINGENS FÖR HUSBYGGNADSKONST SAMMANTRÄDEN.

Den 22 januari.

Förhandlingarna leddes af arkitekt G. Wickman.

Från teknologföreningens styrelse hade ingått en skrifvelse hvari afdelningen uppmanades, att, därest några önskemål beträffande teknisk tidskrift från afdelningens sida skulle framkomma eller nu förefunnes, de måtte delgifvas styrelsen före arbetsårets vårtermins utgång. Skrifvelsen öfverlämnades till afdelningens styrelse för behandling.

En skrifvelse med frågoformulär, som herrar kommitterade i fråga om kontroll å leveranser af naturlig sten till husbyggnader ingifvits, godkändes och beslöt afdelningen utsända detta till stenindustriidkare m. fl. däraf intresserade firmor och personer.

Till medlem i Afdelningen invaldes arkitekt E. Hahr.

Arkitekt C. Lindholm höll sitt från föregående sammanträde uppskjutna föredrag »om handtverksteknik och komposition» belysande detsamma dels med ett stort urval skioptikonbilder och dels med en del af föredragaren själf drifna arbeten i koppar och silfver.

En del på senare tiden i pressen synliga förslag till broar och kommunikationsleder för järnvägs- och gatutrafik emellan stadens olika delar förevisades af arkitekt G. Améen m. fl. hvarefter major P. A. Lindahl demonstrerade särskildt de olika förslag som uppgjorts till bro emellan Helgeandsholmen och Drottninggatan. Afdelningen enades om att med anledning af förestående stadsfullmäktigsbeslut i frågan göra ett kraftigt uttalande för en stenbro i tre spann såsom varande det ur estetisk synpunkt enda riktiga å en så fordrande plats, omgifven som den är af monumentala byggnadsverk. *S. C.*

ARKITEKTUR
OCH DEKORATIV KONST

ORGAN FÖR

SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS
AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST

ÅRGÅNG 36 AF TEKNISK TIDSKRIFT
ANSVARIG UTGIFVARE: NILS KJELLBERG
REDAKTÖR: ARKITEKT TORBEN GRUT

DEN INTERNATIONELLA TÄFLINGEN OM NY STADSPLAN FÖR HELSINGBORG.

För täflingens resultat har i korthet redogjorts i februarihäftet sid. 35. Vi återgifva här nedan de tre prisbelönade täflingsförslagen, vidare det af prisnämnden till inköp föreslagna, märkt »Allom härd och skönhet», författadt af ingeniör A. Liljenberg, Halmstad, samt ett senare af Helsingborgs stad inköpt förslag, märkt »Strand med höjd förenad» författadt af ingeniör Carl Semler, ingeniör V. Nettelbladt och arkitekt G. Améen, alla i Stockholm. Vidare återgifvas täflingens program, prisnämndens utlåtande samt de vissa af förslagen tillhörande beskrifningar, som kunna vara för en större allmänhet af generellt intresse. Från författarena till det sist inköpta förslaget föreligger ett sammandrag af beskrifningen, af ingeniör Liljenbergs långa och omsorgsfulla beskrifning återgifves något mer än hälften.

PROGRAM FÖR UPPGÖRANDE AF STADSPLAN FÖR HELSINGBORG.

Planen bör omfatta Helsingborgs stads hela icke planlagda område, med undantag af till kronan afträdd mark, och, för så vidt sådant för vissa platser skulle anses erforderligt, äfven de i stadsplanen redan befintliga områden samt jämväl afse ifrågasatt utfyllning i Öresund från norra hamnen till stadens gräns i norr enligt bifogade karta samt upprättas i enlighet med följande bestämmelser.

1:o. De föreskrifter, som innehållas i gällande byggnadsstadga för rikets städer och byggnadsordning för Helsingborg, skola iakttagas;
dock äga täflande att låta plan, uppgjord i enlighet med förenämnda bestämmelse, åtföljas af förslag, upptagande å område afsedt allenast för bostadshus, i afseende å hvars byggnadssätt särskilda föreskrifter skola lämnas, gator med mindre bredd än 12 meter.

2:o. Förslag skall affattas i skala 1: 2000 samt upptaga de i planen ingående kvarteren så anordnade, att tomterna därå kunna på lämpligaste sätt bebyggas och dräneras. Är förslag för större eller mindre stadsdel grundadt på viss tomtindelning, som därmed står i omedelbart sammanhang, skall sådan tomtindelning jämväl i förslaget upptagas.

3:o. Hufvudgatorna böra om möjligt ej gifvas starkare lutningar än 1: 40; gator i allmänhet ej mera än 1: 20. Undantagsvis vare, där terrängförhållandena äro särskildt ogynsamma, en större lutning, dock ej öfverstigande 1: 15, tillåten, hvarjämte, där så oundgängligen kräfves, trappor må i gatuprofil anordnas.

4:o. För samtliga nya gator med större lutning än 1: 40 skola, på vanligt rutpapper, uppritas längdprofiler i höjdskala 1: 400 och längdskala 1: 2000, å hvilka profiler den nuvarande terrängens konturer angifvas med svart och gatornas med röd färg. Passerar gata torg eller öppna platser, böra äfven dessa intagas i profilen.

5:o. Mera framstående delar af förslaget böra förtydligas genom särskilda planer i skala 1: 400 samt, om så önskas, perspektivritningar.

6:o. Lämpliga tomter eller platser för offentliga byggnader böra angifvas äfvensom ett större fält, med planteringar, för utställningar, idrottstäflingar, lekplatser etc.

7:o. Planen bör äfven upptaga särskilda områden eller kvarter för villabyggnader, arbetarebostäder och fabriker.

8:o. Gatorna böra anordnas med hänsyn till erhållande af lämpliga trafikförbindelser samt särskildt bekväma hufvudförbindelser emellan stadens skilda delar och vidare emellan dessa och nuvarande infartsvägar till staden.

 CENTRALTRYCKERIET STOCKHOLM.

I. PRIS. 4,000 Kr. FÖRFATTARE: INGENIÖR NILS GELLERSTEDTS KOMMUNALTEKNISKA BYRÅ OCH ARKITEKTEN AXEL BERGMAN, BÅDA I STOCKHOLM.

II. PRIS. 2,500 Kr. FÖRFATTARE: DR. ROBERT WEYRAUCH, INGENIEUR, BERLIN, OCH REGIERUNGSBAUMEISTER MARTIN MAYER, ARKITEKT, HAMBURG.

ALTERNATIV. FÖRFATTARE Dr. ROBERT WEYRAUCH OCH REGIERUNGSBAUMEISTER MARTIN MAYER.

III. PRIS. 1,500 Kr. FÖRFATTARE: ARKITEKT TORBEN GRUT, STOCKHOLM, OCH T. F. STADSINGENIÖR SIGFRID EWALD, HELSINGBORG.

*

ENLIGT PRISNÄMNDENS FÖRSLAG INKÖPT.

FÖRFATTARE: INGENIÖR ALBERT LILJENBERG, HALMSTAD.

AF HELSINGBORGS STAD SEDERMERA INKÖPT. FÖRFATTARE: INGENIÖR CARL SEMLER, INGENIÖR VIGGO NETTELBLADT OCH ARKITEKT GUSTAF AMÉEN, ALLA I STOCKHOLM.

9:o. Särskild vikt bör läggas därpå, att fri utsikt öfver sundet i möjligaste största utsträckning beredes från stadens skilda områden, där sådant kan låta sig göra.

Såsom större infartsvägar till staden och till hvilka alltså hufvudgator böra tillstöta, anses vara: vägarna mot Pålsjö, Kulla, Berga, Filborna, Köpinge, Ramlösa och Råå, af hvilka vägarne till Filborna och Köpinge äro minst trafikerade.

Täflingsförslag bör, antingen i hufvudförslag eller alternativ, upptaga en genom stadens östra del i hufvudriktning norr-söder löpande 40 meter bred gata, lämplig att vid eventuelt framdragande af västkustbanan genom sagda stadsdel upptaga järnvägen, med hänsyn hvartill två alternativa förslag till järnvägslinje åtfölja kartan, täflande emellertid obetaget att för gatan välja annan för angifna ändamålet användbar sträckning.

För parker eller planteringar anses företrädesvis lämpliga ett område öster om häfvertledningen (särskild plan härå bifogas kartan), å hvilket område plats kan beredas för utställningar, idtottstäflingar, lekplaner etc., äfvensom ett område kring vattenverkets nya hög reservoir.

Med afseende å den på kartan såsom vattenverkets källområde utmärkta mark må här anföras följande af professor J. Gust. Richert i utlåtande af den 30 december 1899 rörande utvidgning af Helsingborgs stads vattenverk gjorda uttalande:

»Jag anser mig därför böra kraftigt betona nödvändigheten af att hela det område, som inneslutes mellan bassängerna och ledningarna, däri inberäknadt en bred landremsa utanför de senare, helt och hållet fritages från såväl odling som bebyggande. Dess lämpligaste användning torde då blifva en park, som fortsättes öfver Slottsvången och vidare genom en bro öfver Bergaliden sammanhänger med platsen kring Kärnan och dess blifvande ståtliga entrée från Stortorget. Till en sådan anläggnings behag bidrager ej oväsentligt de föreslagna stora vattenbassängerna, hvilka, såsom förut framhållits, kunna gifvas den form och utsträckning, som bäst lämpa sig för parkplanen i öfrigt.»

I enlighet med detta uttalande bör åsyftade området icke disponeras till byggnadskvarter, hvaremot, i händelse så finnes för öfrigt lämpligt, hinder ej med hänsyn till vattenverket bör möta för anläggandet af kommunala byggnader å områdets *sydöstra* del samt af kyrka eller därmed jämförlig byggnad hvar som helst å samma område.

För fabriksområde bör reserveras å kartan med blå streck omramadt område emellan Ramlösavägen och Södergatan. Såsom lämpliga platser för villakvarter anses Ringstorpshöjden och västra sluttningen af denna, från hvilka platser synnerligen god utsikt öfver sundet finnes.

Förslagen komma att granskas af fem prisdomare, utsedda af Stadsfullmäktiges för detta ärende tillsatta särskilda beredning, nämligen:

Professorn J. G. Clason, Stockholm.
Ober- u. Geh. Baurath J. Stübben, Posen.
Stadsingeniören, Majoren A. Nilsson, Malmö.
Borgmästaren G. Hoff, Helsingborg.
v. Konsuln Oscar Trapp, »

Beredningen förbehålles rätt att, om utsedd prisdomare finnes hindrad att fullgöra sålunda erhållet uppdrag, i hans ställe utse annan prisdomare.

För täflingen äro utfästa tre pris: ett första å 4,000 kronor, ett andra å 2,500 kronor och ett tredje å 1,500 kronor, om hvilkas utdelning bemälde prisdomare fritt besluta, med rätt för prisdomarne, därest de därom äro ense, att ändra beloppen af de två mindre prisen, dock så att dessa sammanlagdt icke understiga 4,000 kronor och att lägsta priset skall utgöra minst 1,000 kronor.

Till täflande utlämnas:

3 ex. kartor med nivåkurvor i skala 1 : 4000.
1 » » » egobeteckning i skala 1 : 4000.
2 » » hvardera i 5 blad, i skala 1 : 2000.
1 blad, öfvertryck, »Förslag till Västkustbanans omläggning».
1 blad, öfvertryck, »Förslag till utfyllning i Öresund».
1 blad, öfvertryck, »af prof. Richert föreslaget parkområde».
1 ex. af detta program.
1 » Helsingborgs stads byggnadsordning.

hvilket allt på begäran och mot en ersättning af femton kronor tillhandahålles hvarje täflande af stadsfullmäktiges sekreterare *v. häradshöfding K. E. Norrsell, Helsingborg.*

Förslag skall inritas å ofvannämnda karta i skala 1 : 2000 öfver ifrågavarande stadsområde.

Det vare täflande tillåtet att vid förslagskarta foga alternativa förslag rörande en eller flera delar af planen.

Förslag skall åtföljas af såväl förutnämnda profil-, geometriska och eventuelt andra ritningar som af särskild beskrifning jämte förseglad namnsedel, den senare utvändigt försedd med märke eller motto, hvilket äfven skall vara anbragt å förslagskartan med tillhörande ritningar och å beskrifningen.

Endast prisbelönt eller inköpt förslags namnsedel får öppnas; och skall öppnandet ske i fråga om förstnämnda af prisnämnden och beträffande sistnämnda af beredningen.

Förslag skall, för att kunna komma under pröfning, vara inlämnadt till stadsfullmäktiges sekreterare sist före kl. 12 den 15 december 1905 och kommer att före den 15 febr. 1906 bedömas af prisdomarne, hvilkas beslut om prisutdelningen skall kungöras i Post- och Inrikes tidningar, minst två i Helsingborg dagligen utkommande tidningar, äfvensom i Deutsche Bau-Zeitung i Berlin.

Efter afkunnandet af sistnämnda beslut skall detsamma, jämte motiverna därtill snarast möjligt hållas i tryck tillgängligt, hvarjämte alla i rätt tid inlämnade förslagskärtor och ritningar komma att under tid och

å ställe, beredningen bestämmer, i Helsingborg offentligt utställas.

De förslag, som prisbelönas eller inköpas, blifva stadens tillhörighet och kunna användas på sätt stadsfullmäktige finna lämpligt. Öfriga täflingsförslag få efter utställningen återhämtas hos stadsfullmäktiges sekreterare eller varda, där så önskas, portofritt återsända till de täflande.

Från täflingen uteslutne äro prisnämndens och beredningens ledamöter.

PRISNÄMNDENS UTLÅTANDE.

Protokoll, fördt vid den för bedömande af täflingsförslag till ny stadsplan för Helsingborg utsedda prisnämndens sammanträden i Helsingborg följande dagar år 1906.

Onsdagen den 24 Januari.

Sedan prisnämndens ledamöter, professorn J. G. Clason, Ober- u. Geh. Baurat J. Stübben, stadsingeniören, majoren A. Nilsson, borgmästaren G. Hoff och vice konsuln Oscar Trapp blifvit af den för anordnandet af pristäflingen tillsatta särskilda beredning kallade att sammanträda denna dag klockan 1,30 å rådhuset i Helsingborg, hade prisnämndens samtliga ledamöter tillstädeskommit å den sålunda utsatta tiden.

— — — — — — — — — — — — — — —

§ 3.

Härefter öppnades de inkomna förslagen; och befunnos de vara till antalet 26 samt försedda hvart med en af följande beteckningar:

1:o) märke: ringmur med fem torn;
2:o) motto: »Öresund»;
3:o) » »Hochbau, Tiefbau, Gartenbau»;
4:o) » »Sanitas»;
5:o) » »Alexander»;
6:o) » »Strand med höjd förenad»;
7:o) » »Ich hab's gewagt»;
8:o) » »Kärnan»;
9:o) » »Framtidsstaden»;
10:o) » »Miniatyrer»;
11:o) » »Am Meere»;
12:o) » »Allom härd och skönhet»;
13:o) » »Heureka»;
14:o) » »Upp»;
15:o) » »Vorschlag I, Vorschlag II»;
16:o) » »Kärnan»;
17:o) » »Magnus Stenbock»;
18:o) » »Anno 1905»;
19:o) » »Altes und Neues»;
20:o) » »Breda Remmar»;
21:o) » »Balder»;
22:o) » »Kärnan»;
23:o) » »Sundets pärla»;
24:o) » »Oeresund»;
25:o) » »Kärnan»;
26:o) » »Storstad».

— — — — — — — — — — — — — — —

Fredagen den 26 Januari.

Prisnämndens samtliga ordinarie ledamöter sammanträdde åter och fortsatte den till i dag uppskjutna granskningen.

Efter densammas afslutande ansågs det böra antecknas beträffande nedannämnda förslag följande:

N:o 26. Motto: »*Storstad.*»

Det nya strandområdet vid Öresund är mycket väl anordnadt; likaså är det sätt, hvarpå järnvägen framförts genom staden, omsorgsfullt genomtänkt.

Uppfartsvägarna till höjdplatån äro äfven synnerligen omsorgsfullt studerade.

Hufvudgatorna äro förträffligt utlagda och visa ett klart system af elektriska spårvägslinjer, isynnerhet förtjänar påpekas den inre ringvägen.

Kvartersindelningen är, bortsedt från några omotiverade anordningar, genomgående ändamålsenlig.

De öppna platserna och offentliga byggnaderna erbjuda många perspektiv af målerisk verkan, öfverhufvud är den konstnärliga behandlingen af projektet synnerligen erkännansvärd.

N:o 1 med tvenne alternativ: märke: *ringmur med fem torn.*

Vid anordnandet af det utfyllda strandområdet har författaren visserligen utgått från den riktiga tanken, att området bör bebyggas med fristående hus, men hans förslag att planera alléträd, äfvensom anordnandet af en hamn för lustbåtar torde på grund af de lokala förhållandena visa sig outförbara. Alléträd kunna här icke växa och inseglingen till båthamnen skulle blifva ytterligt svår om ej omöjlig.

Förläggningen af järnvägen motsvarar i alt. A. programmet, under det att i alt. B. banan framdragits genom byggnadskvarter.

Hade författaren endast föreslagit den senare lösningen, så hade det varit tvifvelaktigt huruvida han kunnat komma ifråga till erhållande af pris, men båda lösningarna äro såsom de framställts utförbara.

Uppfartsgatorna till högplatån och utsiktsgatorna äro förträffligt anordnade, likaså de öfriga trafiklederna.

Kvartersindelningen är, bortsedt från några mycket stora kvarter, (hvilka ju dock kunna delas), ändamålsenlig.

Offentliga platser och byggnader äro, såsom det framgår af detaljritningar och perspektiv, i allmänhet förträffligt anordnade.

Åt parkanläggningarna har gifvits ett lagom stort ytinnehåll.

Projektet är ur konstnärlig synpunkt synnerligen vackert genomfördt.

N:o 9. Motto: »*Framtidsstaden.*»

Strandpartiet är ändamålsenligt anordnadt. Dock vore öppet bebyggnadssätt att föredraga, om man bortser från själfva strandvägens östra byggnadslinje.

För järnvägens framdragande är den fordrade breda gatan utlagd, men författarne säga sig föredraga, att

denna gata anordnades som en bred boulevard, befriad från järnvägsspår.

Uppfarten till högplatån och särskildt utsiktsgatorna äro förträffligt anordnade. De stora trafikgatorna äro väl genomtänkta och förenade till ett ändamålsenligt nät med elektriska spårvägslinjer. Äfven parkanläggningarne äro mycket smakfullt anordnade.

Kvartersindelningen är i de flesta fall ändamålsenlig, men villakvarteren vid högreservoaren måste bättre studeras.

I förslaget finnes ett öfvermått af öppna platser och offentliga byggnader. En betydlig inskränkning af de monumentala anordningarna måste tydligen vidtagas. I de flesta fall kan detta ernås därigenom, att de för offentliga byggnader afsedda kvarteren inrättas för vanligt bebyggande.

Hela planen är, om man bortser från några alltför geometriska figurer, tillfredsställande.

N:o 12. Motto: »*Allom härd och skönhet*»;
visar en synnerligen vacker och ändamålsenlig anläggning af strandvägen. Kvarteren därbakom skulle däremot lämpligare kunnat anordnas med öppet bebyggnadssätt.

Uppfartsvägarna till höjdplatån lämna åtskilligt att önska. Endast på den nordliga delen af backkrönet är en utsiktsgata anordnad. De stora trafikvägarna äro förträffligt anordnade.

Kvartersindelningen och bebyggnadssättet äro väl genomtänkta och ändamålsenliga. Dock torde lämpligheten af att i samma kvarter använda öppet och slutet byggnadssätt, så som författaren å flera ställen visat, kunnat sättas i fråga.

De öppna platserna äro i allmänhet väl anordnade, men de föreslagna lägena för offentliga byggnader äro väl mycket isolerade.

Parkanläggningen är bra disponerad, men anordnandet af ett »Forum» bakom Kärnan synes olämpligt.

Förslaget är i konstnärligt afseende tillfredsställande genomfördt.

Författaren har fullständigt afvikit från programmet, i det han förlagt järnvägen helt utanför stadens områdh och därigenom gjort sig uppgiften lättare.

Detta författarens förslag i afseende å järnvägslinjen förtjänar emellertid en mycket allvarlig pröfning. Befinnes förslaget utförbart, är detsamma afgjordt att föredraga med hänsyn till utvecklandet af stadens framtida bebyggande, men till följd af författarens afvikande från programmet har den ej kunnat tilldelas något pris.

N:o 6. Motto: »*Strand med höjd förenad.*»

Anordnandet af det nyutfyllda strandområdet motsvarar icke hvad belägenheten kräfver. En bred strandpromenad och flere byggnadskvarter måste här tänkas.

Uppfarterna till högplatån äro mycket bra projekterade, likaså utsiktsgatorna.

Äfven de öfriga hufvudtrafiklederna äro i allmänhet anordnade på tillfredsställande sätt.

Kvartersindelningen är till största delen utlagd efter geometriska figurer och visar en omotiverad regelbundenhet af planen, hvilket i verkligheten är utan betydelse.

Anordnandet af öppna platser och offentliga byggnader lämnar mycket öfrigt att önska.

Att förena parkanläggningen omkring Kärnan med den stora parken förmedelst en trädplanterad promenad är värdt allt erkännande.

Förläggningen af järnvägen är väl genomtänkt och ändamålsenligt anordnad.

Ur estetisk synpunkt torde åtskilliga berättigade anmärkningar mot förslaget kunna framställas.

N:o 18. Motto: »*Anno 1905.*»

Det nya strandområdet är icke väl anordnadt, lika litet uppfarterna till högplatån.

Den i planens nordliga del föreslagna utsiktsvägen är på ett lyckligt sätt förenad med de sydliga stadsdelarna.

Gatornas hufvudnät är i den nordliga stadsdelen väl anordnadt, men i sydliga delen saknas en hufvudgata ledande från gamla kyrkogården i sydostlig riktning.

Öppna platser och offentliga byggnader har författaren i allmänhet anordnat på ett tillfredsställande sätt, men i konstnärligt hänseende lämnar hans förslag åtskilligt att önska.

Järnvägen är framdragen i enlighet med programmet.

N:o 11. Motto: »*Am Meere.*»

Det utfyllda strandområdet är bra behandladt, men de bakre kvarteren måste anordnas annorlunda, så att de ägna sig för öppet bebyggnadssätt.

Uppfarterna till högplatån och utsiktsgatorna äro föga genomstuderade. Den på begrafningsplatsen projekterade branta uppfartsvägen med öfverbyggnad och gator å tvenne höjder är i konstnärligt afseende vackert tänkt, men kan icke anses genomförbar.

Hufvudtrafikgatorna sakna på flere ställen goda linjer och erforderlig bredd.

Kvartersindelningen visar många intressanta och måleriska lösningar, men framförandet af gatorna är inveckladt, så att man skulle få svårt att orientera sig. Äfven förekomma många kvarter med för små dimensioner.

De öppna platserna äro till dels mycket tilltalande, men för få till antalet i den nordliga delen af planen. Den föreslagna anläggningen af salutorg inne i ett stort kvarter, omgifvet, som det skulle bli, af boningshusens baksidor, är föga att rekommendera.

Parkanläggningarna äro i och för sig bra anordnade, men genomdragandet af en hög järnvägsbank genom den stora parken är mycket störande.

I konstnärligt afseende är förslaget tillfredsställande.

Författaren har afvikit från programmet i afseende på järnvägens förläggande, i det att han icke, såsom programmet föreskrifver, lagt densamma i cirka 40 meter bred gata, utan framdragit den genom byggnadskvarteren. På grund häraf bildas på sina ställen instängda områden af betydlig utsträckning. Den före-

slagna anordningen af en bangård vid Bergavägens korsning är, på det sätt denna projekterats, icke utförbar.

Härefter beslöt prisnämnden enhälligt att fördela de utsatta priserna på följande sätt:

1:sta pris, 4,000 kronor, till förslaget N:o 26, motto: »*Storstad*»;

2:dra pris, 2,500 kronor, till förslaget N:o 1, märke: *en ringmur med fem torn;*

3:dje pris 1,500 kronor, till förslaget N:o 9 motto: »*Framtidsstaden*».

Lika enhälligt beslöt prisnämnden därefter att till inköp för 500 kronor föreslå förslaget N:o 12 med motto: »*Allom härd och skönhet*».

Härefter skred nämnden till öppnandet af de till de prisbelönade förslagen hörande namnsedlarna, hvarvid befanns, att

1:sta priset tillfallit civilingeniören *Nils Gellerstedts* kommunaltekniska byrå i förening med arkitekten *Axel Bergman*, bägge i Stockholm;

2:dra priset: D:r *Robert Weyrauch*, ingeniör, Berlin, och Regierungsbaumeister *Martin Mayer*, arkitekt, Hamburg;

3:dje priset: arkitekten *Torben Grut*, Stockholm, och t. f. stadsingeniören *Sigfrid Ewald*, Helsingborg.

Slutligen hemställer prisnämnden att få såsom utgångspunkter för stadsplanens vidare bearbetning företrädesvis anbefalla förslagen N:o 26 och N:o 1 samt uttalar önskvärdheten af att, vid eventuella förändringar inom gamla staden, det toges vederbörlig hänsyn särskildt till de intressanta gamla byggnaderna vid Norra Storgatan, korsvirkesbyggnaden från 1641 samt Henckelska gården med sin här i landet enastående terrass den s. k. »Fontänen».

I. Gust. Clason. A. Nilsson. J. Stübben.
Oscar Trapp. G. Hoff.
K. E. Norrsell.

BESKRIFNINGEN TILL INGENIÖR GELLERSTEDTS OCH ARKITEKT BERGMANS TÄFLINGSFÖRSLAG.

Vid utarbetande af täflingsprojektet har förf. utgått från följande siffror: Sedan 1850-talet har Helsingborgs folkmängd ungefär 7-dubblats. Staden har sålunda på senare tider utvecklats och förstorats synnerligen snabbt, och alla skäl tala för att utvecklingen skall fortsätta i samma eller kanske raskare tempo. Belägenheten är utmärkt, i en rik provins, vid Öresund och dess smalaste del; kommunikationerna äro goda; hamnen förträfflig med lätta utvidgningsmöjligheter, hvarjämte staden är genomgångsort för kontinentaltrafiken. Allt detta gör att man bör vara berättigad till det antagandet, att Helsingborg vid detta århundrades slut har ett invånareantal af närmare 200,000.

Inom det till planläggning föreslagna området, omkr. 800 hektar rymmes med medelmåttig folktäthet ett invånareantal, som öfverskrider 200,000. Då en stadsplan bör uppgöras så, att den i hufvudsak bör kunna gälla åtminstone ett sekel framåt, ha ofvanstående siffror lagts till grund för projekterandet af de förnämligaste trafikledernas och anordningarna. Dock äro ej anordningarne tilltagna för stora ens för de nuvarande förhållandena.

Stadens område består i stort sedt af två delar: ett lägre, endast några få meter öfver hafvet beläget strandparti, hvilket medelst utfyllningar och hamnanläggningar kan ytterligare förstoras, samt en högplatå, 25 à 50 m. öfver hafvet.

För att fullt kunna tillgodogöra sig dessa stora högre belägna områden, som redan hastigt börjat bebyggas, och där staden förutseende nog inköpt stora markarealer, måste man ovillkorligen snarast skaffa sig möjlighet att i mån af behof genomföra ett antal goda uppfartsvägar. I projektet föreslås därför åtskilliga betydande trafikleder, gående från stadens centrala delar och radiellt ledande ut till de olika framtida stadsdelarna. Dessa uppfartsvägar behöfva naturligtvis ej alla genast genomföras, men af största vikt är, att staden får dem fastställda, så att ett framtida genomförande ej på grund af nybyggnader omöjliggöres.

Förf. anser, att samtidigt med uppfartsvägarnas genomförande, spårvägslinjer i dessa böra komma till stånd, och att deras bredd därför ej bör tagas mindre än 24 m. En sådan gata kan upptaga dubbelspår i midten samt å hvardera sidan lämna plats för 2 körfiler och en 4,5 m. bred trottoir. Dessutom finnes enl. projektet på lämpliga platser utvidgningar af hufvudgatorna, afsedda att lämna plats för refuger, mindre planteringar o. d. Som af förslaget närmare framgår, har förf. i detta fall, liksom öfverallt i detaljerna i öfrigt sökt på bästa sätt tillgodose de estetiska krafven.

Det framtida spårvägsnätet har i projektet fullständigt genomtänkts, och utgöres det af 7 radiallinjer samt en tämligen centralt belägen ringlinje. Samtliga linjer utgå från en enda centralpunkt, den föreslagna »Centralplatsen». Hållplatser äro angifna på i medeltal 270 m. afstånd.

Järnvägsanordningar. Enligt programmet skulle i hufvudförslag eller alternativ upptagas en 40 m. bred gata för framdragande af Västkustbanan tvärs genom hela området. Å förslaget har denna järnväg inlagts på så sätt, att den så litet som möjligt åstadkommer obehag för närliggande stadsdelar. Att bokstafligen följa programmet och förlägga järnvägen i en 40 m. bred gata synes förf. af starkt vägande praktiska och estetiska skäl mindre lämpligt. I stället föreslås, att järnvägen i nästan hela sin sträckning fram-

drages i skärning mellan planterade doseringar och i allmänhet omgifven af planteringar. Gatorna framföras vanligen på broar öfver den nedsänkta järnvägen. Endast ett mindre antal af dessa på ritningen angifna vägöfvergångar äro emellertid oundgängligen nödvändiga. En stor del behöfver utföras först i en aflägsen framtid.

Genom denna anordning vinnas de fördelar, man med anläggningen afsett, — nämligen slopande af viadukten, erhållande af en central snäckbangård, samt möjlighet till anordnande af anhaltstationer åt det öfre stadsområdet jämte indragande af elektriska förstadsbanor — utan att några estetiska eller trafikolägenheter uppstå. En sådan järnvägsgördel, framdragen i gatans plan, skulle däremot genom trafiksvårigheter ovillkorligen verka hämmande på stadens fria expansion.

Tre anhalter föreslås å området, nämligen en vid Hälsovägen för Tågaborgs-, Stattena- och Ringtorpsstadsdelarna, en i den stora parken för utställningsområdet, idrottsfälten och Fredriksdal samt slutligen en anhalt för Eneborgsområdet och Wilson Park m. m.

Fullständig nytta af de nya bangårdsanordningarna vinnes endast genom att slopa viadukten och n. v. Ångfärjestationen samt förflytta ångfärgeläget till Södra hamnen i närheten af den föreslagna nya centralbangården och har därför sådant ångfärjeläge inritats.

Samtliga dessa bangårds- och hamnanordningar äro inritade i hufvudsaklig öfverensstämmelse med de af ingeniörerna C. O. Gleim och S. Eyde utarbetade förslagen, och ha de å projektet inlagts för bättre öfversikts skull och för klargörande af trafikproblemen.

För industriella anläggningar har reserverats det i progammet begärda området, och kan spåranslutning lätteligen som föreslagits erhållas till de nya bangårdsanordningarna.

Ytterligare fabriksområden erhållas äfven — förutom å det framtida nya hamnområdet — på de staden angränsande, söderut belägna områdena, hvilka inom kort torde komma att med staden inkorporeras.

Den i programmet ifrågasatta utfyllningen i Sundet utanför norra stadsdelen är i projektet tänkt genomförd och bebyggd sedan viadukten slopats och ångfärjorna förflyttats. De för Norra hamnen behöfliga spår- och järnvägsanordningar kunna då förläggas så, som af projektet framgår, så att de så litet som möjligt besvära närliggande stadsdel. Förbindelsespåret till Centralbangården, sedermera endast behöfligt för godstrafik förflyttas i samband härmed söder om n. v. Hamntorget.

Den mellanliggande hamnbassinen utfylles, och på den så vunna stora arealen skapas ett värdigt centrum för framtidens Helsingborg, den förut nämnda Centralplatsen.

De viktigaste *nya uppfartsvägarna* äro följande:

1. *Norra uppfartsvägen*, hvilken från Hälsovägens nedre utgångspunkt följer Nyborgsvägen, bryter igenom höjdplatån, passerar norr om Villa Tågaborg och fortsätter utåt Ringtorpshöjden och Kullavägen. Genombrottet behöfver naturligtvis ej genomföras förrän i framtiden. Maximilutning blir 1: 20 i st. för den nuvarande 1: 8.

2. *Långvinkelsgatan* kan i framtiden vidgas till 24 m. bredd och neddragas till Drottninggatan. Härigenom vinnes en central uppfartsväg af största betydelse. Då kostnaden emellertid torde bli betydlig, föreslås gatan emellertid *endast alternativt*, enär Bergaliden i nödfall får lämna ersättning.* Uppe vid Bergavägen grenar sig trafikleden, dels norrut, lämnande en präktig ersättning för den härvarande smala Långvinkelsgatan med fortsättning till de nya husarkasernerna och det föreslagna sjukhusområdet, dels västerut förbi Idrottsfältet och genom Stora Parken till Fredriksdal.

3. I *Norra Trädgårdsgatans förlängning*, kan möjlighet beredas att erhålla dels förbättrad ersättning för den nu på grund ef spårvägstrafiken rent af lifsfarliga Bergaliden, dels genom nedschaktning å Arbetsinrättningens tomt, fram till vägen förbi Nya Begrafningsplatsen, ytterligare en i rätt öst-västlig riktning gående uppfartsväg med goda lutningar i det att endast vid genombrottet (på en sträcka af 200 m.) en lutning af 1: 40 förefinnes, under det lutningen för öfrigt ingenstädes öfverstiger 1: 40. Det torde ställa sig billigare att underkasta sig detta terrasseringsarbete, som blir på stadens mark, än att, hvilket låge nära till hands, expropriera den i privat ägo befintliga vackra dalgången strax söder därom, oaktadt terasseringsarbetet där blefve mindre.

4. Den *sydöstra uppfartsvägen*, äfvenledes en trafikled af största betydelse, utgår i Gasverksgatans förlängning österut, bryter igenom ett par obetydliga, delvis obebyggda kvarter, stiger sakta uppför höjden, passerar den nyuppbyggda Eneborgsstaden och fortsätter till Folkets park och landsbygden. Denna gata finge en kolossal betydelse och är värd stora ekonomiska uppoffringar, men torde ställa sig jämförelsevis billigt. Maximilutningarna blifva 1: 30 och kunna alternativt minskas till 1: 40.

Mellan dessa radiellt utstrålande spårvägsgator eller såsom utgreningar af dessa finnas ett antal andra radialgator.

Dessutom förbättras befintliga uppfartsgator såsom Halaliden, Hälsovägen, Bergaliden m. fl. hvarjämte en uppfartsväg med goda lutningar erhållas söder om Tegelbruket. Hälsovägen, stadens vackraste promenad,

---

* De byggnader, som för Långvinkelsgatans vidgning behöfva rifvas, äro allesammans obetydliga en- eller tvåvåningshus. Ett hus är dock af arkitektoniskt värde, nämligen stadens äldsta hus, det präktiga, år 1641 byggda Korsvirkeshuset i hörnet af Norra Storgatan. Då det emellertid ej är troligt, att byggnaden alltjämt kan få bibehållas, om den förblir i enskild ägo och i nuvarande affärsläge, hoppas förf. att denna intressanta byggnad i sällskap med andra små Skånebyggnader af historiskt värde må förflyttas upp till Tornvången där Helsingborgs »Skansen» i framtiden torde utveckla sig med Kärnan som medelpunkt utåt vallgrafvarna. I samband härmed anser förf. sig böra framhålla vikten af att bibehålla den arkitektoniska pärla, som Henckelska gården utgör.

bör ej belamras med spårväg och det behöfves ej heller, om de föreslagna uppfartsvägarna komma till stånd. I Bergavägens förlängning har anordnats en spårvägsgata, där i samband med Norra Uppfartsvägen och Drottninggatan lämpligen förlägges en ringlinje för spårvägstrafiken.

Bekväma genomgående förbindelser mellan de olika stadsdelarna, samt ut till landsbygden äro föreslagna. Spårvägsgatornas bredd variera mella 24 och 34 m. öfriga trafikleder föreslås 15—20 m. breda, samt bostadsgator i enlighet med programmets och byggnadsstadgans fordringar minst 12 m. Dock anser förf., att i åtskilliga fall, särskildt i egna hems- och villakvarter, mindre bredder voro lämpligare, och angifvas dessa alternativt medelst gröna siffror. Vid förslagets utarbetande i detalj har beaktats den omständigheten, att staden är herre öfver betydliga markområden, och därför dels direkt, dels genom utbyte kan utan svårighet genomföra de föreslagna anordningarna med icke blott gator, utan äfven torg, öppna platser, planteringar, lekplatser m. m. samt dessutom ha kvar för allmänna byggnader behöfliga tomter.

Befintliga planteringar ha såvidt möjligt bibehållits. Villakvarter föreslås å därtill lämpliga natursköna platser, i regel med fri utsikt öfver Sundet.

Hygienens fordringar tillgodoses genom fritt läge för husen jämte reducerande af kvarterens bredd för att hindra uppförande af osunda gårdshus och flygelbyggnader, äfvensom genom anordnande af förgårdar, trädgårdar inuti vissa kvarter samt lekplatser. Gatorna ha gjorts omväxlande och vackra medelst danande af fondpartier, varierande gatubredder, utsprång, förskjutningar o. d. I spårvägsgator har dock hänsyn till erhållande af goda krökningsradier tagits.

Konkavitet har eftersträfvats såväl i plan som profil.

Som fonder ha särskildt tagits i anspråk den nya vattenreservoiren, Kärnan, kyrktornen och andra monumentalbyggnader, slottet Kronborg m. m.

Allmänna platser ha med hjälp af placerade offentliga byggnader sökt gifvas sluten, lugn, monumental eller pittoresk karaktär. Lämpliga platser ha anordnats för monument, torgbrunnar, kiosker, droskstationer m. m.

Redan färdiga gator, vattenledningar och aflopp ha lämnats så mycket som möjligt orörda; endast där viktiga trafikhänsyn spelat in, anser förf. att staden med vidsynt blick bör göras större uppoffringar värda en blifvande

»*STORSTAD*».

BESKRIFNINGEN TILL ARKITEKT GRUTS OCH INGENIÖR EWALDS FÖRSLAG.

Förslagets hufvudmoment äro följande:

I. Goda *uppfartsvägar* till öfre staden, förlagda efter terrängen samt med lämpliga inbördes afstånd.

II. Goda *ringtrafikleder* samt lämpliga *radiela hufvudleder* till framtida, ytterligare utvidgade, stadsplanedistrikt.

III. Ordnande af *en genomgående led uppe på branten* med fri utsikt ut öfver nedre staden till Öresund.

IV. Så vidt möjligt *lägre hus nedanför brantens* fot och *höga hus uppe på densamma*, för att sålunda ytterligare tillgodogöra och accentuera terrängens naturliga fördelar.

V. Beredande af en monumental byggnadsgrupp, ett Akropolis, uppe på höjdplatån i stadens norra del, som utan att störa gruppen kring kärnan kommer att gifva staden en god silhouet och bilda tyngdpunkt för de nya stadsdelarne här samt öka deras värde.

VI. Förläggande af offentliga byggnader i inbördes samverkan *på områden, tillhöriga Helsingborgs stad*, så vidt möjligt förlagda vid lagom stora friplatser med pittoresk kontur. Dessa grupper äro i planen framhäfda med röd ton och observeras vid en blick på densamma. I allmänhet har afsikten varit att få privatbyggnader att verka lugnt tillsammans i varierande gatuperspektiv, med offentliga byggnadsgrupper som slutpunkter, där uppmärksamheten koncentreras. Med enkla medel komma då de offentliga byggnaderna att göra en monumental verkan. Önskligt vore att, i den mån så ske kan, genomföra *kvartersarkitektur* med genomgående lugna linjer samt *en monumental skala och* enkla detaljer på de offentliga byggnadsverken. I planen är hänsyn taget härtill.

VII. En lämplig *fördelning af torn och kupoler i stadens silhouet*. Sålunda t. ex. kyrkornas placering äfvensom gruppen i norra staden med den stora kupolen samt »stadshusets» (eller dyl. byggnads) torn och stora vattenreservoiren i stigande linje, vidare »högskolebyggnaden» i stora parken, museets kupol i södra staden samt gruppen af kapell och tre monumentalbyggnader invid södra parken.

VIII. Kring Kärnan har den gamla stjernfiguren Vallgrafven bibehållits och byggnadernas höjd begränsats.

IX. *Den i programmet föreskrifna 40 meters gatan i den för järnväg stakade linjen har respekterats och inlagts*. Dock hålla vi före, att det vore mera önskvärdt att behandla den som en första ring*boulevard*, parallelt med hvilken under seklernas lopp framdeles komma att i följande utvidgningar anordnas en andra, tredje o. s. v. yttre ringboulevard. Tills vidare bör den planteras med träd och delvis besås med gräs för dämpande af dammbildning. I framtiden komma eventuelt luftbanor att en gång lämpligen förläggas i densamma. För den händelse, att en *nedsänkt* järnvägslinje (med framtida elektrisk drift) kommer att i densamma förläggas, *bifogas alternativförslag med station vid utställningsfältet*.

Vid ledens norra ändpunkt är förlagd en *järnvägsstation för öfre staden*, gemensam för nuvarande och eventuell järnvägstrafik norrut. Järnvägslinjen härifrån ned till hamnen hafva vi ansett oss böra *tills vidare* bibehålla i förslaget, något jämkad. Det vore dock önskligt att draga in *hela järnvägstrafiken öster om staden* med två stationer på östra sidan samt böjd i en vid kurva in till en *terminus söder om färgehamnen. Inre hamnbassinen skall då igenfyllas, färgeläget flyttas till södra sidan, allt detta i samband med utvidgning af södra hamnen.* Vi hafva ej ansett lämpligt att nu i ritning vidröra dessa områden, utan lämna dem för senare särskild utredning. — De nya områden, som enligt programmet skola utfyllas vid norra strandlinjen, stiga betydligt i värde genom en eventuell förflyttning af järnvägen. Äfven kan spårparken då bebyggas med vinstgifvande byggnader.

X. För minskande af dammbildningen hafva alla gator, hvars bredd är öfverflödig för trafiken, försetts med *förgårdar* eller *planteringar*. Detta skall under en lång framtid gifva staden en frisk och omväxlande karaktär.

XI. *Områden för egna hem* äro reserverade dels enligt programmets önskan på Ringtorpshöjden kring högreservoirens park, dels i östra utkanten, däraf vissa delar med sammanhängande husrader, s. k. *engelska hus* med trädgårdar af varierande djup (för att tillgodose olika efterfrågan och resurser) dels med frittliggande enkla och dubbla villabyggnader. Dessa områden äro förlagda utmed spårvägsleder och kunna utan svårighet vid en framtida utvidgning af stadsplanen apteras till områden för femvåningshus, om så för stadens blifvande homogenitet skulle erfordras. I södra stadsdelen äro anordnade områden för enkla och dubbla arbetarevillor.

XII. Tomtindelningen hafva vi ansett lämpligast att ej i detta arbetsstadium angifva. Tomtdjupen äro bestämda så, att *möjlighet för vackert ordnade gårdar* i utarbetningen står öppen. Detaljarbete i detta ämne hafva vi öfverlämnat till ett senare arbetsskede.

XIII. Lekplatser och lugna bostadskvarter äro anordnade *inne i distrikten mellan hufvudtrafiklederna.*

XIV. I parkområdet äro antydda allmänna byggnader, som kunna skänka behag åt detsamma, och hvars placering där ej medför olägenhet.

XV. Friplatserna hafva ingenstädes gjorts större än hvad som för praktiska ändamål samt för kringliggande offentliga byggnaders konstnärliga verkan är nödvändigt.

XVI. Vid utläggning af gatorna har det iakttagits, att inom *synlinjerna hålla gatuprofilen konkav*, så att gatorna brutits vid alla uppstående punkter.

XVII. Det har varit vår strävan att *samtidigt med iakttagande af alla den moderna och framtida trafikens tekniska fordringar erhålla omväxlande och pittoreska eller, på vissa punkter, slutna, monumentala gatuperspektiv.* Sålunda hafva vi undvikit att återgå till svunna dagars trånga, krokiga och naggade gatulinjer, hvars verkan delvis var beroende af de tyvärr numera ouppnåeliga gafvelhusens linjespel. Vi hafva försökt ernå den *närmast liggande verkan, som i en modern stad kan erhållas*, genom en analog formgifning i en annan skala.

XVIII. I vissa delar har antydts *arkader under husens yttre kant* i gatulinjen, detta naturligtvis endast som en anvisning, ej som bestämmelse. Det synes märkvärdigt, att vi ej hos oss i större utsträckning begagna oss af detta byggnadssätt, så som t. ex. i Rue de Rivoli i Paris, i det mörka Prag, i det nordliga Petersburg, i det kalla Moskva eller i det soliga Italiens lyckliga städer o. s. v., öfverallt med lika glänsande konstnärligt resultat har blifvit gjordt. Vårt klimat lägger ej hinder i vägen därför, blott det tillses, att gatan framför är bred, eller helst att motivet förlägges till öppna platser med horisontelt infallande ljus. Särskildt vackert och praktiskt skulle det vara att i det projekterade dyra komplexet vid norra stranden göra en inre, bred, svagt böjd gata i nordsydlig riktning samt ett mindre torg, medsådant byggnadssätt.

XIX. Programmets fordring om *bibehållande af utsikten öfver Öresund* hafva vi ansett oss bäst fylla genom att modifiera höjden af byggnaderna *nedanför* branten, genom dragande af en *gräns för byggnader* så nära dess fot som möjligt, genom *framdragande af en gata på brantens krön*, hvilken skulle blifva ensam i sitt slag i Nordeuropa hvad utsikten beträffar samt slutligen genom att hålla *byggnaderna uppe på branten i största utsträckning höga och kontinuerliga.* På detta sätt får *största möjliga antal människor njuta* godt af utsikten och terrängens karaktär accentueras. Att lägga *villor* ofvanför denna brant anse vi *i framtiden vara dålig ekonomi.* Naturligtvis kunna de redan uppförda äunu länge stå kvar. Deras värde ökas endast genom det af oss föreslagna byggnadssättet. Vidare hafva en del radiela *gator riktats mot Kronborg*, där sådant låtit genomföra sig med verkligt fri synlinje. Dessa gator synas vid en blick på planen.

XX. Saluhallar äro tänkta anordnade en för hvarje hufvuddistrikt. Post-, telegraf-, polis- och brandstationer äro äfven anordnade med lämpliga mellanrum, äfvensom platser för olika högre och lägre skolor med skolplaner, museer, bibliotek, banker, affärspalats, restauranter, badhus, sportsbyggnader, circus, automobilklubb, ridhus, ballonghus med park, växthus, vattenverk, vattentorn, kyrkor, kapell, sjukhus o. s. v. äfvensom för utställningar, större sportsplatser, parker, lekplaner m. m. Det nu planlagda området kommer ju att fram genom seklerna blifva stadens centrum, och bör det därför relativt riktigt reserveras centrala platser för allmänna behof. De senare ytterligare tillkommande stadsdelarne komma väl att i viss mån blifva förstäder med goda spårvägsförbindelser i radiel formation, och den nu något för stora parken, som enligt programmet bryter sönder planen, kommer att en gång bilda en välbehöflig grön friplats djupt inne i en storstad.

XXI. I nordvästra hörnet har reserverats ett stort område för en framtids förlustelsepark med gallerier, restauranter, utställningssalar, sportslokaler, bad o. s. v. med härlig utsikt öfver Öresund och i omedelbar närhet af *det stora badhotellet* med tillhörande kupoltäckt coursal ute i vattnet, som visas längst ut vid *strandpromenaden.* Denna förses med vågbrytande kajmur, som ger lä mot nordväststormen. De antydda gröna planteringarne torde så småningom medelst skyddshäckar kunna fås i kultur genom lämpligt val af vegetation.

XXII. I fonden af norra hamnen är lagd en stor, hög byggnad med tvenne torn. Denna punkt i planen behöfver en balanserande massa. Kring parken vid Kärnan är visad en begränsad arkad, i norr förenad måttligt höga huskomplexer at monumental behandling, särdeles värdefulla bostäder. Arkaden kunde kombineras med räntegifvande lokaler af ringa höjd och djup, butiker o. s. v. Denna anordning tillhör framtiden.

XXIII. I planen äro i riklig mängd anvisade platser för springbrunnar, vattenskålar, monument, kiosker o. s. v. Dessa kunna ju iakttagas i mån af behof och tillgångar. Droskstationer äro ej särskildt inritade, enär man framdeles antagligen kommer att ombesörja automobilväsendet telefonledes genom ett flertal jämnt fördelade kiosker från automobilstallar inne i kvarteren.

XXIV. Förslaget i sin helhet afser den storstad, som Helsingborg framdeles kommer att blifva, utan att för nutiden vara oförsiktigt tilltaget.

Vördsamt

Motto: »*Framtidsstaden*».

BESKRIFNINGEN TILL INGENIÖR LILJENBERGS FÖRSLAG.

Att planera en stad är att skapa ett arf till kommande generationer: det arfvet bestämmer om släktena efter oss kunna röra sig fritt nog inom sin stad för att kunna fullt utveckla den; det kan möjliggöra eller förhindra egna hem åt alla dem, som sådant böra äga; det bestämmer huru pass våra efterkommande skola trifvas i sin stad, och hur högt de komma att älska den och sitt hem; det bestämmer om staden skall blifva den känslan förrådande makt, den nu är, eller om den skall kunna bidraga till att höja invånaren glädje och skönhetslängtan.

Dessa vyer öfver en stadsplan, till hvilka först vår tid under det sista årtiondet fullt vaknat, kunna sammanfattas under detta täflingsförslags motto:

»Allom härd och skönhet.»

Den första fråga, som utvidgningen af en stadsplan ställen för dess planerade är: hur stor kan staden en gång bli. Och nästa är: i hvilka riktningar komma den framtidsstadens människoströmmar att flyta. Den första af dessa bestämmer trafikledernas *bredder*, den *senare* deras *riktningar*.

Den första frågan kan icke och behöfver ej heller besvaras uttömmande. Antages nämligen medellifslängden hos ett nutida hus till c:a 100 år (en pålgrunds varaktighet) så kan en nu fastbyggd gatubredd efter denna tid med relativt ringa kostnad vidgas, samtidigt med att huset ombygges. Gatorna kunna i så fall göras så breda, att de med säkerhet äro tillräckliga 100 år framåt. Huru stor kan Helsingborg då antagas vara? Under det sistlidna kvartsseklet har Helsingsborgs invånareantal allt fortfarande fördubblats inom denna tidsrymd, skulle den efter hundra år ha c:a 800,000 invånare. Det vore emellertid oriktigt att räkna efter denna tillväxtprocent, emedan en stads invånareantal fördubblas lättare, ju mindre staden är. Antagligare är väl därför följ. progression: 50,000 efter nästa kvartalsekel (betydl. fortare än Malmö); 50 år härefter 100,000 (således hastigare än Göteborg) och efter 100 år 300,000, d. v. s. betydligt mera, än hvad som kan rymmas inom stadens nuvarande område, med sådant byggnadssätt, som här skall föreslås.

Trafikledernas bredder skola således bestämmas för en stad om 300,000 invånare.

I nutida städer af denna storlek ha trafikgator från 18 till 24 m. bredd visat sig vara fullt tillfyllest. Trafikgator af 30 m. bredd däremot, äfven om de ha utmärkt sträckning såsom Birger Jarlsgatan i Stockholm, ha visat sig i regel bli undertrafikerade. Stockholms starkast trafikerade gata Vasagatan är 24 m. och är fullt tillräcklig. I tyska städer är förhållandet detsamma.

Huru breda trafiklederna behöfva vara är dock äfven beroende af *till hur många gator stadsplanen koncentrerar trafiken.* De gator, som samla trafik från relativt stora områden böra sålunda göras 24 meter eller 21 meter, och där trafiken leds mera diffus, så att den upptages af flera gator: 18 meter. Gatubredder *utöfver* 24 m. bli då sådana, som anläggas för att skaffa de blifvande stadsdelarna luft och grönt nog.

Den andra frågan, som skulle bestämmas är trafikledernas *riktning;* frågan att besvara är ju egentligen: huru komma människorna att röra sig och förflytta sina förnödenheter inom det område, som nu skall planläggas?

Skall Helsingborg en gång bli en stor stad skall det vara i egenskap af handels-, sjöfarts- och industristad.

För att få en aning om huru en framtida större handelsstad kommer att te sig bör man studera handelsstäderna i det land, där den materiellt civilisatoriska utvecklingen hittills hunnit längst: Amerika. Starkt utpräglad är i alla dess handelsstäder följande tendens

bostädernas särskiljande från affärslokalerna samt dessas och alla kontorslokalers koncentrering i stadens centrum. Denna tendens är redan stark äfven i Tyskland och framträder allt starkare i Stockholm, där affärsrörelsen koncentreras å nedre Norrmalm.

Denna tendens leder tydligen hän mot framtidens stadstyp, som efter allt att döma blir denna: ett i *arbetsplatser* och bostadsområden uppdeladt samhälle. Arbetsplatserna bli två: 1) kontors- och öfriga affärslokaler, som koncentreras i stadens kärna, 2) industriområdena, hvilka förläggas å för industrien lämpliga platser. De i affärer sysselsatta bosätta sig intill affärsområdet; de industriellt verksamma omkring industricentra. Denna uppdelning är redan i flera amerikanska städer skarpt genomförd t. ex. i Baltimore, mindre utpräglad t i Philadelphia.

Hufvudtrafikströmmarne i en framtida medelstor- eller storstad komma därför att blifva

1) på morgonen in från bostadsområdena till arbetscentra.

2) på kvällen samma trafik i motsatt led.

I utpräglade amerikanska modärna civilisationsstäder har det visat sig att dessa trafikströmmars intensitet är 4 à 5 ggr större än trafikintensiteten under någon annan del af dagen. Som alla tecken i Europa tyda på att våra handels- och industristäder komma att utvecklas i just denna amerikanska riktning, böra således vid en ny stadsplans uppgörande *trafiklederna från bostadsområdena in mot industri- och affärscentra samt mellan dessa centra göras så fullgoda som möjligt.*

Förbindelselederna mellan de olika bostadsområdena komma i andra rummet.

Helsingsborgs affärscentrum har antagits blifva nuvarande staden norr och söder om Stora Torget. Det första systemet af trafikleder bör därför solfjäderformigt utstråla härifrån.

I förevarande fall är man vid realiserandet af dessa trafikleder beroende af de befintliga möjligheterna till nedfarter från de högre belägna områden till stadens lågt belägna centrum. Från nordost är Hälsovägen den till såväl lutning som bredd bästa nedfarten. Förlänges den utefter Bergavägen, kommer den säkerligen en gång att bli nordostliga stadsdelarnes hufvudtrafikled ned till stadens centrum. Dess förlängning har därför gjorts 24 meter, och till densamma hafva, såsom af förlagskartan omedelbart framgår, insamlats flera trafikleder från dessa båda sidor; dessa sekundära trafikgator hafva gjorts 18 à 21 m. En annan relativt god trafikled är Nyborgsvägen, hvilken löpande norr om den förra mynnar å samma plats, som denna näml. Fisktorget. Utan allt för stor ekonomisk uppoffring kan ju nedfarten från Nyborg till detta torg vidgas och i samband därmed lutningen något förbättras; en sådan vidgning är därför å förslaget intagen. Gata har sedan framdragits genom hela stadsdelen norra ungefär parallelt med Bergavägen och på ett afstånd från denna af c:a $^1/_2$ km. Denna gata har antagits i en framtid komma att belastas af en afsevärd trafik och har därför gjorts 21 meter, där förhållandena så medgifvit.

Nästa nedfart, Halalid, har bibehållits hvarigenom diagonalled genom omkring där liggande villaområden kunnat undvikas. Som planen visar har denna nedfarts lutning något förbättrats.

En ny, ypperlig nedfart bör kunna anordnas utefter nuvarande Västkustbanan, hvilken ju förr eller senare kommer att föras söder ifrån in till staden. Denna nedfart kan utan nämnvärd kostnad göras till en 10 m. bred väg (således med trafikförmåga = en 16 m. gata, kantad af hus). Denna nedfart har antagits komma att uppsamla landsvägstrafiken norr ifrån, hvarigenom en sned diagonalled från Höganäsvägen till Hälsovägen kunnat undvikas.

En östvästlig trafikled till centrum har anlagts i Långvinkelsgatans förlängning, hvilken för detta ändamål föreslagits vidgad å dess södra sida till minst 15 meter; denna bredd har antagits kunna bli tillfyllest, emedan dess förlängning kommer att genomlöpa föga bebyggda områden.

Till Hildesviksgatan med nedfart i Bergaliden har indragits en östvästlig trafikled 18 m. bred.

Men söder om Bergaliden finnes för närvarande icke en enda nedfart, som tillfredsställer ens blygsamma anspråk. Med obegränsade tillgångar skulle denna brist lätt fyllas; här har däremot sökt erhållas så vidt möjligt ekonomiska gator.

En jämförelsevis god nedfartsväg kan erhållas från Nya Begrafningsplatsen till Krookska Planteringen; förslaget upptager en 15 m. bred sådan i lutning 1: 19, medan Bergalidens lutning är 1: 12 (uppfarten till en af Vasastadens i Stockholm viktigaste trafikgator: Upplandsgatan lutar 1: 16). Nästa uppfart söderut, Eneborgsvägen, har upptagits oförändrad, nu tyvärr fastbyggd i en allt för stark lutning. Strax söder om Gustaf Adolfsskolan kan utan nämnvärd kostnad anordnas en uppfart i lutningen 1: 15, hvilken dock ej torde bli af någon större trafikbetydelse. Med någon större kostnad kan lutningen nedbringas till 1: 20. Följer så vägen i Bryggaregatans förlängning; denna har till större delen bibehållits, hvarigenom fås en uppfart i lutningen 1: 20.

Längre söderut har stadens expansivkraft antagits blifva så stor, att den kommer att pressa ut Ångtegelbruket till någon lämplig plats utanför stadens gränser; genom nuvarande lergrafvarne kan då en god uppfart anordnas i lutning 1: 40. Ramlösavägen slutligen har bibehållits i sin nuvarande sträckning.

På grund af terrängförhållandena har det icke varit möjligt att i denna stadsdel koncentrera trafiken mot centrum å några få nedfarter. Till följd af deras större antal och stadsdelens mindre betydenhet har sålunda ingen af dessa trafikleder ansetts erfordra en större bredd än 18 m.

Andra trafikström, för hvilken skulle skapas tillfredsställande fåror, var *den från vissa bostadsområden till*

industricentra. Denna senare ha antagits komma att uppstå i stadens södra del, hufvudsakligen söder och väster om Ramlösavägen. Till bostäder för industriarbetare bör då planeras området söder om Hildesdalsvägens förlängning.

Gatunätet inom detta område har därför så lagts, att det såvidt terrängen och befintliga byggnadskvarter det medgifver, »suger» hän mot fabriksdistriktet. För att förmedla denna trafik, som ju i öfvervägande grad blir gångtrafik, ha trappor flerstädes förlagts bl. a. i Nytorgsgatans förlängning.

Nu skildrade trafikleder betjäna naturligtvis äfven lokaltrafiken och i någon mån äfven *trafiken mellan de olika bostadsregionerna.* Men för detta senare trafikslag erfordras äfven särskilda gator 1) löpande genom stadens längdriktning, förbindande norra och södra stadsdelarne, 2) östvästliga genomgående gator i norra delen af staden, dessa senare betingade af denna stadsdels stora bredd.

Vid behandlingen af dessa nord-sydliga trafikleder möter en då frågan om *Västkustbanans inledande till staden* söder — i st. för såsom nu — norr ifrån. Med täflingsprogrammet följa förslag härtill, hvilka draga banan från norr till söder *midt igenom stadens nuvarande område.*

För visso vore det en stor olycka för Helsingborgs stad, om ett sådant förslag bragtes till verklighet och säkerligen skulle eftervärldens dom falla tungt öfver den generation, som realiserat det; och detta redan af följande anledning. En järnväg, som passerar tvärs igenom en stad är alltid ett oting, i synnerhet, när den korsar bostadsområden. Den bullrar och svärtar, men framför allt utgör den, såvida den icke utefter hela sin sträcka göres som upphöjd eller nedsänkt järnväg, ett trafikhinder, som kan afsevärdt stäcka stadens utveckling. Å intet af programförslagen lämnar järnvägen gatunätet orördt, i det att båda lämna fri passage endast för ett fåtal gator. Men utefter hela sin öfriga sträckning, där den går i plan, skulle den utgöra en barrier för stadens tillväxt. Helsingborg skulle bli uppdelad i två hufvudstadsdelar: 1) den väster om och 2) den öster om järnvägen, af hvilka den senare aldrig skulle kunna till fullo utveckla sig. Ett stort antal städer lämna afskräckande exempel i detta afseende, stora som små: Områdena mellan Centralstationen och Klara sjö i Stockholm; de stora obebyggda områdena å Gullbergs vass i Göteborg; Uppsala öster om stationen och Järnvägsgatan; ja, i Norrköping har länge diagonalspåret från norra stationen till hamnen utgjort en sådan barrier för tillväxten, för att nu icke tala om tyska, amerikanska eller engelska städer. Skall järnvägen nödvändigt dragas igenom staden bör den således för att icke blifva utvecklingshämmare — bland annat åsamka staden stora förluster i tomtvärden — göras helt och hållet upphöjd, eller nedsänkt under gatuplanen.

Men hvad har denna järnväg genom staden att göra? Den *kan* dragas öster om stadens nuvarande östra gräns och då bör också så ske, låt vara att detta alternativ blir betydligt dyrare; det skulle i längden dock vara en för staden god affär att härför lämna staten full ersättning.

Täflingsprogrammet begär ett förslag till Västkustbanans inledande genom staden, täflande emellertid obehaget att för angifna ändamålet välja annan sträckning, än något af de medföljande alternativen. Den sträckning, som här valts, är belägen helt och hållet *utom stadens gräns* såsom skissen å medföljande hufvudkarta visar.

Då emellertid en genomgående, nordsydlig trafikled erfordras och de ungefärliga sträckningar programmet anger för denna led valts en sträckning, jämförlig med, men gatan har detaljarbetats såsom skulle den icke framföra någon järnväg.

Skulle emellertid, trots det att alla skäl tala emot en järnväg tvärs igenom staden, en sådan likväl framtvingas, kan nämnda gatas profil och planläge lätt korrigeras för detta ändamål.

Ännu en helt genomgående trafikled har anordnats öster om den föreslagna stora parken.

För betjänande af periferisk trafik har äfven anlagts en ringväg i anslutning till uppfarten utefter nuvarande Västkustbanan. Denna Ringväg har i en framtid tänkts böra förenas med nyssnämnda nordöstliga hufvudgata å områden söderut, dit staden i en aflägsen framtid kan komma att sträcka sig.

Härmed är grundstommen för gatunätet gifven.

Innan öfriga gators riktning, bredder och utseende i öfrigt kunna bestämmas måste först klargöras *huru de olika områdena skola användas till bebyggande.*

Den hufvuduppdelning af stadsområdet, som enligt det föregående kan göras är:

1) Stadsdelen norr om Hildesdalsvägen och dess förlängning såsom egnad åt samhällets bäst lottade samt högre och lägre medelklass.

2) Stadsdelen söder om samma väg, där indusri, m. fl. arbetare antagligen komma att bosätta sig.

Vid bestämmandet af byggnadssätten för bägge dessa hufvudgrupper har uppmärksamheten varit riktad å följande önskemål:

1) att hvarje stadsdel blir treflig att bebo,

2) att ögat möter tilltalande vyer för den som går eller färdas i staden,

3) att stadens kontur från Sundet sedd blir så vacker, som möjligt.

Trefligast bor onekligen den, som äger sitt eget hus, skiljdt från gata af en om än så liten täppa; men mången föredrager en bostad upp i ett våningshus, om denna bostad medför en härlig *utsikt* som det låga enfamiljshuset icke kan skänka. Många lefva dessutom i staden en så kort tid, att det för dem är bekvämare att hyra en våning, än ett hus.

Planen bör därför upptaga icke blott enfamiljshus, utan äfven högre våningshus. Hvad nu beträffar fördelningen mellan dessa båda husslag, så har därvid varit afgörande det faktum, att *höga hus på höjderna* ge flera familjetillfälle till god utsikt, ge vanligen bättre byggnadsgrund och ge lif åt stadens profil på afstånd sedd.

För höga hus har därför planerats:

1) toppen af Ringstorpshöjden omkring nya vatten reservoiren, medan däremot höjdens sluttningar styckats till enfamiljshus.

2) Ett bredt bälte väster om nordsydliga hufvudtrafikleden utefter större delen af dess sträckning,

3) hafva dessutom höga hus projekterats

a) utefter vatten eller parker, utefter vissa breda med grönt planerade gator och som gatufonder;

b) utefter de trafikleder, som väntas bli butikgator.

Det byggnadssätt, som här föreslagits, är således en blandning af höga våningshus och enfamiljshus. De förra kunna t. o. m. förekomma i samma kvarter, t. ex. i de mellan Ringvägen och stora parken belägna.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Med fönster åt Ringvägen och parken vilja människor gärna bo. Man kan därför göra dessa fasader tillgängliga åt flere genom att bebygga dem med höga. sammanbyggda hus, medan däremot tvärgatorna lämpa sig väl för enfamiljshus.

Till ett dylikt byggnadssätt lämpar sig naturligtvis icke den nuvarande byggnadsordningens föreskrifter. För här föreslagen stadsplan måste därför en *ny byggnadsordning* utarbetas så, att den i allo lämpar sig för det blandade byggnadssättet och omöjliggör dess förfuskande på ena eller andra sättet.

För hvarje kvarter måste därför byggnadssättet fastställas. Våningshus skall icke kunna få byggas, där byggnadstypen enfamiljshus är fastställd eller tvärs om.

Där flere bredvid hvarandra liggande kvarter ha samma byggnadssätt, sammanslås de till en zon, för hvilken särskilda byggnadsföreskrifter gälla. (Förutarbetandet af dessa föreskrifter finnas ypperliga tyska mönster, särskildt äro de Sachsiska att rekommendera.)

För undvikande af synliga brandmurar är vid detta blandade byggnadssätt framför allt att iakttaga att gröna bälten fastställas i tomtgränserna (t. ex. 6 m. på hvarje sida om gränsen) *vid hvarje öfvergång från ett byggnadssätt till ett annat.*

Endast sådana fixa bestämmelser kunna bringa ordning i stadsbyggandet.

Ett afskräckande exempel på hvilken oordning en nuvarande byggnadsordning kan åstadkomma är våra dagars s. k. Villastad i Stockholm. När den stadsdelen planlades, uppställdes som ett önskemål, att den bebyggdes med »villor» och föreskrifter fastställdes för sådant byggnadssätt, *men uppförande af hyreskaserner inom området förbjöds icke.* Men eftersom hyreskasernen utnyttjar tomten bättre än villan, var det helt naturligt att kasernbyggandet skulle uppstå bland villorna. Och eftersom Stockholms byggnadsordning ej heller innehåller strikta bestämmelser angående förgårdarne, byggas nu (å t. ex. Östermalmsgatan) 5-våningshus med brandgafvel mot bredvidliggande villas förgård. Detta ser anskrämligt ut, är icke ordning och är ett varnande exempel.

Än mindre än Stockholms kan här framlämnade stadsplan ordentligt bebyggas utan exakta bestämmelser, för hvarje kvarter eller zon.

Men — invänder kanske någon — lägga icke tomtprisen hinder i vägen för ett dylikt blandadt byggnadssätt. Ingalunda, såvida byggnadssättet är *fastställdt.*

Tomtpris är ju i hufvudsak en funktion af följande två faktorer,

1) närhet till något slags centrum,

2) beskaffenheten af den byggnad, som å tomten kan uppföras.

Är tomten omöjlig att bebygga är den så godt som värdelös; kan den bebyggas med 5-våningshus får den af denna omständighet, jämte af läget sitt pris. *Men finnes ingen möjlighet till att å tomten uppföra större hus än ett enfamiljshus,* då finnes ej heller den grundval för tomtens intensivare utnyttjande som 5-våningshuset utgör, och därmed också borteliminerad hvarje möjlighet för enfamiljstomten att springa upp till hyreskasernstomtens pris.

Detta är en följd af en af nationalekonomiens allmänt kända grundlagar om pris och efterfrågan, men den har ännu icke af någon svensk stad fullt tagits i användning till att *genom fastslagning af byggnadssätten ekonomiskt möjliggöra enfamiljshuset.*

Helt kort således:

A	B	A

Är det i stadsplanen fastställdt, att af kvarteret delarne A *ej få bebyggas med annat än 5-våningshus,* och att delen B *ej får bebyggas med annat än enfamiljshus,* så är därmed den ekonomiska grundvalen för B-tomternas stigande till samma höjd som A-tomterna undanskaffad.

— — — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — —

Hvad nu beträffar nya planens samband med den gamla och dess förhållande till befintliga byggnader, så framgår omedelbart af planritningarne att den nya anslutits till den gamla och att endast ett fåtal befintliga byggnader, eller ännu ej fastställda kvarter exproprierats af gator eller platser.

Det enda fall af mera betydenhet, där gata dragits igenom befintliga kvarter är där nordsydliga esplana-

den dragits igenom kvarteren norr om Syskonen Krooks stiftelse. Dessa kvarter ligga i en dalsänka som är liksom enkom gjord för en hufvudgata och böra därför af staden med det snaraste inköpas, hvilken plan som än i en framtid må komma till utförande. (Kvarteren korsas äfven af täflingsprogrammets järnvägsgata).

Dessutom hafva de flesta öppna platser, planteringar, lekplaner och monumentalbyggnader förlagts till stadens mark.

I gamla staden ha utöfver redan omnämnda gatuvidgningar icke föreslagits andra förändringar än de, som bli en följd af Västkustbanans omläggning och byggandet af en ny *Centralstation*. Om i samband härmed den inre lilla hamnbassinen igenfylles, kunna de järnvägsspår, som nu förbi rådhuset leda till norra hamnbassinen dragas väster om Hamntorget, hvarigenom platsen framför rådhuset blir fri.

I allt öfrigt må planer och profilritningar tala sitt eget språk.

Med utmärkt högaktning

Planeraren af täflingsförslaget
»Allom härd och skönhet».

UTDRAG UR BESKRIFNINGEN TILL INGENIÖRERNA SEMLERS OCH NETTELBLADTS SAMT ARKITEKT AMÉENS FÖRSLAG.

Med hänsyn till ordnandet af särskilda kvarter för villatomter, egna hemstomter och arbetarebostäder hafva förslagsställarne i hufvudsak följt den väg på hvilken utvecklingen redan slagit in, dock med nödig hänsyn till terrängförhållandena.

Till villakvarter för bättre situerade har därför föreslagits dels den omedelbart intill bergsluttningen belägna delen af det område som sträcker sig från Långvinkelgatan öfver Hälsovägen och Nyborgsvägen fram till den norra stadsgränsen, dels den i programmet anvisade västra sluttningen af Ringstorpshöjden och dels de redan nu härför anlitade områdena å Lilla Möllevången och Tomvången.

Till egnahemskvarter har föreslagits det kilformiga området öster om Fredriksdalsparken.

Till arberarebostäder och arbetareegnahem har föreslagits området omedelbart öster om det i programmet till industritomter anvisade området mellan Landskronabanan och Ramlösavägen eller mellan denna väg och Folkparken. På grund af sitt läge omedelbart intill industrikvarteren och på grund af den mycket kuperade terrängen har man tänkt sig detta område uteslutande bebyggt med låga hus omgifna af trädgårdar.

För öfrigt tänkes det nyplanerade området bebyggdt på vanligt sätt i enlighet med byggnadsstadgan för rikets städer.

För att tillfredsställa det nödvändiga behofvet af goda uppfartsgator från den nuvarande staden till det nyplanerade området har föreslagits, dels anordnandet af nya sådana dels ock förbättring af en del af de gamla. Dessa uppfartsvägar äro räknade från norr till söder:

1. Den till gata omdanade delen af västkustbanan som i förslaget tänkes omlagd i enlighet med programmet. Denna gata utgör förbindelsen mellan områdena norr om Ringstorgshöjden och norra delen af den nuvarande staden.

Som en direkt förbindelse mellan områdena norr och öster om Stora Möllevången har anordnats en uppfartsgata, som utgår från Fisktorget, går genom Pålsgatan, Nyborgsvägen och Farmgränden samt följer sedan den branta bergväggen och utmynnar på själfva höjdplatån strax ofvanom Hamiltonhouse. Denna gata får en lutning af 1: 35.

Härefter kommer Hälsovägen, som i sin öfre del från gjuteriet Hälsan och österut gifvits ett från det nuvarande något afvikande läge för erhållande af bättre lutningsförhållanden. Lutningen 1: 30.

Stora och Lilla Möllevången hafva erhållit sin särskilda direkta förbindelsegata med den nedre stadens centrum genom en gata, som utgår från Stortorget korsar Norra Storgatan, genombryter denna gatas östra husrad, följer Springportgränd samt stiger sedan i terrängsluttningen bakom Fågelsångsgatan upp till Öresundsparken och Lilla Möllevången. Förbindelsen med Stora Möllevången åstadkommes genom en bro öfver Hälsovägen. Äfven denna gata har erhållit goda lutningar.

Från Stortorget har ännu en uppfartsgata med goda lutningsförhållanden föreslagits. Den utgår från södra Storgatan i närheten af Maria kyrkan, genombryter denna gatas östra husrad och stiger, utan att i någon nämnvärd grad rasera nu befintliga byggnader, i terrängsluttningen upp till närheten af arbetsinrättningen, hvarest den delar sig i två grenar en åt norr och en åt sydost.

För södra stadsdelen eller området omkring Eneborg har en direkt uppfartsgata projekterats från Gasverksgatan upp till Gustaf Adolfs skola. Denna gata har erhållit goda lutningar 1: 30, men förorsakar en del omregleringar af de nuvarande gatorna. Denna gata har ansetts vara en af de första som bör anläggas hvarför ett provisoriskt ordnande af densamma visats. Härigenom skulle man undvika att genast behöfva nedlägga större kostnader i densamma.

Slutligen har en ny god uppfartsväg till Folkets park och områdena däromkring ordnats. Denna utgår från det omreglerade gatunätet i närheten af Helsingborgs ångtegelbruk samt följer terrängen upp. Denna väg får sin särskilda betydelse som förbindelseled mellan den öfre södra stadsdelen och hamnen.

Förutom dessa större uppfartsvägar har dels en del

gamla bibehållits dels några nya smärre gator för gångtrafik anordnats.

Trafikgatorna i den nyplanerade öfre staden ha ordnats med hänsyn till ofvannämnda uppfartsgator.

Den föreslagna nya tracén för Västkustbanan har gifvits ett annat läge än något af de i programmet antydda. Det är gifvetvis af stor vikt för den öfre stadsdelen att komma i direkt beröring med järnvägen, men denna bör då läggas så att den så litet som möjligt generar stadsplanen. Ett läge som till stor del uppfyller dessa fordringar har anvisats. Järnvägen har lagts i den stora Fredriksdalsparkens norra och västra gräns. Härigenom blir med undantag af området söder om Fredriksdalsparken stadsplanen ej sönderskuren af järnvägen, utan kan ordnas oberoende af denna. Järnvägen lägges dessutom så djupt ned i marken att alla gator kunna föras öfver densamma. Någon större olägenhet torde därför ej järnvägen vålla staden, men fördelarne äro desto större genom att stationer kunna anordnas på lämpliga ställen i stadens hjärta.

Det i programmet anvisade sättet att anordna en 40 m. bred gata från norr till söder för att eventuellt kunna upptaga järnvägen har som framgår af ofvanstående ej visat sig vara lämpligt, enär staden gifvetvis måste ordnas på olika sätt allt efter som järnvägen kommer till eller ej. På grund häraf har för stadsdelen söder om Fredriksdalsparken utarbetats tvänne alternativ: det ena med det andra utan järnväg.

Författarena.

ÅTERUPPTAGEN SVENSK INDUSTRI.

I nyuppförd fabrik vid Göteborg har Aktiebolaget Compoboard, hvars styrelse utgöres af konsul Carl O. Wijk, grossh. C. R. Prytz och Ivar Fallenius, den sistnämnde som verkställande direktör, nu återupptagit den tillverkning af byggnadsmaterialet compoboard, som förut bedrefs vid Forserum i Småland, men hvilken fabrik för några år sedan tyvärr ödelades af eldsvåda. Compoboard tillverkas i stora skifvor 1,20 meter breda, från 2 till $5^1/_2$ meter långa samt med en tjocklek af 7 mm., och är ett material, som i sig förenar de båda byggnadsämnena trä och papp och detta på ett sådant sätt, att bägge dessa ämnen i den form, de hafva, och på så sätt beredda, som de äro, i compoboard få större styrka och motståndskraft såväl mot yttre våld som mot tidens inverkan, än hvad dessa ämnen hafva hvar för sig. Compoboardens hufvudsakliga användning är för beklädnad af innerväggar, särskildt i trähus, äfvensom innertak, och erhåller man genom att begagna compoboard särdeles varma och dragfria bostäder. Den kan äfven med större fördel användas till en massa inredningsarbeten, såsom mellanväggar, panelningar, skåp, garderober, hyllor, hyllfack, diskar, skyltbord o. d. samt till inredning i järnvägsvagnar, kajutor och hytter på fartyg m. m. Dessutom är den lämplig jämväl vid möbelfabrikation till bordskifvor, byråar och skåp, säng- och afdelningsskärmar, äfvensom till skol- och anslagstaflor, ritbräden etc.

Då compoboarden icke spricker, ej heller krymper eller kastar sig, om den blott rätt användes, och då den kan direkt icke blott tapetseras utan äfven målas, så kan man därmed åstadkomma rum med fullt släta, tvättbara väggar och tak, som ej gömma några smittofrön, hvarför compoboarden är lämplig att använda vid uppförande af sanatorier och sjukhus.

På grund af denna sin mångsidiga användbarhet, den lätthet och ringa arbetskostnad, hvarmed den uppsättes, sin soliditet samt sin egenskap att åstadkomma varma, dragfria och hygieniska bostäder, har compoboarden fått en mångsidig och vidsträckt användning såväl här som i utlandet.

ARKITEKTURTÄFLINGAR.

Uppmärksamheten fästes härmed på tvenne täflingar, som f. n. äro utlysta, nämligen dels om *Ny kyrka jämte församlingshus för Hedvig Eleonora församling i Stockholm* (till den 10 april 1906, förut här omnämnd) dels om *Ny folkskola i Malmö.* Den senare täflingen är vederbörligen annonserad i denna tidskrifts februarihäfte. Program fås hos folkskollärare J. Turesson, Disponentgatan 26, Malmö. Tiden utgår den 1 maj 1906 kl. 12 middag. Ett första pris å 1,500 kr., ett andra å 1,200 kr. och ett tredje å 900 kr.

AFDELNINGENS FÖR HUSBYGGNADSKONST SAMMANTRÄDEN.

Vid Afdelningens sammanträde den 19 mars invaldes till medlem arkitekt A. V. Brunskog, Malmö. Därefter beslöt Afdelningen ur Byggnadssamfundets donationsfond anslå 350 kronor till resekostnader för en representant vid Internationela Arkitektkongressen i London instundande sommar och till denna Afdelningens representant utsågs arkitekt G. Wickman. Åt styrelsen uppdrogs att uppsätta förslag till uttalande från Afdelningen i de frågor, som förekomma till behandling vid samma kongress.

Arkitekt E. Lallerstedt demonstrerade en del skisser till egna hem i stad och på landet, utförda af elever vid Tekniska högskolan. Under den därpå följande lifliga diskussionen uttalades den önskan, att en utredning måtte åstadkommas, huruvida ej tomter för egna hem i stad kunna vara endast 7,5 × 21 meter, då gifvetvis ett större flertal kunde komma att förskaffa sig sådana hem, än om tomterna blifva större.

Arkitekt R. Enblom visade en serie villor, skisser m. m., samt ett rikhaltigt urval skioptikonbilder från Spanien.

Då det var sista sammanträdet Afdelningen höll på den gamla, välkända lokalen, uttalade ordföranden ett gemensamt tack för godt samarbete under de gångna åren.

ARKITEKTUR
OCH DEKORATIV KONST

ORGAN FÖR

SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS
AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST

ÅRGÅNG 36 AF TEKNISK TIDSKRIFT
ANSVARIG UTGIFVARE: NILS KJELLBERG
REDAKTÖR: ARKITEKT TORBEN GRUT

MÄLARBADET.

SIMHALLEN. ARKITEKTER: V. BODIN OCH B. ALMQUIST.

Från Handtverkaregatan, midt framför Kungsholms kyrka, och ned till Norr Mälarstrand, sträcka sig de bägge f. d. Westinska tomterna, med en sammanlagd längd af c:a 150 meter, under det att deras bredd i medeltal endast uppgår till 24 meter. Häraf således rätt stora svårigheter vid planernas utarbetande. Vid beslutandet af nybyggnader å dessa tomter ansågs den norra (mot Handtverkaregatan) lämpa sig bäst för bostadslägenheter, hvilka förlades, utom mot gatan, mot en arkitektoniskt ordnad gård i husets centrum, samt vidare mot en gård, gränsande till den södra tomten. Då Norr Mälarstrand, den nya strandvägen, — som man får hoppas, inom en ej alltför aflägsen framtid —, skall ordnas, kommer den att blifva en

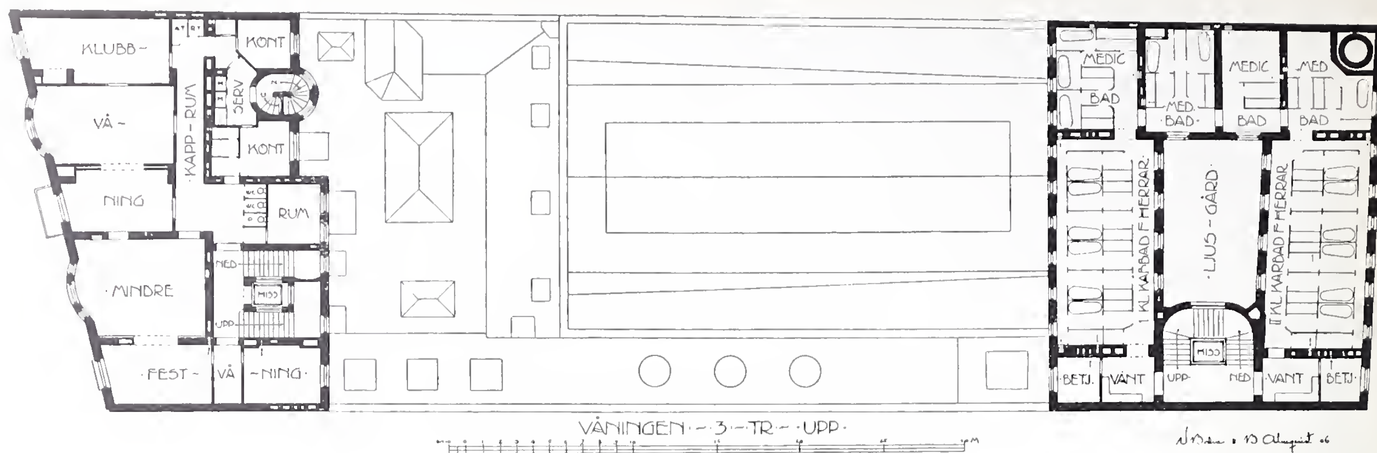
KLUBB-
VÅ-
NING
MINDRE
FEST- VÅ -NING
KAPP-RUM
KONT
SERV
KONT
RUM
MISS
NED
UPP
MEDIC
BAD
MED. BAD
MEDIC
BAD
MED
BAD
I KL KARBAD F. HERRAR
LJUS-GÅRD
I KL KARBAD F. HERRAR
BETJ.
VÄNT
UPP
NED
VÄNT
BETJ.
VÅNINGEN - 3 - TR - UPP

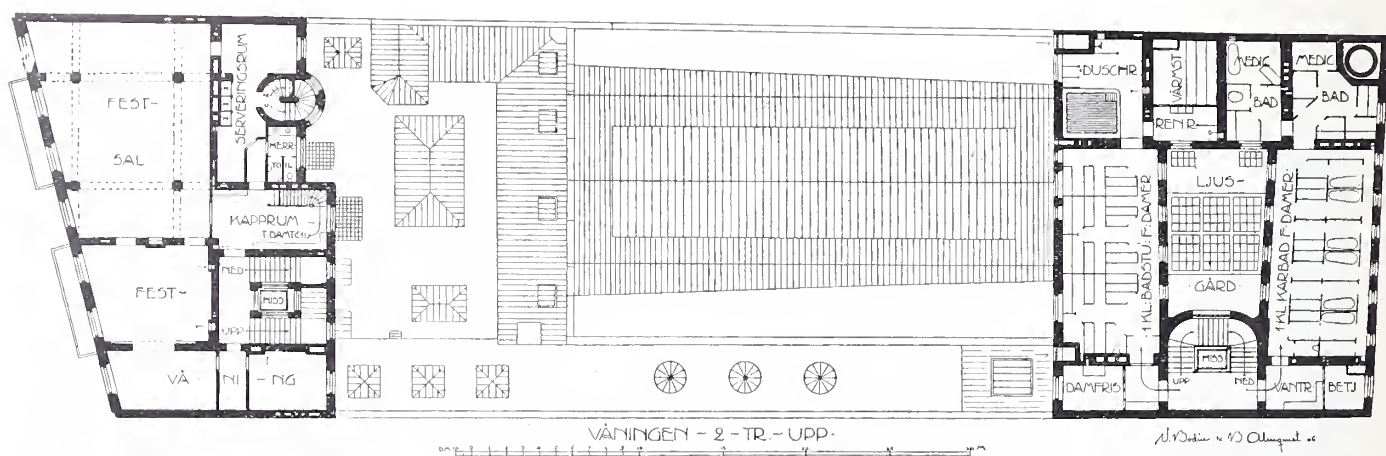
FEST-
SAL
FEST-
VÅ NI NG
SERVERINGSRUM
HERR TOIL
KAPPRUM
T. DAMTOIL
NED
MISS
UPP
DUSCHR
VÄRMST
REN R
MEDIC
BAD
MEDIC
BAD
1 KL. BADSTU F. DAMER
LJUS-
GÅRD
1 KL. KARBAD F. DAMER
DAMFRIS
UPP
MISS
NED
VÄNTR
BETJ
VÅNINGEN - 2 - TR. - UPP

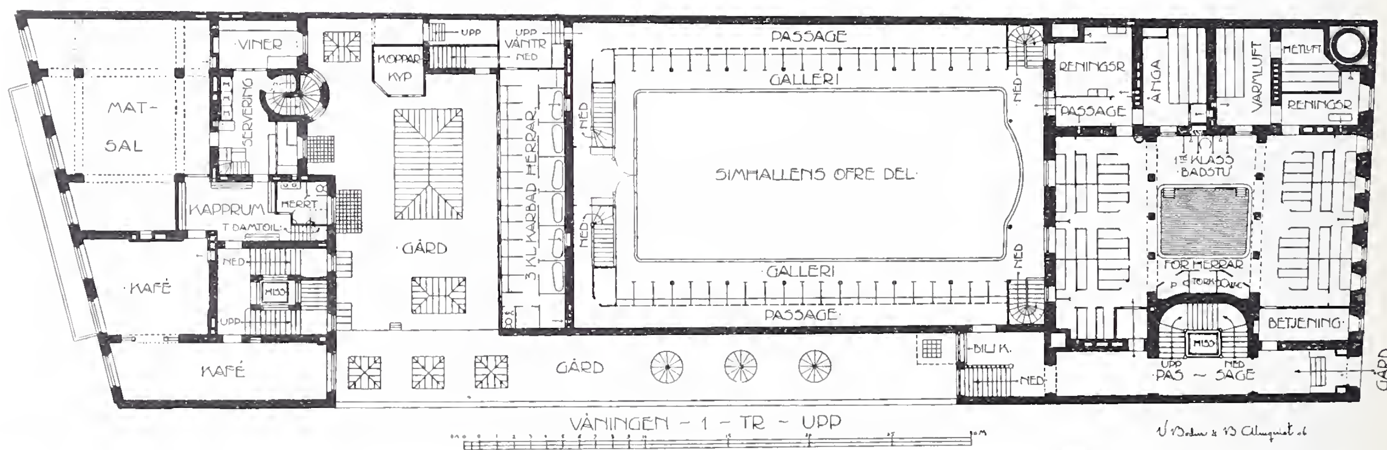
MAT-
SAL
KAFÉ
KAFÉ
VINER
SERVERING
KAPPRUM
T. DAMTOIL
HERRT
NED
MISS
UPP
KOPPAR KYP
UPP
VÄNTR
NED
GÅRD
3 KL. KARBAD HERRAR
GÅRD
PASSAGE
GALLERI
SIMHALLENS ÖFRE DEL
GALLERI
PASSAGE
NED
BILJ K.
NED
RENINGSR
PASSAGE
ÅNGA
VARMLUFT
HETLUFT
RENINGSR
1STE KLASS BADSTU
FÖR HERRAR
BETJENING
MISS
UPP
NED
PAS - SAGE
GÅRD
VÅNINGEN - 1 - TR - UPP

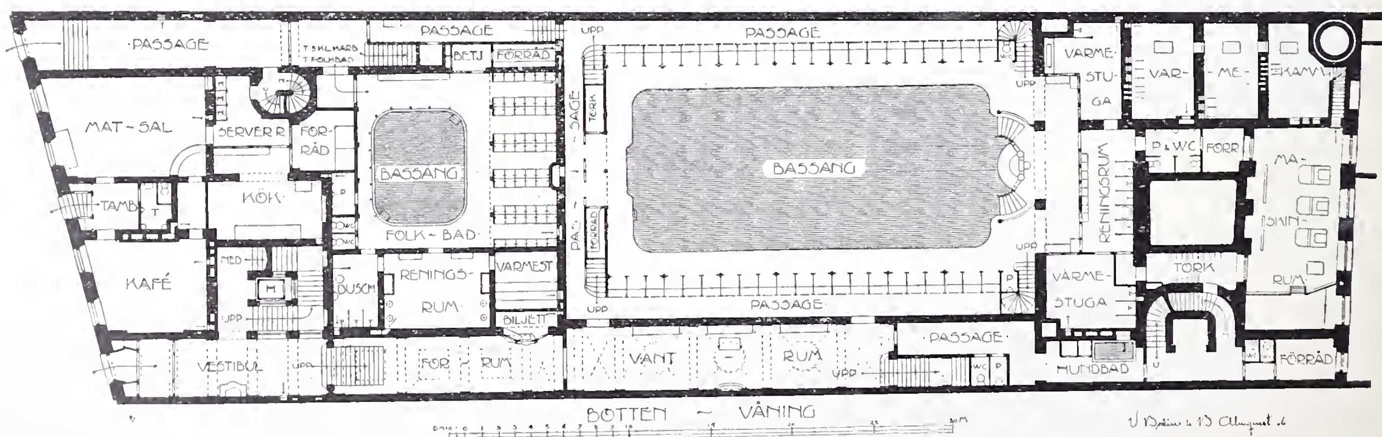
PASSAGE
MAT-SAL
TAMB
KAFÉ
SERVER R.
FÖR-RÅD
KÖK
NED
UPP
VESTIBUL
PASSAGE
BETJ
FÖRRÅD
BASSÄNG
FOLK-BAD
DUSCH
RENINGS-
RUM
VARMEST
BILJETT
FÖR RUM
PASSAGE
SAGE
TORK
BASSÄNG
PASSAGE
VÄNT RUM
PASSAGE
VARME-STU-GA
VAR- -ME- -KAMM
RENINGSRUM
P. & W.C.
FÖRR
MA-
SKIN-
RUM
VÄRME-STUGA
TORK
HUNDBAD
FÖRRÅD
BOTTEN - VÅNING

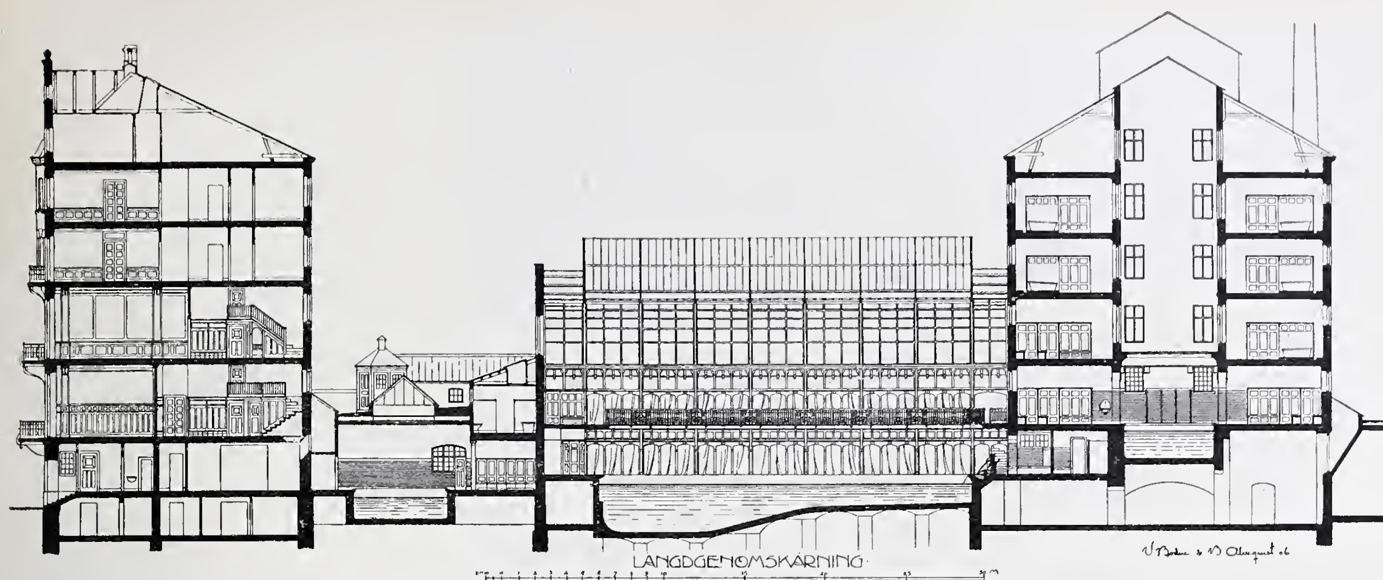

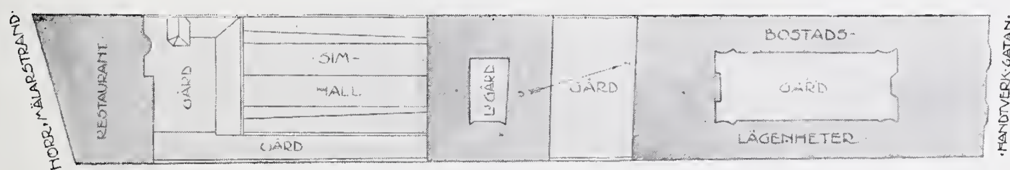

TOMTPLAN.

af hufvudstadens förnämsta och helt visst lifaktigaste esplanader, med en bredd af 67 meter, samt försedd med planteringar uti flere allérader. Då vidare utsikten mot staden och söder öfver vattnet med dess lifliga trafik här är sällsynt vacker, ansåg man att det fanns motiv stora nog för att här förlägga en första klass restaurant, så mycket mer som Kungsholmen ända tills nu varit fullkomligt i saknad af en sådan. Och då förutnämnda utvecklingskraftiga stadsdel genom Klara badinrättnings förflyttning därifrån blef i saknad äfven af ett sådant etablissement, beslöts här anläggandet uti tomtens inre del, åtkomligt från både norr och söder, af ett modernt bad i förening med tvättinrättning. Arbetet å dessa byggnader började den 1:sta oktober 1903 och står det hela fullt färdigt sedan medio af denna månad, betydligt försenadt af föregående års arbetskonflikter.

Huset mot Norr Mälarstrand, med fasad af Gotlands standsten och puts, är försedd med trenne ingångar hvaraf den till vänster leder till folkbadet (3:dje klass badstu), 3:dje klass karbad för herrar (1 tr. upp), samt restaurantens köks- och källarutrymmen.

Folkbadet, försedt med öfverljus, har platser med tillhörande låsbara klädskåp för ett 70-tal badande, samt stor, 1,20 meter djup bassäng, jämte utrymmen för badstu och duscher jämte föregående reningsprocedurer. Bland »reningsapparaterna» förtjäna måhända nämnas de stående, roterande borstarna hvilka, under den badandes begjutning med ofvanifrån strilande, varmt såpvatten, på ett samvetsgrant sätt fullgöra sitt åliggande. Borstarne desinficieras sedermera medels het ånga.

En mindre midtingång å fasaden leder till den s. k. Badrestauranten, bestående af mindre matsal och d:o kafé. Bakom dessa är köket för restauranterna jämte tillhörande beläget. Lokalerna under denna våning i källaren höra äfven till köksområdet.

Portalen till höger är hufvudingång, genom vestibulen och medels en hvälfd trappa (och hiss), till huf-

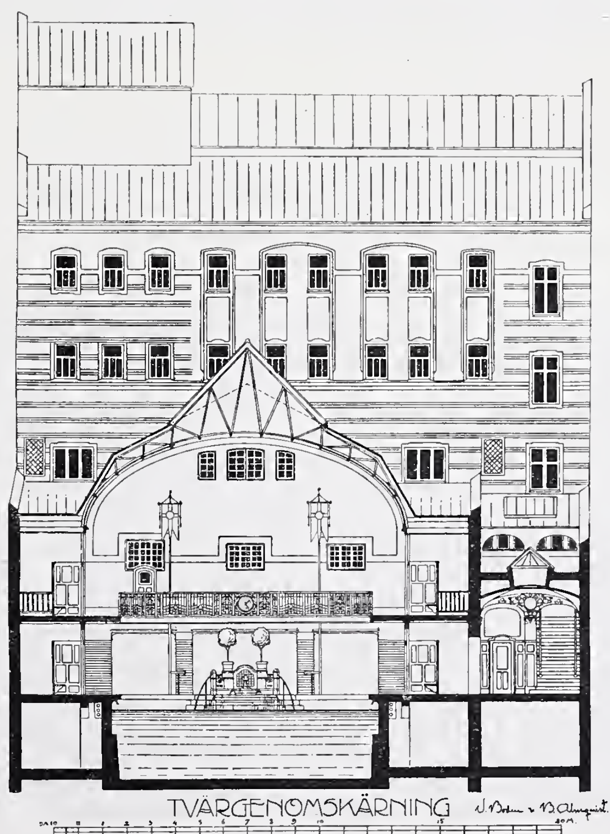

FASAD ÅT MÄLAREN.

vudrestauranten samt bredvidliggande kafé 1 tr. upp. Den förra med hög, hvit, grönskiftande panel och däröfver gyllenläderstapet med ljusgrön botten. Tak, jämte pelarkapitäl och konsoler helt hvita. Silfvergrå ekmöbel. Kaféet med hög panel uti grön fa-bri-kona

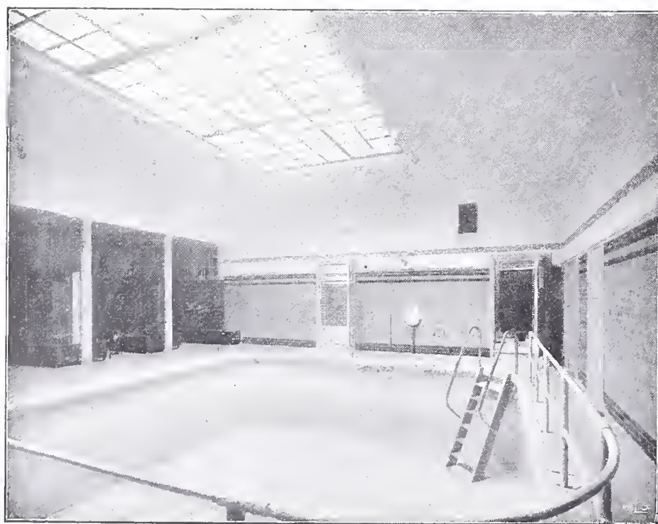

FOLKBADET.

mellan guldbrun, laserad inramning. Därofvan ljusgula väggar med inramningar i guld, samt öfverst mot det helhvita taket, en påfågelsfris med grönt å grönblå botten. Brunsvart möbel med ljusare skinn. 2 tr. upp ligger festvåningen med en större festsal uti hvitt och guld, samt 3 och 4 tr. upp klubblokaler jämte enskilda festvåningar. Hela denna afdelning är inredd med möbler fr. Nord. Möblerings Akt.-Bolaget. Sistnämnde portal är dessutom hufvudingång till badets 1:sta och 2:dra klass bad. Från vestibulen, uti helt hvitt med gulgrå stuck nedtill, öppnar sig det något högre belägna förrummet. Därinnanför är väntrummet förlagdt. Dessa bägge rum äro helt hvita till sin öfre del, med hvälfda tak-, kryss- och kalotthvalf, med däri inpassade takljus, försedda med blyinfattadt glas. Det förra är till brösthöjd försedt med stuck i gult, väntrummet är beklädt med 2 meters högt, grönlaseradt panel med en infattad brunnsuppsats af kolmårdsmarmor.

Vid sidan om väntrummet och upptagande tomtens bredd mot väster är den stora simhallen belägen. Ett rikligt öfverljus genom ljusgult färgadt katedralglas, anbringadt uti det ellipsformade trätaket, jämte, ett fönster, försedt med blyinfattadt, färgadt glas å södra gafveln, upplyser rummet. Själfva bassängen är 23 meter lång och 11 meter bred, å det grundaste stället vid trappnedgångarne å ömse sidor om brunnsuppställningen, 1 meter djup, med en sluttning mot andra hållet så, att c:a $^1/_3$ af densamma har ett djup af 3 meter. Vattenmängden uppgår här vid till c:a 500 m³. Vid vattenidrottsfester kan detta djup ökas med 30 c.-meter. Vattnet omsättes så, att det medels tilloppet från brunnen kan fullständigt förnyas inom 5 à 6 timmar. Temperaturen å vattnet är i medeltal 22°. Afklädningshytterna, 84 stycken, äro fördelade med hälften å nedre botten och hälften å ett galleri, samt försedda med det vanliga stängningssättet medels bänkens nedfällande framför den från bakre passagen ledande, mot hytten gående dörren. Till bassängens norra fondutrymme ansluta sig dessutom tvänne värmestugor, samt reningsrum med tillhörande duschar jämte fottvagningsbäcken m. m. Hufvudfärgen i denna afdelning är ljust grön, trävirket laseradt i denna färg och försedt med sparsamt anbringade färgfaser i blågrönt, rödt och hvitt. Fondväggarnes öfre del uti grågult med ornamentering uti grönt och grönblått

med brunröd konturering. Med tiden kommer å norra väggen en större dekorativ fondmålning att utföras. All mur å nedre botten är till manshöjd försedd med beklädnad af blågrönt, glaseradt tegel, upptill lifvadt af gulhvit bård af samma material. Galleriets räcke uti rödt, med ärggrön fördrifning å ornamentiken. Detta smidesarbete är på ett utmärkt sätt utfördt af Nynäs verkstäder. Alla dörrdraperier, utanför de uti brungult laserade hytterna, äro af vattradt grönblått linne.

Väntrummet förmedlar dessutom passagen till de en trappa högre belägna badafdelningarne, hvaraf den lägre, 1:sta klass badstu för herrar äfven är satt i förbindelse med simhallens galleri. Badstu'n har öfverljus, samt c:a 30 afklädningshytter å ömse sidor om bassängen. Till detta bad höra därjämte duscher, reningsrum och tvänne värmeafdelningar, den ena för varmluft, den andra för ånga.

Ofvanför denna badstu äro uti tre våningar och omkring en ljusgård placerade afdelningar för 1:sta och 2:dra klass karbad för herrar, 1:sta, 2:dra och 3:dje klass karbad jämte badstu för damer, samt medicala bad. Härofvan å taket kommer att anordnas sol- och luftbad.

PORTAL ÅT HANDTVERKAREGATAN.

Dessa afdelningar stå såväl med trappa som hiss i förbindelse med passagen mellan väntrummet och norra gården, samt därmed äfven Handtverkaregatan. C:a 3,500 bad kunna under dagens lopp serveras.

Maskineriet är förlagdt under denna ofvannämnda afdelning och med ångpannerummet under den angränsande gården. Från den utanför södra tomten närmast belägna punkt i Mälaren, där vattnet enligt upprepade proftagningar befunnits vara renast, (c:a 70 meter utanför nuvarande kajen) är en 30 cm:s rörledning intagen till badanstalten. Detta arbete utfördes af A. B. Skånska Cementgjuteriet. Efter passerandet genom flere filter pumpas vattnet upp till en reservoir, belägen högst öfver norra badafdelningens västra del och rymmande 40 m³. De få dagar af året då uppström råder, eller annars tvifvel om mälarvattnets renhet kan uppstå, användes stadens vattenledning. En annan cistern, rymmande 8 m³, afsedd för tallbarrsbad och med därtill färdigblandadt vatten, är äfven förlagd å vinden.

Etablissementet är försedt med eget elektricitetsverk och tillhörande ackumulatorbatteri, hvarvid belysning lämnas för c:a 1,500 lampor inom egendomen.

Under gården och gränsande till ångpannerummet är tvättinrättningen förlagd, med en tvättningsförmåga af 4,000 kilo pr dag.

Uti byggnadskomplexet är öfverallt genomfördt vattenklossettsystem med septictank under förrummet.

NORRA GÅRDEN.

Grundmurarne äro af beton, med pelare nedgående till berget, det hela efter konstruktion af ing. Fritz Söderberg. Bassängerna af stampad beton äro försedda med järninlägg, samt beklädda med glaseradt blått tegel å sidorna, samt blå tiles med matt yta i bottnen. Glaseradt tegel uti varierande ljusa färger är äfven användt å badlokalernas väggar. Som vägg- och takbestrykning har, utom då trä användts, begagnats kalkfärg eller Japan-lack. Duscherna omsiutas medels tjockt trådglas uti nickelinfattningar. Entréer och trappor äro belagda med kalksten, väntrummet med grön och hvit marmor. Golfven i närheten af alla bassänger, jämte i reningsrum och badstugor etc., äro belagda med mjukt refflade ljusgula Mettlacherplattor, öfriga golf uti badafdelningarne med golfförhydningsmassa. Alla bassängkanter, liksom brunnsuppställningen uti simhallens fond äro af s. k. marmormosaik.

Värmeledningen är konstruerad af ing. Hugo Theorell, rörledningssystemet af ing. I. F. Berlien.

Leverantörer ha varit:

Sten: Bröderna Gustafsson, Ericsson & Kjällströms Mek. stenhuggeri.
Beton: K. Höglund.
Cementmosaik: H. Rydahl.
Marmor och kalksten: Wester & Norgren.
Stuck: R. Sundell och P. Liva.
Snickeri: Sala snickerifabrik.
Metallarbeten: O. Meyers konstgjuteri.
Järn och smide: Nynäs verkstäder, G. A. Allstrin, Edoff & Hjertman, E. J. Petterson.
Rörledn. för ånga: Nya A. B. Atlas.
» » gas och vatten: P. A. Sjögren & C:o samt särskildt för badet: Göhmann & Einhorn, Dresden.
Ångmaskiner: Göteborgs Mek. Verkstad.
Tvättinrättningen: Stieltjes.
Elektriska anläggn: A. B. Magnet.
» armatur: A. Böhlmarks A. B.
Plåtslageri: J. A. Andersson.
Glas jämte blyinfattning: N. P. Ringström.
Glaseradt tegel och tiles: G. Sundelius.
Gipsarbeten: Bror Anderson.
Målning: P. T. Lind.
Golfförhydningsmassa: J. Scheja.

Kostnadssumman för hela byggnadskomplexet har uppgått till c:a 1,300,000 kronor.

Arbetet har på ett synnerligen vaket och skickligt sätt ledts af byggmästaren O. V. Carlsson.

Arkitekter hafva varit

Viktor Bodin & Bror Almquist.

UR SKISSBOKEN.

STORTORGET N:r 18 & 20, STOCKHOLM.

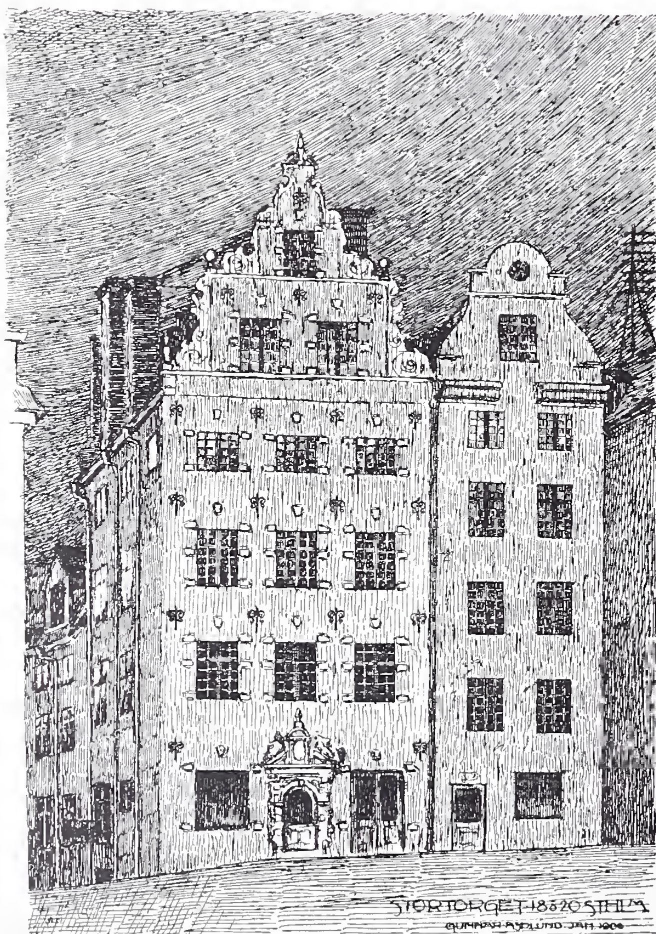

I staden inom broarna, där kyrkor och slott stå upp ur gränderna, midt i det pulserande lifvet, vördnadsbjudande och oåtkomliga midt i det krassa lifvet omkring i klädstånd, pantbanker och usla krogar, där är det man har Stockholms flesta profanarkitektoniska minnesmärken. Att vandra i dessa »brinker» och gränder och på dessa långa, trånga gator, där skyltarna trängas på de släta husväggarna och gafvelfönstren glimma, och som mynna ut i dessa små karaktäristiska buckliga torg, detta måste för den, som vill studera gammal byggnadskonst vara af det största inträsse.

Det är ett hus i denna stadsdels centrum, Stortorget, som föreliggande teckningar vilja åskådliggöra.

Husen Stortorget n:r 18 & 20 äro sammanbyggda till ett med våningsplanen på olika höjd, men med ett trapphus. Då detta ligger inom n:r 20 torde detta vara äldre än n:r 18, som ock är af betydligt mindre inträsse. Den förra byggnaden anses till sin nuvarande hufvudsakliga anordning härstamma från de första decennierna af 1600-talet. Dess byggherre har måhända varit riksrådet Bo Ribbing eller en hans frände Bengt Kagle, som på 1620- och 30-talen innehade en egendom i kvarteret. Årtalet 1650 jämte några initialer, som stå på plattan öfver portalen torde därför endast markera den nye ägare, som då kom att besitta huset. Det har sedan vandrat genom flera händer. I början på 1700-talet genomgick byggnaden en grundlig invändig restauration — delvis i den tidens smak.

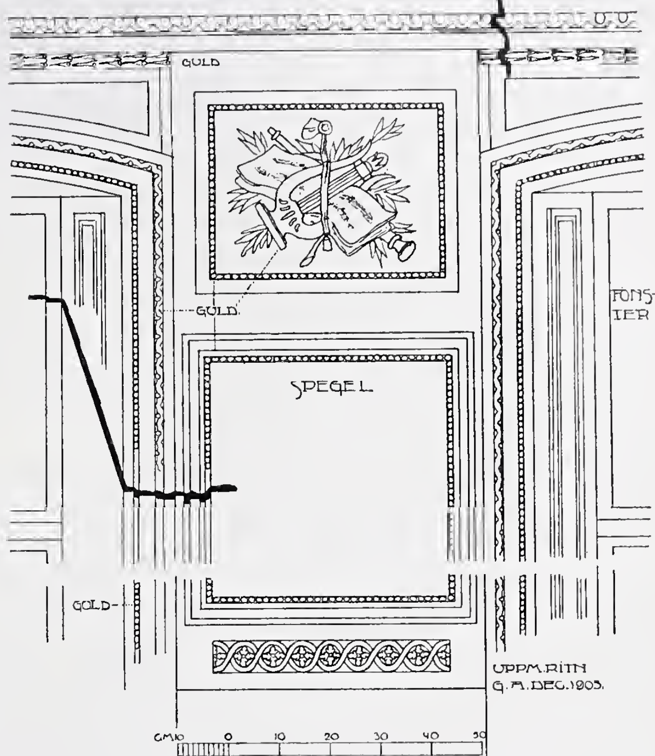

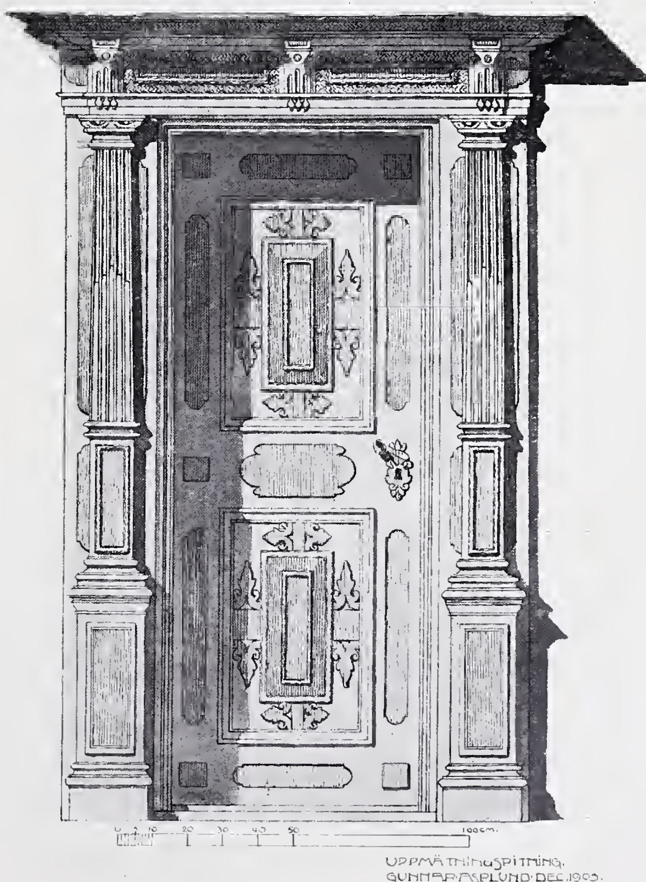

Fasaden med sin aristokratiska hållning, sin djärfva gafvel, sin portal och sina stenplattor, som det går sägner om, är ett synnerligen ståtligt prof på det begynnande 1600-talets svenska byggnadskonst. Komplexet visar tre typer af gaflar: å n:r 20 den för förnäma byggnader vanliga barockgafveln; å n:r 18 en enklare men minst lika vanlig typ, af hvilken en variant finnes å det midt emot på Stortorget belägna Grillska huset samt slutligen en trappgafvel inne på gården. Den vackra portalen å n:r 20 är utstyrd med äkta renaissancemotiv, så som två liggande krigarfigurer å bruten fronton. Den för nu till en — mirabile dictu — speceriaffär med hvalf och pelare!

En ganska ljus trappa för till en öfverbyggd gård samt till våningarna, från hvilka tre teckningar äro gjorda. Dörren finnes 1 tr. upp i ett rum, helt beklädt med målningar, tydligen från 1700-talet, från hvilken tid äfven inredningen 2 tr. upp torde härstamma: alla dörrar, paneler o. d. äro där behandlade i hvitt och guld.

I höst har husens nuvarande ägare, hr P. A. Kindgren, låtit dem genomgå en såväl yttre som inre restauration. Därvid hafva fönstren försetts med nytt spröjsverk. I det inre renoveras nu väggmålningarna 1 tr. upp af konservator Jaensson, och har allt trä blifvit ommåladt i sin förra ton.

Gunnar Asplund.

LITTERATURÖFVERSIKT.

För de af våra kolleger som i sommar ämna deltaga i arkitekturkongressen i London kan det vara rätt intressant att vidga sina kunskaper i engelsk byggnadskonst, något som förresten ej heller behöfver skada de hemmavarande, och för detta ändamål kunna tvänne arbeten rekommenderas, ett äldre och ett nyare, nämligen:

Paul Sedille »l'architecture moderne en Angleterre», Paris 1890.

En väl skrifven måttligt illustrerad historik på 130 kvartsidor. Den talar emellertid ingalunda ensidigt blott om modern konst utan omkring en tredjedel af arbetet afhandlar den ytterst intressanta utvecklingen före våra samtida. Boken blir ytterligare intressant just emedan den visar en fransmans syn på saken.

Ett arbete af helt annat slag är

Professor Banister Fletcher: A History of Architecture. Femte upplagan. London Batsford 1905. Kr. 23,50.

Arbetet betecknar tillsammans med *Choisy*, Histoire de l'architecture, en alldeles ny, men ännu en annan, metod att skrifva byggnadskonstens historia: on the comparative method». Boken har omkring 300 planscher med c:a 2,000 visserligen ofta små men hårfint utförda illustrationer. (Planscherna finnas förresten att få i större skala för föreläsningar likaså skioptikonbilder.) Det nya är bland annat att han sätter i system det olika inflytande som landets läge, geologi, klimat, religion, politik och kultur samt historien haft på de olika byggnadsformerna, samt dessutom oupphörligen uppställer parallellöfversikter öfver samma stilar i olika länder, byggnadsformers utveckling etc. — Att materialets inflytande är särdeles beaktadt faller nu af sig själft. Af bokens 700 sidor komma förlåtligt nog 150 på England (och ej en stafvelse om Skandinavien) men detta är ju för kongressändamål förträffligt. — Boken är tack vare sin uppställning i stil äfven ytterst användbar till uppslagsbok.

Litteraturförteckningarna som afsluta hvarje kapitel äro så fullständiga att däri upptagas äfven kulturhistoriska romaner.

R. S. E.

AFDELNINGENS FÖR HUSBYGGNADSKONST SAMMANTRÄDEN.

Vid sammanträdet den 19 febr., som var besökt af 34 medlemmar, meddelade ordföranden utgången af brofrågan Helgeandsholmen—Drottninggatan och tackade å afdelningens vägnar major Lindahl för hans energiska inlägg till frågans lyckliga lösning. Därefter höll ingeniör K. Sondén, ett med skioptikon belyst föredrag om: »Några nya uppgifter med hänsyn till byggnaders uppvärmning», hvilket föranledde en lifüg diskussion påvisande önskvärdheten af att arkitekterna ägnade mera omsorg åt lösandet ur estetisk synpunkt af värmekroppars utseende och placering.

Ingeniör A. Wiborgh demonstrerade ett mekaniskt ritbord, en dörrstängare m. m.

Afdelningen beslöt utse en representant för sommarens arkitektkongress i London och att hos styrelsen söka erhålla 350 kronors anslag därtill, samt att Svenska Teknologföreningen måtte ingå såsom donator.

D:r H. Wulff visade därefter ett antal skioptikonbilder från Rothenburg och meddelade några data m. m. om desamma.

Utställningen för aftonen utgjordes af ritningar till stadshus, skola och villor i Västerås af arkitekt E. Hahr.

Den 23 april å Mälarerestauranten. Arkitekt Carl Mellin invaldes till medlem i afdelningen. Därefter besöktes restaurantens och Mälarebadets lokaler under ledning af dess arkitekter, hrr B. Almquist och V. Bodin.

Medlemmarne samlades åter i stora salen till diskussion, hvarvid de för sommarens internationella arkitektkongress i London uppsatta diskussionsämnena förelågo till behandling. En mycket lifüg diskussion utspann sig och en del frågor slutbehandlades och en del bordlades, då åter andra remitterades till någon medlem att, med anledning af diskussionen, uppsätta förslag till slutligt utlåtande, hvilka skulle fastslås vid nästa sammanträde.

Efter sammanträdet intogs gemensam supé. *S. C.*

TÄFLINGAR.

PRISTÄFLAN OM RITNINGAR TILL MÖBLER FÖR MINDRE BOSTADSLÄGENHETER.

Tekniska Föreningen i Helsingborg inbjuder till pristäflan om ritningar till möbler för mindre bostadslägenheter. Täflingen omfattar tvänne skilda serier, den ena till möbler för ett rum och kök, den andra för två rum och kök.

För täflingen äro utsatta två seriepris, hvardera fördeladt i tre olika priser.

Serie I. Ett rum och kök.

1:sta pris	300	kronor,
2:dra »	200	»
3:dje »	100	»

Serie II. Två rum och kök.

1:sta pris	500	kronor,
2:dra »	300	»
3:dje »	200	»

Täflingsförslag skall, för att komma under pröfning, vara inlämnadt i försegladt konvolut med påskrift »Pristäflan» till Tekniska Föreningen i Helsingborg senast den 1 oktober 1906. Utförligt täflingsprogram tillhandahålles på begäran af Föreningens sekreterare, ingeniör Sigfrid Ewald, Helsingborg.

ARKITEKTUR
OCH DEKORATIV KONST

ORGAN FÖR

SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS
AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST

ÅRGÅNG 36 AF TEKNISK TIDSKRIFT
ANSVARIG UTGIFVARE: NILS KJELLBERG
REDAKTÖR: ARKITEKT TORBEN GRUT

KALMAR.

Några anteckningar från en sommarresa 1905.

Efterföljande meddelanden om Kalmar hvila på en del anteckningar och iakttagelser, som undertecknad i somras under några dagars vistelse i den minnesrika staden hade tillfälle att göra. Sammanställda med ur litteraturen hämtade uppgifter om stadens historia, kunna de måhända intressera någon vän af äldre svensk arkitektur och föranleda honom till ett mera ingående studium icke blott af slottet och domkyrkan utan äfven af de öfriga talrika rester af forntida stadsbyggnadsskick, som finnas bevarade i Kalmar. I olikhet mot flertalet af våra landsortsstäder har Kalmar verkligen ännu bevarat en viss karaktär af gammal stad, och trots ifriga bemödanden har man ännu icke lyckats utplåna intrycket af höga anor af, att staden haft en historia.

Som bekant var Kalmar redan under medeltiden en betydande ort, en viktig handelsplats, som man var angelägen om att skydda. Fästningsverk omtalas också redan tidigt, och under Magnus Erikssons tid förstärktes och moderniserades dessa i samband med den genomgripande ombyggnad, som slottet då undergick.

När sedermera Gustaf Vasa fick hand om riksstyrelsen och uppgjorde planerna till organisation af landets försvar, utsågs Kalmar slott och stad till att blifva ett af de vapencentra, som konungen beslöt anlägga. Slottet och dess befästningar undergingo återigen en modernisering för att kunna motstå den dåtida artillerielden. Från denna tid härstamma de fyra stora, runda hörnbastionerna (fig. 1) och de mellan dem löpande massiva jordvallarna, som omgifva det egentliga slottet. Under Erik XIV:s och Johan III:s tid utfördes som bekant på Kalmar slott en rad dyrbara rumsinredningar, som ännu delvis äro bevarade, om också i ett alltför hårdt restaureradt skick. Af största intresse utom slottsanläggningen i dess helhet äro de åtta mer och mindre praktfulla portalerna (fig. 2) från 1500-talets slut samt

Fig. 1. KALMAR SLOTT. PARTI AF VALLEN MED NORRA BASTIONEN.

den lilla eleganta brunnsöfverbyggnaden å borggården, samtliga präktiga prof på den äldre Vasatidens sirligt klassiska arkitektoniska dekorationskonst.

Af den *stad* Kalmar, som vid denna tid skyddades af slottets kanoner, finnes numera knappast sten på sten. Redan under Kalmarkriget (1611) erfor man faran af att staden — d. v. s. den nuvarande stadsdelen »gamla staden» — låg så nära slottet; den kunde nämligen lämna skydd åt en slottet belägrande fiende, särskildt var detta fallet med stadskyrkan. Redan Gustaf II Adolf ville också hafva staden flyttad till den nuvarande stadsdelen Kvarnholmen. År 1636 förbjöd regeringen all nybyggnad i gamla staden, och i början af 1640-talet sändes årligen stora truppstyrkor till Kalmar, hvilka under ledning af Lars Kagg och generalkvartermästaren Wernschiöld skulle afschakta Kvarnholmen och utlägga den till stadsplan. År 1647 skall man hafva varit så pass färdig med detta arbete, att befallning utfärdades om flyttning af staden.

Kärleken till de gamla boståderna var dock stor, och säkerligen hade det dröjt mycket länge med flyttningen, om icke en våldsam eldsvåda den 9 sept. 1647 lagt hela gamla staden i aska. Invånarna fingo nu tillstånd att uppföra nödtorftiga hus (stuga och bod) till bostäder under vintern på de afbrända tomterna, men för öfrigt erinrades de om förbudet att bygga nytt på den gamla grunden. Ett af regeringen utfärdadt påbud att endast stenhus — »af ölandssten som där i orten icke tryter» — skulle få byggas i den nya staden, fördröjde emellertid flyttningen, oaktadt löften om kontant byggnadshjälp och frihet från skatter. Först 1652 gafs tillstånd att få bygga trähus, dock med prydliga gaflar åt gatan och under tegeltak.

Med Karl X Gustafs tillträde till regeringen, 1654, blef det allvar utaf. Han hade som bekant under några år residerat på Borgholm och intresserade sig därför lifligt för Kalmar, som var honom personligen väl bekant. De oroliga tiderna gjorde honom än merå angelägen att få stadens fästningsverk i ordning. Borgarna erhöllo nu löften om stora friheter, om de ville bygga i nya staden, och en mängd af dem lät omedelbart uttaga tomter åt sig. Redan 1654 skall det första stenhuset hafva påbörjats å Kvarnholmen. Den ödeläggande eldsvådan och de kungliga maktspråken om flyttningen i förening gjorde, att det nya Kalmar kom att uppföras så godt som i ett slag, samtidigt. Inom ett par tre årtionden reste sig på den förut blott med fiskarkojor och väderkvarnar bebyggda holmen en hel stad med gator och torg, domkyrka, rådhus, bostads- och affärshus, omgifven af höga vallar med bastioner, strykvärn och portar. Kalmar blef på detta sätt en af de mest typiska 1600-tals-städerna i vårt land.

Utom af landsfaderlig omsorg om de husvilla innevånarne berodde nog regeringens och Karl X Gustafs inträsse för Kalmar hufvudsakligen på stadens egenskap af gränsort och fästning; man ville hafva Kalmar till en stark gränsfästning, som kunde utgöra en stödjepunkt för försvaret af södra Sverige. Det blef också de nya fästningsverken, som man i första hand

Fig. 2. KALMAR SLOTT. PORTAL Å BORGGÅRDEN.

Fig. 3. KALMAR: VÄSTERPORT, YTTRE SIDAN.

tog itu med. Generalkvartermästaren Wernschiöld hade uppgjort planerna: Kvarnholmen afschaktades, ett par djupt inskjutande vikar fylldes, så att holmen fick form af en långsträckt, likbent triangel med basen i väster mot gamla staden och slottet. Utefter holmens stränder skulle försvarsverken höja sig direkte ur vattnet, en hög och bred jordvall utåt klädd med en massiv gråstensmur och enligt tidens befästningssystem försedd med nio stycken i skarpa vinklar framskjutande bastioner eller vallhufvuden, från hvilkas »facer» och »flanker» kanonerna kunde beskjuta angriparne och bestryka de mellanliggande vallsträckorna eller kurtinerna (fig. 11). Början gjordes med de åt landsidan vettande fästningsverken, som enligt planen skulle göras kraftigast. Här anlades tre väldiga bastioner; den mellersta, kallad Gustavus Magnus (B), belägen på holmens västligaste del; den norra, Gustavus Primus (A), och den södra, Christina Regina (C) till en del byggda i vattnet. Till följd af kriget mot Danmark afstannade arbetena under senare delen af 1670-talet för att återupptagas med största kraft efter 1680. Utefter stadsholmens norra sida lågo tre vallhufvuden, Carolus IX (I), Carolus Gustavus (H) och Carolus Philippus (G), åt öster pekade bastionen Regeringen (F), samtliga jämte mellanliggande strykvärn anlagda efter Wernschiölds plan och höjande sig direkte upp ur vattnet.

År 1683 anförtroddes ledningen åt Erik Dahlberg, under hvars tid den södra sträckningen med bastionerna Ericus XIV (E) och Johannes Rex (D) anlades, delvis med stora, hvälfda källarrum för amiralitetets räkning. Vid Karl XI:s död voro fästningsverken om icke fullbordade så dock dragna rundtom hela staden. Under den 50-åriga byggnadstiden hade emellertid artilleriet utvecklats och åsikterna om fästningsbyggnader förändrats. De väldiga anläggningarna, som kostat kollossala summor, voro redan från början otidsenliga. — Karl XII förklarade helt tvärt, att som han »ämnade gå offensive till väga, behöfdes ej tänkas på något defensionsverk».

Redan i början af 1700-talet rasade delar af norra sträckningen. En befästningskommission på 1720-talet och ett vidlyftigt förslag till modernisering af år 1752 stannade på papperet. I början af 1800-talet utdömdes Kalmar som fästning, och tillstånd gafs att förvandla vallarna till promenadplatser. Först under 1800-talets senare hälft gick förödelsen på allvar fram öfver de gamla 1600-tals-fästningsverken. Hela den norra sträckningen med bastionerna Carl IX, Carl X och Carl Philip äro jämnade med jorden: en rak strandlinje och ett stort obebyggdt område har erhållits i utbyte. På södra sidan har bastionen Ericus XIV ingått i den nya hamnanläggningen och Christina Regina har fått vika för ett järnvägsspår. Bevarade som parkområden äro Gustavus Primus och Gustavus Magnus; genom den sistnämda bastionen är Storgatan framdragen och uppe på vallen är anordnad en friluftsrestaurant — »teatervallen». De väldiga murarna stupa ännu brant ned mot vattnet, den s. k. Cellviken, och under strykvärnet mellan bastionerna ligger den gamla Västerport (fig. 3), från hvars yttre sida fordom en träbro förde öfver till fastlandet. Vallen är här äfven på inre sidan klädd med stenmur (fig. 10), ofvan hvalfvet höjer sig ett enkelt »högvärn», och den smala Vallgatan följer murens sträckning. Innanför bastionen Gustavus Magnus ligger än idag obebyggd den stora vapenplat-

Fig. 4. KALMAR: »SKEPPSBROHVALFVET», YTTRE SIDAN.

Fig. 5. KALMAR: HUS VID LILLA TORGET.

sen eller Alarmtorget, nuv. Larmtorget. Bäst bevarad är den yngsta och minsta af bastionerna, Johannes Rex, med närmast omgifvande vallar, nu utgörande en omtyckt och synnerligen angenäm promenadplats, med en härlig utsikt öfver Kalmarsund. I denna vallsträcka är äfven den andra bevarade stadsporten, det monumentala Skeppsbrohvalfvet (fig. 4), äfven kalladt Storbrohvalfvet eller Kavaljeren, belägen. Ett par höga toskanska pilastrar med bjälklag i dorisk stil, krönt af ett kraftigt framspringande listverk, omger porthvalfvet; frisen prydes af en sköld med Karl XI:s namnchiffer (C. XI) och årtalet 1697. Portalen utgör ett präktigt prof på hvad den tessinska riktningen inom vår arkitektur med dess starka känsla för monumentala proportioner mäktade; den skall vara uppförd efter ritning af en fortifikationskapten Schmidt, synbarligen en lärjunge af Nikodemus Tessin eller hans frände Abraham Svansköld, hvilken just vid denna tid var sysselsatt vid domkyrkobyggnaden i Kalmar. Innanför porten ligger en mindre, öppen vapenplats, och utefter vallens insida löper den smala södra Vallgatan. Längst bort på den östra delen af stadsholmen finnas äfven några rester af bastionen Regeringen bevarade.

Det lilla, som återstår af de gamla fästningsverken kring Kalmar, förlänar en alldeles särskild prägel åt staden. Man blott beklagar, att vederbörande icke kunnat låta bli att använda det öfriga till fyllning. Kompletterade med det midt öfvet sundet belägna Borgholms slott gifva Kalmar bevarade fästningsverk en god föreställning om 1600-talets fortifikationskonst.

Om försvarssynpunkten sålunda var den mest framträdande vid höga vederbörandes göranden och låtanden med afseende på Kalmar efter 1647 års brand, så var den likväl icke den enda. Stora ansträngningar gjordes för att ånyo göra staden till en handelsplats af betydenhet; man var synnerligen angelägen om, att borgarne verkligen skulle slå sig ned inom den nya staden och icke afflytta till andra orter. När flyttnin-

Fig. 6. KALMAR: GÅRDSHUS, VÄSTRA SJÖGATAN N:o 4.

gen från det gamla stadsområdet väl började, omkring 1654, gick det också ganska hastigt. De medel, man använde att tvinga de motsträfvige, voro stundom kraftiga nog: en rådman hotades t. ex. med att, om han »ej allvarligen företog transporten af sitt hus, så skulle landshöfdingen låta några musketerare rifva huset öfverända». Redan 1658 funnos icke flera än några få hushåll kvar i gamla staden. — Fattigdomen lade hinder i vägen för uppförandet af stenhus i den utsträckning, som regeringen önskade; de flesta kvarteren voro bebyggda med trähus, som också blefvo ett lätt rof för de förödande eldsvådor, som ett par gånger under 1600-talet hemsökte äfven det nya Kalmar, nämligen 1679, då västra delen af staden härjades, och 1682, då samma olycka öfvergick de östra kvarteren. Något trähus från stadens äldsta tid finnes nu näppeligen kvar.

Trots de förmåner, skatte- och tullfrihet m. m., som utlofvades dem, som »byggde större och zirliga hus efter arkitektiskt manér», funnos vid århundradets slut (1698) blott 15 stenhus i Kalmar. Flera af dessa äro nu också, delvis förändrade och ombyggda, bevarade än i dag.

Redan i en regeringens skrifvelse af år 1648 heter det: »allenast wele wi att alle hus skole byggas på Qvarnholmen efter den skamplun, som Borgmästare och Råd deröfver skall meddelt varda, så att *alle gaflar sättas vid och wändas emot gatan,* och husen tilldelas deras wissa längd och bredd». I öfverensstämmelse härmed uppdelades också stadskvarteren, såsom af gamla kartor framgår, i smala rektangulära tomter med kortsidorna vända mot gatan. Man sträfvade medvetet att här åstadkomma uniformitet i byggnadssättet, och när ändtligen tillstånd gafs till uppförande af trähus, upprepas villkoret: »med prydlige gaflar åt gatan». Det vill synas som detta icke varit populärt; huru det förhållit sig med de många trähusen är ju svårt att säga, men då en stor del af dem helt enkelt

*

Fig. 7. KALMAR: PORTAL Å GÅRDEN TILL HUS VID KAGGENSGATAN.

Fig. 8. KALMAR: PORTAL Å RESIDENSET.

voro flyttade från gamla staden, är det antagligt, att de varit uppförda efter gammal svensk träbyggnadstradition. Af de bevarade stenhusen från stadens äldsta tid är noga räknadt endast ett uppfördt enligt förordningen, nämligen huset n:r 22 vid Storgatan (fig. 13). Det ligger på föreskrifvet sätt med ena gafveln åt gatan, den andra inåt tomten. Båda gaflarna äro försedda med höga aftrappade rösten med smidda ankarslutar och krönta af enkla sandstensprydnader. I gafvelns midtaxel åt gatan är portalen placerad; tvänne rusticerade pilastrar med knoppliknande krön omgifva det rundbågiga porthvalfvet, som i sin ordning krönes af en af ornament infattad oval inskriftstafla, hvari läses Christian Cerstens — Anna Hermansdotter — anno 1667, (byggherren, sadelmakaren Ch. Cerstens (Castens) och hans hustru Anna Hermansdotter Ståhle). Vid de reparationer huset undergått har man varit nog pietetsfull att bibehålla både gafvelröstena och den gamla portalen, som nu tjänstgör som en praktfull entré till en speceributik; fönstren i bottenvåningen äro förstorade. Huset hör obestridligen till Kalmar stads märkligare sevärdheter, och är som nämdes det enda, som ehuru beläget midt i ett kvarter har gafveln åt gatulinien.

Fig. 9. KALMAR: RÅDHUSETS PORTAL.

Eljest synes man betecknande nog hafva föredragit att bygga å hörntomter, där ju föreskriften kunde kringgås: en gafvel måste ju här alltid ligga åt gatan, men hufvudfasaden med portalen kunde läggas på långsidan åt den andra gatan. Ett exempel härå erbjuder det prydliga huset i hörnet af Västra Sjögatan och Ölandsgatan vid det lilla triangelformiga torget innanför södra vallen (fig. 5). Hufvudfasaden i två våningar med fem fönsteraxlar och en ståtlig portal ligger här utåt torget; åt Sjögatan och inåt kvarteret höja sig gaflarna med sina profilerade rösten. Portalen bär ofvan det krönande listverket en inskriftstafla med ett bibelspråk: Tu leder migh efter titt råd och uptager migh på endalychtene medh ähro. psal. lxxiii. v. xxiv., initialerna a. o. s. b. — b. g. d. s. och anno 1666.

Fig. 10. KALMAR: VÄSTERPORT, INRE SIDAN.

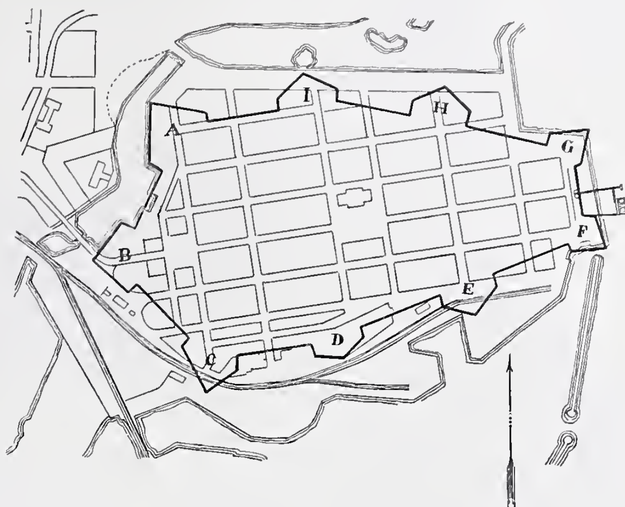

Fig. 11. KALMAR: PLAN AF STADSDELEN KVARNHOLMEN, UTVISANDE 1600-TALS-BEFÄSTNINGARNE.

Byggherren, fortifikationskaptenen Anders Olofsson Berg, var systerson till den ofvan omtalade generalkvartermästaren Johan Wernschiöld; hans fru hette Brita Gudmundsdotter Skute. — Ornamenten å portalen visa reminiscenser af den för 1600-talets tidigare del karaktäristiska broskornamentiken.

Ett likartadt läge har ett hus i nordöstra hörnet af Ölandsgatan och Kaggensgatan; hufvudfasaden med portalen och sju fönsteraxlar är här lagd utefter Kaggensgatan; gafveln åt Ölandsgatan har en enkel profilering i två afsatser. Gatuportalen är omändrad och har nu en enkel omfattning med årtalet 1750; åt gårdsidan finnes ännu den karaktäristiska 1600-talsportalen i behåll (fig. 7).

Det första stenhus, som uppfördes i Kalmar, var den byggnad i hörnet af Södra Långgatan och Östra Sjögatan, som ännu finnes i behåll. Huset uppfördes åren 1654—58 af borgmästaren Johan Rosenlund. Midt emot detta hus låg stadens äldsta rådhus, en tämligen oansenlig träbyggnad, som flyttats från gamla staden.

Fig. 12. KALMAR: PORTAL Å HUS VID SÖDRA LÅNGGATAN.

Tidigt bebyggda voro äfven tomterna i hörnen af Kaggensgatan och Södra Långgatan. Af de där uppförda husen har rådmannen Carl Jönssons hus (n:r 18 Södra Långgatan) ännu kvar sin prydliga och karaktäristiska portal (fig. 12) af röd sandsten. Ett par korta kraftiga murpelare stödja bågens anfang, och hvalfvet krönes af ett listverk, uppbärande krönande ornament med en oval kartusch, hvari läses byggherrens och hans hustrus initialer, C. I. S. (Carl Jöns Son) K. V. G. (Katarina von Glaen) samt årtalet 1659. Huset är för öfrigt af en typ, som synes vara speciellt kalmaritisk, och som går igen äfven under senare tid och i trähusen. På i det närmaste kvadratisk grundplan resa sig dessa hus i två våningar, hvarigenom de till formen bli kubiska. Taken äro s. k. valmtak, pyramidformiga, täckta med tegel och i takfoten äro ofta placerade en eller två stora vindskupor med framspringande hissbjälkar, hvilka förläna gatuperspektiven en säregen prägel. Dessa hus hafva i allmänhet uppförts af affärsmän, som då haft försäljningslokaler och kon-

Fig. 13. KALMAR: HUSET STORGATAN N:o 22.

tor på nedra botten, bostad en tr. upp och magasins- och lagerrum på den höga, rymliga vinden. Exempel härpå erbjuda bl. a. huset Kaggensgatan n:r 3 (fig. 14), i hörnet af Ölandsgatan, hvars enkla, ombyggda portal är daterad 1766. Huset byggdes redan 1658, men skadades genom 1765 års brand och restaurerades året därpå. — Af likartad typ är det lilla egendomliga huset (fig. 15) vid Lilla torget i östra delen af det kvarter, som begränsas af Ölandsgatan och Södra Vallgatan.

Trähus af denna grundtyp finnas många, särskildt i stadens västra del; som exempel kan huset n:r 4 Västra Sjögatan tjäna (fig. 16). Inne på gården å denna tomt finnes ett väl bevaradt hus med svalgång, till hvilken man kommer upp genom en yttre fritrappa (fig. 6). Byggnaden användes nu till bostadshus, men är antagligen ursprungligen en bod, hörande till det vid gatan belägna bostadshuset. — Då de västra kvarteren år 1765 härjades af en våldsam eldsvåda, hvarvid större delen af trähusen förstördes, synes antagligt att de här åsyftade byggnaderna tillkommit under 1700-talets senare del.

Äfven om 1700-talets kalmaritiska privata byggnadskonst kunde åtskilligt vara att säga, men jag har redan tagit läsarens tålamod för mycket i anspråk och skall därför endast tillägga några ord om stadens offentliga byggnader. — Domkyrkan (fig. 17) och dess byggnadshistoria torde af den intresserade vara väl känd och jag kan därför nöja mig med att erinra om detta Nikodemus Tessin d. ä. och hela den karolinska tidens förnämsta kyrkliga byggnadsverk i vårt land.

Bristen på offentliga byggnader, särskildt kyrka och rådhus, var ett af de svåraste hindren mot att förmå borgarne att flytta till den nya staden på Kvarnholmen. Det äldsta rådhuset, en träbyggnad, blef färdigt 1656 och omedelbart befalldes att »transportera rådstufvusakerna» dit, eftersom detta »vore en ting som kunde maturera borgerskapets flyttning, som ännu bor qvar, när de förnima sådant alvar in publicis». Redan tio år därefter föreslog dåvarande landshöfdingen att man skulle bygga »ett skönt rådhus, svarande mot stadens heder och honoré»; men medel saknades. Liksom regeringen hade ansett det vara en statens plikt emot staden att förse den med kyrka, då man tvang borgerskapet att öfvergifva sin egande gård och grund, så måste man äfven hjälpa till med rådhusbyggnaden. Grundstenen lades först år 1684 och byggnaden var färdig 1690. Hvem som utfört ritningarna är ej bekant, möjligen Abraham Svansköld. År 1731 härjades rådhuset af en eldsvåda, men återställdes 1735—37. Att döma af kopparsticket i Dahlbergs Svecia, där rådhuset finnes återgifvet i mycket liten skala å den stora Kalmarbilden, hade 1600-talsbyggnaden ungefär samma proportioner som det nuvarande. Jag känner icke hur mycket som förstördes genom branden, möjligen blott taket och inredningen under det att murarna stodo kvar. De tre torn, ett större i midten och två små vid sidorna uppe på taket, som prydde det äldre rådhuset, återuppfördes icke, men i öfrigt gör fasaden intryck af att vara i det stora hela öfverensstämmande

Fig. 14. KALMAR: HUSET KAGGENSGATAN N:o 3.

Fig. 15. KALMAR: HUS VID LILLA TORGET.

med 1600-talshusets (fig. 18). Ofvan en låg sockelvåning höja sig hufvudvåningens höga fönster; hörnen och midtpartiet äro markerade genom rusticering i putsen, och öfverst löper en räcka små mezzaninfönster. Midtpartiet markeras ytterligare genom en låg gafvel i takfoten, takresningen är hög och brandt. Utom af rader af smidda ankarslutar prydes fasaden af insatta stenar, däraf en med Karl XI:s förgyllda namnchiffer, två korsade C med XI i midten under kunglig krona. På sidorna härom finnes två stenar med rebusartade bilder och inskrifter på latin: Obseqvivm juvat och discernendo corrigit. Å öfverstycket till den enkla portalen läses: Pietate sublata jvstitia tollitvr. Synnerligen anmärkningsvärda äro portarna af ek (fig. 9) med rik arkitektonisk indelning, sockelparti och tre joniska pilastrar med öfverliggande listverk samt mellan dem de profilerade dörrspeglarna. Socklar och pilastrar prydas af präktigt skurna ornament och fruktknippen i hög relief. Byggnadens inre företer intet särskildt anmärkningsvärdt.

Ett tiotal år innan rådhusbyggnaden sattes i verket hade, förmodligen också på statens bekostnad, uppförts en byggnad med lokaler för länsstyrelsen, belägen i nordvästra hörnet af Ölandsgatan och Västra Sjögatan. Det är en tämligen enkel byggnad i två våningar, med breda murband mellan öfvervåningens fönster. Anmärkningsvärd är den lilla portalen åt Ölandsgatan (fig. 8), krönt af svenska riksvapnet under kunglig krona, hvarunder bokstäfverna C. R. S. XI (Carolus Rex Sueciae XI) och årtalet 1674.

Den stadsplan, som fastställdes i samband med stadens flyttning, bär genom sin enformigt stränga regelbundenhet (fig. 11) ofórtydbart vittne om att den tillkommit på kungligt maktspråk. Innanför vallarna löpte fordom rundt staden en vallgata, hvaraf delar ännu äro kvar i väster och söder, följande befästningarnes linier. Men inom detta område hafva räta linier och vinklar varit det enda tillåtna. Midt på holmen ligger torget såsom ett utspardt kvarter, med domkyrkan å norra sidan, och från torget utgå gatorna under räta vinklar; i norr och söder löpa västra och östra Sjögatorna, i öster och väster Storgatan och parallellt med denna norra och södra Långgatorna. Vinkelrätt mot dessa löper genom stadens västra del Kaggensgatan, uppkallad efter Lars Kagg, samt Larmgatan invid den ofvan omtalade vapenplatsen innanför bastionen Gustavus Magnus.

I senare tid hafva, som ofvan berörts, stora utfyllningar verkställts utom de gamla fästningsverken, hvarigenom kajer, lastageplatser o. dyl. åstadkommits, utan tvifvel högst nödvändiga för den på många industriområden lifaktiga staden. Fyllnadsraseriet hade emellertid gripit så omkring sig äfven här, att det enligt den till för några år sedan gällande stadsplanen var meningen att fylla ut hela den stora, norr om staden mellan de nya stadsdelarna Malmen och Ängö belägna Malmfjärden. Glädjande att säga har man emellertid nu kommit på bättre tankar och antagit till framtida efterrättelse ett af arkitekten P. Hallman utarbetat förslag till stadsplan, som tagit vara just på de naturliga betingelser, som den stora fjärden med sina holmar och uddar erbjuder.

Gustaf Upmark.

Fig. 16. KALMAR: HUSET VÄSTRA SJÖGATAN N:o 4.

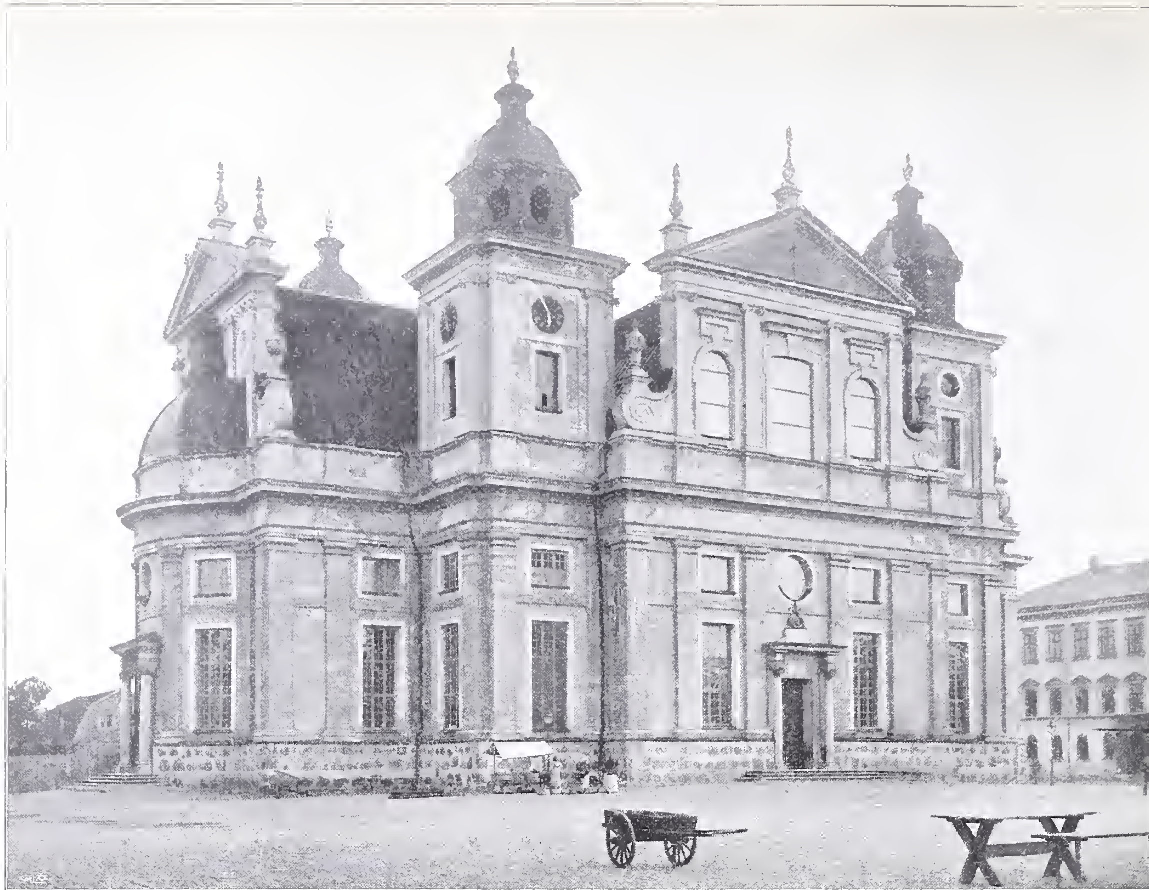

Fig. 17. KALMAR: DOMKYRKAN FRÅN SÖDER.

Fig. 18. KALMAR: RÅDHUSET.

Fig. 19. KALMAR: MILSTEN VID LILLA TORGET.

VICTOR RYDBERGS GRAF. ARKITEKT: HANS HEDLUND.

1. Viktor Rydbergs graf.

Snart efter skalden-författarens död lät hans efterlefvande uppföra en grafkammare af granit till förvaring af ekkistan, som gömde den dödes stoft. Kammaren, invändigt formad som öfverbelyst flackkupol med pendentiv, afsåg att utgöra underbyggnaden för en framdeles utförd stor statygrupp med ämne ur V. Rydbergs författareskap (exempelvis Dexippos och Athens ungdom), hvartill medel skulle åstadkommas genom allmän insamling. Planen befanns emellertid ej utförbar, och vederbörande monumentkommitté beslöt sig i stället för den nn utförda granitöfverbyggnaden.

Porträttbysten framför pylonen är reproduktion efter den af prof. Börjesson utförda bysten i Jönköping. I motsatta sidan af stenen är infattad en af Th. Lundberg utförd reliefplatta i brons, framställande Dexippos, eggande Athens ungdom till strid.

AUGUST RÖHSS' GRAF. ARKITEKT: HANS HEDLUND.

Platsen, hvarpå vården är rest, är jämte omgifvande område fritt upplåten af Göteborgs stad.

2. August Röhss' graf.

Den kände konstälskaren och mäcenaten önskade, genom att själf ordna om sitt och sina efterlefvandes blifvande grafrum, i sin mån bidraga till, att den bildande konsten här liksom i södern måtte få plats också på kyrkogårdarne. Grafkammaren skulle ordnas som kolumbarium med nischer för uppställning af askurnor.

Läget, en brant backsluttning i vinkeln mellan två sammanstötande vägar, gaf anledning till en terrassartad anläggning med ett exedraartadt, lägre framparti och ett öfre jordfylldt område, det senare afsett att genom plantering i samverkan med ofvanför liggande bergkulle ordnas till bakgrund. Slingerväxter skola här och där ledas fram för att mildra granitmassan.

CARL MILLES ICKE ANVÄNDA FÖRSLAG.

Monumentet är helt utfördt af ljus Bohuslänsk granit. Taket är täckt med koppar. Grafrummet är rundt, klädt med marmor i två färger och innehåller 9 nischer, hvaraf den första nyligen är sluten och upptager askan efter Aug. Röhss själf. Rummets kupolhvalf är täckt med glasmosaik från Puhl och Wagners atelier i Rixdorf vid Berlin.

För bildverken utlystes enskild täflan mellan tre svenska bildhuggare. Som lämpliga platser föreslogos dels de två afsatserna vid sidorna om ingångstrappan, dels de två plintarne till höger och vänster om portöfverstycket. Till utförande valdes fröken *Sigrid Blombergs* skizz, upptagande två portgrupper och dessutom en takfigur, de förra i ungefär naturlig storlek, den senare något mer.

För jämförelse meddelas här det äfvenledes förträffliga förslaget af *Carl Milles* (*»de goda tankarne och gärningarna invänta den döde vid dödsrikets port»*). Skall ej Milles storslagna bild få användning i någon monumental kyrkogårdsentrée här i vårt land? Utförd i stor skala och infattad i en klippvägg eller i grof granitrustica?

Ingångsdörren till grafhuset är provisorisk och skall utbytas mot en bronsdörr, hvarmed fr. Blomberg ännu är sysselsatt.

Nischplattan af marmor framför Aug. Röhss' aska är äfvenledes utförd af Sigrid Blomberg.

Samtliga stenarbeten till här beskrifna tvänne grafvar äro levererade och uppsatta af stenhuggerifirman H. L. Liepe och Son i Göteborg. Ritningarne äro utförda af undertecknad.

Hans Hedlund.

ARKITEKTURTÄFLINGAR.

ENGELBREKTSKYRKAN.

I täflingen för ny kyrka och nytt församlingshus för Engelbrekts församling i Stockholm hafva första prisen resp. 3,000 och 1,000 kr. tilldelats arkitekten Israel Wahlman, Stockholm, andra prisen resp. 1,500 och 750 kr. tilldelats arkitektfirman Tengbom & Thorulf i Göteborg samt tredje priset för kyrkan kr. 1,000 arkitekten Charles Lindholm, Stockholm och tredje priset för församlingshuset arkitekten Georg A. Nilsson i Stockholm. Vi skola egna nästa häfte åt det synnerligen förtjänstfulla täflingsresultatet.

FREDSPALATSET I HAAG.

I den internationella täflingen för Fredspalats i Haag har första priset tilldelats fransmannen Cordonnier från Lille. Vi hoppas i ett följande häfte kunna lämna en redogörelse för täflingen, som lofvats oss af vår arkitekturstipendiat.

AFDELNINGENS FÖR HUSBYGGNADSKONST SAMMANTRÄDEN.

Afdelningen för Husbyggnadskonst sammanträdde måndagen den 21 maj till gemensam utfärd till Sigtuna med ångbåten Skokloster. Vid sammanträdet beslöts tillstyrka A.-B. Försökstegelbrukets underdåniga ansökan om statsanslag af 3,000 kr. pr år, hvilken ansökan remitterats från Kommersekollegium genom Teknologföreningens styrelse. De till Londonkongressen uppsatta diskussionsfrågorna föranledde ånyo en stunds diskussion, hvarpå de remitterades till styrelsen för vidare slutbehandling.

Efter gemensam middag ombord anlände båten till målet kl. $^1/_2$ 7 och medlemmarne företogo genast vandringen till Mariakyrkan och ruinerna. Vädret var det bästa möjliga och alla täppor i staden voro klädda i hvita fruktblom i fullt flor. Återfärden skedde med skjuts till Väsby och därifrån med 10-tåget åter till Stockholm.

MEDDELANDEN.

Vi hafva emottagit följande bref:

Till redaktionen för Arkitektur och Dekorativ konst.

Den af arkitekt Ivar Tengbom i Edert januarihäfte med berättigadt beröm omtalade Villard de Honnecourts skissbok finnes tillgänglig i Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademiens bibliotek. Boken är värd studium.

Gustaf Stridsberg.

I förra numret af denna tidskrift, majnumret, förekom på grund af oriktiga upplysningar under artikeln »Stortorget 18 & 20, Stockholm», en felaktig uppgift. Där sades nämligen, att de båda husen äro »sammanbyggda till ett med våningsplanen på olika höjd men med ett trapphus». Förhållandet är emellertid, enligt upplysning af arkitekt A. Johansson, som restaurerat dem, det att de förr varit fullständigt skilda och försedda med hvar sitt trapphus. Dessa ha emellertid nu rifvits och för vinnande af utrymme ersatts med ett, som sålunda först nu sammanbinder husen. *Artikelförfattaren.*

Meddelanden rörande Teknisk Tidskrifts afdelning för Arkitektur och dekorativ konst sändas till Arkitekten Torben Grut, Villa Grut. Kgl. Djurgården, Stockholm. R. T. 70 70. A. T. Djurgården 70.

Prenumerationspris incl. postporto 8 kr. pr år; för å utrikes ort boende prenumeranter 8: 50, och kan prenumeration ske hos herrar bokhandlare och å Teknisk Tidskrifts expedition, Brunkebergstorg 18, *samt å alla postkontor i riket.* *Redaktionen.*

INNEHÅLL:

ARKITEKTUR
OCH DEKORATIV KONST

ORGAN FÖR

SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS
AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST

ÅRGÅNG 36 AF TEKNISK TIDSKRIFT
ANSVARIG UTGIFVARE: NILS KJELLBERG
REDAKTÖR: ARKITEKT TORBEN GRUT

STOCKHOLMS NYA RÅDHUS.

Den 18:de Juni detta år fick Stockholms rådhusfråga omsider sin lyckliga lösning, i det Stockholms Stadsfullmäktige beslöto att på Eldqvarnstomten å Kungsholmen uppföra ny byggnad för magistraten och underrätten efter ritningar af arkitekten Ragnar Östberg.

Lugnt och harmoniskt, manligt och gediget, har Ragnar Östbergs rådhusförslag vuxit fram uti fri och öppen täflan i trenne omgångar. Under ett tiotal år har konstnären haft i tankarne detta sitt stora arbete, hvilkets utförande i verklighetens sol och luft nu synes betryggadt. Det är med stor och oblandad glädje vi lyckönska honom till hans vackra och välförtjänta seger — och vår hufvudstad till att få en ny byggnad, som lofvar att värdigt kunna nämnas vid sidan af Tessins kungaborg och de la Vallées Riddarhus. Redan efter andra täflingens fullbordan för ett år sedan hade jag i denna tidskrift (1905, häft. 5) tillfälle att bryta en lans för detta rådhusförslag. Trots den något ljumma hållning, som de flesta sakkunnige hittills intagit därtill, står det nu segrande vid målet. Låtom oss hoppas, att Ragnar Östberg i detaljarbetet kommer att hålla, hvad han i uppränningen lofvat. Då kommer Stockholms nya rådhus att blifva ett nytt bevis på, att bestående och lifskraftig arkitektur kan skapas med själfständiga former lika väl som i historisk stil, att hemligheten ligger i den personligt starka konstnärsingifvelsen och formglädjen och det ödmjuka, grundliga studiet af *alla* föregående tiders konst, icke i några vissa döda historiska formler.

Det är väl för hvar och en uppenbart, att en byggnads »stil», dess historiska dialekt, är en bisak, att det är dess konstnärliga tanke, dess proportioner, dess massgruppering och färg och materialklang, dess karaktär och kynne, som är det väsentliga. Hvarken den ena eller den andra »stilen» kan gifva lif åt en dödfödd eller ädelhet åt en vulgär skapelse. Men å andra sidan kan en genialisk byggnadstanke lida betydligt genom att bindas och förtorkas i en historisk »stil». Arkitekturens a och o är den manliga, enkla värdigheten, den lugna helhetsverkan och den organiska jämvikten. Det är den goda smakens förnäma frihet från oorganiska tillsatser och falska effekter, som ger helhet och kraft, och det är den kärleksfulla, inspirerade, ständigt varierande detaljbildningen, som ger lif och värme. Stockholms nya rådhus lofvar att blifva ett värdigt exempel härpå och ett vackert vittnesbörd om det unga nittonhundratalets kultur i Sverige. Vi önska dess skapare lycka och kraft att genomföra sina intentioner. Vi önska honom seger öfver de tusende svårigheter och vedermödor, som vid utförandet möta arkitekten från ekonomiska, administrativa och tekniska sidor. Vi önska, att Stockholms nya rådhusbyggande må så ordnas, att arkitekten, som sig bör, blir suverän chef öfver alla dithörande arbeten och bestämmelser. Detta är villkoret för ett lyckligt resultat. Arkitektens obestridda chefskap vid hvarje byggnadsföretag, det är ledstjärnan för allt arkitektoniskt studium och för allt utöfvande af arkitektonisk verksamhet. Vår moderna arkitekturutbildning, våra långa studier, våra examina och täflingar gå ut på att utbilda mogna och myndiga konstnärer, vuxna att styra och leda. Då nu Ragnar Östberg i sin ålders högsommar efter 25 års eminenta arkitektoniska studier och verksamhet går att tillträda ledningen af sitt första större offentliga arbete, så hoppas och tro vi, att han må äga myndighet och förmåga att föra det till ett godt slut.

Torben Grut.

CENTRALTRYCKERIET STOCKHOLM.

TÄFLINGEN FÖR NY KYRKA JÄMTE FÖRSAMLINGSHUS FÖR ENGELBREKTS FÖRSAMLING I STOCKHOLM.

Den 1 dec. 1905 utlystes täfling i fråga om skissritningar med beskrifning till en ny kyrka jämte församlingshus för Hedvig Eleonora församling i Stockholm. Den nya kyrkan skulle få namnet Engelbrektskyrkan. Det blef en dalkarl, arkitekten Israel Wahlman, som för sitt förträffliga, i lika hög grad konstnärliga, praktiska och ekonomiska täflingsförslag belönades med första prisen för både kyrkan och församlingshuset. Andra prisen för båda byggnaderna eröfrades af arkitekten Ivar Tengbom i Stockholm i samarbete med arkitekten Ernst Thorulf i Göteborg, och äfven deras projekt må sägas konstnärligt stå öfver, hvad som vunnits vid någon föregående svensk kyrkotäfling. Ensamt dessa båda förslag hafva i riklig mån gifvit valuta för täflingskostnaden, och må resultatet därför anses synnerligen lyckligt.

Täflingen afslutades den 10 april 1906, och voro samtliga täflingsförslag en tid därefter utställda på Nationalmuseum. Det visade sig därvid, att ett relativt ringa antal af våra främsta arkitekter deltagit, hvilket tyvärr tyder på en viss misstro till täflingssystemets tillämpning hos oss i senare tider. Det var därför glädjande att konstatera, huru lyckligt prisnämnden fullgjort sitt uppdrag. Dess beslut var äfven nästan enhälligt. Endast dockmästare Werner har i protokollet reserverat sig angående första priset för kyrkan. För det samma röstade således herrar A. T. Gellerstedt, Hans Hildebrand, Ludvig Peterson och Erik Lallerstedt — emot detsamma herr dockmästare Werner.

ARKITEKTEN WAHLMANS FÖRSLAG.

Arkitekten Wahlmans täflingsförslag är genomgående organiskt och sundt, känsligt och kärleksfullt och skiljer sig lika mycket från den döda stilchablon, hvilken länge behärskat vår kyrkoarkitektur, som från den lika torftiga och lika stela arkitekturjargon, som kall, tom och steril under namn af »art nouveau» epidemiskt gått ut öfver världen. Det Wahlmanska förslaget sluter sig nära till de båda finaste och sundaste moderna arkitekturriktningarna: den danska och den engelska tegelbyggnadskonsten, och är samtidigt fullt svenskt och självständigt. Det må därför i likhet med arkitekt Östbergs Rådhusförslag anses som en länk i ett genombrott inom svensk byggnadskonst i anslutning till västeuropeisk känsla, i motsats till den kärfvare riktning, som inom barocken och andra nyklassiska stilar hos oss liksom i de östeuropeiska kontinentalstaterna å dominerande och officielt håll under några årtionden sökt finna uttrycksmedel för en mera skematisk uppfattning. Sverige är ju genom sitt läge placeradt vid vägskälet mellan den västeuropeiska

gruppen af demokratiska kulturmakter och den östeuropeiska konstellationen af reaktionära, kontinentala stormakter. Likt Herkules på skiljevägen står det kulturelt mellan å ena sidan England, och U. S. A., Frankrike, Nederländerna, Danmark och Norge — å andra sidan Tyskland, Ryssland, Österrike. Politiskt, kulturelt och konstnärligt kommer det att stå en strid inom vårt land mellan österns och västerns makter. Fjolårets politiska händelser hafva åstadkommit en välbehöflig nationell samling. Samtidigt har på vissa håll kunnat förmärkas en viss reaktionär lutning åt östeuropeiska tendenser. Det är därför glädjande att se, att konstens målsmän, främst den unga svenska arkitekturens, fasthålla kontakten med den västerländska kulturriktning, som dock torde vara vår naturliga framtid.

De båda främsta kyrkoförslagen äro i grundtypen fullkomligt olika. Wahlmans förslag är en centralkyrka, det Tengbom-Thorulfska däremot en väl proportionerad långkyrka. Det är därföre mycket svårt att gifva någotdera af dem absolut företräde. Centraltypen är ju förut intill leda upprepad i Stockholm, men Wahlmans originella och konstnärliga behandling af uppgiften gör den ny och intressant. Rent konstnärligt är det Wahlmanska förslaget öfverlägset det andra, och därtill mycket billigt i kostnad. En vacker långkyrka med dubbeltorn öfver västfasaden skulle emellertid vara en behöflig och välkommen tillökning till våra kyrkotyper, och andra pristagarenas enkla, värdiga och pittoreska formgifning, ehuru i interiören mindre genomarbetad än motpartens, gör den ännu mera sympatisk. En omtäfling mellan dessa båda skulle därför vara af stort intresse för församlingen-byggherren. Vi återgifva här nedan täflingens program jämte prisnämndens utlåtande.

Torben Grut.

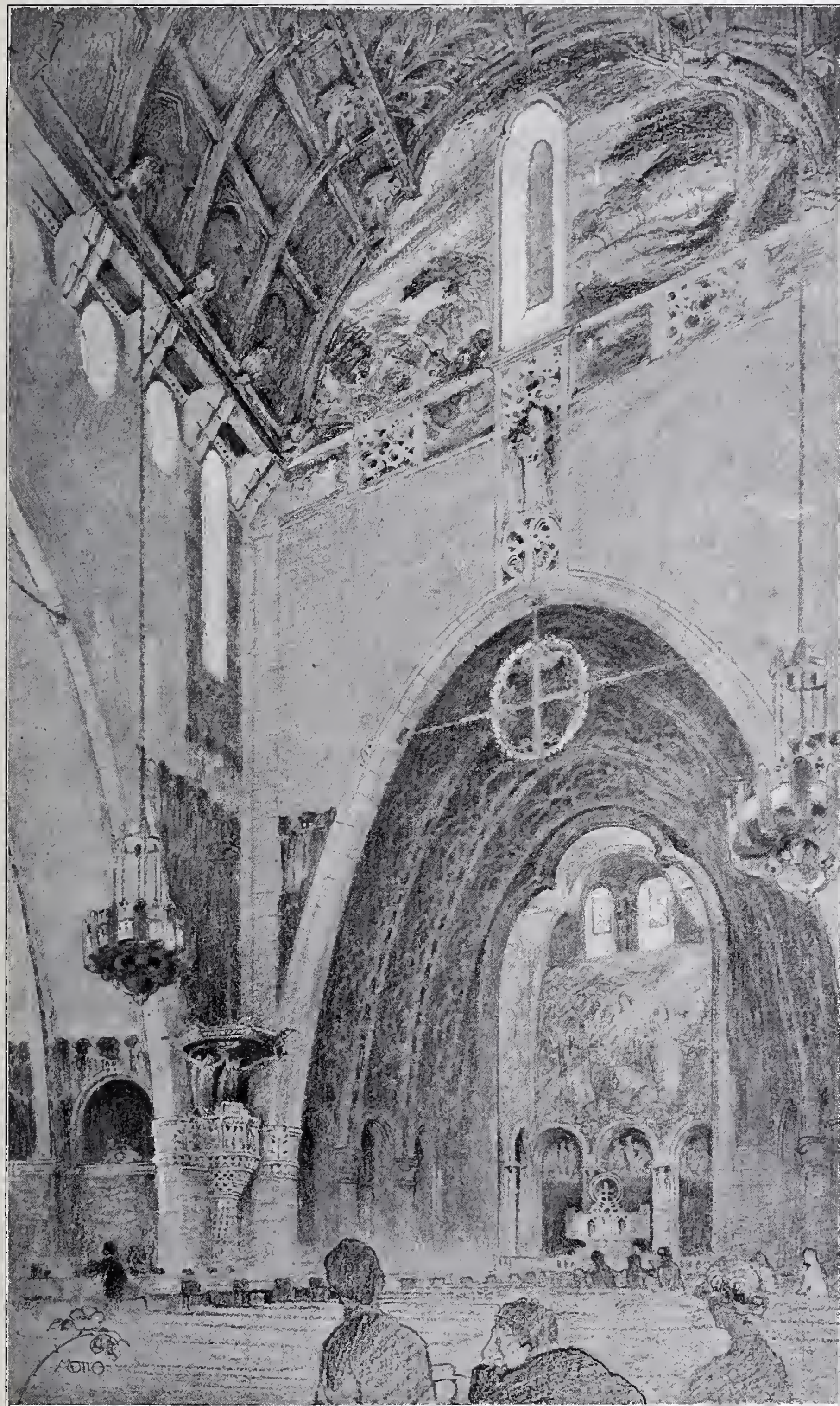

ARKITEKTEN WAHLMANS FÖRSLAG. INTERIÖR AF KYRKAN.

PROGRAM

för täflan mellan svenska arkitekter i fråga om skissritningar med beskrifning till en ny kyrka jämte församlingshus för Hedvig Eleonora församling i Stockholm.

På den plats, som är angifven å medföljande tomtkarta, skall uppföras en med torn eller kupolöfverbyggnad försedd kyrka samt ett församlingshus.

Följande bestämmelser må vid utarbetandet af skisserna lända de täflande till efterrättelse.

Rörande kyrkan:

1:o) Kyrkan skall uppföras af tegel på sockel af granit samt täckas med skiffer, tegel eller kopparplåt, för dörr- och fönsteromfattningar, lister och dekorationer föreslår täflande lämpligt hållbart material, släta ytor putsas eller fogstrykas.

2:o) Kyrkan skall rymma i öppna bänkar cirka 1,500 fasta sittplatser, af minst 0,55 m. bredd, och skall afståndet från bänkrygg till bänkrygg vara minst 0,85 m.

3:o) Minst 3, med vindfång försedda ingångar, skola anbringas och så ordnas, att korsdrag i möjligaste mån i kyrkan undvikes och till-

KYRKANS NORRA FAÇAD.

KYRKANS VESTRA FAÇAD.

FAÇADER OCH SEKTION AF FÖRSAMLINGSHUSET.

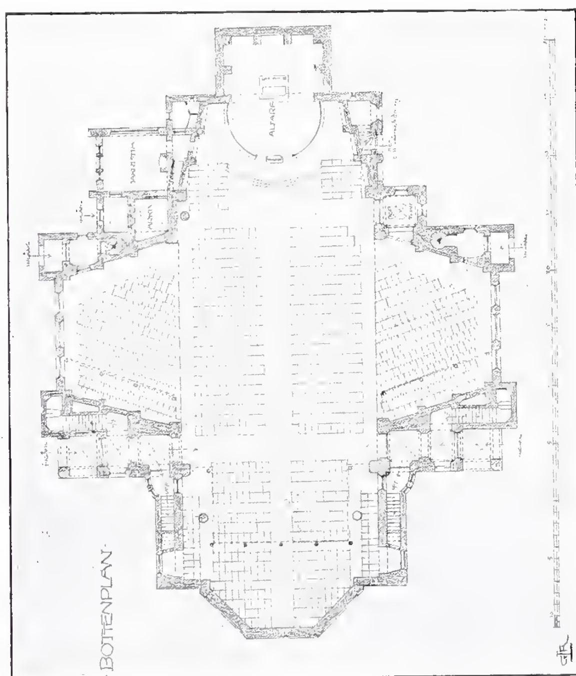

PLAN AF KYRKAN.

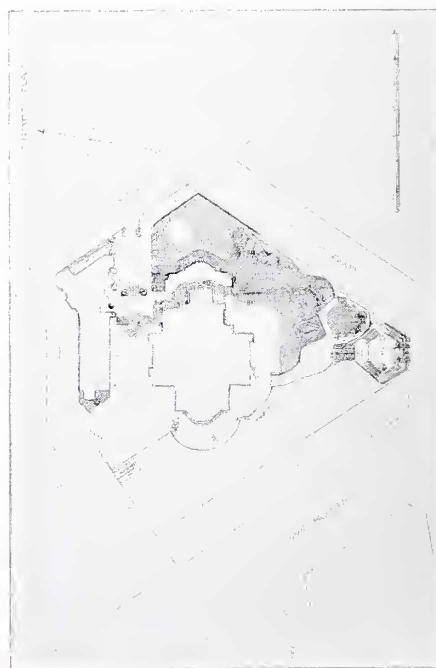

SITUATIONSPLAN.

ARKITEKTEN ISRAEL WAHLMANS FÖRSLAG.

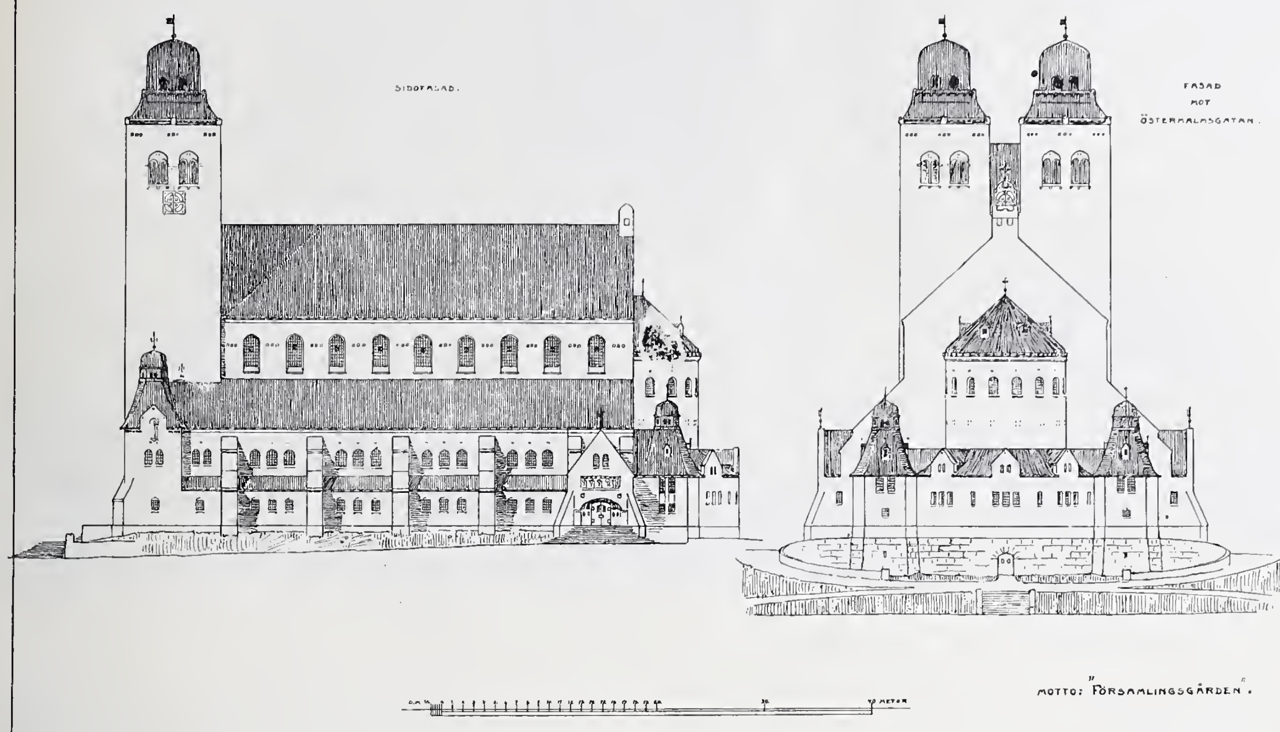

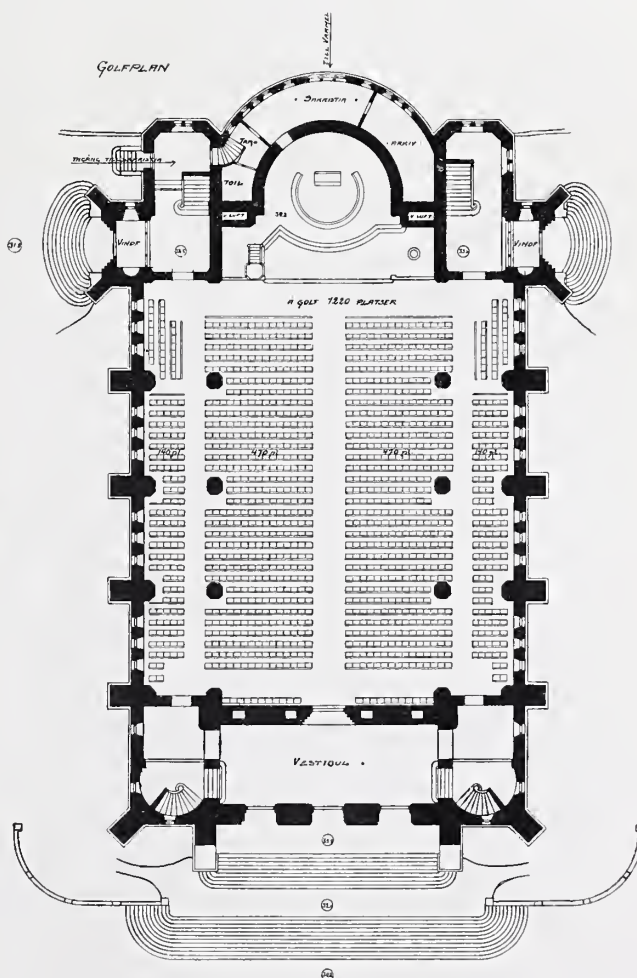

ARKITEKTERNA TENGBOMS OCH THORULFS FÖRSLAG.

ARKITEKTERNA TENGBOMS OCH THORULFS FÖRSLAG. FAÇAD ÅT KARLAVÄGEN.

träde till eventuella läktare erhålles utan passage genom kyrkan.

4:o) Hufvudgången bör hafva minst 2,4 m:rs bredd.

5:o) Platsen för de viktigaste kyrkomöblerna, äfven dopfunten, angifves å planritningarna.

6:o) Invid rymlig och ljus sakristia bör finnas ett hvälfdt, brandfritt arkivrum samt toalettrum.

7:o) Orgeln skall hafva minst 32 stämmor och bör invid densamma finnas sittplatser för 40 sångare, dessa platser skola ej inräknas i ofvannämnda 1,500 platser.

8:o) I tornet eller kupolöfverbyggnaden skall utrymme finnas för tre stycken ringklockor af lämplig storlek, och skall dessutom å lämpligt ställe inom byggnaden beredas plats för urverk med helst 4 st. visartaflor.

9:o) Sättet för kyrkans uppvärmning bör i förslaget angifvas.

10:o) Byggnadskostnaden för kyrkan komplett färdig med planerings-, terrasserings- och grundläggningsarbeten samt all inredning, äfven värmeledning och elektrisk belysning med armatur, får ej öfverstiga 700,000 kr.

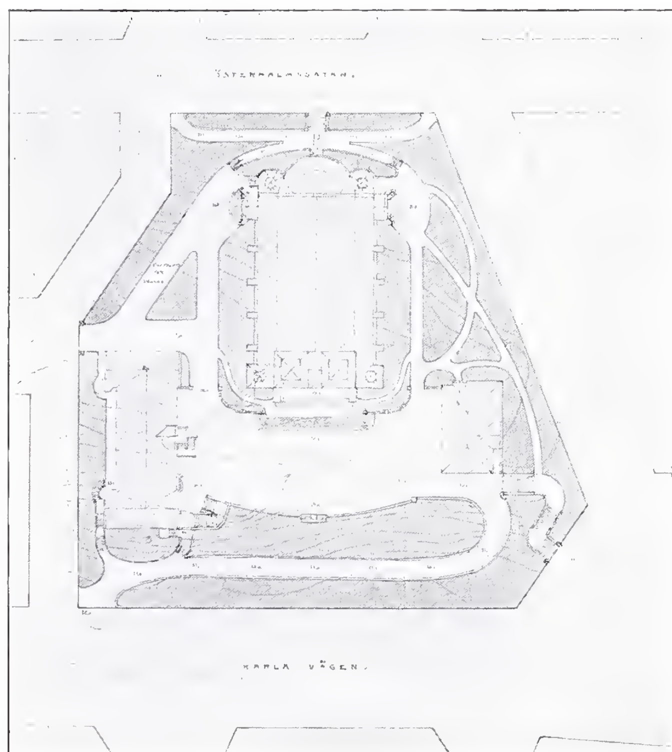

SITUATIONSPLAN.

ARKITEKTERNA TENGBOMS OCH THORULFS FÖRSLAG.

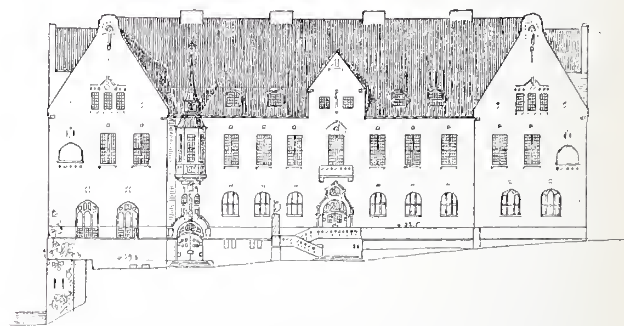

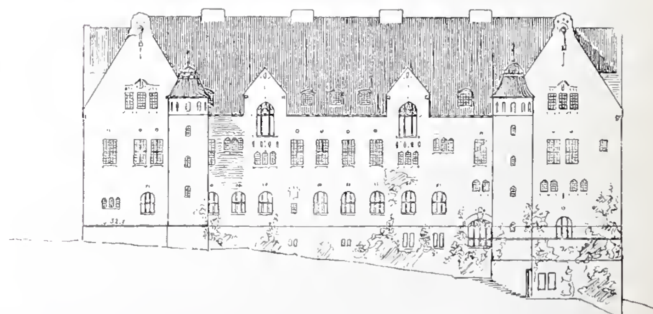

FÖRSAMLINGSHUSET.

Rörande församlingshuset:

1:o) Angående byggnadsmaterial gäller för denna byggnad samma bestämmelser som för kyrkan.

2:o) Byggnaden skall innehålla:

a) kyrksal, cirka 100 m.², med rum för pastor (c:a 15 m.²), herr- och damtoalett samt nödiga klosetter och pissoar för läsbarnen.

b) Pastorsexpeditionen, cirka 70 m.², med väntrum c:a 30 m.². Kapprum, arkiv och rum för kyrkoherden, minst 20 m.²; till detta sistnämnda rum bör finnas ett mindre kassahvalf och bör rummet stå i bekväm förbindelse med kyrkoherdens våning.

c) Sessionssal för kyrko- och skolråd cirka 45 m.², med rum för kyrkovärdarne, arkiv, kassahvalf, väntrum, kapprum och toalettrum.

d) Boställsvåning för kyrkoherden, innehållande 8 rum och kök, en boställsvåning för komminister, innehållande 6 rum och kök, två boställsvåningar för pastorsadjunkt och klockare, innehållande hvardera 5 rum och kök samt en bostad, innehållande 2 rum och kök för kyrkovaktmästaren; dessutom bör, tillgängliga från förstuga, finnas 3 st. reservrum.

3:o) Byggnadskostnaden för församlingshuset komplett färdigt med grund och fast inredning, men ej lösa möbler medräknade, får ej öfverstiga 225,000 kronor.

Då en del af tomten, gränsande mot Karlavägen, ännu ej är af församlingen förvärfvad (denna del angifves å tomtkartan medels röd streckning), måste tvenne alternativa situationsplaner uppgöras, den ena, detta såsom hufvudförslag, med den rödstreckade tomtytan ansedd hörande till tomten, den andra med denna yta ansedd såsom icke tillhörande tomten, utan för annat ändamål bebyggd. Å båda dessa situationsplaner skola kyrkans och församlingshusets läge äfvensom tomtens ord nande med gångar och trappor samt prydande med planteringar angifvas, äfven skola de viktigaste punkternas höjdlägen angifvas. Vid bestämmandet af dessa höjdlägen bör hänsyn tagas till kyrkans bekväma tillgänglighet vid begrafningar och andra kyrkliga förrättningar.

Inlämnadt täflingsförslag måste omfatta både kyrkan och församlingshuset, och komma de hufvudsakligen såsom helhet att bedömas, dock kunna möjligen förslagen prisbelönas hvar för sig.

Täflingsförslag, hvars ritningar böra vara i orulladt skick, skall vara försedt med motto eller märke, åtföljas af förseglad namnsedel samt bestå af följande handlingar:

för kyrkan:
minst två planritningar;
minst tre fasadritningar;
längd och tvärsektion;
perspektiv om möjligt äfven visande församlingshuset; samt
material och konstruktionsbeskrifning, afsedd att jämte ritningarna läggas till grund för de kostnadsberäkningar, som prisdomarne komma att låta utföra.

Församlingshuset:
samtliga planer;
tre fasader;
minst en sektion samt beskrifning liknande den till kyrkan.

Samtliga nu omnämnda plan-, fasad- och sektionsritningar utföras i skala 1 : 200; ofvan omnämnda tvenne alternativa situationsplaner utföras i skala 1 : 500.

Täflingsförslag skola vara inlämnade senast den 10:e april 1906 kl. 12 på dagen i Hedvig Eleonora församlings pastorsexpediton, Jungfrugatan n:r 7 B.

Förslagen komma omedelbart därefter att granskas och bedömas af en nämnd bestående af: f. d. öfverintendenten A. T. Gellerstedt, arkitekterna Ludvig Peterson och Erik Lallerstedt samt riksantikvarien Hans Hildebrand och dockmästaren Feod. Werner.

För de enligt prisnämndens åsikt bästa och förestående bestämmelser uppfyllande täflingsförslagen utdelas följande pris:

för kyrkan:

ett första pris å	3,000	kronor
» andra » å	1,500	»
» tredje » å	1,000	»

för församlingshuset:

ett första pris å	1,000	kronor
» andra » å	750	»
» tredje » »	500	»

Prisnämnden äger äfven rättighet till inköp föreslå inkomna förslag, inköpspriset må i så fall mellan församlingens befullmäktigade och förslagsställaren öfverenskommas.

Blott namnsedel till prisbelönadt förslag öppnas.

Pris berättigar ej ovillkorligen till byggnadsritningarnas utförande, dock må den förslagsställare, hvars projekt äger sådana förtjänster, att detsamma i sina hufvuddrag lägges till grund för kyrkans och församlingshusets utförande, äga rättighet mot ersättning enligt gällande arkitekttaxa utföra samtliga för nämnda byggnadsföretag erforderliga byggnadsritningar.

Efter prisbedömningen komma samtliga förslag att offentligen utställas, hvarvid äfven prisnämndens utlåtande hålles tillgängligt.

Icke prisbelönade förslag få därefter afhämtas i ofvannämnda pastorsexpedition.

Stockholm, Hedvig Eleonora den 1 december 1905.

Kyrkorådet.

PRISNÄMNDENS UTLÅTANDE

öfver täflingsförslag till kyrko- och församlinghus å tomten N:o 2 i kvarteret Domherren, i Stockholm och Hedvig Eleonora numera Engelbrekts församling.

Vid täflingstidens utgång hade 22 förslag till såväl kyrka som församlingshus inkommit, och ansåg nämnden samtliga dessa förslag äga föreskrifvet antal ritningar och handlingar. Förslagen voro försedda med följande motton eller märken och af kyrkorådet vid förslagens öppnande numrerade i följande ordning.

N:o 1 motto »Granit», N:o 2 motto »Presto», N:o 3 i st. f. motto murslef i tecken, N:o 4 motto »Prudentius», N:o 5 i st. f. motto en sköld med E, N:o 6 motto J. H. S., N:o 7 motto »Församlingsgården», N:o 8 motto »Cirkel», N:o 9 motto »Jam», N:o 10 motto »Sententia mea», N:o 11 motto »Olle», N:o 12 motto »Croix» N:o 13 motto »Domino», N:o 14 motto »Otto» ritadt i en sköld, N:o 15 motto »Consiglio», N:o 16 i st. f. motto En blomma med kvist, N:o 17 motto »Choral», N:o 18 motto »Hedvig Eleonora», N:o 19 motto »Bi Li», N:o 10 motto »Kali», N:o 21 i st. f. motto Välgörenhetsmärke, N:o 22 motto »Complex».

Vid en första pröfning af de nu uppräknade förslagen har nämnden funnit följande på grund af antingen konstruktiva eller konstnärliga brister eller olämpliga anordningar i allmänhet ej kunna ifrågakomma till erhållande

af pris, nämligen N:o 1 »Granit», N:o 3 »Murslef i tecken», N:o 4 »Prudentus», N:o 5 En sköld med E, N:o 6 »J. H. S.», N:o 10 «Sententia mea», N:o 11 »Olle», N:o 15 »Consiglio», N:o 18 »Hedvig Eleonora», N:o 19 »Bi Li».

Vid ytterligare granskning har nämnden på nedanstående grunder från pris pris uteslutit följande i vissa afseenden dock ganska förtjänstfulla förslag: N:o 21 Välgörenhetsmärket. Förslagets fasadarkitektur äfvensom interiörens arkitektur af föga värde, men äger förslaget, hvad beträffar planerna och särskildt församlingshuset, äfvensom, hvad byggnadernas gruppering angår, förtjänster.

N:o 20 Kali. Äger en förståndig ehuru ganska torr och intetsägande arkitektur. Kyrkan och församlingshusets inbördes läge å tomten ej arkitektoniskt ordnadt.

N:o 9. Jam. Hvad kyrkans och församlingshusets inbördes läge angår, gäller samma anmärkning som vid närmast föregående förslag. Det stora midtkrönet å kyrkan är på intet sätt för kyrkans inre tillgodogjordt. Kyrkans och församlingshusets byggnadskostnader stora, kyrkans plan och fasader äga dock afsevärda förtjänster.

Sedan å de återstående sex förslagen utförts kostnadsberäkningar har nämnden beslutat tillerkänna

1:a priset för kyrkan och församlingshuset åt förslaget N:o 16 i st. f. motto En blomma med kvist.

Förslaget är af självständig, helgjuten karakter med åtminstone hvad det yttre angår en för våra förhållanden synnerligen lämplig och på samma gång originell arkitektur, samt äger dessutom följande förtjänster: synnerligen väl ordnad situationsplan, med omsorgsfull tillämpning af terrängförhållandena, väl anordnade ingångar, predikstol och kor synliga från alla platser i kyrkan, vackert belyst interiör, alla kyrkans och församlingshusets detaljer äfvensom kyrkomöblerna vittnande om, att dem gifvits en god konstnärlig omvårdnad, församlingshusets planer så ordnade, att i detsamma boende familjer hafva skilda trappor och förstugor.

Interiören visar goda konstruktiva anordningar, men synes dekoreringen af triumfbågen vara af en för våra förhållanden främmande karakter.

Byggnadskostnaden ej öfverstigande de i programmet uppgifna summorna.

2:a priset för kyrkan och församlingshusetaåt förslaget N:o 7 motto Församlingsgården.

Förslaget har en enkel, värdig och monumental karakter, med en för våra klimatiska förhållanden särdeles god arkitektur och äger dessutom följande förtjänster: I hufvudsak väl ordnad situationsplan, väl ordnade ingångar, predikstol och kor synliga från nästan samtliga platser, interiören af en monumental, lätt öfverskådlig karakter, med vacker belysning.

Församlingslokalerna inrymda i två byggnader och där på ett förståndigt sätt ordnade; en anordning genom hvilken, ehuru icke ifrågasatt i programmet, författaren dock kan anses hafva löst den föreliggande uppgiften.

Byggnadskostnaden i det närmaste motsvarande programmets föreskrift.

Nämnden anser såväl det med första som det med andra priset belönade förslaget, som bägge visa mycket goda konssnärliga insatser i vårt lands kyrkobyggnadskonst, vara af den beskaffenhet, att de efter någon omarbetning med stor fördel lämpa sig till utförande

3:e priset för kyrkan åt förslaget N:o 17 motto »Choral».

Förslaget har en god och väl genomarbetad arkitektur samt äger dessutom följande förtjänster: god situationsplan, kyrkans ingångar, ehuru ej af monumental verkan, i öfrigt dock tillfredsställande, kor och predikstol synliga från nästan samtliga platser i kyrkan. Hufvudfasaden af en särdeles liffull och tilltalande verkan.

Kostnadssumman i det närmaste öfverensstämmande med programmet.

Församlingshuset har ej kunnat tillerkännas något pris, emedan detsammas planer ej äro tillfredsställande, — särskildt äro bostadslägenheterna genom rummens placering och otillfredsställande storlek ej i enlighet med nutidens fordringar, — och fasaderna mot Östermalms- och Ugglevikgatorna genom de många trapptornen oroliga.

3:e priset för församlingshuset åt förslaget N:o 12 motto »Croix».

Förslaget äger som helhet betraktadt förtjänster såväl i plananordning som hvad byggnadernas yttre angår, men anser nämnden, att, då kyrkans hufvudfasad ej är lyckligt löst och förslagets kostnad afsevärdt öfverskrider den bestämda kostnadssumman, blott församligshuset, hvilket äger goda såväl planer som fasader, må kunna belönas.

Förslagen N:o 2 motto »Presto» och N:o 22 »Complex» hafva till följd af deras höga byggnadskostnader ej till pris kunnat ifrågakomma, men äger förslaget med motto Presto en monumental och helgjuten arkitektur samt en god plan till kyrkan, och förslaget med mottot Complex äger fasader, som hvad gruppering och liffull totalverkan angår, äro bland de bästa af de inkomna förslagen, hvarför enligt nämndens åsikt vore önskvärdt, om båda dessa förslag af församlingen inlöstes.

Stockholm den 12 maj 1906.

A. T. GELLERSTEDT.

HANS HILDEBRAND. LUD. PETERSON.

FEODOR WERNER. ERIK LALLERSTEDT.

med skiljaktig mening i afseende på första priset för kyrkoritningen.

A. H. Hallin.

KONST- OCH INDUSTRIUTSTÄLLNINGEN I NORRKÖPING.

Den 1 juni öppnades högtidligen i Norrköping en större utställning af konst och industri. I denna tidskrifts allmänna afdelning har redogjorts för utställningsområdets allmänna anordning samt för en del af dess arkitektur. Vi komma att i ett senare häfte lämna en mera ingående framställning af utställningens bästa byggnader. Vi kunna emellertid icke underlåta att idag lämna ett offentligt erkännande speciellt åt arkitekten Carl Bergsten och hans medhjälpare arkitekten Morssing för det förtjänstfulla arbete, de nedlagt på dessa. Från sakkunnigt håll torde de i sinom tid få röna det erkännande, som hittills af »den kompakta majoriteten» förnekats dem. Den från Wien importerade något abstrakta och »renodlade» stilhållningen torde vara lika lämplig för provisoriska utställningsbyggnader som den är oanvändbar för bestående arkitektur.

Äfven landtbruksmötets byggnader skola vi sedermera återgifva, i den mån, tidskriftens numera hårdt begränsade utrymme det tillåter.

ARKITEKTUR
OCH DEKORATIV KONST

ORGAN FÖR
SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS
AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST

ÅRGÅNG 36 AF TEKNISK TIDSKRIFT
ANSVARIG UTGIFVARE: NILS KJELLBERG
REDAKTÖR: ARKITEKT TORBEN GRUT

SOFIAKYRKAN I STOCKHOLM.

Sofiakyrkan är i enlighet med programmets bestämmelse byggd efter centralkyrkosystemet. Kyrkans midttorn reser sig öfver en plankvadrat af 21,10 m. yttre mått. Denna kvadrat är invändigt affasad i hörnen, hvarigenom bildas ett åttkantigt församlingsrum, från hvilket fyra korsarmar utgå, hvardera med en invändig bredd af c:a 13 meter. Uti tre af dessa korsarmar äro läktare, den västra öfver hufvudingången är orgelläktare. Den fjärde korsarmen är koret. Kyrkan har fem ingångar för menigheten, alla försedda med dubbla vindfång. Vid hufvudingången ligger en förhall af 8,5 m:s bredd och 4,3 m:s djup. De fyra sidoingångarne stå i förbindelse både med kyrkans nedre del och genom trappor med läktarne. Bakom koret ligger, skiljdt från kyrkan ett begrafningskapell af 6×8,20 m:s plan med särskild ingång, vidare sakristia med egen tambur och toilett, samt ett arkivrum.

Kyrkans utvändiga mått efter midtaxeln i öster och väster är 46,47 m., efter axeln i norr och söder 33,50 m., kontreportarnes utsprång oberäknade.

Kyrkorummets största mått invändigt från vägg till vägg är 31,60 m., korsarmarmarnes bredd 13,30 m.

Kyrkan är helt och hållet hvälfd med tegelhvalf. Hvalfven och tornkonstruktionen uppbäras dels af de fyra stora murpelarne i korskvadratens hörn, dels af de dessa pelare sträfvande sidomurarne till korsarmarna. Anfangen för hvalfven och för de stora tornet uppbärande massiva, snedt stående tegelbågarne äro gjutna af beton. De tornet uppbärande bågarne hafva parabolisk form, deras genomskärningsarea har en bredd af 1,30 och en höjd af 1,80 m. De äro utförda af småtegel i cementbruk.

Det åttkantiga tornrummet är afskiljdt från kyrkan och från tornspiran medelst betonhvalf och innehåller tre ringklockor.

CENTRALTRYCKERIET, STOCKHOLM.

SOFIAKYRKAN. INTERIÖR. Arkitekt: GUSTAF HERMANSSON.

Tornspiran utgöres af en järnställning täckt med kopparplåt på brädunderlag.

Kyrkans invändiga höjd från golfvet till stora kupolens hjässa är 22,53 meter. Väggar och hvalf äro invändigt helt och hållet putsade med kalkbruk. Kapitälen invändigt af Öfvedsklosters sandsten, de läktarne uppbärande kolonnernas skaft af polerad röd granit. Putsytorna i kyrkan äro målade med kalkfärg »al secco», hvarvid utförts figurala framställningar ur bibliska historien, inramade af dekorering i rosmotiv.

Uti rosettfönstret öfver altaret finnes en glasmålning af c:a 6,5 meters diameter, som skall föreställa Kristi förklaring.

Altarprydnaden utgöres af en framställning af Döpelsens instiftande. Denna skulptur omgifves af en infattning af rikt snidad ek.

Armaturen för elektriska ledningarne är af guldfernissad messing.

Prädikstol, bänkar, läktarbarriärer och orgelfasad äro af skulpterad ek. Orgeln har 22 stämmor på två manualer och pedal. Dopfunten är af röd sandsten. Kyrkan innehåller fasta sittplatser för sammanlagdt 1,333 personer, däraf nere i kyrkan 953 platser, å de bägge sidoläktarne 314 platser, samt å orgelläktaren 66. Sittplatsernas bredd är beräknad till 50 cm., afstånd från bänkrygg till bänkrygg 82 cm. Uppvärmningen sker medels varmluft från en värmekammare under koret,

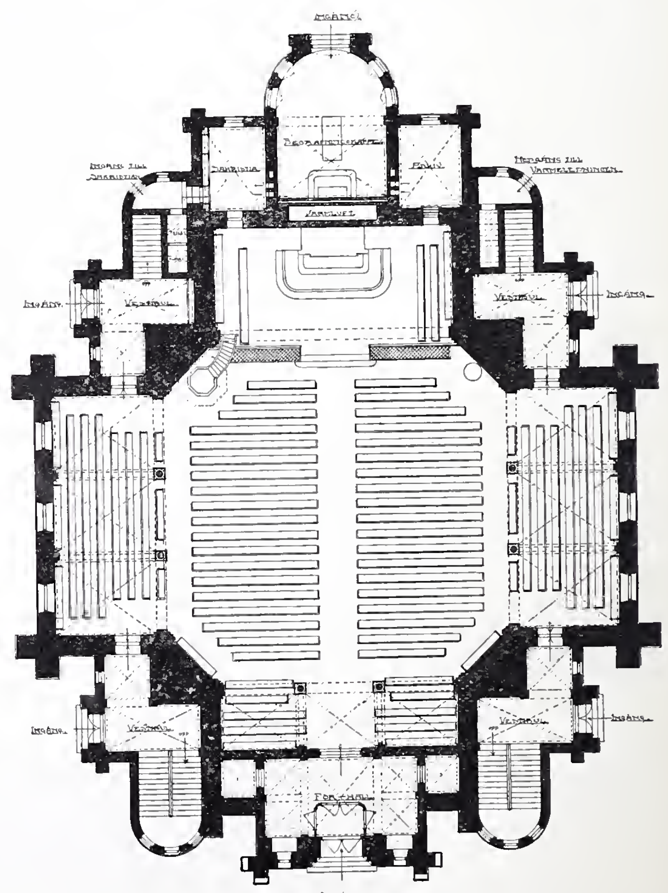

SOFIAKYRKAN. INTERIÖR. Arkitekt: GUSTAF HERMANSSON.

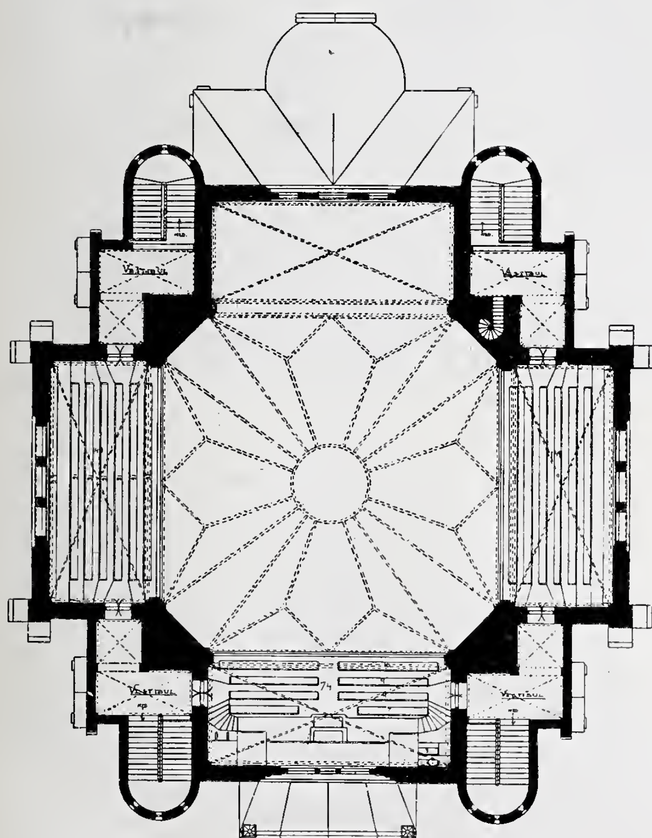

försedd med tre kaloriferer. Varmluften inkommer i kyrkan bakom altaret, återgångsluften ledes till värmekammaren genom galler vid korgolfvets framkant. Askledarespetsar finnas å alla kyrkans uppstående spetsar och taknockar, förbundna med hvarandra sinsemellan och med större järnmassor inom byggnaden.

Följande personer hafva varit anställda vid kyrkobyggnaden:

såsom arkitekt och arbetsledare, undertecknad, såsom kontrollant ingeniör Otto Ehrngren, såsom kontrollant för järn- och murkonstruktioner majoren m. m. P. Ax. Lindahl.

Kontrollant för grundläggningsarbetet ingeniör H. Bennet, konstruktör af tornspiran: ingeniören Fritz Söderbergh, kontrollant för elektriska ledningarne ingeniör Ivar Rosén, konstruktör af värmeledningen ingeniör W. Dahlgren, som äfven levererat apparaterna.

De olika arbetena äro utförda af följande personer:

hufvudentreprenaden af byggmästaren F. Bang,

grundläggning och sprängning af grundläggaren Aug. Johansson,

det yttre stenarbetat af aktiebolaget Hilleviken,

kalkfärgsdekoreringen af artisten C. Althin, som utfört figurala orneringar, samt artisten J. Thulin som utfört den ornamentala,

altarets gipsrelief af artisten H. Wetterlund,

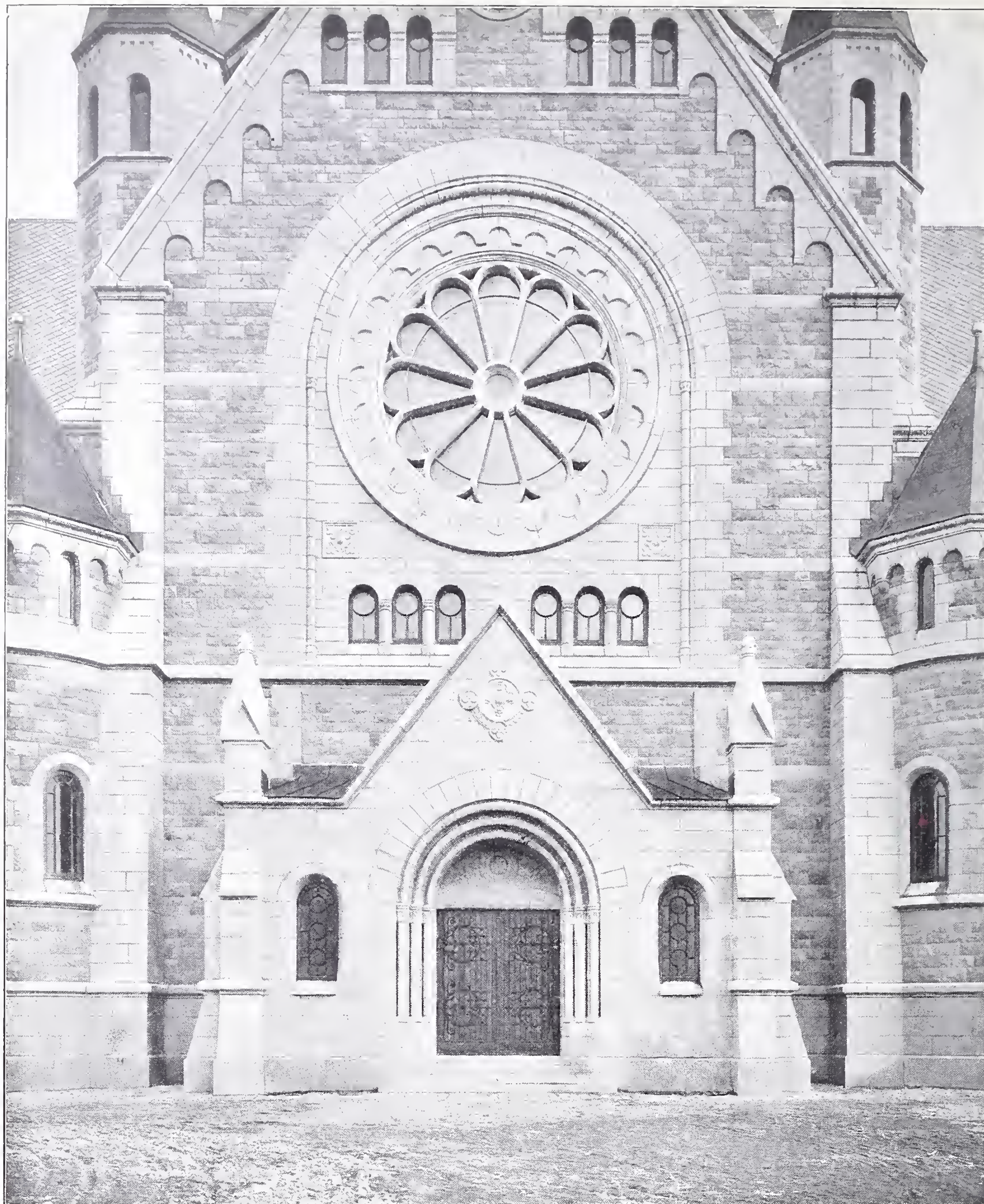

SOFIAKYRKAN. HUFVUDPORTALEN. Arkitekt: GUSTAF HERMANSSON.

glasmålningarne i koret af Neumann & Vogel efter kartonger af artisten Olle Hjortsberg,

träarbetet till altare, predikstol, bänkar, läktarbarriär m. m. af aktiebolaget Malmö snickerifabrik, Limhamn,

vatten- och afloppsledningar af P. A. Sjögren & C:o,

elektriska ledningar af ingeniören O. Heilborn,

elektriska armaturen af Aktiebolaget Nordiska Kompaniet,

diverse smidesjärnsarbeten af smedsmästaren Hj. Samuelsson,

orgelverket af orgelbyggaren J. Magnusson, Göteborg,

orgelmotorn af ingeniör Ivar Rosén,

åskledare af firman John Anderssons efterträdare,

tornkonstruktionen af K. J. Svensson & C:o,

ringklockorna af J. Beckman & C:o,

antependier och mässhakar af Handarbetets Vänner,

kyrksilfver af Guldsmedsaktiebolaget, m. fl.

Hans Maj:t Konungen har skänkt ett antependium till kyrkan, direktören Gust. Pettersson kyrksilfret samt en okänd dam en summa till korfönster.

Gust. Hermansson.

TÄFLINGEN FÖR NY KYRKA JÄMTE FÖRSAMLINGSHUS FÖR ENGELBREKTS FÖRSAMLING I STOCKHOLM.

(Fortsättning från häftet 7.)

III:E PRIS FÖR KYRKAN. Arkitekt Ch. Lindholm.

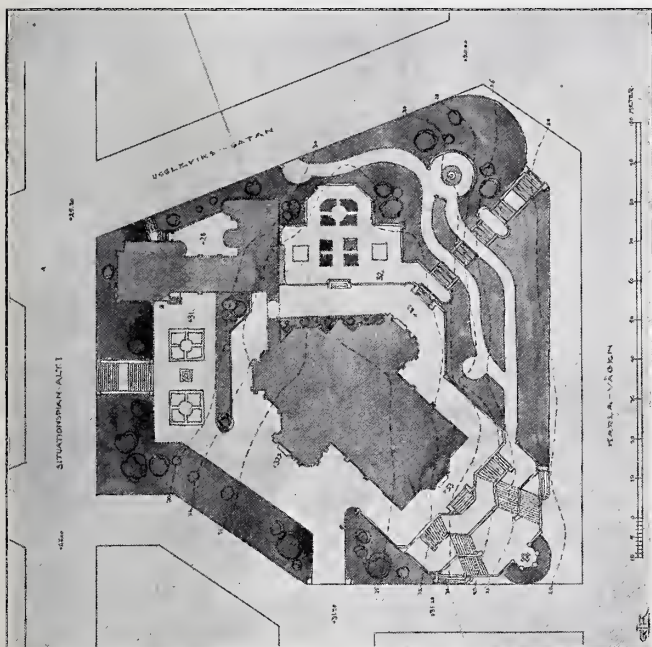

III:E PRIS FÖR KYRKAN. Arkitekt Lindholm.

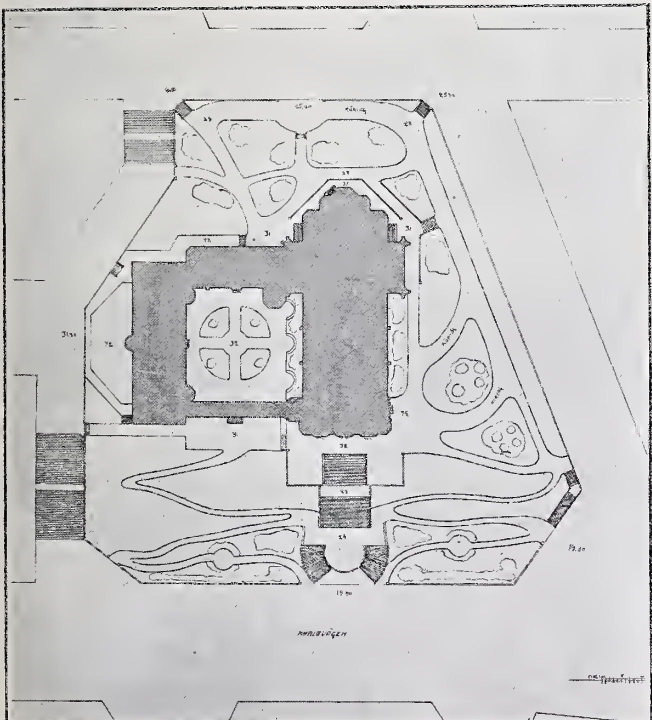

III:E PRIS FÖR FÖRSAMLINGSHUSET. Arkitekt G. A. Nilsson.

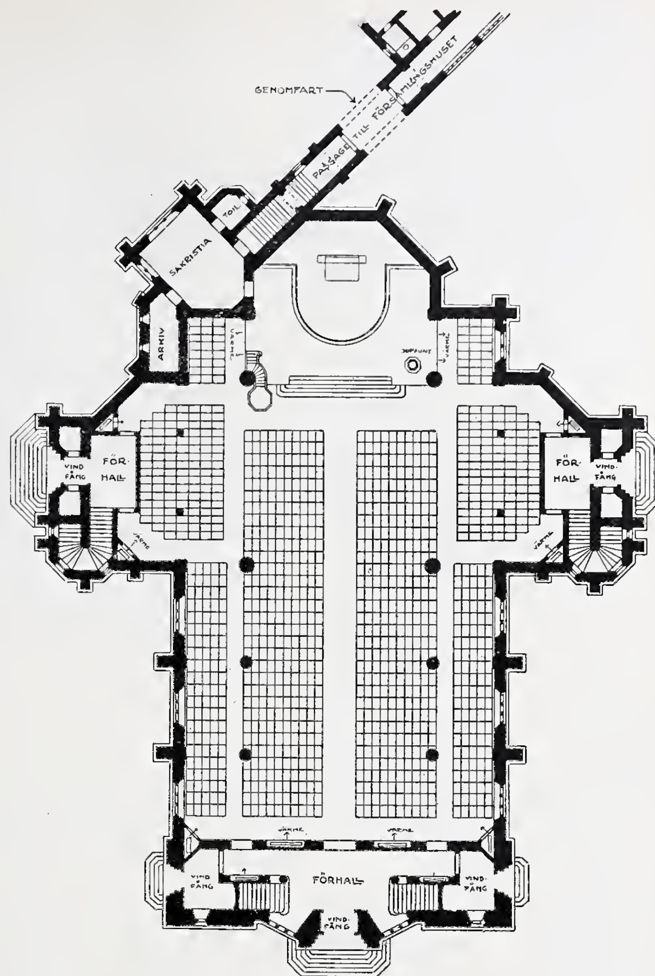

III:E PRIS FÖR KYRKAN. Arkitekt Lindholm.

I föregående häfte återgåfvos I:sta och II:dra pristagarnas projekter till *Engelbrekts församlings kyrka och församlingshus.* Vi bringa här några bilder af III:dje prisen samt af de två till inköp föreslagna. Det är af intresse att i samma häfte införa bilder af den nyligen fullbordade *Sofiakyrkan*, hvilken som bekant är ett resultat af allmän täfling. Arkitekten har af nämnden tilldelats första priset och med anledning däraf erhållit beställningen. Han har utfört den i öfverensstämmelse med originalprojektet, som har syskon i Tyskland, och äfven med sina föregående, af prisnämnden kända verk. Han har utfört ett samvetsgrant arbete. Kritici må därför hålla sig till prisnämnden för Sofiakyrkan.

Som vi hafva en annan smak, än denna visat, vilja vi ej yttra oss om resultatet. Vi lämna endast stoff till begrundande för Engelbrekts församlings byggnadskommitterade. Måtte de välja *den rätte mannen.* De hafva varit lyckliga nog att få honom med i täflingen som pristagare.

T. G.

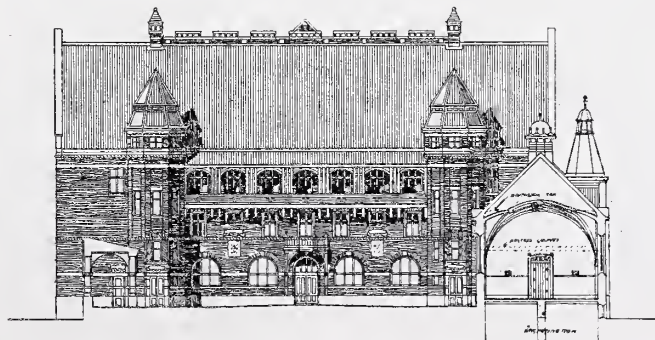

III:E PRIS FÖR FÖRSAMLINGSHUSET. Arkitekt G. A. Nilsson.

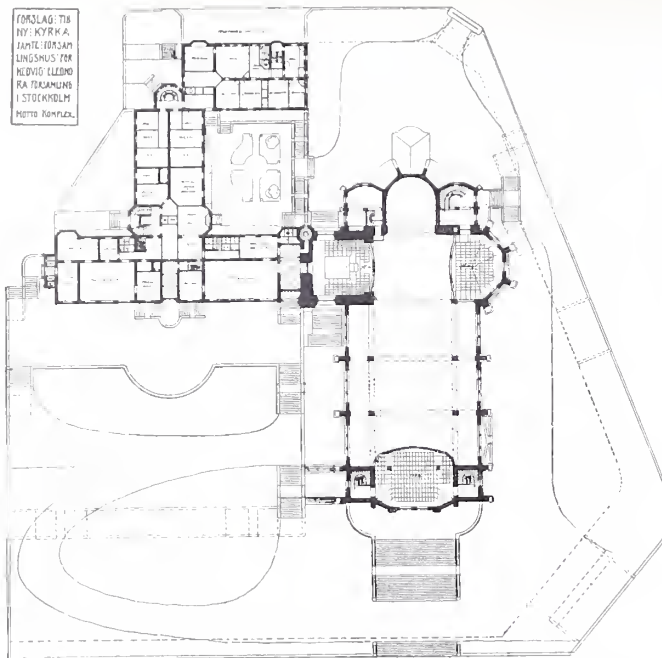

ARKITEKTEN AXEL LINDEGRENS FÖRSLAG TILL ENGELBREKTSKYRKAN.

NÅGRA NYA UPPGIFTER FÖR VÅRA ARKITEKTER, MED AFSEENDE PÅ BYGGNADERS UPPVÄRMNING.

Valet af system vid en byggnads uppvärmning (resp. ventilation) beror som bekant på många omständigheter: den personliga smaken, byggnadens storlek, ändamål och allmänna anordning, möjligheten att bereda nöjaktig skötsel af ugnar och apparater, prisfrågor och sist, liksom först (med rätt eller orätt!): den personliga smaken.

Inom boningshuset är ännu så länge uppvärmning med kakelugnar och kaminer förhärskande; och detta gäller ej blott smärre utan äfven större byggnader. Äfven om många andra slags lokaler kan sägas detsamma (affärskontor, smärre handtverkerier o. s. v.).

Kakelugnarne äro omhändertagna af våra främsta artister, hvilka skapat nya, mycket tilltalande typer. Porslinet eller t. o. m. enklare lera är ett material, som ansetts värdigt en fullt konstnärlig behandling, hvilken desto bättre icke ens behöfver afsevärdt försvåra eller fördyra det tekniska utförandet. Men tyvärr börjar kakelugnen att blifva misskrediterad i ett annat afseende: den fordrar nämligen ett bränsle, som blir dyrare snart sagdt med hvarje år: ved. Och eldar man med kol eller koks i en kakelugn, så ger denna sitt ogillande förr eller senare tillkänna genom att spricka sönder; och en spruken kakelugn ser icke vidare dekorativ ut, hvarförutan den har sina betänkligheter i afseende på ekonomi och eldfara. För att spara bränsle — och mången, som har råd att bo i rum med snygga kakelugnar, *måste* tänka på bränslekostnaden — användas därför kaminer, däri antracit eller koks kan brännas. Icke sällan får man därför se en svart, ful kamin stående *framför* en prydlig kakelugn. Finnes någon, som anser anordningen i fråga vara *vacker?* Ekonomisk *kan* den vara, men skulle onekligen vara så i ännu högre grad, om kakelugnen vore borta. Ty en god kamin ger högre verkningsgrad än en kakelugn vid den ordinära skötsel, som vanligen kommer kakelugnen till del, och behöfver alltså ej hjälp af någon kakelugn att tillgodogöra värmet.

Huru många äro emellertid de fall, där man vågat taga steget ut och ersatt nyssnämnda kombination med en kamin? Högst få!

Sant är, att härvid slentrianen spelar en icke oviktig roll. Till följd af denna insättes mångenstädes kakelugn i rum, som äro så kalla, att enbart kakelugnen icke *kan* värma dem. »Man får väl i nödfall insätta en kamin», heter det. Ofta gifves företräde åt kakelugnen af den grund, att man — med orätt — misstror allt hvad kaminer heter; men icke sällan äro estetiska skäl de bestämmande.

Flertalet kaminer äro konstruerade med så godt som uteslutande hänsyn till praktiska nyttan, och man har ej sällan trott sig tillräckligt tillgodose prydligheten genom att påsätta några mer eller mindre meningslösa, förnicklade ornamenter. Och ehuru jag ingalunda vill upphäfva mig till konstdomare, inser jag till fullo, att en svart plåtcylinder — med eller utan nickelgrannlåter — icke passar i hvilken omgifning som helst, t. o. m. i högst få omgifningar.

Så långt torde jag nog finna medhåll hos herrar arkitekter. Men kanske blir detta mindre förhållandet,

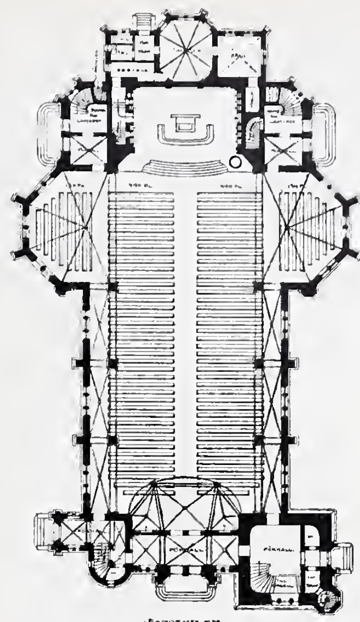

ARKITEKTEN ALF LANDENS FÖRSLAG TILL ENGELBREKTSKYRKAN.

då jag vågar uttala den öfvertygelsen, att kaminer äro fullt lika förtjänta af en konstnärlig behandling som kakelugnar och spisar. Under de närmaste seklen torde nog uppvärmningen i hemmen komma att blifva baserad på användning af fossilt bränsle. Det förefaller då oegentligt, att icke äfven tidsenliga eldstäder för sådant bränsle skola kunna erhållas: tidsenliga äfven hvad angår smakens fordringar.

Ej heller synes någon anledning finnas att tänka sig, att ett material sådant som järn, — med eller utan användning af dekorationer af andra metaller, emalj m. m. — skall vara uteslutet från verkligt konstnärlig behandling.

Förhållandet torde nog helt enkelt vara det, att motivet *kamin* är obeaktadt eller måhända svårare än en del andra. Men genom samarbete mellan kaminkonstruktör och konstnär böra dock äfven svårigheterna med afseende på dessa eldstäders yttre form kunna lösas, och äfven antracitkaminen få en utstyrsel, som kommer den att få flytta från förstugor, tamburer och andra enklare lokaler, flyttas fram från sina gömställen bakom skärmar och galler och göra den presentabel äfven uti de bästa rum.

Kaminen är i vårt klimat ofta den »härd», som gör rummen beboeliga. Må då ock vederfaras honom den heder, han förtjänar!

Hvad som här är yttradt om kaminer gäller »i tillämpliga delar» äfven värmekroppar, tillhörande värmeledning. Det system, som allt mer synes arbeta sig fram, är varmvattenvärmledning. Varmluftsystemet med kalorifereldning är af kända orsaker så godt som bannlyst från privatbostäder och på väg att bli det äfven från andra byggnader. Ånguppvärmning är i bostäder sällsynt. Vare sig emellertid varmvatten eller ånga kommer till användning, så kräfvas i rummen värmekroppar och åt dessa kan gifvas mer eller mindre tilltalande form. Man bör emellertid skilja mellan sådana fall, då det gäller att för minsta möjliga kostnad erhålla den största möjliga uppvärmning, och de fall, då man är beredd att offra några kostnader på ökad trefnad, utseende eller kanske rent af elegans. Det är uppenbart, att man i förstnämnda fallet får åtnöja sig med de typer af värmekroppar, som blifvit utarbetade med uteslutande eller hufvudsaklig hänsyn till kostnaden. Bland dessa standardtyper må i första rummet nämnas kamflänsröret — sorgligt att anteckna — samt den vida bättre amerikanska »radiatorn». Kamflänsrörets enda förtjänst är att vara *billigt;* eljes saknar det snart sagdt hvarje fördelaktig kvalifikation: det är ohygieniskt på grund af omöjligheten att åtkommas för rengöring, och det är till utseendet vidrigt. Kamflänsröret är också förvisadt till lokaler, där dess tillvaro ej observeras, eller där man ej mycket frågar efter hygien eller utseende. Men äfven i afseende på radiatorn måste erkännas, att den icke passar i hvilken omgifning som helst; och en vanlig klagan hos herrar arkitekter rörande värmeledningskonstruktörerna är, att dessa sistnämnde ej äga tillräcklig uppfattning af detta förhållande. På grund häraf åläggeş också värmeledningskonstruktören ofta att placera alla värmekroppar så, att de bli osynliga i rummen. Man anvisar plats däråt bakom något galler, helst ett så tätt, att ingen kan upptäcka, hvad som döljer sig där bakom. Gångjärn eller lås få ej heller förråda någon som helst rörlighet hos gallret, som därför gärna *skrufvas* fast. Att damm och smuts med åtföljande dålig luft och dålig lukt lätteligen blir en följd häraf lämnas utan afseende.

Om — såsom ju ej sällan är händelsen — en öppen spisel eller t. o. m. en kakelugn finnes i rummet, så är ju på sätt och vis motiveradt, att man ej vill *visa* någon annan värmekälla. Det bör åtminstone

synas, som om värmen komme från spiseln eller kakelugnen. Spiseln är ju treflig att elda uti — när det icke är för kallt ute — och en utmärkt symbol för den »egna härden». Och låt vara att spiseln stundom är blott en dekoration, så kan den dock vara en synnerligen vacker sådan, som ej bör få stå och blygas därför, att den tjänande brodern, radiatorn, uppträder vid dess sida med anspråk att göra den egentliga nyttan.

I förbigående må erinras, att en spisel är väsentligt mera motiverad såsom njutningsmedel än en kakelugn. Det är brasans synlighet, som är hufvudsaken; och om verkningsgraden är 7 eller 70 % betyder i detta fall intet. Snarare är spiseln bättre, då den besörjer en kraftig ventilation. I rummen är det ändock 17 à 20°. Annorlunda var det i farfars tid. Då växlade rumsvärmen mellan — 5 à + 25°; och kring spisen trängde sig familjen samman för att få litet med af värme och ljus — åtminstone på den ena sidan. I spisen brann då äfven en evig eld.

Emellertid inskränka sig fordringarne på uppvärmningsanordningarnes osynlighet icke blott till rum med dekorationseldstäder. Icke sällan framställas, som förut blifvit antydt, liknande kraf äfven vid andra lokaler. Och orsaken är naturligtvis svårigheten att finna *passande* värmekroppar. Men månne någon arkitekt har *försökt* att själf skapa något nytt i dess ställe? Radiatorn slår visserligen flertalet konkurrenter ur brädet med afseende på hygienisk lämplighet, godsbesparing och — om kamflänsröret undantages — prisbillighet.

Men lyckligtvis är icke alltid prisbilligheten hufvudsaken. Vore det i något sådant fall icke skäl att söka nedlägga litet af den konstnärlighet, som nu användes att dekorera förklädnader åt värmeelementen, till att gifva åt dessa självfva en tilltalande form? Äfven här gäller det att behandla järn: gjutet eller smidt — eller hvarför ej brons? Och skulle ej vara tänkbart att t. o. m. *innehållet* (värme) skulle kunna symboliseras härvid? Den som själf ej är konstnär, kan visserligen ej sätta sig fullt in i svårigheterna vid ett dylikt arbete. Men det är å andra sidan svårt att föreställa sig, att en så tacksam uppgift skulle vara olöslig!

Under tiden, medan man — som jag vågar hoppas — funderar och arbetar på saken, så borde emellertid en bättre metod än den nuvarande användas att göra värmekropparne omärkliga. Man har i själfva verket härvid rätt godt rådrum med hänsyn till kostnaden. Till följd af gallren bli värmekropparne ej på långt när så effektiva, som om de stå fritt; därför måste de tilltagas större (och dyrare) än i detta fall. Skola gallren å sin sida vara prydliga, så kosta också de pengar. Genom att i dessa fall frångå radiatorstypen och låta göra värmekroppar, som t. ex. kunde erhålla formen af panel (å vägg eller fönsternisch) skulle man kunna på ett samtidigt hygieniskt och osynliggjordt sätt skaffa värme till rummet. En längs rummet gående ihålig panel af järn, slät eller dekorerad på lämpligt sätt (målad, bronserad o. s. v.) skulle fylla sitt ändamål som värmekropp mycket bra. Äfven af sådan värmeledningspanel kunde göras elementer, som sammanfogades till större eller mindre längder, allt efter rummets behof. Genom vidskrufvade lister af järn kunde utseendet varieras till undvikande af en stereotyp form. Appliceringen: utmed golfvet och vid (ytter-) väggarne skulle f. ö. väsentligt bidraga att förebygga golf- och vägg-kyla. En förutsättning för användbarheten af detta system måste dock göras: att värmeledningspanelen icke får bli så varm, att den brännes. Äfven detta villkor kan uppfyllas, om arean tilltages nog stor. Vid en medeltemperatur af + 60° meddelas pr m² värmeyta c:a 300 W. E. pr timme till luften (af vanlig rumsvärme). Denna värmemängd erfordras att täcka värmeförlusterna (vid c:a — 20° yttre temperatur) genom $1^{1}/_{2}$ stens vägg och 7 kvm. area. Naturligtvis finnas ock andra utvägar att nå samma mål; jag har blott velat antyda *ett* sätt, hvarpå man kan, utan uppoffring af hygienens fordringar, uppfylla vissa förut antydda villkor.

Andra sätt finnas ju äfven, såsom t. ex. att imitera de numera ej ovanliga uppvärmningsmetoderna för operationssalar, därvid en hel väggyta hålles varm genom varmluft, som cirkulerar inuti väggen, utan att få utströmma i rummet. Metoden är icke den billigaste, men kanske dock ej dyrare än mången annan, som alldeles icke kan upptaga konkurrensen med hänsyn till hygien — och estetik.

Hufvudsaken är och förblifver dock, att man så småningom ingjuter nytt lif i uppvärmningsfrågorna. Det kan icke vara riktigt att endast fasthålla vid gamla motiv (spisar, kakelugnar) medan man söker att genom allehanda konstgrepp *dölja* sådana konstruktioner, som betingas af nyare tiders förhållanden (kolkaminer, ång- och varmvattenvärmekroppar)!

Jag tror, att herrar arkitekter skulle lägga ännu en förtjänst till sina många andra genom att söka att åt de nya tingen gifva nya, goda former. Månne ej *pristäflan* skulle kunna vara på sin plats äfven i nu berörda afseende? Det är ju tänkbart, att en arkitekt, som visat sig vara i stånd att göra ett godt arbete både i fråga om planer och fasader, dock ej känner sig uppfordrad att lägga ned något på uppvärmningsanordningarne, men att väl en *annan* arkitekt skulle kunna uträtta något häruti — om tillfälle bjödes.

Men må man vid en sådan pristäflan ihågkomma, att också värmeledningsteknikern måste hafva sitt ord med i laget! *Klas Sondén.*

ARKITEKTUR
OCH DEKORATIV KONST

ORGAN FÖR
SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS
AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST

ÅRGÅNG 36 AF TEKNISK TIDSKRIFT
ANSVARIG UTGIFVARE: NILS KJELLBERG
REDAKTÖR: ARKITEKT TORBEN GRUT

Hvad man i främsta rummet saknar vid entréen till Norrköpingsutställningen är en samlad effekt, en hufvudkläm i anläggningen, som ta'r en strax vid första anblicken.

Då man gått genom den stora grindöfverbyggnaden, som mycket väl låter försvara sig såsom ett reklamrop, når man nämligen ett stort tomrum utan fond och utan egentlig begränsning, ett intet upptaget af sandgångar och tillämnade gräsmattor. Sedan man något hämtat sig från denna ökenkänsla, upptäcker man emellertid vid synranden den ena byggnaden efter den andra. De dyka upp en efter en oberoende af det hela och utan formell gruppering liksom annonserna i ett svenskt tidningsblad. Det oförfalskade reklamsyftet »bara jag skall synas» ligger uppenbart, och det här omsatta greppet »allas strid mot alla» hindrar all konstnärlig illusion. Det är synd, ty utan denna bindande ram blir till sist våra massutställningar fullständigt olidliga.

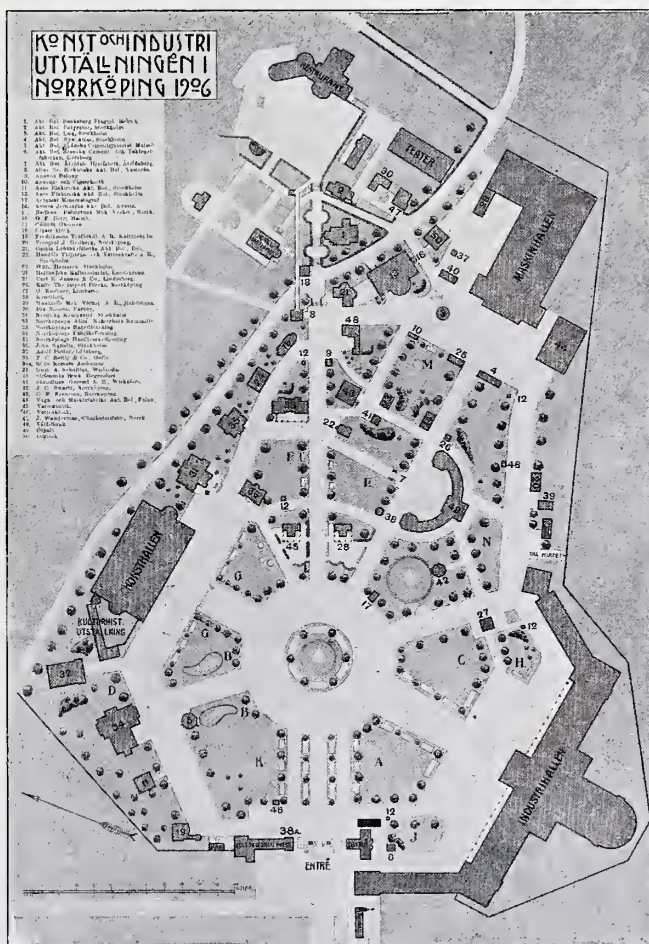

SITUATIONSPLAN ÖFVER UTSTÄLLNINGSFÄLTET.

Sedan man genom dessa funderingar lassat af en del af det missnöje, som gripit en vid första anblicken af denna bältes-spännarestrid utan bälte, och bestämt sig för att ta' korn på någon, hvilken som helst, af de utströdda byggnaderna, ser man att vid flere af dessa finnes mycket af god utställningseffekt och originell fantasi.

Mot den hvita konstutställningsbyggnaden ställer, åtminstone en arkitekt, gärna först sina steg. Fasadens ytterligt radikala yt-effekt försätter en ovillkorligen i godt humör. Entré-bildningen med sin djupa nischeffekt och rika originella färgverkan i blått kontrasterar lyckligt mot fasadens hvita släthet. Det behag man känt häraf vid entréen stegras, då man träder in på den öppna gården med sin skulptur i grönska och sitt springbrunnsvatten, det hela lyckligt inramadt af portikerna utmed gallerisalarne. Hela denna byggnad har ganska bestämd orientalisk prägel, och som utställningseffekt är den synnerligen kraftig, och särskildt lycklig, då solen baddar på de hvitkalkade ytorna, och de i sina stora krukor blommande hortensiorna bräder ut fasadens färgskimmer.

VY ÖFVER UTSTÄLLNINGSFÄLTET FRÅN RESTAURANTTORNET.

Vid utgången från konsthallen gör man den reflektionen, att om den vida planen framför reducerats till ungefär tredjedelen, skulle man åtminstone vid maximibesök uppnått den behagliga effekten af en folksamling med lif och rörelse, där människorna bekvämt gå bredvid hvarandra emot de olika byggnaderna. Nu gripes man ovillkorligen af torgskräck och spanar efter en hållhake. Midt i den öppna entré-platsen och i utställningens längdaxel hade med fördel en fondbyggnad förlagts, med trafiken ledd antingen, och helst, tvärs igenom eller å sidorna. Entré-platsens storlek hade ändå blifvit mer än tillräcklig, och det nuvarande första intrycket från utställningen af öde småstadstorg, fullplanteradt med flaggstänger och med små hus, uppstickande i fjärran, hade undvikits.

Industrihallen med sin vidsträckta, cirka 200 meter långa, fasad och sin ytterst säregna tillskärning bildar utställningens »clou». Den skulle parerat på ett helt annat sätt och dominerat hela utställningen, om den ej till sitt läge så åsidosatts och förskjutits som här blifvit fallet. Hela byggnadens sätt att föra sig berättigar den till att bilda centrum i församlingen, medan den nu fått nöja sig med att stanna liksom i tamburen, hvarigenom ett tomrum uppstått där just

KONSTHALLENS ENTRÉ. ARKITEKTER:

VY ÖFVER INDUSTRIHALLEN.

själfva ensemblens kärna borde befunnit sig. Småbyggnadernas effekter ha också härigenom förlorat sin taktpinne.

Inför detta byggnadskomplex, liksom inför alla mer remarkabla utställningsbyggnader af typen Bergsten-Morssing, får man ovillkorligen samma ord på sina läppar, som man minns susade rundt omkring en framför svenska pavillonen i Paris 1900: »C'est très curieux!» Ja. Det är verkligen mycket märkvärdigt. Ur åtskilliga synpunkter. Särskildt genom olikheten med ofvan nämnda byggnad. Där var allt kringklädt, här är allt afklädt. Där lade man an på att ge illusion af en reell arkitektur-kropp med både kött och blod. Här är allt naket in på bara benen, stommen uppenbar, en veritabel benrangelsarkitektur, som utan tvifvel är äktare till lynnet och sannare i sin skapnad inom den efemära konstart, som heter »utställningsarkitektur».

Det ligger i denna byggnad, Industrihallen, något af benhård konsekvens, intensiv hänsynslöshet och radikal energi, som är ytterst sällsynt att finna hos en svensk konstnär och öfver hufvud taget i svenskt lynne. Att arkitekten till verket sitter inne med en båda kraftig och sällspord talang är uppenbart. Vi hälsa honom med glädje. Han behöfves. Hans temperament

C. BERGSTEN.
G. MORSSING.

KONSTHALLENS GÅRD.

INDUSTRIHALLENS MIDTELPARTI. ARKITEKTER:

njuter af en sälta, som blir välgörande en gång i den svenska arkitekturens kok-kittel. Ty alltför ofta lider vårt arbete af en ryggradslös stämningskonst, där murverket får gå öfver i bakverk, och den historiska klangen ersätta konstnärsdraget. Att vi då emellanåt erinras om benkotornas tillvaro kan icke vara annat än hälsosamt.

Stolpar, plank och bräder äro de synbara strängar, hvarpå industrihallens byggnadsmusik anslagits. Att klangen ofta därvid blir sträf och stundom torr beror på den kraftiga rationalism, hvarmed themat är genomfördt och förtar icke det totala intrycket af käckhet blandad med en bizarr och rik fantastik.

Detaljanmärkningar kunna utan tvifvel här, som alltid, göras i oändlighet. Jag inskränker mig till att konstatera detaljarbetets, för ett så nytt verk, sällsynta samstämmighet. Man är ej ett ögonblick i tvifvel om, att arkitekten vet, hvad han vill. Att däremot en mängd effekter torkat in till följd af främmande omständigheter, misstänker man då och då, särskildt vid åsynen af de mångomtalade »vårtorna» å kupolkrönen. Där de verkligen blifvit utförda, såsom å Falu Vagnfabriks paviljong, efter beräkning i glas, som ger det elektriska ljuset tillfälle att utströmma, göra de en synnerligt pikant verkan mot aftonhimlen.

Hallens inre företer den kaotiska effekt af takstolskonstruktioner och montrer, som är oskiljaktig från en

C. BERGSTEN.
G. MORSSING.

JAKTPAVILJONGEN.

byggnad af denna karaktär. Men den smälter likväl här ihop på ett ganska harmoniskt sätt genom färgbehandlingen och den lyckliga dekoreringen af takstolarna, från hvilka nedhänga klasar och guirlander i violett och grönt.

Konsthallen och industrihallen bilda de två egentligen representativa byggnadstyperna på utställningen. Falu Vagnfabriks paviljong och en synnerligen roligt och elegant hopkommen väderkvarnsbyggnad höra till den senare gruppen. Jaktpaviljongen står mer för sig ehuru af samma mästare som de två sistnämnda verken. Det är en byggnad värd att bevara, och det är att hoppas, att den får förbli på sin plats. Halmtakets form är ett nöje för ögat och det sätt, på hvilket, bland annat, den väldiga krönande örnen med sina utbredda vingar bildats af bräder är ovanligt tillfredsställande och skickligt hopkommet.

På tal om utställningsarkitekturen i Norrköping är det synnerligen svårt att förbigå de nya restaurantbyggnaderna å den förträffligt belägna Strömsholmen. Hvilken olika rik och omväxlande effekt hade ej utställningen gjort, om den förlagts här, midt i staden, på ömse sidor om strömmen med förbindande broar öfver Strömsholmen. Man tänker på de svårigheter i trafikafseende etc., som öfvervunnos, då utställningen 1900 i Paris förlades midt i staden å ömse sidor om

J. G. SWARTZ VALSKVARN I NORRKÖPING PAVILJONG.

VAGN- OCH MASKINFABRIKS-A.-B. I FALUN PAVILJONG.

Seinen, och förstår, att, om idén senterats för Norrköping, svårigheterna för staden att få sin utställning på det enda rätta stället, kring stadens vackra vattendrag, hade blifvit jämförelsevis obetydliga. Det ypperliga sätt, hvarpå de samtidigt med utställningen och i intim släktskap med denna uppförda byggnaderna på holmen presentera sig, leder osökt till denna reflektion. Som det nu är, står likvisst Strömsholmens restaurant kvar som ett af de värdefullaste märkena från Norrköpings utställningsår.

R. Ö.

UTSTÄLLNINGENS HUFVUDENTRÉ
— INIFRÅN UTSTÄLLNINGEN SEDD —.

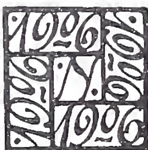

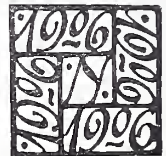

NÅGOT OM ATT RESA OCH OM ATT RITA. Under vidstående rubrik innehåller det nyss utkomna häftet 45 för 1906 af den danska tidskriften »Arkitekten» följande beaktansvärda osignerade uttalande, som vi med nöje återgifva i öfversättning:

»Det är inte väl använd tid af en arkitekt att resa världen omkring och mäta upp gamla byggnadsverk, helt eller delvis, hvilka redan äro uppmätta och utforskade samt som sådana tillgängliga för honom i arkiv eller publicerade i böcker. — — Det är icke väl använd tid att göra ett vackert skissboksblad, när man kan ta ett fotografi eller — hvarför inte — köpa ett vykort, som framställer föremålet lika tydligt och mycket sannare.»

Detta står verkligen att läsa i ett resebref i den svenska tidskriften »Arkitektur och dekorativ konst», skrifvet af den unge, talangfulle arkitekten Ivar Tengbom (hvilken många lära minnas från arkitektmötet 1903 och som för tillfället är ute på resa på stipendium). Vi måste erkänna, att håren resa sig på vårt hufvud vid läsandet af ofvan citerade påståenden; och i denna sköna sommartid, då så mången ung arkitekt snör sin rensel, hafva vi blifvit allvarsamt oroliga för, att en eller annan kunnat komma öfver nämnda resebref och kanske därigenom vilseledd att blifva en affälling, en kättare mot från fädren nedärfd lära (tänk på professor Holms resväska, mätspö, hänglod m. m. m. m.!), Och vi vilja genast markera vår diametralt

FÖRSLAG TILL KONSTHALL Å KONST- OCH INDUSTRIUTSTÄLLNINGEN I NORRKÖPING 1906.

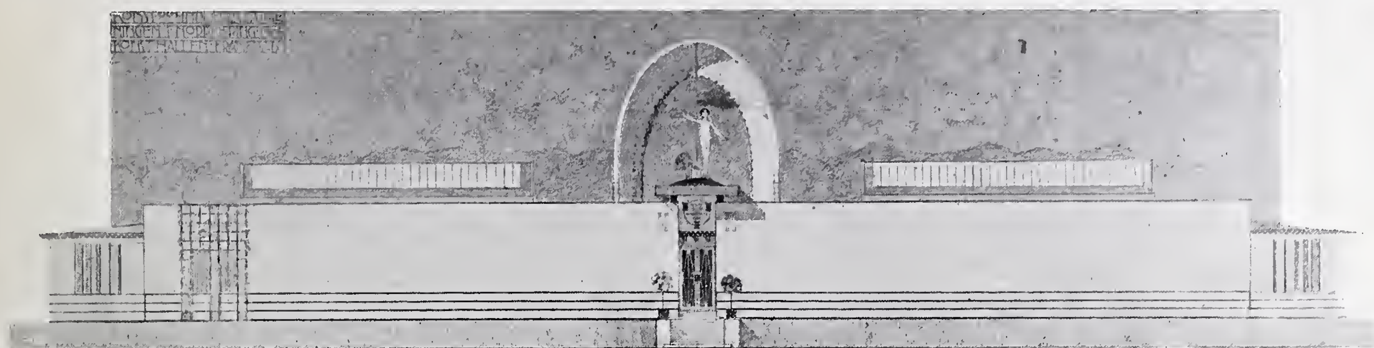

HUFVUDFASAD.

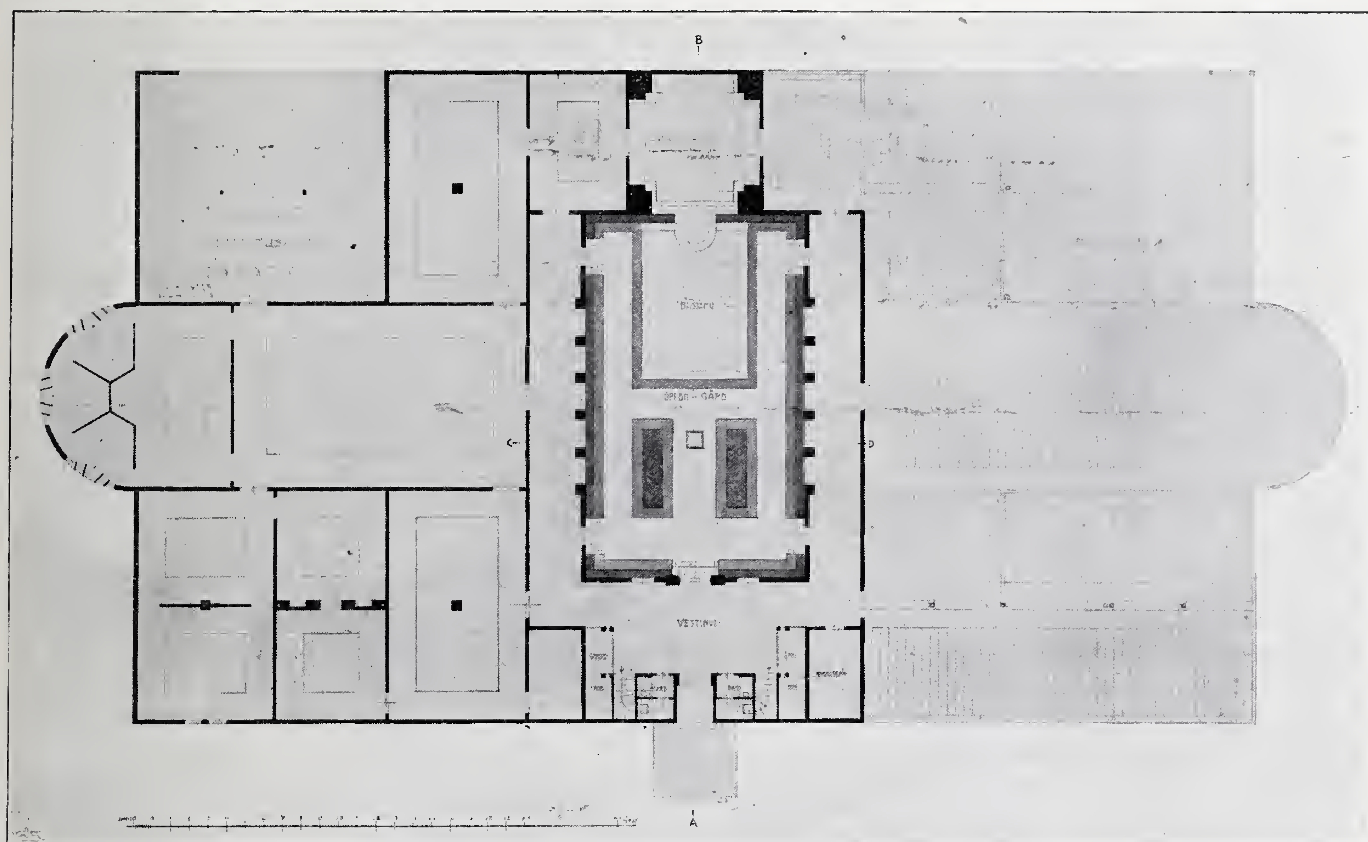

PLAN.

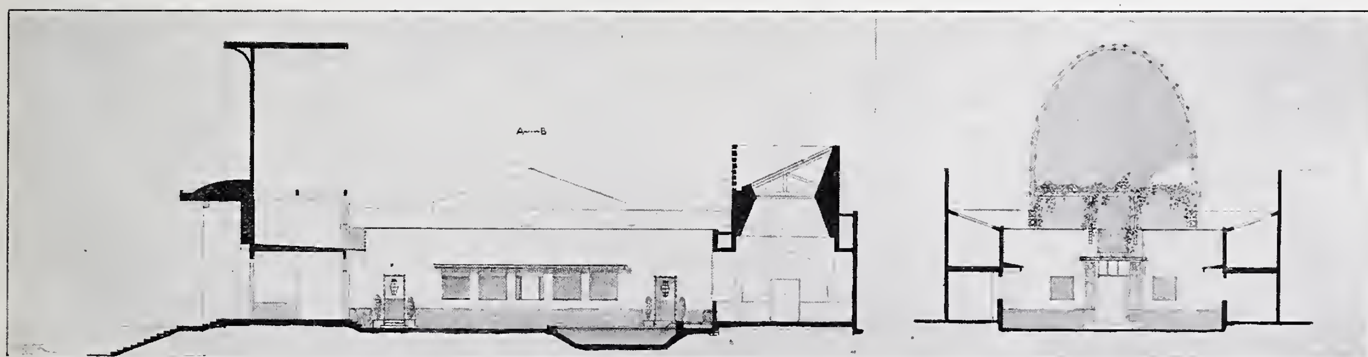

SEKTIONER: A—B OCH D—C.

Uppbyggnaden öfver entrén afsågs att utföras i armerad betong med dekorering i relief med polycrom färgbehandling. Af kostnadsskäl slopades vid utförandet bågen, hvaraf följde omarbetning af entrén. Förslaget är komponeradt af Ark. G. Morssing. Stockholm i Aug. 1906. *C. Bergsten.*

motsatta ståndpunkt och tillropa — isynnerhet de yngre af — våra läsare: hör honom icke! Den, som icke på sin resa ritar, mäter, gör färgstudier, han är icke en verklig arkitekt, och hans resa är förfelad!

Tengbom erkänner själf, att det är »roligt» att rita. Det finna vi också, och vi fatta icke, hvarför man skulle neka sig denna glädje. Hvar och en, som har rest — isynnerhet i Italien — minnes, huru det kliade i fingrarna efter att riktigt taga fasta på tingen, borra sig in i all den formernas rikedom, vi funno, och icke släppa den, förrän vi tillägnat oss något däraf. Och det är väl just däruti, en stor del af glädjen består: att man liksom kommer att *äga* litet eller mycket däraf. Kalla detta egoism! — sak samma, man blir rikare därigenom, och rikedomen tar man med sig hem. Om också en byggnad tecknats 1000 gånger förut — hvad rör det mig; *jag* har haft lyckan se den och teckna den, det är mig nog. Fotografier och »vykort» kunna vara nyttiga hjälpmedel, men de äro torra, blottade på *stämning*, och man står kall och oberörd inför dem.

Stämning! — — — Det klingar ut från ett sådant gammalt hus en sång utan ord, med svunna tiders kraft och skönhet. Den gäller det att fånga och bevara i sitt sinne. Då finns det hopp om, att den senare i lifvet kan väcka besläktade toner i oss under utöfvandet af vår konst och därigenom bringa oss framåt. Vi teckna icke det gamla huset för att senare kunna återgifva det eller dess former i moderna byggnader. Men vi skola, när vi teckna det, försöka återgifva litet af den stämning, som är öfver det. Ty denna hafva vi högeligen behof af under vårt senare arbete med nutidens hårda realiteter, och det är i kraft af denna stämning, som all god konst födes. Förståndet allena verkar det visserligen icke.

Man skulle väl kunna enas om, att det att kunna rita är en tämligen nyttig färdighet för en arkitekt. Det kan väl nog ligga en fara uti att vara en allt för »drifven tecknare», d. v. s. att hafva tendens och förmåga till att framställa tingen alltför bländande vackert och sålunda, att ritningen blir hufvudsaken. Men denna förmåga är nu endast ett fåtal gifven, och de flesta af oss äro väl så skapade, att vi hafva behof att öfva hand och öga. Och huruledes skulle man då kunna tänka sig en förnöjsammare och bättre skola än den, som de gamla byggnaderna inbjuda till att genomgå?

Tengbom påstår, att fotografier äro lika tydliga och mycket sannare än teckningar. Alldeles bortsedt ifrån, att alla fotografier äro mer eller mindre missvisande — hvilket G. V. Blom har påvisat — så gifver en fotografi ju dock ingen upplysning om färgen, ej heller om de geometriska relationerna, som det just i många fall kan hafva största intresse att komma till klarhet öfver. Har man blifvit uppmärksam på skönheten i en kolonnuppställning eller hvad det vara må, är det verkligen icke tillfyllest att endast hafva en fotografi däraf. Det är ju möjligt att verkan beror på speciella relationer mellan de särskilda delarna, som endast synas i geometrisk framställning. Huru lätt låter man icke narra sig t. ex. af höjderna i de italienska byggnaderna, och huru ofta blir man icke öfverraskad vid att se dem i geometrisk ritning? Därest man utan uppmätning skulle försöka rita dem geometriskt efter en fotografi eller efter verkligheten, skulle man i allmänhet teckna fel. Äfven det säkraste öga är ett skröpligt medium mellan verkligheten och papperet (för resten också vice versa).

Därför säga vi ännu en gång: »I unge vandrare! Lyssnen icke till de smekande röster, som tala till eder medfödda maklighet! Fortsätten att resa ut för att eröfra en värld, som ligger för eder, redo att låta sig eröfra. Men glömmen icke att beväpna eder med de fredligaste af alla vapen: en blyertspenna, en tumstock och en färglåda!»

En manlig, samvetsgrann och ödmjuk konstnärlighet klingar genom dessa uttalanden. Det är den anda, som skapat allt det bästa, som utförts hos alla folk. Vissa tecken tyda på, att en frivol och banal lättvindighet och ytlighet börjat vinna insteg i vår svenska modärna arkitektur, delvis under berömda talangers exempel. En bornerad sträfvan efter det »originella» och aptitretande har alstrat ett ödesdigert förakt för det inträngande studiet af arkitekturens eviga hemligheter och sanningar, sådana de uppenbarat sig i forna, oss öfverlägsna, generationers storverk. Måhända är det ej en tillfällighet, att ofvan citerade »gif akt!» kommit till oss från hinsidan sundet. Jag kan dock urskulda oss med, att ett liknande genmäle varit påtänkt här hemma, men uteblifvit på grund af »force majeure». Ja, förvisso: den enda verkliga behållning, vi hafva af våra studieresor, är det vi tecknat, mätt och målat. Låtom oss teckna och måla allt det bästa, och sedan gärna bränna skissböckerna — behållningen bära vi inom oss. Men om det, vi icke tecknat och icke målat, veta och känna vi intet. Och utan kontrollerande *mått* är hvarje studie värdelös. I måtten och deras relationer ligger all verklig arkitektonisk kunskap. Låtom oss ej glida ut på dilettantismens sluttande plan, så som de flesta modärna målare och skulptörer gjort det. Låtom oss minnas sambandet mellan ordet *konst* och ordet *kunna*. I kunna ligger en dubbel betydelse: både kunskap och förmåga. För att nå målet: förmågan måste vi äga medlet: kunskapen. Dessa gamla sanningar borde ju ej behöfva demonstreras. Men f—n stå i det, den gamle Adam är efterhängsen. När stipendiaterna börja predika vykortens evangelium, då är hin onde lös. Lata hafva de flesta af oss varit. Men att vara lat med flit och att göra det till religion, att ute på vandrarstråten öppet rata det, som alla vi andra sitta hemma och tråna efter, dä ä' för mycke'! Tengbom, Tengbom, dä ä' mycke för mycke'!!

Torben Grut.

ARKITEKTUR
OCH DEKORATIV KONST

ORGAN FÖR

SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS
AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST

ÅRGÅNG 36 AF TEKNISK TIDSKRIFT
ANSVARIG UTGIFVARE: NILS KJELLBERG
REDAKTÖR: ARKITEKT TORBEN GRUT

GUSTAF VASA-KYRKAN I STOCKHOLM.

Den 10 juni 1906 invigdes högtidligen den nya kyrka i Vasastaden, som bär ofvanstående namn. Det är således hög tid att i bild återgifva den i vår arkitekturtidskrift. Kyrkans arkitekt har önskat, att undertecknad skulle skrifva texten till dessa bilder, och har jag därför ansett mig ej kunna undandraga mig detta grannlaga värf.

Att bygga en modern kyrka fordrar stor konst och stark öfvertygelse. Att kriticera den fordrar en god vilja till förståelse.

ARKITEKT: AGI LINDEGREN.

Under några få år har i Stockholm uppförts Johanneskyrkan, Gustaf Adolfskyrkan, Oscarskyrkan, Sofiakyrkan, Mathæuskapellet, Petrikyrkan, Roslagskyrkan, Stefanskapellet och Gustaf Vasakyrkan, och under förberedelse är byggandet af Engelbrektskyrkan och af kapell i Hjorthagen. Behofvet af kyrkor synes i vår rationalistiska och vetenskapliga tid vara minst lika aktuelt som fordom. Religiös kult kommer väl i alla tider att för nationernas stora flertal förblifva ett oafvisligt behof, och dess värdiga fyllande för kyrkornas män och för arkitekterna en hög och helig uppgift. Oafsedt individens religiösa begrepp, finnes alltid hos den trötte eller sorgsne lika väl som hos den jublande lifsmodige längtan efter en Helgedom, danad för lifvets sublima stunder. Att tempelidealet under seklernas lopp undergår en ständig omgestaltning, ligger i dess väsen. Arkitektoniskt har det haft herrliga blomstringstider, allt eftersom den religiösa känslan varit förhärskande och lifsåskådningen grundad på det goda, kyrkan gaf. I de stora massornas insats hafva här som alltid vidskepelse och egoism spelat in vid sidan af ädlare faktorer. De omätliga rikedomar, som under gotikens glansdagar skänktes till kyrkan, förklaras ej enbart ur religiös hänförelse. Mången donation förestafvades väl af en småklok önskan att ställa väl för sig i ett kommande lif, och mången annan var frukten af en fintligt organiserad utprässning. Man skulle kunna säga, att 1300-talets kyrkliga konst fem sekler senare i viss mån ersatts af den moderna musiken, det religiösa nitet af omsorg om barn och åldringar, af försäkringsväsen och mera sådant. Konstnärligt sedt har detta medfört förlusten af de stolta cathedralerna, moraliskt åter en sofring af det religiösa lifvet. Nutidens religiösa människa finner ofta sin kyrka i naturens högloftade sal och sin trosbekännelse i en ödmjuk sträfvan att i all sin vandel vara god, glad och hederlig. En sådan riktning lämnar ingen gifvande jordmån för kyrklig skörd och ännu mindre för sektväsen. Religiös samling har i alla tider skett i stridens tecken, i sektväsen i stort eller smått. Profeter, fanatici eller demagoger hafva samlat massorna till strid för dogmer

 CENTRALTRYCKERIET, STOCKHOLM.

eller för reformering af urvuxna formler, till strid i »sanningens» evigt missbrukade namn. Ofta har af de minsta själarne blifvit de största kämparne, af demagogerna heroer. Den saklige, den verkligt självständige, som i själfrannsakan höjt sig till öfverblick öfver massorna och ej velat gå i flock eller sluta sig till ett parti, är af evighet till evighet dömd till att från båda sidor betraktas med misstro och beskyllas för obeständighet. Cyrano, den ensamme mannen med den blanka klingan, har aldrig haft ryggen fri.

Det sägs, att småsinnets sektstrider i flosklernas heliga namn tjänar utvecklingen, att striden är den bästa sofraren. Säkert är, att striden är den bästa samlaren. På massornas samling hvilar allt kyrkligt lif och alla stora kyrkobyggnader. Därför är det historiskt riktigt, att de moderna kyrkorna blifva allt flera och allt mindre.

Arkitektoniskt är ju detta en förlust. Med våra tankar dröja vi gärna i svunna tiders tempel. Vi vörda och sakna Isiskultens pelarskymning, Zeustemplets ljusa glans, vi vandra i den götiska tidens höga cathedraler. Vi se lifs lefvande gotikens män och kvinnor i veckrika mantlar skrida fram i pelarskogens dunkel, där det gyllene ljuset silar ned genom fönstrens glödande målningar, medan deras tankar syssla med heliga legender, som i dröm om änglar och ljus mot bakgrund af synd och pest och

GUSTAF VASA-KYRKAN. ÖSTRA FAÇADEN.

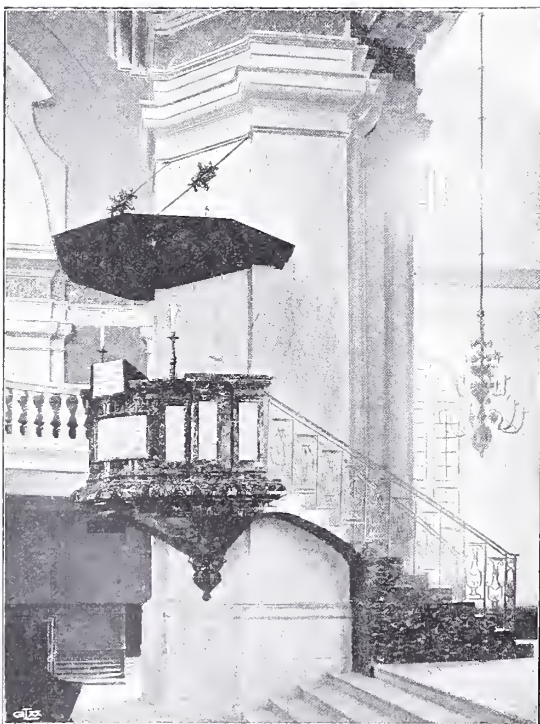

PREDIKSTOLEN.

ÖSTRA PORTALEN.

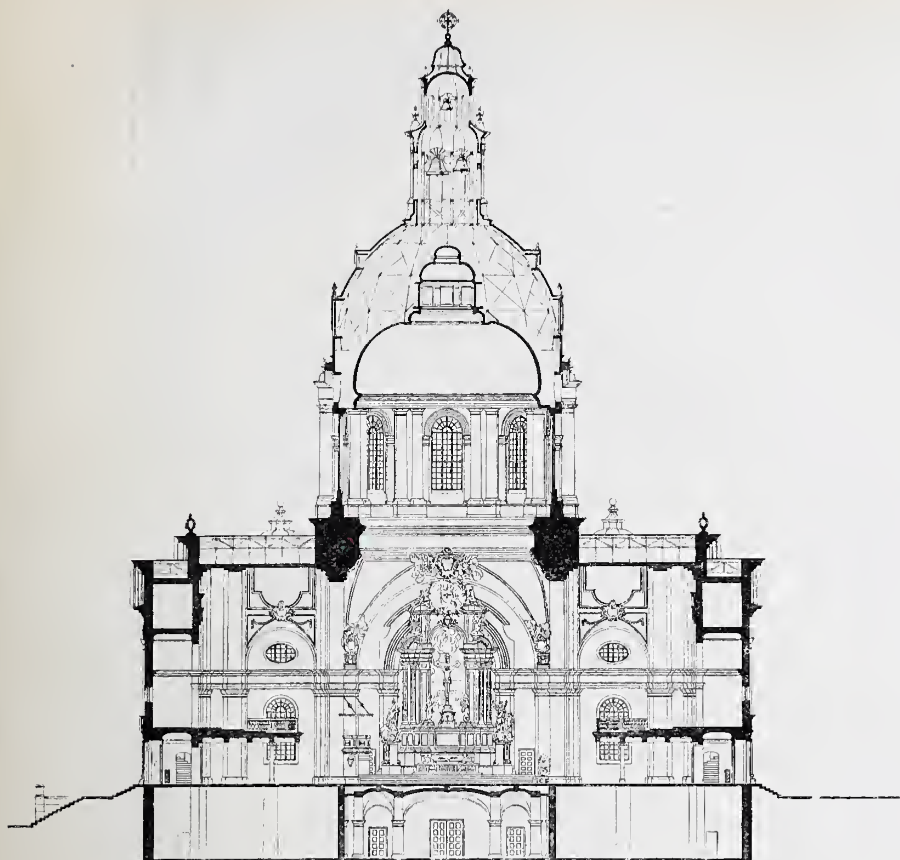

GUSTAF VASA-KYRKAN. TVÄRSEKTION.

pinoredskap, af djäflar och lustar och last, askesens excesser i en värld af strid och nöd. Det var infernos längtan mot ljuset, gryningens dunkla tid, då vetenskapens sunda, världsbefriande makter dagades i sökande, ångestfulla själar. Men Isis är död, Zeus är död, gotiken kommer aldrig åter. Gärna låta vi äfven tanken stanna i jesuitväldets glansdagars rökelsedoftande barocktempel, där guld och färger och fulltonig sång, mantlar i majestätisk drapering, en verldslig och mustig prakt fyller sinnet med energisk glädje. Medan tidehvarfven långsamt glida förbi vårt inre öga, fråga vi oss, om ej just nu rundt omkring oss vandra barn af dem alla, lynnen från barockens prelatiska prakt, från gotikens pelarskogars skymning, från basilikans ungkristna morgonrodnad, från Zeustemplens olympiska dagsljus, från Isistemplens mystiska natt. För dem alla skall nutidstemplet byggas.

Huru då skapa den andakt, som är kyrkans kännemärke? Jag tror att *en* faktor är den samhörighet med fädernas verk, med gångna generationers heliga stunder, som den kontinuerliga utvecklingen innebär.

Gå in en söndag i Gustaf Vasakyrkan, när orgeln tonar. Sätt dig stilla under rummets hvita hvalf och känn dess verkan på ditt sinne. Jag tror, att du skall finna dig väl till mods. Ljus och lifskraftig, allvarlig och samlad är

VÄSTRA PORTALEN.

DOPFUNT.

GUSTAF VASA-KYRKAN. ARKITEKT: AGI LINDEGREN.

den känsla, som kyrkan gifver. De spänstiga, fylliga bågarna och hvalfven, de mättade färgerna å det herrliga gamla Upsalaaltaret, som här funnit en värdig infattning, det gammalsvenska kynnet i detaljformningen af kyrkans delar, i hvilken du igenkänner intryck och barndomsminnen från någon ärevördig svensk landtkyrka, den klara planen och det fulla dagsljuset, allt detta gifver söndagsfrid och sund andakt. Se dig omkring bland församlingen. Fastän kyrkan ej har något gemensamt med dessa ansikten, fastän intet hos dem är barocktid, hvarken uttryck, drag eller klädedräkt, så stämmer den dock med, hvad de söka här, det är en god kyrka för dem. Själf saknar du kanhända i kyrkan något djupare, dunklare, en klang mera högstämd och bäfvande än denna ljusa söndagsfrid i nygjord barock. Men du känner, att här råder en säkert anknuten svensk tradition, att i kyrkans anslag ligger en harmoni af samma slag som den, vi njuta af i en barnaglad målning af Carl Larson, en krigarsvensk bok af Verner von Heidenstam,

GUSTAF VASA-KYRKAN. ARKITEKT: AGI LINDEGREN.

en studentkvartetts Bellmanssånger i juninatten. Du måste sanna den paradoxen, att den stilkomponerade barockkyrkan passar för den nusvenska Vasastadsförsamlingen. Hvarför?

Gotiken är död och står ej upp igen. Den lutherska reformationens nyktra, högtyska renässanskyrka har äfven skattat åt förgängelsen. Barock och rococo hafva trampats i stoftet af revolutionens framstormande skaror. Men af de hädansofna tidehvarfven ligga barocken och våra karolinska klangdagar oss närmast. Vår kyrka ändras ej så fort som våra kläders snitt, och våra fäders farföräldrars gamla kyrkostolar hafva ännu ej hunnit multna. Vi hafva kärlek och veneration för deras gammaldags former, som tala stumma ord om människor, hvilkas lif och namn vi bära i våra hjärtan. Den götiska eller grekiska tidens museumsföremål äro för oss abstrakta.

»Den gamla tiden är oss kär, den gamla karolinska tiden.» I vår barocktids händöende eko ligger förklaringen till Gustaf Vasakyrkans obestridliga, populära succès.

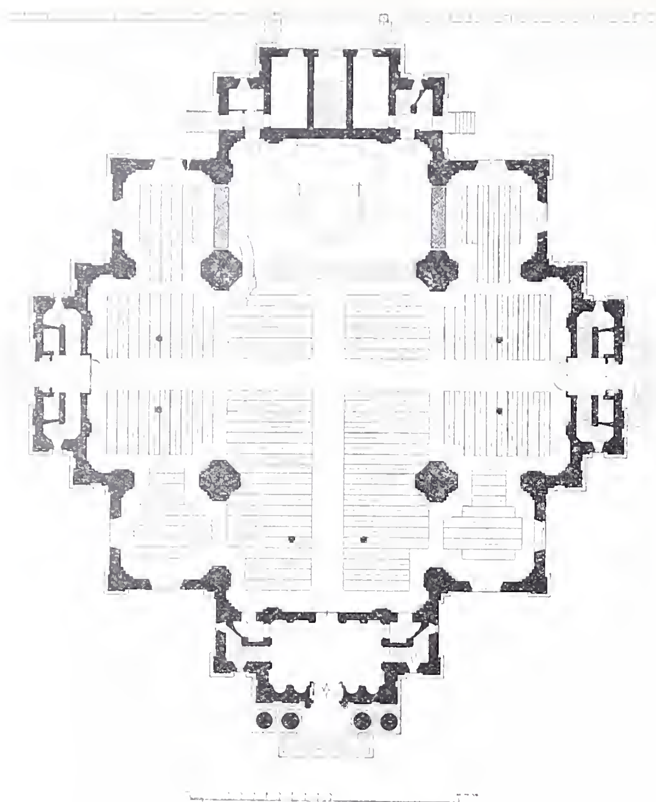

PLAN AF GUSTAF VASA-KYRKAN.

Betrakta vi kyrkans exteriör och dess förhållande till omgifningen, så måste vi medgifva, att den väl bevarar sin värdighet, inklämd som den är mellan höga, moderna hyreshus. Relativt sina mått gör den en monumental verkan. Utvändigt och invändigt har den de romerska barockkyrkornas harmoni och pondus. Må så vara, att dess formgifning i detalj är ett lån från dem. Den fyller dock praktiska och konstnärliga anspråk bättre än de flesta andra moderna kyrkor.

I denna granskning kunna vi ej kringgå den ömtåliga frågan: Är en »historisk» stil på en modern byggnad konstnärligt berättigad?

Jag skulle nu som alltid förr vilja framhålla, att en byggnads »stil», dess formspråks historiska dialekt, är en oväsentlig bisak, att dess konstnärliga hufvudtanke, dess proportioner, massgruppering, färg- och materialklang, dess karaktär och kynne är det väsentliga, korteligen, dess skapares konstnärliga förmåga. Hvarken »gammal» eller »modern» detaljbehandling kan gifva lif åt en dödfödd eller ädelhet åt en vulgär skapelse. Å andra sidan kan en genialisk byggnadstanke lida genom att fjettras i en historisk »stil». Och en klåpares verk kan däraf till en viss grad göras drägligt. Må gärna den väl skolade genialiske och självsäkre mästaren fritt men målmedvetet leka med byggnadsproblemens svårigheter. Antingen han som formspråk väljer sin egen nations äldre konst eller han utgår från indiska, spanska och kinesiska motiv, sammansmältande dem i sin skaparehjärnas degel, blott resultatet passar för vår natur och vårt klimat, blott formerna äro lefvande och logiska, kunna vi pietetsfullt erkänna hans verk, och en hvars efter hans lynne och art. Men den oskolade klåparens blinda och meningslösa efterbildande kunna och få vi ej tåla, vare sig det sker i gammal eller modern »stil», i skydd af den ena eller den andra floskeln. För den osäkre är alltid »stilen» ett stöd och en hjälp. Skjut ej pianisten, om han gör så godt han kan. Att på grundval af stilfrågan etablera sektväsen oeh kättarestrider går ej längre för sig. Att utdöma en byggnad som Gustaf Vasa-kyrkan, därför att den är komponerad i barock, icke heller. Först hufvudsak, sedan bisak. Äro hufvudproportionerna, plananordningen, rumsdispositionen, materialfördelningen lyckliga, blir man sedan så mycket gladare, om i detaljbildningen nedlagts en konstnärs personligt kärleksfulla, ständigt nya och vexlande insats.

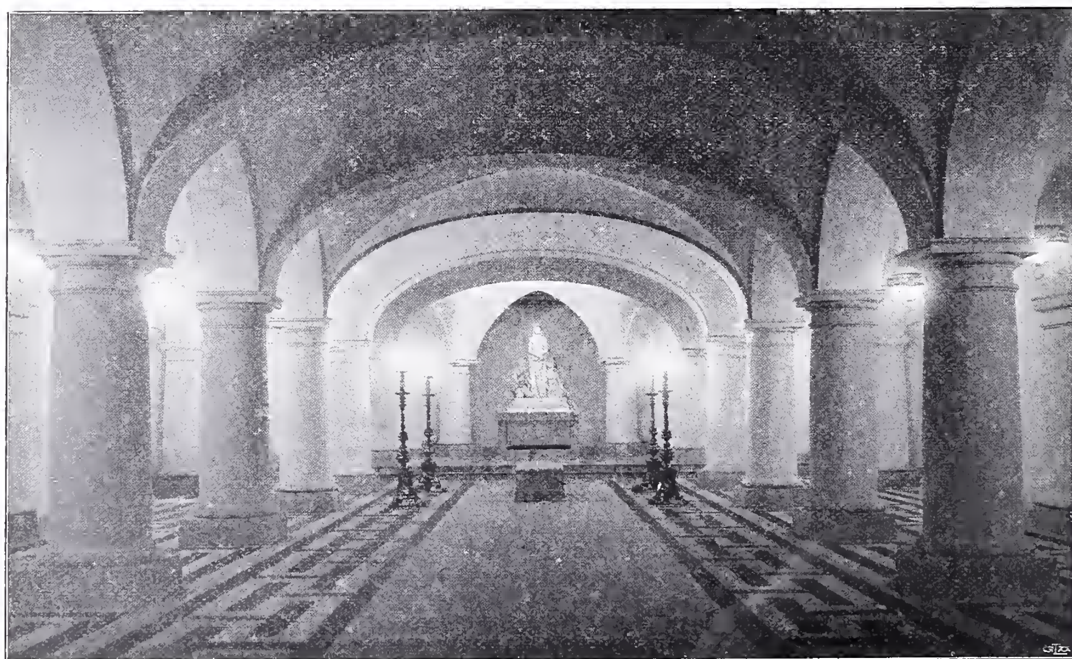

GUSTAF VASA-KYRKAN. KRYPTAN.

Vasakyrkan är hållen i svensk barock. Den är väl disponerad, väl afvägd i proportionerna, enkel, värdig och som barockarkitektur betraktad af god inre och yttre verkan. Härmed har arkitekten i hufvudsak uppfyllt allan rättfärdighet. Har han dessutom i detaljutsmyckningen gifvit någon ny konstnärlig insats, utöfver det, han lånat och lärt af barocktidens mästare? Denna fråga måste besvaras med nej. Han har ej alls försökt att göra detta. Några ibland oss måste beklaga detta faktum som en brist. Den stora massan märker det knappast. Ho kan säga, om kyrkan, sådan hon nu står, är ett sant uttryck för modern svensk kyrklighet. Måhända stämmer den ej illa med tendensen hos den prelat, som var själen i dess byggande.

Det ligger något anspråkslöst i arkitekten Agi Lindegrens sätt att handhafva detta byggnadsproblem, som verkar lika klokt som sympatiskt och kännes ganska fridsamt midt i all den moderna, personliga äflan. Men vi unga arkitekter hafva mera sympati för en i detaljerna kärleksfullare och intimare varierad konst.

Nu är det väl så, att den kyrkobesökande längtar mindre att försjunka i beundran af arkitekten NN:s utmärkta konst än att känna sig innesluten i den genom seklerna beståndande, mäktiga och med minnenas makt hans känsla gripande kyrkan, i dess hägn och hvila. Just i fråga om en kyrka kan den historiska kontinuiteten vara mera beaktansvärd än i andra fall.

Är det då icke möjligt att i »modern» hållning göra en fullkomlig och andaktsfull kyrka? Helt visst. Lika väl, som en Nyrop i en förträfflig, konstruktivt samvetsgrann skola genom ett grundligt studium af Norditaliens och af sitt eget lands konst kommit till en modern apotheos af gammaldansk romansk byggnadskonst, i sitt sköna, fasta rådhus, som en Boberg efter allsidiga klassiska studier skapat ett fullödigt modernt posthus, lika säkert skall en kommande kyrkobyggare med fast tro och tillförsikt ur den gammalkristna basilikan, ur Hellas och Rom, ur Bysanz och Frankland och Spanien kunna suga lif och must för en ny och nutidskristen kyrka. Att försöka detta är att arkitektoniskt våga allt för att vinna det högsta. Lyckas det ej, är tråden brusten, ej ens det historiska affektionsvärdet mildrar nederlaget, hela kyrkan är förspilld. Men här som alltid äro förhoppningarna och sympatierna på den modiges sida.

Vasakyrkans församling och arkitekt hafva valt det säkra för det osäkra. Därför hafva de också lyckats väl.

Vi kunna här ej undvika att uttala den förmodan, att kyrkan skulle hafva vunnit mycket, om dess hvalfmålningar fått utföras af en kyrkomålare. Af misstag har man vändt sig till en afhållen och äkta Stockholmsk artist, hvars lekande och glada begåfning ligger åt ett helt annat håll. Enligt min ringa förmening ega vi en svensk målare, hvars kynne, färg, stil och utbildning äro af kyrklig art, nämligen Olle Hjortsberg. Det är att beklaga, att man ej försäkrat sig om hans medverkan för Gustaf Vasakyrkans hvalfmålningar, i synnerhet som han utfört en skiss till kupolens hvalfyta af stor koloristisk fägring och brinnande bibli

STORKLOCKAN. AF AGI LINDEGREN.

lisk glöd. Vi skola i ett kommande häfte bringa en fotografisk bild däraf.

Till sist måste vi särskildt bringa ett tack till kyrkans arkitekt för det han tillvaratagit och tillgodegjort det ärevördiga altare, som vid Upsaladomens »restaurering» kasserades och undanställdes. Det trifves i hans nya kyrka lika väl som församlingen.

Torben Grut.

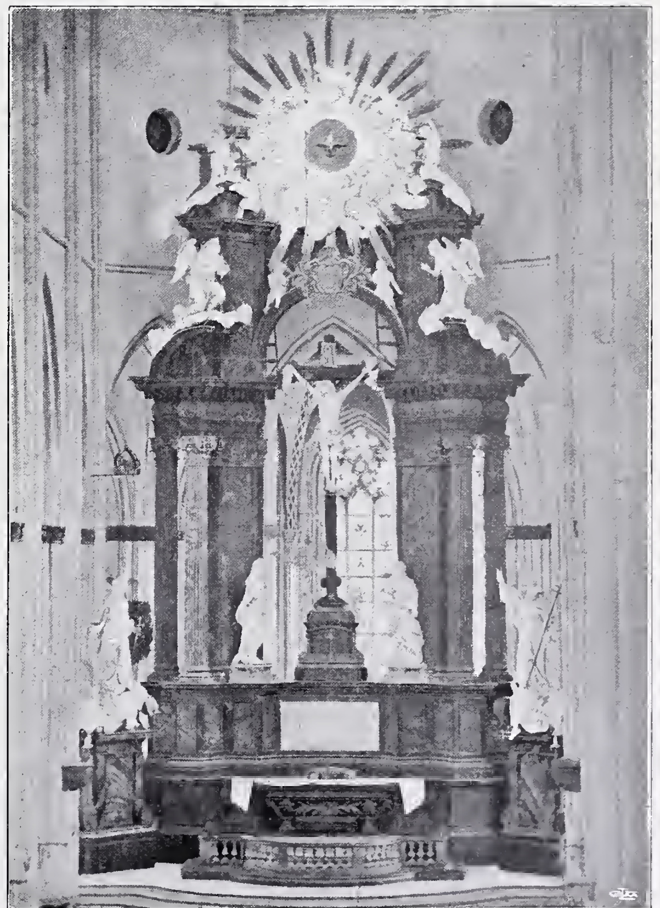

ALTARET PÅ SIN GAMLA PLATS I UPPSALADOMEN.

UR SKISSBOKEN.

PORTAL · IGNATIEGRÄND · STOCKHOLM

AFDELNINGENS FÖR HUSBYGGNADSKONST SAMMANTRÄDEN.

Vid Afdelningens för Husbyggnadskonst sammanträde måndagen den 17 september företogos besök vid Riksbankens nybyggnad under ledning af dess arkitekt A. Johansson hvarefter Handelsbankens nya hus besågs under ledning af dess arkitekt E. Josephsson. Därefter sammanträdde afdelningen å Hotell Kronprinsen, hvarvid en skrifvelse från redaktören för Afdelningens fackorgan föredrogs uttryckande en önskan om att de tolf månadshäftena kunde få omfatta flere sidor än nu är fallet för att därigenom gifva prenumeranterna af tidskriften mera valuta för det numera höjda priset. Afdelningen beslöt att så småningom söka vinna detta mål.

S. C.

BYGGNADSTEKNIK.

Sedan någon tid tillbaka har i svenska marknaden införts ett italienskt tegelfabrikat — Arazzi-teglet, som är tillverkadt af fin terrakotta och har en särdeles fin och jämn struktur. Är därjämte ofantligt lätt och har vid profning visat sig ega stor seghet och styrka. Det tillverkas dels i stora ihåliga skifvor af plan eller hvälfd form i olika storlekar och tjocklek dels också såsom ihåligt planteller hvalf-tegel. Dess hufvudsakliga användning torde vara till inläggning i bjälklag emellan järn- eller träbjälkar, hvilka af detsamma kunna fullständigt isoleras eller till väggar, dels i sin helhet dels äfven till isolering eller putsunderlag vid trähus.

I England och Amerika har det länge varit användt i stor skala, då det visat sig vara enkelt att använda och spara tid därvid samt därtill vara ganska prisbilligt på samma gång, som det kan tjäna många ändamål.

S. C.

ARKITEKTUR
OCH DEKORATIV KONST

ORGAN FÖR

SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS
AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST

ÅRGÅNG 36 AF TEKNISK TIDSKRIFT

ANSVARIG UTGIFVARE: NILS KJELLBERG

REDAKTÖR: ARKITEKT TORBEN GRUT

I STADSPLANEFRÅGAN.

Vid den internationella arkitektkongressen i London denna sommar förekom såsom diskussionsämne, »the planning and laying out of streets and open spaces» eller på franska, »la disposition des rues et des espaces libres».

Tiden medgaf ingen diskussion sedan herrar inledare haft sina anföranden; ingen resolution fattades. Föredragshållare voro bland andra *Ch. Buls*, Belgien, *Eugène Hénard*, Paris, *J. Stübben*, Berlin, *Raymond Unwin*, England, *Frank Miles Day*, Philadelphia. — Bland dessa torde det af *Ch. Buls*, hvilket utdelades som brochyr, äga ett visst intresse framför öfriga, dels emedan dess författare icke är arkitekt eller ingenjör, dels emedan han, i egenskap af borgmästare, under en följd af år stått som ledare och representant för en af Europas hufvudstäder, Bruxelles, där just på grund af Buls rätta förståelse af stadsplanefrågans innebörd, åtskilliga erkändt mönstergilla anläggningar af platser och trafikleder genomförts. Det är ock Ch. Buls man i första rummet har att tacka för, att *»la Grand Place»* i Bruxelles fått bibehålla och kommer att bibehålla sin enastående måleriska helhetsverkan.

Hans uppsats, som jag tagit mig friheten att i öfversättning härmed meddela, bjuder visserligen icke på några nya tankar. Dess värde ligger hufvudsakligen däri, att de uttalade åsikterna måste vara erfarenhetsresultat af en man, som själf såsom ansvarig ledare af ett stort samhälle, haft godt tillfälle att i verkligheten pröfva deras bärkraft.

Uppsatsen lyder:

Att planlägga en stad med dess gator och öppna platser är ett ganska kompliceradt problem, på grund af de många faktorer som därpå inverka.

Frågan ställer sig, att börja med, helt olika i följande tre fall:

1:o) Planläggning af en helt ny stad.
2:o) Omreglering af någon del af en gammal stad, för att få den att motsvara moderna kraf.
3:o) Planläggande af en förstad till en gammal stad, som på så sätt behöfver utvidga sig.

1:o) Planläggning af en helt ny stad.

Jag anser mig här böra förbigå detta problem, emedan det så sällan framställer sig till lösning här i Europa. Såsom exempel må endast nämnas Zeebrügge, som skall anläggas vid mynningen af den kanal, som förenar Brügge med hafvet, Washington, Carlsruhe, Mannheim, hvars planer äro väl kända af alla som sysslat med dessa frågor.

2:o) Omreglering af delar af en gammal stad.

De vanligaste anledningarne till sådana omregleringar äro: behofvet att aflasta från stadens centrum en starkt koncentrerad trafik; åstadkomma bredare och genare trafikleder eller ljus och luft i trånga instängda gator; på ett rationellare sätt tillgodogöra sig områden, hvilka under tidernas lopp erhållit för högt värde att användas till bostadshus för medelklassen; sätta stadens affärscentrum i bekväm förbindelse med järnvägsstationer och nya stadsdelar.

Vid utarbetandet af dylika planer bör man i första rummet beakta: partier eller byggnader, hvilka på grund af sin monumentalitet eller måleriska verkan böra bibehållas; historiska minnen vare sig nationela eller lokala att respektera; behofvet af lätta och snabba kommunikationer; undvikandet af anordningar, som kunna föranleda olyckshändelser eller osundhet.

Det är alltför vanligt att man förbiser dessa omständigheter och låter sig leda uteslutande af tanken att helt igenom modernisera en gammal stad. Orsakerna härtill äro: brist på smak och känsla för gamla minnen, okunnighet, girighet, likgiltighet.

I allmänhet torde äldre städer vuxit fram utan förut uppgjord plan. Vid korsningen af tvenne stråkvägar såsom vid Tournai, vid sammanflödet mellan tvänne floder, såsom vid Termonde, hafva handlande och landtfolk först samlats till marknad omkring en öppen plats, hvilken så småningom öfvergått till permanent salutorg. Platsen äger på samma gång strategisk betydelse, ägaren till området har därför där uppfört

en borg för att i eget intresse försvara krämarne, som lämna honom skatt och förnödenheter.

Men då samhället raskt utvecklade sig blef detta skydd otillräckligt och borgarena omgåfvo snart sin stad med starka murar.

Från stora torget där rådhus och kyrka byggts utstråla vägar mot stadsportarne. I mån som befolkningen växer bebyggas de triangelformiga fälten mellan dessa gator och genomdragas af ringgator, gående parallelt med murarne. Så hafva våra gamla städer tillkommit, såsom Brügge, Louvain, Gand, Malines, hvilkas måleriska skönhet och naturliga anpassning efter terrängen vi nu beundra.

Denna spontana formgifning, framsprungen ur själfva lifvet i staden, är det som ger ett så starkt intryck af *lefvande organism* åt en sådan gammal stad, och som gett upphof till alla de pittoreska och intima effekter, som utöfva en sådan tjusning på oss, då vi komma från en modern stad med dess banala, stereotypt geometriska plan.

Det är detta drag i den gamla stadens fysionomi som man måste göra allt för att söka bevara, då dess åldriga plan måste rubbas för att kunna tillfredsställa det moderna lifvets kraf.

Nyttighetsmänniskorna framhålla visserligen, att vårt lefnadssätt är vidt skiljdt från våra fäders, och att lika litet som vi bära deras obekväma dräkter, lika litet kunna vi bebo deras städer. Man köper ej längre sina förnödenheter på salutorgen; de stora hufvudgatorna stanna vid järnvägsstationer utanför murarne, som för öfrigt omformats till boulevarder. Befolkningen har blifvit för talrik att betraktas som en familj, hvars alla medlemmar känna hvarandra, och för att kunna samlas på forum för att afhandla och besluta om gemensamma angelägenheter. Det finns icke längre endast *ett* centrum mot hvilket hufvudgatorna böra konvergera. Städerna äro genomdragna af en mängd stora pulsådror, som sammanlöpa vid flere hufvudpunkter, där stationshus, byggnader för post, telegraf, teatrar, banker, ämbetsverk, ministerier, parlamentsbyggnader äro förlagda.

Vi bo icke längre i de bullrande affärscentra; öfver- eller underjordiska spår- eller järnvägar föra oss hvar middag till vår villa eller till någon park i omgifningen för att hämta frisk luft.

Emellertid är det ju uppenbart, att ett samhälle af människor icke uteslutande kan vara ordnadt som en verkstad, uteslutande för tillfredsställande af samfärdselns, handelns, industriens och myndigheters rent materiella kraf.

Alla dessa samhälleliga storheter representera medel för uppehållandet af samhällslifvet, men icke dess mål.

En tillvaro utan sträfvan mot ett ideal, utan sökande efter skönhet, utan intellektuell tillfredsställelse, för raka vägen till egoism, andlig torka, spleen, själfmord.

Stadens styresmän få icke fatta sin uppgift enbart som direktörer för ett bolag, där man dricker och äter samt lefver endast för att förtjäna sitt uppehälle. De måste sörja för, icke blott sina medmänniskors fysiska välbefinnande, utan ock för deras moraliska hälsa.

Ett af medlen att befordra detta mål, är att väcka kärleken och intresset för staden genom att söka bevara dess gamla karaktär och fara varsamt fram med allt som vittnar om gångna tidar, talar om gamla seder, om flydda storhetsdagar eller om historiska händelser. En stads skönhet torde icke vara utan inflytande på dess innevånare; af den pietetsfulla vården om gamla minnen och monument födes enviss stolthet öfver att vara medborgare i en beundrad stad och en naturlig sträfvan att öka dess anseende. Självkänsla parad med höga tankar om de förpliktelser, som ädel börd medföra, manar till dygd. Var det icke månne denna känsla som besjälade romarna?

Huru nu åstadkomma den önskvärda förmedlingen mellan de praktiska och estetiska synpunkterna?

Låtom oss då först afgöra, hvilka gator äro otillräckliga för trafikbehofvet, hvilka platser behöfva sins emellan förenas med direkta vägar och hvar öppna platser böra anordnas för folkströmmen att sprida sig på, och antyda allt detta schematiskt på en plankarta öfver staden. Sedan gäller det att söka genomföra detta schema under strängt iakttagande af att icke utfylla sänkor, förändra terrängens karaktär eller, så att säga, slakta hela gamla stadsdelar, endast för att kunna få gatorna raka. Vi skola i stället söka utvidga de gamla krokiga gatorna, följande deras lopp, draga fördel af nivåskillnader och andra tillfälligheter i markens naturliga form, vi skola använda oss så långt möjligt af redan befintliga gator, icke draga oss för att kröka en gata för att minska dess lutning, kringgå ett gammalt byggnadsminne eller skaffa utsikt öfver en målerisk byggnadsgrupp; och framför allt, låtom oss i hvarje af trafiken mera oberördt hörn, plantera ett träd eller en buske eller resa ett dekorativt monument.

3:o) **Planläggning af en förstad.**

I detta fall är programmet betydligt mera inveckladt. Man måste först göra klart för sig den nya stadsdelens hufvudsakliga ändamål: om det skall vara af kommerciell, industriell, administrativ natur, om den skall afses för bostäder åt kroppsarbetare, medel klassen eller aristokratien eller för alla tre dessa grupper af medborgare eller, om där eventuellt skall bildas en lärdomsstad med skolor och högskolor såsom centra.

Man måste allt efter dess utsträckning eventuellt bereda plats för byggnader för vissa delar af stadens ämbetsverk, för bibliotek, post, telegraf, polis, brandstation, byggnader för olika religiösa behof skolor af olika slag; afse utrymme för promenader, parker, lekplatser, teater, samt föreläsnings- och konsertlokaler.

Härefter studeras de stora trafiklederna. Från det inre af samhället fortsättas de utanför detsamma till

någon närbelägen by, en bro, en hamnplats, ett förlustelseställe, en rekreationsort o. s. v.

Om någon äldre väg korsar området bör man söka följa dess slingringar. Den gamla landsvägen, kantad med sina träd, bör kunna blifva ryggraden i den nya förstadskroppen. Detta första schema anpassas nu efter traktens topografi, så att man genom schaktningar eller fyllningar skaffar bekväma uppfarter till högre liggande partier.

Det är visserligen bekvämt att, såsom å Manhattanön i Newyork, skapa ett konstgjordt plan och därpå utlägga ett rektangulärt gatunät eller, såsom i Washington, ett rektangulärt nät genomdraget af från vissa punkter utstrålande diagonalgator; eller att bilda en plan af i hvarandra diagonalt ställda rektangler såsom i Henrichemont eller en plan i form af en spindelväf såsom i Carlsruhe. Sådana planer se bra ut på papperet, men de motsvara icke de praktiska behofven; de äro dödfödda.

Handelskvarter böra ordnas omkring 2 à 3 stora pulsådror med en bredd, som tillåter framdragande af spårvägar; dessa gator böra dock ej göras alltför breda, ty erfarenheten har visat, att smala gator äro fördelaktigare både för köpare och säljare. Man bör undvika riktningen norr—söder.

Industrikvarter böra förläggas så, att icke de förhärskande vindarne drifva röken mot bostadskvarteren. Järnvägsspår från godsstation, kanal, hamn böra kunna framdragas genom området. Man bör reservera områden till arbetarebostäder, folkskolor och lekplatser.

Kvarter för administrativa byggnader. Den monumentala symetrien och stelheten bör uppmjukas medelst planteringar och blomsteranläggningar.

Kvarter för högskolebyggnader. Liksom i Strassburg böra dylika byggnader förläggas i en park, omgifvas af luft och ljus samt afskiljas från den bullrande trafiken.

Arbetarekvarter böra vara genomdragna af en bred gata med spårväg som hastigt kan föra arbetaren till arbetsplatsen. Vid indelningen af området i kvarter och tomter måste i första hand tillses att möjlighet beredes att uppföra billiga bostäder; på lämpliga punkter reserveras områden för lekplatser, barnträdgårdar, skolor, föreningshus, folkbiliotek, badanstalter, gymnastiklokaler; framför allt måste man söka främja sundhet och renlighet.

Ämbetsmannakvarter. På sidan om någon större gata ordnas vid krokiga små gator billiga tomter för enfamiljshus med planterade förgårdar eller omgifna af små trädgårdar; små planterade öppna platser, en park med musikpaviljong.

. *Förnämligare villakvarter.* Här anläggger man breda trädplanterade avenyer med ridvägar omkring kvarter tillräckligt stora att kunna omgifva byggnaderna med en större eller mindre park.

Är området tillräckligt stort och förhållandena i öfrigt därtill föranleda kan man naturligtvis inom samma förstad afse olika områden för flere af dessa kategorier. De naturliga gränserna för dessa områden blifva då de stora hufvudtrafiklederna mellan hvilka sekundärgatorna ordnas olika med hänsyn till det ändamål för hvilket området afses.

Stadsplanens genomförande. Om ofvanstående fordringar skola kunna realiseras i verkligheten och öfverhufvud något konstnärligt tillfredsställande resultat vinnas måste ju betydliga delar af området för all framtid undantagas från bebyggande, hvilket icke torde kunna ernås med mindre kommunen själf förvärfvar hela området och vid försäljningen af tomter belägger dessa med sådana servitut, som för framtiden garanterar, att det område till hvilken tomten hör för framtiden bibehåller den afsedda karaktären.

Företaget kan ock öfverlämnas åt ett fastighetsbolag, hvilket åtager sig att genomföra planen under de af kommunen föreskrifna villkoren.

Ett tredje sätt har försökts vid anläggandet af nordvästra stadsdelen i Bruxelles.

Sedan stadsplanen blifvit fastställd och de för dess genomförande ur konstnärlig synpunkt nödvändiga servituten bestämda, lät man fastighetsägarna välja antingen de ville underkasta sig expropriation eller betala den summa hvarmed egendomen ansågs stiga i värde genom den nya stadsplanens genomförande.

Med ett ord, skapandet af nya stadsdelar får icke öfverlämnas åt slumpen eller åt den enskilda affärsspekulationen, utan såsom ett samhälleligt vetenskapligt och konstnärligt arbete omhänderhafvas och ledas af myndigheterna.

Efter denna generella öfverblick af frågan skola vi nu se hur det ställer sig med en del detaljer vid utförandet.

Det vanligaste fallet i Europa är att en stad, ursprungligen omgifven med vallar och grafvar, spränger denna gördel för att utbreda sig utanför densamma.

I Bruxelles, Anvers, Louvain, Bruges har man sålunda kunnat omgifva städerna med trädplanterade breda bulevarder; men Bruxelles lämnar ock ett utmärkt exempel på nödvändigheten af officiell medverkan för skyddandet det allmännas intressen och för bevarandet af omgifningarnas naturliga skönhet invid ett stort samhälle. — Då staden icke lyckats inkorporera med sig närgränsande kommuner, har i dessa kommuner uppstått förstäder, anlagda utan några som hälst estetiska hänsyn, till och med utan minsta förutseende eller omtanke för samhällets nödvändigaste lifsbehof, endast i afsikt att höja jordvärdet. Resultatet blef äfven sorgligt. Dessa förstäder bilda en osammanhängande massa kring hufvudstadens utkanter.

För det ondas vidare utbredning sattes lyckligtvis en gräns på initiativ af konung Leopold II; tack vare honom drogs nämligen utanför detta förstadsområde ytterligare ett bälte af bulevarder längs hvilka man ordnat parker, gröna oaser i stenöknen. En liknande plan är föreslagen till utförande i Wien i ännu större skala.

Gatornas form.

Med ledning af ofvan uppställda principer skola vi nu söka uppgöra plan för en stadsdel, uppdelad genom några hufvudgator för den lifligare samfärdseln, i områden hvilka i sin tur åter genomkorsas af ett nät af mindre gator som leda till bostäderna.

Skola nu dessa hufvud- och bigator göras raka eller krokiga, böjda eller brutna, af samma bredd eller linsformiga. Konstnärer och estetici hafva upprepade gånger uttalat sin förkastelsedom öfver raka gator; och icke utan skäl, på grund af det missbruk denna form varit utsatt för. Man torde emellertid icke kunna helt undvara dem i en modern stad.

Hufvudintrycket af en rak gata åstadkommes af de mot en punkt sammanlöpande perspektiviska linierna, hvilka, om gatan är lång, förlora sig i det oändliga. En half timme i förväg ser vandraren sitt mål och färden blir ledsam genom sin enformighet. Snö, regn och damm drifva fram mera obehindradt utefter dylika gator och om de gå i norr—söder finnes ingen skugga under dagens varmaste timme.

Den raka gatan besitter emellertid flera fördelar; den är den kortaste vägen mellan två punkter, den är den bekvämaste med hänsyn till ordnande af vagnstrafiken och för anläggande af spårvägslinier, den är ett oumbärligt element i en monumental anläggning. Att helt och hållet bannlysa raka gator från en modern stad, är att gå för långt. Fordra öfvervägande praktiska skäl att gatan utlägges rak, kan enformigheten mildras och de estetiska krafven i någon mån tillgodoses endera, genom att variera dess bredd, eller skenbart förminska dess längd, hvilket senare åstadkommes genom en mindre krökning, genom ett monument (kyrka, palats, triumfbåge, monumental fontän) eller en planterad »square». Monumentet bör hafva en silhuett som tecknar sig tydligt på afstånd.

På hvilken punkt af gatan bör man placera ett sådant afbrott af densamma? Förhållandet mellan gatans längd och bredd kan härvid icke spela någon roll; det är snarare afståndet för tydligt seende hos ett normalt öga som i första hand torde få bli utslagsgifvande. På grund af observationer, som jag gjort på ett par allt för långa gator i Bruxelles nämligen, Rue Royal, slutande med kyrkan »St. Maria» och Rue de la Loi, slutande med »Arc de Septantenaire», har jag kommit till den öfvertygelsen, att de afslutande monumenten å dessa gator bort placeras på ett afstånd från gatans början af omkring 1,000 meter.

Vi hafva äfven i Bruxelles ett exempel på en mindre lämpligt formad» sqaure», hvilken anlagts för att afbryta Avenue Louise. Den är cirkelrund och därigenom synnerligen hinderlig för vagntrafiken; med en långsträckt oval form hade olägenheterna undvikits.

Den tröttande enformigheten i en lång aveny kan äfven förminskas genom att icke låta de båda fasadlinierna löpa absolut parallella, utan på vissa afstånd låta dem följa konkava linier. Dessa insänkningar i de två långa leden af hus, kunna förläggas midt emot hvarandra eller alternerande på ena och andra sidan gatan. Det vunna utrymmet bör planteras. Denna anordning kan dock användas endast vid gator utan butiker, emedan butiker vid sådana punkter af gatan skulle blifva mindre begärliga.

Bäst är dock att, så vidt möjligt, söka undvika alltför långa raka gator. Det torde vara ytterst sällan som de lokala förhållandena skulle kunna sägas lägga något absolut hinder för en sådan lösning.

För vår fantasi är det en angenämare sysselsättning att bakom gatans krökningar ana dess fortsättning, än att hela gatan uppefter nödgas stirra på ett och samma monument och slutligen finna gatan tvärstanna inför detsamma. För öfrigt, monumentet skulle gjort ett mycket starkare intryck, om man oförmodadt ställts inför detsamma på lagom distans d. v. s. omkring tre gånger dess höjd.

De gamla städernas krokiga gator äga en charm, som besjungits mer än en gång. I min afhandling »*Esthetique des Villes*» har jag framhållit, hur underbart lyckligt slumpen har ställt husen längs den gamla slingrande landsväg, som blifvit »Marché aux Herbes» och »Rue de la Madelaine» i Bruxelles. Tack vare gatans krökning försvinna icke byggnaderna i en lång rak huslängans förtonande perspektiv, utan den ena byggnadens fasad presenterar sig för vandraren efter den andra. I mån som backen stiger synes den ena husmassan öfver den andra, bildande med sina takformer en egendomlig zig-zag-linje mot himlen. Samma pittoreska effekt kan iakttagas i Bruges, Rue de Pierres; i Lübeck, Breitstrasse.

Den som ritar stadsplaner må taga lärdom häraf; men då han gör en gata krokig, bör detta kunna motiveras t. ex. med behofvet att minska lutningen, önskan att bevara ett minnesmärke, fördelen af att sammanbinda två åt samma håll syftande gator; ty konstlade försök att åstadkomma pittoreska effekter, verka icke naturligt och stöter vår estetiska känsla.

Oregelbundenheterna hos de gamla gatorna äro nämligen icke foster af någon nyckfull fantasi, utan hafva så småningom tillkommit såsom resultatet af omständigheternas makt: genom förefintligheten af en äldre landsväg, på grund af terrängens natur eller behofvet att öka antalet gator på det trånga området innanför murarna.

Det är dylika vid första påseendet lätt förbisedda, men dock fullt bevisliga orsaker, som förlänat de gamla gatorna en individualitet, som man icke är i stånd att gifva den moderna gatan, då dess hufvudsakliga ändamål skall vara tomtjobberi.

Man undviker säkrast schablonmässig uppliniering af stadsplaner, hvars symetriska effekt ju endast kan uppfattas i fogelperspektiv, genom att komponera planen på en reliefmodell af området. Göres delar af densamma i så stor skala att byggnadsmassorna äfven kunna modelleras, kan man genom lämpligt tagna fotografier få en ganska god bild af förslaget.

Gatukorsningar.

Där flera gator sammanlöpa uppstår ett mellanting mellan gata och torg. Emellertid torde såväl ur praktisk som estetisk synpunkt knappast gifvas en olämpligare lösning af detta problem än att inrikta alla de sammanstötande gatorna mot en och samma punkt såsom vid Place de Etóile» i Paris och »Piazza Vittorio-Emanuels» i Turin. Camille Sitte har i sitt grundläggande arbete om stadsplaner anfört synnerligen goda skäl mot detta system.

I stället för att koncentrera rörelsen mot en punkt måste man söka sprida den, för att undvika sammanstötningar mellan åkdon och lifsfarliga passager för fotgängare.

Så paradoxalt det än må låta är det verkligen ur trafiksynpunkt bättre att icke låta två gator korsa hvarandra, utan kröka något på den ena gatan, så att dess mynningar ej komma midt för hvarandra. Vid ett vanligt gatukors förefinnas nämligen icke mindre än 54 punkter där vagnar mötas och 12 där körbanorna korsa hvarandra.

Med afseende på gatornas längd- och tvärsektioner, deras lutningsförhållanden- deras beläggning samt byggnadernas höjd hänvisas till *J. Stübbens* bok, »*Die Städtebau*», utgörande en del af »Handbuch der Arkitektur.»

Öppna platser.

Torgen i antikens städer voro af två slag: forum och salutorget. I antiken höllos dessa begrepp strängt åtskilda; icke så under medeltiden. Enligt Aristoteles fick »Frihetsplatsen» icke orenas af varor och skulle hållas fritt från handtverkare, arbetare och liknande personer. Salutorget skulle förläggas så långt som möjligt därifrån och vara rätt tillgängligt för transporter sjöledes eller från landet.

I norra Europa däremot användes i regeln stora torget framför Stadshuset till salutorg, med undantag af den del däraf som eventuellt låg framför kyrkan. Alla de gamla torgen i Bruxelles bevara ännu i sina namn minnet af sitt ursprungliga ändamål: Oxtorget, Hästtorget, Vedtorget, Svintorget, Osttorget, Lädertorget, Hötorget, Hönstorget.

I moderna städer har man 4 olika kategorier af öppna platser.

1:o) Öppna platser för underlättande af gatutrafiken.
2:o) Öppna platser för speciella ändamål: a) salutorg, b) för mottagande och afsändande af fjärrtrafiken.
3:o) Planteringar.
4:o) Monumentala anläggningar.

1:o) ***Öppna platser för underlättande af gatutrafiken.***

Såsom ofvan nämnts bör man om möjligt söka undvika mot en och samma punkt sammanlöpande gator såsom vid »Place d'Etoile» i Paris. Det långa perspektivet i Champs Elysées har visserligen fått en makalös afslutning genom den stora triumfbågen, men icke ökas det vackra i denna anläggning genom de 12 från bågen utstrålande gatorna — annat än på papperet. Vid liknande fall måste man gifva platsen där gatorna mynna en långsträckt form, för att därigenom sprida de farliga korsningarna af körbanorna öfver en större yta. — Place de Brouckère i Bruxelles lämnar härpå ett godt exempel. Boulevard de la Serre och Boulevard du Nord mynna in från hvar sin sida på ena kortsidan, Boulevard Anspach på den andra, och vid denna kortsida går gatan »Fosse aux loups» tvärt öfver platsen. Oaktadt korsningarna är cirkulationen med spårvägar och åkdon lätt.

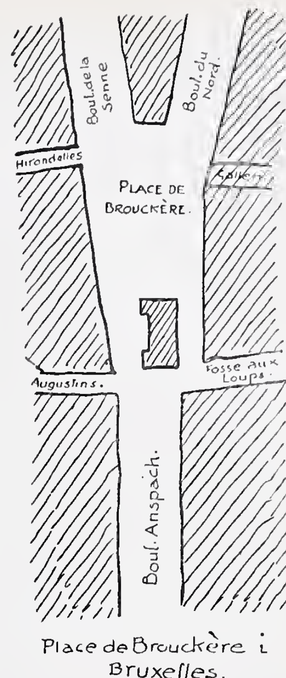

Place de Brouckère i Bruxelles.

Om möjligt bör man låta bigator mynna in liksom bifloder i den riktning trafiken hufvudsakligen rör sig. Ingeniörerna hafva skapat stadsplaner, vackra på papperet men opraktiska — liksom en del arkitekter rita vackra fasader framför obekväma bostäder.

2:o, a) ***Salutorg.***

På salutorgen, som ju hafva en helt annan uppgift än de i föregående kategori behandlade, bör midten upptagas af saluplatser. Ehuru salutorgen förlorat sin gamla betydelse genom saluhallar och matvaruaffärer i konsumenternas närhet, draga de dock ännu alltjämt till sig en massa kunder.

På »la Grand Place» i Bruxelles pågår hvarje morgon torghandel (Vroeg markt), full af måleriska effekter mot bakgrunden af de magnifika gamla gillehusen, i all synnerhet under vintermorgnarna vid den elektriska belysningen. Grönsakerna, som då här torgföras, äro afsedda för hallarna och butikerna, och handeln skall vara slut och torget fritt kl. 8 f. m. Den efterträdes af en mindre blomsterförsäljning samt en droskstation; en diagonal linie lämnas dock alltid öppen för trafiken. På »la Grand Place» utföres om sommaraftnarna folkkonserter, och torget användes vid nationella fester samt såsom utgångspunkt för korteger. Men borgmästaren förkunnar icke längre under trumpeters ljud från Stadshusets burspråk kommunala påbud; de anslås nu rundt om i staden.

Torget är nästan fyrkantigt och gator mynna in i hvarje hörn liksom skoflarna i en turbin, hvilket gör, att, då man kommer in på detsamma man aldrig har framför sig en gapande gatumyning, utan en del af torgets omramning. Detta system synes mig vara att rekommendera för alla kringbyggda torg. Vid »la Grand Place» består omfattningen af »Hôtel de Ville», »Maison du Roi» samt ofvan omnämnda gamla gilles-

hus, hvilkas fasader på stadens bekostnad pietetsfullt underhållas och bevaras från förändringar.

I öfverensstämmelse med moderna tendenser har äfven staden Bruxelles uppfört täckta saluhallar; två centralhallar, en fiskhall samt ett slakthus. Man har dock alltjämt sådan förkärlek för de öppna salutorgen att den ena af centralhallarna förvandlats till kafé om sommaren och skridskobana om vintern.

Lämpligaste formen för ett salutorg som skall användas hela dagen synas mig vara en öppen plats omgifven af träd och begränsad af fyra gator, såsom »Grand Sablon» och »Vieux Marché» i Bruxelles.

Vanliga marknader, kreatursmarknader, hästmarknader likaledes anordnas på öppna fält omgifna af träd, hälst längs efter någon bulevard.

I utkanten på städerna finna vi slutligen ännu vidsträcktare fält för militärexercis och gymnastiska lekar.

2:o, b) ***Platser för upptagande och afsändande af fjärrtrafiken.***

Framför stationsbyggnader böra anordnas torg tillräckligt stora att kunna rymma hållplatser för droskor, automobiler, omnibussar, spårvagnar. För att leda cirkulationen anordnas å dessa platser planteringar, fontäner, statyer och man söker naturligtvis göra ett fördelaktigt intryck på främlingen, genom att göra entréen till staden så ståtlig som möjlig.

Då det ofta nog händer att författare till stadsplaner glömma att i sina förslag anvisa platser för de i olika stadsdelar behöfliga droskstationer, vill jag blott i detta sammanhang erinra därom att städernas myndigheter på grund af sådant förbiseende mången gång hafva mycket svårt att finna en plats, som utan obehag för kringboende, kan lämpa sig till droskstation. Sådana hållplatser måste beläggas med vattentätt material och måste kunna spolas ymnigt till motverkande af dålig lukt och osundhet.

3:o) ***Planterade öppna platser,***

Dessa äro en engelsk uppfinning. Då de privata trädgårdarna så småningom försvunno från storstäderna, började man snart känna behofvet af luft och inse dess vikt i hygieniskt afseende; man kan ock däruti se ett utslag af nordbons förkärlek för träd.

I de sydfranska städerna finna vi vanligen en »*Cour*», skuggad af åldriga plataner; i Spanien tar man vid solnedgången sin promenad i »*Alamedan*», planterad med popplar, såsom namnet angifver; »*Corson*» italienarnas promenad, är i Rom, Palermo, Neapel inuti staden och utan planteringar. Det är visserligen sant: dessa städer ha en ersättning i för allmänheten tillgängliga härliga s. k. »*Villor*». (Borghese, Flora, Reale).

De engelska »squares» hafva ofta tillkommit för att midt i världsstadens larm skapa en afskild lugn vrå. De utgjorde från början den gemensamma trädgården inuti ett kvarter. På sina ställen äro de ännu icke tillgängliga annat än för kringboende, som äga nycklar till grindarna. »Squares» är trots namnet både runda, ovala, månghörniga, rektangulära, halfrunda och triangelformiga, prydda med bassänger, fontäner, monument, exedror, nymféer och bad. Fantasien kan här få fritt spelrum, ty, frånsedt deras hygieniska uppgift, äro de ju till endast för trefnadens skull. Här har stadsplanearkitekten rikt tillfälle att begagna sig af terrängens egendomligheter och ge omväxling åt sin plan. (Se *Stübben* sid. 439.)

4:o) ***Monumentalplatser.***

Vi mena härmed icke sådana platser som under tidernas lopp blifvit monumentala, därigenom att borgarena efterhand omkring densamma uppfört de förnämligare byggnaderna (t. ex. Grand Place i Bruxelles, la Signoria i Florens, Altstadtmarkt i Braunschweig), utan sådana, hvilka komponerats såsom en afslutad arkitektonisk ensembel (t. ex. Place Royale i Bruxelles, Place de la Concorde i Paris, Belle-Alliance Platz i Berlin, Capitolium och Piazza del Popolo i Rom, Place Stanislaus i Nancy. Till sådana platser räknar jag äfven platsen framför hufvudingången till en kyrka, liksom öfverhufvud platsen framför hvarje monumental byggnad den må vara religiös eller profan.

I Newyork, Boston, Chicago, San Francisco har man ock, efter gammalt europeiskt mönster, velat skapa ett »forum», ett stadens centrum, och anlagt praktfulla arkitektoniska anläggningar midt i det amerikanska gatunätets dödande enformighet.

Torgens mått.

Med afseende på bestämmandet af ett torgs planform gäller först att bestämma förhållandet mellan dess dimensioner och de omgifvande husens höjd. Om torget göres för stort i förhållande till byggnaderna, går mycket af dess verkan förloradt, göres det för litet, kan man icke komma på tillräcklig distans för att få ett riktigt intryck af byggnaderna.

De af H. Mærtens (*Der optische Masstab*, Berlin 1884) uppställda reglerna torde fortfarande få anses gälla, då de icke vederlagts eller undanträngts af andra. De lyda:

Betraktad på ett afstånd lika med byggnadens höjd kan man urskilja dess detaljer och man ser byggnaden under 45°.

Ställer man sig på ett afstånd lika med två gånger byggnadens höjd, kan man uppfatta dess helhetsverkan; man ser den under 27°.

Från ett afstånd lika med tre gånger byggnadens höjd, kan man icke längre urskilja detaljerna, utan uppmärksammar hufvudsakligen dess konturer och deras samverkan med omgifningen; man ser byggnaden under 18°.

Förflyttar man sig ännu längre bort, till ett afstånd af fyra à fem gånger byggnadens höjd, framträder densamma endast som silhuett.

Jag hade ämnat meddela kongressen dimensionerna å de mest beundrade torganläggningar i Europa, men har tyvärr icke medhunnit insamlandet af nödiga uppgifter härför.

Torgens form.

Vanligtvis göras de rektangulära, och förhållandet mellan bredd och längd plägar vara 1 : 3. Emellertid finnas kvadratiska torg, af god effekt (Grand Place i Furnes); å andra sidan gifva alltför långa torg, såsom Piazza Navona i Rom och Place de Meir i Anvers, mera intryck af gata.

Piazza di San Marco i Venedig är trapezformadt. Måhända bidraga kampanilen och de tre stora flaggstängerna, som fylla en del af den större kortsidan, till det behagliga intrycket af detta torg.

S:t Johannis torg i Kjøbenhavn med sin plantering rundt om kyrkan visar en lycklig lösning af ett triangelformigt torg.

Runda torg äro för regelbundna, för geometriska; de lämna oss estetiskt oberörda. För att motverka denna effekt har Bernini gifvit Piazza di S. Pietro i Rom ellipsform med storaxeln parallell med kyrkans fasad. Jag tror att, om konstnären hade lagt storaxeln i förlängningen af kyrkans hufvudaxel, skulle effekten blifvit bättre; åskådarens blickar hade på ett naturligt sätt dragits mot templet och man skulle från ellipsens längst bort belägna del kunnat se kupoltamburens bas, som nu sjunker ned bakom fasadens krön.

Två halfcirklar sammanbundna af raka sidor med trädbevuxna rampanläggningar, såsom Piazza del Popolo i Rom, bildar där en vacker ensembel.

Ett ovalt torg, såsom Place de la Croisée i Verviers, gör ett mycket godt intryck; cirkelformens estetiska och praktiska olägenheter förefinnes ej där. Åttkanten torde vara lika olämplig som cirkeln, såsom grundform för ett torg.

Torgens omramning.

Alla estetici som studerat betingelserna för ernåendet af skönhet i stadsplaneanläggningar förklara med en mun, att torg böra verka slutna såsom ett rum. Så voro antikens »fora» anlagda och medeltiden åstadkom samma resultat genom att låta gatorna utgå från torget såsom skoflarna i en turbin. I Italien, och där man i norra Europa adopterade italiensk stil, sökte man vinna intrycket af slutenhet genom att öfverbygga gatumynningarne med arkader. Såsom exempel på dylika anläggningar må här endast nämnas Piazza dei Signori i Verona; Place Stanislas i Nancy, där man, för att åstadkomma slutenhet, användt sig dels af magnifika järngaller med grindar, dels fontäner, dels en triumfbåge vid ingången till en af gatorna; Place Royal i Bruxelles, där de fyra gatumynningarne i hörnen öfverbyggts med arkader.

Vid anläggandet af en monumental plats torde man, icke utan fara att gå miste om helhetsverkan, kunna förbise de lärdomar som dessa förebilder lämna. Man anmärker emot detta system, att arkaderna hindra trafiken; om gatorna framföras klokt, så att täta korsningar af körbanorna undvikas, torde dock denna olägenhet kunna nedbringas till ett minimum.

Gruppering af torg.

I gamla dagar grupperade man af olika anledningar gärna tillsammans två eller tre torg: endera för att markera skillnaden i ändamål med de olika partierna af den öppna platsen såsom t. ex. i Ypres, där man på så sätt bildat ett salutorg och en förplats till kyrkan; eller för att underlätta cirkulationen genom att fördela den; eller för att öka effekten af monumentalbyggnader, så att hvart och ett af torgen får sitt monument och hvarje monumentalbyggnad sitt torg. Ett af de mest beundrade och vackraste exemplen på en sådan anläggning är den grupp af torg, som i Venedig bildas af Piazza och Piazzetta di S. Marco. I Florens ha vi vid Piazza di Signoria en kombination af tre öppna platser, mästerligt anordnad; liknande grupperingar återfinnas i Braunschweig, Lübeck, Bremen.

Då man framhåller önskvärdheten af att söka bevara de gamla götiska kyrkorna i sin ursprungliga omgifning och att bibehålla den slutna karaktären på de gamla torgen, gör man detta icke blott af intresse för att få behålla det gamla, utan äfven och hufvudsakligen för att bevara dem såsom såväl ur praktisk som estetisk synpunkt efterföljansvärda typer vid nya stadsplaners uppgörande, och, om jag här anfört en mängd exempel från gamla städer, är detta visserligen för att fästa uppmärksamheten på deras, ofta omedvetna, skönhet, men ock i förhoppning att därigenom kunna locka stadsplanearkitekter att låta inspirera sig af desamma.

Torgens prydande.

Monumentala platser ordnas vanligen symmetriskt enligt förebilder från Rom eller Place de la Concorde i Paris. Denna senare plats torde väl vara en bland de vackraste i världen och detta, oaktadt den icke kan betecknas såsom sluten i detta ords vanliga bemärkelse, och oaktadt dimensionerna äro så betydande, att man icke i ett ögonkast kan få någon total bild af densamma. De dekorativa anordningarna — obelisker och fontänerna på det af en balustrad omgifna midtpartiet med kolossalstatyerna symboliserande 8 af Frankrikes städer i de fyra hörnen, — bereda allvarsamma hinder för den under vissa tider på dagen enorma trafiken mellan Champs Elysée, Rue Rivoli och Rue Royal. Hade hela den dekorativa anordningen dragits mera åt Jardin des Tuileries, hade effekten af det hela sannolikt icke blifvit mindre imponerande och cirkulationen hade underlättats utan att symmetrien allt för mycket rubbats.

Den absoluta symmetrien är det banalaste och bekvämaste medel att vinna den stora, för konstens finässer okänsliga, massans erkännande.

Detsamma kan sägas om den absurda, moderna manien att alltid ställa en staty midt på ett torg. I forna dagar placerade man dessa vid sidan om trafiken på någon lugn plats och lämnade torgets midt fri.

Torgens lutningsförhållanden.

Äfven med hänsyn till denna detalj torde en observation, som kan göras på en del äldre torganläggningar vara förtjänt af uppmärksamhet. De äro ofta konkava, — t. ex. Forum Romanum, salutorget i Furnes, Römerberg i Frankfurt, Piazza S. Pietro i Rom. Mercato Vecchio i Sienna etc. — med den effekt, bland annat, att byggnaderna rundt om synas liksom växa upp ur marken, som böjer sig upp emot dem. I våra dagar är man mera benägen att göra torgen konvexa,[1] hvarigenom byggnadernas sockel bortskymmes.

Afslutning.

Till ofvan relaterade slutsatser har jag kommit, genom en noggrann undersökning angående de medel som stå oss till buds för att göra en modern stad bekväm och sund samt förläna den ett yttre behag, som kan göra lifvet i densamma angenämt. En stad behöfver ju icke uteslutande vara ett nederlag af handelsvaror eller en industriell anläggning, den bör ock vara ett hem för människor.

Moderna städer äro icke såsom de gamla produkten af seklers långsamma aflagringar; detta omedvetna arbete måste nu ersättas med stadsplane-arkitektens medvetna. Dennas uppgift skulle alltså vara, att med strängt iakttagande af den moderna intensiva gatutrafikens behof och af sanitära kraf äfvensom med tillämpning af goda bepröfvade konstprinciper och erfarenheter skapa nya skönhetsvärden, återgifva våra städer målerisk charm och individuellt eller nationellt kynne.

[1] Tegnérlunden.

Så sammanfattar i korthet den fordne borgmästaren i Bruxelles, Ch. Buls, sina erfarenheter och tankar i fråga om sättet att ordna städers byggande. Det har förefallit mig som om mycket däraf skulle äga aktuellt värde för oss här i landet, och speciellt i Stockholm. Äfven vi hafva gamla stadsdelar, som icke lämna nyttighetsmänniskorna någon ro, förrän de jämnats med jorden för att uppstå i en vackert rutad »modern» dräkt; äfven vi hafva måleriska och karakteristiska stadsdelar att bevara, monumentalbyggnader af högsta konstnärliga värde att vårda och vara stolta öfver; vi hafva partier af staden som helgats genom att hafva sett stadens historia under seklernas lopp draga sig förbi; vi måste fram med nya genare trafikleder; vi hafva äfven vår bekymmersamma förstadsfråga. Och dock — i Stockholm skulle allt kunna ordnas lätt och väl, om endast stat och stad vid sina mellanhafvanden möttes med något mera förtroende och förståelse af det för båda gemensamma intresset: Stockholms stads utseende.

I. G. Clason.

UNIVERSALHVALFTEGEL.

Uti Skandinavisk tidskrift för Lervaru-, Cement- och Stenindustri förekommer i septemberhäftet en beaktansvärd notis om ett universalhvalftegel d. s. k. Bötgerska. Såsom figurerna visa skulle den tidsödande huggningen och passningen af hvarje sten i ett hvalf blifva öfverflödig med användande af denna hvalfstenform, som skulle passa till alla hvalfformer och spännvidder förutsatt att det är höjning på hjässan. Till raka hvalf blir den kanhända ej så lämplig.

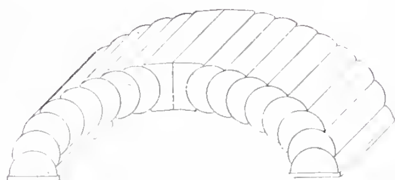

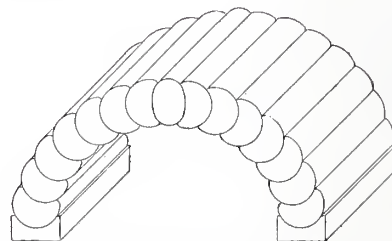

För hvarje hvalf skulle endast erfordras en form för anfangsten, en form för hjäss- eller slutsten och de öfriga hafva samma form vare sig det är cirkel-segment eller korgbågformiga hvalf. Fördelarne och tidsbesparingen ligga i öppen dag. Teglet lär vara sedan några år användt i den utländska marknaden och säkerligen skulle mången med intresse emotse dess pröfvande äfven här hos oss.

S. C.

AFDELNINGENS SAMMANTRÄDEN.

Vid Afdelningens för Husbyggnadskonst senaste sammanträde måndagen den 15 okt. å hotell Kronprinsen, hvarvid till medlemmar uti den af Teknologföreningen tillsatta kommittén för den högre tekniska undervisningen valdes första intendenten prof. J. G. Clason och ark. E. Lallerstedt. Under den särdeles lifliga diskussionen om de af den af kungl. maj:t för nämda ändamål tillsatta kommittén uppställda frågorna beslöt afdelningen särskildt göra följande uttalande: att det är önskvärdt och nödvändigt att vid sidan af den rent tekniska utbildningen tillfälle beredes lärjungen att erhålla undervisning i merkantila, juridiska, administrativa och sociala ämnen i hvad de beröra det industriella lifvet.

Vidare meddelades att föreningen Urd i Uppsala lördagen den 3 nov. anordnar en diskussion om »restaureringsfrågan», hvartill inbjudan till afdelningens medlemmar föredrogs.

Ordföranden ark. Wickman redogjorde därefter för resan till sommarens arkitektkongress i London samt från förhandlingarne därstädes, hvarefter stadsarkitekten K. Salin och ark. R. Enblom visade en mängd af vackra skioptikonbilder från densamma.

S. C.

ARKITEKTUR
OCH DEKORATIV KONST

ORGAN FÖR

SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS
AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST

ÅRGÅNG 36 AF TEKNISK TIDSKRIFT
ANSVARIG UTGIFVARE: NILS KJELLBERG
REDAKTÖR: ARKITEKT TORBEN GRUT

SJUNDE INTERNATIONELLA ARKITEKTKONGRESSEN I LONDON.

LORD MAYORNS KUSK.

Den sjunde internationella arkitektkongressen ägde rum i London 16—21 juli 1906.

Kongressen stod under h. maj:t konungens af England beskydd och herderspresident för kongressen var h. k. h. prinsen af Wales.

Dessutom bestod sig kongressen med en hel rad af vicepresidenter med högst lysande namn och samhällsställning, hvaribland särskildt märktes 5 hertigar, 2 ärkebiskopar, markiser, earlar och lorder i mängd, Lord Mayorn of London etc.

Exekutiva kommittén hade i spetsen för sig mr John Belcher, president för The Royal Institute of British Architects, och generalsekreterare för hela mötet var mr W. J. Locke.

Tillslutningen var oerhördt stor, och medlemsantalet uppgick enligt uppgift till omkring 1,800 personer, inneslutande inom sig representanter från världens alla olika delar. Äfven Japan var denna gång representeradt, och anmärkningsvärdt var att se, huru ovationerna bröto löst, så snart den lille japanen hade något att säga; detta oaktadt han hade ganska svårt att uttrycka sig såväl på engelska som på franska.

Sverige var denna gång rätt talrikt representeradt, nämligen genom: professor I. G. Clason och stadsarkitekten K. Salin såsom statens representanter, arkitekten Gustaf Wickman såsom representant för Svenska teknologföreningens afdelning för husbyggnadskonst samt följande öfriga arkitekter: Viktor Bodin, Stockholm; Magnus Dahlander, Örebro; Rudolf Enblom, Stockholm; Sigfrid Ericson, Göteborg; Erik Hahr, Västerås; Wilhelm Klemming, Stockholm; Ivar Tengbom, Göteborg; Eugen Thorburn, Göteborg; Albert Thurdin, Härnösand och Folke Zettervall, Stockholm.

Danmark hade sändt Etatsraadet Vilhelm Dahlerup, professor Martin Nyrop, stadsarkitekten Hans Wright m. fl.

Norge saknades helt och hållet vid kongressen.

Sedan man å öppningsdagen kl. 10 på morgonen samlats å de s. k. Grafton Galleries och där blifvit föreställd för de ledande personerna vid kongressen samt erhållit sitt kongressmärke, löst sina biljetter till de utflykter, i hvilka man önskade deltaga etc., samlades den Permanenta internationella kommittén kl. 11,30 i samma lokal för att utse hedersordförande och hederssekreterare samt för att dryfta kommitténs speciella angelägenheter. Till hedersordförande för Sverige utsågs professor I. G. Clason och till hederssekreterare arkitekten Gustaf Wickman.

Likaledes företogos nya inval till kommittén, hvarvid bland andra professor Martin Nyrop blef invald.

Vid frågan om inval framkom italienaren Cannizzaro med förslag till ändring af sättet för invalen. Han ville, att Permanenta kommittén visserligen skulle få fastställa antalet medlemmar för hvarje land, men att själfva valet af dessa medlemmar skulle verkställas af respektive lands egen arkitektkår. En stunds öfverläggning uppstod härom, men sedan det framhållits, hvilka svårigheter härigenom skulle uppstå, då en del länder icke ha någon offentlig förening, som kan sägas representera dess arkitektkår, under det att andra länder ha flera dylika föreningar,

LONDONS LORD MAYOR.

CENTRALTRYCKERIET, STOCKHOLM.

LONDON, THE ROYAL EXCHANGE.

som hvar i sin mån vilja vara för landet representativa, så förkastades detta förslag.

Kl. 3 e. m. ägde det officiella öppnandet af kongressen rum uti The Guildhall under stor pomp och ståt. H. k. h. prinsessan Louise hade, såsom det stod på inbjudningskortet, »graciously consented to be present» och »The chair will be taken at 3 p. m. precisely by His Grace The Duke of Argyll». Dessutom förhöjdes festen med lordmayorns närvaro, iförd full ornat med pelskragar, röd, fotsid mantel, stor pelsmössa på hufvudet samt åtföljd af sin uppvaktning, äfven den iförd röda pelsbrämade mantlar och bärande lordmayorns spira, svärd och öfriga insignier.

Betecknande för engelsk sed stod nederst i kanten på inbjudningskortet »Morning Dress», hvilket också gjorde, att öfriga deltagare i festen voro långt ifrån så lysande klädda som ofvannämnda personer. Detta bidrog till, att, oaktadt damerna i stor utsträckning voro ljusklädda, det hela, hvad det yttre beträffar, icke fick den festliga prägel, som t. ex. fallet var i Madrid vid sjätte internationella arkitektkongressens öppnande därstädes.

Sedan hertigen öppnat kongressen och hälsat de främmande nationerna välkomna, besvarades denna hälsning på sedvanligt sätt af de främmande nationernas representanter, hvarvid professor Clason svarade å Sveriges vägnar med ett varmt anförande till de engelska arkitekternas ära.

På aftonen var en stor mottagningssoaré anordnad af The Royal Academy i dess storslagna lokaler i Burlington House uppe vid Piccadilly. Tre tusen personer voro närvarande, och nu, »after the dinner», utvecklade London hela den lyx i toalettväg, hvartill det är i stånd, och i hvilket hänseende det torde kunna täfla med, för att icke säga öfverträffa, alla andra städer på jorden. I de stora salarna var den årligen i London återkommande konstutställningen ordnad, som på sitt sätt motsvarar »salongen» i Paris. Stora orkestrar spelade på olika ställen inom lokalen, och förfriskningar voro ordnade på äkta engelskt sätt, d. v. s. de voro nedträngda i ett aflägset, i bottenvåningen beläget rum, rymmande endast ett fåtal personer åt gången, och där det var en oerhörd trängsel, då man skulle försöka sig på att få en »lemon squash» eller »ice-creame» till lifs. Vid elfvatiden var mottagningen slut, och hundratals eleganta ekipager och »cabs», dessa för London så karaktäristiska tvåhjuliga åkdon, återförde gästerna till sina hem eller till nya nöjen, slingrande sig fram genom denna massa af vagnar, omnibusar, automobiler och andra fordon, som öfver allt trängas på Londons gator, och som man tackar Gud och kusken för att lyckligen komma igenom utan att bli sönderklämd.

Kongressens förhandlingar pågingo nu dag efter dag enligt fastställdt program, men beklagligtvis å två skilda lokaler samtidigt, nämligen Grafton Galleries och Institute Meeting Room, hvarigenom möjligheten att följa desamma i hög grad försvårades. Äfven saknades här en dylik liten publikation, som förekom vid arkitektkongressen i Madrid, och som dagligen redogjorde för de diskussioner och beslut, som förekommo vid kongressen. En dylik tidning var till stor nytta vid kongressen i Madrid och borde alltid utgifvas i sammanhang med dylika kongresser.

Nu fick man af sekreteraren först vid kongressens slut ett sammandrag öfver förhandlingarna och de resolutioner, som kongressen fattat, och det är med stöd af detta sammandrag, nämnda resolutioner härnedan meddelas.

Förhandlingarna vid VII internationella arkitektkongressen i London 1906.

Kongressen arbetade, som ofvan nämndts, med samtidiga sammanträden på tvenne olika, dock nära hvarandra belägna lokaler, nämligen: Royal Institute of British architects's sessionssal samt en sal i Grafton Galleries.

Tisdagen den 17 juli.

R. I. B. A.'s sessionssal.

Ordf. Reginald Blomfield (England), E. Cannizzaro (Italien).
Sekret. C. V. Bortaumieux (Frankrike), Harbottle Reed (England).

Föredrag: »*Om slottet S:t Germain*» af Honoré Daumet, led. af l'Institut de France. Herr Phenè Spiers föreslog med instämmande af hr Cannizzaro ett uttalande af tacksamhet till hr Daumet, hvilket enhälligt bifölls.

OXFORD, MAGDALEN COLLEGE.

OXFORD, MAGDALEN TOWER.

Diskussionsämne I. *Böra mera omfattande offentliga byggnadsarbeten utföras af aflönade tjänstemän?*

Ordf. E. M. Repullés y Vargas (Spanien), John Slater (England).
Sekret. Hans Peschl (Österrike), Harbottle Reed (England).

Resolution: Större offentliga byggnadsarbeten böra hädanefter, med hänsyn såväl till myndigheternas välförstådda egna som allmänhetens fördel, så ock med hänsyn till byggnadskonstens högsta intressen, anförtros endast kvalificerade yrkesarkitekter antingen genom täflingar eller på annat sätt.

Grafton Galleries:

Diskussionsämne III. *Konstruktioner af stål och armerad beton.*

Ordf. Frank. Miles Day (Förenta Staterna), J. J. Caluwaers (Belgien).
Sekret. Rapizarda-Rizzo (Italien), F. N. Jackson (England).

Föredrag höllos af hrr H. D. Searles-Wood (England), E. P. Goodrich (Förenta Staterna), Louis Cloquet (Belgien) och Gaston Trélat (Frankrike).

Resolutioner: Kongressen uttalar önskvärdheten af att en undersökning göres i syfte att få utrönt, hvilka fel och brister visat sig i byggnader af armerad beton samt angående orsakerna till dem (på förslag af Max Clarke, London).

Kongressen är af den meningen, att där eldfasthet afses med användande af armerad beton, den yttersta omsorg måste ägnas massans sammansättning och form samt stålets skyddande (på förslag af Edwin O. Sachs, London).

Onsdagen den 18 juli.

R. I. B. A.'s sessionssal.

Diskussionsämne X. *Sättet för anordnande af internationella arkitekturtäflingar.*

Ordf. Hermann Muthesius (Tyskland), H. T. Hare (England).
Sekret. E. Guy Dawber (England), Ventura Terra (Portugal).

Resolution: På grund af de hafda anförandena anmodar kongressen sin »Comité permanent»
att för nästa kongress framlägga förslag till ordnandet af dylika täflingar,
att för ändamålet tillsätta ett särskildt utskott af sju ledamöter, samt
att tillse, det de blifvande ordningsreglerna måtte föreskrifva, att medlem af juryn i och genom denna sin egenskap hvarken direkt eller indirekt får hafva eller komma att hafva något materiellt intresse förenadt med utförandet af den byggnad, som är föremål för täfling.

Diskussionsämne II. *Den konstnärliga äganderätten eller reproduktionsrätten på det arkitektoniska området samt äganderätten till ritningar.*

Ordf. H. P. Nénot (Frankrike), W. S. Eames (Amerika).
Sekret. Urioste y Velada (Spanien), Walter Read (Transvaal).

Resolution: Kongressen förklarar sig vara af den åsikten, att arkitekten anställes för åstadkommande af en byggnad och att alla beskrifningar och ritningar, som utföras af honom för detta ändamål, utan gensägelse äro hans egendom.

Fortsättning med ytterligare resolution, se nedan, sammanträdet torsdagen den 19 juli.

Diskussionsämne IX. *Om statens ansvar och skyldighet i fråga om bevarandet af nationella minnesmärken.*

Ordf. Dahlerup (Danmark), A. Graham (England).

Resolution: 1. Staten bör hafva rätt att, om så fordras, genom tvångsexpropriation komma i besittning af byggnad med historiskt, konstnärligt eller arkeologiskt intresse, då den icke så som sig bör vårdas och underhålles af ägaren.

2. Kongressen uttalar den önskan, att man ingår till engelska regeringen med anhållan om tillsättande af en kungl. kommission med uppdrag att kontrollera och i vidsträcktare mån befordra tillämpningen af »Ancient Monuments Protection Amendement act of 1900» samt att upprätta en fullständig katalog öfver alla gamla minnesmärken och byggnadsverk, de må vara förhistoriska eller af senare dato, efter samma principer, som tillämpas af »Departement of Historical Manuscripts» och i öfverensstämmelse med de grundsatser, som följas i andra länder.

Grafton Galleries.

Diskussionsämne VI. *Arkitekten såsom handtverkare. I huru stor utsträckning bör arkitekten erhålla teoretisk och praktisk undervisning och öfning såsom handtverkare?*

Ordf. Otto Wagner (Österrike), R. S. Balfour (England).
Sekret. H. O. Tarbolton (Skottland), G. Wickman (Sverige).

Föredrag af hrr Reginald Blomfield (England), W. R. Lethaby (England), J. M. Poupinel (Frankrike), Robert Lesage (Frankrike).

Resolution: (på förslag af Virgil Nagy, Budapest). Med hänsyn därtill, att arkitekten, den främste ledaren af arbetet, som har under sin omedelbara uppsikt arbetare och handtverkare af de mest skilda klasser i samhället, och som begagnar sig af en mängd olika industrier, icke har någon möjlighet att i alla dessa yrken och industrier förvärfva specialistens kunskaper, uttalar kongressen den önskan, att åt blifvande arkitekter måtte beredas tillfälle att erhålla en generell, men exakt undervisning i den tekniska delen af de olika yrkena och industrierna inom byggnadsfacket utan anspråk på att han sedermera skall kunna praktiskt utöfva dessa yrken och industrier.

OXFORD, GÅRDSINTERIÖR.

OXFORD, HIGH STREET.

Kongressen uttalar ock den förhoppningen och önskan, att mellan dessa skolor internationella och ständiga förbindelser knytas.

Diskussionsämne VII. *Om framdragande af gator och anläggande af öppna platser.*

Ordf. W:m Emerson (England), Ch. Buls (Belgien).
Sekret. Perkins Pick (England).

Föredrag af hrr J. Stübben (Tyskland), Eugène Hénard och Gaston Trélat (Frankrike).

Ingen resolution.

* * *

Torsdagen den 19 juli.

R. I. B. A.'s sessionssal.

Diskussionsäme II (fortsättning). *Den konstnärliga äganderätten eller reproduktionsrätten på det arkitektoniska området. Äganderätten till ritningar.*

Ordf. W. S. Eames (Förenta Staterna).

Resolution: Med stöd af och hänvisande å en sidan till de beslut, som under de närmast förflutna 28 åren fattats vid internationella arkitektkongresser och vid internationella kongresser för konstnärlig äganderätt, äfvensom vid internationella kongresser, anordnade af »Association Littéraire et Artistique Internationale», särskildt den i Madrid 1904; hänvisande å andra sidan till slutprotokollet vid Diplomatkonferensen i Paris 1896, hvilket framhåller det berättigade i anspråken på fullständigt lagligt skydd för arkitekters arbete, samt till den spanska lagen af 1879 och den franska af 1902, hvilka båda uttryckligen skydda arkitektens arbete, enar sig kongressen om följande uttalande:

1) att arkitektens ritningar, omfattande yttre och inre fasader, planer, genomskärningar och uppställningsritningar, äro att betrakta som den första yttringen af arkitektens idé samt att de utgöra arkitektens arbete. (Constituent l'oeuvre d'architecture).

2) att byggnaden endast är en reproduktion på platsen af arkitektens ritningar. Kongressen återupprepar den önskan:

att arkitektens arbete må skyddas af alla lands lagar och genom internationella konventioner, liksom hvarje annat slag af konstnärligt arbete.

Diskussionsämne VIII. *I hvilken utsträckning och på hvad sätt bör arkitekten hafva öfverinseendet öfver andra konstnärer och handtverkare vid uppförandet af offentliga byggnader för statens eller kommuners behof?*

Ordf. R. Böker (Ryssland), Leonard Stokes (England).

Resolution: Vid uppförandet af en byggnad bör åt arkitekten gifvas en sådan ställning, att han i sista hand är den bestämmande gent öfver alla vid byggnadsarbetet medverkande, men i all synnerhet gent öfver medverkande konstnärer.

* * *

Grafton Galleries.

Diskussionsämne IV. *Om allmänhetens arkitektoniska uppfostran.*

Ordf. Aston Webb (England), J. Stübben (Tyskland).
Sekret. A. G. B. zu Salm (Holland), W. H. Mitchell (Irland),

Föredrag af hrr John Belcher och T. G. Jackson (England), H. Muthesius (Tyskland), Banister F. Fletcher (England), Albert Kelsey (Förenta Staterna).

Ingen resolution.

Föredrag af Cécil Smith, London, om »*Agamemnons graf*».

Lördagen den 21 juli.

Grafton Galleries.

Diskussionsämne V. *Lagstadgad kompetens för utöfvandet af arkitektyrket.*

Ordf. E. T. Hall (England), I. G. Clason (Sverige).
Sekret. I. T. Cackett (England), E. Chupo (Japan).

Resolution: Lagstadgad kompetens för utöfvandet af arkitektyrket är önskvärd såväl med hänsyn till allmänhetens som arkitekternas intressen.

Kongressen bjöd på en hel del nöjen, såsom inbjudningar till olika fester, utflykter och besök vid framstående äldre och nyare byggnadsverk. Att uppräkna dem alla skulle endast blifva tröttande. Jag skall därför nöja mig med att omnämna endast de mest anmärkningsvärda.

Bland inbjudningarna intog naturligtvis den till lordmayorns »conversazione» i »the Mansion House» främsta platsen. I sitt palats mottog här lordmayorn stående, i full ornat, allt fortfarande omgifven af sin uppvaktning, med ty åtföljande spira och svärd på kungligt sätt sina talrika gäster, vänligt skakande hand med hvar och en, allt eftersom deras namn med hög röst utropades af ceremonimästaren. Om namnen allt emellanåt klingade något egendomligt för sina resp. bärare, var detta väl nog så förklarligt, då man besinnar, att i denna församling talades nästan hela världens olika tungomål. Gästerna spredo sig så småningom i festvåningens olika delar, men den större delen af dem ställde dock sina steg till »the Egyptian Hall», där de bjödos att åhöra en konsertafdelning, allt under det att konversationens vågor gingo högt. De vid konsertafdelningen biträdande voro framstående solister på olika områden med berömda namn.

Något arkitektoniskt skäl för denna sals namn kunde jag inte upptäcka, då salen till sin arkitektur var allt utom egyptisk.

I densamma var uppställd en stor samling af guld- och silfverpjeser, såsom fat, kannor och pokaler, som de olika lordmayors fått i present af världens andra härskare. I ett närgränsande rum voro de olika spiror etc. utställda, som också hade presentats vid olika tillfällen till Londons öfverhufvud. De äro inga

småsaker, dessa lordmayorsspiror. De ha en längd ungefär som af en fullvuxen karl och öfriga dimensioner därefter. Hvarhelst nu lordmayorn skall officiellt deltaga, måste han alltid ha sin spira med sig. Och det ter sig onekligen litet komiskt att midt i det rastlösa gatulifvet på Londons gator få se ett lysande ekipage rulla fram med kusk och betjänt i trekantiga hattar, pudrade lockperuker, röda rockar och knäbyxor, hvita strumpor etc., och genom fönstret på nämnda ekipage sticker långt ut en med stor väldig krona krönt spira, som hotar att sopa omkull allt som kommer i dess väg. Det är Londons lordmayor, som är ute för att representera! Och han gör det med kläm. Därtill bör han också ha råd, ty han har af staden ett årligt anslag af 180,000 kronor och offrar själf lika mycket för att värdigt representera Englands hufvudstad. Lyckligtvis för honom väljes han endast på ett år och kan sedan draga sig tillbaka och lefva lugnt på den ära, som honom vederfarits.

The Royal Institute of British Architects hade en afton inbjudit kongressens medlemmar att deltaga i ett s. k. »garden party» i the Royal Botanic Societys Gardens. Sedan man sett de engelska parkerna och trädgårdarna, förstår man väl, att dessa »garden parties» så högt uppskattas i England. På trädgårdskonstens område står England nämligen hufvudet högre än alla andra land, och det är beundransvärdt att se, hur deras trädgårdsarkitekter förstå att samla och ordna naturens rika material inom växtvärlden till ett harmoniskt och storslaget helt af utomordentlig skönhet. Deras sätt att anlägga den strålande gröna, fasta och dock mjuka gräsmattan öfver stora vidder och låta denna tjänstgöra som undergrund för å densamma väl ordnade grupper af träd, buskar och blommor är i högsta grad tilltalande. Trädgrupperna ordnas så, att konturerna åstadkomma fina linjerörelser i landskapet och så, att vackra perspektiviska effekter öppna sig för ögat, åt hvilket håll man än blickar. Buskar och blommor äro inpassade med fin konstnärlig urskillning, slingrande sig in i det hela som ett lysande färgband, afsedt att pryda, men dock underordna sig den dominerande grundtonen i hela anläggningen, den mäktiga, gröna gräsmattan. Men denna bedårande gräsmatta tjänar inte endast att fägna ögat, utan äfven till en angenäm promenadplats. Och det är i sanning en stor njutning att vandra fram på densamma, beundrande dessa härliga träd, buskar och blommor, som uppväxa direkt ur dess sköte.

Ofvannämnda garden party försiggick som sagdt på kvällen, hvarföre trädgården var rikt illuminerad. En stor orkester spelade i parken och en annan inne uti ett stort palmhus. Rikligt med förfriskningar funnos uppställda på långa bord i parken, hvilka de ljusklädda, dekolleterade damerna och de frackklädda herrarna läto sig väl smaka.

Ute i det fria, på en sluttande kulle i parken, spelades af en skådespelartrupp Shakespeares Midsommarnattsdröm. Och vackrare scenanordning än hvad naturen själf här gaf torde man få söka efter!

HATFIELD HOUSE.

Utflykter utom London voro anordnade till skilda platser, såsom till Hatfield, Hampton Court, Windsor Castle, Oxford och Cambridge. Af dessa var nog den till Oxford af det största intresse. Denna stad, belägen vid Themsen omkring 10 mil från London, innesluter som bekant inom sig ett af Englands förnämsta och äldsta universitet, som räknar sin upprinnelse ända bort från 1300-talet. Universitetet i Oxford, liksom det i Cambrigde, består af en hel del skilda skolor (Colleges), som hvar och en har sin föreståndare (Warden, President) och sina lärare (Fellows, Tutors), hvilka hafva att undervisa studenterna och öfvervaka deras uppfostran. Oxford har 21 dylika »Colleges» och Cambridge 17. Förutom dessa båda universitet finnes det i England 3, i Skottland 4 och i Irland 3. Vid Oxforduniversitetet studera omkring 3,000 studenter, och flertalet af dessa bo och lefva hvar och en i sin bestämda college. Detta har haft till följd, att för alla dessa olika skolor uppstått byggnadskomplexer med tillhörande parkanläggningar. Dessa olika byggnader räkna sin ålder tillbaka i tiden ända från 1300-talet och in i våra dagar. De skilja sig därför rätt mycket i arkitektoniskt hänseende, men i ett afseende äro de nästan alla lika, däri nämligen, att de alla ha sin härliga park. Man beundrar här ånyo engelsmännens anläggningskonst på detta område, och man nästan afundas dessa unga män, som under sin studietid få njuta af en så vacker omgifning. Dessa parker ge också de unga studenterna rika tillfällen att utveckla sin kärlek för sport, och man kan väl förstå, att på dessa välvårdade gräsmattor nöjet af sådana spels utöfning som cricket, tennis, fotboll och golf skall vara synnerligen stort. Den närbelägna floden lockar i sin ordning till öfning i simning och kapprodd, hvilken senare sport som bekant har kulminerat i de världsbekanta kapprodderna på Themsen mellan Oxford- och Cambridgestudenterna. Att här söka beskrifva de olika byggnaderna skulle vara lönlöst. Flertalet af dem äro gamla pittoreska byggnader, uppförda uf naturlig sten, som mörknat under tidens lopp, och som till stor utsträckning blifvit öfvervuxna af murgröna, klängrosor etc. Att en ungdom, som

fått sin utbildning under dylika yttre förhållanden, skall, då det blir fråga om att bilda egna hem, ha en naturlig förutsättning för att sträfva efter att utbilda dessa hem på ett sant konstnärligt sätt finner jag helt förklarligt, och detta torde kanske i någon mån böra beaktas med hänsyn till det sätt, på hvilket vi här hemma i allmänhet uppföra våra skolhusbyggnader och ordna deras omgifningar.

Kongressens afskedsfest ägde rum på Hotel Cecil, där en högst lysande middag gafs för 500 personer vid sittande bord. Mr John Belcher presiderade vid bordet, och the Duke of Northumberland hedrade den med sin närvaro. Tal förekommo i oändlig mängd och reglerades med mycken säkerhet och ceremoniös noggrannhet af den ståtlige »toastmastern», som hade sin plats bakom presidenten och till tecken på sin värdighet var prydd med en stor gyllene kedja kring halsen. Stående och med hög röst utropade han namnen på talarna och ändamålet, för hvilket de talade. Han reglerade äfven bifallet, precis som en kapellmästare, och om detta någon gång blef alltför kraftigt och långvarigt, åstadkom han ofördröjligen tystnad genom att sträcka upp båda sina armar. Naturligtvis talades här för alla de främmande nationerna, och hvarje nation svarade i tur och ordning med mer och mindre långa och lyckade anföranden till Englands ära. På anmodan bjöd undertecknad till att svara å mina närvarande landsmäns och Sveriges vägnar.

Omedelbart efter middagen skingrades deltagarne, och snart nog hade medlemmarne af den VII internationella arkitektkongressen lämnat världsstaden för att återvända till hemorten, där hvar och en i sin mån har att söka omsätta, hvad han sett och lärt sig vid denna kongress.

Den VIII internationella arkitektkongressen är bestämd att äga rum i Wien den 18—24 maj 1908.

Gustaf Wickman.

WINDSOR CASTLE.

OM FÄRGBETSNINGEN OCH DESS BETYDELSE FÖR VÅRA DAGARS TRÄFÖRÄDLINGSKONST.

Huru göra rätt bruk af denna oändliga mängd delikata färgstoffer, som den kemiska industrien ställt till textilindustriens, modeuppfinnarnas och dekorationskonstnärernas förfogande. Det vill en ej ringa grad mognad i omdömet till för att ordna detta färgmaterial och ett ytterst fint färgsinne hos de konstnärliga vägledarna för att ej stilförbistring skall bli rådande. Det är rent af upprörande för ett färgkänsligt öga att bevittna, huru ogeneradt man nu för tiden hopblandar varma och kalla, grälla och diskreta toner, huru absolut oförstående t. o. m. mången fackman på det dekorativa området är inför begreppet färgstil. På detta mer än på något annat, med undantag af det musikaliska, är en naturlig stilkänsla af nöden.

Visst är, att en ny färgstil håller på att bildas. Det är denna, vi arkitekter måste göra oss förtrogna med på samma sätt, som klädedräktskonstens utöfvare redan gjort det. Vi måste befordra dess utvecklingsmöjligheter genom att taga ledningen och ej öfverlåta denna åt herrar kemister, industriidkare, modeförfaktare och oförståndiga handtverkare. Men för att kunna göra detta måste vi sätta oss in i hvad frågan gäller. Vi måste systematiskt experimentera med metoder för att kunna enas om grundsatser, af hvilka den viktigaste är den, att man underordnar sig allmänandan. Intresset för färgkonst är i stigande och vi konstnärer måste tillfredsställa detsamma på ett rätt sätt. Att det så är är en naturlig följd af den nya egenartade rörelsen på dekorationskonstens hela vidsträckta område. Säkert är att af alla prydnadshjälpmedel färgen är det tacksammaste att använda. Men det är också så tillvida det mest maktpåliggande, som ögat är betydligt känsligare för färgkaraktären än för formkaraktären och vår känsla mera direkt påverkas af färg än af form. Färgspråket är känslospråket par preferance nästan i samma grad som tonspråket. Färgkonstnärerna ha därför ett ej ringa ansvar, ty de inverka kraftigare och hastigare på allmänhetens konstnärliga uppfattning än formkonstnärerna göra. Hvilken roll spelar ej materialets färg för uppfattningen af formen. Samma form ter sig mången gång helt olika i det ena eller andra materialet framställd eller åtminstone är den förhärskande grundtonen hos ett material det som i första hand påkallar uppmärksamheten.

* * *

Som bekant är proceduren vid färgning på kemisk väg synnerligen invecklad och för icke-fackmannen svår att göra sig förtrogen med. Metoderna äro f. ö. helt olika för olika färgämnen lika väl som för de för färgning afsedda stofferna. De hvila numera på strängt vetenskapliga grunder och mångfaldigas i samma mån den kemiska vetenskapen på detta område gör nya rön. Tack vare uppfinningen af en mängd nya, på

kemisk väg framställda färgämnen, är man ej längre beroende af naturfärgernas begränsade nyansering. Ifriga förfäktare finnas visserligen för återupplifvandet af de gamla färgningsmetoderna med organiska färgämnen ur växtvärlden och de må uppmuntras i sin sträfvan af ekonomiska skäl, ty de på kemisk väg framställda färgstofferna äro mycket dyra och därför svåråtkomliga för dem, som drifva industri i liten skala. Men i allmänhet torde vi konstnärer ej ha så synnerligen stark anledning att skänka denna sträfvan vår medverkan. Jag tror nämligen, att naturfärgskalan är för begränsad och att de färger, som erhållas på den vägen, äro för bjärta och framför allt onödigt varma. Den nya färgstilen går betydligt mera i kallt. Vi behöfva endast studera manufakturlagren, hvilka visa en imposant, omfattande färgskala, för att bli öfvertygade om att, de modärna färgningsmetoderna gifva helt andra resultat.

Det är ej blott textilfärgningstekniken, som i vår tid utvecklats och fullkomnats genom uppfinningen af tjärfärgerna, hvilkas lättlöslighet i vatten ökar deras genomträngningsförmåga. Äfven träet färgas numera på kemisk väg och träbetsningen har därigenom erhållit en allt vidsträcktare betydelse. Metoden är visst ej ny. Den räknar anor med vår västerländska kultur, ja den ansågs redan i forntiden som ett oundgängligt dekorativt hjälpmedel. Men det är först sedan man lyckats finna fullt rationella metoder för djupfärgningen och erhållit garantier för färgstoffernas hållbarhet, som träfärgningsindustrien kan sägas ha fått fast mark under sig. Ifrågasättas kan ju, om djupfärgningen på mekanisk väg kan skänka konsten så stora fördelar. För egen del har jag trots mitt intresse för saken hyst vissa tvifvel om metodens konstnärliga berättigande. Säkert är emellertid att fanérfärgningsindustrien har framtiden för sig och att det är möbelkonstnärernas skyldighet att uppmuntra intarsiakonsten och att visa handtverkarna, i hvilken riktning denna konst bör utveckla sig.

Färgbetsningen för hand har inom vissa gränser sitt berättigande. Vår sanningssökande tid nöjer sig nämligen ej längre med en färgningsprocedur, som helt och hållet döljer materialets struktur. Ett så ädelt material, som det karaktäristiskt ådrade träet, vilja vi numera hälst förskona från en sådan vandalism, som oljemålningen strängt taget innebär. Men för att vi i dekorativt hänseende skola kunna göra oss relativt oberoende af de ljusare inhemska träslagens mer och mindre råa naturton, måste vi tillgripa färgbetsningen, d. v. s. målning med färglösningar, som på samma gång de bevara träets struktur, så intränga i väfnaden att färgen motstår luftens och ljusets inverkan. Detta innebär ju ej något våld på materialet, såvida ej, som ofta skett, metoden drifves in absurdum. I och för sig är träfärgningen ej onaturligare än tygfärgningen. Både linne- och bomullsgarn är ursprungligen träämne, som genom en invecklad procedur förvandlats till ett mjukt, smidigt material, hvaraf trådar spinnas, hvilka åter i sin ordning hopväfvas till tyger. Skillnaden mellan en bräda och ett tygstycke, en träväfnad och en bomullsväfnad, är sålunda ringa nog, ty båda ha samma grundsubstans, cellulosa, hvaraf de vegetabiliska fibrerna i bägge fallen bestå. Kokas trä i sulfitlut befrias cellulosan från en viss kvantitet föroreningar och trämassan sönderfaller i en mängd ytterst fina trådar, hvilka ha alldeles samma form som växtfibrerna. Den enda olikheten dem emellan ligger i ämnesfördelningen. Detta bör ju jäfva de betänkligheter, som från tekniskt håll kunna framställas mot metoden.

Som försvar för dess konstnärliga berättigande torde det vara nödvändigt att i första hand hänvisa till traditionen och metoden har verkligen som sagts traditionen för sig. Äfven om vi ej kunna exakt angifva, i hvilken utsträckning forntidens folk ha begagnat sig af färgadt trä, så veta vi, på goda grunder, att det skedde i mycket stor utsträckning och att intarsiakonsten utgjorde ett karaktäristiskt moment i deras träförädlingsindustri. De gamla egypternas högt utvecklade dödskult kan ännu 3500 år efter dess befintlighet af oss studeras i grafkamrarnas bildframställningar, hvilka klargöra för oss, huru detta folk lefde och arbetade. På ett för detsamma karaktäristiskt nyktert sätt skildras där de dödas lefnadsomständigheter och med fantasiens hjälp kunna vi lätt nog bilda oss en föreställning om det dåtida samhällslifvet. Var t. ex. den döde en ädling afbildades han, omgifven af sina värdefullaste husliga ägodelar, främst prydnadsföremål, af hvilka praktmöblerna synas ha särskildt intresserat de konstnärliga berättarna. Handtverkarens lif skildrades i bildframställningar, upptagande de för mannens yrke utmärkande emblemen och att döma af dessa färglagda illustrationer kunde timmermännens och snickarnas skrå berömma sig af ett visst anseende. Möbelsnickeriet måtte ha stått på en hög ståndpunkt. Stolar, furstetroner, bord, kistor och soffor synas nämligen ha varit väl arbetade, rikt och synnerligen smakfullt ornerade ej blott skulpturalt men äfven polychromt. Hos de besläktade grannfolken, assyrier, meder och perser, stod konsthandtverket om möjligt ännu högre. Möbelafbildningarna i dessa folks grafkamrar öfvertyga oss om, att deras kemister fört sin konst fram till en anmärkningsvärd fulländning. De begagnade sig tydligen i mycket stor utsträckning af polychrom trämosaik (intarsia). Att textilfärgningstekniken af dessa folkslag var känd bevisa de talrika funna tygresterna och de i lifliga, prålande färger utförda väggmålningarna häntyda på, att målare och lackerare voro skickliga och handtverksmässigt tränade konstnärer, hvilkas färgsinne var anmärkningsvärdt starkt utveckladt. Om träbearbetningskonsten hos forntidens greker och romare ha vi ännu säkrare uppgifter. Att antikens konsthandtverk i mycket kunde uthärda jämförelsen med vår tids framgår af romerska skriftställares detaljerade beskrifningar af hopsättningsmetoder, torknings- och uppskärningssätt, intarsians anbringande, tapetsering m. m.

Enligt Blümner, das Kunstgewerbe im Altherthum, färgades träet genom kokning i färglösning. Olje- och vaxfernissa kände man till och förmodligen kunde man äfven polera.

Under de stormiga tider, som följde på det romerska rikets fall, gingo de romerska snickarnas yrkeshemligheter förlorade och länge dröjde det i västerlandet tills intarsiatekniken återupplifvades. Förmodligen har den likväl i den byzantinska konsten, denna färgstilskonst par preference, hållits i ära och sålunda bevarats från att helt dö ut, för att på nytt tagas upp i Italien i slutet af 1400- eller början af 1500-talet. Historien lämnar dock ej något bestämdt vittnesbörd om anmärkningsvärda resultat tidigare än början af 1600-talet, då ett par parisersnickare, le Mare de Blois och David, gjorde sig bekanta för sina lyckade experiment med polychrom intarsia och de färgade ytornas schattering.

Från den tiden synes denna teknik åter ha kommit mera allmänt i bruk och under de närmast följande åren utgåfvos i tryck de första kända receptböckerna. Den äldsta af dessa utkom 1532 i Mainz och angaf i titeln sin uppgift vara att lämna anvisning på bästa sättet att borttaga alla slags fläckar på kläder, på garn och på tyger samt att på »mångfaldigt sätt färga trä och ben». Den första kända snickarehandbok i betsningskonsten utgafs af Plumièr 1701 i Lyon. Åtskilliga arbeten ha sedan dess utkommit, men någon verklig nyhet bragte först uppfinningen af tjärfärgstofferna.

Af det här anförda framgår att bruket att använda färgadt trä är gammalt nog för att vissa tviflare skola anse sig ha rätt att låta sina tvifvel fara. För min egen del hyser jag fortfarande en stark tro på träfärgningsindustriens framtid och skänker min fulla sympati åt de sträfvanden, som gå ut på att undantränga oljemålningen för möbler och andra fristående föremål, arbetade i trä. Jag har likväl funnit, att den färgskala, vi möbelkonstnärer äro i behof af, är tämligen begränsad, beroende på, att de färgstoffer, som kunna komma i fråga för ett visst träslags behandling, måste stämma ihop med grundtonen i respektive träslags naturfärg. För björk t. ex. är gul-betsningen fördelaktigast. Det gummigutta gula färgstoffet har också visat sig vara ett af de hittills mest ljusäkta. Ja, ljusäktheten, se där villkoret, som det på träet anbringade färgstoffet måste uppfylla. Många af de färgrecept, som angifvits af tyska färgspecialister, främst Wilh. Zimmerman i Barmen i hans handbok Das Beizen und Färben des Holzes, som ljusäkta, äro ej detta. Emellertid vill jag anbefalla detta lilla arbete till studium af dem, som intressera sig för frågan. I inledningen fastslår han som principielt, att träfärgningsmetodernas ändamålsenlighet är beroende af att de använda färgstofferna och kemikalierna fullt klart lösas i vatten eller annat lämpligt lösningsämne, såsom sprit eller terpentin. Eljest kan ej färgämnet intränga i träets alla porer och aflagra sig i träcellerna.

De första försök, som gjordes i Österrike och Tyskland med betsning i färg af de inhemska, ljusare träslagen, föranleddes utan tvifvel af imitationslusta. Man ville efterlikna de vackra tropiska träslagen. Detta skäl kan af oss ej accepteras. Däremot måste vi medgifva, att det förefinnes ett behof att på ett eller annat sätt dämpa den råa, simpelt färska ton, som t. ex. furu och björk har af naturen och att utan användning af täckfärg stämma in det för ett visst ändamål bearbetade trämaterialet i en önskad, med omgifningen harmonierande färgkaraktär. Denna synpunkt har man äfven litet hvarstädes tagit fasta på och de förståndiga och klarsynta ha samtidigt inrangeradt sträfvandena på detta område i de allmänna sträfvandenas led. Därmed har träfärgningsindustrien fått raïson d'être. Också bör den med full rätt kunna räkna på intresse och uppmuntran från yrkesutöfvarnas sida. Hvad nu särskildt djupfärgningen beträffar, så har den, som industri betraktad, som sagdt, sin egentliga betydelse för fanerfärgningen. Konstnärligt sedt underlättar den för konstnären användningen af skulpturala motiv. Vattenbetsningen för hand med polering af ytan är praktiskt genomförbar endast, när det gäller något så när jämna ytor och metoden föranleder ovillkorligen ett sådant kompositionssätt, att arbetet underlättas och kompositionen blir karaktäristisk för behandlingssättet. Såsom varande billigare torde denna senare betsningsmetod vara den, som i praktiken kommer att få betydligt större användning. Utan tvifvel skall den också i viss mån bidraga till uppkomsten och utformningen af en särskild trästil, i hvilken de stora, släta ytorna bli förhärskande stilmoment och som inbjuder till polychrom dekoration. Vi ha alltså att förvänta en dekorationsstil, kanske något flack, men färgmättad, lugn och i högsta grad dekorativ, en ny art byzantinism, som dock är långt mera lifsglad och frimodig än den, som utgick från det gamla Byzanz.

Axel Lindegren.

AFDELNINGENS SAMMANTRÄDEN.

Afdelningen för Husbyggnadskonst sammanträdde måndagen den 19 nov., hvarvid nya teatern vid Vasagatan besöktes under ledning af dess arkitekt A. Anderberg.

Därefter samlades medlemmarne å Restaurant Metropol. — Till Afdelningens representant inom Sv. Teknologföreningens styrelse valdes arkitekt G. Wickman och till dennes suppleant ark. S. Cronstedt. Vid därefter företaget styrelseval valdes till styrelse för 1907 ark. G. Wickman, ordförande, I. Tengbom, vice ordförande, S. Cronstedt, sekreterare, samt till medlemmar af styrelsen T. Grut, K. Salin, C. Westman och R. Östberg.

Till klubbmästare utsågs A. Sjögren.

Arkitekt R. Enblom förevisade en serie vackra skioptikonbilder från sommarens internationella arkitektkongress samt resan till densamma. Utställningen för aftonen utgjordes af ritningar till boningshus vid Djursholm, Neglinge, och på Djurgården samt till skola på Östermalm af ark. R. Östberg.